

Główny Urząd Statystyczny
Polskie Towarzystwo Statystyczne

STATYSTYCY POLSCY

Warszawa 2012

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY
POLSKIE TOWARZYSTWO STATYSTYCZNE

STATYSTYCY POLSCY

WARSZAWA 2012

Zespół Redakcyjny

Wojciech Adamczewski, Jan Berger, Kazimierz Kruszka,
Mirosław Krzyśko (przewodniczący), Bożena Łazowska

Skład komputerowy i grafika

Zespół pracowników Urzędu Statystycznego w Poznaniu w składzie:

Agnieszka Bieniek, Emilia Bogacka, Hanna Cieślińska,
Ewa Filipczuk, Marta Kowalczyk, Katarzyna Piętak,
Maciej Pilarski, Leszek Siwka, Ewelina Żelobowska
pod kierunkiem Ewy Kowalki

Projekt okładki

Maciej Pilarski

Korekta językowa

Katarzyna Muzia-Ceglarz

Druk

Zakład Wydawnictw Statystycznych, al. Niepodległości 208,
00-925 Warszawa

Publikacja dofinansowana ze środków

Narodowego Banku Polskiego

NBP

N a r o d o w y B a n k P o l s k i

ISBN 978-83-7027-499-3

Szanowni Państwo

Polskie Towarzystwo Statystyczne i Główny Urząd Statystyczny przekazują Państwu pierwszą edycję publikacji pt. „Statystycy polscy” z nadzieją, że uzupełni ona i wzbogaci wiedzę o historii polskiej statystyki. Znajduje się w niej 85 biogramów osób, które wniosły istotny wkład do rozwoju polskiej myśli i praktyki statystycznej w okresie od początku XX wieku do czasów współczesnych.

Opracowania charakteryzujące polskich statystyków mają już pewną tradycję. Edward Rosset w monografii zatytułowanej „Rozwój polskiej myśli statystycznej. Wybór pism statystyków polskich” (PWE, Warszawa 1968) dokonał wyboru 51 statystyków, prezentując ich oryginalny dorobek. Pod wpływem zachęty ze strony prof. E. Rosseta w 1984 r. w Oddziale Łódzkim PTS powstała inicjatywa opracowania biogramów statystyków polskich. Mimo przewidywanych trudności w gromadzeniu materiałów i wobec braku literatury o historii statystyki z szerokiego zakresu, zespół w składzie: Jan Berger, Czesław Domański, Henryk Kowalczyk i Stanisław Kwiatkowski podjął się tego zadania, którego pokłosiem była praca pt. „Sylwetki statystyków polskich” (WUS i PTS, Łódź 1984). W tym miejscu pragniemy podziękować redaktorowi tej książki Panu Stanisławowi Kwiatkowskiemu – ówczesnemu dyrektorowi Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi – za wyjątkowe zaangażowanie w gromadzeniu materiałów biograficznych, będących często w trudno dostępnych archiwach i zbiorach rodzinnych. Wspomniane opracowanie ukazało się w 1990 r. w języku angielskim i rosyjskim. W 1993 r. opublikowano rozszerzoną wersję tej monografii w języku polskim, zawierającą 62 biografie, a w 1998 r. został wydany „Słownik Biograficzny Statystyków Polskich” (GUS i PTS, Warszawa 1998), w którym znalazło się 166 haseł.

*Publikacja „Statystycy polscy” ukazuje się w **100. rocznicę utworzenia Polskiego Towarzystwa Statystycznego** z myślą upamiętnienia pracowników nauki i praktyków, którzy w szczególnie sposób utrwalili się na kartach historii statystyki. Wpisuje się ona w ten jubileusz jako swoisty dokument, a jednocześnie jest dowodem uznania dla osób, które swoją pracą, postawą i osiągnięciami tworzyły jego treść i przesłanie.*

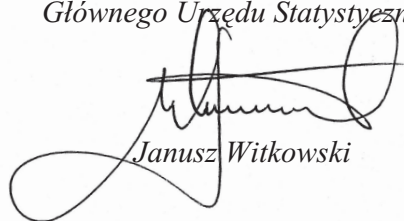
Statystyka rozwija się teraz jako metanauka, której przedmiotem jest logika i metodologia innych nauk – logika podejmowania decyzji i logika eksperymentowania. Przyszłość statystyki leży we właściwym przekazywaniu idei statystycznych badaczom z innych gałęzi nauki, będzie też zależeć od sposobu formułowania zasadniczych problemów w tych dziedzinach. W rekomendowanej tu książce przenikają się różnorodne idee z wielu dyscyplin, co świadczy o uniwersalności statystyki.

Prezes
Polskiego Towarzystwa Statystycznego

Czesław Domański

Prezes
Głównego Urzędu Statystycznego

Janusz Witkowski

Warszawa, kwiecień 2012 r.

Wstęp

Każdy moment w historii jest unikatowy, a jego wagę i doniosłość można ocenić dopiero z perspektywy czasu. Z tego względu wydaje się niesłychanie istotne, by pamięć o ludziach i ich dokonaniach trwała w sercach i umysłach potomnych. To bowiem konkretne osoby tworzą rzeczywistość i są sprawcami wydarzeń, to ludzie – poprzez swoją pracę i umiejętności – są prawdziwymi kreatorami teraźniejszości i przyszłości. Zatem informacja o osobach powinna być zapisywana w pierwszej kolejności.

Osiągnięcia statystyki polskiej liczą się w istotny sposób na arenie międzynarodowej od kilku dziesiątków lat i nie można zapominać o twórcach tych osiągnięć. Aby zachować pamięć o tych wszystkich, którzy swoją pracą naukową, dydaktyczną, wydawniczą, organizatorską i popularyzatorską tworzyli podstawy rozwoju statystyki w Polsce, przygotowaliśmy publikację „**Statystycy polscy**”. Oddając tę publikację do rąk Czytelników w setną rocznicę powstania Polskiego Towarzystwa Statystycznego, wyrażamy nadzieję, że wzbogaci ona wiedzę o historii polskiej statystyki i ma szansę przez długie lata być nieocenionym źródłem informacji dla obecnych i przyszłych pokoleń. Nie jest to pierwsza inicjatywa z tego zakresu. W roku 1998, w osiemdziesięciolecie powstania Głównego Urzędu Statystycznego, ukazał się pod redakcją Stanisława Kwiatkowskiego „Słownik biograficzny statystyków polskich” wydany wspólnie przez Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne.

Dobór postaci, których biogramy zamieszczone zostały w obecnej publikacji, jest wynikiem głębokiego namysłu Zespołu Redakcyjnego. Założenia, które zostały przyjęte przy wyborze postaci, były następujące: publikacja ma zawierać biogramy statystyków polskich zmarłych od początku XX wieku do roku 2011, znanych ze swej wybitnej działalności naukowej i dydaktycznej, autorów dzieł naukowych i podręczników, twórców nowych pojęć, odkrywców nowych metod i teorii, wybitnych organizatorów statystyki publicznej oraz redaktorów i wydawców publikacji statystycznych. Nie mniejszego namysłu wymagał dobór autorów biogramów. Dążąc do wiarygodności informacji, braliśmy pod uwagę bliskość osobistą i środowiskową autora biogramu z opisywaną postacią oraz łatwy dostęp do materiałów źródłowych.

Redagując biografie zawarte w niniejszej publikacji, staraliśmy się w możliwie najwyższym stopniu zachować ich zgodność z tekstem opracowanym przez autorów, którym nie narzucano żadnego szablonu słownikowego, sugerując jedynie orientacyjną objętość tekstu. Takie podejście spowodowało wprawdzie pewną niejednorodność w rozmiarach, strukturze i formie opracowania, ale pozwoliło oddać indywidualny styl autorów, odzwierciedlić ich emocjonalny stosunek do opisywanych postaci, a także prezentowaną przez nich ocenę faktów. Można sądzić, że różnice w objętości poszczególnych biografów wynikają głównie z ilości materiałów, jakimi dysponowali ich autorzy, co wiąże się zwykle z krótszą lub dłuższą, mniejszą lub większą aktywnością bohaterów biografów.

Przygotowując niniejszy tom, dążyliśmy do maksymalnej rzetelności informacji o opisywanych postaciach, jednak trudno nie popełnić żadnego błędu. Będziemy zatem niezmiernie wdzięczni za wszelkie uwagi, sprostowania i uzupełnienia dotyczące naszej pracy, które pozwolą w jeszcze pełniejszy sposób realizować misję upamiętniania dokonań wybitnych statystyków polskich – *in perpetuum rei memoriam*.

Zespół Redakcyjny „Statystyków polskich” pragnie gorąco podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania tego dzieła, a przede wszystkim autorom poszczególnych biografów. Podziękowania należą się także pracownikom Urzędu Statystycznego w Poznaniu, którzy pod kierunkiem Pani Ewy Kowalki przygotowali publikację do druku. Dziękujemy również Panu Wojciechowi Adamczewskiemu, dyrektorowi Zakładu Wydawnictw Statystycznych, który zadbał o to, by „Statystycy polscy” mogli się ukazać w odpowiednim nakładzie i odświeżonej szacie graficznej.

Osobne podziękowania kierujemy do prof. dra hab. Janusza Witkowskiego – prezesa Głównego Urzędu Statystycznego i prof. dra hab. Czesława Domańskiego – prezesa Polskiego Towarzystwa Statystycznego za życzliwość i wsparcie, bez których publikacja ta nie mogłaby się ukazać.

Prof. dr hab. Mirosław Krzyśko

Przewodniczący Zespołu Redakcyjnego

Spis treści

<i>Przedmowa</i>	3
<i>Wstęp</i>	5
Abt Stefan	11
Baksalary Jerzy K.	16
Barbacki Stefan	23
Bartoszyński Robert	29
Borowski Stanisław	36
Bortkiewicz Władysław	41
Borucka-Ubysz Leokadia	46
Bronsztejn Szyja	49
Bukietyński Władysław Zygmunt	52
Buławski Rajmund	54
Buzek Józef	57
Chmielewski Czesław	62
Czarnowska Maria Cecylia	64
Czekanowski Jan	74
Czerniewska Maria Emilia	83
Czerniewski Konstanty	87
Czerwiński Zbigniew	91
Elandt-Johnson Regina C.	97
Falewicz Jan	104
Fierich Jerzy	111

Fisz Marek	114
Gnot Stanisław	119
Greń Jerzy	126
Guzik Bogusław	129
Heliński Zbigniew Benedykt	134
Holzer Jerzy Zdzisław	136
Kawalec Wincenty	144
Kędelski Mieczysław	151
Kołodziejczyk Stanisław Marian	157
Krawiec Bogdan	159
Krysicki Włodzimierz	166
Krzczkowska Eugenia	173
Krzywicki Ludwik	178
Kubik Lech Tadeusz	185
Kulczycki Roman	187
Kumaniecki Kazimierz Władysław	192
Lange Oskar Ryszard	195
Latuch Mikołaj	203
Leo Juliusz	208
Limanowski Zygmunt	214
Łomnicki Antoni	217
Machnowski Adam	225
Mikos Henryk	228
Moszczeński Stefan	231

Nadobnik Marcin	235
Nawrocki Zygmunt	241
Neyman Jerzy	245
Oktaba Wiktor	255
Olekiewicz Mikołaj	261
Padowicz Zygmunt	265
Pawłowski Zbigniew	269
Perkal Julian	275
Piekałkiewicz Jan	280
Platt Czesław	283
Przybysz Tadeusz	287
Puchalski Tadeusz	293
Pytkowski Wacław	297
Romaniuk Kazimierz	299
Rosset Edward	304
Róg Stanisław	314
Rzendowski Leon	318
Sadowski Wiesław	321
Siedlecka Urszula	325
Steinhaus Hugo Dyonizy	328
Szturm de Sztrem Edward	336
Szulc Stefan Aleksander	340
Tomaszewicz Andrzej	344
Trybuła Stanisław Czesław	350

Ulam Stanisław Marcin	354
Vielrose Egon	365
Wagner Wiesław	370
Warmus Mieczysław Jan	373
Waszak Stanisław	382
Wierzchosławski Stanisław	388
Wiśniewski Jan	393
Wójcik Aleksander Ryszard	396
Załęski Edmund	399
Załęski Witold	401
Zarzycka Zofia	405
Zasępa Ryszard	412
Zeliaś Aleksander Józef	416
Zieliński Zygmunt	421
Zienkowski Leszek	426
Ziomek Maksymilian Józef	431
Zubrzycki Stefan	433
<i>Autorzy biogramów</i>	439
<i>Zespół Redakcyjny</i>	442

ABT STEFAN (1937–2002)

Stefan Abt urodził się 22 lutego 1937 roku w Śmiglu (powiat kościański), w rodzinie kupieckiej, jako syn Czesława i Heleny z domu Krupka. Jego ojciec był powstańcem wielkopolskim. W czasie okupacji niemieckiej Stefan Abt z całą rodziną został wysiedlony do Miechowa, skąd w roku 1945 powrócił do Śmigła i tu ukończył szkołę podstawową. W wieku szesnastu lat (1953) zdał maturę w Gimnazjum i Liceum w Kościanie (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Oskara Kolberga). Rozpoczął studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej (później była to Akademia Ekonomiczna, a teraz jest Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Tam w roku 1957 uzyskał dyplom magistra ekonomii i podjął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki.

Zawarł związek małżeński z Jadwigą Goździewicz, z którą wychowywali dwoje dzieci – Bożenę i Sławomira.

Doktoryzował się w roku 1964 na podstawie rozprawy pt. *Stosowanie statystycznej kontroli w badaniu jakości wędlin*, której promotorem był prof. Stanisław Waszak. Stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych uzyskał w roku 1991, po opublikowaniu pracy pt. *Optymalizacja struktur konsumpcji* (IRWiK, Warszawa 1991). Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego otrzymał w roku 1996, a profesorem zwyczajnym został w 2000. Był promotorem czterech obronionych rozpraw doktorskich.

Pracując jako nauczyciel akademicki w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Stefan Abt ukończył jeszcze studia na trzech fakultetach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (magister matematyki – 1963; magister historii – 1969; magister teologii – 2000). Staże odbywał w uczelniach, instytutach naukowych i urzędach: francuskich, kanadyjskich, niemieckich, rosyjskich i węgierskich.

Stefan Abt był pionierem informatyzacji poznańskiej uczelni ekonomicznej. Jako statystyk uczestniczący w rozległych badaniach empirycznych dostrzegał narastające

problemy związane z opracowaniem i analizą wyników obserwacji, a zarazem – śledząc pilnie rozwój maszyn liczących – trafnie i wcześniej wskazywał możliwości pokonywania tych trudności z zastosowaniem elektronicznych maszyn cyfrowych. Jego starania sprawiły, że już w roku 1967 w poznańskiej Wyższej Szkole Ekonomicznej została zainstalowana „ODRA 1013”. Maszyna ta zajęła pomieszczenie o powierzchni 100 m², powiększając znaczny wówczas deficyt sal wykładowych. „Wiele osób uznało to za klęskę gorszą od prawdziwej odry” (Kraśiński, 1996). Patrząc z dzisiejszej perspektywy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, gdzie funkcjonuje nowoczesne Centrum Informatyki oraz Wydział Informatyki i Gospodarki Elektronicznej, trudno uwierzyć, że takie były początki „nowej ery” w dziejach tej uczelni. Utworzona w Katedrze Statystyki przez S. Abta jeszcze w roku 1967 Pracownia Elektronicznej Techniki Obliczeniowej została przekształcona (w ramach Instytutu Statystyki i Ekonometrii) w Pracownię Przetwarzania Danych, a po rozbudowie stała się Ośrodkiem Przetwarzania Informacji. Kierując tymi jednostkami, S. Abt stworzył bazę do realizacji wielu zamówień na obliczenia, składanych przez pracowników szkoły i użytkowników zewnętrznych. Wprowadził również problematykę elektronicznego przetwarzania danych do procesu nauczania na wszystkich szczeblach kształcenia ekonomistów. W roku 1969 zorganizował Podyplomowe Studium Organizacji Przetwarzania Danych i prowadził je do 1978 r. W latach 1976–1981 kierował Zakładem Systemów Informatycznych, który wydzielono z Ośrodka Przetwarzania Informacji jako komórkę dydaktyczną.

W latach 1982–1992 Stefan Abt był kierownikiem Zakładu Zastosowań Informatyki w Instytucie Gospodarki Magazynowej w Poznaniu. Prowadził też zajęcia dydaktyczne na Politechnice Poznańskiej, w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych, w Poznańskiej Szkole Menadżerów oraz w Towarzystwie Naukowym Organizacji i Kierownictwa.

W marcu 1992 roku zorganizował Katedrę Systemów Logistycznych w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i kierował nią przez 10 następnych lat. Od roku 1994 był również zatrudniony w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu, a od 1996 – w Politechnice Zielonogórskiej. Po utworzeniu Poznańskiej Wyższej Szkoły Biznesu i Języków Obcych został w niej wykładowcą i pełnił funkcję rektora. Współpracował też z Europejskim Uniwersytetem Viadrina we Frankfurcie nad Odrą.

Stefan Abt był autorem około 300 publikacji. Są wśród nich monografie, liczne artykuły i referaty oraz podręczniki i skrypty uczelniane. Tematykę tych prac, podobnie jak zainteresowania ich autora, cechuje duża różnorodność i wielopłaszczyznowość. Jedną z dziedzin, której S. Abt poświęcił część swoich opracowań, głównie w początkowym okresie działalności naukowej, były zagadnienia demograficzne związane zwłaszcza

z konstrukcją szacunków i prognoz ludnościowych (*Problematyka demograficzna*, 1965, w: *Monografia geograficzno-gospodarcza województwa koszalińskiego*, Instytut Zachodni, Poznań; *Przedłużanie się życia mieszkańców województwa koszalińskiego*, 1968, w: *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. IX; *Ludność Poznania w XVI i pierwszej połowie XVII wieku oraz Życie codzienne i kultura materialna*, 1988, w: *Dzieje Poznania*, t. 1*, rozdz. XVII i XIX; *Ludność oraz Ludność w drugiej połowie XVIII wieku*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1**, rozdz. XXVI i XXXIII, PWN, Warszawa-Poznań; *Moralno-demograficzne aspekty sztucznych poronień*, 1990, „Z Pomocą Rodzinie”, nr 3-4).

W innym nurcie znajdują się prace S. Abta traktujące o zastosowaniach matematyki i statystyki w badaniach ekonomicznych (*Aproksymacja funkcji regresji w modelach przestrzenno-ekonomicznych*, 1976, „Biuletyn Informacyjny PAN”, z. 11; *Matematyczno-statystyczne podstawy analizy rynku*, 1972, PWE, Warszawa; *Metody analizy statystycznej*, 1999, AE Poznań). Do nich zaliczyć należy liczne skrypty i inne pomoce dydaktyczne dla studentów (między innymi są to: *Zarys matematyki wyższej dla zawodowych studiów ekonomicznych z zastosowaniami w ćwiczeniach*, 1966; *Zarys statystyki dla zawodowych studiów ekonomicznych*, 1967; *Statystyczna kontrola jakości*, 1973).

Chyba najliczniejsze są prace S. Abta związane z informatyką. Na ich liście jest blisko 80 pozycji, wśród których miejsca graniczne czasowo zajmują *Ekonomiczne zastosowania maszyn liczących* (1967), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 4, i *Mikrokomputery w biznesie* (1995), AE Poznań. W treści tych opracowań na pierwszym planie lub wyłącznie znajdują się kwestie aplikacyjne, natomiast aspekty „narzędziowe” uwzględnione zostały tylko wówczas, gdy było to niezbędne dla systemowego ujęcia rozpatrywanych zagadnień i nawiązania do aktualnej platformy sprzętu komputerowego. Przykładowo, w ujęciu chronologicznym, wymienić tu można następujące publikacje Stefana Abta: *Możliwości symulacji procesów gospodarczych na elektronicznych maszynach cyfrowych* (1967), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3; *Budowa systemów informatycznych w świetle cybernetyki* (1977), „Zeszyty Naukowe AE w Katowicach”, z. 4/72; *Metodyczne podstawy projektowania systemów informatycznych* (1982), ZETO-CSI Łódź; *Przygotowanie organizacyjne użytkowników sprzętu mikrokomputerowego* (1990), TNOiK Poznań; *Wdrażanie zintegrowanych systemów zarządzania przedsiębiorstwem* (1995), „Zeszyty Naukowe TNOiK”, nr 3. Wśród opracowań o charakterze dydaktycznym, które S. Abt przygotował dla studentów w początkowym okresie szybko rozwijającego się rynku informatycznego, znalazły się: *Ekonomiczne zastosowania EMC Odra 1013. Informacje dla użytkowników* (1971), WSE, Poznań; *Elektroniczne przetwarzanie danych w planszach*

i schematach (1973), WSE, Poznań; *Komputery i ich użytkowanie* (1976), WUP-TWP, Poznań; *Mikrokomputery w kształceniu ekonomistów* (1986), TNOiK, Poznań; *Możliwości sprzętu mikrokomputerowego* (1988), TNOiK, Poznań. Do tego dorobku dodać trzeba liczne prace projektowe i programy komputerowe oraz ekspertyzy na rzecz praktyki gospodarczej.

W ostatnim okresie swojej działalności naukowej (1982–2002) Stefan Abt koncentrował się na problematyce logistycznej. W tym czasie opublikował liczne artykuły (między innymi były to: *Wewnątrzregionalne przepływy towarów w łańcuchach magazynowo-transportowych*, 1985, „Biuletyn Informacyjny PAN”; *Wdrażanie kodów kreskowych w Polsce w świetle systemów logistycznych*, 1991, „Problemy Magazynowania i Transportu”, nr 1-4; *Potrzeba budowy logistycznych centrów dystrybucji w Polsce*, 1996, „Przegląd Komunikacyjny”, nr 7/8) oraz książki traktujące o systemach logistycznych (*Zarządzanie logistyczne*, 1996; *Systemy logistyczne w gospodarowaniu. Teoria i praktyka logistyki*, 1997; *Zarządzanie logistyczne w przedsiębiorstwie*, 1998; *Logistyka w teorii i praktyce*, 2001).

Stefan Abt był członkiem Komisji Nauk Towaroznawczych (Nauk o Jakości) PAN oraz Komisji Problemowej ds. Logistyki w Polskim Komitecie Normalizacyjnym. Pełnił funkcję redaktora naczelnego kwartalnika „Problemy Magazynowania i Transportu”, wchodził w skład kolegium redakcyjnego czasopisma „Logistyka i Jakość”. W latach 1981–2001 był zastępcą przewodniczącego Rady Oddziału Polskiego Towarzystwa Statystycznego w Poznaniu. Należał też do wielu innych towarzystw i organizacji naukowych w kraju i za granicą. W Towarzystwie Naukowym Organizacji i Kierownictwa (TNOiK) pełnił funkcje wiceprezesa Zarządu Głównego i prezesa Oddziału Poznańskiego. Był członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Logistycznego i prezesem Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Logistycznego. Należał do Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego i Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

Dowodem uznania dla pracy i osiągnięć S. Abta były liczne nagrody, wyróżnienia i odznaczenia. Otrzymał Srebrną i Złotą Odznakę TNOiK, w roku 1995 został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1996 – Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Honorowe Obywatelstwo Miasta i Gminy Śmigiel otrzymał 25 kwietnia 2002 roku.

We wspomnieniach prof. Stefan Abt pozostał jako człowiek czynu, którego „życie było pasmem ciągłych poszukiwań, ustawicznego uczenia się i pracy” (Sojkin, 2006). Biorący pod uwagę wszystkie formy aktywności profesora piszą, że „był człowiekiem, który harmonijnie łączył w sobie doświadczenie religijne i naukowe” (Przybysz, 2002). Trzeba bowiem dodać, że S. Abt znany był z aktywnego udziału w Ruchu Domowego

Kościola oraz Odnowy w Duchu Świętym. Od roku 1994 był prezesem koła Stowarzyszenia Rodzin Katolickich przy parafii pw. Pierwszych Polskich Męczenników w Poznaniu. Wykładał w Podyplomowym Studium Nauk o Rodzinie Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu, publikował rozważania w „Przewodniku Katolickim” i miesięczniku „Katecheta”.

Ostatnie lata życia Stefana Abta były okresem zmagania się z nowotworem. Niestety, choroba zwyciężyła i profesor zmarł 25 maja 2002 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w rodzinnym Śmiglu.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 118, 315-320 i 325.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kraśński Z., *Z dziejów Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1996, s. 224.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 66-67.

Przybysz L.S., *Wspomnienie o śp. profesorze Stefanie Abcie*. „Katecheta” 2002, nr 9, s. 4-5.

Sojkin B., *Stefan Abt*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 59-62.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 218-219.

Sylwetki, „Nowe Życie Gospodarcze” 2000, nr 30, s. 6.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 5.

Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny, t. I (A-G). Red. J. Kapuścik. Ośrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa 1998.

KAZIMIERZ KRUSZKA

BAKSALARY JERZY K. (1944–2005)

Jerzy K. Baksalary urodził się 25 czerwca 1944 roku w Poznaniu. Studia matematyczne odbył na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując w roku 1969 tytuł magistra. Bezpośrednio po ukończeniu studiów został zatrudniony w Katedrze Matematyki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu (w roku 1972 Uczelnia przyjęła nazwę Akademia Rolnicza, a w roku 2008 nazwę Uniwersytet Przyrodniczy). Katedra ta została w roku 1975 włączona do, mającego charakter międzywydziałowy, Zakładu Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu. W tym Zakładzie, a obecnie Katedrze, Jerzy K. Baksalary pracował do roku 1988. W roku 1975 uzyskał stopień doktora nauk matematycznych na podstawie rozprawy pt. *Estymowalność funkcji parametrycznych w modelach liniowych*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego. Stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych w zakresie matematyki uzyskał w roku 1984 na podstawie rozprawy pt. *A study of the equivalence between a Gauss-Markoff model and its augmentation by nuisance parameters*, opublikowanej w *Mathematische Operationsforschung und Statistik, Series Statistics* 15 (1984) 3-35; oba stopnie naukowe uzyskał na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza (odpowiednio na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii oraz na Wydziale Matematyki i Fizyki). W tym czasie, tj. do roku 1988, Jerzy K. Baksalary opublikował łącznie 85 prac, w tym 53 przed habilitacją i 32 po habilitacji, a ponadto włączał się w działania społeczne. W latach 1980–1981 był jednym z organizatorów i aktywnym działaczem Solidarności na Akademii Rolniczej oraz w regionie poznańskim.

W roku 1988 Jerzy K. Baksalary przeniósł się do Zielonej Góry, gdzie podjął pracę na stanowisku docenta w Instytucie Matematyki Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego (WSPTK). Rok akademicki 1989/1990 był w karierze naukowej prof. Baksalarego szczególny. Jako profesor Fińskiej Akademii Nauk, prowadził w tym czasie badania na Uniwersytecie w Tampere, a ich efektem było opublikowanie (jako autor lub współautor), z datą 1989 bądź 1990, 22 prac. W roku 1990, na wniosek Rady

Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, uzyskał tytuł naukowy profesora nauk matematycznych.

Po powrocie z Finlandii prof. Baksalary łączył pracę naukową z działalnością administracyjną. W roku 1990 został rektorem WSPTK i sprawował tę zaszczytną funkcję przez dwie kolejne kadencje (1990–1993 i 1993–1996). W okresie tym wzmocnił uczelnię kadrowo oraz znacznie poszerzył ofertę studiów powołując, między innymi Instytut Zarządzania, Instytut Filozofii, kolegia językowe oraz nowe kierunki nie związane ściśle z pedagogiką. Jego dorobek publikacyjny, przypadający na lata 1991–1996, obejmuje 23 prace. Wyższa Szkoła Pedagogiczna stała się miejscem corocznych spotkań matematyków w ramach konferencji „Konfrontacje Zielonogórskie”. Rektor Baksalary stworzył w WSPTK podwaliny nowoczesnego ośrodka akademickiego, co miało istotne znaczenie dla powołania w 2001 roku Uniwersytetu Zielonogórskiego. W 1991 roku Jerzy K. Baksalary został profesorem zwyczajnym na Wydziale Matematyki, Fizyki i Techniki WSPTK, a po zakończeniu sprawowania funkcji rektora pełnił w latach 1996–1999 funkcję dziekana Wydziału Matematyki, Fizyki i Techniki. Od roku 2001, to jest od chwili powstania Uniwersytetu Zielonogórskiego, był kierownikiem Zakładu Algebry Liniowej i Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki, Informatyki i Ekonometrii.

Jerzy K. Baksalary wypromował czterech doktorów: Pawła Pordzika (rozprawa: *Testymatory funkcji parametrycznych w modelach liniowych*), Zenona Tabisa (rozprawa: *Odporność i minimalność modeli liniowych ze względu na estymowalność funkcji parametrycznych*), Augustyna Markiewicza (rozprawa: *Dopuszczalne estymatory liniowe w modelach liniowych*) oraz Idziego Siatkowskiego (rozprawa: *Modele liniowe z dwiema grupami parametrów wtrąconych*); wszystkie przewody przeprowadzono na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza (odpowiednio w latach: 1985, 1985, 1988 i 1990). W ostatnim okresie swej działalności sprawował opiekę naukową nad trzema doktorantkami.

Profesor Baksalary recenzował rozprawy doktorskie, habilitacyjne oraz wnioski o tytuł naukowy. Był członkiem kolegiów redakcyjnych trzech znanych periodyków (w latach 1987–1990: „Journal of Statistical Planning and Inference”, a od roku 2001: „Current Index to Statistics” i „IMAGE”) oraz współredaktorem specjalnego tomu „Journal of Statistical Planning and Inference” (36 nr 2-3 (1993)) i specjalnego tomu „Linear Algebra and Its Applications” (176 (1992)). Uczestniczył w wielu międzynarodowych konferencjach naukowych, często będąc zapraszany do wygłoszenia wykładów plenarnych.

Jerzy K. Baksalary prowadził badania naukowe w takich ośrodkach naukowych jak: Indian Statistical Institute (Indie), University of Tampere (Finlandia), McGill University oraz University of Waterloo (Kanada), Universität Dortmund oraz Universität Augsburg (Niemcy) i Pittsburg University oraz Pennsylvania State University (USA).

W ośrodkach tych wygłaszał odczyty, prezentował wyniki swoich prac i prowadził wykłady.

W latach 1999–2005 prof. Baksalary brał aktywny udział w seminarium środowiskowym poświęconym teorii macierzy i zastosowaniom metod algebry liniowej, które odbywało się na Akademii Rolniczej w Poznaniu. Do grona uczestników tego seminarium należeli również: prof. A. Markiewicz, dr hab. T. Szulc, dr O.M. Baksalary, dr J. Hauke oraz grupa doktorantów z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Akademii Rolniczej i Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim. PLAG, bo tak nazwał to seminarium Jerzy K. Baksalary (skrót od Poznań Linear Algebra Group), kontynuuje spotkania dbając, jak to było w latach 1999–2005, o kontakt z głównymi nurtami literatury światowej.

Jerzy K. Baksalary jest autorem lub współautorem 183 prac naukowych, z czego znakomita większość opublikowana jest w renomowanych czasopismach o zasięgu światowym. Swoje badania prowadził w szerokiej współpracy. Grono jego współpracowników krajowych liczy 18 osób, a grono partnerów z zagranicy 26 osób.

Zainteresowania badawcze Jerzego K. Baksalarego obejmowały różne problemy z pogranicza algebry macierzy i wnioskowania statystycznego w ramach modeli liniowych. W obszarze algebry macierzy należy odnotować następujące kierunki badań, które zaowocowały często cytowanymi wynikami:

1. Równania macierzowe (m.in. prace: *The matrix equation $AX - YB = C$* . „Linear Algebra and Its Applications” 25 (1979) 41-43 (współautor: R. Kala), *Nonnegative definite solutions to some matrix equations occurring in distribution theory of quadratic forms*. *Sankhyā*, Series A 42 (1980) 283-291 (współautorzy: J. Hauke, R. Kala), *The matrix equation $AXB + CYD = E$* . „Linear Algebra and Its Applications” 30 (1980) 141-147 (współautor: R. Kala), *The pair of matrix equations $AX = B$ and $A^*Y + CX = D$* . „Atti Della Accademia Nazionale dei Lincei, Rendiconti della Classe di Scienze Fisiche, Matematiche e Naturali” 73 (1982) 81-88, *Nonnegative definite and positive definite solutions to the matrix equation $(AXA)^* = B$* . „Linear and Multilinear Algebra” 16 (1984) 133-139).
2. Porządki macierzowe (m.in. prace: *Two properties of a nonnegative definite matrix*. „Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences, Serie des Sciences Mathematiques” 28 (1980) 233-235 (współautor: R. Kala), *Partial orderings between matrices one of which is of rank one*. „Bulletin of the Polish Academy of Sciences, Series Mathematics” 31 (1983) 5-7 (współautor: R. Kala), *The matrix inequality $M \geq B^*MB$* . „Linear Algebra and Its Applications” 54 (1983) 77-86 (współautorzy: R. Kala, K. Kłaczyński), *Inheriting independence and chi-squaredness under certain matrix orderings*. „Statistics & Probability Letters” 2 (1984) 35-38 (współautor: J. Hauke), *A note on the matrix ordering of special C-matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 70 (1985) 263-267 (współautor: F. Pukels-

- heim), *A relationship between the star and minus orderings*. „Linear Algebra and Its Applications” 82 (1986) 163-167, *Partial orderings of matrices referring to singular values or eigenvalues*. „Linear Algebra and Its Applications” 96 (1987) 17-26; „Comments Ibid.” 360 (2003) 279 (współautor: J. Hauke), *A note on comparing the unrestricted and restricted least squares estimators*. „Linear Algebra and Its Applications” 127 (1990) 371-378 (współautor: P. Pordzik), *A complete solution to the problem of robustness of Grubbs’s test*. „The Canadian Journal of Statistics” 18 (1990) 285-287 (współautor: S. Puntanen), *Characterizations of the best linear unbiased estimator in the general Gauss-Markov model with the use of matrix partial orderings*. „Linear Algebra and Its Applications” 127 (1990) 363-370 (współautor: S. Puntanen), *Further relationships between certain partial orders of matrices and their squares*. „Linear Algebra and Its Applications” 375 (2003) 171-180 (współautorzy: O.M. Baksalary, X. Liu)).
3. Własności wybranych klas macierzy (m.in. prace: *Idempotency of linear combinations of an idempotent matrix and a tripotent matrix*. „Linear Algebra and Its Applications” 354 (2002) 21-34 (współautorzy: O.M. Baksalary, G.P.H. Styan), *A property of orthogonal projectors*. „Linear Algebra and Its Applications” 354 (2002) 35-39 (współautorzy: O.M. Baksalary, T. Szulc), *Nonsingularity of linear combinations of idempotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 388 (2004) 25-29 (współautor: O.M. Baksalary), *On linear combinations of generalized projectors*. „Algebra and Its Applications” 388 (2004) 17-24 (współautor: O.M. Baksalary), *Solution 31-7.1* (problem 31-7 „On the product of orthogonal projectors” postawiony przez G. Trenklera). IMAGE 32 (2004) 30-31 (współautor: O.M. Baksalary), *Further properties of generalized and hypergeneralized projectors*. „Linear Algebra and Its Applications” 389 (2004) 295-303 (współautorzy: O.M. Baksalary, X. Liu), *Solution 31-2.1* (problem 31-2, „Matrices commuting with all nilpotent matrices” postawiony przez H. Ricardo). IMAGE 32 (2004) 21-22 (współautorzy: O.M. Baksalary, X. Liu), *A note on linear combinations of commuting tripotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 388 (2004) 45-51 (współautorzy: O.M. Baksalary, H. Özdemir), *Properties of Schur complements in partitioned idempotent matrices*. „Linear Algebra and Its Applications” 379 (2004) 303-318 (współautorzy: O.M. Baksalary, T. Szulc)).

W zakresie wnioskowania statystycznego najczęściej cytowane wyniki dotyczą:

1. Estymowalności i estymacji funkcji parametrycznych w modelach jedno- i wielowymiarowych (m.in. prace: *Criteria for estimability in multivariate linear models*. „Mathematische Operationsforschung und Statistik” 7 (1976) 5-9 (współautor: R. Kala), *Extensions of Milliken’s estimability criterion*. „The Annals of Statistics” 4 (1976) 639-641 (współautor: R. Kala), *An extension of a rank criterion for the least squares estimator to be the best linear unbiased estimator*. „Journal of Stati-

- tical Planning and Inference” 1 (1977) 309-312 (współautor: R. Kala), *Reconciliation of two different views on estimation of growth curve parameters*. „Biometrika” 65 (1978) 662-665 (współautorzy: L.C.A. Corsten, R. Kala), *Best linear unbiased estimation in the restricted general linear model*. „Mathematische Operationsforschung und Statistik, Series Statistics” 10 (1979) 27-35 (współautor: R. Kala), *Covariance adjustment when a vector of parameters is restricted to a given subspace*. „SIAM Journal on Applied Mathematics” 37 (1979) 20-21 (współautor: R. Kala), *Estimation via linearly combining two given statistics*. „The Annals of Statistics” 11 (1983) 691-696 (współautor: R. Kala)).
2. Związków pomiędzy estymatorami w ogólnych modelach liniowych (m.in. prace: *A bound for the Euclidean norm of the difference between the least squares and the best linear unbiased estimators*. „The Annals of Statistics” 6 (1978) 1390-1393 (współautor: R. Kala), *Relationships between some representations of the best linear unbiased estimator in the general Gauss-Markoff model*. „SIAM Journal on Applied Mathematics” 35 (1978) 515-520 (współautor: R. Kala), *A new bound for the Euclidean norm of the difference between the least squares and the best linear unbiased estimators*. „The Annals of Statistics” 8 (1980) 679-681 (współautor: R. Kala), *Simple least squares estimation versus best linear unbiased prediction*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 5 (1981) 147-151 (współautor: R. Kala), *On equalities between BLUEs, WLSEs, and SLSEs*. „The Canadian Journal of Statistics” 11 (1983) 119-123 (współautor: R. Kala), *Comparing stochastically restricted estimators in a linear regression model*. „Biometrical Journal” 26 (1984) 555-557, *Criteria for the equality between ordinary least squares and best linear unbiased estimators under certain linear models*. „The Canadian Journal of Statistics” 16 (1988) 97-102, *A comparison of two criteria for ordinary least squares estimators to be best linear unbiased estimators*. „The American Statistician” 42 (1988) 205-208 (współautor: A.C. van Eijnsbergen), *A note on comparing the unrestricted and restricted least-squares estimators*. „Linear Algebra and Its Applications” 127 (1990) 371-378 (współautor: P. Pordzik)).
3. Liniowej dostateczności, które to zagadnienie było później podejmowane również przez innych autorów i znalazło stałe miejsce w teorii wnioskowania liniowego (m.in. prace: *Linear transformations preserving best linear unbiased estimators in a general Gauss-Markoff model*. „The Annals of Statistics” 9 (1981) 913-916 (współautor: R. Kala), *Linear sufficiency with respect to a given vector of parametric functions*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 14 (1986) 331-338 (współautor: R. Kala), *Linear sufficiency and completeness in an incorrectly specified general Gauss-Markov model*. *Sankhyā*, „Series A” 48 (1986) 169-180 (współautor: T. Mathew)).
4. Dopuszczalności estymatorów (m.in. prace: *Admissible estimation by covariance adjustment technique*. *Sankhyā*, „Series A” 44 (1982) 281-285 (współautor:

- R. Kala), *Admissible linear estimators in restricted linear models*. „Linear Algebra and Its Applications” 70 (1985) 9-19 (współautor: A. Markiewicz), *Characterizations of admissible linear estimators in restricted linear models*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 13 (1986) 395-398 (współautor: A. Markiewicz), *A comment on an admissibility criterion*. „Journal of Statistical Computation and Simulation (Comments, Conjectures and Conclusions)” 28 (1988) 345-347, *Admissible linear estimators in the general Gauss-Markov model*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 19 (1988) 349-359 (współautor: A. Markiewicz), *Admissible linear estimation in a general Gauss-Markov model with an incorrectly specified dispersion matrix*. „Journal of Multivariate Analysis” 27 (1988) 53-67 (współautor: T. Mathew), *Mean square error matrix improvements and admissibility of linear estimators*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 23 (1989) 313-325 (współautorzy: E. P. Liski, G. Trenkler), *A matrix inequality and admissibility of linear estimators with respect to the mean square error matrix criterion*. „Linear Algebra and Its Applications” 112 (1989) 9-18 (współautor: A. Markiewicz), *Admissible linear estimators of an arbitrary vector of parametric functions in the general Gauss-Markov model*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 26 (1990) 161-171 (współautor: A. Markiewicz)).
5. Teorii eksperymentów blokowych (m.in. prace: *A necessary condition for balance of a block design*. „Biometrical Journal” 22 (1980) 47-50 (współautorzy: A. Dobek, R. Kala), *Some methods for constructing efficiency-balanced block designs*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 4 (1980) 25-32 (współautorzy: A. Dobek, R. Kala), *Existence and constructions of connected block designs with given vectors of treatment replications and block sizes*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 12 (1985) 285-293 (współautor: Z. Tabis), *On bounds for the parameters of binary block designs*. „Journal of Statistical Planning and Inference (Statistical Discussion Forum)” 16 (1987) 134-1350 (współautor: P.D. Puri), *Conditions for the robustness of block designs against the unavailability of data*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 16 (1987) 49-54 (współautor: Z. Tabis), *Connectedness of PBIB designs*. „The Canadian Journal of Statistics” 15 (1987) 147-150 (współautor: Z. Tabis), *Criteria for the validity of Fisher’s condition for balanced block designs*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 18 (1988) 119-123 (współautor: P.D. Puri), *A rank characterization of linear models with nuisance parameters and its application to block designs*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 22 (1989) 173-179, *Pairwise-balanced, variance-balanced and resistant incomplete block designs revisited*. „Annals of the Institute of Statistical Mathematics” 42 (1990) 163-171 (współautor: P.D. Puri), *Minimum number of experimental units in connected block designs with certain additional properties*. „Journal of Statistical Planning and Inference” 30 (1992) 173-183 (współautor: J. Hauke)).

W roku 2004 w Ośrodku Konferencyjnym Instytutu Matematycznego PAN w Będlewie odbyła się jednodniowa sesja z okazji sześćdziesiątej rocznicy urodzin Jerzego K. Baksalarego. Sesja ta poprzedzała międzynarodową konferencję „13th International Workshop on Matrices and Statistics in Celebration of Ingram Olkin's 80th Birthday” – była to ostanía konferencja, w której prof. Baksalary uczestniczył.

Profesor Baksalary miał wiele zainteresowań nie związanych bezpośrednio z jego pracą zawodową. Od lat studenckich był miłośnikiem jazzu, a do jego ulubionych muzyków należeli John Coltrane, Miles Davis, Oscar Peterson i Sonny Rolins (zgromadził imponującą płytotekę). Pasjonowało go również malarstwo, a szczególnie dzieła malarzy flamandzkich XVII w. i francuskich XIX w. Z godną podziwu determinacją realizował swój plan zobaczenia wszystkich 36 dzieł Johanna Vermeera. Niestety, zdążył obejrzeć jedynie 20 płócien tego malarza. Profesor Baksalary wyróżniał się budzącą podziw pamięcią, która pozwalała mu, z równą łatwością, wymienić kolejnych zwycięzców Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina czy miejsca zorganizowania igrzysk olimpijskich.

Profesor Jerzy K. Baksalary zmarł 15 marca 2005 roku i spoczywa na Cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Podczas licznych konferencji, w których uczestniczył, prof. Baksalary miał zwyczaj zasiadania w pierwszym rzędzie. Organizatorzy czternastej konferencji w cyklu „International Workshop on Matrices and Statistics”, która odbyła się w dniach 29 marca – 1 kwietnia 2005 roku w Auckland (Nowa Zelandia) uczcili pamięć Jerzego Baksalarego specjalną sesją: „The Jerzy Baksalary Memorial Session”. Podczas całej konferencji jedno miejsce w pierwszym rzędzie pozostawało wolne.

W czerwcu 2005 roku w University of Windsor (Kanada) odbyło się sympozjum „Southern Ontario Matrices and Statistics Days”, dedykowane pamięci Jerzego K. Baksalarego, na które pierwotnie został on zaproszony w charakterze prelegenta.

Źródła

Baksalary O.M., Styan G.P.H., *Some comments on the life and publications of Jerzy K. Baksalary (1944–2005)*. „Linear Algebra and Its Applications” 2005, 410, s. 3-53.
Szulc T., *Jerzy K. Baksalary*. „Wiadomości Matematyczne” 2005, XLI, s. 189-205.

Autor dziękuje prof. Radosławowi Kali i dr. Oskarowi M. Baksalaremu za pomoc w przygotowaniu biogramu.

BARBACKI STEFAN (1903–1979)

Stefan Barbacki urodził się 1 września 1903 roku w Wieliczce. W latach 1913–1921 uczęszczał do V Gimnazjum Klasycznego w Krakowie, następnie w latach 1921–1925 odbył studia na wydziałach Filozoficznym i Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W ostatnim roku studiów był asystentem u prof. Edmunda Załęskiego, pioniera biometrii rolniczej w Polsce, pod którego kierunkiem brał udział w pracach nad hodowlą zbóż i buraków cukrowych. W latach 1925–1945 pracował w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, najpierw na stanowisku starszego asystenta w Dziale Hodowli i Genetyki Zbóż, później adiunkta w Dziale Roślin Pastewnych i Przemysłowych, a od 1944 roku na stanowisku kierownika Działu Odmianoznawstwa.

Doktoryzował się w roku 1929 na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie pracy z badań nad odmianami pszenicy ozimej. W roku 1935/36, jako stypendysta Fundacji Rockefellera, przebywał na stażu naukowym w Londynie, w Galton Laboratory przy University College, u światowej sławy prof. Ronalda Aylmera Fishera. Odbył tam studia z dziedziny statystyki matematycznej i jej zastosowań w doświadczeniach i genetyce, a przy okazji zwiedził także niektóre instytuty badawcze angielskie, francuskie, duńskie, szwedzkie i niemieckie. W roku 1938, jako wiceprzewodniczący sekcji metodycznej Komisji Współpracy w Doświadczeniach przy Ministerstwie Rolnictwa, przyczynił się do powołania i rozpoczął redagowanie nowego czasopisma naukowego, „Przegląd Doświadczeń Rolniczych”. Miesięcznik ten, redagowany bardzo ambitnie, miał odegrać ważną rolę w podnoszeniu poziomu metodycznego doświadczeń prac rolniczych.

W przedwojennym okresie swej działalności opublikował szereg prac z genetyki, hodowli i uprawy zbóż oraz z metodyki doświadczeń (w tym wspólną pracę z R.A. Fisherem *A test of the supposed precision of systematic arrangements*, ogłoszoną w „Annals of Eugenics”, Cambridge 1936). Ponadto napisał swój podstawowy podręcznik metodyczny *Ogólna metodyka doświadczeń polowych w zarysie* (Puławy 1935),

oraz monografie: *Pszenice polskie* (Puławy 1937; wspólnie z S. Lewickim, K. Miczyńskim i A. Słabońskim) i *Analiza zmienności w zagadnieniach doświadczalnictwa rolniczego* (Puławy 1939). Nakład tej ostatniej książki uległ, niestety, całkowitemu zniszczeniu we wrześniu 1939 roku na skutek wypadków wojennych. Zachowały się jedynie cudem ocalałe szpalty korektorskie. Warto może zacytować fragment z tej monografii, dotyczący roli metod statystycznych w pracy badawczej.

„Metody statystyczne pomagają nam nie tylko zredukować materiał liczbowy, ale tak go przetworzyć, że nabiera on dopiero w skrócie właściwego wyrazu. Obecnie metody te nie tylko ułatwiają nam interpretację i opis, ale wchodzą daleko głębiej w eksperyment i dyktują jego strukturę. Jest ona w wysokim stopniu związana z właściwym ujęciem statystycznym, które stanowi zresztą tylko pewną formę ujęcia logicznego. Wszelkie niedopasowanie struktury doświadczenia do statystycznego ujęcia, i odwrotnie, mści się nieraz bardzo na ścisłości uzyskanych z doświadczenia informacji.

Metody statystyczne ułatwiają nam badanie doświadczalne, ale nie mogą stworzyć nic nowego. Tematy i zagadnienia rodzą się z obserwacji otaczających nas zjawisk i kielkującej myśli badawczej. Jeśli zagadnienie w doświadczeniu jest źle postawione, to metody statystyczne tego nie zmieniają. Dadzą może odpowiedź ścisłą, ale nie na to, czego właściwie chcielibyśmy się dowiedzieć.”

Seria jego prac genetycznych nad jęczmieniem, prowadzonych od 1929 roku, dała podstawę do otwarcia w 1938 roku w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie przewodu habilitacyjnego, przerwano go wybuchem wojny.

Po wojnie przeniósł się do Poznania, gdzie w maju 1945 roku habilitował się z zakresu hodowli roślin i doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. Wkrótce na tym wydziale objął stanowisko docenta i zastępcy profesora oraz kierownika nowo utworzonej, z jego inicjatywy, Katedry Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii.

Uniwersytet Poznański nie mógł znaleźć lepszego kandydata na objęcie tej katedry niż Stefan Barbacki. Jego ogromny wkład dotyczący metodyki doświadczalnictwa rolniczego i biometrii, wniesiony do rolnictwa polskiego jeszcze w latach trzydziestych, czynił go niepodważalnym autorytetem w tej dziedzinie. Wystarczy przypomnieć, że we wspomnianym podręczniku *Ogólna metodyka doświadczeń polowych w zarysie*, wydanym w 1935 roku, przedstawił on w sposób nadzwyczaj jasny i przekonujący najnowsze wówczas poglądy na planowanie, zakładanie, przeprowadzanie i analizowanie rolniczych doświadczeń polowych. Czytelnik znajduje tam nie tylko omówienie doświadczeń pojedynczych, lecz także doświadczeń złożonych, niekompletnych i wielokrotnych. Jest rzeczą zdumiewającą, jak wiele nowych idei, które dopiero rodziły się w owym czasie w Europie, znalazło już gruntowne naświetlenie w tym znakomitym podręczniku. Przecież właśnie w 1935 roku, ale już po napisaniu przez Stefana Barbac-

kiego tego podręcznika, ukazała się podstawowa praca Franka Yatesa *Complex experiments*, a praca Yatesa z 1933 roku *The analysis of replicated experiments when the field results are incomplete* była jeszcze całkiem świeża. Dodajmy, że podstawowy podręcznik R.A. Fishera *The Design of Experiments* ukazał się równoległe z dziełem Stefana Barbackiego, także w 1935 roku. Toteż można z całym przekonaniem powiedzieć, że sukces tego dzieła był na tamten czas niezrównany. Dzięki temu podręcznikowi zostały wprowadzone do doświadczalnictwa rolniczego w Polsce nowoczesne metody eksperymentowania oraz statystycznego analizowania wyników doświadczeń. Do popularyzacji tych metod przyczynił się także w dużym stopniu redagowany przez Stefana Barbackiego, wspomniany już „Przegląd Doświadczalnictwa Rolniczego”. Po uzyskaniu katedry uniwersyteckiej na Wydziale Rolniczo-Leśnym mógł teraz Stefan Barbacki rozwijać swoje zainteresowania i umiejętności naukowe w ośrodku poznańskim. W szczególności dał początek poznańskiej szkole statystyki matematycznej i biometrii.

W utworzonej w 1945 roku katedrze, pod troskliwą opieką Stefana Barbackiego, szkolili się przyszli doświadczalnicy praktycy i teoretycy. Kilka lat później wypromował on pierwszych doktorów, potem nastąpiły habilitacje i dalsze awanse jego uczniów, do tytułów profesorskich włącznie. Do grona jego pierwszych doktorantów należeli: Kazimierz Saloni, Jerzy Brykczyński, Julian Jaranowski i Regina Elandt.

Talent, wiedza oraz zdolności naukowe i organizacyjne Stefana Barbackiego zostały szybko docenione. W roku 1947 został wybrany na członka Komisji Rolniczo-Leśnej Polskiej Akademii Umiejętności oraz na członka Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W marcu 1948 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a we wrześniu tego roku został dziekanem Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego, pełniąc tę funkcję do 1951 roku. Po wyodrębnieniu z Uniwersytetu Poznańskiego Wydziału Rolniczo-Leśnego i utworzeniu z niego w 1951 roku Wyższej Szkoły Rolniczej, został jej prorektorem do spraw nauki. Funkcję tę pełnił przez dwa lata. Jednocześnie kierował do 1970 roku Katedrą Genetyki i Hodowli Roślin, w którą w roku 1951 przekształcono istniejącą dotąd Katedrę Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii, poszerzając znacznie zakres jej działań. W roku 1952 został członkiem-korespondentem Polskiej Akademii Nauk (PAN). Dwa lata później uzyskał stopień doktora nauk oraz tytuł profesora zwyczajnego. W 1955 roku wybrano go na przewodniczącego Poznańskiego Oddziału Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, w 1958 roku – na wiceprezesa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), później został jego prezesem. Objął również funkcję przewodniczącego Komitetu Hodowli i Uprawy Roślin Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN. W roku 1964 został wyróżniony wyborem na członka rzeczywistego PAN.

W działalności praktycznej na rzecz badań naukowych, a zwłaszcza doświadczalnictwa rolniczego, Stefan Barbacki wniósł ogromny wkład w przeszczepienie na grunt

Wielkopolski swoich wcześniejszych zdobyczy i przemysłów w zakresie planowania i przeprowadzania doświadczeń. Korzystały z jego dorobku nie tylko placówki badawczo-doświadczalne Uniwersytetu Poznańskiego, a potem Wyższej Szkoły Rolniczej i utworzonej z niej Akademii Rolniczej, ale także liczne stacje hodowli roślin i stacje doświadczalne różnych instytutów i ośrodków badawczych. Swą niestrudzoną pracą organizacyjną przyczynił się do utworzenia od podstaw 18 wyspecjalizowanych stacji. Od roku 1951 kierował, zorganizowanymi przez siebie, Zakładem Roślin Strączkowych Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (IHAR) oraz Działem Roślin Motylkowych i Pastewnych Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG). W roku 1955 przeorganizował je w jeden Zakład Roślin Pastewnych, działający w ramach tego drugiego instytutu. Zakładem tym jeszcze przez kilka lat kierował. Równolegle, w roku 1954, zorganizował w Poznaniu nową placówkę Polskiej Akademii Nauk – Zakład Hodowli Roślin, który po połączeniu w 1961 roku z Zakładem Genetyki PAN w Skierniewicach, został przemianowany na Zakład Genetyki Roślin PAN. Zakładem tym kierował nieprzerwanie do przejścia na emeryturę w roku 1973. Pół roku przed śmiercią (30.07.1979) doczekał się przekształcenia Zakładu w Instytut Genetyki Roślin PAN w Poznaniu, o co przez wiele lat usilnie zabiegał. Placówka ta należy dziś do czołowych instytutów Polskiej Akademii Nauk. Z inicjatywy tego instytutu ustanowiono w 1994 roku Krajową Nagrodę Naukową z Zakresu Genetyki Roślin im. Stefana Barbackiego.

Dzięki tak rozwiniętej pracy organizacyjnej mógł Stefan Barbacki wiązać życie naukowe swej katedry – i szerzej Akademii Rolniczej w Poznaniu – z działalnością innych instytucji i ośrodków naukowych. Przy udziale PAN, Akademii Rolniczej i PTPN zorganizował szereg ogólnopolskich i międzynarodowych sympozjów naukowych w Poznaniu. Powołał do życia i redagował kilka czasopism naukowych, zwłaszcza pierwsze polskie czasopismo genetyczne „Genetica Polonica” (w 1960). Był inicjatorem i organizatorem Polskiego Towarzystwa Genetycznego, powołanego w 1966 roku. Pełniąc funkcje prezesa Oddziału Poznańskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (przez 12 lat), prezesa PTPN (12 lat), prezesa Polskiego Towarzystwa Genetycznego (5 lat) wpływał znacząco na życie naukowe Poznania i Wielkopolski, między innymi przyczyniając się w zasadniczy sposób do powołania Oddziału Poznańskiego PAN. Trzeba tu także wspomnieć o rozwiniętej przez niego szerokiej współpracy międzynarodowej, którą inicjował tak w uczelni macierzystej, jak i w innych placówkach naukowych. Sam odbył wiele podróży naukowych za granicę. Między innymi, przebywając w 1958 roku w Kanadzie i w USA, wygłosił na kilku uniwersytetach amerykańskich odczyty o dokonaniach polskiej hodowli roślin.

Należy podkreślić, że ogromna wielostronna praca organizacyjna Stefana Barbackiego wiązała się ściśle z jego aktywnością badawczą i zainteresowaniami naukowymi.

Owoce jego badań są liczne publikacje naukowe, ponad 180 pozycji drukowanych, w tym kilka podręczników i monografii. Prace oryginalne dotyczą zwłaszcza badań nad zmiennością i dziedziczeniem szeregu cech morfologicznych i fizjologicznych jęczmienia, zagadnień odmianoznawstwa pszenic, badań nad genetyką, hodowlą i uprawą łąbinu, prac nad poliploidami koniczyny i seradeli oraz badań populacyjnych nad wyką ozimą, wreszcie, *last but not least*, badań nad metodyką doświadczalnictwa rolniczego i biometrią. Tu pragnę dodać, że chociaż w okresie powojennym Stefan Barbacki rozszerzył znacznie zakres swoich zainteresowań i później ostatecznie skoncentrował się na badaniach z zakresu genetyki i hodowli roślin, to jednak nigdy nie przestał interesować się metodyką doświadczalnictwa i zastosowaniami statystyki matematycznej.

Napisał po wojnie kilka dalszych prac oryginalnych i artykułów naukowych, w których lansował swoje koncepcje metodyczne, a także, współdziałając z Wydziałem Oceny Odmian przy Ministerstwie Rolnictwa, opublikował wraz ze swoimi współpracownikami szereg opracowań wyników wielokrotnych i wieloletnich doświadczeń odmianowych. Przyczynił się także do utworzenia Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych, a następnie przez kilka lat przewodniczył jego Radzie Naukowej. Nade wszystko jednak napisał piękną monografię: *Doświadczenia kombinowane* (wydana w 1951 roku przez Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne), która stanowi niedościgniony wzór pisania prosto o rzeczach złożonych. Na tej książce wychowało się całe pokolenie doświadczalników polskich, a także tych, którzy z zapałem starali się propagować metody statystyczne w doświadczalnictwie rolniczym. Wielu z nich być może żałuje, że zaangażowanie się autora w inne kierunki badawcze nie pozwoliło mu dalej pisać większych prac z metodyki doświadczalnictwa rolniczego i biometrii. W istocie, w ostatnich latach swego życia Stefan Barbacki powrócił w pewnym sensie do tej tematyki, a ściślej do zastosowań metod statystycznych w badaniach genetycznych. Zafascynowały go szczególnie metody statystycznej analizy wielowymiarowej, których przydatność w opracowaniach materiałów genetyczno-hodowlanych docenił z wyjątkowym zrozumieniem. W roku 1978 (w „Genetica Polonica”, Vol. 19) ukazały się dwie prace Stefana Barbackiego, ze współpracownikami, dotyczące tej problematyki. Były to jego ostatnie publikacje. Planował dalsze prace z tego obszaru badawczego, ale nie udało się ich już zrealizować.

To wspomnienie o wielkim Profesorze byłoby niepełne, gdyby nie przywołać jego dokonań jako nauczyciela młodzieży akademickiej oraz licznych kadr zawodowych i naukowych, które są przeogromne. Stefan Barbacki wiele czasu i wysiłku poświęcał dydaktyce, przy czym odznaczał się wyjątkową umiejętnością wyławiania uzdolnionych i aktywnych ludzi oraz rozwijania w nich zapału do prac badawczych i organizacyjnych. W ciągu wielu lat pracy uniwersyteckiej, najpierw na Uniwersytecie Poznań-

skim, a potem w Akademii Rolniczej w Poznaniu, prowadził wykłady z metod statystycznych, z doświadczalnictwa rolniczego i jego metodyki, z wybranych działów genetyki i hodowli roślin, a także seminaria z doświadczalnictwa rolniczego oraz z hodowli roślin. Wykształcił 113 magistrów-inżynierów rolnictwa oraz wypromował 32 doktorów nauk rolniczych i przyrodniczych. Wielu jego uczniów i współpracowników habilitowało się, a potem uzyskiwało tytuły profesorskie.

Działalność naukowa i dydaktyczna Stefana Barbackiego, a zwłaszcza jego osobowość mistrza pociągającego uczniów do wielkich zadań, przyczyniła się do stworzenia w ramach naukowego ośrodka poznańskiego dwóch znaczących szkół o silnym oddziaływaniu środowiskowym, krajowym i międzynarodowym. Jedną to szkoła biologicznych podstaw hodowli i uprawy roślin, obejmująca specjalistów z genetyki, fizjologii, biochemii oraz hodowli i uprawy roślin, a druga to wspomniana już szkoła statystyki matematycznej i biometrii, skupiająca matematyków, statystyków i biometryków w szerokim tego słowa znaczeniu. Obie te szkoły są aktywnie reprezentowane w macierzystej uczelni profesora, obecnie Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu, a także w innych placówkach naukowych ośrodka poznańskiego, zwłaszcza Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza oraz Polskiej Akademii Nauk. Wszyscy, którzy jako uczniowie lub uczniowie uczniów Stefana Barbackiego zaliczają się do którejś z tych szkół mogą powtórzyć, za jednym z jego najbliższych współpracowników, Julianem Jaranowskim, iż „z głębokim szacunkiem i uznaniem dziękujemy Profesorowi Stefanowi Barbackiemu za trud i dzieło Jego życia, za spuściznę, która jakże pięknie dzisiaj już owocuje”.

Źródła

Przemówienia Juliana Jaranowskiego, Ignacego Wiatroszaka i Tadeusza Calińskiego wygłoszone 21 listopada 1979 r. i opublikowane w: „Sprawozdania” nr 97 za 1979 r. Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych PTPN, Poznań 1981.

We wcześniejszych wersjach wspomnienie to ukazało się w „Wieściach Akademickich”, nr 27 (III) z grudnia 1999 r., wydawanych przez Akademię Rolniczą im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, oraz w tomie specjalnym *Profesor Stefan Barbacki 1903–1979 w setną rocznicę urodzin*, Poznań 2003, opublikowanym przez wydawnictwo tej samej uczelni.

BARTOSZYŃSKI ROBERT (1933–1998)

Robert Bartoszyński urodził się 9 lipca 1933 roku w Warszawie. Studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim ukończył w roku 1955. Bezpośrednio po studiach rozpoczął pracę w Instytucie Matematycznym PAN, najpierw jako asystent i po doktoracie jako adiunkt. Doktorat obronił w roku 1960, wkrótce po powrocie z rocznego stażu w słynnym Laboratorium Statystycznym Uniwersytetu w Berkeley, założonym i przez wiele lat kierowanym przez Jerzego Neymana. Habilitował się w roku 1969 w Instytucie Matematycznym PAN, gdzie zatrudniony był nieprzerwanie do roku 1985 i gdzie w roku 1970 został samodzielnym pracownikiem naukowym. W roku 1972 objął kierownictwo Zakładu Zastosowań Probabilistycznych IM PAN, powstałym z Działu Statystyki Matematycznej, którego założycielem i pierwszym kierownikiem był prof. Marek Fisz. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w roku 1979. W latach 1960–1962 był także zatrudniony na etacie adiunkta na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Warszawskiego (z tego etatu zrezygnował, gdy władze PAN zdecydowały, iż pracownicy Akademii mogą być zatrudnieni tylko na jednym etacie). W roku 1980 zaczęła się jego wędrówka po uniwersytetach USA, zakończona w roku 1983 pozostaniem na Uniwersytecie Stanu Ohio w Columbus, gdzie pracował do samego końca. Zmarł 17 stycznia 1998 roku.

W roku 1951 Donsker opublikował swoją zasadę niezmienniczości, która uzmysłowiła wszystkim, jak wielką rolę ma do odegrania w rachunku prawdopodobieństwa słaba zbieżność miar probabilistycznych. W roku 1956 Prochorow podał pierwsze twierdzenia wiążące względną zwartość rodziny miar z jednością tej rodziny (jak mówią niektórzy, gęstością tej rodziny). Tak uzyskaliśmy dogłębne wyjaśnienie, dlaczego słaba zbieżność skończenie wymiarowych rozkładów procesów losowych o realizacjach (na przykład) w przestrzeni funkcji ciągłych na przedziale $[0, 1]$ z metryką jednostajną, $C([0, 1])$, nie implikuje słabej zbieżności tych procesów. Zarazem jasne było, że rozkłady skończenie wymiarowe danego procesu wyznaczają jednoznacznie rozkład

tego procesu. Powstało więc pytanie, jak scharakteryzować słabą zbieżność ciągu procesów na $C([0, 1])$ za pomocą ich rozkładów skończenie wymiarowych, tyle że rozpatrywanych równocześnie – biorąc jednocześnie pod uwagę wszystkie rozkłady skończenie wymiarowe i nakładając odpowiedni warunek jednostajności na ich zbieżność. W roku 1961 ukazała się w „Annals of Mathematical Statistics” praca Roberta Bartoszyńskiego, rozwiązująca ów problem w przypadku nieporównanie bardziej ogólnym, a mianowicie w przypadku miar probabilistycznych na metrycznej przestrzeni zupełnej i ośrodkowej (przy czym, jak zauważył w swojej pracy autor, założenie zupełności można było łatwo usunąć, nieznacznie tylko modyfikując dowody). Z twierdzeń ogólnych dla miar na $C([0, 1])$, Bartoszyński otrzymał charakteryzację słabej zbieżności miar probabilistycznych. Uzyskane wyniki weszły na stałe do literatury.

Młodym Bartoszyńskim, jeszcze na studiach, opiekował się prof. Marek Fisz, który też ściągnął go do IM PAN, do prowadzonego przez siebie Działu Statystyki Matematycznej. W Instytucie spotkał tych, którym najbardziej na sercu leżały zastosowania matematyki – prof. Jana Oderfelda i, co prawda mieszkającego we Wrocławiu, ale sprawującego pieczę nad wszystkimi matematykami PAN-owskimi, zajmującymi się zastosowaniami, prof. Hugona Steinhausa. Ci trzej uczeni na pewno wywarli wpływ na młodego, znakomicie się zapowiadającego probabilistę. Czwartym był William Feller, czy ściślej – jego dzieło, które bez wątpienia współwyznaaczyło naukową drogę Roberta Bartoszyńskiego, i także jego podejście do dydaktyki. Niezrównany kunszt warsztatowy Bartoszyńskiego, zdolność pięknego rachowania, głębia myśli probabilistycznej zostały wprzęgnięte do pracy w dziedzinie teorii procesów stochastycznych i, przede wszystkim, probabilistycznego modelowania zjawisk biologicznych. Świat zapamiętał prof. Bartoszyńskiego jako wybitnego „bioprobabilistę”.

Pracom nad modelami towarzyszyły ważne lub bardzo ważne prace z dziedziny procesów stochastycznych, często inspirowane badaniami nad modelami biologicznymi: między innymi już wspomniane prace nad charakteryzacją słabej zbieżności; prace związane z modelowaniem epidemii, dotyczące asymptotyki procesów gałązkowych; zasada niezmienniczości dla błędzenia losowego „obserwowanego od czasu do czasu przez jakiś czas, być może za każdym razem innej długości, ale wspólnie ograniczony”; praca na temat prędkości zbieżności w słabym prawie wielkich liczb, rozwijająca wcześniejsze badania Erdösa, Hsu i Robbinsa oraz Révészsa; analiza superkrytycznych, liniowych procesów urodzin i śmierci z katastrofami, prowadzącymi do wymarcia części populacji (zgodnie z rozkładem dwumianowym, w którym prawdopodobieństwo zabicia jednostki jest proporcjonalne do czasu, jaki upłynął od poprzedniej katastrofy; analiza procesu kolejkowego z wykładniczym czasem między przybyciami klientów, wykładniczym czasem obsługi, gdy jedyna obsługująca maszyna pracuje, wykładni-

czym czasem pracy maszyny do jej zepsucia, wykładniczym czasem naprawy maszyny oraz stałym prawdopodobieństwem odejścia klienta podczas naprawy maszyny obsługującej.

Pierwszym dużym dziełem Roberta Bartoszyńskiego z dziedziny modelowania zjawisk biologicznych była analiza zjawiska epidemii choroby zakaźnej. Modele klasyczne opierały się na procesach Markowa i założeniu proporcjonalności wiążącej liczbę nowych zachorowań w krótkim przedziale czasu zarówno z liczbą jednostek już zarażonych, jak i narażonych na zarażenie. W modelach takich nie było praktycznej możliwości uwzględnienia geograficznej (czy innej) niejednorodności środowiska, w którym rozwija się epidemia. Teoretycznie można było przyjąć, że jednostki nie tylko różnią się stanem zdrowia, lecz należą ponadto do różnych „kategorii”, ale prowadziło to do modeli zbyt złożonych, by można było wyciągnąć z nich jakieś wnioski. Wprowadzenie modeli opartych na procesach gałązkowych i podjęcie badań metodami właściwymi analizie takich procesów pozwoliło Bartoszyńskiemu podać wiele nowych wyników, opisujących warunki zaniku lub „zwycięstwa” (populacja zarażonych dąży do nieskończoności) epidemii. Bartoszyński uwzględniał przy tym albo migrację jednostek w środowisku, albo zmiany zaraźliwości w czasie rozwijania się epidemii, albo możliwość wykrycia choroby u jednostki i jej wyeliminowania z populacji. Na przykład, w tym ostatnim przypadku poczynione zostały następujące założenia:

- każda zarażona jednostka przechodzi przez okres inkubacji o długości X , a następnie przez okres, w którym choroba jest zaraźliwa, o długości Y ; dany jest łączny rozkład zmiennych X i Y ;
- podczas choroby, trwającej $X+Y$ (powiedzmy dni), choroba może zostać wykryta i jej nosiciel usunięty z populacji; warunkowe prawdopodobieństwo wykrycia danego dnia, pod warunkiem niewykrycia wcześniej, wynosi $1 - \alpha$ podczas inkubacji i $1 - \beta$ podczas fazy zaraźliwości choroby;
- każdego dnia zaraźliwości każda niewykryta jednostka spotyka K jednostek zdrowych, gdzie K jest zmienną losową o znanym rozkładzie i średniej r ; liczby kontaktów w różnych dniach są niezależne i mają ten sam rozkład;
- każdy kontakt ze zdrową jednostką prowadzi do zarażenia z prawdopodobieństwem γ , niezależnie od innych kontaktów;
- opisane wyżej zdarzenia są niezależne dla różnych jednostek.

Podane założenia określają proces gałązkowy $\{Z_n\}$ liczby zarażonych jednostek w n -tym pokoleniu rozwoju epidemii. O procesie Z_n wiadomo, że

$$P\{\lim Z_n = 0 \text{ lub } \lim Z_n = \infty\} = 1.$$

Udowodnione w pracy pt. *Branching Processes and Models of Epidemics* (Dissertationes Math., 61 (1969)) twierdzenie podaje warunek konieczny i wystarczający zaniku

epidemii ($P\{\lim Z_n = 0\} = 1$), wiążący funkcję tworzącą rozkład łączny zmiennych X i Y oraz stałe α , β , γ i r . Warto tu zwrócić uwagę, że wielkości, w języku których wyrażony został wspomniany warunek konieczny i wystarczający, można w praktyce wyznaczyć. Twierdzenie to przytoczyliśmy po to, by pokazać, że Bartoszyński zawsze przykładął ogromną wagę do tego, by jego analizy odnosiły się do rzeczywistych problemów, były wolne od nieuprawnionych założeń upraszczających oraz prowadziły do wyników mających rzeczywiście praktyczne znaczenie.

Nie sposób, choćby pobieżnie, omówić wszystkie dziedziny, w których modele zaproponowane przez Roberta Bartoszyńskiego znalazły sobie trwałe miejsce w literaturze. Przykładowo, omawiając problematykę związaną z analizą rozwijania się epidemii, pominęliśmy podany i zbadany w wymienionej w poprzednim akapicie pracy model rozprzestrzeniania się chorób niezakaźnych. Wspomnimy jednak jeszcze o procesach znanych dziś w literaturze pod nazwą *procesów Bartoszyńskiego*, czyli o procesach związanych z analizą niebezpieczeństwa wścieklizny. Chodzi tu o proces stochastyczny, opisujący liczbę wirusów wścieklizny w centralnym układzie nerwowym człowieka zarażonego tą chorobą oraz o losowy moment wystąpienia pierwszych objawów choroby (ten moment może nigdy nie nastąpić). W największym skrócie, realizacje procesu liczby wirusów wzrastają skokami i maleją wykładniczo między skokami, przy czym szybkość malenia zmienia się w chwili szczepienia; wielkości skoków są niezależnymi zmiennymi losowymi o jednakowym rozkładzie; momenty skoków są także zmiennymi losowymi, przy czym intensywność skoków jest proporcjonalna do wartości procesu w danej chwili. W jednej z prac moment wystąpienia pierwszych objawów wścieklizny równy jest chwili przekroczenia przez proces liczby wirusów zadanego progu. W innej pracy moment ten jest pierwszym zdarzeniem w pewnym procesie punktowym, którego intensywność jest proporcjonalna do wartości procesu liczby wirusów. Zasadnicze wyniki prof. Bartoszyńskiego dotyczyły prawdopodobieństwa tego, że czas oczekiwania na wystąpienie pierwszych objawów choroby jest większy od zadanej wartości.

Wspomnimy także o pracach prof. Bartoszyńskiego na polu modelowania interakcji między drapieżnikami i ofiarami (m.in. praca *Chances of Survival under Predation*, Math. Biosci., 33 (1977), 135-144) oraz serii pionierskich prac dotyczących modelowania rozwoju nowotworu złośliwego (dalej zwanego rakiem; m.in. prace ze współpracownikami pt. *Nonparametric Techniques for Estimating the Intensity Function of a Cancer Related Nonstationary Poisson Process*, Ann. Statist., 9 (1981), 150-160, *On Estimating the Growth of Tumors*, Math. Biosci., 67 (1983), 145-166, *Estimation of Human Tumor Growth Rate from Distribution of Tumor Size at Detection*, J.N.C.I., 72 (1984), 31-39, *Some Stochastic Models on Cancer Metastases*, Stochast. Models, 1 (1985), 317-339). W przypadku modelowania interakcji prof. Bartoszyński, wspólnie

z Wolfgangiem Bühlerem, rozważał dwa typy modeli. W pierwszym modelu liczebność ofiar rosła tylko w regularnie powtarzających się chwilach rozmnażania, przy czym każdy osobnik rozmnażał się niezależnie i zgodnie z tym samym rozkładem liczby dzieci, zadanym taką funkcją tworzącą f , że $f(0) > 0$ oraz pochodną $f'(1)$ ma znaną wartość. Między rozmnożeniami liczebność ofiar jest czystym liniowym procesem śmierci o intensywności będącej sumą dwóch składników – składnika stałego i składnika proporcjonalnego do liczebności drapieżników. Proces drapieżników jest liniowym procesem urodzin i śmierci o stałych intensywnościach urodzin oraz śmierci i zależnej od czasu intensywności imigracji. Badania opierały się tu na własnościach Markowa i zauważeniu, że pewna funkcja liczebności ofiar jest martyngałem. W drugim modelu rozmnażanie się w danym momencie populacji ofiar opisane zostało za pomocą procesu Galtona-Watsona w losowym środowisku (z losowością „środowiska” wynikłą z działania drapieżników przed momentem rozmnożenia). W tym drugim modelu proces drapieżników nie musiał być procesem urodzin i śmierci z imigracją i ponadto proces ów mógł na liczebność ofiar wpływać inaczej niż w modelu pierwszym. Autorzy potrafili rozwiązać problem ze stacjonarnym i niestacjonarnym procesem zmiany środowiska. Zasadniczym przedmiotem rozważań była analiza prawdopodobieństwa przeżycia ofiar.

Badania nad rozwojem raka rozpoczął prof. Bartoszyński wspólnie z Jamesem Thompsonem oraz współpracownikami tego ostatniego z Instytutu Raka w Houston (w swojej pracy korzystali także z bardzo dobrej bazy danych warszawskiego Instytutu Onkologii). Starając się te ogromnie istotne i rozległe badania zarysować w lapidarnym skrócie, trzeba przynajmniej wymienić zasadnicze kierunki badawcze: modelowanie wzrostu guza za pomocą wspólnej dla wszystkich guzów funkcji wzrostu (ale w jednej z prac ze współczynnikiem skalującym różnym dla różnych pacjentów, opisywanym rozkładem gamma); poissonowski model chwili wykrycia guza z intensywnością proporcjonalną do jego wielkości; niestacjonarny poissonowski model chwil przerzutów; modyfikacje podanych modeli, wynikłe z obserwowanej niezgodności między obserwacjami rozwoju pewnych typów raka a wnioskami płynącymi ze stosowania tych modeli; wspólna z Premem S. Purim analiza modelu interakcji między liczebnością komórek rakowych oraz liczebnością antyciał. Każdy z tych kierunków miał wielkie znaczenie dla lepszego zrozumienia rozwoju raka, zaś wyprowadzenie z przyjętych założeń o modelu interesujących twierdzeń wymagało zaangażowania do pracy umiejętności obliczeniowych Roberta Bartoszyńskiego.

Każdy z tych kierunków badań nad rozwojem raka był nadzwyczaj ciekawy. Na przykład, opracowane przez Bartoszyńskiego i in. pierwsze modele powstawania przerzutów implikowały, jak się okazało, że przerzuty powstają z dużym prawdopodobieństwem na krótko przed chwilą, w której guz staje się wykrywalny. To z kolei impli-

kowało stosunkowo długi czas do wykrycia przerzutu (guz wtórny musiał urosnąć) i zarazem stymulowało badania nad poprawą metod (przyspieszeniem chwili) wykrycia guza pierwotnego. Tymczasem, przynajmniej w przypadku pewnych typów raka, ów czas do kolejnego wykrycia guza okazał się zaskakująco krótki. Potrzebne były więc nowe modele, które nie tylko lepiej opisałyby takie typy raka, ale także zasugerowały inny sposób walki z chorobą, nie przeceniający roli wczesnego usunięcia guza pierwotnego.

Kończąc to niepełne i bardzo skrótowe spojrzenie na dorobek prof. Bartoszyńskiego, na który złożyły się 73 prace, należy poruszyć jeszcze przynajmniej dwie kwestie. Po pierwsze w dorobku tym znajdują się także znakomite prace metodologiczne, na przykład z pogranicza matematyki i podstaw prakseologii (z początku lat 60.) oraz ważne prace ściśle statystyczne, na przykład te, które bezpośrednio podejmowały problemy estymacji czy testowania. Inne dotyczyły metodologicznych podstaw statystyki, jak fundamentalna praca na temat redukowalności struktur statystycznych z roku 1980 lub piękne prace z taksonomii opartej na subiektywnych klasyfikacjach (m.in. *On the Constructions and Evaluation of Subjective Classifications*, Appl. Math., 12 (1971), 1-21, oraz *On a Metric Structure Derived from Subjective Judgments: Scaling under Perfect and Imperfect Discrimination*, Econometrica, 42 (1974), 55-71). Inne prace miały znaczenie podstawowe dla statystyki, gdyż lepiej uzasadniały stosowaną już przez statystyków metodę. Należy do nich jedna z ostatnich prac prof. Bartoszyńskiego, napisana wspólnie z Jen-Fue Maa i Dennisem Pearlem, *Reducing multidimensional two-sample data to one-dimensional interpoint comparisons*, Ann. Statist., 24 (1996), 1069-1074. Mianowicie, najbardziej popularną techniką porównywania dwóch rozkładów F i G na R^k na podstawie dwóch prób wektorów losowych, $\mathbf{X} \sim F$ oraz $\mathbf{Y} \sim G$, jest analiza jednowymiarowych rozkładów odległości h między elementami prób. Przy bardzo ogólnych założeniach o funkcji h autorzy wykazali, że zarówno równość rozkładów wewnątrz próby, czyli równość rozkładów odległości $h(\mathbf{X}_1, \mathbf{X}_2)$ oraz $h(\mathbf{Y}_1, \mathbf{Y}_2)$, jak i równość rozkładów odległości między próbami, czyli równość rozkładów odległości $h(\mathbf{X}_1, \mathbf{X}_2)$ oraz $h(\mathbf{X}_3, \mathbf{Y}_3)$, równoważna jest równości rozkładów F i G .

Ostatnią poruszoną kwestią niechaj będzie działalność popularyzatorska i dydaktyczna prof. Bartoszyńskiego, a w tym *opus magnum* profesora oraz Magdaleny Niewiadomskiej-Bugaj, czyli podręcznik *Probability and Mathematical Statistics* (Wiley, New York, NY, 1996). Robert Bartoszyński był redaktorem naczelnym „Matematyki Stosowanej” praktycznie od początku, bo od roku 1972 (pierwszy numer pisma ukazał się w roku 1973) do roku 1982. Od roku 1975 do 1990 był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki”. Wystarczy spojrzeć na spis jego publikacji, by zobaczyć jak wiele prac zamieścił w tych czasopismach. Robert Bartoszyński był

prawdziwym mecenasem tych czasopism, tak jak był mecenasem znanych kiedyś Kursów Zastosowań Matematyki.

Profesor Bartoszyński przetłumaczył książkę Fellera *An Introduction to Probability Theory and Its Applications*, vol. I and vol. II na język polski (pierwszy tom wspólnie z B. Bieleckim) i książkę Fiszera *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna* na język angielski. Kochał uczyć i był wspaniałym nauczycielem akademickim. Z tej miłości, i takiej samej miłości do probabilistyki, powstał wspomniany wyżej podręcznik. Na łamach biuletynu Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI) J.L. Teugels tak opisywał ten podręcznik:

To książka bardzo różna od typowych podręczników z definicjami, twierdzeniami, dowodami i przykładami. Oczywiście wszystko to można tam także znaleźć, ale jej styl czyni ją zaskakująco nietypową. Pojęcia i metody ilustrowane są przykładami, które w istocie tworzą kręgosłup książki. Nauczyciele poszukujący przykładów inspirujących do myślenia stochastycznego na pewno łatwo w niej znajdą coś szczególnie odpowiadającego ich gustom. Pokazane jest „dlaczego” metody działają, a nie tylko „jak” działają. By pomóc czytelnikowi skłonemu do technicznej przygody, książka zawiera rozdziały oraz podrozdziały zaznaczone gwiazdką i dla niego tylko przeznaczone. To książka odświeżająca, którą należy gorąco polecić, nawet do samodzielnego studiowania, tak bowiem wielkie bogactwo inspirujących problemów znajduje się na końcu każdego rozdziału.

Czytelnicy czują w niej ducha Fellera i bez trudu dostrzegają głębię myśli, której jest owocem.

Profesor Bartoszyński cieszył się wielkim i jakże zasłużonym uznaniem na całym świecie. Było członkostwo ISI i członkostwo Instytutu Matematycznej Statystyki (IMS), liczne zaszczyty i zaproszenia. Wszyscy ogromnie go poważali i lubili, każde spotkanie z nim było radością – intelektualną i zwykłą, ludzką. Zachwycał jego delikatny, łagodny, ale jakoś ironiczny, rzec można, filozoficzny zmysł humoru. Kto spotkał Roberta Bartoszyńskiego od razu wiedział, z jak znakomitym „matematykiem-modelarzem” i nauczycielem ma do czynienia. Dla swych kolegów i koleżanek wiele znaczył jako wspaniały, pełen przyjaźni i dobroci człowiek.

Niniejszy biogram jest skróconą wersją biogramu, jaki ukazał się w „Wiadomościach Matematycznych” XXXV (1999).

JACEK KORONACKI

BOROWSKI STANISŁAW (1921–1977)

Stanisław Borowski urodził się 8 maja 1921 roku w Łasinie (powiat grudziądzki), w rodzinie chłopskiej, jako syn Floriana i Agnieszki z Walendowskich. Tutaj w 1935 roku ukończył szkołę podstawową, a w latach 1935–1939 uczęszczał do Gimnazjum Klasycznego w Bydgoszczy. Od początku okupacji niemieckiej pracował jako robotnik rolny. W listopadzie 1941 roku za odmowę podpisania volkslisty z całą rodziną został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Stutthofie. Do marca 1945 roku przebywał w filiach tego obozu (Potulice, Elbląg, Sophienwalde). Tam zginęli jego ojciec i młodszy brat. Po wyzwoleniu pracował w gospodarstwie rolnym matki.

W 1947 roku jako eksternista Stanisław Borowski zdał egzamin dojrzałości w Miejskim Liceum Handlowym i uzupełniająco w Liceum Ogólnokształcącym im. Marii Magdaleny w Poznaniu. Rozpoczął studia na Uniwersytecie Poznańskim. Równocześnie w latach 1948–1951 pracował w Biurze Statystycznym miasta Poznania, którym wówczas kierował prof. Stanisław Waszak. W czasie studiów uczestniczył w Seminarium Historii Gospodarczej, prowadzonym przez prof. Jana Rutkowskiego. Obie te okoliczności miały wielki wpływ na zainteresowania naukowe i badania Stanisława Borowskiego.

Studia na Uniwersytecie Poznańskim ukończył w roku 1951 jako magister prawa oraz nauk ekonomiczno-politycznych (później uzupełnił tu jeszcze wykształcenie matematyczne). Rozpoczął pracę w Katedrze Statystyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny), kierowanej przez prof. Stanisława Waszaka. W 1954 r. zawarł związek małżeński ze Zdzisławą Pankowską, z którą wychowywał trzech przybranych synów (Henryka, Grzegorza i Andrzeja).

Doktoryzował się w 1960 roku na podstawie studium pt. *Kształtowanie się rolniczego rynku pracy w Wielkopolsce w okresie wielkich reform agrarnych 1807–1860* (PWN, Poznań 1963). Stopień doktora habilitowanego w zakresie statystyki ekonomicznej uzyskał w 1963 roku po publikacji rozprawy *Rozwarstwienie wsi wielkopolskiej*

skiej w latach 1807–1914. *Studium statystyczne nad społecznymi i ekonomicznymi następstwami włączenia wsi w orbitę rynku* (PWN, Poznań 1962). Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego otrzymał w roku 1970.

Pracując w największej poznańskiej uczelni ekonomicznej, Stanisław Borowski przeszedł wszystkie stopnie kariery nauczyciela akademickiego, od asystenta do profesora. Pełnił szereg funkcji we władzach tej szkoły: na Wydziale Ekonomiki Produkcji był prodziekanem do spraw studiów dla pracujących (1966–1969), a następnie dziekanem (1969–1972), po czym został prorektorem do spraw nauki (1972–1975). W Katedrze Statystyki tej uczelni kierował Zakładem Statystyki Ekonomicznej, a następnie Zakładem Demografii i Statystyki Ekonomicznej. Po utworzeniu Instytutu Statystyki i Ekonometrii AE w Poznaniu (od 1969 r.) został w nim zastępcą dyrektora. Wykształcił 14 doktorów i był promotorem ponad 300 prac magisterskich.

Profesor Stanisław Borowski był niekwestionowanym autorytetem naukowym w zakresie statystycznych metod badania procesów ludnościowych, zwłaszcza w dziedzinie demografii historycznej i analizy czynników reprodukcji ludności. Opublikował ponad 250 prac naukowych (*Bibliografia prac prof. dr. hab. Stanisława Borowskiego...*, 1983, w: S. Borowski, *Szkice z teorii reprodukcji ludności*, Ossolineum, s. 720-739). Jest wśród nich 13 monografii oraz blisko 50 obszernych studiów i rozpraw własnych, a także sporo recenzji oraz opracowań zbiorowych, których był redaktorem. Duża część tego dorobku piśmienniczego ukazała się w języku angielskim, francuskim i niemieckim. Przetłumaczył na język polski i recenzował wiele prac napisanych w tych językach przez autorów zagranicznych.

Jako naukowiec Stanisław Borowski był przede wszystkim statystykiem-badaczem. Podejmował szeroko zakrojone badania statystyczne nad czasowo-przestrzennymi trendami rozwoju społeczno-ekonomicznego, wykazując duże zdolności organizatorskie oraz świetne przygotowanie warsztatowe do prowadzenia zarówno analiz, jak i syntez naukowych, a także rzadko spotykane umiejętności łączenia kompetencji: statystyka, historia, ekonomisty i demografa w jednej osobie. Interdyscyplinarność poszukiwań, wielokroć pionierski i odkrywczy ich charakter oraz nowatorstwo metodologiczne sprawiły, że uzyskane wyniki tych badań miały nie tylko wysoki poziom naukowy, ale również dużą użyteczność społeczną. Jego zainteresowania naukowe obejmowały kilka nurtów tematycznych, a szczególnie wyraźne są trzy z nich: ocena przydatności metod statystycznych w badaniu procesów ludnościowych, charakterystyka czasowo-przestrzennych trendów rozwoju demograficznego i ekonomicznego oraz studia nad czynnikami reprodukcji ludności. Przebijały się one z różną intensywnością i uzewnętrzniały w rozmaitych formach.

W dziedzinie metodologii badań Stanisław Borowski zajmował się zwłaszcza uwarunkowaniami przejścia od informacji źródłowych do kategorii statystycznych. Twierdził, że nowe prawdy naukowe powstają przede wszystkim na podstawie badań empirycznych, w drodze indukcji statystycznej. Tym zagadnieniom poświęcił wiele miejsca w swych pracach, tworząc podwaliny do rozwoju źródłoznawstwa w badaniu procesów masowych, zwłaszcza w ujęciu historycznym (*Charakter i kryteria oceny źródeł statystycznych*, 1964, 1965, 1967, „Studia Źródłoznawcze”, t. IX, X i XII). Prowadził studia nad zasadami kwantyfikacji kategorii statystycznych oraz w zakresie porównywalności statystycznej (zwłaszcza kauzalnej). Jednak nie zostały one doprowadzone do zwartej systemy twierdzeń, weryfikowanego na materiale empirycznym (*Potrzeby i kierunki studiów nad metodą statystyki historycznej*, 1964, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXVI; *Rola statystyki ekonomicznej w badaniach nad rozwojem gospodarki wiejskiej*, 1966, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. XIV, nr 1).

W drugim nurcie zainteresowań naukowych Stanisława Borowskiego znajdują się szeroko rozwinięte badania mechanizacji pracy w rolnictwie Wielkopolski (obejmujące wiek XIX i początki XX), a także studia empiryczne nad rozwarstwieniem wsi wielkopolskiej w okresie wielkich reform agrarnych (1807–1914), mierzaniem zasobów siły roboczej w rolnictwie i przeobrażeniami demograficznymi regionu wielkopolskiego. Dzięki tym badaniom Wielkopolska poszczycić się może szczegółowym opracowaniem stosunków ludnościowych w ujęciu sekularnym (*Ludność Wielkopolski pod zabarami*, 1973, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. II; *Rozwój demograficzny Wielkopolski*, 1974, „Kronika Wielkopolski”, nr 1; *Prognoza rozwoju demograficznego Wielkopolski do roku 2000*, 1974, „Kronika Wielkopolski”, nr 2). To osiągnięcie, zdaniem prof. J. Topolskiego (1981), pozwala uznać Stanisława Borowskiego za jednego z najwybitniejszych badaczy dziejów Wielkopolski.

Do trzeciego nurtu należą zakrojone na wielką skalę, ale niedokończone badania nad identyfikacją czynników determinujących proces reprodukcji ludności. Profesor Stanisław Borowski prowadził je równolegle na dwóch płaszczyznach: w odniesieniu do współczesnych struktur i procesów demograficznych oraz w ujęciu retrospektywnym, zmierzającym do rekonstrukcji rodzin w przeszłości, sięgając w wielu przypadkach do XVI w. włącznie. Studia te zmierzały w kierunku pogłębionych syntez naukowych o charakterze longitudinalnym, obejmując sekularne trendy przeobrażeń wielkości i struktury rodziny polskiej oraz proces odtwarzania pokoleń, aby na tej podstawie możliwe było opracowanie teorii tak zwanego przejścia demograficznego na ziemiach polskich. Do tych badań wprowadził nowoczesną instrumentację statystyczno-matematyczną, w tym analizę czynnikową, taksonomię i analizę kohortową (*Analiza czynni-*

kowa w zastosowaniu do badań regionalnego zróżnicowania reprodukcji ludności w Polsce, 1976, w: *Nowe metody i techniki w planowaniu przestrzennym*, PAN, Warszawa; *Zastosowanie analizy czynnikowej i metod taksonomicznych do delimitacji regionów reprodukcji ludności w Polsce*, 1977, „*Studia Demograficzne*”, nr 47; *Historia analizy kohortowej w Polsce*, 1976, w: *Analiza kohortowa i jej zastosowanie*, PWN, Warszawa). Znalazło to wyraz zwłaszcza w pośmiertnie wydanej monografii pt. *Szkice z teorii reprodukcji ludności. Prace wybrane* (1983, Ossolineum). Modernizując proces poznawczy w demografii, prof. S. Borowski przyczynił się do rozwoju nowej dyscypliny-demometrii.

Od 1972 roku prof. Stanisław Borowski był przewodniczącym Komitetu Nauk Demograficznych PAN i redaktorem dwóch jego wydawnictw („*Studia Demograficzne*”, „*Przeszłość Demograficzna Polski*”). Doprowadził do utworzenia Podsekcji Demometrycznej KND, pracującej nad zastosowaniami matematyki i modelami matematycznymi w demografii. Należał do Rządowej Rady Ludnościowej i Międzynarodowej Unii Badań Ludnościowych. Wchodził w skład Rady Naukowej Głównego Urzędu Statystycznego i Komitetu PAN „*Polska 2000*”.

Profesor Stanisław Borowski aktywnie uczestniczył w pracach Sekcji Statystyki Poznańskiego Oddziału PTE. Należał do bardzo zaangażowanych członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Był sekretarzem redakcji „*Zeszytów Naukowych WSE w Poznaniu*”, redaktorem działu ekonomicznego „*Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego*” oraz współredaktorem „*Poznańskich Roczników Ekonomicznych*”.

Profesor Stanisław Borowski był badaczem o wielorakich zainteresowaniach, dobrze wykształconym i przygotowanym warsztatowo do ich realizacji. Twórcze łączenie statystyki, demografii, historii i ekonomii w poszukiwaniach naukowych dało nieprzeciętne wyniki i sprawiło, że stał się on autorytetem w tych dziedzinach oraz w zakresie interdyscyplinarnego traktowania procesu poznawczego. Jego przyjaciel, współpracownik i kontynuator badań – Stanisław Wierchosławski tak pisał o prof. S. Borowskim:

Był pracownikiem nauki z powołania [...], ideały pracy naukowej realizował w sposób odpowiedzialny, z podziwu godną konsekwencją [...]. Rozumiał doskonale cenę czasu w pracy naukowej [...]. Przejawiał talent organizatorski w kierowaniu dużymi zespołami badawczymi [...]. Uczniów inspirował [...] i wdrażał do tworzenia ich własnego warsztatu naukowego [...]. Rygorystycznie przestrzegał praw autorskich [...]. W kontaktach międzyludzkich [...] był bezpośredni, przyjacielski, życzliwy, skromny, niewynoszący się nad otoczenie (*Byli wśród nas*, s. 78-80).

Nadwerżone zdrowie wskutek pobytu w obozie koncentracyjnym i późniejsza wręcz rabunkowa eksploatacja sił w czasie niezwykle intensywnej pracy sprawiły za-

pewne, że prof. Stanisław Borowski nie zdołał dokończyć wielu ambitnych zamierzeń badawczych. Zmarł nagle 10 lipca 1977 roku w miejscowości Ruda-Niciane, podczas terenowych badań demograficznych. Jego grób znajduje się na Cmentarzu Miłostowskim w Poznaniu. W pamięci uczniów i współpracowników pozostawił niezatarte ślady i drogowskazy życiowe, a także wzorce do naśladowania w działalności naukowo-badawczej.

Źródła

- Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976*. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 116, 313-318, 324-325.
- Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje*. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 63-64.
- Rusiński W., *Profesor Stanisław Borowski jako historyk gospodarczy*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4, s. 27-33.
- Statystyczna karta historii Poznania*. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 220-221.
- Topolski J., *Profesor Stanisław Borowski jako badacz dziejów Wielkopolski*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4, s. 33-49.
- Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 15.
- Wierchośławski S., *Borowski Stanisław*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 74-75.
- Wierchośławski S., *Kierunki działalności naukowej Stanisława Borowskiego; Charakterystyka dorobku naukowego Stanisława Borowskiego w dziedzinie demografii*, w: S. Borowski, *Szkice z teorii reprodukcji ludności*. Ossolineum, Wrocław 1983, s. 5-29.
- Wierchośławski S., *Profesor Florian Stanisław Borowski*. „Poznańskie Roczniki Ekonomiczne” 1984, t. XXX, s. 284-287.
- Wierchośławski S., *Profesor Stanisław Borowski jako statystyk i demograf*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, z. 4.
- Wierchośławski S., *Stanisław Borowski*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 75-80.

BORTKIEWICZ WŁADYSŁAW (1868–1931)

Profesor Władysław Bortkiewicz urodził się 7 sierpnia 1868 roku w polskiej rodzinie w Petersburgu. Jego ojcem był Józef Bortkiewicz, polski szlachcic, pułkownik w armii rosyjskiej, wykładowca artylerii i matematyki na uczelni wojskowej, autor podręczników matematyki, ekonomii i buchalterii, a matką – Helena Bortkiewicz z Rokickich.

Władysław Bortkiewicz ukończył studia prawnicze w Petersburgu w roku 1890. W tymże roku opublikował rozprawę *Smiertnost i dołgowiecznost*, a następnie wyjechał na dalsze studia z zakresu statystyki i ekonomii do Strasburga. W Niemczech rozpoczął współpracę z Wilhelmem Lexisem, stając się jego najlepszym uczniem i obrońcą jego poglądów. Obaj uczeni przeciwstawiali się zwłaszcza z dominującym wówczas w statystyce niemieckiej poglądem, odrzucającym zastosowanie rachunku prawdopodobieństwa do teorii statystyki i analizy statystycznej (Georg Mayr i in.).

W 1893 roku Władysław Bortkiewicz opublikował w Jenie pracę *Mittlere Lebensdauer. Die Methoden ihrer Bestimmung und ihr Verhältnis zur Sterblichkeitsmessung*, w oparciu o którą uzyskał tytuł doktorski w Getyndze, a w latach 1895–1896 serię artykułów *Kritische Betrachtungen zur theoretischen Statistik* w „Jahrbücher für National Ökonomie und Statistik”, w których pogłębiał i rozwijał teorię dyspersji Lexisa i Dormoy, jako najważniejszą metodę stosowania schematów teorii prawdopodobieństwa do statystyki.

W 1897 roku wrócił do Petersburga i podjął pracę w Dyrekcji Kolei. W latach 1899–1900 pracował dodatkowo jako nauczyciel w Liceum Aleksandrowskim.

Najbardziej znaną pracą Władysława Bortkiewicza z tego okresu jest *Das Gesetz der kleinen Zahlen*, wydana w Lipsku w 1898 roku, w której autor poza prawem małych liczb, udoskonalął teorię dyspersji. W pracy tej Wł. Bortkiewicz porzucając założenie stałego prawdopodobieństwa danego zjawiska, uzupełnił teorię dyspersji dla szeregów odpowiadających prawdopodobieństwu, zmieniającemu się dla poszczególnych grup

obserwacji. W pracy tej wykazał, że szereg zjawisk rzadkich (statystyka rzadkich wypadków) ulega z wielką dokładnością opartemu o schemat losowy prawu wyrażonemu wzorem Poissona. Władysław Bortkiewicz przeanalizował w omawianej pracy cztery przykłady rzadkich zjawisk, takich jak: samobójstwa dzieci w Prusach z lat 1869–1893, samobójstwa kobiet w ośmiu niemieckich landach w latach 1881–1894, śmiertelne wypadki przy pracy z lat 1886–1894 zanotowane przez niemieckie stowarzyszenia zawodowe i zgony żołnierzy na skutek kopnięć koni w kawalerii pruskiej na podstawie danych z 20 lat zebranych w 14 korpusach kawalerii.

Zagadnienie prawa małych liczb było też przedmiotem jednej z ostatnich prac Profesora – *Homogoneität und Stabilität in der Statistik* („Skandinavisk Aktuarietidskrift”, 1918). Władysław Bortkiewicz omawiał w niej zagadnienie dyspersji i jej zależności od liczby spostrzeżeń, od różnorodności obserwowanej masy oraz zmian zachodzących w tej masie pomiędzy poszczególnymi okresami obserwacyjnymi. Szereg osiągniętych przez Wł. Bortkiewicza wyników w tej pracy znalazło nieoczekiwane zastosowanie w teorii doświadczeń rolniczych.

W 1901 roku Władysław Bortkiewicz został zatrudniony na Uniwersytecie Berlińskim jako profesor nadzwyczajny statystyki i ekonomii politycznej i resztę życia spędził w Berlinie. Rozpoczął wówczas współpracę z dwoma pomnikowymi wydawnictwami – *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (artykuły *Lebensdauer* i *Sterblichkeit und Sterblichkeitstafeln* w wydaniu II, *Der Gegenwärtige Stand des Problems der Geldwertmessung* w wydaniu IV) oraz z *Enzyklopädie der Mathematischen Wissenschaften* (artykuł *Anwendungen der Wahrscheinlichkeitsrechnung auf Statistik*); publikował też swoje prace w „Sitzungsberichte der Berliner Mathematischen Gessellschaft” (np. w 1922 r. artykuł *Variationsbreite und mittlerer Fehler*), w serii *Aus Natur und Geissteswelt* (praca wydana w Berlinie w 1917 r. – *Bevölkerungswesen*).

W ekonomii politycznej Władysław Bortkiewicz jest znany głównie z opublikowanej w 1907 roku krytycznej analizy *Kapitału* Karola Marksa w artykule *Wertrechnung und Preisrechnung im Marxschen System* („Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”).

Podczas pracy na Uniwersytecie Berlińskim prof. Władysław Bortkiewicz przyjaźnił się z prof. Aleksandrem Brücknerem, również wykładowcą tej uczelni, autorem *Dziejów Kultury Polskiej*.

W 1903 roku Władysław Bortkiewicz został członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W wielu tomach wydawanego przez MIS „Biuletynu” publikował rozprawy poświęcone zagadnieniom statystyki teoretycznej, m.in. dotyczące standaryzacji współczynników (*Über die Methode der Standard-Population*) opublikowane

w XIV tomie itp. Jedną z ostatnich prac Wł. Bortkiewicza – *Korrelationskoeffizient und Sterblichkeitsindex (Blätter für Versicherungsmathematik – nr 3/1929)* również poświęcona była zagadnieniu standaryzacji współczynników i indeksom umieralności.

Władysław Bortkiewicz obok statystyki matematycznej zajmował się szeroko matematyką ubezpieczeniową. Już w pracy *Mittlere Lebensdauer* wyjaśniał nieporozumienia i niejasności związane z takimi pojęciami, jak współczynnik umieralności, natężenie umieralności, prawdopodobieństwo zgonu, przeciętne trwanie życia etc. oraz przedstawiał zachodzące pomiędzy nimi związki. Do późniejszych prac Wł. Bortkiewicza z tej dziedziny należą: *Über die Sterblichkeit der Empfänger der Invalidenrenten* („Zeitschrift für Versicherungsrecht und Wissenschaft” – 1990), *Risicoprämie und Sparprämie bei Lebensversicherung auf eine Person (Assecuranz Jahrbuch, 1903)*, w których objaśniał związek logiczny obu pojęć i podawał metody podziału dla obu sum we wszelkiego rodzaju ubezpieczeniach. W pracach *Kürzung der Versicherungsdauer als Schutzmittel gegen Sterblichkeitsverluste* („Zeitschrift für gesamte Versicherungswissenschaft”, 1906) oraz w ogłoszonej w tym samym czasopiśmie w 1909 roku *Fehlerausgleichung und Untersterblichkeit* Władysław Bortkiewicz obalał rozpowszechnione wówczas mniemanie, iż wszelkie wyrównanie musi systematycznie obniżać prawdopodobieństwo zgonu.

W 1907 roku w Jenie Władysław Bortkiewicz opublikował artykuł *Wie Leibnitz die Discontierungsformel begründete* w pracy zbiorowej *Festgaben für Wilhelm Lexis*. Omawiał w nim istotę teorii Gotfrieda Wilhelma Leibniza (1646–1716), a pracę tę poświęcił swojemu mistrzowi – Wilhelmowi Lexisowi.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Ministerstwo Reform Rolnych zwróciło się do Władysława Bortkiewicza, jako do jednego z najwybitniejszych znawców matematyki ubezpieczeniowej, z prośbą o zaopiniowanie projektu ubezpieczeń powszechnych, mającego na celu uniknięcie nadmiernego rozdrobnienia własności ziemskiej. Rozprawę prof. Wł. Bortkiewicza na ten temat wydano w języku polskim i niemieckim równoległe w Warszawie w 1930 roku w pracy zbiorowej *Zastosowanie ubezpieczeń na życie do zagadnienia nadmiernego podziału gruntów*. Książka ta, zawierająca także opinie Ignacego Gliksmana, Jerzego Kurnatowskiego, Jerzego Sławy-Neymana, Wiktora Staniewicza o projekcie Aleksandra Weryhy z 1929 r., ukazała się z przedmową Ministra Reform Rolnych prof. Witolda Staniewicza.

Prof. Wł. Bortkiewicz interesował się podstawami logicznymi rachunku prawdopodobieństwa, w którym podobnie jak Wilhelm Lexis, widział fundament racjonalnej teorii statystyki (to zagadnienie poruszył w artykule *Wahrscheinlichkeitsrechnung und Wahrheit*).

Władysław Bortkiewicz był również wybitnym znawcą ekonomii politycznej, w której był zwolennikiem kierunku matematycznego, reprezentowanego przez Vilfredo Pareto i teorii użyteczności krańcowej Böhm-Bawerka. Wykładał przez pewien czas ten przedmiot na Uniwersytecie Berlińskim. Rozważania ekonomiczne Wł. Bortkiewicza można znaleźć zarówno w publikacji *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* oraz w ostatniej jego pracy ogłoszonej w Biuletynie Międzynarodowego Instytutu Statystycznego – *Über die Disparitätsmasse der Einkommenstatistik*.

W latach 1925–1928 Wł. Bortkiewicz był wydawcą monumentalnej serii *Die Welt in Zahlen. Serie Populärer Statistischer Bücher* (t. I – *Die Erde. Die Bevölkerung. Der Volksreichtum*, t. II – *Die Arbeit*, t. III – *Die Landwirtschaft*, t. IV – *Das Gewerbe*, t. V – *Handel und Verkehr*, t. VI – *Die öffentliche Finanzen*, t. VII – *Staatliches und kulturelles Leben*).

Znajomość wielu języków pozwalała Profesorowi na doskonały kontakt z największymi teoretykami na świecie zajmującymi się statystyką teoretyczną, z którymi Wł. Bortkiewicz prowadził ożywione dyskusje i polemiki.

Poza działalnością czysto naukową Władysław Bortkiewicz położył wielkie zasługi na polu nauczania statystyki. Jednym z jego uczniów był zmarły w 1926 r. Aleksander Czuprow, należący do najwybitniejszych teoretyków statystyki matematycznej. Podczas trzydziestoletniej pracy na stanowisku profesora Uniwersytetu Berlińskiego Wł. Bortkiewicz wykształcił niejedno pokolenie statystyków niemieckich. Prowadzone przez niego seminarium ze statystyki cieszyło się zasłużoną sławą.

Po otwarciu Uniwersytetu Warszawskiego czyniono kroki, aby profesor Władysław Bortkiewicz objął katedrę statystyki w Warszawie albo na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Nie przyniosło to jednak żadnych skutków, chociaż Wł. Bortkiewicz utrzymywał żywe kontakty z szeregiem polskich uczonych, a niektóre jego prace były publikowane także po polsku w „Wiadomościach Matematycznych” (w tomie V z 1901 roku artykuł *O stopniu dokładności współczynnika rozbieżności*) oraz w tomie XXII z 1918 roku *Z zasad Teorii prawdopodobieństwa* – przekład II rozdziału książki *Die Iterationen*.

Liczne czysto teoretyczne prace prof. Bortkiewicza, w tym kilka ogłoszonych w Polsce w „Pracach Matematyczno-Fizycznych”, poświęcone były teorii współczynnika dyspersji i prawu Gaussa.

Prof. Jerzy Sława-Neyman uważał wydaną w 1917 roku w Berlinie pracę *Die Internationalen. Ein Beitrag zur Wahrscheinlichkeitstheorie* Władysława Bortkiewicza za najważniejszą w jego pracy naukowej. Wyniki teoretyczne zawarte w tej książce były ilustrowane głównie na notowaniach wyników gry w ruletkę, znajdowały jednak zasto-

sowanie w innych dziedzinach, np. przy badaniach częstotliwości płci bliźniąt etc. Za każdym razem Autor dochodził w swych rozważaniach do wniosku sprzecznego z prawem Marbego, że skonstruowanie stochastycznego modelu obserwowanych zjawisk jest możliwe.

Władysław Bortkiewicz był członkiem wielu towarzystw naukowych, jak American Statistical Association, Royal Statistical Society of London, Sociëtë Statistique de Suisse oraz Szwedzkiej Akademii Umiejętności. Uważany jest za jednego z twórców nowoczesnej statystyki matematycznej.

Profesor Władysław Bortkiewicz zmarł 15 lipca 1931 roku w Berlinie.

Archiwum Władysława Bortkiewicza, w tym ok. 1000 listów z lat 1876–1931, znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali w Szwecji.

Źródła

Pamięci profesora dra Władysława Bortkiewicza – referat Jerzego Neymana przygotowany na II Zjazd Matematyków Polskich w Wilnie we wrześniu 1931 r.

Ś. P. *Władysław Bortkiewicz 7 VIII 1868–16 VII 1931* w: „Kwartalnik Statystyczny” 1931, s. 1116-1120.

Schumpeter J., *Ladislaus von Bortkiewicz*, w: „Economic Journal” 1932, vol. 42, s. 338-340.

Gumbel E.J., *Ladislaus von Bortkiewicz*, w: „International Encyclopedia of the Social Sciences,” New York 1968, s. 128-131.

Samuelson P.A., *Resolving a Historical Confusion in Population Analysis. Human Biology*, 48, 1976, s. 559-580.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca i Biblioteki Narodowej w Warszawie.

BOŻENA ŁAZOWSKA

BORUCKA-UBYSZ LEOKADIA (1919–1989)

Leokadia Borucka-Ubysz urodziła się 1 czerwca 1919 roku w Moskwie. Po uzyskaniu matury w gimnazjum żeńskim w Warszawie, rozpoczęła studia na Wydziale Ogrodniczym SGGW w 1937 roku, a ukończyła z dyplomem magistra nauk agrotechnicznych w 1950 roku. W roku 1947 rozpoczęła pracę w Zakładzie Statystyki Matematycznej SGGW jako młodszy asystent (1947–1950), a później jako starszy asystent. W latach 1947–1950 odbyła trzyletnie studia matematyczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1954 roku podjęła studia doktoranckie jako aspirant (1954–1958) w Katedrze Uprawy Roli i Roślin pod kierunkiem prof. M. Bireckiego. Po 1958 roku wróciła do pracy w Katedrze Statystyki Matematycznej SGGW. Doktorat nauk rolniczych i leśnych na podstawie rozprawy pt. *Głęboka melioracja torfem z jednoczesnym nawożeniem organicznym i wapnowaniem piasku słabogliniastego na piasku luźnym*, uzyskała w roku 1962. Promotorem doktoratu był prof. M. Birecki. W tym samym roku awansowała na stanowisko adiunkta. W 1968 roku otrzymała stanowisko docenta. W latach 1970–1982 kierowała Zakładem Statystyki Matematycznej i Biometrii w Instytucie Zastosowań Matematyki i Statystyki SGGW. W latach 1976–1979 była wicedyrektorem Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki. Natomiast w okresie 1982–1989 pełniła funkcję kierownika Katedry Statystyki Matematycznej i Doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczym SGGW.

Docent dr Leokadia Ubysz-Borucka całe swoje życie pracowała jako nauczyciel akademicki w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ma znaczący dorobek naukowo-dydaktyczny i wychowawczy. Była promotorem sześciu doktoratów i konsultantem metodyczno-statycznym wielu rozpraw doktorskich w Polsce oraz jednej rozprawy habilitacyjnej. Dwóch jej wypromowanych doktorów uzyskało tytuły naukowe profesora nauk rolniczych, a jeden stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych. Była autorem lub współautorem kilkudziesięciu prac naukowych w ję-

zyku polskim i angielskim oraz 10 monografii w języku polskim z szerokiego zakresu zastosowań metod statystycznych w doświadczalnictwie rolniczym oraz genetyce ilościowej i hodowli roślin. Była także współautorem pięciu skryptów akademickich ze statystyki matematycznej, doświadczalnictwa i podstaw statystycznych genetyki ilościowej roślin. Zajmowała się planowaniem uwikłanych doświadczeń czynnikowych, badaniami nad optymalizacją wielkości poletka w doświadczeniach polowych, planowaniem i analizą różnych układów krzyżowań form rodzicielskich w genetyce i hodowli roślin, zastosowaniem modeli losowych oraz metod wielowymiarowych w genetyce ilościowej.

Szczególnie znaczący jest dorobek dydaktyczno-wychowawczy i popularyzatorski doc. L. Ubysz-Boruckiej. Była nauczycielem akademickim wywierającym pozytywny i inspirujący wpływ na studentów i współpracowników. Prowadziła ćwiczenia i wykłady ze statystyki matematycznej oraz doświadczalnictwa dla wszystkich kierunków studiów przyrodniczych i technologicznych SGGW. Stale unowocześniała treści programów i formę prowadzenia zajęć. Była współorganizatorem i wykładawcą różnych seminariów szkoleniowych, propagujących zastosowanie metod statystycznych w biologicznych, rolniczych i medycznych badaniach naukowych. Współpracowała efektywnie, w zakresie biometrii i doświadczalnictwa, z wieloma instytucjami naukowymi w Polsce, to jest Instytutem Ziemiaka, Instytutem Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, Instytutem Sadownictwa i Kwiaciarnictwa, Instytutem Badawczym Leśnictwa, Instytutem Ekonomiki Rolnictwa, Instytutem Ekologii PAN, Instytutem Melioracji i Użytków Zielonych oraz Akademią Medyczną w Warszawie. Dokonała znaczącego wkładu w rozwój naukowy tych środowisk twórczych oraz w rozwój specjalności biometria i doświadczalnictwo w dyscyplinie agronomii nauk rolniczych. Była niezłomnym i wielce zasłużonym propagatorem metodyki statystycznej w naukach biologicznych, rolniczych, medycznych, przyrodniczych oraz ekonomicznych. Prowadziła liczne kursy i seminaria szkoleniowe dla kadry doświadczalnictwa rolniczego w ramach Ministerstwa Rolnictwa (w latach 50. i 60. XX w.), dla pracowników wymienionych instytutów oraz lekarzy w Akademii Medycznej w Warszawie. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego.

Była niezwykle życzliwa ludziom, pomocna w każdej sytuacji, twórcza i wyrozumiała wobec swoich podopiecznych i współpracowników. Swoim życiem i działalnością zawodową wywarła ogromny pozytywny wpływ na polskie środowisko statystyków i biometryków, pracujących na rzecz wielu nauk. Docent L. Ubysz-Borucka wskazała kierunek rozwoju naukowego swoim wychowankom, obejmujący zastosowanie metod biometrycznych w genetyce ilościowej i hodowli roślin. Zaszczepiła w nich

pasję naukową, która zaowocowała po latach ukształtowaniem wartościowych specjalistów i powstaniem szkoły w zakresie biometrii genetyczno-hodowlanej w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Docent L. Ubysz-Borucka brała czynny udział w powstaniu warszawskim w szeregach Armii Krajowej. Za swą działalność naukową i dydaktyczną została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Zmarła 8 września 1989 roku w Warszawie.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

WIESŁAW MĄDRY

BRONSZTEJN SZYJA (1923–1995)

Urodził się 10 kwietnia 1923 roku w rodzinie żydowskiej. Jego rodzinne miasto Kowel leży na Wołyniu w Małopolsce Wschodniej (dzisiejsza Ukraina, 65 km od granicy z Polską). Ojciec Froim był buchalterem, matka Liza nie pracowała zawodowo i zajmowała się domem. Swoją edukację rozpoczął w 1930 roku w szkole powszechnej, a kontynuował od 1936 roku w gimnazjum w Kowlu. Wybuch II wojny światowej i zajęcie terenów wschodniej Polski przez wojska rosyjskie przerwały jego naukę w gimnazjum. Gdy w 1941 roku ukończył szkołę średnią został zmobilizowany do tzw. batalionu robotniczego i z nim skierowany w głąb Rosji, w okolice Saratowa nad Wołgą. Po zakończeniu służby rozpoczął studia na Wydziale Ekonomicznym ewakuowanego do Saratowa Uniwersytetu Leningradzkiego. Aresztowany w 1943 roku został skazany na pobyt w obozie pracy. Ciężko pracował fizycznie (m. in. przy zbiorze bawełny) aż do 1948 roku, kiedy to zwolniony z obozu zdecydował się na powrót z „niehumanitarnej ziemi” do Polski.

Holokaust odbił się tragicznie na rodzinie, gdyż wszyscy jego najbliżsi zginęli. Osamotniony osiedlił się we Wrocławiu i tam jesienią 1948 roku podjął studia na Wydziale Finansów Wyższej Szkoły Handlowej. Wyrazem sympatii do niego i zrozumienia jego sytuacji osobistej był fakt, że w środowisku studenckim zwany był Kuzynem. Po trzech i pół roku ukończył pierwszy stopień studiów z dyplomem ekonomisty-statystyka. Jeszcze w czasie studiów został zatrudniony jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki, kolejno awansował na asystenta i starszego asystenta. W 1953 roku obronił pracę magisterską na temat *Reorganizacja sprawozdań statystycznych w przedsiębiorstwach elektromontażowych* napisaną pod kierunkiem profesora Jana Falewicza. W 1954 roku został adiunktem. W 1960 roku w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu (powstałej z przekształcenia się Wyższej Szkoły Handlowej) obronił pracę doktorską *Ludność żydowska w Polsce w świetle danych spisu ludności z dnia 9 XII 1931. Studium*

statystyczne. Po doktoracie został służbowo przeniesiony do Katedry Statystyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. Całą swoją dalszą karierę zawodową i naukową, aż do przejścia na emeryturę w 1993 roku, związał z Uniwersyteciem. Od 1969 roku był kierownikiem Zakładu Statystyki i Badań Operacyjnych Instytutu Nauk Administracyjnych na Wydziale Prawa i Administracji.

Habilitację uzyskał w 1971 roku na podstawie oceny dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej *Zasiedlenie Dolnego Śląska w latach 1945–1965 na tle gospodarki regionu* na Wydziale Gospodarki Narodowej Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu. W tymże roku otrzymał stanowisko docenta na uniwersytecie. W latach 1980–1987, jako członek pierwszej ekipy dziekańskiej, wybranej demokratycznie po wprowadzeniu nowej ustawy o szkolnictwie wyższym, przez dwie kadencje był prodziekanem Wydziału Prawa i Administracji do spraw dydaktyki. Profesorem w dziedzinie nauk ekonomicznych został w 1987 roku.

Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN i Komisji Ekonomicznej Wrocławskiego Oddziału PAN. Po reaktywacji Polskiego Towarzystwa Statystycznego był przewodniczącym jego Oddziału we Wrocławiu.

Zmarł 28 stycznia 1995 roku, pochowany został na Cmentarzu Grabiszyńskim we Wrocławiu.

Jego dorobek naukowy to 120 pozycji, w tym monografie, studia, podręczniki, skrypty, zbiory zadań, recenzje i opracowania redakcyjne publikacji zbiorowych.

Wyniki jego rozprawy doktorskiej opublikowane w książce pt. *Ludność żydowska w Polsce w okresie międzywojennym. Studium statystyczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963 były pierwszą w powojennej literaturze naukowej pracą wykorzystującą dane spisu ludności z 1931 roku do rzetelnego przedstawienia stanu, struktury oraz ruchu naturalnego i wędrownego ludności żydowskiej. Zawarł w niej gruntowną analizę podstawowych cech demograficznych, poziomu wykształcenia, struktury społecznej, zatrudnienia, źródeł utrzymania i udziału Żydów w gospodarce narodowej kraju przed II wojną światową.

Rozprawa habilitacyjna to z kolei wszechstronna synteza procesów demograficznych na powojennym Dolnym Śląsku, powiązana z przemianami ekonomicznymi i czynnikami natury politycznej i społecznej. Za pomocą korelowania z innymi procesami – szczególnie z procesami industrializacji – wyjaśniono w niej ich wpływ na zjawiska ludnościowe oraz sformułowano ciekawe hipotezy i wnioski.

Wiele jego rozpraw i artykułów dotyczyło zagadnień zastosowania statystyki w praktyce ekonomicznej, na przykład badań ankietowych pracowników handlu, rzemieślników, ludności żydowskiej, badań wpływu uprzemysłowienia na kształtowanie się zja-

wisk demograficznych i społecznych, a nawet statystyki przestępczości. Szczególne miejsce w jego działalności naukowej zajmowała dydaktyka. Był znakomitym wykładowcą na różnego typu zajęciach na uczelni, zawsze starannie przygotowanym i chętnym do udzielania pomocy w nauce studentom.

Był autorem i współautorem licznych podręczników, skryptów i zbiorów zadań ze statystyki, często wznawianych i cieszących się powszechną opinią o ich znakomitej wartości dydaktycznej. Pod jego opieką powstało ponad 700 prac dyplomowych i magisterskich, wypromował trójkę doktorów nauk ekonomicznych, był recenzentem wielu prac naukowych oraz organizatorem sympozjów i konferencji.

Prof. S. Bronsztejn ma wybitne zasługi w procesie integrowania środowiska statystyków na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Przez swoją działalność w Polskim Towarzystwie Statystycznym doprowadził do nawiązania współpracy między statystykami-praktykami z urzędów statystycznych i statystykami pracującymi na wyższych uczelniach w całym regionie.

Z jego inicjatywy powołano „Przegląd Statystyczny Śląska Dolnego i Opolskiego”, został też pierwszym redaktorem owego periodyku.

Posiadał wielką wiedzę i cieszył się zasłużonym autorytetem moralnym w środowisku, był zarazem człowiekiem niezwykle uczciwym i skromnym.

Źródła

Jurek T., hasło: *Szyja Bronsztejn*, *Słownik biograficzny statystyków polskich*. GUS, PTS, Warszawa 1998, s. 36-37.

Matwijowski K., *Profesor dr hab. Szyja Bronsztejn*, w: *Studia Historyczno-Demograficzne*, pod red. K. Matwijowskiego, T. Jurka, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 1876, Prawo CCLI, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 5-13.

Mika E., *Bibliografia prac prof. dr. hab. Szyi Bronsztejna za lata 1957–1995*, w: *Studia Historyczno-Demograficzne*, pod red. K. Matwijowskiego, T. Jurka, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 1876, Prawo CCLI, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 15-22.

BUKIETYŃSKI WŁADYSŁAW ZYGMUNT (1928–1996)

Profesor zwyczajny, dr habilitowany, statystyk i ekonometryk. Długoletni kierownik Katedry Badań Operacyjnych. Organizator i dziekan Wydziału Zarządzania i Informatyki w latach 1976–1984, a w okresie 1984–1990 prorektor ds. Rozwoju i Współpracy z Zagranicą Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.

Władysław Bukietyński urodził się 23 lipca 1928 roku w Brześciu nad Bugiem.

W roku 1948 rozpoczął pierwszy rok studiów w Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu i studia na Wydziale Finansów. Dwa lata później (1950) został zatrudniony w ówczesnej już Wyższej Szkole Ekonomicznej na stanowisku zastępcy asystenta, a później asystenta w Katedrze Statystyki.

W 1954 roku złożył egzamin magisterski oraz awansował na stanowisko adiunkta w Katedrze Statystyki i Metod Rachunku Ekonomicznego.

W latach 1956–1964 był adiunktem w Katedrze Matematyki, po czym (na własną prośbę) został zatrudniony na tym samym stanowisku ponownie w Katedrze Statystyki. W tym okresie napisał pracę doktorską pt. *Niektóre teoretyczne problemy statystycznej analizy popytu*, którą obronił w 1963 roku.

W roku 1976 (5 lipca) uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie ekonometrii.

Pełniąc funkcję Członka Komisji Rektorskiej ds. Współpracy z Uczelniami Zagranicznymi oraz Członka Rady Naukowej Zakładów Naukowo-Badawczych przy AE, uzyskał w roku 1979 tytuł profesora nadzwyczajnego. W roku 1992 został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. W roku 1996 zostaje Dyrektorem Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej.

Jego pasją naukowa to szeroko pojęte metody ilościowe, wspomagające procesy decyzyjne w gospodarce.

Praca w Katedrze Statystyki implikowała jego zainteresowania tą dziedziną wiedzy. Wiele lat nauczał metod statystycznych i rachunku prawdopodobieństwa studentów Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu.

Zaproszony jako *visiting professor* wykładał w roku 1976 na Uniwersytecie w Münster.

Był autorem lub współautorem 10 książek i monografii oraz ponad 40 artykułów naukowych. Należałoby wymienić jego współautorstwo książki pt. *Elementy rachunku ekonomicznego* (PWE, 1985) czy artykuły poświęcone statystyce, na przykład *O wariacyjnej metodzie wyodrębniania wahań sezonowych w szeregach czasowych* („Zeszyty Naukowe WSE”, nr VII/1959, *Uwagi o generatorach liczb pseudolosowych opartych na ciągach Fibonacciego* (współautor) („PN WSE”, nr 21/1969), *On Some Methods of Forecasting with Weights (Statistical Problems in Case of Limited Informations*, Marburg 1981), *On comparison of forecasting methods* („PN AE”, nr 272/1984).

Był również autorem haseł do *Małej encyklopedii statystyki*, wydanej w roku 1976 przez PWE (analiza wariacyjna, aproksymacja stochastyczna, metoda najmniejszych kwadratów, regresja, linia regresji, metoda regresji ważonej, ekstrapolacja, równania normalne, interpolacja).

Był współautorem projektu reformy gospodarczej opublikowanej w 1981 roku w „Życiu Gospodarczym”.

Na zlecenie UNESCO prowadził (jako współautor) badania na temat: *Alternative Combinations of Human Resources Components as Predistans of Economic Growth in Latin America* (1970).

Metody statystyczne wykorzystywał również w pracach naukowo-badawczych, wykonywanych dla praktyki gospodarczej, na przykład prace wykonane na zlecenie Zjednoczenia Kamieniołomów Drogowych we Wrocławiu na temat: *Zastosowanie rachunku korelacyjnego do badania gospodarności kamieniołomów*.

Profesor ogromną wagę przykładał do kształcenia młodych kadr naukowych, promując kilkudziesięciu doktorów z wielu ośrodków naukowych w Polsce. Jego ogromny autorytet naukowy powodował, iż nieraz zwracała się do niego Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułu Naukowego (dawniej CKK) o ostateczną weryfikację wniosków profesorskich i habilitacyjnych, a z wielu ośrodków akademickich napływały prośby o recenzje zarówno prac doktorskich, jak i habilitacyjnych.

Źródło

Dokumentacja Katedry Badań Operacyjnych Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu
Przegląd Statystyczny, R. XLIV, z. 2, 1997.

BUŁAWSKI RAJMUND (1892–1947)

Urodził się 30 sierpnia 1892 r. w Rogoźnie (obecnie powiat obornicki). Gimnazjum humanistyczne ukończył w 1912 r. w Wągrowcu. W latach 1912–1916 studiował w Lipsku, Berlinie i Getyndze. W 1918 r. uzyskał stopień doktora praw. Habilitował się ze statystyki na Uniwersytecie Poznańskim w 1945 r., gdzie później jako docent prowadził wykłady.

Pracę zawodową rozpoczął w 1916 r. w Banku Ludowym w Wieleniu. Później pracował kolejno w Referacie Statystycznym Landratury w Złoczowie (1917–1918) w Departamencie Apropowizacji i w Urzędzie Statystycznym b. Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu (1920–1921). W końcu 1921 r. przeniósł się do pracy w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie, gdzie od 1922 r. został naczelnikiem Wydziału Spisu Ludności, a w 1931 r. objął kierownictwo Biura Powszechnych Spisów i pełnił funkcję Generalnego Komisarza Spisowego. W 1929 r. w Poznaniu na Powszechnej Wystawie Krajowej w pawilonie rządowym przygotował dział statystyczny.

W lipcu 1933 r. zwolnił się z pracy w GUS, wyjechał do Katowic i tam zorganizował Śląskie Biuro Statystyczne zostając jego dyrektorem. Biuro to w latach trzydziestych obok GUS-u było jedną z ważniejszych krajowych polskich instytucji statystycznych. Od 1937 r. był zastępcą dyrektora Wyższego Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach, gdzie od 1938 r. pełnił równocześnie obowiązki dziekana Wydziału Administracji Publicznej. W tej uczelni prowadził także od 1937 r. wykłady ze statystyki opracowując na ich podstawie w 1938 i 1939 r. w dwu tomach skrypt dla studentów pt. „Statystyka teoretyczna” – Część I – Pojęcia, zakres, historia i organizacja statystyki, Część II – Metodyka przeprowadzania dochodzeń statystycznych.

W początkach 1936 r. wystąpił z projektem wyodrębnienia Sekcji Statystyki z Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich i utworzenia ogólnopolskiej organizacji statystyków – Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Towarzystwo to rozpoczęło

działalność w 1937 r. w Warszawie i kilku większych miastach. W Katowicach R. Buławski założył Oddział Śląsko-Dąbrowski Polskiego Towarzystwa Statystycznego i został pierwszym jego przewodniczącym.

Po wybuchu II wojny światowej przeniósł się do Krakowa, gdzie aż do końca wojny pracował jako zastępca dyrektora Miejskiego Urzędu Statystycznego.

W czerwcu 1945 r. zorganizował w Krakowie Biuro Studiów Osadniczo-Przebiegłych i został jego kierownikiem pełniąc tę funkcję do końca życia. Niemal równocześnie, bo od 1946 r. objął wykłady w nowoutworzonej wówczas Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Krakowie.

Zainteresowania R. Buławskiego dotyczyły głównie problematyki statystyki ludnościowej i rolniczej, a w końcowej fazie swego życia więcej uwagi poświęcał zagadnieniom teorii i metodyki badań społecznych.

W 1921 r. wraz ze Stefanem Koźlikowskim redagował w Poznaniu „Wiadomości Statystyczne z zakresu statystyki gospodarczej b. Dzielnicy Pruskiej”, a po przeniesieniu się do Warszawy od 1922 r. zajmował się w GUS organizacją i wynikami spisów ludności 1921 i 1931 roku. Spisu ludności 1921 r. dotyczą jego dwie większe prace: „Organizacja i technika opracowania pierwszego polskiego spisu powszechnego z 30 września 1921 roku” (Kwartalnik Statystyczny 1930 zesz. 2) i „Opracowanie spisu zawodowego przeprowadzonego łącznie ze spisem ludności w dniu 30 czerwca 1921 roku” (Miesięcznik Statystyczny 1923 nr 1). Pod jego redakcją GUS wydał w latach 1923–1926 w 15 tomach „Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej”, w którym – na podstawie wyników spisu 1921 r. – podano dla każdej nawet najmniejszej miejscowości liczbę domów i ludności w podziale na płeć, wyznanie i narodowość. Również pod jego redakcją GUS opublikował w serii wydawniczej „Statystyka Polski” wyniki spisu ludności 1921 r. dla poszczególnych województw w zakresie statystyki mieszkań, ludności i stosunków zawodowych.

Jednocześnie obok pracy zawodowej w GUS, publikował szereg prac naukowych odnoszących się głównie do statystyki zawodowej, społecznej i narodowościowej. Wśród nich można wymienić między innymi: „Skład zawodowy ludności Polski” (Przemysł i Handel 1926 nr 43), „Stosunek ludności czynnej do biernej zawodowo w Polsce” (Przemysł i Handel 1927 nr 1), „Liczba i rozwój ludności w Polsce” (Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1926 nr 37, 38), „Gęstość zaludnienia w Polsce” (Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1927 nr 9).

W 1931 r. jako Generalny Komisarz Spisowy przeprowadził drugi Powszechny Spis Ludności i w oparciu o metodologię i wyniki tego spisu opublikował kilka opracowań. Z ważniejszych można wymienić: „Projekt drugiego polskiego spisu powszechnego na

tle doświadczeń spisu z roku 1921 oraz praktyki zagranicznej” (Kwartalnik Statystyczny 1930 zesz. 1), „Kwestia narodowościowa w programie drugiego powszechnego spisu ludności Rzeczypospolitej Polskiej” (Sprawy Narodowościowe 1932 nr 1), „Metody statystyczne badania stosunków narodowościowych w spisach ludności” (Sprawy Narodowościowe 1930 nr 1), „Zawód i gałąź pracy jako czynniki klasyfikacyjne w statystyce zawodowej” (Kwartalnik Statystyczny 1932 zesz. 2) oraz „Warstwy społeczne” (Kwartalnik Statystyczny 1932 zesz. 3) i „Zagadnienia tzw. wolnych zawodów w statystyce zawodowej” (Statystyka Pracy 1935 zesz. 4).

Od 1933 r. będąc dyrektorem Śląskiego Biura Statystycznego przygotowywał od strony organizacyjnej i redakcyjnej wychodzące w latach 1934–1939 jako miesięcznik „Śląskie Wiadomości Statystyczne”. Jednocześnie w kilku innych pismach naukowych zamieszczał swoje artykuły. Wymienić tu można między innymi takie opracowania jak np. artykuł „W sprawie optimum gęstości zaludnienia rolniczego w Polsce” (Ekonomista 1937 zesz. 3, czy też większą pracę pt. „W sprawie 8 milionów 800 tysięcy „zbędnej” ludności rolniczej w Polsce”, (Katowice 1936), w której polemizował z Juliuszem Poniatowskim na temat przeludnienia w rolnictwie.

Po wyzwoleniu R. Bułowski organizował w 1945 r. w Krakowie w ramach prac Biura Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych sesje Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych. Wygłosił na nich kilka referatów, między innymi „Problemy osadniczo-przesiedleńcze Ziem Odzyskanych”, „Problem Niemców pochodzenia polskiego” czy też „Gminne drużyny osadnicze jako awangarda osadnictwa rolniczego”.

W 1947 r. przygotował do druku, ale nie zdążył wydać, trzech rozpraw metodologicznych: „O istocie statystyki”, „Zbiorowości statystyczne”, „Statystyka życia społecznego w systemie nauk” a opartych między innymi o treść wykładów w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Krakowie. Te trzy studia opublikował w jednym tomie Główny Urząd Statystyczny w 1960 r.

Zmarł w Krakowie 19 grudnia 1947 r.

Źródło

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

JAN BERGER

BUZEK JÓZEF (1873–1936)

Statystyk, ekonomista i polityk. Urodził się we wsi Końska na Śląsku Cieszyńskim 16 listopada 1873 roku, w znanym na Zaolziu polskim rodzie Buzków wyznania ewangelickiego. Gimnazjum ukończył w 1894 roku w Cieszynie, a następnie odbył studia uniwersyteckie na wydziale prawnym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i na Uniwersytecie w Wiedniu. W roku 1899 uzyskał tytuł doktora praw na Uniwersytecie w Krakowie i rozpoczął pracę w Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu. W 1902 roku habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim, uzyskał tytuł docenta prywatnego statystyki i rozpoczął, jako zastępca profesora, wykłady nauki administracji i prawa administracyjnego. W 1904 roku Buzek został mianowany nadzwyczajnym profesorem tych przedmiotów, objął także kierownictwo Biura Statystycznego przy Wydziale Krajowym we Lwowie (1904–1910). W 1906 roku J. Buzek został członkiem Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu i członkiem Rady Statystycznej Urzędu Statystycznego austriackiego Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

Józef Buzek przybył do Lwowa w 1902 roku, w czasie organizowania się stronnictwa demokratyczno-narodowego pod zaborem austriackim i został jego członkiem. Przy pierwszych wyborach do parlamentu austriackiego w roku 1907, na podstawie powszechnego prawa głosowania, kandydował z ramienia stronnictwa we Lwowie oraz ogłosił drukiem swój program społeczny i polityczny. Najbardziej charakterystycznym rysem tego programu był projekt uchylecia walki polsko-ruskiej we wschodniej Galicji przez stworzenie kurii narodowościowych dla celów wyborczych oraz rozdział podatków bezpośrednich, płaconych przez Polaków i Rusinów na utrzymanie szkół polskich i ruskich. W parlamencie wiedeńskim Buzek odznaczył się szczególnie samodzielnym opracowaniem w komisji socjalno-politycznej obszernego projektu rządowego o ubezpieczeniu społecznym. Do uchwalenia tego projektu nie doszło z przyczyn finansowych. Przemawiał także w pełnej izbie w sprawie kanałów galicyjskich i w sprawach

finansowych. W 1911 roku został ponownie wybrany posłem do austriackiej Rady Państwa w jednym z okręgów wyborczych Lwowa.

W 1910 roku J. Buzek został mianowany profesorem zwyczajnym. W czasie wojny w roku akademickim 1916/1917 pełnił obowiązki dziekana wydziału prawnego Uniwersytetu we Lwowie.

Z parlamentu austriackiego z innymi posłami z Galicji Wschodniej przeszedł w 1919 roku do Sejmu Ustawodawczego (na mocy dekretu Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 28.11.1918), a na początku roku 1919 był członkiem delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu. Wówczas opublikował dwa opracowania eksperckie: *La question de la Silesie de Cieszyn* (Paris–Leve 1919) i *Les protestants polonais et la question des frontieres occidentales de la Pologne* (Paris 1919).

Pracę publicystyczną J. Buzek rozpoczął jako urzędnik centralnej komisji statystycznej w Wiedniu, ogłaszając w organie tej komisji („Statistische Monatsschripte”) w okresie 1899–1901 kilka rozpraw, dających pogląd na stan ówczesnego gospodarstwa narodowego Rosji (*Die wichtigsten Tatsachen der russischen Volkswirtschaft*), na zamorską emigrację z Austrii (*Die überseeische Oesterreichische Wanderung in den Jahren 1896–1908*) i na wpływ zbiorów na ruch ludności w Galicji (*Der Einfluss der Ernten auf die Bevölkerungsbewegung in Galizien*). W ogłoszonej w roku 1902 na łamach „Przeglądu Polskiego” rozprawie habilitacyjnej pt. *Podstawy organizacyjne angielskiego samorządu* Buzek propagował ideę samorządową. Niemal równocześnie ogłosił rozprawę pt. *Proces wynarodowienia w świetle nowszej statystyki narodowościowej państw europejskich*, drukowaną najpierw w lwowskim „Przeglądzie Prawa i Administracji”. W rozprawie tej zajął się żywiołowym (nie przymusowym) wynaradawianiem się słabszych narodowości na rzecz silniejszych. W 1903 roku J. Buzek opublikował też rozprawę *Wpływ polityki żydowskiej rządu austriackiego w latach 1772 do 1788 na wzrost zaludnienia żydowskiego w Galicji*.

Pokłosiem wykładów J. Buzka z dziedziny administracji i prawa administracyjnego były wydane w 1905 roku *Studia z zakresu administracji i wychowania publicznego* o szkolnictwie ludowym oraz opublikowane w roku 1913 obszerne, liczące 946 stron, dzieło pt. *Administracja gospodarstwa społecznego*. Równolegle J. Buzek ogłosił w wydawnictwie krajowego biura statystycznego we Lwowie („Wiadomościach Statystycznych o Mieście Lwowie”) kilka rozpraw statystycznych, dających pogląd na stosunki społeczne i narodowościowe ludności galicyjskiej: *Stosunki zawodowe i socjalne Galicji wedle wyznania i języka* (1905), *Własność tabularna w Galicji według stanu z końcem r. 1902* (1905), *Materiały statystyczne do reformy sejmowej prawa wyborczego* (1906) i *O rozsiedleniu ludności Galicji wedle wyznania i języka* (1909). W latach

1908–1909 opublikowano dwie historyczne rozprawy autora: w „Ateneum Polskim” o antypolskiej polityce Bismarcka, a w bibliotece „Wiedza i Życie” – *Historia polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków od traktatów wiedeńskich do ustaw wyjątkowych z r. 1908*. Jako pierwszy ustalił w niej wydatki rządu pruskiego na politykę germanizacyjną w latach 1898–1907.

Wykorzystując dostępne źródła statystyczne, J. Buzek przeprowadził szerokie prace analityczne nad szkolnictwem galicyjskim, które ogłosił drukiem w roku 1909 w pracy *Rozwój stanu szkół średnich w ciągu ostatnich lat 50 (1859–1909)*.

Kierując Biurem Statystycznym dla Galicji, J. Buzek odznaczał się nie tylko wiedzą teoretyczną, ale i umiejętnościami praktycznymi. Wyrazem jego talentów organizacyjnych była wydana w 1910 roku broszura *Uwagi na zbliżający się spis ludności*, w której sprawnie opisał konieczne do wykonania prace przedspisowe, zorganizowanie należytej kontroli nad spisem oraz omówił technikę przeprowadzania spisu i opracowania jego wyników.

Po wybuchu I wojny światowej J. Buzek został dziekanem wydziału prawnego na Uniwersytecie Lwowskim. Równoległe do wykładów na uniwersytecie w 1916 roku wygłosił cykl odczytów na kursie ekonomicznym zorganizowanym przez Naczelny Komitet Narodowy, które opublikował Instytut Ekonomiczny NKN pt. *Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w wieku 19-ym*. W pracy tej J. Buzek przedstawił szeroką analizę statystyczną ludności polskiej pod zaborami w okresie ostatniego stulecia, poddając trafnej krytyce źródłowej dane statystyczne pruskie, zwłaszcza z rejencji opolskiej i olsztyńskiej, oraz opracowując pionierski, syntetyczny obraz emigracji sezonowej Polaków.

W lutym 1917 roku J. Buzek został wyznaczony przez Tymczasową Radę Stanu na generalnego referenta komisji konstytucyjno-sejmowej. Opracował wówczas projekt ordynacji wyborczej do sejmu i senatu oraz projekt konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Reskryptem Rady Regencyjnej z 8 listopada 1918 roku J. Buzek został mianowany dyrektorem Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie. Przeniósł się do Warszawy i pozostał na tym stanowisku do roku 1929. W tym czasie zajmował się głównie organizacją Urzędu, a równocześnie wykladał prawo administracyjne na Uniwersytecie Warszawskim i w Wyższej Szkole Handlowej. W „Miesięczniku Statystycznym” ogłosił dwie rozprawy: *Problemat równowagi budżetu państwa* (1923) i *Główne zasady programu agrarnego w dziedzinie handlowo-cłowej* (1925).

J. Buzek już w pierwszych latach kierowania urzędem rozwinął wydawnictwa GUS. Rozpoczęto publikację kilkusettomowej serii „Statystyka Polski”, opierając się na prze-

prowadzonym w 1921 roku I Powszechnym Spisie Ludności wydano 28 tomów materiałów spisowych oraz niezwykle szczegółowy *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej* (15 tomów). Rozpoczęto publikację specjalistycznych statystycznych wydawnictw ciągłych („Miesięcznik Statystyczny”, „Wiadomości Statystyczne”, „Miesięcznik Pracy”, „Statystyka Pracy”, „Sprawozdanie Miesięczne z Handlu Zagranicznego”). Pierwszy *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* (t. I) został wydany już w roku 1921, a jego drugi tom ukazał się w 1923 roku. W 1928 roku opublikowano *Rocznik Statystyki Miast Polski*, a w 1930 – rozpoczęte w 1927 roku – fundamentalne dzieło *Atlas Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*.

Powołana przez J. Buzka Biblioteka Naukowa w roku 1919 liczyła 3 tys. woluminów, a w 1929 już 27 tys.

W 1925 roku J. Buzek powołał Referat Kartograficzny w GUS, a w 1926 Komitet Redakcyjny do prac wydawniczych i referat informacyjny przekształcony w Biuro Informacyjno-Prasowe. W 1928 roku kierowany przez niego GUS liczył już 415 pracowników (na początku prac w 1918 r. było ich tylko dziewięciu).

Największym osiągnięciem J. Buzka w dziedzinie współpracy międzynarodowej było zorganizowanie w Warszawie w sierpniu 1929 roku XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, którego był członkiem jako jedyny Polak aż do 1925 roku.

Będąc dyrektorem GUS, J. Buzek prowadził równoległe prace z zakresu prawa administracyjnego. W 1922 roku ogłosił studium krytyczne *Główne zasady polityczne organizacji do sejmu i senatu*. Dalsze jego opracowania były już ściśle związane ze statystyką, przykładowo rozprawa z 1925 roku pt. *Zakres działania i budżety państwowe urzędów statystycznych przed wojną i obecnie*, w której omówił organizację statystyki państwowej: w Polsce, Czechosłowacji, na Węgrzech, Łotwie, w Estonii, Rzeszy Niemieckiej, Francji, Finlandii, Austrii, Szwajcarii oraz USA.

J. Buzek interesował się również statystyką gospodarczą i statystyką finansów. W roku 1923 na łamach „Miesięcznika Statystycznego” opublikował artykuł *Problemat równowagi budżetu państwowego w świetle statystyki finansowej*. Cztery lata później doprowadził do powstania w GUS załączka Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i wnioskuje, na posiedzeniach Komisji Opiniodawczej przy Prezesie Komitetu Ekonomicznego Ministrów, utworzenie w Polsce Państwowej Rady Gospodarczej.

W latach 1922–1927 J. Buzek był senatorem Rzeczypospolitej Polskiej, wybranym z ramienia Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast. W senacie był referentem generalnym budżetu i autorem licznych sprawozdań o preliminarzach budżetowych. 28 stycznia 1925 roku J. Buzek wygłosił w senacie mowę, ogłoszoną drukiem, w której poddał krytyce antypolską politykę władz miasta Gdańska.

W 1927 roku J. Buzek na łamach „Allgemeines Statistisches Archiv”, wydawanego w Jenie, ogłosił syntetyczny artykuł o organizacji statystyki administracyjnej w Polsce (*Die Organisation der amtlichen Statistik in Polen*). W 1930 roku w „Kwartalniku Statystycznym” opublikował obszerne studium historyczno-organizacyjne pt. *Historia ogólna Głównego Urzędu Statystycznego od roku 1918 do roku 1928*.

J. Buzek zdobył też uznanie jako członek Rady Statystycznej m. st. Warszawy i jako przewodniczący Rady Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen (od 1928) oraz jako profesor prawa administracyjnego Uniwersytetu Warszawskiego i Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Podczas wykładu w tej ostatniej placówce, 23 kwietnia 1928 roku, doznał ataku paralizu i 24 października tegoż roku przeszedł na emeryturę ze względu na stan zdrowia. Przeniósł się wówczas do Cieszyna, gdzie zmarł 22 września 1936 roku. Został pochowany – zgodnie ze swą wolą – w rodzinnej miejscowości Końska pod Cieszynem.

J. Buzek był odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, węgierskim Krzyżem Zasługi II klasy i Orderem Egipskim Nilu III stopnia.

Źródła

- Głabiński S., *Józef Buzek* [biogram], w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXII/1, z. 92, Ossolineum, Wrocław 1977.
- Hahn W., *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego za lata 1896–1910*.
- Kwartalnik Statystyczny 1929, t. VI, z. 4 (autobiografia i spis prac naukowych oraz artykuły pożegnalne L. Krzywickiego i A. Sujkowskiego).
- Kwartalnik Statystyczny 1936, z. 28 (wspomnienie pośmiertne).
- Łazowska B., *Wkład galicyjskiej myśli statystycznej w powstanie GUS*. Wiadomości Statystyczne 2008, nr 4, s. 16-21.
- Nadobnik M., *Ś.p. Józef B.* Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1936, s. 919.
- Słownik biograficzny statystyków polskich*. GUS, PTS. Warszawa 1993.
- Słownik biograficzny statystyków polskich*. GUS, PTS. Warszawa 1998.
- Żeglicki J., *Józef Buzek – pierwszy dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego*. Wiadomości Statystyczne 1968, z. 3, s. 35-41.

CHMIELEWSKI CZESŁAW (1894–*)

Urodził się 6 stycznia 1894 r. w miejscowości Czarnogrobla pod Winnicą na Ukrainie, dokąd jego ojciec wyemigrował z Poznańskiego i osiedlił się jako dzierżawca majątku rolnego. Po śmierci ojca, w 1899 r. przeniósł się wraz z matką do Warszawy. W 1905 r., po śmierci matki, mając 12 lat rozpoczął pracę jako robotnik, a następnie jako praktykant biurowy. W latach 1920–1922 studiował na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. W latach 1920–1924 był przedstawicielem na Polskę belgijskiej firmy chemicznej.

W latach 1924–1934 pracował jako kierownik administracyjny, a następnie jako dyrektor Śląskich Zakładów Graficznych i Wydawniczych „Polonia”.

W latach 1934–1939 był dyrektorem Związku Pracodawców Górnośląskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego w Katowicach. W czasie okupacji hitlerowskiej, w latach 1939–1944 pracował jako referent w centrali rolniczej. Po wojnie, w latach 1945–1948 zajmował różne stanowiska kierownicze, początkowo w przemyśle węglowym, a następnie w Ministerstwie Przemysłu i Handlu.

W latach 1948–1955 pełnił funkcję dyrektora generalnego w ówczesnej Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, a od 15 marca 1955 r., aż do przejścia na emeryturę 22 marca 1965 r. był wiceprezesem Głównego Urzędu Statystycznego.

W okresie 10 lat pracy na stanowisku wiceprezesa GUS Cz. Chmielewski koncentrował swoją uwagę głównie na rozwoju statystyki obrotu towarowego i cen, statystyki pracy, warunków bytu ludności oraz oświaty, kultury i zdrowotności. Wykorzystując swoje poprzednie doświadczenia w pracy w administracji na różnych stanowiskach kierowniczych przywiązywał dużą wagę do usprawnienia organizacji pracy departamentów GUS, zastępował często prezesa Urzędu w czasie jego nieobecności. Wielokrotnie

* Data zgonu nie jest znana.

reprezentował Główny Urząd Statystyczny na konferencjach i seminariach międzynarodowych. Pełniąc funkcję przewodniczącego komisji programowej w GUS, wniósł istotny wkład w rozwój metod opracowania programów badań statystycznych. Odnotać należy także jego wysiłki w dziedzinie unowocześnienia i doskonalenia funkcjonowania bazy poligraficznej Głównego Urzędu Statystycznego.

O najważniejszych zadaniach GUS dotyczących usprawnienia organizacji służb statystycznych pisał Cz. Chmielewski w „Wiadomościach Statystycznych” (1961 r., nr 4). Pisząc o najważniejszych zadaniach statystyki, szczególną uwagę poświęcił potrzebie doskonalenia organizacji służb statystycznych, unowocześnienia środków technicznych oraz ich wykorzystania do przyspieszenia opracowań i skrócenia terminów udostępniania informacji użytkownikom, wśród których na szczególną uwagę zasługują terenowe organy zarządzania.

TADEUSZ WALCZAK

CZARNOWSKA MARIA CECYLIA (1906–2001)

Maria Cecylia Czarnowska urodziła się 22 listopada 1906 roku w majątku Załusków w gminie Hłów koło Sochaczewa w zubożałej rodzinie szlacheckiej. Jej ojciec Konstanty Czarnowski był wykształconym rolnikiem, specjalistą i prekursorem w niektórych dziedzinach hodowli bydła, instruktorem, ale przede wszystkim administratorem majątków ziemskich. W ankietach personalnych z czasów PRL Maria określała jego zawód neutralnym i bezpiecznym terminem „oficjalista rolny”. Profesja ojca powodowała, że rodzina często zmieniała miejsce zamieszkania, a te wielokrotne przeprowadzki były „zmorą” (jak sama to określała) młodości jego córki Marii. Matka Stefania z Chodynickich zawodowo nie pracowała, zajmowała się domem i wychowywaniem dzieci, poza najstarszą Marią, Stefanem, Barbarą (ciężko chora zmarła w 1935 r.) i Zofią.

W roku 1920 rodzina Czarnowskich przeniósł się do Lublina. Konstanty otrzymał tam posadę inspektora rolnego w Urzędzie Wojewódzkim, na której zatrudniony był do 1922 roku. Potem zmienił pracę i miejsce zamieszkania. Maria, która podjęła już naukę w ośmioklasowym gimnazjum Wacławy Arciszowej pozostała na stancji w Lublinie i kontynuowała naukę. Ze względu na ciężkie warunki materialne dawała korepetycje już od szóstej klasy gimnazjalnej. Wspomagał ją finansowo w tym czasie i potem w okresie studiów wuj Henryk Chodynicki. Maria Czarnowska była dobrą uczennicą i w 1925 roku uzyskała świadectwo dojrzałości.

Zaraz po maturze, w tymże 1925 roku, podjęła studia na Uniwersytecie Warszawskim. Wybrała historię na Wydziale Humanistycznym (Filozoficznym) choć bardziej interesowały ją kwestie społeczne i powinna raczej (jak sama powiedziała po latach) skończyć socjologię, ale takiego kierunku na UW jeszcze wtedy nie było. Do socjologii miała być może „skłonności rodzinne”, jako że jej bliskim krewnym był znany socjolog prof. Stefan Czarnowski zatrudniony wówczas na UW. W czasie studiów uczęszczała

także na wykłady z przedmiotów socjologicznych i ekonomicznych. Szczególnie interesowały ją zagadnienia historii gospodarczej, z którymi zapoznawała się pod kierunkiem prof. Stanisława Arnolda. Uczestniczyła również w seminarium prowadzonym przez prof. Marcelego Handelsmana. Studia ukończyła w czerwcu 1930 roku uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie historii. Jej praca magisterska *Życie na dworze króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi na podstawie rachunków dworu*, napisana u prof. Arnolda, została oceniona jako bardzo dobra.

W czasach studenckich Maria Czarnowska, która wcześniej należała jedynie do harcerstwa i organizacji młodzieżowej szkół średnich, wstąpiła do Związku Przyjaciół Ligi Narodów oraz przez krótki czas (1929–1931) należała do PPS. W ZPLN wytrwała do końca studiów, natomiast rychło doszła do wniosku, że działalność w organizacji typu politycznego jej nie odpowiada. Odtąd udzielała się jedynie w organizacjach zawodowych i społecznych. Pierwszą organizacją tego typu był Związek Nauczycielstwa Polskiego, do którego wstąpiła w roku 1930 po podjęciu pracy w szkolnictwie.

Od 16 października 1930 roku była nauczycielką, choć nie wiązała z tym zawodem swej przyszłości. Najpierw pracowała w szkole średniej, a następnie w publicznej szkole powszechnej w Warszawie. Praktykę nauczycielską odbyła w Państwowym Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie, a w 1933 roku ukończyła jednoroczne Studium Pedagogiczne przy UW i po zdaniu egzaminu państwowego uzyskała dyplom nauczyciela szkół średnich. Nie przystąpiła jednak do dalszych egzaminów uprawniających do stałej pracy w szkolnictwie i 31 sierpnia 1935 roku została zwolniona z posady nauczycielskiej. Przez kilka miesięcy pozostawała bez stałego zatrudnienia. Zamieszkała z rodzicami, którzy przenieśli się w tym czasie do Warszawy i zajęła się w większym niż dotąd stopniu udzielaniem korepetycji. Dawała prywatne lekcje z matematyki i przedmiotów humanistycznych uczniom klas gimnazjalnych. Jednocześnie poszukiwała stałego zajęcia w bardziej interesującej ją dziedzinie niż praca pedagogiczna. W okresie wcześniejszym, jeszcze jako nauczycielka, została zaangażowana do pracy przy II Powszechnym Spisie Ludności, przeprowadzonym w Polsce przez Główny Urząd Statystyczny w 1931 roku. Wraz z innymi nauczycielami włączonymi do prac spisowych pracowała jako komisarz spisowy i było to dla niej bardzo ciekawe zajęcie. Podobnie jak udział w prowadzonych przez ZNP działaniach nad opracowaniem dziejów zawodowego ruchu nauczycielskiego. Po odejściu z zawodu nie uczestniczyła już w tych pracach. Jednak zainteresowanie statystyką pozostało i w tym kierunku poszły jej poszukiwania.

Jeszcze w 1935 roku podjęła starania o zatrudnienie w GUS. Nie było to łatwe, bo w tym okresie w Urzędzie trwały redukcje pracowników i brakowało wolnych etatów.

Musiała czekać. 1 maja 1936 roku została zatrudniona przez Koło Socjologii Pozytywnej zrzeszające studentów UW, które otrzymało fundusze na opracowanie ankiety na temat życia młodzieży akademickiej w Polsce. Prace te prowadzono za pomocą metod socjologicznych i statystycznych, co bardzo jej odpowiadało. Zainteresowała się poważnie statystyką i zaczęła studiować jej metody. Pod koniec 1936 roku doczekała się zatrudnienia w GUS. 1 grudnia rozpoczęła pracę jako rachmistrz w Wydziale VII: Statystyki Administracji Publicznej i Samorządów w referacie szkolnictwa. Była pracownikiem kontraktowym (pomocnikiem kancelaryjnym, sekretarzem administracyjnym), a od 1 czerwca 1938 roku praktykantką I kategorii w X grupie uposażenia w Wydziale Statystyki Administracji Publicznej i Finansów Publicznych, Referacie Statystyki Szkolnictwa Ogólnokształcącego, Niższego i Średniego. Przeszła „wszystkie stadia prac statystycznych”, brała udział w redagowaniu publikacji statystycznych, pisała i publikowała artykuły na tematy związane ze statystyką oświaty i kultury. „Była to praca odpowiadająca mi, dobrze się w niej czułam, a otaczający mnie ludzie byli interesujący” – mówiła po latach. Szczególnie dużo zawdzięczała prof. Stefanowi Szulcowi, ówczesnemu naczelnikowi Wydziału Statystyki Ludności, który opiekował się młodą pracownicą, korygował jej prace, doradzał jak ująć omawiany temat artykułu. Do chwili wybuchu wojny w 1939 roku Maria Czarnowska opublikowała ich kilka (pierwszy dotyczył szkolnictwa na wsi: *Realizacja nauczania powszechnego na wsi w l. 1932/33 i 1937/38*. „Statystyka Polski”, ser. C, z. 101, 1939).

W roku 1939 przystąpiła do egzaminu na stanowisko urzędnika statystycznego I kategorii. 24 maja 1939 roku zdała pisemną jego część. Jej pracę *Jakie trudności metodyczne nasuwają się w opracowaniu polskiej statystyki szkolnictwa powszechnego?* oceniono na dostatecznie. 30 maja zdała (również na dostatecznie) egzamin ustny. Konsekwencją zdanego egzaminu była nominacja z dnia 3 czerwca 1939 roku na referendarza oraz powierzenie kierowania Referatem Statystyki Oświaty Pozaszkolnej i Życia Kulturalnego, a także czasowo Referatem Statystyki Szkolnictwa. Naczelnik wydziału, w którym pracowała, Karol Czernicki zaproponował jej wstąpienie do Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Z propozycji tej skorzystała i do chwili wybuchu wojny zdążyła jeszcze wziąć udział w kilku zebraniach Towarzystwa, co utwierdziło ją w przekonaniu, że statystyka to właściwy dla niej zawód.

Wybuch wojny zrujnował wszystkie plany. Od 6 września 1939 roku GUS przestał funkcjonować, wkrótce zaczęła się okupacja. Maria Czarnowska wróciła do dawania prywatnych lekcji, pracowała dorywczo w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej i Wydziale Statystyki Zarządu Miejskiego przy spisie gospodarstw. Współ-

pracowała też z dyrektorem Miejskiego Urzędu Statystycznego Kazimierzem Romaniukiem nad statystyką zniszczeń wojennych.

3 lipca 1940 roku została wraz z całą rodziną aresztowana i osadzona na Pawiaku z powodu działalności konspiracyjnej brata Stefana, który trafił do Oświęcimia, gdzie zginął w 1942 roku. Maria, dzięki staraniom podejmowanym w gestapo przez rodzinę odzyskała wolność 22 lutego 1941 roku.

Po zwolnieniu z więzienia na Pawiaku, dzięki pomocy Karola Czernickiego, podjęła 16 czerwca 1941 roku pracę w Radzie Głównej Opiekuńczej, Zarządzie Polskiego Komitetu Opiekuńczego m. Warszawy, gdzie prowadziła referat statystyki zakładów opiekuńczych oraz referat sprawozdawczo-statystyczny, opracowywała ankietę o warunkach życia ludności polskiej. W warszawskim RGO pracowała do wybuchu powstania warszawskiego. Ciężkich warunków okupacyjnego życia nie przetrwała matka – Stefania Czarnowska, która zmarła w roku 1943, ojciec umarł wiosną 1945 roku.

Okres powstania Maria przeżyła z siostrą w Warszawie. Jej mieszkanie przy ul. Kredytowej 8 spłonęło z całym dobytkiem. Spaliły się w nim pieczolowicie zbierane materiały do pracy doktorskiej nt.: *Organizacje nauczycielskie w Polsce*. Zamieszkała u znajomych przy ulicy Chmielnej, a po upadku powstania wyruszyła z siostrą Zofią (nauczycielką szkoły rolniczej, a w czasie okupacji instruktorką hodowli drobiu) do Pruszkowa. Na Okęciu oderwały się obie od kolumny warszawskich uchodźców i dotarły do przyjaciół w Podkowie Leśnej. Zamieszkała w Brwinowie, skąd po wyzdrowieniu dojeżdżała do Pruszkowa, gdzie podjęła dorywczą pracę w tamtejszym oddziale RGO – Polskim Komitecie Opiekuńczym, pomagając do końca roku 1944 ludności wypędzonej z Warszawy.

Po przetoczeniu się frontu dalej na zachód Maria Czarnowska spotkała w zburzonej Warszawie, gdzieś na początku marca 1945 roku, dawną koleżankę z GUS – długoletnią kierowniczkę biblioteki Urzędu – Irenę Morsztynkiewicz, od której dowiedziała się, że prof. Szulc organizuje GUS. Udała się do niego na ulicę Marszałkowską 8 i zgłosiła swój akces. Na początku maja 1945 roku profesor polecił stawić się jej do pracy w Urzędzie, który mieścił się wówczas w budynku przy ul. Kazimierzowskiej róg Narbutta. 16 maja 1945 roku Maria Czarnowska podjęła pracę w reaktywowanym w marcu Głównym Urzędzie Statystycznym. Przeniosła się do Warszawy. Zamieszkała z przyjaciółmi, którzy właśnie wrócili do Warszawy, w mało zniszczonym domu przy ul. Madalińskiego. Później w końcu 1946 roku otrzymała mieszkanie w budynku, przydzielonym GUS-owi, przy ul. Narbutta 76, gdzie zamieszkali również inni pracownicy Urzędu (m.in. Irena Morsztynkiewiczowa, Zygmunt Peuker, Zygmunt Zaremba).

Wspólnie z Wiktorem Morawskim, referendarz a potem radca Maria Czarnowska, organizowała nowy Wydział Statystyki Oświaty, Nauki i Kultury w Departamencie V. Od 1 listopada 1946 roku została naczelnikiem tego ponad dwudziestoosobowego wydziału. Przez pewien czas kierowała jednocześnie Wydziałem Statystyk Społecznych i Administracyjnych w tymże Departamencie V. W okresie kierowania przez nią pracą Wydziału Statystyki Oświaty, Nauki i Kultury przygotowano w nim 2 zeszyty „Statystyki Szkolnictwa” (lata szkolne 1945/1946 i 1946/1947) oraz zeszyt „Statystyki Kultury” (1945, 1946, 1947). Zeszytu o statystyce kultury w latach 1948–1949 władze nie pozwoliły wydać, jako że liczba miejsc w kinach była tajemnicą, a zeszyt statystyki oświaty w roku szkolnym 1948/1949 nie uwzględniał przekrojów wojewódzkich, bo niektóre z danych (np. liczba uczniów według województw) również były objęte tajemnicą.

Obok pracy zawodowej Czarnowska włączyła się w nurt działań społecznych. Dyrektor GUS prof. S. Szulc już w 1946 roku zainicjował reaktywowanie Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Wśród 10 członków założycieli znalazła się również Maria Czarnowska. Pracę w PTS rozpoczęto w 1947 roku Pierwsze zebranie organizacyjne z udziałem tych 10 członków założycieli odbyło się 22 kwietnia 1947 roku Przewodniczącym Tymczasowego Zarządu został prof. S. Szulc. Odbywały się następne zebrania, w 1947 roku ogłoszono kilka odczytów. 29 maja 1949 roku Walne Zgromadzenie PTS wybrało do zarządu M. Czarnowską, który powierzył jej funkcję sekretarza.

Przez kilka lat wydział kierowany przez M. Czarnowską funkcjonował w GUS bardzo dobrze. Sytuacja zmieniła się, gdy nadeszły trudne lata pięćdziesiąte. W roku 1950 w Ministerstwie Oświaty zlikwidowano Biuro Badań i Statystyki, którego dyrektorem był autor znanego elementarza Marian Falski. W związku z tym w GUS-ie doszło do reorganizacji. Wydział M. Czarnowskiej przekształcony został w Departament Oświaty i Kultury. Na polecenie prezesa Zygmunta Padowicza organizowała nowy departament i przewidziana była na jego dyrektora. Niestety, obietnica prezesa Padowicza nie została zrealizowana. Mająca wpływ na nominację Państwowa Komisja Planowania, z którą stosunki układały się jej nie najlepiej, doprowadziła do powołania na dyrektora kogoś innego, bardziej zaangażowanego politycznie. Maria Czarnowska była bowiem bezpartyjna. Należała do różnych organizacji, obok PTS były to: Związek Zawodowy Pracowników Państwowych, Polski Związek Zachodni, PCK, a nawet Liga Kobiet i Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, ale nigdy nie wstąpiła do żadnej partii politycznej. W nowym departamencie została więc naczelnikiem Wydziału Szkolnictwa Ogólnokształcącego. Wytrzymała na tym stanowisku rok „w nieciekawej atmosferze”, jak to sama określała po latach. Udało się jej uzyskać przeniesienie do Centralnego

Urzędu Wydawnictw Przemysłu Graficznego i Księgarstwa. Od 1 grudnia 1951 roku podjęła tam pracę na stanowisku naczelnika Wydziału Tematycznych Planów Zbiorczych i Sprawozdawczości w Departamencie Programowym. Jej bezpośrednim zwierzchnikiem był późniejszy twórca PWN, Adam Bromberg. Wśród partyjnych dyrektorów i naczelników była wyjątkiem, ale pracowało się jej tu dobrze. Stosunki popsły się po odejściu Bromberga. Wkrótce również i ona zmieniła pracę. 16 lutego 1954 roku przeniesiona została na starszego radcę w nowo utworzonym Centralnym Zarządzie Wydawnictw. Rok później – 1 marca 1955 roku – została pracownikiem Biblioteki Narodowej, której dyrektor Władysław Bieńkowski nie obawiał się zatrudniać osób „niewygodnych” – więzionych, wyrzucanych z partii, mających kłopoty w innych instytucjach.

W latach pięćdziesiątych zaczęły się również problemy Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Nasilały się trudności organizacyjne i finansowe. Panujące wówczas warunki społeczno-polityczne powodowały ograniczanie działalności stowarzyszeń, zwłaszcza tych z przedwojennymi tradycjami i korzeniami, takich jak PTS. Kilku aktywnych członków Towarzystwa, uznanych za nieprawomyślnych, dotknęły różnego typu szykany, jak choćby zwolnienia z pracy w GUS. W 1949 roku na emeryturę przeszedł szef GUS sprawujący funkcję prezesa towarzystwa. Nowe władze GUS odmówiły PTS-owi subwencji z tytułu członka wspierającego. Także składki innych członków wspierających i zwyczajnych wpływały nieregularnie. Narastały więc trudności finansowe organizacji. 12 grudnia 1953 roku Walne Zgromadzenie PTS podjęło uchwałę o jego rozwiązaniu. W skład Komisji Likwidacyjnej, jako członek Zarządu Towarzystwa, weszła wraz z całym Zarządem M. Czarnowska. Na ostatnim posiedzeniu Komisji w dniu 4 kwietnia 1955 roku protokół o likwidacji PTS podpisali z ramienia Towarzystwa: S. Szulc, E. Vielrose i M. Czarnowska.

W Bibliotece Narodowej Maria Czarnowska została kierownikiem Pracowni Statystyki Wydawnictw, której utworzenie było jej pomysłem. Do nowej komórki trafiło również kilka koleżanek z GUS, które musiały odejść z Urzędu. Pracownia Statystyki Wydawnictw zaczęła wydawać od 1955 roku publikację *Ruch wydawniczy w liczbach*. Pomysłodawczynią i długoletnią redaktorką tego rocznika (do 1977) była Czarnowska. Pod jej redakcją wyszły 23 roczniki. Ostatni w 1977 roku, gdy była już emerytką. Formalnie przeszła na emeryturę 30 czerwca 1972 roku, ale od 4 sierpnia tego samego roku została ponownie zatrudniona w niepełnym wymiarze godzin w charakterze konsultanta. Definitywnie przestała pracować etatowo 29 lipca 1977 roku, nadal jednak współpracowała z Pracownią. Jako konsultantka opracowywała okresowe analizy statystyczne ruchu wydawniczego. Ostatnia z nich *Tendencje polskiej produkcji wydawniczej*

w latach 1975–1994 została opublikowana w XV roczniku „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” wydanym w 1995 roku. Od roku 1955 na podstawie porozumienia pomiędzy GUS i Biblioteką Narodową ta ostatnia przekazywała dla statystyki państwowej dane o ruchu wydawniczym w Polsce.

Po podjęciu pracy w BN Maria Czarnowska rozpoczęła także przygotowywanie doktoratu. Promotorem rozprawy doktorskiej *Statystyczna analiza polskiego ruchu wydawniczego* był prof. Kazimierz Romaniuk. 10 maja 1966 roku uzyskała dyplom doktorski na Wydziale Finansów i Statystyki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Jej praca doktorska ukazała się drukiem w roku następnym pod tytułem *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501–1965* („Prace Instytutu Bibliograficznego”, nr 6, 1967).

Także w roku 1966 (20 maja) M. Czarnowska została bibliotekarzem dyplomowanym. Komisja Egzaminacyjna uznała jej dorobek naukowy, organizacyjny i dydaktyczny za równorzędny ze złożeniem egzaminu bibliotekarskiego dla kandydatów na stanowiska bibliotekarzy dyplomowanych. Na emeryturę przeszła już jako starszy kustosz dyplomowany. Dyrekcja i organizacje społeczne działające w BN przyznały jej na pożegnanie w 1972 roku „Honorowy dyplom uznania za wkład pracy i myśli w rozwój statystyki bibliotecznej oraz działalność naukową i społeczną”.

Zostawszy pracownikiem Biblioteki Narodowej Maria Czarnowska zapisała się do Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, w którym działała bardzo aktywnie. W ramach Stowarzyszenia zorganizowała Komisję Statystyki przy Zarządzie Głównym. Przewodziła jej w latach 1958–1976. Doprowadziła do realizacji jednego z ważniejszych projektów komisji – wydania popularnego podręcznika statystyki dla bibliotekarzy. Napisała go wspólnie z J. Wojtyniakiem, a SBP wydało ich podręcznik w 1971 roku pod tytułem *Statystyka dla bibliotekarzy*. Ta skromna publikacja (83 strony) była bardzo cenna i ważna dla środowiska bibliotekarskiego, długo zachowując swą przydatność.

Jej wiedza z zakresu klasyfikacji i teorii statystyki wydawniczej, którą zgłębiała jeszcze przed zatrudnieniem w BN, została wykorzystana nie tylko w Polsce. Na 21. Sesji IFLA (Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarzy), połączonej z III Międzynarodowym Kongresem Bibliotek, Dokumentacji i Bibliografii, które odbyły się 11–16 września 1955 roku w Brukseli, przygotowała dwa referaty: *Problemy statystyki wydawnictw i W sprawie druków urzędowych*.

Uczestniczyła następnie w pracach metodycznych Komisji Statystyki w czasie 26. Sesji IFLA w Szwecji (7–11.08.1960 r. Lund i Malmö), które doprowadziły do przyjęcia przez Konferencję Generalną UNESCO na XXX sesji w Paryżu (19.11.1964) „Zaleceń dotyczących międzynarodowej normalizacji statystyki książek i periodyków”.

W 1965 roku opublikowała na ten temat artykuł w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Wcześniej, bo w 1962 roku, zamieściła w „Wiadomościach Statystycznych” artykuł pt. *Zasady międzynarodowej statystyki wydawnictw*.

W swym długim życiu Maria Czarnowska opublikowała ponad 40 artykułów z zakresu statystyki na łamach czasopism bibliotekarskich, statystycznych i technicznych – polskich i zagranicznych (m.in. w „Bibliographie de la France”). W książce *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, wydanej w 1970 roku, zamieściła rozdział *Ruch wydawniczy w Warszawie 1918–1939*, w „Rocznikach Bibliotecznych” w roku 1970 opublikowała artykuł *Książka polska na tle produkcji światowej w latach 1950–1970*, a w „Przeglądzie Bibliotecznym” z roku 1982 *Tendencje w polskim ruchu wydawniczym w latach siedemdziesiątych na podstawie danych statystycznych*.

Od roku 1970 zaczęła działać w Zespole Historyczno-Pamiętnikarskim przy Okręgu (a potem Oddziale) Warszawskim SBP, do którego wciągnęła ją Irena Morsztynkiewiczowa, była długoletnia dyrektor Biblioteki GUS (obecnej Centralnej Biblioteki Statystycznej). Obie panie znały się od czasów sprzed II wojny światowej, a przez kilka powojennych lat były sąsiadkami w tym samym GUS-owskim domu przy ul. Narbutta. Morsztynkiewiczowa działała w Zespole od początku jego istnienia (1964), pani Maria aktywniej włączyła się w jego prace na przełomie roku 1973 i 1974, kiedy była już na emeryturze i miała nieco więcej wolnego czasu.

Zespół Historyczno-Pamiętnikarski za swe główne zadanie miał uczczenie i utrwalenie pamięci o wybitnych, zasłużonych bibliotekarzach polskich. Udało mu się doprowadzić do wydania przez Ossolineum w serii „Książki o Książce” dwóch tomów wspomnień o zmarłych bibliotekarzach (*Twórcy nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego* w 1974 r. i *Portrety bibliotekarzy polskich* w 1980 r.). Z publikacji kolejnych tomów, przygotowanych w Zespole, wrocławskie wydawnictwo zrezygnowało z powodu braku funduszy. Dzięki konsekwencji i uporowi działaczek z Zespołu Historyczno-Pamiętnikarskiego Zarząd Główny SBP podjął w 1984 roku decyzję o przejęciu wspomnieniowej serii, której nadano tytuł „Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych”. Pierwszy tomik (*Z warsztatu bibliografa*) Wydawnictwo SBP opublikowało w 1991 roku. Maria Czarnowska, która weszła w skład Kolegium Redakcyjnego serii, bardzo aktywnie uczestniczyła w pracach redakcyjnych tego i następnych tomów. W kolejnym, wydanym w 1992 roku (*Z książką do ludzi*), opracowała sylwetkę zmarłej w międzyczasie Ireny Morsztynkiewicz (*60 lat w bibliotekarstwie*). Była redaktorem prowadzącym trzeciego tomiku wydanego w 1993 roku (*W kręgu nauki i bibliotek*). Pracowała też nad kilku dalszymi. Ostatni, przy którym pracowała, ukazał się już w 2002 roku, po jej śmierci (*Znawcy rękopisów*).

Jednocześnie M. Czarnowska współpracowała z wydawnictwem *Słownika pracowników książki polskiej*, do którego opracowała między innymi biogramy: A. Bromberga, H. Hleb-Koszańskiej, J. Zaremby, Z. Steffen-Padowicz.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich wysoko oceniało działalność M. Czarnowskiej i dawało temu wyraz. W roku 1997 Krajowy Zjazd Delegatów SBP nadał jej 14 czerwca godność Honorowego Członka. 8 maja 1999 roku wyróżniono ją medalem Stowarzyszenia „W dowód uznania”, a 4 maja 2000 roku Honorową Odznaką SBP. Od roku 1965 posiadała również srebrną odznakę Zasłużonego Działacza Kultury. W roku 1969 otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Wcześniej, w 1946 roku odznaczono ją Medalem Zwycięstwa i Wolności, a w 1955 roku Medalem 10-lecia Polski Ludowej.

Czarnowska działała również w innych organizacjach. W okresie pracy w Bibliotece Narodowej była aktywnym członkiem Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. Od 10 lutego 1966 do 5 marca 1969 roku pełniła funkcję przewodniczącej Rady Zakładowej w BN, a potem przewodniczącej Komisji Rewizyjnej. W 1978 roku Zarząd Główny ZZPKiS przyznał jej Złotą Odznakę Zasłużonego Działacza Związku.

Drugim, obok SBP, najważniejszym polem działania Marii Czarnowskiej było Polskie Towarzystwo Statystyczne. 16 kwietnia 1981 roku na Zgromadzeniu Założycielskim odrodzonego PTS wybrana została do Tymczasowej Rady Głównej. 14 grudnia 1985 roku II Walne Zgromadzenie Delegatów wybrało ją na wiceprzewodniczącą Sądu Koleżeńskiego. W październiku następnego roku Rada Główna PTS powołała panią Marię do Zespołu Redakcyjnego „Biuletynu Informacyjnego” RG PTS. Ja i pozostali członkowie redakcji – Z. Peuker i J. Berger – mieliśmy przyjemność pracować z panią Marią do 1998 roku, kiedy to pismo przestało się ukazywać. Przygotowaliśmy razem 44 jego numery, a Maria Czarnowska miała duży wkład w sukces „Biuletynu”. Współpraca układała się harmonijnie. Pani Maria budziła podziw swą fachowością, pracowitością i wspaniałą osobowością.

W takim samym składzie pracowaliśmy wspólnie także w Komisji Historycznej RG PTS, kierowanej przez prof. Helenę Madurowicz-Urbańską, w której działali również Stanisław Kwiatkowski i Kazimierz Latuch. W monografii towarzystwa, przygotowanej przez komisję i wydanej w 1992 roku (*Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992*), Maria Czarnowska opracowała rozdziały poświęcone dziejom Towarzystwa w okresie do wybuchu II wojny światowej. Wcześniej opublikowała w „Wiadomościach Statystycznych” artykuły na temat działalności PTS w latach 1937–1955 i 1981–1987 („Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 2, s. 8-10). Do wydanego przez PTS

i GUS w 1998 roku *Słownika biograficznego statystyków polskich* opracowała kilka biogramów.

Jako seniorka statystyki polskiej i Polskiego Towarzystwa Statystycznego została wyróżniona godnością Członka Honorowego PTS przez Walne Zgromadzenie Towarzystwa 29 lutego 2000 roku, a Główny Urząd Statystyczny dwukrotnie nadał jej Odznakę Honorową „Za zasługi dla statystyki” (w 1987 i 1998 r.).

Trudne i pracowite życie wyczerpało siły i nadszarpnęły zdrowie Marii Czarnowskiej. Szczególnie trudne były ostatnie lata, kiedy opiekowała się, mieszkającą razem z nią, ciężko chorą, samotną siostrą. Długotrwała, wyczerpująca fizycznie i psychicznie opieka nad chorą odbiła się również na kondycji opiekunki. Ciężko przeżyła też śmierć siostry.

Sama chorowała przez kilka miesięcy. Przegrała tę walkę i zmarła 2 października 2001 roku w Warszawie. Została pochowana w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim. Pamięć o niej trwa jednak nadal. 21 lutego 2006 roku Zespół Historyczno-Pamiętnikarski SBP zorganizował spotkanie poświęcone wspomnieniom o pani Marii. Uczestniczyło w nim wiele osób, które z nią pracowały, przyjaźniły się, podziwiałały, szanowały i lubiły. Dobrze zapisała się w ludzkiej pamięci i zasłużyła na nią.

Źródła

Akta osobowe M. Czarnowskiej. Archiwum GUS.

Bańkowska-Bober K., *Czarnowska Maria Cecylia*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Suplement III. SBP, Warszawa 2010.

Bańkowska-Bober K., Stępniewska D., *Maria Cecylia Czarnowska – bibliotekarz i statystyk*, w: *Zasłużeni dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*. Seria: Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych (9). SBP, Warszawa 2005.

Czarnecka J., *Maria Czarnowska*. Bibliotekarz 2002, nr 7/8.

Maria Czarnowska. Wiadomości Statystyczne 2001, nr 12.

Rozmowa z Marią Czarnowską, przeprowadzona przez Bogusławę Bulską. Kwartalnik Statystyczny 1999, nr 4.

ANDRZEJ JOPKIEWICZ

CZEKANOWSKI JAN (1882–1965)

Jan Czekanowski urodził się w rodzinie ziemiańskiej 6 października 1882 roku w Głuchowie pod Grójcem na Mazowszu. Ojciec Wincenty (1836–1926) był właścicielem dóbr Głuchów i Kośmin koło Grójca. Matka, Amelia von Guthke, była Niemką. Przed Janem przyszedli na świat: Natalia, Aleksander, Stanisław i Maria. Początkowe nauki Jan Czekanowski otrzymał w domu, a następnie jesienią 1894 roku, jako uczeń klasy III, wstąpił do znanej szkoły realnej Wojciecha Górskiego w Warszawie. Jesienią 1898 roku przeniósł się do szkoły realnej w Libawie na Łotwie i tam zdał maturę w czerwcu 1901 roku. 1 września 1901 roku jako ochotnik wstąpił do wojska. Przez niedopatrzenie i wbrew cyrkularzowi z roku 1888 został przyjęty jako katolik do artylerii fortecznej ówczesnego portu wojennego cesarza Aleksandra III w Libawie. Nie mogąc jako szeregowiec bez Najwyższego Rozporządzenia zostać przeniesionym do innego oddziału i nie mogąc jako katolik pozostawać w artylerii fortecznej okręgu wileńskiego, do którego należała Libawa, 6 grudnia 1901 roku został zwolniony z wojska jako niezdatny z powodu sforsowania serca. Wyjechał za granicę, porzucając imperium bez stosownych dokumentów, za to z duszą na ramieniu. Przejechał granicę salonką zajmowaną przez wysokiego oficera carskiego z żoną, co ochroniło go przed kontrolą. Wyjechał za granicę. Po podróży do Włoch wiosną 1902 roku został przyjęty na sekcję matematyczno-przyrodniczą Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Kantonalnego w Zurychu. Podjął tam studia antropologiczne u znakomitego antropologa Rudolfa Martina, anatomiczne u Georga Rugego oraz matematyczne u Heinricha Burghardta. Tym przedmiotom poświęcił swe długie, pracowite życie. Rozumiał antropologię szeroko, humanistycznie – jako wiedzę o człowieku i jego funkcjach. Częścią tej wiedzy była anatomia oraz: etnografia, antropogeneza i typologia, genetyka, lingwistyka i statystyka. Czekanowski patrzył na człowieka jako na twór charakteryzujący się wielką liczbą powiązanych i skorelowanych cech. Rozumiał, że badanie kilku tylko spośród tych cech

musi dać ograniczony, wycinkowy, jednostronny obraz, zaciemniający, a może nawet fałszujący rzeczywistego człowieka jako przedmiot badań.

W początkach ubiegłego stulecia, kiedy Czekanowski studiował w Zurychu, wielo cechowa analiza człowieka nie była wykonalna. Angielska szkoła statystyczna (Pearson, Yule, Fisher, Student) dopiero rozpoczynała swoją działalność. Czekanowski szybko docenił rolę tej nowej dyscypliny dla antropologii i nauk empirycznych. Stał się jej adeptem i pionierem.

Startem naukowym Jana Czekanowskiego był drobny przyczynek statystyczny, napisany w drugim semestrze studiów uniwersyteckich. Demonstruje on zastosowanie współczynnika korelacji Pearsona do oceny wartości różnych metod mierzenia wysokości czaszki. Zauważmy, że był to rok 1902, a Karol Pearson współczynnik korelacji wprowadził w roku 1901. Z tą pierwszą pracą Czekanowski udaje się w roku 1903 na kongres antropologów niemieckich w Wormacji, towarzysząc swojemu prof. Rudolfowi Martinowi. Z powodu zbyt późnego zgłoszenia nie znalazł się co prawda na liście prelegentów, jednakże wykazanie się sumienną znajomością najnowocześniejszych metod angielskiej statystyki matematycznej, podówczas jeszcze nieznanych antropologom niemieckim, robi tak wielkie wrażenie, że Feliks von Luschan, dyrektor działów afrykanistycznego i oceanistycznego Królewskiego Muzeum Ludoznawczego w Berlinie, proponuje mu asystenturę połączoną z perspektywą wysłania go do Afryki lub Oceanii. Czekanowski zgodził się na objęcie asystentury, ale dopiero po ukończeniu studiów w Zurychu. Ten tak ważny dla późniejszych losów Czekanowskiego przyczynek ukazuje się drukiem w roku 1904 w „Archiv für Anthropologie”.

W roku 1903 Czekanowski napisał pracę poświęconą zastosowaniu współczynnika korelacji do badania anomalii mięśni, do której materiał zebrał w czasie pełnienia obowiązków zastępcy asystenta prosektorium Zakładu Anatomii. Ta próba zastosowania nowoczesnego aparatu statystycznego w anatomii ukazuje się w roku 1906 w książce pamiątkowej poświęconej amerykańskiemu antropologowi Franzowi Boasowi.

Znane są zasługi Czekanowskiego jako popularyzatora biometrii. Jeszcze jako student zurycki napisał artykuł o biometrii. Został on wydany w roku 1904 jako wstęp do szeroko znanego dzisiaj antropologom podręcznika antropologii Rudolfa Martina *Lerhbuch der Anthropologie*, a w 1907 roku został opublikowany w dysertacji doktorskiej Czekanowskiego na stopień doktora filozofii. Daje on w nim krótkie ujęcie metod statystycznych, wprowadzonych do antropologii przez angielskich biometrów. Studia kończy w lipcu 1906 roku, uzyskując stopień doktora filozofii (dyplom wydany z datą 1907 r.).

W następnym semestrze zimowym Czekanowski uzupełnił swoje wykształcenie studiami matematycznymi na Uniwersytecie Berlińskim. Jako świeżo upieczony absolwent uniwersytetu w Zurychu, od 1 listopada 1906 roku, Jan Czekanowski uzyskał stanowisko asystenta w Królewskim Muzeum Ludoznawczym w Berlinie. Z funkcją tą wiązała się możliwość wyjazdu do Afryki w charakterze stypendysty rządu pruskiego. Miało się zatem ziścić jego młodzieńcze marzenie o egzotycznej wyprawie do Afryki. Młody Czekanowski został zaproszony przez księcia Adolfa Fryderyka Meklemburskiego do wzięcia udziału w ekspedycji naukowej do Afryki Środkowej w międzyrzecze Nil-Kongo. Ponad dwa lata (01.05.1907–07.07.1909) przebywał w: Sudanie, Kongo, Ugandzie i Niemieckiej Afryce Wschodniej. Przez Egipt, Syrię i Bałkany wrócił do Berlina. Do jego obowiązków należało opracowanie mapy etnograficznej. Było to ogromne przedsięwzięcie. Zrekrutowano 2230 tragarzy, na trasie przygotowano siedem stanowisk zaopatrzonych w: żywność, napoje, lekarstwa, narzędzia, ubrania, namioty, łóżka obozowe, broń, a nawet składane wanny z mnącego się nieprzemakalnego materiału, słowem cały ekwipunek niezbędny dla poszukiwaczy. Gdzie było to możliwe, członkowie ekspedycji gościli u misjonarzy, w kolonialnych fortach pogranicza i na dworach afrykańskich władców. Czekanowski przemierzył północno-zachodnią Tanzanię, Rwandę i dwa rozległe pogranicza: jedno pomiędzy Ugandą i Zairem, drugie między Zairem i Sudanem. Przedsięwzięcie odbyło się w warunkach dosyć wyjątkowych; tereny eksploracyjne o powierzchni blisko dwukrotnie większej od terytorium Szwajcarii obejmowały obszar niedostępny dla kolonizatorów europejskich, kupców arabskich, hinduskich, a nawet afrykańskich. Zarówno czasy, jak i teren, na którym przebywał Czekanowski, były ciągle jeszcze politycznie niestabilne i niepewne swojej przyszłości. Czekanowski przebywał w tej ekspedycji ponad dwa lata i zebrał ogromne, a czasem jedyne materiały z nieznanych jeszcze wówczas zupełnie terenów Afryki. Materiały dotyczyły zarówno zagadnień antropologicznych, jak etnologiczno-etnograficznych, a nawet w pewnej mierze socjologicznych. Publikował je przez długie lata, a część nawet po II wojnie światowej, w roku 1951. Pierwszych pięć tomów wydano w latach 1911–1927 w Lipsku, w postaci ogromnej monografii pt. *Forschungen im Nil-Kongo Zwischengebiet*.

Za wyniki uzyskane w ekspedycji afrykańskiej został udekorowany orderami Korony Belgijkiej i Gryfa Meklemburskiego oraz meklemburskim medalem pamiątkowym.

Najważniejsze wyniki osiągnął Czekanowski w dziedzinie badań nad systematyką rasową i strukturą populacji. Przewrót, którego dokonał w antroposystematyce Jan Czekanowski, polegał przede wszystkim na wprowadzeniu do analizy rasowej nowej meto-

dy taksonomicznej. Powstała ona w roku 1909 jako metoda diagraficzna Czekanowskiego. Metoda ta została opublikowana w podstawowej pracy metodycznej Czekanowskiego pt. *Zur differentialdiagnose der Neandertalgruppe*, która potem przez długie lata służyła jako wyjściowa praca wzorcowa dla jego uczniów.

2 marca 1910 roku Jan Czekanowski ożenił się z Elizawietą (Elżbietą) Sergijewską, córką prawosławnego proboszcza w Tule. Młodzi poznali się w Zurychu, gdzie Elżbieta studiowała medycynę. Z tego związku zrodziły się dwie córki: Zofia Teresa (ur. 25.09.1927) i Anna Katarzyna (ur. 25.06.1929).

Od 1 października 1910 roku Jan Czekanowski zamianowany został kustoszem Muzeum Etnograficznego Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu. Do Petersburga przeniósł się z początkiem roku 1911 i pozostawał na tym stanowisku do końca września 1913. W czasie pracy w Petersburgu znany zoolog Józef Nussbaum-Hilarowicz złożył Czekanowskiemu propozycję, aby się habilitował z antropologii i objął katedrę na Uniwersytecie Lwowskim. Po dość długim wahaniu i zwlekaniu zdecydował się przenieść do Lwowa. Na podstawie zasług, bez habilitacji, pismem c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświecenia w Wiedniu z dnia 11 sierpnia 1913 roku, z datą ważności od 1 października 1913 roku, został mianowany profesorem nadzwyczajnym antropologii i etnologii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu we Lwowie i z początkiem roku akademickiego 1913/1914 rozpoczął wykłady, spędzając we Lwowie najdłuższy okres swego życia, do roku 1944. Obok wykładów zajął się również organizowaniem zakładu antropologiczno-etnologicznego i badaniami nad antropologią krajową. Prace te jednakże uległy zawieszeniu wskutek wybuchu I wojny światowej. Jako poddany rosyjski będący na służbie państwowej austriackiej, zmuszony był w pośpiechu uciekać przed armią rosyjską. Z końcem sierpnia 1914 roku wyjechał do Krynicy, a później do Buska. 30 września 1914 roku osiadł w Luhačovicach na Morawach i zajął się opracowywaniem materiałów zebranych w czasie ekspedycji afrykańskiej. Po ukazaniu się rozporządzenia uznającego obywateli Królestwa Polskiego otrzymał paszport. 10 października 1916 roku wrócił do Lwowa i z początkiem roku akademickiego 1916/1917 wznowił wykłady na uniwersytecie jako profesor zwyczajny. Jego praca na uniwersytecie została ponownie przerwana 1 listopada 1918 roku, po opanowaniu Lwowa przez Ukraińców. 10 grudnia, przez Warszawę i Pragę, Czekanowski wyjechał do Paryża. Brał tam udział w pracach Delegacji Polskiej na Konferencji Pokojowej w Wersalu jako ekspert, a później członek Narady Delegacyjnej. Od 1 marca do 1 maja 1919 roku pracował jako sekretarz polityczny w Komitecie Narodowym Polskim, od 1 maja do 15 czerwca w Delegacji Polskiej i od 15 czerwca do 1 października 1919 roku jako kierownik biur Dele-

gacji Polskiej, zastępując we wrześniu sekretarza generalnego Delegacji Polskiej p. Stanisława Kozińskiego. Powołany z powrotem do Paryża pełnił funkcję eksperta naukowego przy Delegacji Polskiej do 15 marca 1920 roku.

Postanowieniem z 9 kwietnia 1920 roku Naczelnik Państwa zamianował Jana Czekanowskiego profesorem zwyczajnym etnologii i antropologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, z ważnością od 1 stycznia 1920 roku. Po powrocie do Lwowa Jan Czekanowski rozpoczął, od 15 kwietnia 1920, ponownie wykładać na uniwersytecie.

W roku 1913 Towarzystwo Naukowe Warszawskie wydaje drukiem książkę Jana Czekanowskiego pt. *Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii*. Był to pierwszy podręcznik statystyki w języku polskim traktujący o współczesnych metodach opracowywania danych empirycznych i należytej interpretacji wyników. Wydrukowany zaledwie w dwa lata po pierwszym podręczniku współczesnej statystyki matematycznej, jaki pojawił się na świecie, *An introduction to the theory of statistics George'a Yule'a*, odegrał wybitną rolę w rozpowszechnianiu biometrii wśród uczonych polskich przed I wojną światową i w okresie międzywojennym. Ten na wskroś nowoczesny i precyzyjny podręcznik, obok statystyki opisowej, zawiera: wnioskowanie oparte na współczynniku korelacji, regresję wieloraką z policzonymi przykładami, a także taksonomiczną metodę diagraficzną Czekanowskiego. Autorów podejmujących pracę nad współczesnym podręcznikiem statystyki zachęcam do przestudiowania podręcznika Czekanowskiego sprzed blisko stu lat.

Ogromny wkład Czekanowskiego do statystyki jest niezaprzeczalny. Ten wybitny uczony jak nikt inny przyczynił się także do rozkwitu polskiej antropologii oraz spowodował jej szerokie uznanie na świecie. Profesor Czekanowski był twórcą Lwowskiej Szkoły Antropologicznej, która przez wiele lat nadawała ton wszystkim badaniom w Polsce. Stąd mówi się też o Polskiej Szkole Antropologicznej, którą wyróżniało całkowicie oryginalne ujęcie w zakresie indywidualnej taksonomii wewnątrzpopulacyjnej człowieka.

Profesor Jan Czekanowski był członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Członkami czynnymi miejscowymi Wydziału III Matematyczno-Przyrodniczego byli również Stefan Banach i Hugon Steinhaus, a członkami czynnymi zamiejscowymi: Maria Skłodowska-Curie (Paryż), Wacław Sierpiński (Warszawa) i Stanisław Zaremba (Kraków).

W latach 1934–1936 był rektorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Lwowa 30 czerwca 1941 roku Jan Czekanowski pozbawiony został możliwości pracy w swoim ulubionym Zakładzie Antropologii.

Ukraińskiemu doktorantowi zawdzięczał skreślenie z listy profesorów lwowskich rozstrzelanych przez Niemców 4 lipca 1941 roku. Dzięki temu, że najważniejsze materiały i książki trzymał w domu, mógł i w czasie okupacji bardzo intensywnie pracować naukowo. Formalnie przed Arbeitsamtem zabezpieczył się objęciem administracji majątku Kośmin koło Grójca, na podstawie notarialnego pełnomocnictwa. To umożliwiło mu również umieszczenie rodziny na wsi w Głuchowie koło Grójca oraz dojeżdżanie do niej i do Warszawy, gdzie brał udział w tajnym nauczaniu. Warto wspomnieć, że w tym czasie właścicielem majątku Kośmin był starszy brat Jana Czekanowskiego, Stanisław. Formalnie od ojca Wincentego przejął majątek w roku 1895.

8 maja 1944 roku Jan Czekanowski, z rodziną, opuścił Lwów i do 14 września tegoż roku korzystał z gościnności prof. Jerzego Fuhricha w Broniszowie pod Ropczycami. Później, wykorzystując zmianę sytuacji spowodowanej przesunięciem się wojsk radzieckich na linię Wisłoki, przeniósł się do wsi Cmolas pod Kolbuszową i uczył w gimnazjum w Kolbuszowej do końca kwietnia 1945 roku. Warto zauważyć, że Szkoła Podstawowa w Cmolasie nosi imię Jana Czekanowskiego. Dzięki interwencji Ministra Oświaty otrzymawszy samochód ciężarowy Rzeszowskiego Urzędu Wojewódzkiego, przeniósł się do Lublina, gdzie objął wykłady antropologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, przez który został powołany jeszcze w listopadzie 1944 roku, lecz dokąd nie mógł się aż do tego czasu przenieść z braku środków komunikacyjnych.

Pismem Prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta z dnia 28 lutego 1946 roku został mianowany profesorem zwyczajnym antropologii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego. Obowiązki profesora i Katedrę Antropologii objął 1 marca 1946 roku. Po przekształceniu Wydziału Lekarskiego w samodzielną Akademię Medyczną przeniósł się na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, a następnie, po jego podziale, na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi.

Kierując Katedrą w Poznaniu, wykładał nadal w KUL do roku 1949, tj. do momentu, gdy Ministerstwo nie zgodziło się, by pracował na dwóch uniwersytetach.

Oto parę epizodów z działalności Jana Czekanowskiego:

1. W okresie I wojny światowej opracowywał statystyki narodowościowe i wyznaniowe ziem polskich dla przyszłej Delegacji Polskiej na Konferencję Pokojową w Wersalu, w której uczestniczył jako ekspert i kierownik kancelarii. Prezydentowi Wilsonowi przedstawił koncepcję poprowadzenia granicy wschodniej tak, żeby po stronie polskiej było tyle samo prawosławnych, co katolików po stronie rosyjskiej.

2. W okresie niemieckiego nazizmu Czekanowski zakwestionował, jako utopijny, pogląd o istnieniu w pradziejach czystych typów rasowych, na przykład germańskich,

słowiańskich, ugrofinskih itd. Wykazał to, prowadząc pomiary poborowych do polskiej armii. Ustalił wówczas, że najwyższy współczynnik elementu nordyckiego mają, czyli są najbliżej aryjskiego ideału niemieckich nazistów, młodzi Żydzi pochodzący z Warszawy.

3. Karaimską mniejszość narodowościową nie dotknął los Żydów i Cyganów tylko dlatego, że indagowany w roku 1942 przez Niemców Jan Czekanowski autorytatywnie zaświadczył o ich tureckim pochodzeniu.

4. We wspomnieniach Jana Oderfelda czytamy:

[...] wojsko zgłosiło do PKN taki problem: mundury wojskowe szyje się w znormalizowanych „rozmiarach”. Ile, co najmniej, powinno być takich „rozmiarów”, aby 90% żołnierzy można było ubrać bez poprawek? Zorganizowałem Komisję, do której między innymi weszli: Hugo Steinhaus – matematyk, Jan Czekanowski – antropolog i pan Elert. Jego imienia nie pamiętam, ale był to krawiec męski. I to niezwykle. Przychodziło się do niego do miary tylko jeden raz, na półgodzinny pomiar antropometryczny. W ustalonym terminie odbierało się ubranie bez pomiarek i poprawek. PKN rozwiązał problem zgłoszony przez wojsko, a ja – chcąc nie chcąc – musiałem wgrzyźć się w narzędzie rozwiązania – statystykę matematyczną. Okazało się potem, że zrobiłem parę rzeczy, które nie były wielkimi odkryciami, ale wystarczyły, aby Steinhaus zachęcił mnie do zrobienia doktoratu.

W roku 1960 Jan Czekanowski został, ze względu na wiek, przeniesiony na emeryturę. Jednak nadal prowadził seminarium antropologiczne dla specjalizujących się w tym kierunku magistrantów.

Działalność naukowa prof. Jana Czekanowskiego była niezwykle rozległa. Był to umysł wielostronny, interesujący się różnymi zagadnieniami życia ludzkiego i samego człowieka.

Największe jednak sukcesy w swojej pracy naukowej potrafił osiągnąć w antropologii teoretycznej poprzez stosowanie metod statystycznych do materiałów antropometrycznych, w etnografii i etnologii oraz w słowianoznawstwie uzasadniając głęboko tezę o lokalizacji praojczyzny Słowian w międzyrzeczu Wisła–Odra. Z poglądem tym największą wojnę toczyli uczeni niemieccy, w pewnej mierze uczeni czescy, a nawet niektórzy polscy, którym nie przemawiały do umysłu wywody i dokumentacja Jana Czekanowskiego.

Polska uznała jego zasługi. Był członkiem rzeczywistym PAN. Dwa uniwersytety – wrocławski w roku 1959 i poznański w roku 1962 obdarzyły go najwyższym tytułem,

jakim dysponowały, tj. doktoratem honoris causa. Władze państwowe odznaczyły go Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta i Orderem Sztandaru Pracy I Klasy.

Był członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, a także członkiem honorowym Towarzystw Antropologicznych w Brnie Morawskim i Zurychu oraz członkiem korespondentem Paryskiego Towarzystwa Antropologicznego i Królewskiego Instytutu Antropologicznego Wielkiej Brytanii i Irlandii. W latach 1923–1924 był prezesem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego i jego wiceprezesem w latach 1937–1939. Był członkiem, wiceprezesem i prezesem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. Był członkiem założycielem i przewodniczącym Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, od momentu powstania PTB w roku 1961 do swojej śmierci.

Zmarł 20 lipca 1965 roku w Szczecinie. Pochowany jest w Alei Zasłużonych na warszawskich Powązkach.

Na skutek starań środowiska antropologów poznańskich jedna z ulic tego miasta nosi imię Jana Czekanowskiego.

Tak piszą o nim autorzy obszernego artykułu poświęconego historii antropologii w Polsce (T. Bielicki, T. Krupiński, J. Strzałko, *Historia antropologii w Polsce*. „Przegląd Antropologiczny” 1987, 53 (1-2), s. 3-28):

Czekanowski był uczonym w dawnym, wielkim, profesorskim stylu; mędrce uwielnianym przez niektórych, podziwianym przez wielu i niecierpianym przez kilku. Ten wysoki, okazałe zbudowany mężczyzna o przenikliwym spojrzeniu bladoniebieskich oczu, z nieodłącznym papierosem przyklejonym do kącika ust, bywał zwodniczo uprzejmy i „miękki” w obejściu, ale jednocześnie cięty w języku i zjadliwy w polemikach i dyskusjach. Był poliglota, władającym oprócz ojczystej polszczyzny, nieskazitelnym niemieckim, francuskim i rosyjskim, umiejącym też swobodnie konwersować po angielsku, włosku i czesku. Z pochodzenia ziemianin, typ światowca, był spoufalony z tuzinem europejskich księżnych i książąt i, jak głosi legenda, nawet z jedną koronowaną głową. W towarzystwie był czarujący; a na starość lubił delektować słuchaczy pikantnymi anegdotami, np. o przyjęciach wydawanych w prywatnych basenach kąpielowych w Zurychu w początku stulecia, albo o hulankach oficerów kawalerii rosyjskiej stacjonującej w Kaliszu, ówczesnym mieście granicznym carskiego imperium. Był erudyta, który, w swoim czasie, mógł dyskutować autorytatywnie o problemach antropologii, genetyki mendelistycznej, archeologii europejskiej, językoznawstwa słowiańskiego, etnografii słowiańskiej i afrykańskiej i statystyce matematycznej.

Źródła

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Chodździło T., *Wspomnienie pośmiertne. Śp. prof. Jan Czekanowski (1882–1965)*. „Zeszyty Naukowe KUL” 1966, 9(3), s. 91-94.

Ćwirko-Godycki M., *Profesor Jan Czekanowski*. „Przegląd Antropologiczny” 1965, XXXI(2), s. 211-233.

Gajek J., *Jan Czekanowski. Sylwetka uczonego*. „Nauka Polska” 1958, 6(2), s. 118-127.

Malinowski A., *Życie i działalność Jana Czekanowskiego*, w: J. Piontek i in. (red.), *Teoria i empiria w polskiej szkole antropologicznej. W 100-lecie urodzin Jana Czekanowskiego*. Poznań 1985, 71-77.

Oderfeld J., *Historia życia cz. II – Petroniusz i Ursus*.

<<http://www.absolwenci.sieniu.czest.pl/index.php?show=art&which=1468>>.

Perkal J., *Jan Czekanowski (1882–1965)*. „Listy Biometryczne” 1965, 9-11, III-IV.

Szeląg Z., *Grójeckie we wspomnieniach*. Seria IV, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział w Grójcu, 2004.

Wanke A., *Sześćdziesiąt lat pracy naukowej Jana Czekanowskiego*. „Materiały i Prace Antropologiczne” 1964, 70, s. 7-27.

Wokroj F., *50-lecie promocji doktorskiej prof. dra Jana Czekanowskiego, 1906–1956*. „Życie Szkoły Wyższej” 1957, 7/8, s. 93-96.

MIROSLAW KRZYŚKO

CZERNIEWSKA MARIA EMILIA (1902–1968)

Maria Emilia Czerniewska, córka Włodzimierza Taube i Heleny z Gogulskich, urodziła się 24 listopada 1902 roku w Kozłowie, w guberni tambowskiej, w Rosji, w polskiej rodzinie inteligenckiej, wojskowej. Po wybuchu I wojny światowej, w 1915 roku, była ewakuowana z całą rodziną do Moskwy. W Kozłowie ukończyła gimnazjum ośmioklasowe, a następnie uczyła się w szkole średniej w Moskwie, gdzie zdała w 1918 roku maturę. Od 30 września 1918 roku do 6 maja 1920 roku studiowała w Moskwie na Akademii Rolniczej, a następnie od 13 września 1920 przez dwa lata na Wydziale Przyrodniczym Uniwersytetu Moskiewskiego. Do kraju wróciła w 1922 roku i od lipca tegoż roku zaczęła pracować zarobkowo, na kontrakcie, w Wydziale Spisów Ludności GUS, w dziale rolnym, przy opracowaniu wyników I Powszechnego Spisu Ludności z 1921 roku. Tam zapoznała się z metodami statystycznymi. W 1928 roku została przeniesiona do Wydziału Statystyki Rolnej i Cen, gdzie pracowała początkowo jako podreferendarz, od 1932 roku – zastępca kierownika referatu produkcji roślinnej, od 1936 roku – kierownik sekretariatu Komitetu Redakcyjnego GUS. Po zdaniu 15 października 1938 roku egzaminu kandydatów na stanowisko II kategorii w państwowej służbie administracyjnej, od połowy listopada 1938 roku została kierownikiem Referatu II Statystyki Rolnej w GUS.

1 września 1933 roku w Warszawie Maria Czerniewska, z domu Taube, wyszła za mąż za Konstantego Czerniewskiego.

Do głównych prac przedwojennych napisanych przez M. Czerniewską, a wydanych przez GUS, należały wydawane w serii „Statystyka Polski. Statystyka Rolnicza” prace: *Badanie zniszczeń powodziowych* (Warszawa 1935), *Produkcja słomy* (Warszawa 1935), *Łąki w Polsce* (Warszawa 1936), *Ilości wysiewu pięciu głównych ziemiopłodów w Polsce* (Warszawa 1936), *Grunty rolne, struktura zasiewów i plony w latach 1928–1937* (Warszawa 1938), *Powierzchnia zasiewów i zbiory w 1937* (Warszawa 1938).

W czasie II wojny światowej pracowała jako statystyk w Wydziale Szpitalnictwa Zarządu Miejskiego w Warszawie. Wywieziona podczas powstania warszawskiego do obozu pracy pod Berlinem, już 15 maja 1945 roku zgłosiła się do GUS, gdzie początkowo zatrudniono ją na etacie radcy, a 15 sierpnia 1946 roku mianowano naczelnikiem Wydziału Statystyki Rolnictwa i Leśnictwa. W 1946 roku zorganizowała spis rolny, który – po zastosowaniu przez nią odpowiednich pomiarów kontrolnych – pozwolił na uzyskanie dostatecznie dokładnych danych dla poznania statusu rolnictwa w Polsce po wojnie oraz dostarczył materiałów do planowania gospodarczego. Rozbudowywała też sieć korespondentów rolnych.

W latach 1946–1947 M. Czerniewska była delegowana przez GUS na trzy konferencje Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO): do Londynu (10–20.04.1946), Rzymu (3–8.03.1947) i Waszyngtonu (4–12.08.1947).

Tuż po wojnie M. Czerniewska opublikowała w GUS między innymi pracę *Powierzchnia zasiewów i zbiory w 1947 r.* („Statystyka Rolnicza”, Warszawa 1948) oraz dwa artykuły w „Gospodarce Planowej” (*Liczby i struktura gospodarstw rolnych*, z. 9/1947; *Statystyka rolnicza po wojnie*, z. 3/1948).

Od 2 marca 1948 roku do 5 stycznia 1949 roku Maria Czerniewska była aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa i więziona pod fikcyjnymi zarzutami w Warszawie przy ul. Rakowieckiej 37. Po zwolnieniu z aresztu zgłosiła się do pracy, ale ówczesny prezes GUS, prof. Stefan Szulc, mimo starań nie otrzymał zgody na jej zatrudnienie. Przestała być pracownikiem GUS od dnia 30 marca 1949 roku. Formalnie rozwiązano z nią stosunek pracy na podstawie art. 10 pkt. d dekretu z dnia 15 maja 1946 roku (Dz.U.R.P. 22) o tymczasowym unormowaniu stosunków służbowych pracowników państwowych. Mimo aresztowania, ówczesny wiceprezes GUS, Zygmunt Padowicz, wydał 25 maja 1949 roku w piśmie do Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego bardzo dobrą opinię służbową o M. Czerniewskiej, co umożliwiło jej kontynuację pracy rozpoczętej w kwietniu 1949 roku w Wydziale Ekonomiki Rolnej Gospodarstw Wiejskich Instytutu Puławskiego, a na początku 1950 roku pozwoliło jej uzyskać pracę w Instytucie Ekonomiki Rolnej w Warszawie.

W 1950 roku PWRiL wydał pracę M. Czerniewskiej pt. *Badania obrotów i towarowości artykułów rolnych w gospodarstwach chłopskich 1947/48*, a następnie opracowany przez nią wspólnie ze Stanisławem Kuzińskim podręcznik *Statystyka ogólna i rolnicza* (cz. I: *Statystyka ogólna* – Prace IER, z. 9, 1950) i cz. II – *Statystyka Rolnicza* (1955, PWRiL).

W roku 1954 M. Czerniewska została kierownikiem Zakładu Badania Dochodowości i Organizacji Rachunkowości Rolnej, w 1956 roku mianowano ją docentem, a w 1964 roku profesorem nadzwyczajnym. Zakład przez nią kierowany zbierał i opracowywał w każdym roku materiały dotyczące rachunkowości 1500 gospodarstw rol-

nych w kraju. Materiały te za lata 1955/1956–1966/1967 były co roku publikowane pt. *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych*, pod kierownictwem i ze wstępem M. Czerniewskiej.

W nieznanym szerszemu gronu specjalistów „Biuletynach wewnętrznych Instytutu Ekonomiki Rolnej” M. Czerniewska opublikowała trzy ważne studia (*Badania obrotów i towarowości artykułów rolniczych w gospodarstwach chłopskich* – nr 12/1952; *Porównanie wyników badania budżetów członków spółdzielni produkcyjnych w 1953 r. oraz wyników rachunkowości rolnej średniackich gospodarstw indywidualnych w 1952/53* – nr 7/1955; *Wyniki badania budżetów pracowników PGR w 1953 r.* – nr 10/1955).

Poczynając od roku 1952 prace M. Czerniewskiej związane ze statystyką ukazywały się głównie w czasopiśmie naukowych, takich jak: „Roczniki Nauk Rolniczych” (*Wykorzystanie koni w gospodarstwach indywidualnych prowadzących rachunkowość 1954/55 r.* – t. 75/1958), „Roczniki Socjologii” (*Budżety domowe rodzin chłopskich w 1964 r.* – t. 2/1964), „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych” (*Spasanie zbóż w gospodarstwach chłopskich w latach 1952/53–1960/61* – z. 64/1965), a także w „Wiadomościach Statystycznych” (np.: *Sztuki przeliczeniowe inwentarza żywego* – nr 3/1965), „Zeszytach Ekonomiki i Planowania” (np. *Spożycie artykułów jadalnych w gospodarstwach chłopskich* – nr 9/1958), a przede wszystkim w „Studiach i Materiałach IER” (*Budżety domowe rodzin chłopskich* – z. 33/1962; *Dochody gospodarstw chłopskich* – z. 42/1962; *Reprezentatywność gospodarstw chłopskich prowadzących rachunkowość rolną* – z. 108/1965; *Budżety domowe rodzin chłopskich* – z. 109/1965; *Kilka uwag o planie pięcioletnim na lata 1966–1970* – z. 114/1966; *Wykorzystanie kredytów i stan zadłużenia w gospodarstwach chłopskich* – z. 124/1966; *Rachunkowość rolna w Polsce i innych krajach* – z. 140/1967; *Próba szacunku siły nabywczej ludności wiejskiej w 1967 r.* – z. 150/1967; *Stan zadłużenia, wierzytelności i zasobów gotówki w gospodarstwach chłopskich w dniu 30.VI.1966* – z. 164/1967; *Produkcja a spożycie artykułów rolniczych w latach 1965–1985* – z. 173/1968; *Kupno artykułów jadalnych przez ludność w latach 1960–1970* – z. 188/1968) oraz w „Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej” (*Przyczynek do ześredniaczenia wsi w świetle liczb Narodowego Spisu Powszechnego* – nr 2/1952; *Gospodarstwa biedniackie i gospodarstwa chłopów pracowników w niektórych rejonach Polski w 1952/53 r.* – nr 4/1955; *Budżety członków spółdzielni produkcyjnych w 1954 r. na tle wyników rachunkowości rolnej średniackich gospodarstw indywidualnych w 1953/54 r.* – nr 3/4 z 1956 r.; *Spożycie gospodarstw chłopskich* – nr 3/1958; *Rachunkowość rolnicza w Holandii* – nr 4/1958; *Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w 1957 r.* – nr 2/1959; *Szacunek spląt rodzinnych w latach 1956/57 i 1957/58* – nr 2/1959; *Dochody gospodarstw chłopskich w latach 1952/53–1957/58* – nr 5/1959; *Dochody gospodarstw chłopskich w 1958/59* –

– nr 6/1960; *Dochody gospodarstw chłopskich w 1959/60* – nr 6/1961; *Zużycie pasz treściwych w gospodarstwach chłopskich w latach 1952/53–1960/61* – nr 5 i 6/1963; *Zagadnienia kredytu rolnego w świetle opinii rolników* – nr 5/1967).

M. Czerniewska była współautorem wydanego w 1955 roku podręcznika dla liceów statystycznych – *Sprawozdawczość statystyczna* oraz wydanej w roku 1960 *Uproszczonej książki do prowadzenia rachunkowości rolnej w gospodarstwach indywidualnych*.

W roku 1963 M. Czerniewska wydała książkę *Budżety domowe rodzin chłopskich*, w roku 1964 *Gospodarstwa rolne i ludność o mieszanym źródle dochodu*, a w roku 1965 – *Badania popytu w gospodarstwach chłopskich*, pod wieloma względami pionierskie.

Ogólna bibliografia jej prac autorskich liczy 80 pozycji, a wszystkich prac łącznie ze współautorskimi i redaktorskimi – około 100 pozycji. Przykładowo w latach 1951–1967 wydała aż 16 tomów *Wyników rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych* oraz 24 tomy *Indywidualnych wyników rachunkowości rolnej gospodarstw chłopskich*.

Profesor M. Czerniewska była członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V Polskiej Akademii Nauk i Komitetu Żywności i Żywienia.

Maria Czerniewska zmarła w Warszawie 8 października 1968 roku. Pochowana została w grobie rodzinnym na Cmentarzu Ewangelicko-Reformowanym.

Maria Czerniewska była odznaczona między innymi: Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938) i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), złotą odznaką wydaną z okazji 50-lecia pracy GUS.

Źródła

Akta personalne w Centralnym Archiwum GUS. Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Dziedzic F., *Maria Czerniewska – życie i praca*. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1969, nr 1 s. 3-11.

Instytut Ekonomiki Rolnej, 1950–1965. *Bibliografia*. Warszawa 1966.

Instytut Ekonomiki Rolnej, 1966–1974. *Bibliografia*. Warszawa 1975.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1998.

CZERNIEWSKI KONSTANTY (1904–1984)

Konstanty Czerniewski, syn Piotra, urodził się w 1904 roku w miejscowości Ozierki koło Petersburga, w rodzinie inteligenckiej. W roku 1924 zdał maturę w Dyneburgu na Łotwie. Studiował w latach 1926–1929 na Wydziale Rolnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

15 października 1929 roku na podstawie pracy *Znaczenie gospodarcze lnu*, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Grabskiego, uzyskał tytuł inżyniera rolnika w ramach specjalizacji Agronomia Społeczna. W tymże roku podjął pracę jako instruktor rolny Wileńskiego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych w województwie wileńskim.

W roku 1930 K. Czerniewski na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych opracował monografię województwa wileńskiego (nieopublikowana, prawdopodobnie zaginęła).

W latach 1931–1936 K. Czerniewski pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym na Wydziale Statystyki Rolnej jako kierownik referatu sieci korespondentów rolnych. Nadesłane przez korespondentów rolnych sprawozdania były cennym źródłem informacji między innymi o stanie: upraw, plonów i zbiorów, obsady inwentarza, cen produktów rolnych, cen ziemi, wysokości płac robotników rolnych. K. Czerniewski opisał te prace w artykułach publikowanych na łamach „Wiadomości Korespondenta Rolnego”, takich jak: *Notatnik korespondenta rolnego u nas i gdzie indziej* (nr 4/1933), *Sieć korespondentów rolnych w latach 1931–1933* (nr 1/1934), *Skład sieci korespondentów rolnych Głównego Urzędu Statystycznego* (nr 11/1934), *Prace nad siecią korespondentów rolnych w latach 1919–1935* (nr 13/1935). W tym okresie napisał wstęp do publikacji GUS pt. *Użytkowanie gruntów w Polsce w 1931 r.* (Warszawa 1933). Opublikował pracę *Daty robót polowych w latach 1931–1933* (Warszawa 1934); współredagował też roczniki GUS: *Statystyka rolnicza 1931/32* (Warszawa 1933), *Statystyka rolnicza 1934* (Warszawa 1935) i *Statystyka rolnicza 1935* (Warszawa 1936).

W latach 1937–1939 K. Czerniewski pracował w Departamencie Ekonomicznym Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. W latach 1934–1939 był także współpracownikiem Instytutu Gospodarstwa Społecznego i członkiem Rady Naukowej Instytutu, współpracownikiem Instytutu Spraw Społecznych oraz członkiem państwowej Rady Statystyki. Był też delegatem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych do Nadzwyczajnej Komisji Rozjemczej ds. Robotników Rolnych.

Na początku II wojny światowej – jesienią 1939 roku – K. Czerniewski poprzez Rumunię przedostał się do Francji i 28 listopada 1939 roku ochotniczo wstąpił do formującego się tam Wojska Polskiego. Otrzymał przydział w stopniu kaprała do 4. Pułku II Dywizji Strzelców Pieszych pod dowództwem generała Bronisława Prugar-Ketlinga. W dniach 13–19 czerwca 1940 roku brał udział w walkach z Niemcami w rejonach: Belfort, Montbailiard, Ponta de Roide, Maiche, Damprichard, Trevillers. Następnie z całą dywizją przeszedł granicę francusko-szwajcarską i został internowany. W czasie internowania wykładał teorię statystyki na kursach akademickich dla internowanych studentów. Opublikował wówczas prace: *Statystyka* (Winterthur 1941) i *Zarys ważniejszych pojęć statystyki matematycznej* (Winterthur 1942).

W latach 1943–1945 K. Czerniewski pracował jako taksator rolny w Sekretariacie Chłopskim w Brugg w Szwajcarii. W roku 1944 obronił doktorat na Wydziale Rolniczym Politechniki w Zurychu w zakresie ekonomiki mleczarstwa, na podstawie rozprawy *Das Milchsammel- und Milchreguliersystem im Einzugsgebiet der Städte Zürich und Winterthur*, opublikowanej w 1945 roku.

Po powrocie do Polski, w roku 1946, K. Czerniewski podjął pracę w Centralnym Urzędzie Planowania (CUP) na stanowisku wicedyrektora departamentu, a po przekształceniu CUP w roku 1949 w Państwową Komisję Planowania nadal zajmował to stanowisko do 1952. W tym czasie współredagował między innymi pracę *Dochód narodowy Polski 1947* (Warszawa 1949).

W 1953 roku K. Czerniewski rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, obejmując stanowisko dyrektora Departamentu Rolnictwa i Leśnictwa, które zajmował do roku 1966. W tym okresie opublikował następujące prace: *Zbiorcze mierniki produkcji rolniczej. Materiały do studiów przedmiotu* (Warszawa 1962), *Wskazówki metodyczne z zakresu produkcji rolniczej* (Warszawa 1962), *Daty prac rolniczych 1951–1962* (Warszawa 1965), w której scharakteryzował okresy wegetacyjne w latach 1936–1938 i 1946–1962, a także liczne artykuły w „Biuletynie PTOS” GUS i „Statystyku Terenowym”, dotyczące spisów rolniczych w Polsce, analizy zróżnicowań przestrzennych rolnictwa.

Równocześnie z pracą w administracji państwowej K. Czerniewski zajmował się pracą naukową oraz dydaktyczną. W latach 1951–1954 wykładał w Szkole Głównej

Planowania i Statystyki w Warszawie statystykę rolniczą. Od roku 1954 prowadził wykłady ze statystyki rolniczej w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym. W 1954 roku nadano mu tytuł zastępcy profesora, a w 1956 tytuł profesora nadzwyczajnego.

W GUS poza funkcją dyrektora departamentu K. Czerniewski pełnił również inne funkcje. W 1955 roku został mianowany przez Prezesa Rady Ministrów członkiem Kolegium GUS, w latach 1957–1959 wchodził w skład Komitetu Wydawniczego GUS oraz powołanej w roku 1965 Naukowej Rady Statystycznej – organu doradczego Prezesa GUS.

Profesor K. Czerniewski aktywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym, biorąc udział w sympozjach i konferencjach naukowych zorganizowanych przez Światową Organizację ds. Wyżywienia, Konferencję Statystyków Europejskich Europejskiej Komisji Gospodarczej i inne organizacje na temat statystyki rolniczej, głównie powszechnych spisów rolnych.

Po odejściu z GUS w roku 1966 prof. K. Czerniewski poświęcił się pracy dydaktycznej na SGGW oraz naukowej. Tę problematykę zawierają artykuły napisane do „Wiadomości Statystycznych” (*Statystyka rolnicza jako przedmiot nauczania w wyższych uczelniach rolniczych* – nr 11/1967, *Nowoczesna statystyka w systemie informacyjnym* – nr 12/1971, *Statystyka rolnicza w latach 1918–1977* – nr 7/1978, *Zagadnienia przestrzegania gospodarności w rozwoju informatyki* – nr 1/1978).

K. Czerniewski był wychowawcą kilkudziesięciu magistrów i promotorem prac doktorskich. Na emeryturę przeszedł w roku 1975.

Dorobek naukowy K. Czerniewskiego jest bogaty i różnorodny. Są to liczne skrypty z zakresu: statyki rolniczej, informatyki, ekonomiki rolnictwa, analizy ekonomiczno-statystycznej rolnictwa, artykuły w pracach zbiorczych, artykuły w czasopismach naukowych, jak „Przegląd Statystyczny”, „Wiadomości Statystyczne” (*Czerwcowy spis rolny* – nr 3/1956, *Międzynarodowa konferencja w sprawie światowego spisu rolnego* – nr 2/1957, *Bilanse rolnicze* – nr 5/6/1957, *Materiałowe bilanse rolnicze* – nr 4/1958, *Narada grupy roboczej europejskich statystyków rolnych w sprawie światowego spisu rolnego* – nr 5/1958, *Regionalne badania statystyczno-rolnicze* – nr 1/1959, *Bilans paszowy* – nr 3/1960, *Szkolenie statystyków w Jugosławii* – nr 1/1962, *Statystyka postępu techniczno-ekonomicznego w rolnictwie* – nr 5/6/1962, *O stosowaniu metod matematycznych w badaniach ekonomicznych* – nr 4/1963, *Doroczny spis rolny w czerwcu 1965 r.* – nr 1/1965), *Wskazówki dla korespondentów rolnych i ogrodniczych GUS (Piętnastolecie statystyki rolniczej 1945–1959* – nr 3/1960), „*Rolnictwo*” (*Podstawy i zadania statystyki rolniczej* – t. I/1938), „*Roczniki Nauk Rolniczych*” (*Informacja w rolnictwie jako element decyzji* – t. 81/1977), „*Studia i Prace Statystyczne*” (*Komisja*

Statystyczna dla handlu wewnętrznego – z. 1/1950), „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS”, „Zeszyty Naukowe SGGW” (*Statystyka rolnicza w Polsce 1918–1968* – z. 8/1971).

Bibliografia prof. K. Czerniewskiego liczy kilkadziesiąt pozycji. Najważniejsze z nich to: *Zagadnienia struktury agrarnej* (Warszawa 1937), *Podstawy i zadania statystyki rolniczej* (Warszawa 1938), *Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności* (Warszawa 1938), *Powszechny spis rolny wobec potrzeb gospodarczych rolnictwa* („Studia i Materiały” – Warszawa 1938), *La réforme agraire i Industrie laitière* (w pracy zbiorowej *Pologne 1918–1939*, vol. II, Neuchatel), *Spisy rolne* („Przegląd Statystyczny” nr 1-2/1954), *Statystyka plonów* („Przegląd Statystyczny” nr 1/1955), *Statystyka rolnicza w procesie nauczania i analizy decyzyjnej w zakresie ekonomiki rolnictwa* („Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych” nr 113), *Statystyka rolnicza i teoretyczna. Materiały dydaktyczne i informacyjne do studiów przedmiotu* (Warszawa 1960), *Statystyka rolnicza. Materiały do studiów przedmiotu. Zbiornicze mierniki produkcji rolniczej* (Warszawa 1962), *Wskazówki metodyczne w zakresie statystyki produkcji rolniczej* (Warszawa 1962), *Statystyka rolnicza* (Łódź 1964), *Statystyka rolnicza* (Warszawa 1967), *Informatyka w gospodarce rolniczej* (Warszawa 1972), *Rolniczy system informacyjny* (Warszawa 1974), *Informatyka w akademii rolniczej* (Warszawa 1975).

K. Czerniewski był żonaty z Marią Czerniewską z domu Taube (1933 r.).

Prof. K. Czerniewski zmarł 17 stycznia 1984 roku. Został pochowany na cmentarzu w Warszawie.

K. Czerniewski był odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Odznaką Grunwaldzką (1946), Medalem Dziesięciolecia (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964).

Źródła

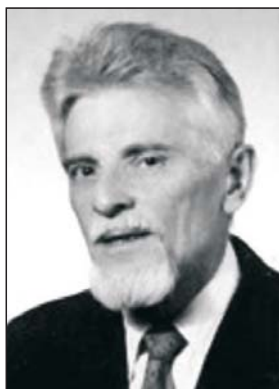
Bibliografia wydawnictw GUS 1918–1980, t. I-III. Warszawa 1968–1988.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Księga pamiątkowa SGGW. Warszawa.

Materiały Centralnego Archiwum GUS i Archiwum SGGW.

Słownik biograficzny statystyków polskich. Warszawa 1998.

CZERWIŃSKI ZBIGNIEW (1927–2010)

Profesor zwyczajny dr hab. Zbigniew Czerwiński (ur. 9 października 1927 r., zm. 22 maja 2010 r.) był jednym z najwybitniejszych polskich ekonomistów XX w. Reprezentował nurt ilościowy w ekonomii, obejmujący: ekonomię matematyczną, teorię podejmowania decyzji, cybernetykę ekonomiczną, ekonometrię i prognozowanie, pomiar zjawisk ekonomicznych a także między innymi metodologię badań naukowych, wnioskowanie indukcyjne i jego stosunek do dedukcji. Wszechstronnie wykształcony – ekonomista, filozof, logik – w każdej z tych dyscyplin miał niekwestionowany autorytet oraz ogromne zasługi w ich powstawaniu i rozwoju.

Urodził się w Warszawie w rodzinie wyższego oficera Wojska Polskiego (ojciec legionista, pułkownik Wojska Polskiego, przez wiele lat attaché wojskowy w Pradze i Bukareszcie, matka nauczycielka). W latach bezpośrednio poprzedzających II wojnę światową mieszkał w Poznaniu, jego ojciec pełnił tam służbę wojskową jako dowódca pułku artylerii konnej. Lata wojny spędził kolejno w Wilnie, Warszawie i powiecie myślenickim, gdzie brał udział w partyzantce AK. Maturę zdał w Warszawie w 1945 roku. W latach 1945–1949 studiował ekonomię na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego (magisterium u prof. Edwarda Taylora), a następnie w latach 1950–1952 logikę na Wydziale Filozoficzno-Historycznym tegoż uniwersytetu (magisterium u prof. A. Wiegnera). Swoje zainteresowanie studiami filozoficznymi, a zwłaszcza logiką i metodologią nauk profesor tak uzasadnia w książce *Moje zmagania z ekonomią* (Wydawnictwo AEP, 2002, s. 11):

W trakcie studiów studiowaliśmy ekonomię klasyczną – zwaną wówczas „burżuazyjną” – – głównie według podręcznika A. Marshalla, teorie niedoskonałej konkurencji (J. Robinson i E.H. Chamberlina) no i oczywiście młody i modny wówczas keynesizm. Łatwo można było zauważyć, że oprócz zasadniczych kontrowersji – politycznych i naukowych – między ekonomistami marksistowskimi i klasycznymi, nie mało też było sporów w łonie samej ekonomii klasycznej [...]. Wielość poglądów i sporów skłaniała do stawiania sobie pytania: „kto ma rację?”

a to pytanie prowadziło do dalszych, bardziej zasadniczych pytań: jak się uzasadnia poglądy naukowe, jak można rozstrzygnąć spory między niezgodnymi teoriami, jaką rolę w nauce odgrywa doświadczenie, a jaką rozumowanie – i ostatecznie do pytania: co to jest nauka i jak się ją uprawia? Tego rodzaju pytania skłoniły mnie do podjęcia studiów z zakresu metodologii nauk [...]. Zdecydowałem się więc na podjęcie drugich studiów na Wydziale Humanistycznym, a następnie Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Poznańskiego.

W 1957 roku Zbigniew Czerwiński na podstawie rozprawy *Zagadnienie prawomocności indukcji w ujęciu probabilistycznym* otrzymuje stopień naukowy doktora filozofii (promotor prof. K. Ajdukiewicz). W roku akademickim 1958/1959 odbywa roczne studia specjalistyczne na Uniwersytecie Harvarda w USA (u prof. W. Leontiefa). Stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych otrzymuje na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1963, na podstawie pracy *Problematyka planowania cen w ujęciu matematycznym*. Profesorem nadzwyczajnym (wówczas jednocześnie tytularnym) zostaje w roku 1973, a zwyczajnym w 1977. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza pracuje w latach 1949–1961, początkowo w Katedrze Nauk Ekonomicznych, później w Katedrze Logiki i Metodologii Nauk.

Od 1961 roku do ostatnich dni, to jest przez prawie 50 lat swojego niezwykle pracowitego życia, profesor związany był z obecnym Uniwersytetem Ekonomicznym (wcześniej Wyższą Szkołą Ekonomiczną i Akademią Ekonomiczną) w Poznaniu. Początkowo pracował w Katedrze Planowania, następnie w stworzonym przez siebie Zakładzie Ekonometrii, włączonym do Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej, którym kierował od 1978 roku nieprzerwanie aż do przejścia na emeryturę. Prowadzony przez profesora w latach 1965–1991 Zakład Ekonometrii dał początek trzem katedrom zlokalizowanym obecnie na Wydziale Informatyki i Gospodarki Elektronicznej – Badań Operacyjnych, Ekonometrii i Ekonomii Matematycznej.

Profesor jest autorem 11 książek, ponad 100 artykułów naukowych oraz tłumaczeń wielu monografii i podręczników akademickich, głównie z języka angielskiego. Jego aktywność zawodowa przypadła na lata początkowego rozkwitu zastosowań metod matematycznych w ekonomii na świecie. W Polsce był prekursorem badań nad matematyczną teorią optymalizacji gospodarczej. Zainicjował również dynamiczny rozwój polskiej ekonomii matematycznej. Wspólnie z przyjaciółmi – prof. Z. Hellwigiem z Wrocławia, prof. Z. Pawłowskim z Katowic oraz prof. W. Welfe z Łodzi – stworzył polską ekonometrię. Mniej interesowały go jednak techniki ekonometryczne (które znał doskonale), bardziej zaś metodologia ekonometrii. W zakresie podstaw metodologicznych badań ekonometrycznych, dzięki wszechstronnemu wykształceniu i wrodzonemu talentowi, profesor był, jest i będzie dla nas niedościgłym wzorem, a jego publikacje stanowiły i ciągle stanowią bogate źródło twórczych inspiracji naukowych.

Praca *Problematyka planowania cen w ujęciu matematycznym* (PTPN, „Prace Komisji Nauk Społecznych” 1963, t. 12) była dziełem pionierskim, które zapoczątkowało w Polsce badania z zakresu ekonomii matematycznej. Artykuł profesora *Stopa inwestycji a maksymalizacja spożycia* („*Ekonomista*” 1965, 1) powstał niemal równolegle ze światowymi zrębami teorii sterowania optymalnego i zainicjował w Polsce zastosowanie tego aparatu matematycznego w teorii wzrostu gospodarczego. Naturalnym rozwinięciem wymienionego nurtu badawczego była kolejna pionierska praca – *Podstawy matematycznych modeli wzrostu gospodarczego* (PWE, 1973), która utrwaliła pozycję profesora jako niekwestionowanego lidera polskiej matematycznej teorii wzrostu. Do prac z ekonometrii (*sensu stricto*), w których dominują zagadnienia metodologiczne, można zaliczyć artykuły: *O interpretacji równań ekonometrycznych* („*Przegląd Statystyczny*” 1966, 3), *Prognoza, plan, prawdopodobieństwo* („*Ekonomista*” 1975, 1) czy *O różnych koncepcjach regresji* („*Przegląd Statystyczny*” 1980, 3-4). Podobny charakter ma opracowana przez profesora i wielokrotnie cytowana pierwsza część książki *Prognozowanie ekonometryczne. Podstawy i metody* (PWE, 1980). Autorem części drugiej jest śp. prof. Bogusław Guzik, uczeń profesora.

Ta twórcza cecha temperamentu badawczego profesora przejawia się również w jego zainteresowaniach dziedziną optymalizacji decyzji ekonomicznych, należąca do badań operacyjnych. Profesor jest autorem pierwszego w Polsce, oryginalnego podręcznika z programowania liniowego *Wstęp do teorii programowania liniowego z elementami algebry wyższej* (PWN, 1961), w którym obok warstwy formalnej (metodycznej) zwraca uwagę na interpretację ekonomiczną rozwiązań. Naturalną konsekwencją tego nurtu badań są prace związane z wyznaczaniem układu cen w ujęciu teorii dualności programowania liniowego. Ma to wyraz między innymi w takich pracach, jak: *Programy liniowe a ceny* („*Ekonomista*” 1964, 3) oraz *A Mathematical Model of Optimal Price System in Centrally Planned Economy* („*Colloquia Mathematica Societatis Janos Bolyai*”, 1974).

Niejako równoległym kierunkiem zainteresowań prof. Zbigniewa Czerwieńskiego są problemy wykorzystania aparatu formalnego matematyki dyskretnej oraz programowania matematycznego do modelowania i algorytmizacji złożonych zadań organizacyjnych (przedsięwzięć): *Sieci pert a programowanie liniowe* („*Przegląd Statystyczny*” 1967, 4, wspólnie z E. Ignasiakiem), *O sposobie budowy sieci opisujących przedsięwzięcie* („*Organizacja i Kierowanie*” 1977, 2, wspólnie z W. Jurkiem, W. Śledzińskim) czy udział autorski i redakcja naukowa książki *Optymalna organizacja złożonych działań* (PWE, 1983, praca zbiorowa, autorzy: W. Borucki, Z. Czerwiński, Z. Rzemyskowski, W. Sikora). Publikacja ta nadal jest inspiracją do rozwoju sztuki wspomagania decyzji menedżerskich.

Rzadko spotykana umiejętność syntezy wszystkich nurtów badawczych zastosowań metod statystyczno-matematycznych w ekonomii znalazła wyraz w powszechnie znanej pracy profesora pt. *Matematyka na usługach ekonomii* (PWN, sześć wydań w latach 1969–1987), najwybitniejszej w Polsce i jednej z nielicznych na świecie prac metodologicznych, integrującej wszystkie kierunki nurtu ilościowego w ekonomii.

Taki całościowy charakter mają też książki: *Modelowanie i planowanie gospodarki narodowej* (PWN, 1982, wspólnie z: B. Guzikiem, W. Jurkiem, E. Pankiem i in.), *Matematyczne modelowanie procesów ekonomicznych* (PWN, 1982), *Ekonometria – nadzieje, osiągnięcia, niedostatki* (PWN, 1987, wspólnie z W. Maciejewskim, A. Smolukiem i K. Zadorą).

O niespożytej energii i pasji twórczej profesora dobitnie świadczy jego książka *Dylematy ekonomiczne* (PWE, 1992), za którą w 1993 roku otrzymał Nagrodę PTE im. E. Lipińskiego. Jest to zbiór kilkunastu esejów poświęconych fundamentalnym problemom nurtującym zarówno teoretyków ekonomii, jak i praktyków gospodarczych, których to problemów zadowalającego rozwiązania dotąd nie znaleziono. Jedynie uczony tego formatu, o tak rozległej wiedzy i tak gruntownym przygotowaniu profesjonalnym jak profesor Zbigniew Czerwiński mógł podjąć się napisania książki nie o tym, co w nauce rozstrzygnięte, wiadome i niebudzące wątpliwości, lecz o problemach nierozwiązanych, kontrowersyjnych, co do których zdania specjalistów są tak podzielone, że nie można odwoływać się do *communis opinio doctorum*. Książka została wyróżniona również Nagrodą Prezesa Rady Ministrów w roku 1994.

Kolejne dzieło profesora – *Moje zmagania z ekonomią* (Wydawnictwo AEP, 2002) obrazuje doskonale talent, wszechstronność zainteresowań naukowych profesora oraz jego drogę życiową w nauce – od logiki poprzez badania operacyjne, ekonomię matematyczną, ekonometrię aż do filozofii.

Profesor wykładał: na Uniwersytecie Poznańskim, w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Katowicach, na Uniwersytecie w Lund, w Instytucie Inżynierjno-Ekonomicznym w Charkowie, na Uniwersytecie w Glasgow, na Uniwersytecie w Aix-en-Provence, na Uniwersytecie w Tsukuba (Japonia), na Uniwersytecie w Tizi-Ouzou (Algieria). Prowadził wykłady między innymi z: ekonometrii, badań operacyjnych, matematycznych modeli wzrostu gospodarczego, statystyki matematycznej, logiki i metodologii nauk ekonomicznych. Jego charyzma naukowa, dociekliwość i twórcza aktywność – połączone z głęboką wrażliwością na etykę zawodu nauczyciela akademickiego – sprawiały, że zawsze był otaczany szczególnym szacunkiem i darzony wielkim zaufaniem. W publicznych dyskusjach na tematy: społeczne, gospodarcze, edukacji, szkolnictwa wyższego potrafił rzeczowo, a gdzie było trzeba – krytycznie analizować wydarzenia, zachowując przy tym zawsze umiar, bezstronność i niezależność poglądów. Od początku aktywnie uczestniczył w działalności opozycyjnego wobec

ówczesnej władzy ruchu „Solidarność”. Kierował pracami zespołu przygotowującego pierwszy po zmianie ustroju, w pełni demokratyczny statut Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Na podkreślenie zasługuje duża aktywność profesora w pracach czasopism naukowych: „Studia Logica”, „Przeglądu Statystycznego” (redaktor naukowy w latach 1981–1993), „Ekonomisty” oraz „Ruchu Prawnego, Ekonomicznego i Socjologicznego”.

Profesor przez wiele lat był także członkiem: Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych, Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Jest promotorem siedemnastu ukończonych przewodów doktorskich. Z grona jego bezpośrednich uczniów ośmiu uzyskało stopień doktora habilitowanego, a czterech tytuł naukowy profesora.

Profesor zawsze uczył szacunku dla niezależności poglądów naukowych i umiłowania prawdy. Praca naukowa i dydaktyczna były sensem jego życia. Miał wrodzone poczucie taktu i życzliwości, był bardzo tolerancyjny, umiał cierpliwie i uważnie wsłuchiwać się w odmienną argumentację. Skromność profesora dorównywała jego wielkości. Unikał „wielkich spektakli”, tłumów i taniego poklasku. Odznaczał się wyjątkową zdolnością jasnego, logicznego i obiektywnego formułowania problemów naukowych, dzięki czemu zawsze w sposób niezwykle rzeczowy, a zarazem kulturalny potrafił bronić swoich poglądów. W dyskusji nigdy nie kierował się interesem własnym. W nauce za cel nadrzędny bezwzględnie uznawał poszukiwanie prawdy. Wysoko cenił znaczenie praktyczne osiągnięć nauki.

Istotą poznania naukowego, metodologią badań naukowych, znaczeniem postępu w nauce interesował się przez całe życie. Oto niektóre jego publikacje na ten temat: *W sprawie walki z nominalizmem* („Myśl Filozoficzna” 1956, t. 24, nr 4), *Zagadnienie „całości”* („Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej” 1956, t. 12), *O pojęciu wnioskowania dedukcyjnego* („Studia Filozoficzne” 1960, 4 (19)), *O pojęciu przyczyny i kanonach Milla* („Studia Logica” 1960, t. 9), *O stosunku wnioskowania statystycznego do dedukcji i indukcji matematycznej* (w: *Zagadnienia teorii nauki*, PWN, Warszawa 1966), *Cybernetyka a ekonomia na marginesie książki Oskara Langego*, *Wstęp do cybernetyki ekonomicznej* („Roczniki Ekonomiczne” 1966/67, t. 19), *Osiągnięcia i kierunki rozwoju ekonometrii* („Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1973, t. 21), *Nauka, modele ekonometryczne, prawda i prawdopodobieństwo* (w: *Przestrzenno-czasowe modelowanie i prognozowanie zjawisk gospodarczych*, KSiE PAN i AE w Krakowie, Kraków 1995), *Statystyka a prawda* („Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1995, t. 44), *Czy ekonomia jest nauką?* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 1), *Informatyka a nauka ekonomii* („Informan” 1999, nr 4), *Nauka ekonomii pół wieku*

temu i dziś (wykład wygłoszony z okazji uroczystej inauguracji roku akademickiego 2007/2008 w AEP, w: *Kapitał ludzki i wiedza w gospodarce. Wyzwania XXI wieku*, Wydawnictwo AEP, Poznań 2007).

W kierowanym przez profesora przez ponad 25 lat Zakładzie Ekonometrii czwartkowe popołudnia zawsze były uświęconym czasem seminariów naukowych. Godziny popołudniowe były wybierane świadomie, gdyż seminaria kończyły się czasami w późnych godzinach wieczornych. Wielu moich przyjaciół i starszych współpracowników z wypiekami na twarzy wspomina je do dnia dzisiejszego. Ten dobry zwyczaj przejęli uczniowie profesora i mimo upływu czasu również obecnie czwartki są dniami seminariów naukowych Katedry Ekonomii Matematycznej. W pracach tej katedry – także po przejściu na emeryturę – uczestniczył profesor aktywnie do ostatnich dni swojego niezwykle twórczego, pięknego życia.

Za zasługi dydaktyczne i naukowe profesor był odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Sięgając pamięcią wstecz, zawsze widzę w gabinecie profesora sentencje trzech wielkich ludzi:

poety K.I. Gałczyńskiego:

Nie wolno używać takich słów jak: zagadnienie i koncepcja.

Trzeba pracować...

filozofa prof. T. Kotarbińskiego:

Człeczce! Przez żywot cały, od koleb do siwizn,

Szanuj względność w ocenach, alias – relatywizm...

Ośleń natury nie lę, choć w jej wzgardzie wzrosłem,

Dobrze, gdy osłem osioł, źle, gdy poseł osłem...

oraz szczególnie mu bliskiego matematyka i filozofa R. Kartezjusza:

Le premier (précept) était...

dene comprendre rien de plus en mes jugements,

que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon esprit,

que je n'eusse aucune occasion de la mettre en doute...

(René Descartes Discours, Discours de la Méthode, II, 7).

Zasady te przyświecały profesorowi przez całe życie, doskonale charakteryzując jego temperament, pasję, skromność i rzetelność badawczą. Służąc własnym przykładem zaszczepił je również swoim uczniom.

ELANDT-JOHNSON REGINA C. (1918–2011)

Regina C. Elandt urodziła się 22 listopada 1918 roku w Nowogrodzie – „pięknej miejscowości położonej na wzgórzu nad rzekami Narwią i wpadającą do niej Pisą” (wg jej słów). Gimnazjum kończyła w Łomży. Zawsze lubiła matematykę, w szkole podstawowej owe „rachunki”. Wręcz „pokochała” matematykę w gimnazjum, „gdy zaczęła się algebra, potem funkcje”. Zdecydowanie wybrała matematykę jako przedmiot swoich studiów, rozpoczętych w roku 1937 na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Na wydziale tym wykładali tacy wybitni matematycy, jak S. Kempisty, M. Krzyżański, J. Marcinkiewicz i A. Zygmund. Nawiązując do tego okresu swego życia, wspominała swoich nauczycieli i profesorów, pisząc:

„Chciałabym [...] uczcić imiona i złożyć hołd moim niezującym już nauczycielom i profesorom, którym zawdzięczam moją wiedzę [...]. Mojej nauczycielce matematyki w gimnazjum – pani Kędzierskiej, która nauczyła mnie organizacji myślenia w rozwiązywaniu problemów matematycznych; profesorom z Uniwersytetu Wileńskiego: prof. A. Zygmundowi, który umiał zafascynować mnie wykładami z rachunku różniczkowego i całkowego; doc. J. Marcinkiewiczowi, który zachwycił nas swoim niezwykłym talentem matematycznym [W wieku lat 29 został mianowany profesorem, ale już nie doczekał tego zaszczytu – ciało jego gryzie ziemia Katynia.]; prof. K. Jantzenowi, który kierował moimi studiami i zainteresował mnie meteorologią. Po wojnie do statystyki wprowadził mnie prof. S. Barbacki. On też nauczył mnie podstaw genetyki mendlowskiej”.

Wybuch wojny i zamknięcie Uniwersytetu Stefana Batorego w 1939 roku przerwały jej studia. Kończyła je po wojnie w Poznaniu, na Uniwersytecie Poznańskim (obecnie Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza), uzyskując w roku 1946 stopień magistra filozofii w zakresie matematyki (na podstawie pracy *Całka Fouriera*, wykonanej pod kierunkiem prof. Władysława Orlicza). Od początku swych studiów interesowała się

zastosowaniami matematyki. Już na drugim roku studiów w Wilnie rozpoczęła pracę w Katedrze Meteorologii Uniwersytetu Stefana Batorego, u prof. Kazimierza Jantzena, astronoma i matematyka (wykładał geometrię analityczną i statystykę matematyczną). W Poznaniu kontynuowała swoje zainteresowania, podejmując jeszcze w czasie studiów pracę najpierw w Państwowym Instytucie Hydrologiczno-Meteorologicznym, a potem (w lutym 1946 r.) w Katedrze Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii Uniwersytetu Poznańskiego, kierowanej przez prof. Stefana Barbackiego. Praca w tej katedrze otworzyła przed nią możliwość zapoznania się z nową dziedziną, zastosowaniem metod statystyki matematycznej do analizy wyników doświadczeń rolniczych, a szerzej z biometrią. Tu zaczyna się jej kariera naukowa. Szybko nawiązuje współpracę z naukowcami z ówczesnego Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego oraz z rolnikami-doświadczalnikami. Po kilku latach tej współpracy oraz własnych studiów i badań nad metodami statystycznymi zaczyna publikować prace oryginalne i artykuły naukowe dotyczące stosowania statystyki matematycznej w doświadczalnictwie. Prace te ukazują się w „Rocznikach Nauk Rolniczych”, „Wiadomościach Chemicznych” oraz „Pracach Instytutu Włókien Łykowych”. W roku 1955 uzyskuje stopień naukowy doktora (kandydata) nauk matematycznych, nadany przez Radę Wydziału Rolniczego Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu (wyodrębnionej z Uniwersytetu Poznańskiego w 1951 r.) na podstawie pracy *O pewnych testach interakcji w doświadczeniach wieloletnich i wielokrotnych. Zagadnienie rejonizacji*, wykonanej pod kierunkiem prof. Stefana Barbackiego.

Po doktoracie zaczyna się jej intensywna praca naukowa, owocująca licznymi interesującymi wynikami publikowanymi w: „Acta Agrobotanica”, „Zastosowaniach Matematyki”, w „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences” oraz w „Rocznikach Nauk Rolniczych”. Oryginalność, a także praktyczna przydatność tych wyników zyskują uznanie wśród przedstawicieli różnych dziedzin nauki. Przyczynia się to do nadania jej przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną ds. Kadr Naukowych stopnia naukowego docenta w roku 1958. Jednocześnie otrzymuje stypendium na roczny pobyt w Wielkiej Brytanii, w Departament of Statistics, University College London, gdzie dokształca się pod kierunkiem wybitnego uczonego, prof. Egona S. Pearsona. Tam poznaje swego przyszłego męża, prof. Normana L. Johnsona.

Po tym pobycie zagranicznym ze zdwojoną energią kontynuuje swoje badania naukowe nad metodami i zastosowaniami statystyki matematycznej w doświadczalnictwie rolniczym oraz genetyce i hodowli roślin. Ukazują się jej pierwsze prace w renomowanych czasopismach zagranicznych, w: „Acta Agronomica Academiae Scientiarum Hungaricae”, „Techno-metrics”, „Annals of Mathematical Statistics”, „Biometrics” oraz w „Sankhyā: The Indian Journal of Statistics”. Drukuje także nadal w czasopismach polskich: „Rocznikach Nauk Rolniczych” i „Genetica Polonica”. Ponadto

tłumaczy z rosyjskiego na angielski książkę Yu. Linnika, która pt. *Method of Least Squares and Principles of the Theory of Observations* zostaje opublikowana w 1960 roku przez Pergamon Press w Londynie. Uwieńczeniem jej prac z tego okresu i kierunku badań jest, opublikowany w 1964 roku przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Warszawie, podręcznik *Statystyka matematyczna w zastosowaniu do doświadczalnictwa rolniczego*. Książka ta została bardzo dobrze przyjęta przez statystyków i szerokie grono pracowników doświadczalnictwa rolniczego w Polsce. Do dzisiaj korzysta z niej wielu pracowników nauki i studentów.

W roku 1963 zostaje powołana na stanowisko kierownika nowo utworzonej, na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, Katedry Statystyki Matematycznej, powstałej z działającego dotąd przy Katedrze Genetyki i Hodowli Roślin Zakładu Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii, w którym do tego roku pracowała. To stanowisko piastowała krótko, bo w styczniu 1964 roku wyszła za mąż za prof. Normana L. Johnsona, z którym we wrześniu tegoż roku przeniosła się na stałe do Uniwersytetu Północnej Karoliny w Chapel Hill w Stanach Zjednoczonych, gdzie oboje otrzymali stanowiska profesorskie.

Pani Regina C. Elandt-Johnson (pod tym nazwiskiem będzie odtąd publikować) po przeniesieniu się do Chapel Hill otrzymuje stanowisko profesora nadzwyczajnego (associate professor) w Department of Biostatistics, University of North Carolina. Rozpoczyna się nowy etap jej działalności naukowej. Kontynuuje swoje zainteresowania genetyką roślin, rozszerzając je na genetykę człowieka. Wiązało się to z jej nową posiadką w Department of Biostatistics, działającym przy School of Public Health (Szkoła Zdrowia Publicznego) tamtejszego uniwersytetu. W szczególności interesują ją w tym okresie takie zagadnienia, jak wykorzystanie metod kombinatoryki matematycznej w: genetyce, segregacji genów, a także testowaniu zgodności genetycznej związanej z przeszczepami tkanek, co było wtedy bardzo na czasie. Wyniki swych prac z tego zakresu publikowała w „Bulletin of Mathematical Biophysics”, „Annals of Human Genetics, London”, w „The American Journal of Human Genetics”, w „Transplantation” oraz „Biometrics”, gdzie opublikowano jej obszerną pracę przeglądową pt. *Survey of histocompatibility testing*, napisaną na zaproszenie redakcji (a Biometrics invited paper). Podsumowaniem tego okresu jej twórczości naukowej jest książka *Probability Models and Statistical Methods in Genetics*, opublikowana w 1971 roku przez wydawnictwo John Wiley & Sons w Nowym Jorku. Książka ta do dzisiaj uważana jest za klasyczne dzieło traktujące o zastosowaniach rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej w genetyce. W uznaniu tych osiągnięć naukowych otrzymuje w 1971 roku stanowisko profesora zwyczajnego w Department of Biostatistics (jak wyżej).

Trzeci etap jej działalności badawczej, rozpoczęty w roku 1973, obejmuje badania nad zastosowaniami statystyki matematycznej w analizie przeżywalności i zagadnie-

niach epidemiologii, ze szczególnym uwzględnieniem rozkładów czasu przeżywalności oraz teorii współdziałających przyczyn zdarzenia. Uzyskane przez nią wyniki badań zostały opublikowane w: „Journal of Chronic Diseases”, „American Journal of Epidemiology”, „Scandinavian Actuarial Journal”, „Naval Research Logistics Quarterly”, „Journal of Multivariate Analysis”, „Journal of the Royal Statistical Society”, „The Actuary”, „Aligarh Journal of Statistics”, „Biometrical Journal” oraz w „Statistics in Medicine”, a także w wydawnictwach książkowych: *Contributions to Statistics* (pod red. P.K. Sena) oraz w *Biostatistics: Statistics in Biomedical Public Health and Environmental Sciences* (pod red. P.K. Sena). Podsumowaniem jej głównych osiągnięć w tych badaniach jest monografia *Survival Models and Data Analysis*, napisana wspólnie z mężem i opublikowana w 1980 roku przez wydawnictwo John Wiley & Sons. Drugie wydanie tej książki ukazało się w 1999 roku w serii klasyków tego wydawnictwa (Wiley Classics Library Edition).

Powyższy syntetyczny przegląd dorobku autorki pokazuje, że wyniki jej badań uzyskane we wszystkich trzech głównych kierunkach zainteresowań naukowych publikowane były w znakomitych czasopismach o zasięgu światowym, a każdy z tych trzech kierunków badań znalazł podsumowanie książkowe. Jest to wystarczające świadectwo wysokiej pozycji, jaką dorobek pani Reginy C. Elandt-Johnson zajmuje w nauce światowej. Jej wkład do nauk rolniczych, przyrodniczych i medycznych jest niepodważalny. Imponuje zarówno wartość uzyskanych wyników, jak i wielostronność zainteresowań. Nie bez znaczenia dla tych osiągnięć była głębokość studiów prowadzonych pod kierunkiem wybitnych uczonych oraz poziom środowiska naukowego, w którym rozpoczęła swoją karierę naukową.

O jej pozycji naukowej świadczy również to, iż była wielokrotnie zapraszana do wygłaszania referatów, odczytów seminaryjnych, wykładów na różnych: konferencjach, sympozjach, spotkaniach naukowych, kursach szkoleniowych, szkołach letnich itp. Były one organizowane przez rozmaite towarzystwa i instytucje naukowe tak w Polsce, jak i później w różnych stanach USA, a także w: Australii, Kanadzie, Republice Południowej Afryki, Wielkiej Brytanii i Niemczech.

Tej twórczej pracy naukowej pani prof. Reginy C. Elandt-Johnson towarzyszyło zawsze poważne zaangażowanie w pracę dydaktyczną. W Poznaniu prowadziła wykłady i ćwiczenia z matematyki dla studentów I roku rolnictwa, ogrodnictwa i zootechniki, z matematyki wyższej na niektórych studiach magisterskich, ze statystyki matematycznej i podstaw doświadczalnictwa dla wielu lat i na wielu kierunkach studiów Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Kilkakrotnie wykładała na kursach z metod statystycznych dla pracowników nauki.

W Chapel Hill, w School of Public Health przy tamtejszym uniwersytecie (University of North Carolina), prowadziła wykłady z podstaw statystyki dla studentów różnych

specjalizacji medycznych w ramach tzw. „Service courses” oraz wykłady z podstaw i zastosowań rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej dla magistrantów i doktorantów specjalizujących się w biostatystyce, w ramach tzw. „Graduate school” przy Department of Biostatistics. Kierowała także pracami magisterskimi ze statystycznej teorii przeżywalności oraz z zastosowań metod statystycznych w epidemiologii. Była promotorem w dwóch przewodach doktorskich ze statystycznej teorii przeżywalności. Uczestniczyła w komisjach kilku przewodów doktorskich.

W uzupełnieniu tego szkicu osiągnięć pani prof. Reginy C. Elandt-Johnson warto także wspomnieć o jej aktywności jako konsultanta i doradcy naukowego. Wielu pracowników naukowych korzystało z jej pomocy w planowaniu doświadczeń i analizowaniu wyników badań zarówno w ciągu 18 lat jej pracy w Poznaniu, jak i potem w Chapel Hill (tutaj w zakresie badań rolniczych, tam medycznych). Ponadto była konsultantem kilku instytucji amerykańskich, między innymi w związku z międzynarodowym programem badań nad lipidami. Konsultacje te i kontakty z naukowcami z różnych dziedzin były zwykle korzystne dla obu stron, przyczyniając się także do podejmowania nowych badań.

Należy także nadmienić, że pani prof. Regina C. Elandt-Johnson, mimo wyjazdu z Polski na stałe do USA w roku 1964, nigdy nie zerwała kontaktów z uczelnią, w której rozpoczynała swoją karierę naukową, tzn. z Wyższą Szkołą Rolniczą (od 1972 r. Akademią Rolniczą, obecnie Uniwersytetem Przyrodniczym) w Poznaniu, oraz nauką polską w ogóle. Odwiedzała swoją macierzystą uczelnię przy okazji wielokrotnych przyjazdów do Polski lub kontaktowała się z niektórymi jej pracownikami. W darze od pani profesor i jej męża Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych tej uczelni oraz Instytut Genetyki Roślin Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu (z którym kiedyś współpracowała) otrzymały zbiory wartościowych oraz trudno wówczas dostępnych książek i czasopism naukowych. Opiekowała się także stypendystami z Polski, odbywającymi staże naukowe w Chapel Hill lub odwiedzającymi tamtejszy Uniwersytet Północnej Karoliny. Jako przykład kontaktów z naukowcami polskimi można wspomnieć jej udział w III Seminarium Międzynarodowym na temat „Metody statystyczne w ocenie odmian”, odbytym w 1988 roku w Centralnym Ośrodku Badania Odmian Roślin Uprawnych w Słupi Wielkiej, a także przy tej okazji jej uczestnictwo w publicznej obronie jednej z prac doktorskich na Wydziale Rolniczym ówczesnej Akademii Rolniczej w Poznaniu. Warty wspomnienia jest również jej udział w czerwcu 1999 roku w zjeździe koleżeńskim absolwentów Wydziału Rolniczego, rocznika 1959. Uczestnicy tego zjazdu z szacunkiem i wzruszeniem wspominali wykłady oraz ćwiczenia prowadzone przez panią profesor dla nich przed ponad czterdziestu laty. W czasie tej wizyty w Poznaniu odwiedziła także po raz kolejny swoje macierzyste placówki naukowe w Akademii Rolniczej, Katedrę Genetyki i Hodowli Roślin oraz Katedrę Metod Matematycznych i Statystycznych.

Tak więc, będąc poza granicami, pani prof. Regina C. Elandt-Johnson zachowała pamięć o kraju, w którym się urodziła i o uczelni, w której zdobywała podstawy dla swej działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej. W murach tej uczelni, przy bardzo znacznym jej udziale, została wykreowana *poznańska szkoła statystyki matematycznej i biometrii*. W przedmowie do jednej z wymienionych książek (opublikowanej w 1971 r.) wyraziła wdzięczność Polsce oraz osobom i uczelniom, które miały wpływ na jej matematyczną edukację. Szczególnie dziękowała prof. Stefanowi Barbackiemu, który kierował Katedrą Doświadczalnictwa Rolniczego i Biometrii (później Katedrą Genetyki i Hodowli Roślin) oraz kolegom, z którymi współpracowała, za wprowadzenie w sferę problemów biologicznych i możliwości ich rozwiązywania za pomocą metod matematycznych. Nie było zatem przypadkiem to, że właśnie ówczesna Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu nadała pani prof. Reginie C. Elandt-Johnson zaszczytną godność doktora honoris causa. Uroczystość wręczenia laureatce dyplomu *Honoris Causa Doctoris* odbyła się 21 czerwca 2001 roku.

Na zakończenie, spośród wielu jej aktywności jeszcze jedna zasługuje na omówienie. Przez wiele lat państwo Regina i Norman Johnsonowie wspierali, poprzez Podlaski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, działalność na rzecz Polaków zamieszkałych za wschodnią granicą Polski. Trudno wymienić wszystkie działania pani Reginy i jej męża na tym polu, ale warto wspomnieć niektóre. W szczególności udzielali wsparcia finansowego nauczycielom języka polskiego na Białorusi, studentom ze Wschodu, rodzinom Sybiraków, repatriantom z Kazachstanu i wielu parafiom rzymskokatolickim: na Białorusi, w Sopoćkiniach, Ostrynie, Rosi, Iwiu i Szczuczynie. W szkole polskiej w Wołkowysku dzięki ich wsparciu utworzono pracownię języka polskiego. Bez ich pomocy polskie sieroty z domów dziecka w Wilnie, Solecznikach, Nowej Wilejce i Podbrodziu na Litwie nie miałyby ubrań i wyprawek szkolnych. Wspierali finansowo także polskie środowiska w Tiumentiu i Smoleńsku w Rosji. Na szczególną uwagę zasługują inwestycje budowlane, na które łożyli państwo Johnsonowie. Wsparli budowę dwóch kościołów, w Lidzie na Białorusi i w Łomży w Polsce. Wspólnie z Ojcami Pijarami wyremontowali i wyposażyli charytatywny Ośrodek „Ostoja”, pod wezwaniem Matki Boskiej Ostrobramskiej w Szczuczynie na Białorusi. Został on dedykowany Stanisławie Perzanowskiej, babci pani Reginy. Ostatnią ważną ich inwestycją był Ośrodek „Ojczyzna” w Hodyszewie na Białostocczyźnie. Pomysł utworzenia domu dla Polaków ze Wschodu i Zachodu, którzy odwiedzając swoją ojczyznę, by mogli w nim znaleźć dla siebie miejsce do: nauki, wypoczynku, zabawy i modlitwy, zrodził się u pani Reginy już dość dawno. Po długich staraniach, prowadzonych wspólnie ze wspomnianym stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”, udało się go zrealizować przy Sanktuarium Matki Bożej Pojednania w Hodyszewie, prowadzonym przez księży pallotynów, którzy współfinansowali budowę tego ośrodka. Państwo Regina i Norman Johnsonowie byli

na uroczystości wmurowania kamienia węgielnego pod budowę Ośrodka „Ojczyzna” w Hodyszewie 30 czerwca 2001 roku. Dom ten został otwarty 15 września 2004 roku, a 4 czerwca 2006 roku ośrodkowi nadano imię Reginy i Normana Johnsonów (Norman L. Johnson nie doczekał tego, zmarł 18 listopada 2004 r.). W Hodyszewie państwo Johnsonowie pomogli także finansowo księżom pallotynom w wyremontowaniu tamtejszej szkoły wiejskiej, do której chodzą dzieci z najbliższej okolicy. To tylko najważniejsze przedsięwzięcia państwa Reginy i Normana Johnsonów. Lista ich ofiarności i wspaniałomyślności okazywanej wobec potrzebujących pomocy, pokrzywdzonych przez los i historię jest bardzo długa. Działalność ta spotkała się też z ogromną wdzięcznością w wielu miejscach na Wschodzie i nie tylko. Wspierali oni bowiem również edukację dzieci w Indiach i Afryce. W Salvadorze pomogli w budowie szkoły.

Pani prof. Regina C. Elandt-Johnson przeszła na emeryturę w roku 1985, pozostając związana z Uniwersytetem Północnej Karoliny jako profesor emerytowany. Zmarła 31 maja 2011 roku w Chapel Hill, gdzie do końca życia mieszkała. Pogrzeb odbył się tamże 8 czerwca 2011 roku.

Źródła

Broda Z., Caliński T., *Tytuł Doktora Honoris Causa Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu dla Pani Profesor Reginy Elandt-Johnson*. „Więści Akademickie” 2001, t. V, nr 5, s. 2-3.

Elandt-Johnson R., *Wykład doktora honoris causa „Trudności w analizie i interpretacji danych statystycznych”*. [W j. angielskim, *On some difficulties in analysis and interpretation of statistical data*. „Listy Biometryczne – Biometrical Letters” 2001, Vol. 38, No. 1, s. 6-10.]

Skrzypczak G., *Laudacja wygłoszona przez dziekana Wydziału Rolniczego*. „Więści Akademickie” 2001, t. V, nr 7-8, s. 5-6. [Także w j. angielskim, *The portrait of Professor Regina C. Elandt-Johnson*. „Listy Biometryczne – Biometrical Letters” 2001, Vol. 38, No. 1, s. 1-5.]

Ponadto korespondencje z prof. Reginą Elandt-Johnson oraz z Podlaskim Oddziałem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” w Białymstoku.

TADEUSZ CALIŃSKI

FALEWICZ JAN (1890–1965)

Profesor Jan Falewicz nie może zniknąć z pocztu polskich statystyków. Nieuprawniony z powodów formalnych tytuł „profesor” jest uzasadniony tym, że była to postać niezwykle, w pamięci jego uczniów i następców niezapomniana, godna miana mistrza. Dlatego też niekiedy w dalszym ciągu biogramu będzie się pojawiał ten tytuł.

Jan Falewicz urodził się w roku 1890 w Wilnie jako syn Wojciecha i Heleny z domu Falewiczówny. Ojciec był zawodowym wojskowym w Korpusie Wojennych Inżynierów Armii Rosyjskiej, a po I wojnie światowej generałem Wojska Polskiego.

Wykształcenie Jana Falewicza to ukończona egzaminem dojrzałości w roku 1908 szkoła średnia Teliszewa w Petersburgu oraz uzyskany w roku 1917 dyplom Inżyniera Komunikacji w Instytucie Inżynierów Komunikacji w Petersburgu. Jak wspominał po latach, była to uczelnia o przeszło stuletniej tradycji (mówiono o niej żartobliwie, że nie uczono w niej jedynie ginekologii), posiadająca ugruntowaną reputację w świecie naukowo-technicznym, ale przede wszystkim nauczyła Falewicza „nie bać się podchodzić z narzędziem matematycznej analizy do najrozmaitszych zjawisk i stosować je przy rozwiązywaniu praktycznych zagadnień wszędzie, gdzie nadarzą się po temu odpowiednie warunki”¹. Po studiach nastąpił „start zawodowy i szlak służby wojennej. W życiu prywatnym żoną Jana Falewicza została znana artystka petersburskiego baletu Lucia Carri. Z praktyką zetknął się pracując w latach 1911–1914 przy budowie mostu na Newie. Z chwilą wybuchu wielkiej wojny w sierpniu 1914 roku został oficerem w armii rosyjskiej, z której przeszedł do wojska polskiego. Od 1923 roku przeniesiony do rezerwy”².

W latach 1918–1922 mieszkał na Litwie, a w roku 1923 uzyskał obywatelstwo polskie i zamieszkał w Zagłębiu Dąbrowskim. Potem jego miejscem stałego zamieszkania stała się Wisła, gdzie posiadał dom i gdzie w roku 1965 zmarł.

¹ Archiwum Zakładowe AE we Wrocławiu. Sygn. Ko110/837.

² A. Czech, *Współpraca od samych początków – Związki uczelni Katowic i Wrocławia*. AE Forum, Biuletyn Akademii Ekonomicznej w Katowicach nr 29, wrzesień 2009, s. 48-49.

W początku lat dwudziestych XX wieku znalazł pracę w Franco-Polskim Towarzystwie Górniczo-Hutniczym „Huta Bankowa” w Dąbrowie Górniczej na stanowisku sekretarza dyrekcji. Rozpoczęła się dla Niego droga kariery badawczej zwłaszcza wtedy, gdy w roku 1932 został inżynierem do spraw zleceń przy dyrekcji generalnej w randze pełnomocnika rządu. „Sam pisał, że – paradoksalnie – będąc inżynierem otrzymywał do rozwiązania trudne zadania techniczno-ekonomicznej natury, wymagające nieraz wstępnych badań teoretycznych, zmuszających do stosowania metod postępowania wystawiających wyobraźnię i pomysłowość na ciężką próbę. Następnie konieczne było zastosowanie rozwiązania w praktyce. Cykl powtarzał się wielokrotnie. Z zebranego obfitego materiału empirycznego stopniowo formułował uogólnienia aż do powstania własnej teorii gospodarności przedsiębiorstw wraz z oryginalnymi metodami jej badania i kontroli”³.

Używane w uzasadnieniu własnej, oryginalnej teorii gospodarności przedsiębiorstw metody pochodzą wprost z dyscypliny naukowej – **statystyki matematycznej**, przede wszystkim z tego jej fragmentu, który jest poświęcony analizie zależności i współzależności cech (zmiennych) charakteryzujących zjawiska z dziedziny społeczno-ekonomicznej. W tym sensie Jan Falewicz stał się już w Polsce w okresie 1925–1939 prekursorem wyrosłej ze statystyki ekonometrii, a w szczególności mikroekonometrii. Zależności, które były przedmiotem szczególnego zainteresowania Jana Falewicza, to wpływ wielkości produkcji na wielkość kosztów globalnych w przedsiębiorstwie. Efekty swoich dociekań badawczych oraz ich praktycznych zastosowań zamieścił w artykułach, których kilka wymieniono poniżej:

1. *Obniżka cen wyrobów przemysłowych w świetle kształtowania się kosztów wytwórczości*, „Przegląd Gospodarczy” 1934.
2. *Przykład z zagadnień koncentracji produkcji jako ilustracja do metody inż. Kwiecińskiego*, „Przegląd Górniczo-Hutniczy” 1934⁴.
3. *Ein Fall horizontaler Betriebskonzentration als Anwedungsbeispiel für die Methode des Ing. A.W. Kwieciński*, Hanzell, Woston Viney, Londyn 1935, s. 8⁵.
4. *Współpraca na podstawie kosztów własnych a dumping*, „Przegląd Organizacji”, 12, 1937, s. 3-8.

Profesor przekazywał także swoje idee studentom. „Jego pierwszą uczelnią było Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach, gdzie dla słuchaczy

³ Ibidem, s. 49.

⁴ Alfred W. Kwieciński, inżynier zatrudniony w cynkowym przemyśle Górnego Śląska i działacz Śląskiego Koła Naukowej Organizacji, prawdopodobnie był osobistym znajomym Falewicza.

⁵ Publikacja referatu wygłoszonego na VI Międzynarodowym kongresie Naukowej Organizacji w Londynie.

II Wydziału Organizacji Przemysłowej prowadził w semestrze letnim 1938/1939 roku 30-godz. wykład z >>kalkulacji przemysłowej<<⁶.

Wybuch wojny w 1939 roku nie zmienił miejsca pracy zawodowej Jana Falewicza pozostał w „Hucie Bankowej” na stanowisku kierownika kosztów własnych, co pozwoliło mu kontynuować dociekania badawcze w interesującym go temacie gospodarności przedsiębiorstwa oraz – przy okazji – kontynuować doskonalenie statystycznych metod w służbie praktyki gospodarczej.

Zaraz po wojnie ekonomiczne władze Katowic doceniły osiągnięcia badawcze i doświadczenie praktyczne Jana Falewicza, co wyraziło się zatrudnieniem go w latach 1945–1946 w utworzonym po przejściu frontu Centralnym Zarządzie Przemysłu Węglowego na stanowisku kierownika Wydziału Kosztów Własnych. Kiedy po roku zrezygnowano z jego usług z początkiem roku 1947 zatrudnił się na krótko jako dyrektor techniczny Zjednoczenia Przemysłu Metalowego we Wrocławiu. Równocześnie z powołaniem do życia Wyższej Szkoły Handlowej we Wrocławiu został jej wykładowcą. Uczył statystyki oraz swoich idei dotyczących relacji kosztów i wielkości produkcji przedsiębiorstw. Ten ostatni przedmiot nosił wtedy nazwę Ekonomia przedsiębiorstwa.

Był to czas, kiedy zaczęła się historia dzisiejszego Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Inż. Jan Falewicz związał się od początku istnienia tej uczelni z jej losami i pracował w niej aż do emerytury. Nawet po jej uzyskaniu uczestniczył jeszcze w dydaktyczno-naukowym życiu uniwersytetu jako wykładowca, a także promotor prac doktorskich swoich uczniów i następców.

Archiwum Zakładowe AE (obecnie UE) we Wrocławiu podaje następujący krótki opis pełnionych przez Falewicza funkcji i uzyskiwanych kolejno stanowisk. Od 1 września 1950 roku pracował na stanowisku zastępcy profesora Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu, a od 1 października 1957 roku był samodzielnym pracownikiem nauki. Od 1 września 1951 został kierownikiem Katedry Statystyki, w roku akademickim 1951/1953 – dziekanem Wydziału Planowania Przemysłu, od 1 stycznia 1952 do 31 sierpnia 1954 – organizatorem Studium zaocznego SGPIŚ Oddział Wrocław, w roku 1957 zaś – prorektorem WSE do spraw nauczania. W czerwcu 1957 roku przyznano mu tytuł naukowy docenta (na podstawie przygotowanej pracy kandydackiej pt. *Kontrola niezmienności związku korelacyjnego*). 1 października 1960 roku odszedł z pracy na WSE i przeszedł na rentę specjalną.

Powyższy suchy i niepełny spis osiągnięć Jana Falewicza wymaga wypełnienia żywą treścią. Na przykład należy uzupełnić go o inicjatywę Profesora, polegającą na powołaniu do życia na wrocławskiej WSE Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego, który to w zamyśle Jana Falewicza miał być kuźnią **ekonomistów** umiających nawiązać owocny kontakt z **technikami**, ekonomistów rozumiejących choćby w ograniczonym

⁶ A. Czech, op. cit., s. 48.

zakresie „technologiczny” sposób rozumienia zagadnień gospodarowania. Wydział ten powstał i istnieje do dzisiaj na wrocławskim UE, chociaż – jak to z ideami zwykle bywa – nauczanie na tym Wydziale niezupełnie odpowiada myślom zawartym w projekcie profesora.

Od samego początku pracy dydaktyczno-naukowej w uczelni wrocławskiej podjął współpracę z przemysłem. Pierwszym takim kontaktem już w roku 1947 było utworzenie zespołu do opracowania budżetu kosztów Clarka⁷. Zespół ten, składający się z pięciu studentów WSH, w ciągu kilku miesięcy opracował reorganizację zarządzania kosztami własnym słynnego wrocławskiego Pafawagu, powstałego z odbudowanych Zakładów Linke-Hoffmann. Niestety, opracowanie to nie doczekało się realizacji, bo urzędowo wprowadzono radziecki system rozliczania kosztów. Ale Jan Falewicz ze swoimi pracownikami w prowadzonej przez niego Katedrze Statystyki podejmował następne prace na rzecz przemysłu: podmiotami były wrocławskie cukrownie, browar, zakłady spirytusowe, zakłady komunikacji miejskiej i inne. Jego asystenci zdobywali więc doświadczenia we współpracy z praktyką gospodarczą, doskonaląc się zarazem w dogłębnym poznawaniu metod statystyki, co zaowocowało (przynajmniej u niektórych) karierami naukowymi. W książce *Ekonometria Wroclawska*⁸ rysunek 1 zatytułowany „Drzewo genealogiczne” – Mistrz i jego „naukowe dzieci”, prezentuje spis jego uczniów, o których zapewne będzie mowa w niniejszej publikacji. Jan Falewicz nauczył bowiem swoich podopiecznych rozumienia matematyki. Niech przykładem będzie tu pytanie, jakie profesor zadał swoim asystentom na pewnego rodzaju nieformalnym egzaminie z „rozumienia matematyki”. Narysował mianowicie na tablicy wykres jakiejś funkcji i zażądał od współpracowników, aby graficznie przedstawili kształty funkcji będącej całką, pierwszą oraz drugą pochodną tej pokazanej przez niego funkcji – żeby wykonać to zadanie, trzeba było dobrze rozumieć, co to jest całka i co to są pochodne.

Profesor sam przyznawał się do niedostatecznej wiedzy w zakresie matematyki. „Wnuk naukowy” Falewicza, prof. dr hab. Antoni Smoluk w publikacji pt. *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*⁹, wydając listy Falewicza i jego ostatnie dzieło powstałe tuż przed śmiercią w latach 1963–1964, pt. *Kilka spostrzeżeń dotyczących rozwinięcia wyznacznika macierzy Leontiefa* (autor nie zdążył go opublikować), pisze o odczycie Jana Falewicza na seminarium z zastosowań matematyki, pro-

⁷ Amerykanin inż. Wallace Clark w końcu lat 20. XX wieku wprowadzał w Warszawskiej (zniszczonej w czasie II wojny światowej) Spółki Akcyjnej „Lilpop, Rau i Loewenstein” budżet tak zwanych obecnie kosztów postulowanych.

⁸ S. Bartosiewicz, *Ekonometria Wroclawska*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 8-9.

⁹ S. Bartosiewicz, A. Smoluk, *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 369, *Ekonometria* 1986, s. 20.

wadzonym w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu, odczycie dotyczącym omawianego wyżej tematu, że był na tym seminarium obecny także w charakterze doradcy od spraw matematycznych. Zażyłość obu panów była znacząca dla obu stron, chociaż trwała zaledwie 2–3 lata i we wzajemnych stosunkach nie przeszkadzała im różnica wieku. Mimo to Falewicz uznawał wyższość wiedzy swego dużo młodszego kolegi w zakresie matematyki. Profesor Smoluk powiedział kiedyś wyraźnie o swoich kontaktach z Profesorem tak: „Odnoszę wrażenie, że chciał mieć pomocnika i doradcę do spraw formalno-matematycznych”. Warto zajrzeć do wymienionego wyżej artykułu i przeczytać 10 opublikowanych listów Profesora Falewicza do obecnego prof. Smoluka, aby zobaczyć, jak wygląda prawdziwa dyskusja naukowa.

Treść ostatniego wymienionego wyżej dzieła Falewicza łączy się z budową modelu działalności ekonomicznej przedsiębiorstwa o różnorodnej produkcji i skomplikowanym schemacie przepływów między stanowiskami pracy wewnątrz przedsiębiorstwa. W modelu tym uwzględnił Falewicz metodę przepływów międzygałęziowych Leontiefa, wnosząc do niej oryginalny wkład, polegający na tym, że liniowe relacje nakładów i produkcji nie są wprost proporcjonalne, jak w klasycznej metodzie przepływów, chociaż ta nieproporcjonalność właśnie występuje w praktycznych relacjach. Wykorzystanie tej oryginalnej myśli jest ważne przy rozwiązywaniu za pomocą modelu przepływów różnych zadań analitycznych, na przykład porównań międzyokresowych lub międzyzakładowych oraz planowania kosztów i oceny wykonania zadania, a także zagadnień decyzyjnych, na przykład takich, jak optymalna redystrybucja zadań produkcyjnych między kilkoma zakładami lub koncentracja produkcji w jednym zakładzie i unieruchomienie drugiego oraz wiele innych.

Powyższe zagadnienia, w sposób dydaktycznie prostszy, nie wymagający od czytelnika głębokiej wiedzy z dziedziny algebry, Jan Falewicz omówił w książce *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonomii*¹⁰. Publikacja ta jest swoistym podsumowaniem długoletnich przemyśleń i praktycznych doświadczeń w dwóch ustrojach gospodarczych kraju – w okresie międzywojennym i w gospodarce centralnie sterowanej w PRL-u. Ponieważ powstała w tym ostatnim okresie, profesor podkreślił w niej różnicę pojęć rentowności i gospodarności, przyznając tej ostatniej ważniejszą rolę w działalności jednostek gospodarujących w sytuacji, kiedy ustalone centralnie ceny pozbawiają „gospodarzy” możliwości manipulowania nimi. Cały zmysł gospodarczy zarządzających przedsiębiorstwami musi w takiej sytuacji być skupiony na celu polegającym na osiągnięciu wyznaczonego zadania (wielkości produkcji) przy możliwej minimalizacji kosztów. Skłoniło to autora do swoistej „walki” ze zwolennikami posługiwania się w ocenianiu działalności przedsiębiorstw wskaźnikiem kosztu jednostkowego, który to miernik zakłada proporcjonalność więzi kosztów z ich efektami,

¹⁰ J. Falewicz, *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonomii*. PWN, Warszawa 1963.

doprowadzając w ten sposób do „niesprawiedliwych” nagród lub kar dla kierujących przedsiębiorstwami.

Żyją jeszcze świadkowie słownego starcia profesora z referentem, pracownikiem naukowym Katedry Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Wrocławskiego, które miało miejsce w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Referent mówił o roli zysku w działalności przedsiębiorstwa, przy czym uważał, że oceny tej działalności należy prowadzić za pomocą wskaźnika zysku jednostkowego. Profesor Falewicz powiedział wówczas, że ten ilorazowy wskaźnik ma wady, prowadzące do mylnych ocen. Profesor zwrócił też referentowi uwagę na sprawę w owych czasach nieco lekceważoną, to jest szybkość rotacji zasobów, na którą prawdziwy gospodarz zwraca większą uwagę niż na jednostkowe zyski. Dyskusja stała się tak gorąca, że w pewnym momencie Profesor posłał referenta z jego poglądami... do cyrku. Początek odpowiedzi zaatakowanego tak nieelegancko referenta zaczął się od słów: „Gdyby nie wiek Pana Profesora...”. I tu włączył się sam Profesor: „to posłałby mnie Pan zapewne do *variete*”.

Treść omawianej książki była przekazywana przez jej autora swoim podopiecznym i studentom przez cały okres współpracy z wrocławską uczelnią ekonomiczną, a nawet po przejściu Profesora na emeryturę, a więc praktycznie do jego śmierci. Trzeba tu wspomnieć, że swoje idee Profesor przekazywał także studentom i pracownikom naukowym Akademii Ekonomicznej w Katowicach, gdzie udało mu się znaleźć godnego następcę, dziś profesora Andrzeja Barczaka, który wspomina te kontakty z rozrzewnieniem do dziś. Potwierdzeniem tego może być opublikowany w „Materiałach z XXXIV Konferencji Statystyków, Ekonometryków i Matematyków Akademii Ekonomicznych Polski Południowej” oraz XV Seminarium Naukowego im. Profesora Zbigniewa Pawłowskiego referat autorstwa profesorów Andrzeja Barczaka i Antoniego Smoluka pt. *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*¹¹.

Gdy Profesor nie mógł z powodów zdrowotnych przyjechać na egzamin, przesłał swoim następcom spis pytań dla studentów, których kilka przytaczamy poniżej:

- Jakie skutki wynikają z decyzji przesunięcia części zadania produkcyjnego z jednego zakładu do drugiego, gdy opieramy się na danych dotyczących kosztów z obu zakładów?
- Jakie skutki wynikają z decyzji unieruchomienia jednego zakładu i koncentrowania całej produkcji w drugim, gdy opieramy się na danych dotyczących kosztów każdego z obu produkujących zakładów i uwzględniamy informacje o kosztach w razie ich unieruchomienia?
- Jaka zależność może wynikać w interpretacji zagadnienia, gdy przy ustaleniu, a następnie ocenie wykonania planu posługujemy się z jednej strony zwykłymi wskaźnikami (wskaźnikami-ilorazami), z drugiej zaś strony – linią regresji?

¹¹ A. Barczak, A. Smoluk, *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1998, s. 8-20.

- Jaką obniżkę ceny sprzedaży mogłoby przedsiębiorstwo zastosować, gdy rozmiar jego produkcji (i sprzedaży) będzie powiększony, a wynik ma pozostać bez zmiany?
- Jak za pomocą wzoru możemy wyrazić wysokość zużycia w zależności od wielkości produkcji oddanej światu zewnętrznemu, gdy część tej produkcji jest zużywana na wewnętrzne potrzeby zakładu?
- Jaka okoliczność pozwala nam, nawet przy skomplikowanym schemacie przedsiębiorstwa, na jednoznaczne ustalenie zależności wysokości zużycia z osobna od rozmiarów produkcji poszczególnych wytworów?¹²

Przytoczone przykłady wskazują jasno na umiejętność wzbudzania przez Profesora Jana Falewicza zainteresowania wykładanym przedmiotem – nie traktowanym schematycznie, lecz pobudzającym myślenie w kategoriach ekonomicznych. Profesora Falewicza można porównać do gorącego, mocno bijącego źródła intelektualnej inspiracji. Z tego źródła wypłynęły rzeki i strumienie jego uczniów.

Źródła

- Archiwum Zakładowe Akademii Ekonomicznej (obecnie Uniwersytetu Ekonomicznego) we Wrocławiu.
- Barczak A., Smoluk A., *Cykle Falewicza i cykliczne dywagacje*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1998.
- Bartosiewicz S., *Ekonometria Wroclawska*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Bartosiewicz S., Smoluk A., *Jan Falewicz i jego osobiste badania nad macierzami Leontiefa*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 369, Ekonometria 1986.
- Czech A., *Współpraca od samych początków – Związki uczelni Katowic i Wrocławia*. AE Forum, Biuletyn Akademii Ekonomicznej w Katowicach nr 29, wrzesień 2009.
- Falewicz J., *Rentowność, gospodarność, koszty. Przyczynek do teorii mikroekonometrii*. PWN, Warszawa 1963.
- Praca zbiorowa: *Katedra Statystyki Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1950–2000*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.

STANISŁAWA BARTOSIEWICZ

¹² Praca zbiorowa: *Katedra Statystyki Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1950–2000*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000, s. 40.

FIERICH JERZY (1900–1965)

Jerzy Fierich urodził się 20 września 1900 roku w Krakowie jako syn Franciszka Ksawerego Fiericha, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, i Heleny z Hupków. Tam też kończył Gimnazjum Klasyczne im. Sobieskiego w 1918 roku. W latach 1918–1920 studiował rolnictwo na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a następnie przeniósł się na Politechnikę Lwowską, gdzie w 1924 roku uzyskał dyplom inżyniera rolnika. Studiował również filozofię u profesora Garbowskiego na UJ w Krakowie, a następnie u prof. Twardowskiego. W roku 1932 doktoryzował się na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie dysertacji pt. „Broniszów, wieś powiatu ropczyckiego”. Habilitował się na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w roku 1936, przedkładając pracę pt. „Stanowisko nauk rolniczych – Studium metodologiczne”.

W 1935 roku podjął wykłady na Wydziale Rolniczym UJ ze wstępu do nauk rolniczych, a w 1936 z ekonomii politycznej. W roku 1936 otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego ekonomii i kierownika Katedry Ekonomii Politycznej w Akademii Handlowej w Krakowie. W latach okupacji przebywał w swoim majątku w Broniszowie.

W roku 1946 został profesorem zwyczajnym i jednocześnie kierownikiem Katedry Ekonomii Politycznej w Akademii Handlowej w Krakowie. Na tym stanowisku pozostał do roku 1950, w którym został zwolniony z kierownictwa Katedry Ekonomii (ze względów politycznych) i otrzymał nominację na kierownika Katedry Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie. W latach 1946–1949 kierował również Katedrą Historii Doktryn Ekonomicznych i Społecznych w Studium Spółdzielczym przy Wydziale Rolniczym UJ. Czynny był także na polu organizacji nauki; w UJ pełnił funkcję prorektora (przez dwie kadencje, 1957–1961), a w Akademii Ekonomicznej w Krakowie był dziekanem Wydziału Produkcji i Obrotu Towarowego (dwie kadencje).

W związku ze studiami z filozofii ścisłej posiadał znajomość wielu dyscyplin. Był historykiem i teoretykiem ekonomii, statystykiem i ekonometrykiem. Doskonale znał logikę, miał świetne przygotowanie z filozofii oraz gruntowną wiedzę przyrodniczą. Nieobce mu były: socjologia, antropologia, astronomia i biologia.

Profesor Jerzy Fierich odgrywał również istotną rolę w środowisku naukowym poza uczelnią. W Polskiej Akademii Umiejętności był między innymi członkiem Komisji Socjologicznej, Komisji Historii Oświaty i Szkolnictwa, Komisji Filozoficznej. W PAN kierował Zespołem Historii Nauk Rolniczych w Zakładzie Historii Nauki i Techniki. Ponadto był członkiem szeregu komitetów i komisji PAN: Komisji Rolnictwa; Komisji Nauk Ekonomicznych, której był przewodniczącym; Komisji Koordynacji Badań nad Dziejami Wsi. W latach 1953–1963 kierował Zakładem Ekonomiki Produkcji Zwierzęcej w Instytucie Zootechniki w Krakowie. W okresie 1958–1963 był także wiceprzewodniczącym Rady Naukowej i konsultantem Ośrodka Badań Prasoznawczych przy RSW „Prasa” w Krakowie oraz członkiem Komitetu Redakcyjnego *Zeszytów Prasoznawczych*. Należał również do międzynarodowego towarzystwa naukowego *The Econometric Society*.

Jerzy Fierich był twórcą krakowskiej szkoły statystyków i ekonometryków. Wypromował 11 doktorów, spośród których 6 zostało profesorami krakowskich uczelni. Jego twórczość naukowa obejmuje szeroki zakres problematyki, która ujawniła się głównie w czterech kierunkach: ekonomii (zarówno w historii jak i teorii ekonomii); historii wiedzy i techniki rolniczej w Polsce; metodologii nauk; ekonometrii i statystyki matematycznej. Był autorem 60 prac (w tym 10 książek) z wymienionych dziedzin. Głównie koncentrował się na szeroko pojętej tematyce rolniczej, którą ujmował z punktu widzenia filozofii, statystyki i zootechniki. Do takich publikacji należy zaliczyć *Ocenę niektórych prac zootechnicznych pod względem metody badań i wnioskowania*, w której autorowi chodziło o podniesienie poziomu naukowego badań zootechnicznych i wzbudzenie w badaczach potrzeby poprawnego stosowania metod statystycznych.

Jerzy Fierich był pierwszym uczonym, który zastosował metodę taksonomiczną do ustalenia rejonów produkcji rolniczej oraz metodę programowania matematycznego. Wyniki badań z tego zakresu przedstawił w pracach: *Próba zastosowania metod taksonomicznych do rejonizacji rolniczych w województwie krakowskim*, „Myśl Gospodarcza”, Kraków 1957 oraz *Programowanie liniowe w rolnictwie*, „Zeszyty Problemowe Nauk Rolniczych” nr 1 i 2, Warszawa 1957.

O znaczeniu i możliwościach szerokiego zastosowania metod taksonomicznych świadczy fakt, że za przykładem Jerzego Fiericha sięgnęły do nich także inne placówki naukowe (w Olsztynie, Poznaniu, Wrocławiu i Warszawie). Prócz ekonomistów i rolników zainteresowali się nimi geografowie, demografowie, historycy, socjologowie i psychologowie. Te metody znalazły również gorących zwolenników wśród uczonych z Czech, Słowacji, RFN, Bułgarii, Węgier i dawnego ZSRR.

Z zakresu ekonomii Jerzy Fierich opublikował *Teorię ekonomii* (Akademia Handlowa, Kraków 1950) i *Historię doktryn ekonomicznych* (WSE, Kraków 1958). Do pionierskich opracowań należy jego publikacja pt. *Metoda reprezentacyjna w zastosowaniu do badań owcy długowłosej w Polsce* („Folia Oeconomica Cracoviensia”, vol. V., Kraków

1957), która wniosła twórczy wkład do metody reprezentacyjnej. W tej też pracy zamieścił on tabele zawierające liczebność próby w badaniach reprezentacyjnych. Do prac z zakresu filozofii i metodologii nauk zaliczyć należy jego rozprawę habilitacyjną pt. *Stanowisko nauk rolniczych – Studium metodologiczne* (Poznań 1934), która została uznana za dzieło wyjątkowe w literaturze światowej (zob. Inglot S., *Zarys dziejów nauk rolniczych i leśnych w Polsce*, PAN 1948). Do kategorii prac o pewnym nastawieniu filozoficznym należy zaliczyć również opracowanie pt. *Rozwój rachunku prawdopodobieństwa*, którego oryginalność polega na klasyfikacji różnych definicji prawdopodobieństwa.

W dorobku naukowym Jerzego Fiericha można też wyróżnić prace o charakterze historycznym oraz metodyczno-empirycznym, które – oprócz walorów teoretycznych – miały dużą użyteczność praktyczną. Do ważniejszych spośród nich należą: *Broniszów, wieś powiatu ropczyckiego* (Warszawa 1933), *Przeszłość wsi powiatu ropczyckiego w ustach ich mieszkańców* (Ropczyce 1936), *Uwagi nad techniką rolnictwa w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku* (Poznań 1938), *Kultury rolnicze, zmianowanie i zbiór w Katastrze Józefińskich 1785/7* (Poznań 1950), *Nauki rolnicze w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej* (PAN, Kraków 1950).

Nie sposób pominąć dużych zasług Jerzego Fiericha jako wychowawcy i nauczyciela akademickiego. Dysponując nieprzeciętną inteligencją, erudycją, kulturą naukową i osobistą oraz ogólnie uznanym autorytetem naukowym, zastosował on i rozwinął bardzo właściwe i słuszne – wolne od schematu administracyjnego – formy kontaktów, pomocy i współpracy naukowej, zarówno z szerokim kołem młodszych pracowników naukowych, jak i kierującymi ich pracą starszymi naukowcami. Wkład Jerzego Fiericha do rozwoju młodej kadry naukowej – według zgodnej opinii – zasługuje na szczególne uznanie i wysokie wyróżnienie.

Profesor Jerzy Fierich zmarł 9 sierpnia 1965 r. w Krakowie.

Źródła

Zajac K., *Profesor dr inż. Jerzy Fierich statystyk – ekonomista*, „Wiadomości Statystyczne” 1985, nr 9.

Zajac K., *Krakowski ośrodek polskiej myśli statystycznej na przełomie XIX/XX wieku*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych” 1994, t. 42.

FISZ MAREK (1910–1963)

Marek Fisz urodził się 15 stycznia 1910 roku w Szydłowcu, w rodzinie żydowskiej. Rodzice, Sura z domu Rozenbaum i Kojfman Fisz, mieszkali w Ostrowcu Świętokrzyskim. Ojciec był prywatnym urzędnikiem (pracował między innymi jako pisarz w miejscowym młynie). Pierwotne imię Marka Fisza brzmiało Mojżesz. Zmiana imienia na Marek nastąpiła 19 lipca 1950 roku decyzją Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Zachód. Dzieciństwo i młodość M. Fisza owiane są tajemnicą. Wiadomo tylko, że w maju 1934 roku uzyskał świadectwo dojrzałości jako eksternista. W życiorysie dołączonym do wniosku o wszczęcie mu przewodu doktorskiego napisał: „Do przerabiania kursu szkoły średniej przystąpiłem w 22-im roku życia”. Jesienią 1934 roku rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W okresie studiów, w latach 1936–1939, pracował jako nauczyciel matematyki w szkole dla dorosłych, prowadzonej przez Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej Lokatorów „Szkłane Domy” przy Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Żoliborzu. Pracę magisterską pt. *Konformiczne przekształcenia przestrzeni jedno- i dwuspójnych* napisał pod kierunkiem prof. Stanisława Saksa. Po zdaniu 28 czerwca 1939 roku egzaminu magisterskiego, z wynikiem dobrym, uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie matematyki.

Przez cały okres wojny przebywał na terenie Związku Radzieckiego, gdzie pracował między innymi w szkolnictwie średnim. 29 stycznia 1944 roku ożenił się z Olgą Gukow. Mieli jedyne syna Aleksandra, urodzonego 24 września 1946 roku.

W roku 1946 M. Fisz wrócił do Polski i przez rok pracował jako wychowawca w Domu Dziecka w Otwocku. Od jesieni 1947 roku do końca września 1951 pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie, w charakterze starszego radcy ds. statystyki matematycznej. Warto w tym miejscu zauważyć, że z pracą naukową matematyka zetknął się po raz pierwszy, mając ponad 37 lat. W szczególności kierował tam zaprojektowaniem i opracowaniem wyników pierwszego po II wojnie światowej

Narodowego Spisu Powszechnego, przeprowadzonego według stanu o północy z 2 na 3 grudnia 1950 roku.

20 maja 1950 roku M. Fisz zwrócił się do Rady Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu z następującą prośbą:

Uprzejmie proszę o przyjęcie mojej pracy *Kontrola jakości produkcji masowej na cechę ciągłą* jako pracy doktorskiej i, w razie uznania jej za wystarczającą o dopuszczenie mnie do egzaminu ścisłego celem uzyskania stopnia doktora filozofii w zakresie matematyki (przedmiot uboczny: mechanika teoretyczna).

Ścisły egzamin doktorski M. Fisz zdał 19 grudnia 1950 roku przed Komisją w składzie: prof. dr Jan Nikliborc – przewodniczący oraz prof. dr Hugo Steinhaus, prof. dr Edward Marczewski, prof. dr Władysław Ślebodziński – członkowie. Promotorem rozprawy doktorskiej pt. *Kontrola jakości produkcji masowej na cechę ciągłą*, opublikowanej w czasopiśmie „Studia i Prace Statystyczne”, z. 2 (1950), s. 123-160, był prof. Hugo Steinhaus. Jego promocja doktorska odbyła się 23 czerwca 1951 roku w sali Senatu Uniwersytetu Wrocławskiego. Od czerwca 1950 roku rozpoczął współpracę z Działem Statystyki Matematycznej w Państwowym Instytucie Matematycznym w Warszawie, a od października 1951 roku podjął pracę w tym instytucie. Jednocześnie od roku akademickiego 1951/1952 rozpoczął współpracę z Uniwersytetem Warszawskim, prowadząc na nim wykłady i seminaria zlecone na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii. Z dniem 1 kwietnia 1954 roku minister Szkolnictwa Wyższego powołał go na kierownika Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. Od tego momentu M. Fisz stał się stałym pracownikiem tego wydziału. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku przyznała M. Fiszowi tytuł naukowy docenta. Ta sama komisja uchwałą z dnia 28 marca 1957 roku przyznała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Sekcja Studiów Uniwersyteckich Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego na posiedzeniu w dniu 20 marca 1957 roku powołała go na członka Zespołu Rzecznawców Matematyki. 15 marca 1958 roku został powołany na kierownika Działu Statystyki Matematycznej w Instytucie Matematycznym PAN w Warszawie. Brał udział w I Kongresie Nauki Polskiej, który odbył się w dniach od 29 czerwca do 2 lipca 1951 roku w Warszawie. Był to ogólnopolski zjazd około 1800 naukowców. Powołano na nim Polską Akademię Nauk. Od roku 1949 M. Fisz był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, a w latach 1953–1955 skarbnikiem Zarządu Głównego tegoż towarzystwa oraz wiceprezesem Oddziału Warszawskiego. Od roku 1957 był członkiem Institute of Mathematical Statistics (USA). Uczestniczył w orga-

nizacyjnym zjeździe Sekcji Biometrycznej przy Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika, który odbył się w dniach 19–21 lutego 1959 roku w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. Udział w nim wzięli: J. Czekanowski, B. Knaster, J. Łukaszewicz, W. Oktaba, M. Olekiewicz, J. Perkal, H. Steinhaus, S. Zubrzycki i inni. W początkach roku 1961 sekcja ta przekształciła się w Polskie Towarzystwo Biometryczne, którego pierwszym prezesem został Julian Perkal. Profesor M. Fisz wygłosił referaty między innymi na:

- Ogólnopolskim Zjeździe Matematyków w Warszawie w roku 1953,
- Konferencji probabilistycznej w Berlinie w roku 1954,
- Konferencji poświęconej procesom stochastycznym we Wrocławiu w roku 1954,
- Konferencji probabilistycznej w Leningradzie w roku 1955,
- Czwartym Sympozjum w Berkeley w roku 1960,
- Dorocznym Spotkaniu Instytutu Statystyki Matematycznej w Seattle w roku 1961.

W roku 1955 M. Fisz spędził trzy miesiące na Uniwersytecie Moskiewskim, a wiosną 1957 roku wykładał na Uniwersytecie Pekińskim. Czynił starania o wyjazd na stałe do Izraela, ale nie uzyskał zgody władz polskich. W roku 1960 wyjechał na roczny staż naukowy do Stanów Zjednoczonych, z którego do Polski nie powrócił. Pracował w: University of Washington (Seattle), Stanford University (Stanford), Columbia University oraz New York University (New York).

Zmarł 4 listopada 1963 roku w Metropolitan Hospital of New York City, USA, mając niewiele ponad 53 lata. Jest rzeczą znamioną, że żadne polskie czasopismo naukowe nie odnotowało śmierci profesora chociażby jednym zdaniem.

W krótkim, bo tylko szesnastoletnim okresie jego kariery naukowej uzyskał wiele znaczących wyników. Pierwsze prace naukowe M. Fisz, łącznie z rozprawą doktorską, dotyczyły metod pobierania prób oraz kontroli jakości produkcji. Kolejną grupę stanowią prace na temat rozkładów granicznych funkcji zmiennych losowych dyskretnych, ze szczególnym uwzględnieniem rozkładu Poissona i rozkładu wielomianowego. Nowoczesność badań M. Fisz uwidoczniła się w serii jego artykułów z lat 1957–1958, dotyczących rozkładów granicznych statystyk nieparametrycznych typu Kołmogorowa-Smirnowa. W artykułach tych wykorzystywał wynik Prochorowa z roku 1956, dotyczący słabej zbieżności miar do wielowymiarowych procesów empirycznych. Wyniki te nawet dzisiaj nadają się do pełnego wykorzystania w statystyce matematycznej. Artykuły te zostały przygotowane w czasie jego wizyt w Moskwie i Pekinie. Marek Fisz znaczącą uwagę poświęcił również badaniom własności funkcji próby procesów stochastycznych. Między innymi podał warunki wyrażone w terminach prawdopodobieństw bezwzględnych, przy których prawie wszystkie funkcje próby procesu są

funkcjami skokowymi ze skończoną oczekiwaną liczbą punktów nieciągłości. Wyniki te znacząco uogólnił w referacie, który zaprezentował na Czwartym Sympozjum w Berkeley w roku 1960. 16 czerwca 1961 roku w Seattle, w Stanie Washington, prof. M. Fisz wygłosił specjalny referat, zaproszony na Doroczne Spotkanie Instytutu Statystyki Matematycznej. Przedmiotem jego wystąpienia były rozkłady nieskończenie podzielne, którym pozostał wierny aż do śmierci. R. Pyke (1967) napisał: „Ten wspaniały referat przeglądowy, wraz z obszerną bibliografią liczącą 104 pozycje, będzie bardzo użyteczny przez wiele nadchodzących lat”.

Najbardziej znanym wkładem M. Fisz do teorii prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej jest jego podręcznik *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna*, którego pierwsze wydanie ukazało się w roku 1954 i liczyło 374 strony tekstu. Profesor M. Fisz pracę nad tym podręcznikiem rozpoczął w roku 1950, zanim uzyskał doktorat. Podręcznik ten okazał się bardzo popularny i wszystkie egzemplarze zostały sprzedane. Marek Fisz na wiele lat wyznaczył standardy nauczania rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. Wydanie trzecie tego podręcznika w języku angielskim ukazało się w wydawnictwie Wiley w roku 1963. Tłumaczem z języka polskiego był prof. Robert Bartoszyński. Nawiasem mówiąc, promotorem rozprawy doktorskiej Roberta Bartoszyńskiego pt. *O słabej zbieżności miar*, obronionej 23 stycznia 1960 roku w Instytucie Matematycznym PAN w Warszawie, był prof. M. Fisz. Wydanie trzecie podręcznika M. Fisz w języku polskim (liczyło 694 strony), nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego, ukazało się dopiero w roku 1967, już po śmierci autora. Opóźnienie to było wynikiem zawirowań życiowych M. Fisz.

R. Pyke (1967) o podręczniku tym napisał tak:

Tekst ten został napisany zarówno dla starszych studentów studiów licencjackich jak i dla studentów pierwszego roku studiów magisterskich. Obejmuje teorię prawdopodobieństwa i wnioskowanie statystyczne oraz, obok wielu zwykłych zagadnień, zawiera wstępy do procesów stochastycznych i analizy sekwencyjnej. W książce znajduje się zestaw 317 zadań i uzupełnień, co łącznie z istotnymi uwagami historycznymi i bibliograficznymi, czyni z niej zarówno znakomitą monografię jak i podręcznik.

Oprócz czterech wydań tego podręcznika w języku polskim ukazały się trzy wydania w języku angielskim (jedno w Indiach i dwa w USA) oraz 11 wydań w języku niemieckim.

Profesor M. Fisz w ciągu stosunkowo krótkiej kariery naukowej wniósł bardzo wiele do rozwoju i nauczania zarówno rachunku prawdopodobieństwa, jak i statystyki matematycznej.

Źródła

- Domański C., *Fisz Marek, 1910–1963*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*. Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa 1998, s. 92-93.
- Materiały archiwalne: Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie, Uniwersytetu Wrocławskiego, Urzędu Stanu Cywilnego w Szydłowcu i Wydziału Matematyki, Informatyki i Mechaniki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Oktaba W., *Fisz Marek*, w: W. Oktaba, *Probabiliści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002, s. 98-99.
- Pyke R., *Obiturity of Professor Marek Fisz*, *Z. Wahrscheinlichkeitstheorie verw. Geb.*, 1967, 8, s. 153-156.

MIROŚLAW KRZYŚKO

GNOT STANISŁAW (1946–2002)

Urodził się 10 października 1946 roku w Przemyślu w rodzinie robotniczej jako syn Feliksa i matki Kazimierzy z domu Samborskiej. Tu od 1960 roku uczęszczał do II Liceum Ogólnokształcącego im. prof. Kazimierza Morawskiego, które ukończył w 1964 roku. W latach 1964–1969 roku odbył studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego na kierunku matematyka. 26 czerwca 1969 roku obronił pracę dyplomową *O współczynnikach Pitmana* (opiekun: doc. dr hab. Witold Klonecki, recenzent: doc. dr Bolesław Kopociński, w egzaminie uczestniczył też prof. dr Józef Łukaszewicz) i otrzymał dyplom magistra matematyki. W latach 1969–1972 był doktorantem w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. W sierpniu 1972 roku wstąpił w związek małżeński (żona Małgorzata), a w czerwcu 1979 roku przyszła na świat jego jedyna córka Beata.

W latach 1972–1975 pracował jako starszy asystent w Instytucie Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN we Wrocławiu w Ośrodku Obliczeniowym, który sam organizował. Stopień doktora nauk matematycznych za pracę *Średnia efektywność układów blokowych* (promotor: doc. dr hab. Witold Klonecki) uzyskał 26 stycznia 1974 roku w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. Recenzentami pracy doktorskiej byli: doc. dr hab. Tadeusz Caliński, prof. dr Józef Łukaszewicz (praca opublikowana w czasopiśmie matematycznym: „Matematyka Stosowana”, Seria V 1975, PWN, Warszawa, a ponadto główne wyniki w czasopiśmie: „Mathematische Operationsforschung und Statistik”, 7, 1976, *The mean efficiency of block design*, s. 75-84). Od 1975 roku prowadził ćwiczenia ze statystyki matematycznej dla studentów V roku sekcji zastosowań Uniwersytetu Wrocławskiego. W roku akademickim 1975/1976 prowadził wykład monograficzny dla studentów IV i V roku matematyki UWr na temat *Estymacja parametrów w modelach liniowych*. W latach 1977–1979 na Kursie Zastosowań Matematyki w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu prowadził wykłady na temat analizy danych jakościowych, statystycznych metod w genetyce populacyjnej, statystyki dla le-

karzy. Od 1975 roku był członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, a od 1979 roku – Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Po uzyskaniu doktoratu został zatrudniony na etacie adiunkta w Instytucie Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN we Wrocławiu, gdzie pracował nieprzerwanie przez 10 lat (w zakładzie o dość egzotycznej nazwie: Ośrodek Obliczeniowy i Kolekcja Drobnoustrojów, którego kierownikiem był mikrobiolog prof. dr hab. Teofil Szulga), gdzie był głównym konsultantem w zakresie metod matematycznych i statystycznych wielu prac doktorskich i habilitacyjnych pracowników naukowych tego Instytutu. W latach 1973–1984 prowadził w tym Instytucie coroczne praktyki dla studentów IV roku sekcji zastosowań UW. W tym czasie pracował również jako członek zespołu ds. wydawnictw serii „Statystyka Matematyczna”. Latem 1981 roku odbył dwumiesięczny staż naukowy w Instytucie Matematyki Akademii Nauk NRD w Berlinie. W roku 1981 aktywnie uczestniczył w organizacji międzynarodowej konferencji we Wrocławiu pod nazwą 14th European Meeting of Statisticians.

Stopień doktora habilitowanego nauk matematycznych w zakresie statystyki matematycznej uzyskał 18 stycznia 1984 roku w Instytucie Matematyki na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego (na podstawie cyklu publikacji pod tytułem *Estymacja komponentów wariacyjnych w modelach liniowych*), zatwierdzony przez CK w czerwcu 1984 roku.

Specyficzny klimat ostatnich lat pracy w Instytucie (w latach 1980–1982 był wiceprzewodniczącym NSZZ „Solidarność”) spowodował, że musiał opuścić środowisko medyczne i po habilitacji, 1 października 1984 roku, podjął pracę na stanowisku adiunkta w Katedrze Matematyki Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Dokładnie rok później został mianowany na stanowisko docenta (do 31.10.1991).

Tytuł naukowy profesora otrzymał 27 grudnia 1991 roku na wniosek Rady Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach 1991–1994 był kierownikiem Katedry Matematyki i kierownikiem Zakładu Statystyki Akademii Rolniczej we Wrocławiu na stanowisku profesora nadzwyczajnego. W latach 1990–1994 był także zatrudniony w Instytucie Matematyki Politechniki Opolskiej. W okresie VI kadencji (1988–1990) pełnił funkcję przewodniczącego Komisji ds. Statystyki Matematycznej przy Komitecie Nauk Matematycznych Polskiej Akademii Nauk, a w okresie 1991–1993 był jej wiceprzewodniczącym. Jesienią 1994 roku, po długich rozważaniach, podjął trudne wyzwanie w nowym środowisku akademickim i naukowym w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze. Na tej uczelni do roku 1997 był kierownikiem Zakładu Probabilistyki i Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki, a w latach 1997–1999 w tymże instytucie pełnił funkcję zastępcy dyrektora ds. naukowych na stanowisku profesora zwyczajnego (od 1.06.1997 r. na zasadach mianowania przez MEN).

W latach 1996–1999 z wielkim zaangażowaniem pełnił obowiązki prorektora ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą. Od 1999 roku podjął pracę na Politechnice Zielonogórskiej w Instytucie Matematyki na stanowisku profesora zwyczajnego. We wrześniu 2001 roku z połączenia Politechniki Zielonogórskiej i WSPTK utworzony został Uniwersytet Zielonogórski z nietuzinkowym w skali kraju, liczącym blisko 100 pracowników Instytutem Matematyki, który, niestety, okazał się ostatnią naukową przystanią prof. Stanisława Gnota.

Profesor Gnot był wytrawnym specjalistą w zakresie statystyki matematycznej. Opublikował ponad 60 prac naukowych w renomowanych czasopismach o zasięgu międzynarodowym, głównie w zakresie estymacji i testowania hipotez o parametrach, określających strukturę probabilistyczną modeli liniowych oraz dotyczących teorii eksperymentu. Był promotorem 3 prac doktorskich (do ukończenia czwartego doktoratu zabrakło zaledwie paru tygodni). Wykonał 22 recenzje prac doktorskich, 3 recenzje prac habilitacyjnych i 2 recenzje w sprawie ubiegania się o tytuł naukowy profesora. Wydał oryginalną monografię pt. *Estymacja komponentów wariancyjnych w modelach liniowych* (WNT, Warszawa 1992), która jest wspaniałym kompendium wiedzy o optymalnej estymacji punktowej komponentów wariancyjnych w mieszanych i losowych modelach liniowych, odpowiadających różnym układom eksperymentalnym. Jest ona bardzo pomocna zarówno młodym adeptom matematyki, specjalizującym się w statystycznej teorii podejmowania decyzji, jak i doświadczonym statystykom, zajmującym się rozważaną w tej monografii problematyką. Ze względu na szeroko rozwinięty aspekt praktyczny chętnie korzystają z niej specjaliści z innych niematematycznych dyscyplin. Ponadto jest współautorem dosyć popularnego i niezwykle oryginalnego podręcznika ze statystyki (*Statystyka – 15 godzin z Pakietem „Statgraphics”*. Wyd. AR, Wrocław 1993, 1994, 1997, współautorzy: A. Dąbrowski, A. Michalski, J. Szrednicka), będącego przewodnikiem przy statystycznej analizie danych eksperymentalnych, prowadzonej z wykorzystaniem pakietu statystycznego. Tym samym jako jeden z pierwszych na rynku polskim pokazał, jak można w nowoczesny i praktyczny sposób uczyć trudnych pojęć z zakresu statystyki matematycznej. Odbył kilka staży zagranicznych w takich krajach, jak: Finlandia (University of Tampere), Niemcy (Universität Dortmund, tu przebywał również miesiąc w ramach stypendium naukowego DAAD), Wielka Brytania (University of London), Portugalia (University of Lisboa), Słowacja (Slovak Academy of Sciences); brał udział w kilkunastu konferencjach zagranicznych, najczęściej z gościnnym wykładem.

Warto podkreślić, że na różnych etapach swojej zawodowej kariery był organizatorem lub współorganizatorem wielu konferencji naukowych krajowych i międzynarodowych, poświęconych różnym zagadnieniom statystyki matematycznej, między innymi:

- „Conference On Mathematical Statistics”, Kozubnik 1986, Łagów 1998,
- „Statystyczne Metody Identyfikacji – Teoria i Zastosowania”, Sobótka 1987, 1988, 1989 (seminaria naukowe z udziałem gości zagranicznych, których efektem były wydania oryginalnych materiałów z recenzowanymi artykułami w języku angielskim),
- „Statystyka Matematyczna”, Wisła 1992, 1994, 1995,
- „Zielonogórskie Konfrontacje Matematyczne”, 1996, 1997, 1998.

Problematyka badawcza, będąca głównym przedmiotem zainteresowań i rozważań prof. Stanisława Gnota, dotyczyła:

- wnioskowania statystycznego w genetyce populacyjnej i mikrobiologii – ważniejsze prace: *Ilościowy i jakościowy aspekt cech w numerycznych metodach taksonomicznych* („Postępy Mikrobiologii”, XIV, 1975), *Zastosowanie metody analizy czynnikowej do taksonomii drobnoustrojów* („Postępy Mikrobiologii”, XVI, 1977) – współautor T. Szulga, *Estimation of gene frequencies by the determinant methods* („Genetica Polonica”, 22, 1981, współautorzy: H. Matej, T. Szulga), *Estimation of parameters in certain hierarchical genetic models* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 10, 1979), *Testing for Hardy-Weinberg equilibrium* („Biometrics”, 36, 1980, współautor T. Ledwina), *Estimation of parameters under Hardy-Weinberg law in population genetics* („Statistics”, 19, 1988, współautor A. Michalski);
- optymalnej estymacji i testowania hipotez w modelach liniowych o różnorodnych strukturach macierzy kowariancji – ważniejsze prace: *Best linear plus quadratic estimation of parameters in mixed linear models* („Zastosowania Matematyki”, XV, 1977, s. 455-462, współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *Uniformly minimum variance unbiased estimation in various classes of estimators* (współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *The essentially complete class of rules in multinomial identification* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 8, 1977), *Best unbiased linear estimation. A coordinate-free approach* („Prob. Math. Statist.”, 1, 1979, współautorzy: W. Klonecki, R. Zmyślony), *Bayes estimation in linear models: A coordinate-free approach* („J. Multivariate Analys.”, 13, 1983), *Quadratic estimation in mixed linear models with two variance components* („J. Statist. Plan. Inference”, 8, 1983, współautor J. Kleffe), *Nonnegativity of quadratic estimates in mixed linear models with two variance components* („J. Statist. Plan. Inference”, 12, 1985, współautorzy: J. Kleffe, R. Zmyślony), *Kwadratowa estymacja komponentów wariacyjnych w modelach liniowych* („Matematyka Stosowana”, XXVII, 1986), *Quadratic estimation of variance components in mixed block design* („J. Statist. Plan. Inference”, 16, 1987), *On minimum biased*

- quadratic estimators* („Statistics”, 19, 1988, współautor J. Srzednicka), *Characterizations of two-way layouts from the point of view of variance component estimation in corresponding linear models* („J. Statist. Plan. Inference”, 26, 1990, współautorzy: J. Baksalary, A. Dobek), *Linear and quadratic estimation from inter- and intra-block sources of information* („Statistics”, 22, 1991, współautor A. Michalski), *Bayes invariant quadratic estimation in general linear regression models* („J. Statist. Plan. Inference”, 30, 1992, współautorzy: J. Srzednicka, R. Zmyślony), *Nonlinear estimation in linear models* („Statistics”, 23, 1992, współautorzy: H. Knautz, G. Trenkler, R. Zmyślony), *Tests based on admissible estimators in two variance components model* („Statistics”, 25, 1994, współautor A. Michalski), *Nonnegative minimum biased quadratic estimation in the linear regression model* („J. Multivariate Analysis”, 54, 1995, współautorzy: G. Trenkler, R. Zmyślony), *Best estimation of variance components with arbitrary kurtosis in two-way layouts mixed models* („J. Statist. Plan. Inference”, 44, 1995, współautorzy: J. Baksalary, S. Kageyama), *On admissible of the intra-block and inter-block variance component estimators* („Biometrical Letters”, 35, 1, 1998, współautorzy: T. Caliński, A. Michalski), *Nonnegative minimum biased quadratic estimation in mixed linear linear models* („J. Multivariate Ann.”, 80, 2002, współautor M. Grządziel), *Maximum likelihood estimation in mixed normal model with two variance components* („Statistics”, 36(4), 2002, współautorzy: D. Stehmann, G. Trenkler, A. Urbańska-Motyka);
- teorii eksperymentu ze szczególnym uwzględnieniem teorii układów blokowych –
 - ważniejsze prace: *Układy wierszowo-kolumnowe* (Czwarte Colloquium z Agro-Biometrii, 1974), *The mean efficiency of block design*. „Math. Operationsfors. Statist.”, 7, 1976);
 - metod identyfikacji – prace: *The problem of two-group identification* („Math. Operationsfors. Statist.”, ser. Statistics 9, 1978), *Odporne metody identyfikacji* (Materiały Seminarium nt. *Metody identyfikacji – teoria i zastosowania*, Sobótka 1987, współautorzy: T. Bednarski, A. Niemiec), *Estymatory typu „ridge” w modelach liniowych* (Materiały Seminarium nt. *Metody identyfikacji – teoria i zastosowania*, Sobótka 1988), *Identyfikacja obrazów – teoria i zastosowania. Metody Transformacji Obrazów Satelitarnych i Fotogrametrycznych dla Potrzeb Gospodarki Rolnej i Wodnej* (AR Wrocław 1990, współautorzy: T. Bednarski, A. Dąbrowski).
- Do najważniejszych osiągnięć naukowych Stanisława Gnota należy zaliczyć:
- skonstruowanie klasy testów dopuszczalnych do testowania hipotezy o równowadze Hardy’ego-Weinberga w modelach genetyki populacyjnej (prace z T. Bednarskim i T. Ledwiną);

- podanie pewnych uogólnień teorii dotyczących charakteryzacji estymatorów bayesowskich i dopuszczalnych względem kwadratowej funkcji straty w modelach liniowych (współpraca z: W. Kloneckim, R. Zmyślonym, J. Kleffe, J. Szrednicką);
- konstrukcja klasy testów i podanie ich własności dla testowania hipotez dotyczących komponentów wariacyjnych, opartych na niezmienniczych estymatorach dopuszczalnych tych parametrów (wspólnie z A. Michalskim);
- podanie pełnej charakteryzacji nieujemnych i dopuszczalnych estymatorów komponentów wariacyjnych w modelach mieszanych z dwoma komponentami (współpraca z: R. Zmyślonym, J. Kleffe, Stemannem, G. Trenklerem);
- podanie warunków koniecznych i dostatecznych, przy których istnieją jednostajnie najlepsze estymatory niezmiennicze komponentów wariacyjnych w modelu dwukierunkowej klasyfikacji, przy dowolnym rozkładzie prawdopodobieństwa wektora obserwacji (współpraca z J. Baksalarem, S. Kageyama);
- skonstruowanie estymatora nieujemnego o minimalnym obciążeniu funkcji średniego ryzyka kwadratowego estymatora liniowego w modelu normalnym i wykorzystanie tego estymatora przy wyborze zmiennych w analizie regresji (współpraca z: G. Trenklerem, H. Knautzem, R. Zmyślonym, Stemannem);
- podanie warunków koniecznych i dostatecznych dopuszczalności wewnątrz- i między-blokowych estymatorów komponentów wariacyjnych w mieszanym modelu liniowym z dwukierunkową klasyfikacją (wspólnie z A. Michalskim);
- podanie w jawnej postaci estymatorów największej wiarygodności komponentów wariacyjnych dla pewnej klasy liniowych modeli mieszanych bez ograniczeń i w klasie estymatorów nieujemnych (prace z: A. Urbańską-Motyką, G. Trenklerem, H. Knautzem, R. Zmyślonym, Stemannem).

Osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Stanisława Gnota to namacalny dowód jego naukowego talentu i zdolności wspianego organizowania pracy w różnych zespołach badawczych. Był kierownikiem lub głównym wykonawcą kilku projektów badawczych – grantów finansowanych przez KBN, nie licząc innych finansowanych przez różne resorty ministerialne. Ostatni grant KBN (01.02.2000–30.01.2002), którego był kierownikiem, dotyczył zastosowania metod algebry liniowej, analizy wypukłej oraz algorytmów i procedur numerycznych do liniowego i odpornego wnioskowania w modelach liniowych. Kierowany przez niego grant zaowocował 12 pracami opublikowanymi lub wysłanymi do druku w takich czasopismach, jak: „Linear Algebra and its Applications”, „Statistics”, „J. Multivariate Analysis”. Końcowy raport z realizacji tego projektu badawczego pisał z wielkim wysiłkiem, nie wiedząc do końca, że bezlitosny nowotwór trawi kości jego spracowanych ramion.

Doskonale pamiętam dzień 23-go listopada 2001 roku po południu w małej sali seminaryjnej Katedry Matematyki AR, kiedy w wąskim gronie prezentował główne idee naszej wspólnej z Agnieszką Urbańską-Motyką, niestety już ostatniej pracy „Some properties of ML and REML estimators in mixed normal models with two variance components” (Discussiones Mathematicae – Probability and Statistics 24, 2004), poświęconej estymatorom typu REML komponentów wariacyjnych w mieszanych modelach normalnych – to był ostatni występ profesora Stanisława Gnota przy tablicy, jakże można Go za to teraz podziwiać, ile musiał wydobyć z siebie sił, dokonując ostatnich zapisów” –

– wspomina jego uczeń i wieloletni współpracownik – dr hab. Andrzej Michalski.

Za swoje osiągnięcia na polu naukowym i dydaktycznym otrzymał liczne nagrody: w latach 1986–1994 – dziewięć nagród Rektora AR we Wrocławiu, w latach 1994–1998 – trzy nagrody Rektora WSPTK w Zielonej Górze.

Zmarł nad ranem we wtorek 9 kwietnia 2002 roku po długiej i ciężkiej chorobie, która powoli niweczyła jego twórcze siły. Pomimo cierpienia, niemalże do ostatnich dni życia rozmawiał i myślał o różnych problemach, o swoich współpracownikach i wielu niedokończonych pracach. Został pochowany 11 kwietnia na cmentarzu parafii św. Rodziny we Wrocławiu, przy ul. Smętnej (pole 16b, rząd II, grób 19).

Profesor dr hab. Stanisław Gnot cieszył się wielkim uznaniem nie tylko w kraju, ale i w różnych miejscach świata, o czym świadczyły listy kondolencyjne napływające z różnych ośrodków zagranicznych. Ci, którzy go znali lub choćby przez chwilę z nim przebywali, doznawali wiele radości i szczerze go poważali. Był ceniony za swój niebywały humor, otwartość, niespotykaną życzliwość, umysł z jednej strony bardzo racjonalny, a z drugiej – subtelny i głęboko refleksyjny. Był wybitnym naukowcem i mądrym nauczycielem akademickim – po prostu człowiekiem z charyzmą.

Źródła

Dokumenty Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

Dokumenty i prace odziedziczone po zmarłym, będące w posiadaniu autora biogramu.

Dzieje Akademii Rolniczej. Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław 2001.

Pro Memoria. Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław 2005.

ANDRZEJ MICHALSKI

GREŃ JERZY (1936–1985)

Jerzy Piotr Greń urodził się 14 marca 1936 roku w Cięcynie (powiat żywiecki, wówczas województwo krakowskie, obecnie śląskie). Szkołę powszechną i liceum ukończył w Bielsku-Białej. W latach 1954–1958 studiował w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie na Wydziale Ogólnoekonomicznym. Ukończył kierunek „Statystyka matematyczna”, otrzymując dyplom magisterski na podstawie pracy *Wyrównywanie danych dorocznych spisów rolnych w Polsce metodą reprezentacyjną*, napisanej pod kierunkiem prof. Ryszarda Zasepy. W 1958 roku rozpoczął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki Matematycznej na Wydziale Ogólnoekonomicznym SGPiS. W roku 1964 na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych po obronie rozprawy doktorskiej *Zagadnienia lokalizacji próby w wieloparametrowym losowaniu warstwowym* (promotorem rozprawy był prof. Wiesław Sadowski, recenzentami prof. Ira Koźniewska i prof. Egon Vielrose). Od 1 października 1964 roku był adiunktem w Katedrze Statystyki Matematycznej SGPiS, która została przekształcona w Katedrę Ekonometrii, a następnie Instytut Ekonometrii. Od 1970 roku należał do PZPR. W 1972 roku Rada Wydziału Finansów i Statystyki SGPiS nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy *Gry statystyczne i ich zastosowania* (recenzentami byli prof. prof. Zdzisław Hellwig, Zbigniew Pawłowski i Wiesław Sadowski). Od 1 marca 1973 roku był docentem w Katedrze Ekonometrii. W roku akademickim 1973/1974 przebywał na stypendium British Council w Queen Mary College i London School of Economics. W latach 1975–1980 był wicedyrektorem Instytutu Gospodarstwa Społecznego SGPiS. W 1979 roku Rada Państwa PRL nadała mu tytuł profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych (recenzentami wniosku byli prof. prof. Zbigniew Czerwiński, Wiesław Sadowski i Kazimierz Zajac), a w 1980 roku został kierownikiem Zakładu Statystyki Matematycznej w Instytucie Ekonometrii. W latach 1979–1981 kierował także Zakładem Statystyki i Ekonometrii

na Wydziale Ekonomicznym UMCS w Lublinie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Od lipca 1981 do czerwca 1984 roku przebywał w Etiopii jako ekspert FAO. Powrócił do kraju latem 1984 roku, a 1 października 1984 roku został dyrektorem Instytutu Ekonometrii.

Profesor Jerzy Greń zajmował się problemami metody reprezentacyjnej oraz między innymi demografii. Jednak najważniejsze wyniki uzyskał w dziedzinie statystyki bayesowskiej i jej zastosowań ekonomicznych. Jego praca habilitacyjna *Gry statystyczne i ich zastosowania* została opublikowana w wersji rozszerzonej przez PWE w 1972 roku i w przekładzie rosyjskim przez moskiewskie wydawnictwo „Statistika” w 1975 roku. Była pierwszą w polskiej literaturze naukowej monografią na temat statystyki bayesowskiej, gdyż poprzednio w języku polskim ukazywały się książki zawierające jedynie rozdziały na ten temat. Najznaczniejszym osiągnięciem teoretycznym profesora Grenia, zawartym w tej książce, było potraktowanie zadania prognozy jako statystycznego problemu decyzyjnego. Dużą wartość miały również rozdziały dotyczące zastosowań ekonomicznych. Za tę pracę otrzymał Nagrodę III stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Opublikował liczne artykuły naukowe w „Przeglądzie Statystycznym” i innych czasopismach. Ramy organizacyjne jego prac badawczych tworzył w SGPiS nie tylko Instytut Ekonometrii, ale także Instytut Planowania i Zarządzania Gospodarczego, Instytut Rozwoju Gospodarczego oraz Instytut Gospodarstwa Społecznego. Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, redagował dział statystyki „Przeglądu Statystycznego”, w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym był członkiem zarządu Sekcji Zastosowań Matematyki i Statystyki Oddziału Warszawskiego.

Profesor Jerzy Greń był wybitnym dydaktykiem. Rozpoczął swoją karierę od prowadzenia ćwiczeń z matematyki, a w późniejszym czasie wykładał między innymi ekonometrię, statystykę matematyczną i metodę reprezentacyjną. Kierował Podyplomowym Studium Zastosowań Matematyki w Ekonomii. Wykładał nie tylko w SGPiS, ale także na: Politechnice Warszawskiej, Uniwersytecie Łódzkim, Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu i przez ponad dziesięć lat w Akademii Sztabu Generalnego. Dużą popularność uzyskiwała jego książka *Modele i zadania statystyki matematycznej*, będąca jednocześnie podręcznikiem i zbiorem zadań, wielokrotnie wznawiana przez PWN. Uczestniczył w międzynarodowych konferencjach o charakterze dydaktycznym, interesując się tak zwanym nauczaniem programowanym. Jako pierwszy w Polsce zastosował ten system, pisząc podręcznik akademicki *Statystyka matematyczna. Podręcznik programowany*, wydany przez PWN dopiero w 1987 roku. Wypromował ponad trzydziestu magistrów, kilku doktorów, recenzował około dziesięć prac doktorskich.

Profesor Jerzy Greń był także ekspertem w dziedzinie zastosowań statystyki i ekonometrii. Na wczesnym etapie kariery, w latach 1959–1960, pracował w Instytucie Farmakologii jako statystyk. Należał do grona ekspertów PTE w dziedzinie statystyki. Współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym – w latach 1962–1981 był członkiem Komisji Matematycznej GUS. Opracował wiele rozmaitych analiz i opinii, ale ukoronowaniem jego działalności w dziedzinie praktycznych zastosowań stał się wyjazd, w 1981 roku, w charakterze eksperta FAO do Etiopii, która od wielu lat znajdowała się w złej sytuacji gospodarczej i żywnościowej, pogłębionej przed przewrót wojskowy i dyktaturę od 1974 roku. Organizował tam zintegrowany system statystyki żywnościowej i rolniczej, szkolił statystyków etiopskich, opublikował podręcznik *Handbook on Applied Econometrics*, wydany w Addis Abebie w 1983 roku przez Centralny Urząd Statystyczny Etiopii.

Profesor Jerzy Greń zmarł nagle 30 marca 1985 roku.

Źródła

Archiwum SGH, akta osobowe i akta przewodów na stopnie i tytuły naukowe Jerzego Grenia.

<edustat.com.pl> (Portal Edukacyjny Statystyki Publicznej, strona internetowa).

Report: The XXIX Conference on Multivariate Statistical Analysis 2010, Łódź. Oprac.

M. Zielińska-Sitkiewicz, A. Witaszczyk, „Statistics in Transition (new series)” 2010, 11, 3, s. 650-651.

MAREK MĘCZARSKI

GUZIK BOGUSŁAW (1946–2009)

Bogusław Guzik urodził się 4 listopada 1946 roku w Józefowie w województwie za-mojskim. W następnym roku jego rodzice zamieszkali z dziećmi na Ziemiach Odzyska-nych w Barlinku (wówczas woj. gorzowskie), gdzie ukończył szkołę podstawową oraz średnią. Studia podjął w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu na Wydziale Handlowo-Towaroznawczym. Bezpośrednio po ich ukończeniu w roku 1969 rozpoczął pracę na stanowisku asystenta, najpierw (krótko) w Instytucie Ekonomii Politycznej WSE w Poznaniu, a następnie w Zakładzie Ekonometrii Instytutu Statystyki i Ekono-metrii (w roku 1991 przemianowanym na Katedrę Ekonometrii, którą kierował nieprze-rwanie przez 15 lat). Stopień doktora nauk ekonomicznych otrzymał w 1975 roku (rozprawa doktorska *Prognozowanie na podstawie trendów segmentowych*, promotor prof. Z. Czerwiński), a stopień doktora habilitowanego w 1980 roku na podstawie roz-prawy *Metody prognozowania ekonometrycznego*, będącej częścią monografii *Progno-zowanie ekonometryczne. Podstawy i metody* (PWE, 1980; autorem drugiej części był prof. Z. Czerwiński). Tytuł profesora nauk ekonomicznych uzyskał w 1991 roku.

Od początku swojej kariery naukowej prof. Bogusław Guzik interesował się proble-mami z pogranicza ekonometrii i statystyki – dwóch dyscyplin tak się z sobą zają-biających, że *de facto* trudno je rozgraniczyć. Zawsze podejmował tematy trudne i aktualne, pozostające w centrum zainteresowania ekonometryków i statystyków, pro-ponując oryginalne rozwiązania, dzięki którym zdobył pozycję uznanego w tym gronie specjalisty.

Był tytanem pracy i pasjonatem nauki. Jego dorobek naukowy przekracza 300 pozy-cji, głównie z zakresu: prognozowania ekonometrycznego, wielowymiarowej analizy porównawczej, ekonometrii finansowej oraz metod i modeli pomiaru efektywności go-spodarczej (Data Envelopment Analysis – DEA). Był bardzo krytyczny wobec tego, co robił i ostrożny w wyciąganiu wniosków, a zarazem ufny w nieograniczone możliwości

poznania naukowego. Postawę tę dobrze ilustrują słowa wypowiedziane przez niego podczas kolokwium habilitacyjnego w 1980 roku:

Trzeba jasno powiedzieć, że kiedy naukowcy angażują się w przewidywanie przyszłości, **po-
dejmują w gruncie rzeczy temat nie ten, który tradycyjnie uważany jest za naukowy**. Trudno bowiem w formułowaniu większości prognoz doszukać się np. stosowania eksperymentalnych wzorców, zasad dowodu naukowego, dokładności, natychmiastowej sprawdzalności hipotez. **Przesłanki wniosków prognostycznych są kombinacją wiedzy, spekulacji i wyobrażeń** – zwłaszcza sposób dochodzenia do wniosków prognostycznych, a więc sposób myślenia. Prognozowanie naukowców oparte jest na poznawalnej przeszłości i terażniejszości, zrozumieniu czynników, które uczyniły terażniejszość taką jaka jest. Łączy ono terażniejszość z przyszłym stanem rzeczy przez wykrycie tych okoliczności, które w przyszłości mogą doprowadzić do jednej lub kilku możliwości. **Prognozowanie naukowe oznacza wreszcie obowiązek ostrożności i rozwagi w formułowaniu prognoz oraz obowiązek określania jaki stopień zaufania przywiązuje się do wypowiedzianych stwierdzeń** [podkreślenia E.P.].

W badaniach ekonometryczno-statystycznych od początku były (i są zresztą nadal) widoczne dwa zasadniczo różniące się podejścia (nurty) metodologiczne. Pierwszy z nich, zorientowany przede wszystkim na rozwój teorii, wyróżnia się stosowaniem wyrafinowanego, skomplikowanego teoretycznie i narzędziowo aparatu matematycznego, co samo w sobie nie jest ani naganne, ani groźne, ale mocno zawęży krąg partnerów do merytorycznej dyskusji naukowej, nie mówiąc o potencjalnych użytkownikach-praktykach. Poza tym, łatwo popaść w niebezpieczną skrajność, gdy warsztat formalny zaczyna przesłaniać wartość merytoryczną problemu naukowego. Punktem wyjścia drugiego kierunku, ukierunkowanego głównie na rozwiązywanie konkretnych problemów praktycznych, jest najpierw dobrze sformułowana hipoteza badawcza, do której następnie dobierane są – stosownie do charakteru problemu – adekwatne narzędzia. Kierunek ten lepiej oddaje właściwe dla nauk ekonomicznych rozumienie istoty badań ekonometrycznych, to jest szukanie odpowiedzi na stawiane pytania o charakterze ekonomicznym i wyjaśnianie celu (społecznego, gospodarczego), któremu odpowiedzi te mają służyć. Cały dorobek naukowy prof. Bogusława Guzika mieści się w tym drugim nurcie.

Zainteresowanie prof. Bogusława Guzika prognozowaniem ekonometrycznym sięga początków jego kariery naukowej i było kontynuowane zarówno po doktoracie, jak i habilitacji. W rozprawie habilitacyjnej Bogusław Guzik rozwija koncepcję prognozowania, wykraczającą poza tradycyjne schematy ekonometrycznych badań statystycznych. Przedstawia własne uogólnienia rozwijające ówczesny dorobek i uzupełniające dostrzegalne luki, między innymi w zakresie: metod prognozowania segmentowego, wag

harmonicznych prof. Z. Hellwiga oraz tak zwanych prognoz bez wygładzania. Proponuje własne oryginalne sposoby budowy przedziału wiarygodności prognozy, badania jej dopuszczalności i ustalania horyzontu.

Łącznie poza doktoratem i habilitacją problematyce tej poświęcił około 30 artykułów opublikowanych głównie w czasopismach naukowych: „Przegląd Statystyczny” (organ Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN), „Organizacja i Kierowanie”, którego wydawcą jest Komitet Nauk o Organizacji i Zarządzaniu PAN, „Wiadomościach Statystycznych” (wydawca: Główny Urząd Statystyczny) oraz w zeszytach naukowych Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (seria: „Prace Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej”) i Uniwersytetu Szczecińskiego.

Drugi obszar zainteresowań badawczych prof. Bogusława Guzika wiąże się z modelowaniem ekonometrycznym. Jego prace z tego zakresu, sięgające początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, były kontynuowane dosłownie do ostatniej chwili i obejmują między innymi dwie monografie: *Modelowanie i planowanie wzrostu gospodarki narodowej* (PWN, 1982; współautor) oraz *Segmentowe modele ekonometryczne* (1993; Wydawnictwo AE w Poznaniu) i blisko 50 artykułów naukowych opublikowanych między innymi w takich czasopismach, jak: „Ekonomista” (organ Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN oraz PTE), „Przegląd Statystyczny”, „Control and Cybernetics”, „Badania Operacyjne i Decyzje” oraz „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku prof. Bogusław Guzik cały cykl prac z zakresu modelowania ekonometrycznego zamieścił także w zeszytach naukowych AE w Poznaniu (seria: „Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka”).

Wyróżniająca się w tym nurcie zwłaszcza monografia *Segmentowe modele ekonometryczne* stanowi całościowy wykład najważniejszych problemów modelowania segmentowego nieregularnych zjawisk społeczno-gospodarczych. Praca ma charakter metodologiczny i zawiera szereg przyczynków oraz nowych koncepcji rozwijających teorię i praktykę modelowania ekonometrycznego. Dziełem tym prof. Bogusław Guzik potwierdził pozycję niekwestionowanego lidera i twórcy nowego działu ekonometrii, zajmującego się budową i wykorzystaniem segmentowych modeli ekonometrycznych.

Trzecim nurtem badawczym, którego początki sięgają przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, była wielowymiarowa analiza porównawcza (WAP). W ramach tej problematyki prof. Bogusław Guzik: zaproponował autorską metodę pomiaru podobieństwa (niepodobieństwa) dendrytów, opracował własną modyfikację znanego w praktyce grupowania wielowymiarowych obiektów „metodą kul”, eliminując niepożądane własności tej metody, oraz oryginalną metodę periodyzacji rozwoju obiektów wielowymiarowych. Z tego zakresu profesor opublikował kilkanaście

artykułów naukowych w „Przeglądzie Statystycznym” i „Wiadomościach Statystycznych” oraz w zeszytach naukowych Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (seria: „Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka”) i Uniwersytetu Szczecińskiego.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku prof. Bogusław Guzik zaczął interesować się ekonometrią finansową, publikując między innymi w czasopismach: „Bank i Kredyt”, „Badania Operacyjne i Decyzje”, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” kolejnych kilkanaście artykułów poświęconych między innymi: metodom mierzenia efektywności banków, metodom (i procedurom) prognozowania cen akcji, próbom ustalenia statystycznej zależności między rentownością i płynnością bankową, kanonicznym wskaźnikom rentowności banków notowanych na GPW w Warszawie, kształtowaniu się rentowności i płynności polskich banków giełdowych.

Artykuł *O pewnej możliwości uwzględnienia substytucji nakładów w modelach DEA*, opublikowany w czasopiśmie „Badania Operacyjne i Decyzje” (2007, nr 3-4) rozpoczyna całą serię publikacji profesora poświęconych modelom oraz metodom analizy efektywności gospodarczej i społecznej. Wydawane one były dosłownie do ostatnich dni życia profesora głównie w czasopismach: „Badania Operacyjne i Decyzje”, „Przegląd Statystyczny” oraz „Wiadomości Statystyczne”. Cykl tych prac wieńczy monografia *Podstawowe modele DEA w badaniu efektywności gospodarczej i społecznej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2009). Książka jest pierwszą w literaturze polskiej zwartą publikacją na temat Data Envelopment Analysis i prezentuje zarówno podstawy teoretyczne, jak i najważniejsze modele DEA, między innymi: model CCR, model nadefektywności SE-CCR, model efektywności radialnej oraz modele z tak zwanymi karami za luzy. O ile pierwotne propozycje DEA dotyczyły jednak badania efektywności jednostek decyzyjnych w skali mikro, o tyle w swojej monografii prof. Bogusław Guzik prowadzi rozważania w taki sposób, że można je z powodzeniem odnieść także do skali makroekonomicznej. Główny nacisk kładzie na tradycyjne i nowe dziedziny zastosowań DEA do analizy procesów społeczno-gospodarczych, między innymi do: oceny efektywności nakładów, ustalania benchmarków, tworzenia rankingów obiektów, badania efektywności struktury i siły konkurencji technologicznej obiektów czy na przykład wykorzystania raportów simpleksowych. Monografia ta spotkała się z bardzo dobrym odbiorem zarówno w świecie teoretyków z zakresu badań operacyjnych, jak i coraz szerszego kręgu praktyków życia gospodarczego.

Niestety, profesorowi nie było już dane cieszyć się z tego sukcesu na rynku wydawniczym. Zmarł nagle w Poznaniu 6 lipca 2009 roku.

Zarysowany bardzo skrótowo obraz aktywności naukowej prof. Bogusława Guzika byłby niepełny, gdyby nie wspomnieć o jego niezwykle bogatym dorobku naukowym niepublikowanym, obejmującym: raporty, opracowania i analizy wykonawcze w ra-

mach projektów badawczych bądź na zamówienie praktyki gospodarczej, recenzje wydawnicze, opinie w przewodach doktorskich i habilitacyjnych itp. Ogółem dorobek ten obejmuje: 20 dużych projektów badawczych i grantów MNiSzW, ponad 70 raportów i opracowań wykonanych na rzecz praktyki oraz kilkadziesiąt opinii awansowych zrealizowanych na zlecenie jednostek naukowych.

Odrębny nurt tworzą wreszcie publikacje dydaktyczne profesora, w tym szereg podręczników akademickich z ekonometrii, badań operacyjnych oraz prognozowania, między innymi: *Ekonometria* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1979), *Zbiór zadań z ekonometrii* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1983), *Ekonometria z zadaniami* (współautor, Wydawnictwo AE w Poznaniu, 1993), *Badania operacyjne. Cz. 1 – Programowanie liniowe* (Terra, 1998), *Podstawy ekonometrii* (Wydawnictwo AE w Poznaniu, 2008), *Wstęp do badań operacyjnych* (Wydawnictwo UEP, 2009). Niektóre z nich były wielokrotnie wznawiane.

Profesor Bogusław Guzik odszedł w pełni sił twórczych. Był osobowością nieprzeciętną, miał: własny styl, charyzmę, bardzo dużą wiedzę, talent pisarski, specyficzne poczucie humoru i ... swoisty dystans do świata. Chociaż wyróżniał się niezwykle bezpośredniością, życzliwością i komunikatywnością, nie był postacią medialną, unikał tłumów i wprost fizycznie nie cierpiał rozgłosu. Takim pozostał do końca i takim go zapamiętają jego najbliżsi i przyjaciele.

Odszedł zdecydowanie za wcześnie człowiek, którego skromność dorównywała jego wielkości. Poczytuję sobie za zaszczyt, że należałem do grona najbliższych przyjaciół Bogusława.

*

Profesor Bogusław Guzik należał do grona najwybitniejszych polskich przedstawicieli ekonomii ilościowej przełomu XX i XXI w. Przez ponad czterdzieści lat był pracownikiem Uniwersytetu Ekonomicznego (wcześniej Akademii Ekonomicznej i Wyższej Szkoły Ekonomicznej) w Poznaniu. Umiejętnie godził pracę naukową z obowiązkami społeczno-organizacyjnymi, między innymi przez wiele lat był zastępcą dyrektora Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej, prodziekanem, a następnie przez sześć lat dziekanem Wydziału Ekonomii.

Profesor Bogusław Guzik ze swoim mistrzem prof. Zbigniewem Czerwińskim stworzył poznańską szkołę ekonometrii. Jest autorem wielu fundamentalnych monografii i podręczników z ekonomii ilościowej, wypromował kilka pokoleń polskich ekonomistów-praktyków oraz pracowników nauki.

EMIL PANEK

HELIŃSKI ZBIGNIEW BENEDYKT (1907–1976)

Zbigniew Benedykt Heliński urodził się w 1907 roku w Żninie (poznańskie). Studia wyższe rozpoczął w Institut Superieur de Commerce w Antwerpii, ale przerwał je z powodu trudności finansowych. Po powrocie do kraju podjął studia w Akademii Handlowej w Poznaniu, które ukończył w 1932 roku, uzyskując dyplom z zakresu nauk handlowych. W 1939 roku został zmobilizowany, brał udział w bitwie pod Kutnem, a następnie w obronie Warszawy. Po kapitulacji dostał się do niewoli niemieckiej. W czasie wojny przebywał w Oflagu XIA i IIC. Po wyzwoleniu obozu wrócił do Poznania. Na podstawie przedwojennego dyplomu i zdanego egzaminu (3.07.1946) otrzymał tytuł magistra nauk ekonomiczno-handlowych Akademii Handlowej w Poznaniu. W 1946 roku przeniósł się do Szczecina, gdzie rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewódzkim, kontynuowaną w różnych jego agendach do końca roku 1949, między innymi na stanowisku naczelnika Wydziału Planowania i Statystyki oraz dyrektora Biura Regionalnego Centralnego Urzędu Planowania. Równoległe współpracował z organizatorami Akademii Handlowej w Szczecinie. 1 września 1946 roku podjął pracę nauczyciela akademickiego w Akademii Handlowej w Szczecinie, w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie, a następnie w Politechnice Szczecińskiej. Kolejno zajmował stanowiska: starszego asystenta, wykładowcy, samodzielnego pracownika nauki (od 1949), zastępcy profesora (od 1954), starszego wykładowcy (od 1961), docenta etatowego (od 1965). Rada Wydziału Finansów i Statystyki Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie 30 czerwca 1959 roku nadała mu stopień doktora nauk ekonomicznych, a 16 czerwca 1964 roku stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych.

Od roku 1951 pełnił funkcję kierownika Katedry Statystyki, a od 1970 kierownika Zakładu Statystyki i Demografii w Instytucie Rachunku Ekonomicznego. Zajmował się zastosowaniami statystyki w zagadnieniach gospodarczych i społecznych, godząc pracę zawodową w administracji wojewódzkiej z działalnością naukowo-dydaktyczną i organizacyjną w zakresie szkolnictwa wyższego. Był jednym z głównych pionierów i orga-

nizatorów polskości na Pomorzu Zachodnim. Jego dorobek naukowy dotyczy przede wszystkim demografii i gospodarki morskiej Pomorza Zachodniego. Do ważniejszych publikacji Zbigniewa Helińskiego należą: *Porty morskie w gospodarce Polski* (praca doktorska), *Ludność Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949* (miesięcznik „Szczecin” 1959, nr 10 i 11/12), *Przeładunki w porcie Szczecin w latach 1946–1960, studium sezonowości* (praca habilitacyjna), *Długofalowe tendencje rozwojowe ludności Pomorza Zachodniego* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”), *Ruchy ludnościowe na Pomorzu Zachodnim w XIX i XX wieku* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”).

Zmarł 30 października 1976 roku w Szczecinie. Został pochowany w alei zasłużonych na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie.

Zbigniew Benedykt Heliński współpracownikom i kolegom okazywał życzliwość. Swoją postawą i obyciem budził szacunek wśród studentów. Jego barwne opowiadania o przedwojennej Polsce, kampanii wrześniowej i wojennych losach, których doświadczył, zyskiwały uwagę i aprobatę słuchaczy. Był niezrównanym gawędziarzem.

Profesor Zbigniew Heliński w roku 1969 przyjmował mnie do pracy w Katedrze Statystyki. W 1969 roku w swoim notatniku zapisałem następującą myśl prof. Helińskiego: „Metody ekonometryczne zdadzą egzamin tam gdzie nie ma wpływu człowieka”. Dzisiaj wiem, że to spostrzeżenie było trafne i dążąc do zastosowań ekonometrii, należy uwzględnić wpływ człowieka poprzez tak zwane związki celowe, poprzez badanie skłonności ludzkich itp. Druga ważna myśl, którą powtarzał prof. Heliński, to potrzeba interdyscyplinarnego podejścia w pracy naukowej ekonomisty. Ważna jest specjalizacja, ale ważna jest również wiedza z innych dziedzin. W ekonomii istotna jest psychologia, socjologia, prawo itd. Dzisiaj widząc, jak młodzi badacze w swoich pracach odchodzą od interdyscyplinarności, mam obawy, czy będą w stanie opisać rzeczywistość adekwatnie.

Źródła

Akta personalne.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Wspomnienia współpracowników.

JÓZEF HOZER

HOLZER JERZY ZDZISŁAW (1930–2001)

Jerzy Zdzisław Holzer urodził się 24 lipca 1930 roku w Bydgoszczy. W 1948 roku został studentem Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, która rok później zmieniła nazwę na Szkołę Główną Planowania i Statystyki (SGPiS). W 1951 roku na Wydziale Przemysłu tej uczelni uzyskał dyplom ekonomisty planisty, a w 1953 na Wydziale Statystyki – dyplom magistra ekonomii.

Kolejne stopnie naukowe J.Z. Holzer zdobywał w macierzystej uczelni: stopień doktora nauk ekonomicznych w roku 1963 na Wydziale Finansów i Statystyki na podstawie pracy pt. „Wpływ urodzeń i zgonów na kształtowanie struktury ludności Polski według płci i wieku”, a stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w roku 1968, przedstawiając Radzie Wydziału Finansów i Statystyki pracę habilitacyjną pt. „Model ludności ustabilizowanej”. W marcu 1969 roku uzyskał tytuł naukowy docenta, we wrześniu 1979 roku Rada Państwa nadała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, a w czerwcu 1989 roku – tytuł profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych.

Pracę zawodową J.Z. Holzer rozpoczął jako młodszy asystent w Katedrze Statystyki SGPiS we wrześniu 1950 roku. Dwa lata później przyznano mu stanowisko starszego asystenta, a we wrześniu 1954 roku uzyskał stopień adiunkta. Samodzielne wykłady ze statystyki ogólnej oraz ekonomicznej podjął w 1955 roku, a w 1958 roku – wykłady z demografii. W latach 1954–1956 prowadził ćwiczenia ze statystyki do wykładu prof. Stefana Szulca na Wydziale Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1958–1963 prowadził ponadto wykład z demografii z elementami statystyki dla słuchaczy Wydziału Historyczno-Socjologicznego Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie.

W latach 1956–1963 pracował dodatkowo (w wymiarze pół etatu) w Głównym Urzędzie Statystycznym na stanowisku kierownika Zespołu Badań Demograficznych. W tym czasie zainicjował szereg badań i publikacji analitycznych, które kontynuowane

są do dziś. Zajmował się metodami szacowania ludności w układzie terytorialnym, weryfikacją metody obliczania współczynnika umieralności niemowląt (wprowadził zasadę zmienności wartości współczynnika alfa), budową tablic wymieralności.

Na propozycję prof. dr. Jana Drewnowskiego, ówczesnego Dziekana Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Ghany w Legon, Jerzy Z. Holzer został oddelegowany na okres 1963–1966 do pracy w tworzonym tam Instytucie Statystyki. Prowadził wykłady i seminaria z demografii oraz badania w zakresie oceny procesów demograficznych w Ghanie. Efektami tych badań były: monografia o sezonowości urodzeń i zgonów wybranych miast w Ghanie, artykuły oraz rozdział w rozprawie habilitacyjnej o zastosowaniu modelu ludności ustabilizowanej.

Po powrocie do kraju pracował w latach 1966–1971 w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Prowadził wówczas wykłady ze statystyki ogólnej oraz wykłady, seminarium magisterskie i doktoranckie z demografii.

Od września 1971 do września 1973 J.Z. Holzer pracował w Centrum Programu Ludnościowego Afrykańskiej Komisji Gospodarczej ONZ z siedzibą w Addis Abebie (Etiopia) na stanowisku regionalnego doradcy demograficznego. Łącznie odbył 17 misji do 7 krajów afrykańskich na zaproszenie rządów tych krajów. Doradztwo obejmowało pomoc przy opracowaniu programów spisów ludności, formułowaniu planów naukowo-badawczych w zakresie demografii dla centrów lub instytutów uniwersyteckich współpracujących z ONZ. W tym czasie brał czynny udział w szkoleniu demografów afrykańskich. W 1972 roku wykładał przez jeden semestr demografię dla studentów Wydziału Statystyki Uniwersytetu Haile-Selassie w Addis Abebie w ramach pomocy ONZ dla Etiopii. W latach 1972 i 1973 przeprowadził miesięczne intensywne cykle wykładów z demografii dla słuchaczy Studium Statystycznego ONZ przy Uniwersytecie w Dar-es Salaam w Tanzanii. W 1973 roku szkolił demografów w Regionalnym Instytucie Badań Ludnościowych usytuowanym przy Uniwersytecie Ghany w Legon.

W październiku 1973 roku profesor J.Z. Holzer podjął pracę w Wydziale Spraw Społecznych ONZ z siedzibą w Genewie na stanowisku demografa. Prowadził tam analizy porównawcze różnych problemów ludnościowych w Europie. Ich efektem były publikacje: *Recent Trends in Family Setting Patterns in European Countries* (był to referat wprowadzający na seminarium ONZ pt. „Youth and Responsible Parenthood”, które odbyło się w Lillehammer w Norwegii w maju 1974 roku) oraz *Expected Trends in Population Size and Sex-Age Structure, 1970–2000* (to opracowanie stanowiło rozdział VII do publikacji pt. *Post-War Demographic Trends in Europe and the Outlook Until the 2000*, która była drugą częścią „Economic Survey of Europe in 1974” Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ).

Ponadto w latach 1973–1977 J.Z. Holzer był organizatorem pracy Grupy Roboczej do Spraw Demografii Społecznej ONZ w ramach Europejskiego Programu Rozwoju Społecznego, gdzie co roku odbywały się seminaria na różne tematy związane z procesem reprodukcji ludności w Europie. W maju 1976 roku zorganizował w Polsce posiedzenie tej Grupy Roboczej, którego przedmiotem było przygotowanie założeń metodologicznych do studium porównawczego płodności kobiet w krajach o niskiej dzietności – w ramach Światowego Programu Badań Płodności (WFS). Brał też udział w pracach Komitetu Doradczego międzynarodowego programu badań pt. „Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region”, realizowanego w różnych krajach w latach dziewięćdziesiątych XX w.

W 1977 roku, po rozwiązaniu Europejskiego Wydziału Spraw Społecznych ONZ, J.Z. Holzer podjął swoje obowiązki zawodowe w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Prowadził wykłady z demografii, seminaria magisterskie i doktorskie. W latach 1978–1999 był dyrektorem Instytutu Statystyki i Demografii SGPiS (SGH), a w kadencji 1981–1984 pełnił funkcję prorektora do spraw badań naukowych w SGPiS.

Pierwsze wyniki prac naukowo-badawczych z zakresu metod analiz demograficznych J.Z. Holzer zaczął publikować w latach 1957–1958. Później powstały opracowania monograficzne oparte na własnych badaniach prowadzonych w Zespole Badań Demograficznych GUS. Dotyczyły one problematyki umieralności ludności i płodności kobiet. Pole zainteresowań naukowo-badawczych rozszerzyło się również o problematykę wędrowek ludności oraz analizę procesu reprodukcji ludności. Uwieńczeniem tego nurtu było przygotowanie książki pt. *Podstawy analizy demograficznej* (PWE, Warszawa 1963). Uzyskała ona pozytywne recenzje w naukowych czasopismach krajowych i zagranicznych oraz została przyjęta jako podręcznik akademicki.

Wyniki dalszych pogłębionych studiów w zakresie metod analizy i oceny procesów demograficznych zostały opublikowane przez J.Z. Holzera w książce pt. *Demografia* (PWE, Warszawa 1970). Jest to podręcznik, który poza materiałem dydaktycznym przedstawia w sposób syntetyczny problematykę procesów demograficznych Polski. Kolejne wydania, zmienione i poszerzone o przegląd najważniejszych współczesnych teorii uwarunkowań procesów demograficznych, ukazały się w latach 1980, 1989, 1994, 1999. Ostatnie wydanie z 2003 roku przygotował zespół współpracowników z Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Osobny nurt zainteresowań J.Z. Holzera stanowiły studia w zakresie umieralności, a szczególnie zagadnienia budowy tablic wymieralności. Jego autorstwa są części założeń metodologicznych, jak i wyników opublikowanych w opracowaniach pt. *Polskie tablice wymieralności 1955/1956; Polskie tablice wymieralności 1960/61* oraz

pierwszych opublikowanych po wojnie tablic wymieralności ludności miasta stołecznego Warszawy 1958/1959. Są to opracowania o trwałej wartości poznawczej. Tablice te były praktycznie wykorzystywane przy opracowywaniu prognoz demograficznych w Polsce w latach sześćdziesiątych XX wieku. Wyniki badań nad umieralnością ukazały się jako rozdział w książce *Sex Differentials in Mortality, Trends, Determinants and Consequences* (współautor J. Mijakowska), wydanej przez Australijski Narodowy Uniwersytet w Canberra w 1983 roku.

Szczególne zainteresowania profesora J.Z. Holzera skupiały się wokół metod budowy projekcji i prognoz demograficznych oraz oceny procesu reprodukcji ludności. Syntezą wyników prac badawczych na ten temat była książka pt. *Prognoza demograficzna Polski do roku 1975* (PWE, Warszawa 1959). Następne lata przyniosły dalsze bardziej pogłębione studia w tym zakresie. Praca doktorska pt. *Urodzenia i zgony a struktura ludności Polski, 1950–2000* (PWE, Warszawa 1964) stanowiła kolejny krok w tych studiach, które następnie związały J.Z. Holzera z Komitetem Badań i Prognoz „Polska 2000” PAN. W publikacji tego Komitetu pt. „Prognozy rozwoju demograficznego Polski” nr 3/1971, ukazały się dwa jego opracowania, tj. *Krytyczna ocena zasad budowy współczesnych prognoz demograficznych w Polsce* oraz *Prognoza demograficzna Polski do roku 1990 jako podstawa polityki zatrudnienia i kształcenia – projekt ekspertyzy*. Szczególnie pierwsze z tych opracowań stanowiło krytyczną syntetyczną ocenę dotychczasowych zasad konstrukcji prognoz demograficznych. W I tomie publikacji *Strategia Rozwoju Polski do roku 2020*, wydanej w 2000 roku przez Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, ukazało się opracowanie J.Z. Holzera (współautor R. Serek) pt. *Sytuacja demograficzna świata i Polski w okresie do roku 2020*.

W latach 1986–1987 J.Z. Holzer kierował zespołem przygotowującym studialne prognozy rozwoju ludności Polski. W styczniu 1987 roku Komitet Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000” wydał pracę pt. *Trzywariantowa prognoza stanu i struktury ludności Polski do roku 2000 – opracowanie wstępne*, której Profesor był współautorem. W 1990 roku J.Z. Holzer opublikował w wydawnictwach SGPiS monografię pt. *Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030, Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski*.

Poszerzenie badań o tematykę teoretycznych zależności między strukturą płci i wieku ludności a współczynnikami ruchu naturalnego ludności wiąże się z problematyką zastosowań modelu ludności ustabilizowanej. Temat ten stanowił przedmiot rozprawy habilitacyjnej J.Z. Holzera pt. *Model ludności ustabilizowanej* oraz cyklu artykułów. Do najważniejszych wśród nich należy zaliczyć teksty w „Studiach Demograficznych”: *Wyznaczanie roczników wyżu i niżu demograficznego w Polsce. Zakres falowania*

liczebności wybranych grup wieku (nr 3/4 (61/62), 1980, współautor B. Młacki); *Próba wyznaczenia optymalnej liczby urodzeń dla osiągnięcia ustabilizowanej struktury płci i wieku ludności Polski w roku 2060* (nr 1/63, 1981, współautor J. Józwiak); *Wartości poznawcze i ograniczenia modelu ludności ustabilizowanej w problematyce optymalizacyjnej* (1981, nr 3/65) oraz *Wyże demograficzne w Polsce, Analiza porównawcza* (1984, nr 4/78). Są to prace wnoszące zarówno nowe propozycje analityczne, jak i stanowiące istotny wkład do oceny procesów demograficznych.

Prace metodyczne z zakresu pomiaru wpływu procesów demograficznych na strukturę ludności według płci i wieku przedstawione zostały w kilku opracowaniach. W marcu 1977 roku na międzynarodowej konferencji w Waszyngtonie J.Z. Holzer przedstawił adaptację pewnej metody pomiaru wpływu wybranych czynników na zmianę liczby urodzeń i ich struktury według wieku matki. Referat ten został opublikowany jako rozdział pt. „Components of change in number and structure of births by age of mothers in urban and rural areas of Poland, 1950–1975” w książce zatytułowanej *Social, Economic and Health Aspects of Low Fertility* (NIH, Waszyngton 1980). Polska wersja tego referatu ukazała się w „Studiach Demograficznych” w 1977 roku; było to pionierskie opracowanie w literaturze krajowej.

W 1978 r. opublikowana została praca J.Z. Holzera pt. *Zastosowanie modelu analizy umożliwiającego szacowanie potencjalnego wpływu migracji wewnętrznych na poziom współczynników ruchu naturalnego* („Studia Demograficzne” 1978, nr 53). Praca ta stanowi oryginalny wkład metodyczny do budowy tzw. pośrednich metod oceny wpływu migracji na procesy demograficzne.

Duża część prac wymienionych powyżej prowadzona była w ramach problemów węzłowych. Ich syntezę zawiera opracowanie *Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania reprodukcji ludności* („Monografie i Opracowania SGPiS” 1982, nr 111/4). Raport końcowy z badań w latach 1976–1980, autorstwa J.Z. Holzera, przekazany był Rządowej Komisji Ludnościowej, która szereg wniosków wdrożyła do polityki planistycznej organów centralnych administracji państwowej.

Szczególnego znaczenia we współczesnej problematyce demograficznej nabiera analiza procesu starzenia się ludności. Profesor J.Z. Holzer został w 1984 roku zaproszony przez Sekcję Demograficzną EKG ONZ w Genewie do opracowania koncepcji studium porównawczego procesu starzenia się ludności w krajach wysoko rozwiniętych. Na podstawie tej koncepcji, po serii posiedzeń Grupy Roboczej, którą kierował Profesor wspólnie z kierownikiem Demographic Unit w EKG ONZ w Genewie, powstała monograficzna praca ukazująca przede wszystkim demograficzne konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz wybrane społeczno-ekonomiczne jego skutki. Rozdział dotyczący Polski pt. *The Aging of the Population in Poland, 1950–2020* został

opublikowany w 1987 roku. Kolejnym etapem prac w tym nurcie było dokonanie – na zaproszenie Departamentu Ludności ONZ w Nowym Jorku – syntetycznej oceny problematyki związanej z aktywnością zawodową ludzi starych. Ta synteza została zaprezentowana na międzynarodowym sympozjum naukowym w Tokio w 1986 roku, zaś jej polska wersja ukazała się w „Studiach Demograficznych” (1987, nr 2).

Przemiany struktur demograficznych w kontekście procesu reprodukcji, a zwłaszcza proces starzenia się ludności, stanowiły przedmiot zainteresowań badawczych J.Z. Holzera w ostatnich latach jego życia. Były one usytuowane w szerszym tle perspektywy zmian demograficznych na świecie i w Europie, ich skutków ekonomicznych i społecznych. Łączyło się z tym zajmowanie się także polityką ludnościową rozpatrywaną jako element polityki społecznej.

Ważnym obszarem prac badawczych J. Z. Holzera była problematyka demograficzna krajów Afryki. Wyniki pierwszych prac z tego zakresu zostały opublikowane w monografii pt. *Seasonality of Vital Events in Selected Towns of Ghana, An Analysis of Registration Data Relating to the Period 1956–1960*. Skrót tej publikacji został włączony do książki wydanej w Londynie pt. *The Population of Tropical Africa* (wyd. Longmans, Green, co. ltd. 1968). Wyniki własnych badań procesów demograficznych krajów Afryki zostały przedstawione w części pierwszej rozprawy habilitacyjnej J.Z. Holzera, jak również w materiałach z konferencji ludnościowej, zorganizowanej w Sydney przez Międzynarodową Unię dla Naukowego Badania Ludności (IUSSP). Opracowanie pt. *Estimate of the Age Structure of Ghana's Population. An Application of the Stable Population Model* (Sydney, IUSSP, 1967) jest umieszczone na liście wyselekcjonowanej literatury zalecanej w najobszerniejszym amerykańskim podręczniku pt. *The Methods and Materials of Demography* z 1971 roku (do rozdziału pt. “Some Methods of Estimation for Statistically Underdeveloped Areas”).

W 1979 roku w „Economic Papers”, wydawanych w SGPiS, opublikowana została praca J.Z. Holzera pt. *Some Demographic and Socio-economic Aspects of Urbanization in Africa*. Została ona również przełożona na język niemiecki i wydana w serii „Beiträge zur Demographie” w Berlinie (NRD) w 1979 roku. Z tematyką krajów rozwijających się wiąże się też opracowanie dotyczące problematyki ludnościowej Chińskiej Republiki Ludowej („Studia Demograficzne” 1983, nr 2).

Biorąc pod uwagę doświadczenia związane z pracą w Afryce, Fundusz Ludnościowy ONZ (UNFPA) powierzył J.Z. Holzerowi zorganizowanie seminarium dla ekspertów z krajów rozwijających się, na temat: „Użytkowanie prognoz demograficznych dla planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego”. Pierwsze takie seminarium odbyło się w 1987 roku, a następne prowadzone były w latach 1988 i 1989.

W 1976 roku zostało uruchomione w Polsce centralne kierowanie badaniami w większości dziedzin nauki, połączone z ich specjalnym finansowaniem. Priorytetowe dziedziny badań nazywane były problemami węzłowymi, a w drugiej połowie lat osiemdziesiątych centralnymi problemami badań podstawowych. Profesor J.Z. Holzer został kierownikiem Problemu Węzłowego „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej” (we wrześniu 1978) oraz „Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski” (we wrześniu 1980), a w czerwcu 1986 roku powierzono mu kierowanie programem badawczym „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”. Wyniki prac prowadzonych w ramach kolejnych programów, które obejmowały studia nad teoriami ludnościowymi, metodyką badań ludnościowych i badania empiryczne procesów ludnościowych, zostały opublikowane w 61 tomach w 3 seriach wydawniczych „Monografie i Opracowania”, Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, a następnie Szkoły Głównej Handlowej.

Profesor J.Z. Holzer stale, choć w różnych formach, współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym. Konsultował założenia do spisów powszechnych, uczestniczył w dyskusjach nad założeniami do kolejnych prognoz demograficznych, opiniował metody obliczania niektórych wskaźników demograficznych. Wielokrotnie recenzował zawartość publikacji demograficznych, a zwłaszcza rocznika demograficznego. Od 1978 roku był członkiem Naukowej Rady Statystycznej przy Prezesie GUS. Za wkład w rozwój statystyki ludności i badań demograficznych Prezes GUS przyznał Profesorowi dyplom i plakietkę pamiątkową „Za długoletnią i ofiarną pracę w dziedzinie polskiej statystyki” (w 1968 roku, w pięćdziesiątą rocznicę utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego). Trzydzieści lat później (w 1998 roku) Prezes GUS przyznał mu złotą odznakę honorową „Za zasługi dla statystyki RP”.

Profesor J.Z. Holzer działał aktywnie w komitetach PAN. Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN od chwili jego powstania, tj. od 1963 roku. Pełnił w nim funkcję sekretarza naukowego (1967–1971) i wiceprzewodniczącego (1977–1981), a w 1981 roku został jego przewodniczącym na dwie kolejne kadencje. Łącznie 14 lat poświęcił działalności organizacyjnej, starając się o kreowanie naukowego środowiska demograficznego.

W 1981 roku J.Z. Holzer został powołany przez Prezydium Polskiej Akademii Nauk na członka Komitetu Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000”, a w 1984 roku na członka Prezydium; od 1987 roku pełnił funkcję wiceprzewodniczącego tego Komitetu. Był przewodniczącym Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk w kadencji 1999–2002, członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk (od 1991

roku), członkiem Academia Europea (od 1995 roku). W 1987 roku został członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN w kadencji 1987–1989. Od 1999 roku J.Z. Holzer był wiceprzewodniczącym Rządowej Rady Ludnościowej, a jej członkiem był od początku istnienia Rady (uprzednio Komisji).

Działał także aktywnie w organizacjach międzynarodowych. Od 1966 roku był członkiem rzeczywistym International Union for Scientific Study of Population (IUSSP). W 1979 roku został powołany w skład Komitetu Organizacyjnego 19 Konferencji Generalnej. Należał do Rady Naukowej IUSSP w kadencji 1981–1985. Od 1974 roku był członkiem rzeczywistym International Statistical Institute (ISI). Był także członkiem założycielem i od momentu powstania w 1985 r. członkiem European Association for Population Studies (EAPS). W latach 1981–1998 J.Z. Holzer wchodził w skład Rady Naukowej Międzynarodowego Komitetu Współpracy w dziedzinie Naukowych Badań Demograficznych (CICRED) z siedzibą w Paryżu. Od 1981 roku wielokrotnie przewodniczył polskiej delegacji na posiedzenia Komisji Ludnościowej ONZ w Nowym Jorku. Wiele razy pełnił funkcję wiceprzewodniczącego i sprawozdawcy tej Komisji, a w latach 1981–1983 był jej przewodniczącym. W 1994 roku został wybrany wiceprzewodniczącym i sprawozdawcą Komitetu przygotowującego Międzynarodową Konferencję Ludnościową w Kairze. Profesor J.Z. Holzer współpracował też z Międzynarodowym Instytutem Stosowanej Analizy Systemów (IIASA) w Laxenburgu pod Wiedniem. Był członkiem Polskiego Zespołu Współpracy z IIASA przy PAN w latach 1996–1998 i 1999–2002.

Wyniki długoletniej działalności naukowej profesora J.Z. Holzera zostały opublikowane w 25 książkach i ponad 150 innych opracowaniach, a prawie połowa z nich ukazała się w wydawnictwach zagranicznych.

Profesor Zdzisław Jerzy Holzer zmarł nagle 29 września 2001 roku. Został pochowany na Powązkach obok żony, zmarłej pół roku wcześniej.

Źródło

Kotowska I. E., *Profesor Jerzy Zdzisław Holzer, 1930–2001*, „Studia Demograficzne” 2001, nr 2/140, s. 9-19.

IRENA E. KOTOWSKA

KAWALEC WINCENTY (1914–1991)

Wincenty Kawalec urodził się 31 marca 1914 roku we wsi Męczennice koło Sandomierza. Po pomyślnym zdaniu matury w randze podporucznika rezerwy brał udział w kampanii wrześniowej 1939 roku. Ranny, dostał się do niewoli niemieckiej i został osadzony w obozie dla jeńców w Dössel koło miasta Warburg w Nadrenii Północnej Westfalii. 20 września 1943 roku wziął udział w ucieczce grupy 47 oficerów z tego obozu. O wielkim szczęściu, jakie było jego udziałem, świadczy fakt, że znalazł się wśród 10, których ucieczka zakończyła się pomyślnie. Pozostałych 37 oficerów schwytano i zamordowano. Swoje przeżycia i przygody związane z pobytami w obozie W. Kawalec opisał w książce *Pięćdziesięciu z Dössel* (Warszawa 1972).

Po zakończeniu wojny podjął pracę zawodową w Wojewódzkiej Komisji Planowania. Zajmował się również organizacją spółdzielczości „Społem”. W 1951 roku został zastępcą przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach. W latach 1953–1963 objął funkcję dyrektora departamentu, a następnie Zespołu Gospodarki Terenowej Komisji Planowania przy Radzie Ministrów. Równolegle kontynuował naukę. W roku 1958 ukończył studia wyższe na Wydziale Handlu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu. W 1962 roku, na podstawie rozprawy pt. *Uprzemysłowienie jako wynik regionalizacji Polski Ludowej*, uzyskał w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie SGH) w Warszawie tytuł doktora nauk ekonomicznych. W 1966 roku w tejże uczelni nadano mu stopień naukowy doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Procesy rozwoju okręgów przemysłowych w Polsce Ludowej*. W 1970 roku uzyskał tytuł naukowy profesora.

22 marca 1965 roku został powołany przez Prezesa Rady Ministrów na stanowisko Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Funkcję tę pełnił przez siedem lat – do 29 marca 1972 roku, tj. do dnia powołania go na stanowisko Ministra Pracy i Polityki Socjalnej. Na tym stanowisku pracował do 21 listopada 1974, czyli do dnia przejścia na emeryturę.

Jednym z podstawowych tematów zainteresowań naukowych W. Kawalca była analiza regionalnego rozwoju kraju. Teoretycznym tego wyrazem było podjęcie przez niego wspomnianych tematów w pracy doktorskiej oraz rozprawie habilitacyjnej. Praktyczne dążenia do nadania większego znaczenia sprawom analiz regionalnych i stworzenia informacyjnych podstaw podejmowania decyzji w sprawie bardziej zrównoważonego rozwoju poszczególnych regionów kraju było podstawą miesięcznika „Gospodarka i Administracja Terenowa”. Czasopismo to W. Kawalec założył w 1960 roku i został jego naczelnym redaktorem. Miesięcznik ten, po połączeniu się w 1972 roku z czasopismem „Rada Narodowa – Gospodarka – Administracja Państwowa” zmienił nazwę na „Gospodarka – Administracja Państwowa”. Ze względu na trudności finansowe w lutym 1990 roku czasopismo to przestało się ukazywać.

Zainteresowanie się przez W. Kawalca statystyką znacznie wzrosło po uzyskaniu nominacji na stanowisko Prezesa GUS. Podczas siedmiu lat pracy na tym stanowisku, dzięki ogromnej pracowitości, niespożytej energii, niewyczerpanej inicjatywie i umiejętności koncentracji na najważniejszych sprawach, W. Kawalec dokonał w statystyce wielu niezwykle ważnych zmian, zmierzających do przekształcenia jej w nowoczesny i otwarty na potrzeby społeczne system informacyjny. Zmiany te, przeprowadzone w drugiej połowie lat sześćdziesiątych nie tylko przyczyniły się do lepszego zaspokojenia bieżących potrzeb użytkowników informacji, ale ułatwiły także znacznie proces przekształceń statystyki w latach dziewięćdziesiątych, jakie były niezbędne po przemianach zachodzących w kraju w związku ze zmianą systemu politycznego, gospodarczego i społecznego.

Do niewątpliwych osobistych zasług W. Kawalca w sprawach rozwoju i doskonalenia statystyki należą przede wszystkim: znaczne rozszerzenie całego systemu udostępniania informacji, stworzenie systemu statystyki regionalnej, pogłębienie podstaw naukowych statystyki, popularyzacja statystyki w społeczeństwie, poprawa systemu kształcenia kadr statystycznych, rozwój i unowocześnienie bazy technicznej statystyki, zwłaszcza na odcinku metod i techniki przetwarzania danych oraz poligrafii. Mimo licznych trudności wysiłkom prof. W. Kawalca pracownicy służb statystycznych zawdzięczają poprawę sytuacji materialnej oraz zaplecza socjalnego.

Jednym z pierwszych zadań postawionych przed służbami statystycznymi przez prezesa W. Kawalca było zapewnienie pełniejszego wykorzystania bogatych zasobów informacyjnych, które w przeszłości, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, nie były publikowane lub udostępniane tylko ograniczonej liczbie odbiorców, z zastrzeżeniem – „do użytku służbowego”. Realizację tego nowego podejścia do udostępniania informacji rozpoczęto od wydawania skróconych informacji niezwłocznie po ukazaniu się wyników opracowań. Skrócono także terminy publikacji roczników statystycznych, po-

cząwszy od danych za rok 1965. Mały Rocznik Statystyczny zaczął się ukazywać w połowie marca, a Rocznik Statystyczny (duży) 1 października, tj. o 40 dni wcześniej od wydań za poprzednie lata.

Z początkiem 1966 roku wprowadzono system operatywnych informacji dekadowych, miesięcznych oraz kwartalnych, zawierających nie tylko dane liczbowe, ale i komentarze opisowe. Wprowadzono szereg publikacji działowych, zwanych „opracowaniami kompleksowymi”. Uruchomiono również opracowania bilansowe dotyczące: siły roboczej, pieniężnych dochodów i wydatków ludności, podstawowych produktów roślinnych i zwierzęcych. Rozszerzono opracowania charakteryzujące: postęp techniczny, koszty produkcji, usługi dla ludności, zapasy, wykorzystanie środków trwałych. Wprowadzono badanie: nowoczesności wyrobów, efektywności nakładów inwestycyjnych, długości cykli inwestycyjnych oraz badanie cen nowości.

W 1969 roku uruchomiono specjalną serię wydawnictw, obejmujących publikacje wyników badań społecznych, w tym opracowań o charakterze socjologiczno-statystycznym. Wzbogacono znacznie publikacje w serii „roczniki branżowe” o takie tematy, jak: demografia, dochód narodowy, inwestycje, środki trwałe, przemysł, rolnictwo, handel zagraniczny oraz szkolnictwo. Wzbogacono serię wydawnictwa „statystyka regionalna” między innymi dzięki wydaniu nowych publikacji regionalnych w przekrojach okręgów i ośrodków przemysłowych, obszarów metropolitalnych oraz publikacji prezentujących międzynarodowe porównania dużych miast polskich. Rozszerzono znacznie publikacje serii „Studia i prace statystyczne” oraz „Zeszyty metodologiczne”.

Duże znaczenie dla wytyczenia kierunków rozwoju statystyki oraz jej unowocześnienia, opartych na wykorzystaniu bardziej nowoczesnej technologii opracowań, miała inicjatywa W. Kawalca w sprawie „Wieloletniego programu rozwoju statystyki na lata 1970–1975”. W lutym 1966 roku podstawowe założenia tego programu prof. W. Kawalec sformułował w opracowaniu *Niektóre problemy pracy GUS* (GUS, Warszawa 1966). Zasadnicze tezy tego dokumentu przedstawił na posiedzeniu Naukowej Rady Statystycznej w lutym 1966. W dokumencie tym W. Kawalec dokonał krytycznej oceny istniejącej sytuacji w polskiej statystyce, nie ukrywając trudności, z jakimi borykały się służby statystyczne. Sformułował jednocześnie najważniejsze kierunki rozwoju programu badań, akcentując szczególnie potrzebę usprawnienia oraz maksymalnie możliwego przyspieszenia przez GUS udostępniania informacji, zarówno przeznaczonych dla społeczeństwa, jak i dla władz oraz instytucji kierujących życiem gospodarczym.

Za niezbędny warunek pomyślnej realizacji proponowanych kierunków rozwoju programu badań W. Kawalec uznał pogłębienie prac metodologicznych oraz porządkowanie ewidencji i sprawozdawczości. Szczególne znaczenie dla dalszego rozwoju statystyki powinno mieć:

- opracowanie jednolitego systemu klasyfikacji gospodarczych, zapewniających zgodność podstawowych zasad grupowania badanych kategorii gospodarczych i społecznych. Klasyfikacje te powinny być stosowane w ewidencji przedsiębiorstw i zakładów, w ewidencji produktów i materiałów, towarów i obrotu towarowego, środków trwałych, stanowisk pracy itd.;
- zapewnienie jednolitych zasad grupowania jednostek gospodarczych opartych na powszechnym systemie numerów statystycznych, zgodnie z projektowanym systemem identyfikacji podmiotów (Regon);
- wprowadzenie jednolitych form ewidencji i rozliczeń oraz form sprawozdawczości;
- szersze stosowanie badań reprezentacyjnych, także w statystyce gospodarczej;
- pogłębienie analiz statystycznych, wykorzystujących metody ekonometryczne, badania szeregów chronologicznych, związku cech itd.;
- wyposażenie ośrodka obliczeniowego GUS w elektroniczną maszynę cyfrową przystosowaną do przetwarzania masowych materiałów statystycznych oraz realizacji obliczeń matematyczno-ekonometrycznych, a także przygotowanie kadry specjalistów zapewniających efektywne wykorzystanie nowej techniki.

Należy zauważyć, że realizacja na przełomie lat 1960 i 1970 przedstawionych przez prof. W. Kawalca kierunków zmian w statystyce, chociaż wypracowanych w istniejącym wówczas systemie planowania i zarządzania, to dzięki zastosowaniu bardziej nowoczesnych metod projektowania systemu badań i opracowań statystycznych, w tym wykorzystaniu elektronicznych środków przetwarzania danych, znacznie ułatwiło przeprowadzenie 20 lat później dalszych zasadniczych zmian w systemie statystyki. Zmian stosownych do wymagań nowego systemu społecznego, gospodarczego i politycznego, jaki ukształtował się w naszym kraju oraz do podjęcia współpracy międzynarodowej w ramach ONZ oraz Unii Europejskiej.

Duże zasługi dla statystyki wniósł prof. W. Kawalec w dziedzinie szkolenia kadr i popularyzacji statystyki. Z jego inicjatywy Główny Urząd Statystyczny wziął udział w tworzeniu programów nauczania elementów statystyki w szkołach średnich. Uruchomiono w ówczesnej Szkole Głównej Planowania i Statystyki studium podyplomowe statystyki dla pracowników służb statystycznych. Ważną rolę odegrał i odgrywa, wybudowany dzięki usilnym staraniom W. Kawalca, Ośrodek Szkolenia Kadr w Jachrance koło Warszawy.

Dzięki staraniom prezesa W. Kawalca, od lipca 1970 roku zaczęła ukazywać się co miesiąc specjalna wkładka do tygodnika „Polityka” pt. „Statystyka i Polityka”, popularyzująca wyniki ważniejszych badań statystycznych. W roku 1969 ogłoszono po raz pierwszy konkurs na najlepsze prace magisterskie i doktorskie z dziedziny statystyki oraz zastosowań informatyki. W. Kawalcowi statystyka zawdzięcza także pierwsze

skuteczne kroki zmierzające do wzmocnienia bazy lokalowej i technicznej. Dzięki jego staraniom oddano do użytku nowe budynki biurowe, zapewniające niezbędne warunki pracy pracownikom urzędów statystycznych w: Olsztynie, Bydgoszczy, Opolu, Wrocławiu, Kielcach, Białymstoku, a następnie w: Katowicach, Poznaniu, Koszalinie i Lublinie. Dzięki bezpośredniemu zaangażowaniu W. Kawalca, mimo znacznych trudności dewizowych, GUS uzyskał środki na zakup pierwszego komputera, który został uruchomiony w Ośrodku Elektronicznym GUS w Warszawie w październiku 1967 roku.

Wiele uwagi W. Kawalec poświęcał sprawom zwiększenia aktywności polskich statystyków na arenie międzynarodowej. Po objęciu funkcji Prezesa GUS za jedno z ważnych zadań służb statystycznych uznał nawiązywanie i rozszerzanie kontaktów ze służbami statystycznymi krajów Wschodu i Zachodu w sprawach rozwoju metod statystycznych. Dotyczyło to przede wszystkim statystycznych porównań międzynarodowych podstawowych kategorii ekonomiczno-statystycznych, w tym zwłaszcza w dziedzinie rachunków narodowych oraz spożycia i cen. Prezes W. Kawalec sam również inicjował wymianę doświadczeń ze służbami statystycznymi wielu krajów, poprzez udział w konferencjach naukowych i organizowanie bezpośredniej wymiany doświadczeń z wieloma krajami. Jego aktywność została doceniona przez Konferencję Statystyków Europejskich, powołaną w 1953 roku w charakterze regionalnego organu Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Wyrazem tego uznania był wybór W. Kawalca na wiceprzewodniczącego KSE na dwie kolejne kadencje w latach 1970 i 1971.

Bardzo ważną rolę w rozwoju metodologii porównań ważniejszych wskaźników rozwoju krajów w skali międzynarodowej odegrał podległy Prezesowi GUS Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS. W latach sześćdziesiątych z aktywnym udziałem zakładu przeprowadzono szereg dwu- i wielostronnych porównań. Najpierw porównań tych dokonano między Polską, Czechosłowacją, Bułgarią i NRD, a następnie, po rozpoznaniu ogromnych trudności metodologicznych, na jakie napotkano w procesie pierwszych porównań oraz po zgromadzeniu niezbędnych doświadczeń, rozpoczęto porównania między Polską i Austrią, a w 1972 roku między Polską i Francją. Przeprowadzono także porównanie spożycia i cen między Warszawą i Paryżem. Dwa lata później przeprowadzono porównanie poziomu i struktury spożycia między Polską i Francją. Polska zgłosiła również uczestnictwo w wielostronnych porównaniach dochodu narodowego i jego elementów oraz siły nabywczej walut w ramach międzynarodowego projektu ICP ONZ. W wyniku udziału w pracach, w ramach tego projektu, uzyskano bardziej realną bazę porównawczą między Polską i krajami z gospodarką rynkową, w szczególności w odniesieniu do szacowania poziomu produkcji i siły nabywczej złotego.

Ważną pozycją dokumentującą dorobek polskich statystyków na odcinku porównań rozwoju społeczno-gospodarczego Polski z innymi krajami europejskimi było wydanie przez GUS obszernej publikacji opracowanej w ZBSE, pt. *Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich*. Porównaniami objęto: Czechosłowację, Jugosławię, NRD i Węgry oraz Austrię, Francję, NRF, Norwegię, Wielką Brytanię i Włochy, a w zakresie niektórych kategorii również Danię i Holandię.

W 1968 roku zorganizowano w Polsce seminarium poświęcone problemom bilansów gospodarki narodowej z udziałem 12 krajów europejskich i Kanady. Warto odnotować, że w seminarium tym uczestniczył między innymi znany statystyk brytyjski – prof. Richard Stone. Kilka lat później (1984) został on laureatem Nagrody Nobla za wkład w rozwój systemu rachunków narodowych, co przyczyniło się do istotnego wzbogacenia empirycznych metod analiz gospodarki.

W 1969 roku GUS z wydziałem statystyki Europejskiej Komisji Gospodarczej zorganizował w Polsce seminarium na temat statystyki regionalnej. Temat ten, jak wspomniano, był szczególnie bliski zainteresowaniom naukowym prof. W. Kawalca. W seminarium uczestniczyło 82 przedstawicieli z 22 krajów.

W latach 1960 i 1970 GUS organizował także międzynarodowe seminaria, w których uczestniczyli przedstawiciele służb statystycznych krajów RWPG. Poświęcone one były specyficznym zadaniom służb statystycznych w warunkach planowania i zarządzania gospodarką narodową w krajach RWPG oraz warunkom rozszerzenia zastosowania metody reprezentacyjnej w badaniach statystycznych.

Zwiększona aktywność pracowników GUS w społeczności statystyków za granicą przyczyniła się nie tylko do popularyzacji polskiej statystyki na świecie, ale stworzyła także przesłanki do zorganizowania w Polsce drugiego w historii, a pierwszego po II wojnie światowej, kolejnego (40.) Światowego Kongresu Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS).

Pragnąc zaprezentować dorobek polskiej statystyki szerszemu gronu przedstawicieli statystyki światowej oraz popularyzacji statystyki w Polsce, prezes W. Kawalec w roku 1969 zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów z prośbą o wyrażenie zgody na wystąpienie do władz MIS z propozycją zorganizowania 40. kongresu tej organizacji w Warszawie. Na tej podstawie, po uzyskaniu zgody premiera, prezes Kawalec na ręce Zgromadzenia Ogólnego MIS złożył zaproszenie Rządu Polskiego do odbycia 40. sesji w Warszawie. Zaproszenie to zostało potwierdzone w czasie następnej – 39. sesji w sierpniu 1973 roku w Wiedniu. Termin 40. sesji ustalono na 1–9 września 1975 roku.

Mimo ogromnego zaangażowania w praktyczną działalność służb statystycznych W. Kawalec nie zaniechał owocnej pracy naukowej. Obszarem jego szczególnych zainteresowań naukowych były zagadnienia statystyki regionalnej oraz dostosowania syste-

mu informacji statystycznej do potrzeb programowania rozwoju regionalnego kraju. Tematyka ta znalazła wyraz w jego pracy doktorskiej oraz rozprawie habilitacyjnej. Została ona znacznie pogłębiona w kolejnych latach, zwłaszcza po podjęciu pracy na stanowisku Prezesa GUS.

Zagadnieniom statystyki regionalnej W. Kawalec poświęcił kilka obszernych publikacji książkowych, w tym zwłaszcza: *Wybrane problemy struktury przestrzennej przemysłu*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1970; *Statystyka regionalna na tle systemu statystyki państwowej*, PWE, Warszawa 1970. Ta ostatnia praca została wydana również w języku rosyjskim w Moskwie w roku 1972 oraz w języku angielskim w 1974, w Paryżu.

Swoje szczególne zainteresowania zagadnieniami regionalnymi W. Kawalec realizował również w praktyce poprzez rozwój publikacji GUS w układach regionalnych. Inicjował także rozwój publikacji wydawanych przez terenowe organy statystyczne na użytek władz i prasy terenowej. Ważniejsze problemy statystyki, podstawowe kierunki badań i opracowań, problemy powstające w toku realizacji bieżących zadań służb statystycznych prof. W. Kawalec omawiał w artykułach publikowanych na łamach „Wiadomości Statystycznych”, między innymi w numerach 2 i 8/1966, 6/1967, 1 i 5/1968 oraz 1/1969.

Profesor Wincenty Kawalec zmarł 25 stycznia 1991 roku.

Źródła

Główny Urząd Statystyczny 1918–1993, *75 lat GUS, 200 lat statystyki polskiej*. GUS, Warszawa 1993.

Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich. GUS, Warszawa 1971.

Krzeczkowska E., *Udział Polski w międzynarodowych porównaniach podstawowych kategorii ekonomicznych*.

Wiadomości Statystyczne 1975, nr 8.

Walczak T., *Sesje Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w latach 1929 i 1975 w Warszawie*.

Wiadomości Statystyczne 2008, nr 5.

Słownik bibliograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

KĘDELSKI MIECZYŚLAW (1946–1998)

Mieczysław Kędelski urodził się 5 kwietnia 1946 roku w Gnieźnie, a zmarł 5 lipca 1998 roku w Poznaniu. Okoliczności jego śmierci były zadziwiająco podobne do tych, w jakich zmarł w roku 1977 jego mistrz oraz promotor pracy magisterskiej i doktorskiej – prof. Stanisław Borowski. Obaj zmarli w pierwszej dekadzie lipca w czasie nabożeństwa w kościele.

Z Akademią Ekonomiczną Mieczysław Kędelski był związany przez ponad 30 lat. Tutaj, kiedy jeszcze nosiła nazwę Wyższej Szkoły Ekonomicznej, studiował w latach 1965–1969, otrzymał tytuł magistra ekonomii (1969), odbywał studia doktoranckie (1970–1971). W 1971 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych i podjął pracę w charakterze pracownika naukowo-dydaktycznego. Kolejno zajmował stanowiska: starszego asystenta (1971–1973), adiunkta (1973–1983), docenta (1983–1991) oraz profesora nadzwyczajnego (od 1991). Mieczysław Kędelski habilitował się w Akademii Ekonomicznej w Krakowie w roku 1983, a tytuł naukowy profesora uzyskał w 1993. W 1997 roku został zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego w Katedrze Statystyki.

Dorobek naukowy Mieczysława Kędelskiego obejmuje ponad 140 pozycji opublikowanych, w tym 9 współautorskich, a także 73 inne opracowania, niepublikowane projekty i prace w ramach problemów węzłowych i grantów naukowych.

Ewolucję zainteresowań badawczych Mieczysława Kędelskiego można ująć w trzech etapach. Pierwszy etap obejmuje okres przygotowania pracy magisterskiej i rozprawy doktorskiej. W tym czasie M. Kędelski podjął się opracowania metod analizy relacji cen wolnorynkowych w czasie i przestrzeni. Opublikował kilka znaczących artykułów, a ukoronowaniem tego okresu badań jest monografia pt. *Statystyczne metody badania relacji cen na przykładzie cen wysoce elastycznych*, PWN, Warszawa 1974,

s. 188. O jej wysokim poziomie naukowym świadczy fakt jej przetłumaczenia na język rosyjski i wydanie w renomowanym wydawnictwie radzieckim¹.

Drugi etap naukowego rozwoju M. Kędelskiego z demografią związany jest do momentu napisania pracy habilitacyjnej. Na początku raczej przeważają problemy poznawcze, a potem widać więcej pierwiastków metodologicznych. Wśród aspektów poznawczych, którymi pasjonuje się M. Kędelski, na uwagę zasługują: determinanty reprodukcji ludności, analizowane w skali makro, związki ekonomii z demografią, aktywnością zawodową i produktywnością siły roboczej oraz trwaniem życia. Ten ostatni z wymienionych wątków zaczyna z czasem dominować w tematyce badawczej M. Kędelskiego i niedługo zaowocuje rozprawą habilitacyjną². Pierwiastki metodologiczne były obecne już w pierwszym jego opracowaniu z zakresu demografii³. Jednakże metodologiczne osiągnięcia M. Kędelskiego stają się szczególnie widoczne po jego ośmiomiesięcznym stażu naukowym w Państwowym Instytucie Badań Demograficznych (INED) w Paryżu, w roku akademickim 1975/1976. Z wielkich fascynacji metodologicznych M. Kędelskiego, które zaowocowały poważnymi rozprawami naukowymi, należy wymienić: modele ludności ustabilizowanej i nieustabilizowanej⁴, demografię potencjalną⁵, demografię wieloregionalną⁶, demometrię. W tym ostatnim przypadku M. Kędelski może być słusznie uznany za jednego z prekursorów demometrii w Polsce.

¹ M. Kędelski, *Statisticzeskije metody issledowania struktury cien*. Statistika, Moskwa 1976, s. 144.

² M. Kędelski, *Szacowanie potencjału życiowego ludności w Polsce*. Zeszyty Naukowe, Seria II. Prace doktorskie i habilitacyjne, nr 77, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1982, s. 198.

³ M. Kędelski, *Analiza kohortowa – teoria i zastosowanie*. Studia Demograficzne 1974, nr 36, s. 3-22.

⁴ M. Kędelski, *Demograficke perspektivy Polska a Czeskoslovenska na zaklade modelu stabilni populace*. Demografie [Praga] 1975, nr 2, s. 105-110; M. Kędelski, *Durée de la vie active de la population masculine et développement économique. Essai d'estimation*, w: *Les méthodes d'analyse économique en démographie économique. Dossiers et recherches*, cz. I. INED, Paryż 1976, s. 54-66; M. Kędelski, *Populacje ustabilizowane i nieustabilizowane w modelach demograficznych*. Studia Demograficzne 1981, nr 4/66, s. 69-89.

⁵ M. Kędelski, *Potencjał pracy ludności miejskiej według wykształcenia*. Studia Demograficzne 1975, nr 42, s. 51-68; M. Kędelski, *Straty w potencjale pracy ludności według przyczyn zgonów*. Studia Demograficzne 1976, nr 44, s. 95-101.

⁶ M. Kędelski, *Wielostrumieniowe tablice trwania życia ludności Polski w przekroju „miasto-wieś”*. Studia Demograficzne 1981, nr 2/64, s. 45-63.

Jest godne podkreślenia, że jeszcze przed apelem A. Rogersa, by nie traktować demometrii jako synonimu demografii ilościowej, M. Kędelski używał pojęcia demometria w węższym sensie, odróżniając ją zarówno od demografii matematycznej, jak i analizy demograficznej. Wybiegając nieco do przodu, gdyż działa się to już w następnym etapie jego naukowego rozwoju, w uznaniu zasług dla nowej dyscypliny naukowej, po śmierci prof. Egona Vielroseggo, Komitet Nauk Demograficznych powołał M. Kędelskiego na stanowisko przewodniczącego Sekcji Demometrii KND PAN. W połowie lat osiemdziesiątych dzięki jego staraniom w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, w ówczesnym Instytucie Cybernetyki Ekonomicznej, powołano unikatową w skali kraju Pracownię Demometrii, która przetrwała do roku 1992. Reorganizacja struktury uczelni, zmiana zadań i zainteresowań naukowych poszczególnych członków Pracowni Demometrii spowodowały jej likwidację.

Trzeci etap rozwoju naukowego M. Kędelskiego następuje po habilitacji i naukowym usamodzielnieniu się. Jego zainteresowania zmiernają w kierunku oceny źródeł statystycznych, demografii historycznej i koniunktury demograficznej. W tym czasie, odpowiadając na zaspokojenie potrzeb rodzącego się samorządu lokalnego, M. Kędelski wykonuje prognozę demograficzną Poznania⁷.

M. Kędelski był pierwszym w Polsce, który zwrócił uwagę na obciążenia błędami systematycznymi współczynników demograficznych w przekrojach terytorialnych. W wyniku jego krytyki od 1983 roku w Głównym Urzędzie Statystycznym zaczęto konsekwentnie opracowywać i publikować podstawowe struktury ludności w przekroju terytorialnym, według stanu *de iure*, żeby zachować zgodność definicji zdarzeń i struktur we współczynnikach demograficznych. Wcześniej w Głównym Urzędzie Statystycznym nie zwracano na to szczególnej uwagi. Wiele sił i czasu M. Kędelski poświęcił oszacowaniu właściwych struktur ludności według wieku w okresach między spisami, ponieważ nie był zadowolony z oficjalnych danych GUS w tym zakresie. Właśnie także to było bezpośrednim powodem napisania pełnego pasji artykułu poświęconego migracjom zagranicznym⁸. Zatem, można go uznać za prekursora estymacji pośredniej w ośrodku poznańskim, jak też wykorzystującego nowe źródła w badaniach statystycznych, w tym statystyki lustrzanej. Był jednym z pierwszych, który dostrzegł (i głośno o tym mówił) rozmiary obciążenia oficjalnych wskaźników umieral-

⁷ M. Kędelski, *Perspektywy demograficzne Poznania (1991–2015)*. Seria Monografie, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1994, s. 114.

⁸ M. Kędelski, *Fikcja demograficzna w Polsce i RFN (Ze studiów nad migracjami zagranicznymi)*. Studia Demograficzne 1990, nr 1/99, s. 21-55.

ności niemowląt na skutek arbitralnie przyjętej przez Polskę w roku 1962 własnej definicji urodzenia żywego. Nie była ona zgodna z zaleceniami Światowej Organizacji Zdrowia. W rezultacie tej manipulacji definicją Polska miała o kilka punktów promilowych zaniżoną umieralność niemowląt.

Pomimo świetnej znajomości metod ilościowych M. Kędelski nie ograniczał się do statystycznego i demograficznego przetworzenia informacji zebranych i uporządkowanych przez innych, ale sam chciał mieć pieczę nad wstępnym uporządkowaniem tych historycznych baz danych. W wyniku jego prac powstają prekursorskie publikacje dotyczące spisu ludności w Polsce przed rozbiorami⁹ oraz estymacji pośredniej na podstawie danych podatkowych¹⁰. W środowisku naukowym za najlepsze uważane są jego prace z zakresu demografii historycznej o charakterze analitycznym. Są one poświęcone analizie ruchu ludności w XIX wieku w Wielkopolsce¹¹ i na Śląsku¹². Jednakże na szczególną uwagę zasługuje monografia opublikowana w roku 1992, pt. *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*, która staje się jego „książką profesorską”¹³. Można powiedzieć, że demografia historyczna z biegiem lat coraz mocniej pochłaniała M. Kędelskiego. Tuż przed śmiercią opublikował esej poświęcony rozwojowi demograficznemu ludności żydowskiej w XIX wieku w Poznaniu¹⁴ oraz sięgnął do źródeł pruskich dla estymacji dynamiki i struktury gospodarstw domowych w końcu XVIII wieku w Wielkopolsce.

Osobny rozdział w problematyce badawczej M. Kędelskiego stanowi koniunktura demograficzna. Prawdopodobnie uwrażliwienie na długie szeregi czasowe danych statystycznych M. Kędelski wyniósł z badań ekonomicznych. Zajmował się cenami arty-

⁹ M. Kędelski, *Przedrozbiorowy spis ludności diecezji poznańskiej (1765–1769)*. Przeszłość Demograficzna Polski 1986, 17, s. 221-235.

¹⁰ M. Kędelski, *Dynamika i struktura ludności chrześcijańskiej miasta Poznania w XVIII wieku w świetle rejestracji podatkowej*. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. LI/LII – 1990/1991, s. 57-90.

¹¹ M. Kędelski, *Fluctuation of deaths and its causes in Wielkopolska in the years 1816–1871*. Polish Population Review, t. 6, 1995, s. 121-135.

¹² M. Kędelski, *Piramida wieku i tablice trwania życia ludności Śląska w 1864 roku*. Przeszłość Demograficzna Polski, t. 20, 1997, s. 49-71.

¹³ M. Kędelski, *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*. Seria Monografie, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1992, s. 154.

¹⁴ M. Kędelski, *Liczebność i struktura społeczno-gospodarcza ludności żydowskiej w Poznaniu w drugiej połowie XVIII wieku*. Przeszłość Demograficzna Polski, t. 20, 1997, s. 17-33.

kułów, co prawda na niezbyt wolnym rynku. W długich szeregach czasowych bardzo wnikliwy demograf i statystyk, jakim był M. Kędelski, doszukiwał się praw rządzących rozwojem ludnościowym Polski. W zakresie koniunktury demograficznej M. Kędelski opublikował kilka artykułów, które miały duży wpływ na rozwój badań demograficznych. Między innymi zwracał uwagę na regres krajów mieniających się socjalistycznymi pod względem długości życia¹⁵. Był jednym z pierwszych bijących na alarm z powodu zapaści demograficznej Polski¹⁶. Zwracał uwagę na znaczenie zawierania pierwszych małżeństw na reprodukcję ludności w długich okresach¹⁷. W kontekście tej pracy warto zwrócić uwagę na modelowanie krzywych rozkładów zjawisk demograficznych według wieku.

M. Kędelski dość wcześnie zajął się informatyką. Chadzał tutaj jednak swoimi drogami. W zasadzie nie uznawał gotowych narzędzi w postaci arkuszy kalkulacyjnych czy pakietów statystycznych. Sam pisał sobie programy komputerowe, i to nie tylko celem wykonania niezbędnych obliczeń, ale także do weryfikacji wiedzy studentów. Uwieńczeniem badań nad koniunkturą demograficzną było opublikowanie dwutomowej pracy w wydawnictwie uczelnianym Akademii Ekonomicznej. W niej to M. Kędelski zebrał podstawowe miary reprodukcji ludności Polski w przekroju miasto-wieś¹⁸.

W Akademii Ekonomicznej w Poznaniu M. Kędelski prowadził ćwiczenia, wykłady oraz seminaria ze statystyki i demografii. Oprócz wspomnianego oryginalnego testu komputerowego egzaminującego wiedzę studentów jest autorem programu specjalności Informatyka i Statystyka na kierunku Informatyka i Ekonometria. Jest współautorem trzech podręczników akademickich do statystyki¹⁹ i demografii²⁰.

¹⁵ M. Kędelski, *Regres potencjału życiowego dorosłych mężczyzn w krajach Europy Wschodniej (1956–1985)*. Studia Demograficzne 1991, nr 2/104, s. 19-38.

¹⁶ M. Kędelski, *Demographic decline in Poland (1981–1992)*. Studia Demograficzne 1993, nr 4/114, s. 161-170.

¹⁷ M. Kędelski, *Częstość i kalendarz zawierania pierwszych małżeństw według płci w Polsce w latach 1950–1994*. Studia Demograficzne 1996, 3, s. 3-33.

¹⁸ M. Kędelski, *Koniunktura demograficzna w Polsce w latach 1948–1994. Tom I: Piramidy wieku i trwanie życia ludności*, s. 303. *Tom II: Małżeństwo i płodność*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1995, s. 364.

¹⁹ M. Kędelski, I. Roeske-Słomka, *Statystyka*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1996, s. 260.

²⁰ M. Kędelski, J. Paradysz, *Demografia – skrypt*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1990, s. 194; M. Kędelski, J. Paradysz, *Demografia*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 323.

Mieczysław Kędelki pełnił liczne odpowiedzialne zadania w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. W latach osiemdziesiątych był, między innymi, prodziekanem Wydziału Planowania i Zarządzania, kierownikiem Pracowni Demometrii, a od roku 1991 kierownikiem Katedry Statystyki i Demografii. Przyczynił się do powstania i funkcjonowania specjalności Informatyka i Statystyka na Wydziale Ekonomii, był jej opiekunem. Kierował zespołami roboczymi w centralnie sterowanych problemach badawczych. W szczególności należy wymienić problemy węzłowe z lat 1976–1980 oraz 1981–1985. Od roku 1974 był stale powoływany w skład Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk. Po śmierci E. Vielroseggo M. Kędelkiemu powierzono kierownictwo Sekcji Demometrii KND PAN. Aktywnie uczestniczył także w pracach Sekcji Demografii Historycznej.

Dorobek naukowy M. Kędelkiego jest nie tylko obszerny, ale także wytrzymuje próbę czasu. Świadczy o tym fakt, że w dziesiątą rocznicę jego śmierci, 23 i 24 października 2008 roku, w Instytucie Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego jego pamięci poświęcono międzynarodową konferencję naukową pt. „Przemiany demograficzne Europy Środkowej od XVIII w.”. Autorzy²¹ wielu referatów z tej konferencji odwoływali się do dorobku naukowego M. Kędelkiego.

JAN PARADYSZ

²¹ Por. *Przemiany demograficzne Europy Środkowej w czasach nowożytnych*. Pod red. H. Kurowskiej. Oficyna wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zielona Góra 2010.

KOŁODZIEJCZYK STANISŁAW MARIAN (1907–1940)

Stanisław Marian Kołodziejczyk urodził się 3 października 1907 roku w Cieszynie. W roku 1925 ukończył tam gimnazjum klasyczne, po czym w latach 1925–1930 studiował matematykę na Uniwersytecie Jagiellońskim i na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w roku 1930 uzyskał magisterium. Po odbyciu służby wojskowej był w latach 1931–1932 stypendystą Funduszu Kultury Narodowej dla specjalizacji w zakresie rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. W latach 1932–1939 pracował jako asystent i starszy asystent Zakładu Statystyki Matematycznej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) u prof. Jerzego Sławy-Neymana, a zarazem jako wykładowca i prowadzący ćwiczenia z teorii statystyki i z wyższej matematyki oraz zastosowań statystyki matematycznej do działów specjalnych na Wydziale Rolniczym i Ogrodniczym SGGW. W roku 1939 uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim doktorat z matematyki na podstawie pracy *O pewnej klasie hipotez statystycznych związanych z metodą najmniejszych kwadratów*.

W roku 1931 brał udział w II Zjeździe Matematyków Polskich w Wilnie. Jako instruktor spisowy uczestniczył w II Powszechnym Spisie Ludności Rzeczypospolitej Polskiej, za co został uhonorowany srebrną odznaką *Za Ofiarną Pracę*.

Opublikował liczne opracowania z zakresu teorii błędów i teorii weryfikacji hipotez statystycznych, z których ważniejsze są: *Metoda sprawdzania hipotez o stałości prawdopodobieństwa w seriach niezależnych doświadczeń* (1931); *O ekstremum paraboli regresji* (1933); *Sur l'erreur de la seconde catégorie dans le problème de M. Student*, „Statistique Mathématique” (1933); *On an important class of statistical hypothesis*, „Biometrika” 27(1935); *Statistical problems in agricultural experimentation*, współautorzy: J. Neyman i K. Iwaskiewicz), Supplement to the „Journal of the Royal Statistical Society”, Vol. 2, No. 2(1935); *O pewnej klasie hipotez statystycznych związanych z metodą najmniejszych kwadratów*, „Kwartalnik Statystyczny” 11(1936).

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego i Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Nie był żonaty. Zmobilizowany jako podporucznik rezerwy brał udział w kampanii wrześniowej 1939 roku, trafił do niewoli sowieckiej i został zamordowany wiosną 1940 roku w Katyniu.

Źródła

Archiwum SGGW.

Archiwum UJ.

Informacje Katedry Statystyki Matematycznej SGGW.

KAZIMIERZ ZAJĄC

KRAWIEC BOGDAN (1944–2003)

Profesor Bogdan Krawiec urodził się 6 czerwca 1944 roku w Piotrkowie Trybunalskim, w rodzinie chłopskiej. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Piotrkowie Trybunalskim w roku 1962 rozpoczął naukę w Studium Nauczycielskim nr 1 w Łodzi, na kierunku matematyczno-fizycznym. Studium ukończył w roku 1964 i po zdaniu egzaminów wstępnych został przyjęty na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Łódzkiego. W roku 1969 ukończył studia na kierunku fizyki teoretycznej UŁ i otrzymał dyplom magistra. Od 1 października 1969 roku podjął pracę w Wyższej Szkole Rolniczej w Szczecinie na stanowisku asystenta, a następnie starszego asystenta w Zakładzie Matematyki.

W roku 1976 na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Szczecinie obronił pracę doktorską *Optymalizacja struktury produkcji roślinnej przy wykorzystaniu programowania stochastycznego* i uzyskał stopień doktora nauk rolniczych – specjalność ekonometria. W pracy zastosował modele E, V i VE programowania stochastycznego do jednorocznego planowania produkcji roślinnej przedsiębiorstwa rolnego. Wszystkie modele miały losową funkcję celu z liniowymi zdeterminowanymi ograniczeniami. Wykazał, że najbardziej przydatne w planowaniu mogą być modele „VE”, dzięki którym można znacznie ograniczyć niepewność realizacji planu, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiej wartości jego realizacji. Dodatkowo przedstawił praktyczny przykład planowania produkcji roślinnej w wybranej Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej województwa szczecińskiego.

W kolejnych latach nadal prowadził badania nad wykorzystaniem metod programowania stochastycznego w planowaniu produkcji przedsiębiorstw rolnych. Ich celem była adaptacja modeli programowania stochastycznego z losową funkcją celu do jednorocznego i wieloletniego planowania produkcji rolniczej przedsiębiorstw rolnych. Udowodnił, że nieznaczne obniżenie wartości oczekiwanej dochodu w stosunku do maksymalnej wartości oczekiwanej dochodu z produkcji roślinnej i jednoczesna mini-

malizacja wariacji dochodu powodują znaczne ograniczenie ryzyka w produkcji roślinnej przedsiębiorstwa („Prace IBS PAN” 1981, nr 75). Następnie z J. Kopeciem opracował oryginalną wersję modelu „P” programowania stochastycznego („Przegląd Statystyczny” 1982, nr 3/4), w której optymalizuje się prawdopodobieństwo realizacji planu produkcji roślinnej w przedsiębiorstwie rolnym. Ponadto, w celu dostarczenia parametrów do budowy modeli programowania stochastycznego, przebadał typy rozkładu plonów w przedsiębiorstwach rolnych Pomorza Zachodniego oraz oszacował parametry rozkładu plonów i macierz kowariancji plonów czternastu głównych upraw tego regionu.

Innym nurtem badań prof. B. Krawca były zagadnienia ryzyka w planowaniu produkcji przedsiębiorstw rolnych. Badania te miały na celu poznanie i skwantyfikowanie wybranych czynników ryzyka w produkcji rolniczej oraz kompensację przejawów ryzyka w planach produkcji przedsiębiorstw poprzez ocenę wielkości zagrożeń i tworzenie rezerw. Opracował on oryginalną metodę planowania rezerw pasz w przedsiębiorstwach rolnych („Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1983, nr 3), oszacował współczynniki ryzyka oraz wielkość niezbędnych rezerw w zakresie pasz objętościowych i zbóż paszowych dla regionu Pomorza Zachodniego. Skwantyfikował wielkość wpływu wahań plonów w wybranych przedsiębiorstwach rolnych województwa szczecińskiego na ryzyko w produkcji mleka (ok. 60% wahań w produkcji mleka spowodowane jest wahaniami plonów roślin pastewnych). Oszacował rozkład prawdopodobieństwa występowania przymrozków wiosennych dla oceny zagrożenia roślin ciepłolubnych, określił wielkość wpływu opadów, średnich temperatur miesięcznych oraz długości zalegania pokrywy śnieżnej na plony wybranych roślin Pomorza Zachodniego.

Innym obszarem badań prowadzonych przez B. Krawca były problemy związane z modelowaniem organizacji przedsiębiorstwa rolnego. Wykorzystał w nich analizę systemową do modelowania procesów informacyjno-decyzyjnych w przedsiębiorstwie rolnym. Opracował matematyczny model podsystemu produkcji roślinnej jako głównego podsystemu zasilającego w przedsiębiorstwie rolnym. Następnie zajął się metodami sterowania produkcją w przedsiębiorstwie rolnym z wykorzystaniem metod sterowania optymalnego. Celem było opracowanie modeli i algorytmów sterowania produkcją, wspomagających proces zarządzania w przedsiębiorstwie rolnym. Opracował modele sterowania w wyodrębnionym podsystemie produkcji roślinnej.

W roku 1985 B. Krawiec opublikował rozprawę habilitacyjną pod tytułem *Sterowanie produkcją roślinną w przedsiębiorstwie rolnym* (Wyd. Uczelniane AR w Szczecinie). Na jej podstawie w roku 1986 na Wydziale Rolniczym AR w Szczecinie uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie ekonometrii. W pracy zastosował dyskretny model sterowania optymalnego do sterowania produkcją roślinną

w przedsiębiorstwie. Zmienne stanu opisywały arealy roślin, zmienne sterujące zaś zmianowanie roślin. Zastosował sterowanie w układzie otwarto-zamkniętym z ustalonym stanem początkowym systemu. Kryterium sterowania opisywało dochód z produkcji roślinnej w okresie t lat, gdzie $t = 0, 1, 2, \dots T$. Produkcję roślinną potraktowano jako system nieodosobniony od wpływów otoczenia, opisany przez układ równań i nierówności. Wyznaczona trajektoria systemu opisywała wieloletni plan produkcji roślinnej w okresie T lat. W momencie czasu $0 < t < 1$ zostaje dokonana identyfikacja stanu systemu. Jeżeli stan systemu odbiega od trajektorii, dokonywana jest ponowna optymalizacja układu. Sterowanie opisanym układem zapewniało efektywność ekonomiczną produkcji roślinnej przy zachowaniu wymagań agrotechnicznych i zapewnieniu zasileń materiałowych pozostałym gałęziom gospodarstwa.

W roku 1991 ukazała się książka B. Krawca pt. *Metody optymalizacji w rolnictwie* (PWN, Warszawa-Łódź). Zawarł w niej opis wszystkich swoich badań związanych z optymalizacją w rolnictwie. Uważał, że cybernetyczna definicja systemu sformułowana przez Gutenbauma (*Modelowanie matematyczne systemów*, PWN, Warszawa-Łódź 1987) jest najbardziej przydatna z punktu widzenia sterowania systemami. Twierdził również, że przedsiębiorstwo rolne jest przykładem systemu złożonego, który charakteryzuje się dużą liczbą sprzężeń i współdziałających elementów zapewniających spełnienie złożonej funkcji takiego przedsiębiorstwa. Wskazywał, że w przedsiębiorstwie rolnym można wydzielić podsystemy:

- produkcyjne, takie jak: produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, przemysł rolny,
- ekonomiczne, nadrzędne w stosunku do podsystemów produkcyjnych.

Każdy z tych podsystemów składa się z określonych elementów i jako element systemu można przyjąć najmniejszą jego część, która nie da się podzielić (np. oborę lub proste operacje technologiczne, dające się opisać prawami fizycznymi lub biologicznymi).

Zdaniem B. Krawca, podejmowanie decyzji optymalnych na ogół wiąże się ze stosowaniem metod i modeli matematycznych oraz techniki komputerowej. Sam proces podejmowania decyzji w rolnictwie nie odbiega od ogólnie przyjętego. Jednak, jego zdaniem, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że rolnictwo i zachodzące w nim procesy produkcyjne są specyficzne i charakterystyczne tylko dla tej dziedziny gospodarki. Był on głęboko przekonany, że podejmowanie optymalnych decyzji w rolnictwie wymaga głębokiej znajomości przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych warunków działania podsystemów składających się na gospodarstwo rolne. Uważał, że wiele problemów dotyczących sterowania procesami technicznymi, produkcyjnymi, ekonomicznymi i organizacyjnymi można opisać za pomocą równań i nierówności liniowych, tworzących tak zwane modele liniowo-dynamiczne. Rozwiązanie tego typu modeli pozwala, jak podkreślał, zoptymalizować sterowanie przebiegiem badanych procesów (rów-

niez w rolnictwie) w takim kierunku, aby uzyskać określone efekty ekonomiczne lub technologiczne. Podnosił także, że w modelowanych procesach produkcji w rolnictwie istnieje potrzeba uwzględnienia losowego charakteru procesu wytwarzania oraz zapobiegania niekorzystnym skutkom wpływu czynników losowych na podejmowane decyzje produkcyjno-ekonomiczne. Decyzje te optymalizować należy za pomocą modeli programowania stochastycznego, które, jego zdaniem, lepiej odwzorowują rzeczywisty charakter skomplikowanych procesów ekonomiczno-produkcyjnych w porównaniu z modelami zdeterminowanymi oraz pozwalają ocenić lub zmniejszyć zagrożenia wynikające z losowego przebiegu tych procesów. Zdaniem B. Krawca, wiele problemów występujących w zagadnieniach podejmowania decyzji w rolnictwie można właściwie rozwiązać tylko przy użyciu programowania w liczbach całkowitych. Wynika to z naturalnego faktu, że zmienne w modelach i w rzeczywistości mogą przyjmować tylko wartości całkowite, a w przypadkach (na przykład niewielkiej liczebności stada lub liczby maszyn), gdy zadania mają strukturę „gruboziarnistą”, zaokrąglanie otrzymanych wartości zmiennych decyzyjnych jest niedopuszczalne, gdyż zasadniczo zmienia się sens rozwiązania. Co więcej, zaokrąglane wartości zmiennych mogą leżeć poza zbiorem rozwiązań dopuszczalnych. Podkreślał, że nie zawsze można podjąć najlepszą decyzję, ograniczając się tylko do jednego kryterium. Dlatego, jego zdaniem, w pewnych przypadkach niezbędne jest uwzględnienie w modelu wektorowej funkcji celu, ujmującej różne kryteria oceny rozwiązania. Zauważa on, że w takim podejściu zagadnienie się komplikuje, ponieważ pojęcie optymalności rozwiązania, które ma oczywiste znaczenie w przypadku jednokryterialnym, traci je, bowiem poza trywialnymi wyjątkami nie da się zoptymalizować wektorowej funkcji celu w sensie osiągnięcia maksymalnych (bądź minimalnych) wartości poszczególnych kryteriów. Wielkim osiągnięciem B. Krawca było zbudowanie omawianych modeli dla produkcji rolnej, pokazujących sposoby ich zastosowań w procesach podejmowania decyzji.

B. Krawiec był też współautorem oryginalnego systemu optymalizacji produkcji gospodarstw indywidualnych w warunkach ryzyka, opracowanego na mikrokomputery. Można go stosować, ze względu na oszacowane parametry, w dowolnym gospodarstwie indywidualnym regionu północno-zachodniej Polski. Charakteryzuje się on dużą łatwością obsługi ze względu na zautomatyzowane wprowadzanie danych o gospodarstwach i dobór działalności. Rozwiązania (strukturę produkcji) otrzymuje się dla różnych współczynników ryzyka deklarowanych przez użytkowników. Decydent otrzymuje warianty planu dające określony dochód, który może być zrealizowany z określonym ryzykiem. Jest to system programowania interaktywnego. Został on wdrożony do praktyki rolniczej.

W 1991 roku ukazała się też książka pt. *Un'applicazione delle tecniche multicriteriali alla pianificazione dell'azienda forestale*, napisana przez B. Krawca wspólnie z włoskimi naukowcami – Iacopo Bernettim i Leonardo Casinim (Wyd. Uniwersytetu we Florencji). Praca ta dotyczyła niezwykle istotnego problemu eksploatacji i ochrony zasobów środowiska naturalnego. Przedmiotem badań były teoretyczne i praktyczne problemy związane z zarządzaniem w dużych systemach leśnych. W publikacji zostały omówione najnowsze osiągnięcia i metody podejmowania decyzji w systemach przy wielorakości celów. Po raz pierwszy w literaturze światowej zastosowano równocześnie metody programowania wielokryterialnego STEM oraz interaktywnego programowania celowego IMPG do podejmowania decyzji w leśnictwie. Pozwoliło to uzyskać równowagę ekonomiczną, produkcyjną i ekologiczną. Wymieniona książka była przykładem międzynarodowej współpracy w dziedzinie badań operacyjnych służących ochronie środowiska.

Bogdan Krawiec, od 1 października 1989 roku jako docent, a następnie profesor AR kierował Zakładem Statystyki Matematycznej na Wydziale Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie. W roku 1993 uzyskał tytuł profesora nauk ekonomicznych w dyscyplinie zarządzanie, specjalność ekonometria i informatyka. W latach 1993–2002 kierował Katedrą Statystyki Matematycznej AR w Szczecinie. Był wieloletnim członkiem Senatu tej uczelni.

W latach 1980–1986 B. Krawiec pracował również jako adiunkt, w latach 1986–1993 jako docent, a w latach 1993–1996 jako profesor (na 1/2 etatu) w Instytucie Badań Systemowych PAN w Warszawie. W latach 1996–1998 był członkiem Rady Naukowej tego Instytutu. W latach 1985–1986 odbył sześciomiesięczny staż na Uniwersytecie we Florencji, a w roku 1990 na tymże uniwersytecie przez trzy miesiące prowadził wykłady z metod modelowania i optymalizacji w rolnictwie oraz leśnictwie. W roku 1992 został zatrudniony na Politechnice Szczecińskiej na drugim etacie, gdzie w latach 1992–1999 kierował Zakładem Analizy Systemowej. Od 31 grudnia 1998 roku był pracownikiem Politechniki Szczecińskiej (na pierwszym etacie), pełniąc funkcję kierownika Katedry Inżynierii Finansowej i Systemów Wspomagania Decyzji na Wydziale Informatyki, którą zorganizował. Od roku 1996 był członkiem Senatu Politechniki Szczecińskiej. Współpracował z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, głównie we Włoszech i RFN. W roku 1998 został wybrany na członka zagranicznego Centro Studi di Estimo e di Economia Territoriale Ce.S.E.T. we Włoszech.

W roku 2002 B. Krawiec i M. Krawiec opublikowali książkę pt. *Opcje na giełdach towarowych w Polsce* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa). Dotyczyła ona zastosowań metod inżynierii finansowej na rynkach towarowych. Omówiono w niej klasyczne instrumenty pochodne, stosowane na giełdach towarowych (kontrakty termino-

we i opcje), jak również niestandardowe kontrakty opcyjne. W szczególności zdefiniowano i opisano podstawowe rodzaje kontraktów *forward*, a następnie przedstawiono kontrakty *futures* z uwzględnieniem sposobów ich rozliczania i standaryzacji, mających duże znaczenie w przypadku towarów rolnych. Szczegółowo scharakteryzowano również kontrakty opcyjne, podstawowe czynniki wpływające na ich wartość, funkcje wypłaty, modele wyceny (model Blacka-Scholesa i model dwumianowy) oraz parametry greckie, badające wrażliwość premii opcyjnej. Przedstawiono procedury wyznaczania zmienności implikowanej na podstawie rynkowej ceny opcji oraz podstawowe strategie zabezpieczające, konstruowane z wykorzystaniem opcji standardowych. Opisano także wybrane opcje egzotyczne (barierowe, koszykowe, *look back*, azjatyckie, wyboru) i metody ich wyceny. W części praktycznej autorzy dokonali analizy rynku opcji na dwóch polskich giełdach towarowych (w Poznaniu i Warszawie), wskazując zarówno jego ułomności, jak i dalsze badania, które powinny być przeprowadzone. Szczególną uwagę zwrócono na techniczne i informatyczne aspekty wyceny opcji. Starano się ukazać perspektywy zastosowań tych instrumentów w warunkach polskiego rynku. Zaproponowano wprowadzenie oraz pokazano sposób wyceny, niestosowanych dotąd w Polsce, opcji na kontrakty *futures*. Oprócz opcji standardowych skonstruowano i pokazano sposób wyceny kilku opcji egzotycznych, opiekujących na towary rolne, a także omówiono ich własności i sposób wykorzystania w inwestycjach na rynku rzeczywistym. Uzyskane wyniki wyceny badanych opcji oraz strategii zabezpieczających potwierdziły, że zmniejszają one ryzyko i koszty inwestycji, a praca przyczyniła się do wypełnienia luki w badaniach naukowych, dotyczących problematyki instrumentów pochodnych na rynku towarowym w Polsce.

W pracy naukowej B. Krawiec zajmował się problemami zarządzania przedsiębiorstwem, matematycznym modelowaniem systemów, systemami wspomaganie decyzji oraz metodami inżynierii finansowej. Wyniki swoich badań przedstawił w ponad stu publikacjach naukowych i recenzowanych materiałach konferencji naukowych, których był autorem lub współautorem, a także w sprawozdaniach z badań grantów KBN, projektów PHARE, międzynarodowych projektów badawczych finansowanych przez KBN i projektów celowych. Ważniejsze jego tematy badawcze to:

- Restructuring of agriculture towards integration of Central and Eastern Europe with the European Community, rok 1993, finansowany przez Commission of European Communities – kierownik projektu.
- Modelling of economy in specially protected regions, w latach 1993–1994, przy współpracy z uniwersytetami we Florencji, Getyndze i Rostocku, finansowany przez KBN – kierownik projektu.

- Transfer of knowledge in economics and organization for restructuring of agriculture and forestry, w latach 1995–1996, partnerzy: uniwersytety we Florencji i w Viterbo, finansowany przez KBN – kierownik projektu.
- Regionale Konzepte zur Osterweiterung der EU, w latach 1996–1998, partner Uniwersytet w Rostocku, finansowany przez KBN – kierownik projektu.
- The system of the flow and processing of the information provided by the wholesale markets of the agricultural products based on the wholesale markets of Szczecin and Poznań (the summarising report), rok 1997, finansowany przez „Fapa” w Warszawie – kierownik projektu.
- Concept of agricultural information system for the needs of the CAP, projekt Phare – ekspert.
- System „analizowania i prognozowania procesów gospodarczych z uwzględnieniem problemów z zakresu ochrony środowiska w regionie szczecińskim”, projekt celowy nr 280 C.S. 5-8/92-94 – kierownik działu.

B. Krawiec był organizatorem i współorganizatorem 15 międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych, przy czym w 14 z nich był redaktorem materiałów konferencyjnych. Należał do takich organizacji naukowych, jak: Polskie Towarzystwo Matematyczne, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Polskie Towarzystwo Badań Operacyjnych i Systemowych, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, Bernoulli Society for Mathematical Statistics and Probability, Centro Studi di Estimo e di Economia Territoriale. Był promotorem 5 prac doktorskich, recenzentem 3 prac habilitacyjnych i dorobku do kolokwium habilitacyjnego oraz 2 recenzji osiągnięć na stanowisko profesora.

Żona B. Krawca – dr Danuta Markiewska-Krawiec była adiunktem w szczecińskiej Akademii Rolniczej. Mieli jedną córkę, która pracowała najpierw jako asystent, a następnie jako adiunkt na Politechnice Szczecińskiej, a obecnie jest adiunktem w SGGW w Warszawie.

Profesor Bogdan Krawiec zmarł po długoletnim zmaganiu się z rakiem 12 marca 2003 roku. Do końca był aktywny naukowo i dydaktycznie.

ZBIGNIEW MONGIAŁO

KRYSICKI WŁODZIMIERZ (1905–2001)

Profesora Krysickiego poznałem stosunkowo późno, a mianowicie w 1979 roku, gdy był już na emeryturze. Byłem wtedy studentem czwartego roku Politechniki Łódzkiej na specjalizacji statystyka. Profesor Krysicki miał z nami seminarium specjalizacyjne ze statystyki. Przygotowywaliśmy i prezentowaliśmy referaty na zadane tematy na podstawie przekazanych materiałów. Nie pamiętam tematu swojego referatu, natomiast zapamiętałem, że profesor Krysicki oczekiwał od nas wszystkich bardzo dużej precyzji i zrozumienia tego, o czym mówiliśmy. Dla niektórych uczestników proseminarium to oczekiwanie było powodem wielu stresów, tym niemniej charakteryzowało dobrze postawę życiową W. Krysickiego – racjonalizm.

Włodzimierz Sylwester Krysicki urodził się 1 stycznia 1905 r. w Warszawie. Skończył znaną warszawską szkołę średnią Wojciecha Górskiego (rocznik maturalny 1923), do czego przywiązywał dużą wagę. Pamiętam, że brał udział w spotkaniach absolwentów, a jednym z jego szkolnych kolegów był Karol Małcużyński, znany dziennikarz telewizyjny (brat świetnego pianisty Witolda Małcużyńskiego). Z Liceum św. Wojciecha, jak nazwana została później szkoła Górskiego, Włodzimierz Krysicki związany był przez wiele lat. Po ukończeniu studiów licencjackich na Uniwersytecie Warszawskim w 1928 r., wrócił do niej jako nauczyciel matematyki. Z okresu studenckiego wspominał niekiedy partię szachów, jaką rozegrał, z oczywistym wynikiem, z mistrzem świata Alechinem, który dawał czasami pokazowe symultany. Uczestnictwo w takiej imprezie było płatne (o ile pamiętam było to kilkadziesiąt ówczesnych złotych), na co nie było stać zwykłego studenta. Namówił zatem kolegę i razem zebrali wymaganą kwotę. O tym, kto będzie grał z mistrzem w symultanie zdecydował szczęśliwy dla Włodzimierza Krysickiego rzut monetą. Zdarzenie znamienne dla przyszłego specjalisty od probabilistyki w zastosowaniach.

Stopień magistra filozofii w zakresie matematyki Włodzimierz Krysicki uzyskał w 1930 r. na Wydziale Filozoficznym UW. W tym czasie opublikował swój pierwszy artykuł w czasopiśmie dla nauczycieli *Parametr*. Z okresu przed II wojną światową warto przypomnieć, że Włodzimierz Krysicki był współautorem (wspólnie z W. Wójtowiczem) podręcznika matematyki dla I klasy gimnazjum, a także wykładał na kursach prowadzonych przez Politechnikę Warszawską.

W kampanii wrześniowej W. Krysicki walczył w stopniu podporucznika w armii generała Kleeberga. W październiku powrócił do Warszawy i do września 1941 r. pracował w technikum mechanicznym. Od stycznia 1940 r. do wybuchu Powstania Warszawskiego brał udział w tajnym nauczaniu klas maturalnych w Liceum św. Wojciecha. Po upadku Powstania pracował dalej w tajnym nauczaniu w Pruszkowie.

Po klęsce Niemiec centrum życia kulturalnego i naukowego przeniosło się z kompletnie zniszczonej Warszawy do pobliskiej Łodzi. Włodzimierz Krysicki przeprowadził się więc do miasta włókniarzy i rozpoczął nauczanie w znanej męskiej szkole średniej im. Józefa Piłsudskiego, która po wojnie zmieniła nazwę na bardziej akceptowalną przez ówczesny reżim, a mianowicie Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki. Pracował też w Prywatnym Liceum Duczymińskiego jako nauczyciel matematyki. W tym czasie W. Krysicki rozpoczął swoją trwającą do końca życia regularną pracę akademicką. We wrześniu 1945 r. zatrudniony został jako starszy asystent w Katedrze Matematyki w powołanej do życia 24 maja 1945 r. Politechnice Łódzkiej. Kierownikiem katedry był profesor Witold Pogorzelski. Całą kadre profesorską nowopowstałej politechniki stanowili przedwojenni profesorowie Politechniki Warszawskiej, a kadre pomocniczą nauczyciele przedwojennych szkół średnich z Łodzi i ze zniszczonej Warszawy. Z Politechniką Łódzką W. Krysicki pozostanie odtąd związany bez przerwy do końca życia, mimo innych, dodatkowych aktywności akademickich. I tak w październiku 1945 r. obejmuje stanowisko profesora kontraktowego w zakresie statystyki i matematyki w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi (przeniesionej później do Olsztyna – obecnie nosi nazwę Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego), które będzie zajmował do 1950 r. Natomiast w 1946 r. rozpoczyna wykłady zlecone na Uniwersytecie Łódzkim, najpierw z biometryki, a później dodatkowo z analizy matematycznej. W późniejszych czasach będzie jeszcze pracował na pół etatu na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym Uniwersytetu Łódzkiego, prowadząc prace magisterskie z probabilistyki, a także dodatkowo na innych łódzkich uczelniach, a mianowicie Wieczorowej Szkole Inżynierskiej (w latach 1952–1954), a także Wyższej Szkole Ekonomicznej (w latach 1953–1955). Ta dodatkowa aktywność świadczyła o niespożytej energii i chęci pracy, typowej dla W. Krysickiego, jak również o zapale i pędzie do

nauki pokolenia, któremu II wojna światowa odebrała możliwość normalnego kształcenia. Podstawowa działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Włodzimierza Krysickiego związana będzie jednak nierozdzielnie z Politechniką Łódzką.

W listopadzie 1948 r. zostaje adiunktem w Katedrze Matematyki Politechniki Łódzkiej. W 1950 r. Włodzimierz Krysicki broni na Politechnice Warszawskiej rozprawę pt. *Twierdzenie graniczne o wyrazach wyższego rzędu w zagadnieniu Bayesa*. Z obroną pracy związana jest następująca anegdota, którą usłyszałem od Profesora. Promotorem rozprawy był profesor Witold Pogorzelski, a recenzentami – profesor S. Straszewicz oraz, znany z zamiłowania do dobrej polszczyzny, profesor Hugo Steinhaus. Odpowiednie władze Politechniki Warszawskiej zwróciły się we właściwym momencie z pismem adresowanym do (cytuję z pamięci) „profesora Hugona Steinhausa z prośbą o recenzję rozprawy doktorskiej magistra Krysickiego Włodzimierza”. Pismo zostało odesłane z powrotem ze złośliwą uwagą profesora Steinhausa, że poprawna kolejność pisowni imienia i nazwiska w języku polskim nie zależy od posiadanego przez daną osobę tytułu naukowego... Cała historia zakończyła się szczęśliwie uzyskaniem stopnia doktora nauk technicznych z odznaczeniem. Powiązane z rozprawą późniejsze rezultaty W. Krysickiego, były prezentowane we francuskiej Akademii Nauk przez profesora Wacława Sierpińskiego.

W 1955 r. doktor W. Krysicki otrzymuje nominację z Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej na stanowisko docenta Politechniki Łódzkiej, które zajmuje do listopada 1962 r., do momentu nadania mu tytułu profesora nadzwyczajnego przez Radę Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – organ uprawniony wtedy do nadawania tytułów naukowych. Dydaktyka oraz działalność naukowa w zakresie matematyki na Politechnice Łódzkiej były wówczas rozproszone, istniało kilka katedr matematyki na różnych wydziałach. Po otrzymaniu tytułu profesora nadzwyczajnego, W. Krysicki zostaje kierownikiem Katedry Matematyki na Wydziale Chemicznym. Z połączenia kilku katedr, w 1970 r. powstanie Instytut Matematyki, w którym Profesor pozostanie zatrudniony aż do emerytury. Jednak przed powstaniem Instytutu Matematyki W. Krysicki pełni różne funkcje uczelniane w innych jednostkach organizacyjnych, przede wszystkim w latach 1960–1963 jest prodziekanem ds. dydaktycznych na Wydziale Włókienniczym, a w latach 1963–1968 prodziekanem ds. naukowych tego wydziału.

Tytuł profesora zwyczajnego W. Krysicki otrzymuje w 1973 r. (istniały wówczas dwa tytuły naukowe nadawane przez Radę Państwa: niższy – profesora nadzwyczajnego, i wyższy – profesora zwyczajnego). W latach 1972–1975 jest przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Matematyki Politechniki Łódzkiej. W 1975 r. Profesor prze-

chodzi na emeryturę, nie zaprzestając jednak działalności naukowej i w zakresie kształcenia kadry, które prowadzić będzie aż do śmierci w 2001 r.

Zainteresowania naukowe Włodzimierza Krysickiego były bardzo rozległe, aczkolwiek koncentrowały się wokół rachunku prawdopodobieństwa i statystyki. Już w 1958 r. nawiązał kontakty naukowe z Niemiecką Akademią Nauk w Berlinie (wówczas stolicą nieistniejącego dziś państwa NRD). Przedstawiał tam wielokrotnie referaty dotyczące statystycznej kontroli jakości, która w latach pięćdziesiątych była obiektem zainteresowania wybitnych statystyków i matematyków, w tym m.in. profesora Hugona Steinhausa. Kiedy w 1979 r. pisałem pracę magisterską na ten temat otrzymałem materiały zawierające prywatną korespondencję między W. Krysickim i H. Steinhausem, dotyczącą niepublikowanych wyników Steinhausa na ten temat, które do dzisiaj uważam za interesujące z punktu widzenia metodologii zarządzania ryzykiem – szybko rozwijającej się dzisiaj dziedziny ekonomii finansów. Profesor Krysicki kilkakrotnie brał udział w kolokwiach dotyczących statystycznej kontroli jakości, organizowanych w ówczesnym NRD (Magdeburg 1958, 1961, 1963, 1967; Drezno 1964; Lipsk 1964; Berlin 1965; Frankfurt nad Odrą 1984), jak również w innych krajach (Budapeszt 1964, Madryt 1968). W 1963 r. spędził miesiąc w znanym l’Institut de Statistique w Paryżu.

Innym obszarem zainteresowań W. Krysickiego były problemy estymacji parametrów mieszanin rozkładów. Interesował się także połączonym zagadnieniem Bayesa i Bernoulliego (wspólna praca z M. Olekiewiczem) oraz twierdzeniami granicznymi, w tym doprecyzowaniem znanego twierdzenia Poissona.

Już po przejściu na emeryturę W. Krysicki zainteresował się problematyką własności funkcji charakterystycznych. Zaczął od pewnej całkowitej nierówności dla funkcji charakterystycznych, której dotyczyła praca opublikowana w 1993 r. wspólnie z Markiem Kałużką (najmłodszym doktorantem). Potem nastąpiła seria wielu prac na podobny temat. Z kolei jedna z ostatnich prac, opublikowana w znanym czasopiśmie *Metrika* w 1997 r., dotyczyła problemu rozkładu granicznego dla iloczynu niezależnych zmiennych losowych o różnych rozkładach. Tak się złożyło, że byłem recenzentem tej pracy i znałem inne recenzje. Jeden z recenzentów, o ile pamiętam z USA, napisał, że jest to najlepsza praca, jaką czytał w swoim życiu z tej tematyki. Gdybyż wiedział, że inspiratorem jej powstania i współautorem (drugim był M. Kałużka) jest 92 letni badacz, który od dwudziestu kilku lat był formalnie na emeryturze!

Nauczanie matematyki i statystyki było życiową pasją W. Krysickiego. Oprócz prowadzenia wykładów, interesował się także metodyką i programami kształcenia. W 1965 r. na zlecenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego opracował program

nauczania matematyki dla studiów technicznych dla pracujących, a w 1967 r. – ramowy program matematyki dla wyższych szkół oficerskich. W 1968 r. został powołany na stanowisko kierownika podzespołu matematyki w Ośrodku Metodycznym Wyższych Studiów Technicznych dla Pracujących. Dwa lata później został kierownikiem Zespołu Przedmiotów Podstawowych w tymże ośrodku. W tym czasie zorganizował dwie ogólnopolskie konferencje dotyczące metodyki nauczania matematyki na studiach dla pracujących.

W latach 1968–1972 W. Krysicki zaangażował się w bardzo nowoczesną formę nauczania, dziś nazywaną z języka angielskiego *distance learning*, a wówczas noszącą skromną nazwę Politechniki TV. Jako medium, które umożliwiało dotarcie do wszelkich zakątków Polski, używano wówczas telewizji, zamiast wykorzystywanego obecnie internetu. Ta forma przeznaczona była dla pracujących studentów, kształconych w ramach Wyższych Technicznych Studiów Zawodowych dla Pracujących. Wykłady z wyższej matematyki prowadziło kilku profesorów Politechniki Warszawskiej oraz uczelni wrocławskich. Oprócz wykładania w ramach Politechniki TV, W. Krysicki pełnił także przez jakiś czas funkcję kierownika tych studiów.

Włodzimierz Krysicki jest autorem lub współautorem wielu podręczników z matematyki i statystyki. Najbardziej znany spośród nich, to *Analiza matematyczna w zadaniach, cz. I oraz cz. II* (współautorstwo L. Włodarski). Część pierwsza ma 29 wydań, część druga niewiele mniej. Jest to chyba najbardziej popularny podręcznik akademicki z matematyki wszechczasów w Polsce. Książka ma wciąż kolejne wznowienia i dodruki, mimo śmierci obu autorów wiele lat temu. Warto także wspomnieć, że została ona przetłumaczona na język angielski (Pergamon Press) i niemiecki (B. G. Teubner). Innym znanym i popularnym podręcznikiem jest książka *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach, cz. I oraz cz. II*, PWN, (współautorzy: J. Bartos, W. Dyczka, K. Królikowska, M. Wasilewski).

Oprócz znakomitych podręczników profesor Krysicki opublikował wiele cennych książek popularyzatorskich, jak na przykład *Z matematyką za pan brat*, 1985, Iskry (współautor R. Jajte) oraz *Z geometrią za pan brat*, 1992, Iskry (współautorzy: H. Pisarewska, T. Świątkowski). Niektóre z nich zostały wydane za granicą, na przykład tłumaczone na język niemiecki *Iksy i igreki*, 1988, Nasza Księgarnia, wyd. V, (tytuł niemiecki *Keine Angst vor x und y* , 1988, Verlag Harri Deutsch, Frankfurt am Main) oraz *Jak liczono dawniej, a jak liczymy dziś*, 1986, wyd. IV (tytuł niemiecki *Zahlen und Rechnen einst und jetzt*, 1986, B. G. Teubner). Inną znaną książką był *Poczet wielkich matematyków*, Wyd. III, Nasza Księgarnia (red. W. Krysicki, 20 współautorów,

głównie wychowanków i współpracowników), która miała dwa wydania w języku rosyjskim.

Profesor Krysicki położył ogromne zasługi w kształceniu kadry naukowej Politechniki Łódzkiej i innych uczelni, w tym Uniwersytetu Łódzkiego oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jak sam stwierdził w wywiadzie opublikowanym w specjalnym numerze Zeszytów Naukowych Politechniki Łódzkiej, poświęconym jubileuszowi swoich osiemdziesiątych ósmych urodzin, praca nad kształceniem młodej kadry naukowej była dla niego źródłem jeszcze więcej satysfakcji niż praca dydaktyczna. W latach pięćdziesiątych rozpoczął prowadzenie seminarium naukowego z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki, które prowadził do 2001 r., a więc przez około 50 lat. Przez to seminarium przewinęła się ponad setka uczestników z wielu uczelni całego kraju. Wypromował 13 doktorów, z których kilku zostało samodzielnymi pracownikami naukowymi na stanowiskach profesorskich. Ponadto recenzował ponad dwadzieścia prac doktorskich w postępowaniach prowadzonych na wydziałach ekonomicznych, matematycznych i technicznych w całym kraju. Recenzował co najmniej kilka prac habilitacyjnych, a także był recenzentem w kilku postępowaniach o nadanie tytułu profesorskiego. Przez wiele lat recenzował też prace zgłaszane do czasopism naukowych, w tym przez okres 14 lat (1962–1975) pisał recenzje dla czasopisma *Zentralblatt für Mathematik und Ihre Grenzgebiete*. Z kolei dla znanych polskich wydawców recenzował książki i podręczniki.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego. Współtworzył Oddział Łódzki tuż po wojnie i był jego prezesem w latach 1949–1952, a następnie wiceprezesem w latach 1953–1956. Od 1975 r. był członkiem sekcji polskiej Towarzystwa Statystyki Matematycznej i Prawdopodobieństwa im. Bernoullich.

Zadziwiająca jest długowieczność i aktywność naukowa W. Krysickiego. Do momentu przejścia na emeryturę w 1975 r. opublikował co prawda niezbyt wiele, a mianowicie 18 artykułów naukowych, ale już będąc na emeryturze podwoił ten dorobek (łącznie opublikował 36 prac). Ostatnie dwie prace, dotyczące zastosowań twierdzenia Mieszkalkina-Rogozina, opublikował w 2000 r., a więc w wieku 95 lat! Ponadto W. Krysicki jest autorem lub współautorem 22 książek, czym może się pochwalić niewielu współczesnych pracowników naukowych. W uznaniu zasług dla uczelni Politechnika Łódzka nadała Mu swoje najwyższe wyróżnienie – doktorat honorowy.

Praca zawodowa nie wyczerpywała bynajmniej zasobów energii Włodzimierza Krysickiego. Był znanym melomanem, miłośnikiem teatru i sztuk plastycznych, a także turystyki pieszej. Jego dodatkowym hobby była numizmatyka i filatelistyka. Posiadał

między innymi kilka kompletów wszystkich znaczków pocztowych wydanych w dziejach Polski.

Mieliśmy odmienne światopoglądy (W. Kryszicki był członkiem PZPR), ale nigdy nie uraził mnie z powodu moich przekonań religijnych. Miał specyficzne i żywe poczucie humoru. Lubiał żarciki sytuacyjne. Jednym z ulubionych było potajemne odwiedzanie mojej kamienicy po powrocie z częstych wyjazdów zagranicznych (były to lata osiemdziesiąte, gdy wszystko było na kartki) i zawieszanie na klamce moich drzwi torebki z tabliczkami czekolady. Potem był dzwonek i szybka ucieczka. Ponieważ drzwi otwierał zwykle któryś z moich kilkuletnich synów, przeżywał szok znajdując paczkę z tak cennymi wówczas łakociami. Po którymś razie udało im się dobiec dostatecznie szybko do okna, aby wykryć sprawcę... I tak Go zapamiętałem, jako człowieka ciepłego i bardzo życzliwego. Umarł 19 września 2001 r.

Źródła

- Przygocka J. (1993), *Wywiad z Profesorem Włodzimierzem Kryszickim*, Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej, Matematyka, Nr 25, *Volume dedicated to Professor Włodzimierz Kryszicki on the occasion of his 88-th birthday*, Ed. Lesław Gajek, s. 7-11.
- Gerstenkorn T. (1995), *Profesor Włodzimierz Kryszicki*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Seria Sylwetki Łódzkich Uczonych, Zeszyt 25.

LESŁAW GAJEK

KRZECZKOWSKA EUGENIA (1919–1995)

Urodziła się 20 kwietnia 1919 roku w rodzinie robotniczej w Lwowie. W roku 1934 wstąpiła do Komunistycznego Związku Młodzieży Zachodniej Ukrainy, a od 1936 była członkiem Komitetu Dzielnicowego KZM ZU we Lwowie na Łyczakowie. W 1937 roku ukończyła szkołę średnią we Lwowie i rozpoczęła pracę jako robotnica w firmie Herzog. W 1939 roku, po wkroczeniu Armii Czerwonej do Lwowa, wstąpiła do Komso-
mołu. W latach 1939–1941 pracowała jako dyrektor w firmie Herzog. W 1941 roku zmarł jej ojciec, a w 1944 matka. W latach 1941–1943 E. Krzeczowska studiowała na Wydziale Planowania Instytutu Gospodarki Narodowej w Samarkandzie. Studia przerwała po dwóch latach, wstępując ochotniczo do tworzonego w ZSRR Wojska Polskiego. W okresie studiów – w latach 1942–1943 – była pełnomocnikiem Ministerstwa Handlu ZSRR. W 1943 roku została kandydatem Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej (bolszewików) – WKP(b). W latach 1943–1944 była członkiem Związku Patriotów Polskich. Od roku 1944 do 1945 uczestniczyła w walkach prowadzonych przez Wojsko Polskie w II wojnie światowej, w batalionie szturmowym, a potem pracowała w Zarządzie Głównym Polityczno-Wychowawczym WP i Wydziale Personalnym jako inspektor. W 1945 roku została zdemobilizowana w stopniu porucznika.

W latach 1945–1946 była instruktorem KW PZPR w Katowicach, a w latach 1946–1950 instruktorem w Wydziale Ekonomicznym KC PZPR. W tym czasie podjęła studia na Wydziale Społeczno-Politycznym Akademii Nauk Politycznych w Warszawie, zakończone w roku 1951 tytułem magistra ekonomii. Następnie kontynuowała naukę na aspiranturze w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, uwieńczoną w 1954 roku tytułem kandydata nauk ekonomicznych (doktora) u prof. Włodzimierza Brusa, na podstawie rozprawy *Walka o uregulowanie stosunków towarowo-pieniężnych w Polsce w latach 1945–1949*.

E. Krzeczowska podjęła pracę w GUS 1 stycznia 1954 roku na stanowisku doradcy Prezesa; między innymi nadzorowała pracę departamentów: Bilansów Gospodarki Narodowej, Opracowań Zbiorczych, Statystyki Międzynarodowej i Współpracy z Zagranicą. W pierwszym okresie pracy w urzędzie organizowała i kierowała pracami zespołu podejmującego badania dochodu narodowego. W 1955 roku powołana została przez Prezesa Rady Ministrów na Członka Kolegium GUS oraz objęła przewodniczenie Komitetowi Redakcyjnemu GUS (funkcję tę sprawowała do 1981 roku). Po okresie publicznego milczenia w latach 1950–1955, gdy GUS opracowywał wyłącznie publikacje na potrzeby władz, opatrzone klauzulą „Tajne”, „Poufne”, „Do użytku służbowego”, E. Krzeczowska kierowała pracami nad zapoczątkowaniem, a następnie rozwojem jawnych wydawnictw GUS. Po sześcioletniej przerwie ukazał się „Rocznik Statystyczny 1955 r.”. Cieszył się powszechnym zainteresowaniem, był wielokrotnie recenzowany i oceniany wysoko. Wznowiona została też seria wydawnicza „Statystyka Polski”, rozpoczęto wydawanie „Wiadomości Statystycznych” i „Biuletynu Statystycznego”. Dalsze wydania roczników statystycznych były coraz bogatsze tematycznie. W porównaniu z wydawnictwami tak zwanych krajów socjalistycznych polskie publikacje statystyczne najwszechstronniej przedstawiały problemy gospodarcze i społeczne. W ocenie prof. dr. hab. Leszka Zienkowskiego:

Rzeczywista rola Komitetu Redakcyjnego, a szczególnie jego przewodniczącej przekraczała znacznie przydawane na ogół takim komitetom funkcje. Poprzez Komitet Redakcyjny dr E. Krzeczowska oddziaływała nie tylko – co samo w sobie było ważne – na zakres i kształt publikacji statystycznych, ale również na rozwój, zakres i treść badań statystycznych.

Dr E. Krzeczowska była współautorem koncepcji statystycznych badań przepływów międzygałęziowych wprowadzonych w Polsce po raz pierwszy w 1957 roku. Innym ważnym polem jej zainteresowań były problemy porównań międzynarodowych, poziomu i struktury spożycia między Polską a innymi krajami (m.in.: Węgrami, Czechosłowacją, Austrią, a następnie Francją). Od roku akademickiego 1963/1964 prowadziła wykłady na Uniwersytecie Warszawskim na temat problematyki porównań międzynarodowych dochodu narodowego.

Uczestniczyła, jako delegat GUS, w latach 1958–1964 w pracach Stałej Komisji Statystycznej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), gdzie była przewodniczącą delegacji polskiej w stałej grupie roboczej do spraw dochodu narodowego Komisji Ekonomicznej RWPG. Zajmowała się problematyką metodologii międzynarodowych porównań podstawowych agregatów ekonomicznych oraz praktycznym zasto-

sowaniem teorii do porównań między krajami RWPG, jakie zaczęto przeprowadzać w GUS i innych urzędach statystycznych krajów RWPG poczynając od roku 1959.

Równolegle E. Krzeczowska aktywnie uczestniczyła w pracach Konferencji Statystyków Europejskich Europejskiej Komisji Gospodarczej (EKG), w grupie ekspertów zajmujących się bilansami gospodarki narodowej oraz powiązań systemu stosowanego w krajach socjalistycznych (tzw. MPS) oraz kapitalistycznych (tzw. SNA). W ramach prac Konferencji Statystyków Europejskich przeprowadzono między innymi analizy porównawcze funduszu spożycia w Polsce i Austrii. E. Krzeczowska kierowała pracami metodologicznymi, które umożliwiły prace nad porównaniami krajów o różnych systemach społeczno-gospodarczych.

W latach 1963–1980 uczestniczyła w kilkudziesięciu konferencjach i spotkaniach międzynarodowych statystyków w: Austrii, NRD, Francji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, ZSRR, Czechosłowacji, Rumunii, Szwecji, na Węgrzech, we Włoszech i w USA, między innymi na następujące tematy: dochodu narodowego, bilansów gospodarki narodowej, porównań międzynarodowych, organizowanych przez Międzynarodowe Towarzystwo do Badania Dochodu Narodowego, Instytut Badań Statystycznych i Ekonomicznych w Paryżu (INSEE) etc.

W 1965 roku w Państwowym Wydawnictwie Ekonomicznym E. Krzeczowska wspólnie z Leszkiem Zienkowskim wydali książkę *Produkt narodowy i poziom cen*, stanowiącą wybór tekstów naukowych Milтона Gilberta i Irvinga Kravisa *An international comparison of national products and the purchasing power of currencies* oraz M. Gilberta i in. pt. *Comparative national products and price levels*.

Dr E. Krzeczowska była organizatorem utworzonego 28 grudnia 1965 roku Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych i jego dyrektorem od 1 września 1966 roku do 1 stycznia 1981. Do sukcesów kierowanego przez E. Krzeczowską ZBSE należały prace między innymi w zakresie: bilansów gospodarki narodowej, regionalnego zróżnicowania dochodu narodowego, badań indeksów ekonomicznych, analizy i oceny rozwoju społecznego, zastosowania metod matematycznych. 18 kwietnia 1973 roku E. Krzeczowska uzyskała stopień docenta w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych.

Pod kierunkiem naukowym E. Krzeczowskiej (częściowo współautorsko) ZBSE i GUS wydał między innymi następujące prace: *Dochód narodowy Polski 1956 oraz wstępny szacunek 1957* (1958), *Dochód narodowy Polski 1957 i 1958 oraz wstępny szacunek 1959* (1960), *Dochód narodowy Polski 1955–1960* (1962), *Bilanse gospodarki narodowej: symposium 20–23 II 1968* (1968), *Rocznik Dochodu Narodowego 1960–1965* (1966), *Ważniejsze dane o rozwoju gospodarczym krajów RWPG w latach 1955–1964 oraz wybrane dane za 1965 r.* (1966), *NRF, CSRS, NRD, Polska: porów-*

nawcze dane statystyczne (1967), *Wybrane problemy statystyki w Polsce. Sympozjum 22–24 XI 1966* (1967), *Tablice minimalnej liczebności próbki i wielkości przedziałów ufności (metoda reprezentacyjna)* (1967), *Podstawowe wskaźniki energetyki światowej* (1968), *Wybrane dane o rozwoju rolnictwa: świat, regiony, grupy krajów, wybrane kraje* (1968), *Dwustronne studium porównawcze wydajności pracy w przemyśle Czechosłowacji i Francji: porównanie wskaźników produkcji oraz wydajności pracy w przemyśle Austrii i Węgier* (1969), *Polacy za granicą: zebrane dane statystyczne: liczebność, rozmieszczenie, struktura demograficzna i społeczna* (1969), *RWPG: ważniejsze dane statystyczne: dynamika rozwoju, potencjał gospodarczy, handel zagraniczny* (1969), *Rocznik Dochodu Narodowego 1955–1968* (1969), *Wybrane problemy prognoz statystycznych: seminarium 18–19 IV 1969* (1969), *Metoda reprezentacyjna w badaniach centralnych urzędów statystycznych krajów-członków RWPG: dotychczasowa praktyka i możliwości szerszego zastosowania* (1970), *Gospodarka Polski na tle wybranych krajów europejskich* (1971), *Rozwój regionalny Polski w świetle badania dochodu narodowego* (1973), *Międzynarodowe porównanie struktury spożycia* (1974), *Studium porównawcze dochodu narodowego Polski w dolarach USA za lata 1974 i 1975* (1976), *Zasady konstrukcji indeksów cen towarów i usług nabywanych przez ludność* (1976), *Porównanie poziomu spożycia między Polską a Węgrami za lata 1971 i 1973* (1976), *Porównania poziomu technicznego przemysłu Węgier i Polski* (1978), *Spożycie przez ludność dóbr niematerialnych według województw (szacunek)* (1979), *Dochód narodowy Polski według województw w 1976 r. (szacunek)* (1979), *Porównanie cen i poziomu spożycia między Francją i Polską 1977* (1980), *Uprzemysłowienie Polski i Czechosłowacji* (1980).

E. Krzeczowska publikowała swoje artykuły głównie w „Wiadomościach Statystycznych”, między innymi: *Główne kierunki prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych* (nr 8/1966), *Konferencja naukowa Międzynarodowego Towarzystwa dla Badań Dochodu Narodowego i Bogactwa* (nr 12/1967), *Porównanie wydajności pracy w przemyśle Czechosłowacji i Francji* (nr 7/1969), *W sprawie syntetycznego wskaźnika stopy życiowej* (nr 12/1970), *Kierunki prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS w latach 1970–1975* (nr 6/1970), *Wybrane zagadnienia porównań międzynarodowych* (nr 2/1969), *System statystycznej informacji międzynarodowej* (nr 12/1973), *Udział Polski w międzynarodowych porównaniach podstawowych kategorii ekonomicznych* (nr 8/1975), *Wybrane problemy międzynarodowych porównań spożycia* (nr 6/1975), *Wybrane problemy porównań międzynarodowych (analiza porównań wielostronnych, w tym dochodu narodowego – nr 7/1977).*

E. Krzeczowska publikowała też artykuły w: „Ekonomiście” i „Nowych Drogach”, „Życiu Gospodarczym”, „Review of Income and Wealth”.

Była członkiem: Komitetu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk (1975–1980), Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN (1975–1977) oraz Naukowej Rady Statystycznej.

Podczas V Walnego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego E. Krzeczowska wygłosiła referat pt. *Porównania międzynarodowe jako element systemu informacji statystycznej*, opublikowany w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 10/1970), a podczas 40. Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie (1–9 IX 1975) – referat *Zintegrowany system statystycznych porównań międzynarodowych*, opublikowany w zmodyfikowanej wersji w „Wiadomościach Statystycznych” (nr 1/1976).

Pracę zawodową i naukową E. Krzeczowskiej przerwała w roku 1980 ciężka choroba. W 1982 roku opublikowany został jej ostatni artykuł, opracowany z Laszlo Drechslerem, *Purchasing Power parities in international comparisons: quantity vs. price comparison (Review of Income and Wealth)*, udostępniony w roku 2005 w bibliotece cyfrowej wydawnictwa Wiley Blackwell.

E. Krzeczowska zmarła 19 kwietnia 1995 roku. Pochowana została na cmentarzu komunalnym na Powązkach (dawnym wojskowym) w Warszawie.

E. Krzeczowska była odznaczona: Krzyżem Partyzanckim (16 X 1946), Złotym Krzyżem Zasługi (22 VII 1955), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (22 VII 1956), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (5 VI 1964), Brązowym Medalem Zasługi dla Obronności Kraju (8 X 1966), Medalem XXX-lecia PRL (1974), Odznaką Honorową „Zasłużony Pracownik Państwowy” (1 VI 1976).

Była żoną Eugeniusza Szyra, działacza KPP i PZPR.

Źródła

Bibliografie wydawnictw GUS, t. I-III (z lat 1918–1980).

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

Materiały archiwalne GUS.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Zienkowski L., *Eugenia Krzeczowska*. Wiadomości Statystyczne 1995, nr 6, s. 57.

KRZYWICKI LUDWIK (1859–1941)

Urodził się 21 sierpnia 1859 r. w Płocku w rodzinie ziemiańskiej. Od 1878 r. studiował matematykę na Uniwersytecie w Warszawie, zaliczył także jeden rok medycyny. W czasie studiów był współorganizatorem pierwszych kółek socjalistycznych, wygłaszał nielegalne odczyty dla inteligencji i robotników. Wydalony w 1883 r. z Warszawy za działalność w ruchu socjalistycznym, przebywał w Galicji, następnie między innymi w Lipsku, Szwajcarii i Paryżu uzupełniając studia w zakresie historii, filozofii i ekonomii oraz uczestniczył w życiu polskiej emigracji.

W pierwszym okresie swojej działalności był propagatorem materialistycznego pojmowania dziejów. Uważał jednak, że w badaniach naukowych ważne są związki przyczynowo-skutkowe, a także odkrywanie prawidłowości i praw rozwoju społeczeństw. W dalszych późniejszych pracach za szczególnie ważne uznał prześledzenie początkowych etapów rozwoju społeczeństw.

Po powrocie w 1885 r. do Królestwa Polskiego brał nadal czynny udział w ruchu robotniczym, jednocześnie prowadził szeroką działalność w różnych organizacjach społecznych i stowarzyszeniach naukowych. Równocześnie publikował wiele artykułów w prasie lokalnej, tygodnikach i innych wydawnictwach odnoszących się do życia społeczno-gospodarczego Królestwa Polskiego, ale także innych krajów. Jego zainteresowania naukowo-badawcze były bowiem wszechstronne, co pozwalało mu na twórczą pracę w dziedzinie ekonomii, statystyki, socjologii, psychologii, antropologii, etnografii, historii kultury materialnej, historii ruchów społecznych.

Działalność L. Krzywickiego dotycząca badań statystycznych i organizacji ich prowadzenia w Królestwie Polskim była bardzo znaczna, zarówno przed 1918 r. jak i po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Prof. Stefan Dziewulski tak ją scharakteryzował: „Z sumiennością i ścisłością matematyczną badał prof. L. Krzywicki przez długie lata te publikacje, które były wydawane przez władze rosyjskie i dotyczyły naszych sto-

sunków gospodarczych. Z niestrudzoną energią w niezliczonych swych pracach i artykułach starał się te fałszywe prostować i zjawiska naszego życia należycie oświetlać”.

Jedną z wcześniejszych prac L. Krzywickiego odnoszących się do Królestwa Polskiego był artykuł pt. „Szkolnictwo elementarne w gub. płockiej za rok szkolny 1886/7” (Płoczanin. Kalendarz na rok 1888). Przedstawił w nim stan szkolnictwa w miastach i na wsiach guberni analizując m.in. liczbę uczniów w podziale według płci, wyznania i źródeł utrzymania. Trzeba tu dodać, że sprawa organizacji statystyki oświaty i szkolnictwa były jednym z głównych tematów jego działalności w końcu XIX i początkach XX w.

W kolejnych pracach poruszał już nie tylko problemy związane z oceną i tym samym wiarygodnością statystyk rosyjskich jak i niemieckich, ale także badał sprawy dotyczące organizacji badań statystycznych w Królestwie Polskim. Dlatego też już wkrótce po utworzeniu w 1887 r. Warszawskiego Komitetu Statystycznego i ukazaniu się pierwszego zeszytu seryjnego wydawnictwa pt. „Trudy Warszawskiego Statystycznego Komiteta” opublikował artykuł pt. „Działalność Komitetu Statystycznego w Królestwie Polskim”, w którym omówił jego powstanie i działalność jako nowej centralnej instytucji statystycznej. Trzeba tu dodać, że Warszawski Komitet Statystyczny działający w latach 1887–1915 opublikował 40 tomów „Trudów ...”, w których podejmowana była tematyka ludnościowa, także emigracyjna, rolnicza, szkolnictwa i innych dziedzin społeczno-gospodarczych Królestwa Polskiego.

Oprócz rosyjskich danych statystycznych odnoszących się do II połowy XIX w. badał także i wykorzystywał do oceny statystyk ziem polskich również inne wcześniejsze sprzed 1850 r. źródła i publikacje. W 1907 r. opracował m.in. obszernie artykuły do „Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej” analizujące dane z XIX w. dotyczące stanu ludności (Tom 40, s. 941-953) i struktury rolnictwa (Tom 40, s. 958-968).

Po wybuchu pierwszej wojny światowej i opuszczeniu w sierpniu 1915 r. Warszawy przez wojska i administrację rosyjską L. Krzywicki aktywnie uczestniczył w pracach utworzonego wówczas Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy. Komitet ten 13 września 1915 r. mianował go Kuratorem mającym się opiekować gmachem pozostałym po Warszawskim Komitecie Statystycznym oraz jego materiałami statystycznymi i księgozbiorem. Trzeba tu dodać, że L. Krzywicki po śmierci w 1908 r. Kierownika Sekcji Statystycznej Magistratu m. Warszawy, prof. Witolda Załęskiego, był jedynym polskim uczonym znającym doskonale publikacje i inne materiały statystyczne dotyczące Królestwa Polskiego. Zajmował się nie tylko opieką nad tymi materiałami, ale jednocześnie przyłączał się wówczas do każdej inicjatywy dotyczącej badań statystycznych w Królestwie Polskim. Dlatego też kiedy na przełomie 1916 i 1917 r. nie działało już w Krako-

wie Polskie Towarzystwo Statystyczne, a grupa polskich uczonych w Warszawie zaczęła tworzyć nowe stowarzyszenie ekonomistów i statystyków polskich, chętnie włączył się do prac przy jego organizowaniu. W dniu 3 grudnia 1917 r. przewodniczył pierwszemu zebraniu organizacyjnemu tego nowoutworzonego Towarzystwa Statystyków i Ekonomistów Polskich. Wybrano go wówczas zastępcą Prezesa Towarzystwa, któremu przewodniczył prof. Antoni Kostanecki – Rektor Szkoły Głównej Handlowej. L. Krzywickiemu powierzono też funkcję przewodniczącego Sekcji Statystyki, którą później zorganizował i sprawnie kierował.

Pomimo tych wielu prac i obowiązków naukowych i uczestniczenia w wielu organizacjach społecznych w latach 1915–17 znajdował czas na porządkowanie i zabezpieczanie zbiorów Warszawskiego Komitetu Statystycznego zgodnie z zadaniami, które powierzył mu Komitet Obywatelski m. Warszawy. Materiały Warszawskiego Komitetu Statystycznego zostały włączone z dniem 1 stycznia 1917 r. jako tzw. Sekcja III do Wydziału Statystycznego Magistratu m. Warszawy. W 1917 r. w tej Sekcji III prowadzono dalsze prace pod kierunkiem L. Krzywickiego związane z dalszym uporządkowaniem rosyjskich materiałów statystycznych i księgozbioru pozostałego po Warszawskim Komitecie Statystycznym.

W pierwszej połowie 1917 r. pod jego kierunkiem przystąpiono też do opracowywania projektu dotyczącego organizacji i działalności przyszłego urzędu statystycznego. L. Krzywicki zakładał bowiem, że przyszłe nowoutworzone Państwo Polskie nie może istnieć bez dobrej centralnej instytucji statystycznej. Projekt ten nie został jednak przychylnie przyjęty przez niektóre urzędy i instytucje przeciwne centralizacji statystyki. L. Krzywicki uważał, że poszczególne ministerstwa nie powinny prowadzić własnych oddzielnych badań statystycznych. Mogłoby to bowiem powodować z jednej strony różne metodologiczne problemy przy porównywaniu danych, a z drugiej nie było jeszcze wówczas w ministerstwach tylu osób, które by potrafiły prowadzić te oddzielne badania statystyczne.

Ten projekt organizacji działalności przyszłego centralnego urzędu statystycznego nie został jednak zrealizowany, bowiem od 15 stycznia 1918 r. Sekcję III Wydziału Statystycznego Magistratu m. Warszawy, czyli dawny Warszawski Komitet Statystyczny włączono do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych tworząc tam odrębny Wydział Statystyczny.

Kierownictwo Wydziału Statystycznego MSW ponownie powierzono L. Krzywickiemu. W lutym 1918 zatrudnił on w tym wydziale profesora Jana Rutkowskiego, ekonomistę, historyka, późniejszego profesora w Uniwersytecie Poznańskim.

Obaj profesorowie przystąpili do opracowania projektu przyszłego urzędu statystycznego pod nazwą „Projekt organizacji Centralnego Biura Statystycznego”. Projekt ten zatwierdziła Rada Regencyjna i 13 lipca 1918 r. wydała „Reskrypt o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego”. Reskrypt stworzył prawne i organizacyjne warunki do działalności GUS nie tylko w ówczesnym Królestwie Polskim, ale jego przepisy wpłynęły także na ukształtowanie się koncepcji przyszłych badań statystycznych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Pierwszym dyrektorem GUS został prof. dr Józef Buzek, wybitny prawnik, demograf i statystyk. Jednak do czasu zakończenia z nim rozmów w sprawie objęcia funkcji dyrektora GUS, postanowiono powierzyć zastępczo pełnienie tej funkcji L. Krzywickiemu, który kierował urzędem do 8 listopada 1918 r.

L. Krzywicki w pierwszym okresie kilkunastu miesięcy działalności GUS był faktycznym jego kierownikiem i jako Naczelnik Wydziału I koordynował prace wszystkich innych wydziałów, a także pomagał w pracy dwóm wydziałom: ruchu naturalnego ludności oraz rolnictwa. Interesowało go także opracowywanie i publikowanie prac statystycznych, w tym między innymi wykonywanych w istniejących wówczas miejskich urzędach statystycznych.

Dzięki inicjatywie L. Krzywickiego utworzono w 1918 r. serię wydawniczą pn. „Przyczynki do statystyki byłego Królestwa Polskiego”. W tej serii miały się ukazywać cenniejsze materiały statystyczne pozostałe po władzach rosyjskich wraz z ich krytyczną oceną. Jako pierwsza z tej serii, w końcu 1918 r., ukazała się praca L. Krzywickiego, pt. „Serwituty w roku 1912”, w której ocenił krytycznie wartość rosyjskich statystyk o serwitutach. Uwagi i sugestie L. Krzywickiego dotyczące tych statystyk były później brane pod uwagę przy rozpatrywaniu w Sejmie projektu reformy rolnej. Drugą pozycją z tej serii była wydana w 1920 r. publikacja Stefana Szulca pt. „Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego”. Serię tę zamykała praca B. Bornsteina pt. „Analiza krytyczna danych statystycznych dotyczących ruchu naturalnego ludności b. Królestwa Polskiego” opublikowana także w 1920 r.

Na początku 1919 r. przystąpiono w GUS do opracowania, również z udziałem L. Krzywickiego, pierwszej części „Rocznika statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/21”, którą opublikowano w połowie 1921 r. Część drugą wydano dopiero w 1923 r. Dane ujęte w obu częściach rocznika wydanego w wersji polskiej i francuskiej, dotyczyły lat z przed I wojny światowej, a tylko w dostępnym wówczas zakresie, obejmowały dane po 1918 r.

Pod kierunkiem L. Krzywickiego prowadzone były też prace przygotowawcze do zwołania Głównej Rady Statystycznej, która była organem doradczym GUS. Uczestni-

czył on w opracowaniu statutu Rady, a także brał udział w pertraktacjach dotyczących członkostwa w Radzie przedstawicieli poszczególnych ministerstw oraz instytucji naukowych i społecznych. Przygotował też w 1920 r. referat na sesję inauguracyjną Głównej Rady Statystycznej na temat organizacji statystyki cen. Rada, z niewielkimi poprawkami, przyjęła przedstawione zasady organizacji tych prac statystycznych. Ponadto w 1920 r. przewodniczył w zastępstwie prof. J. Buzka w pracach międzyministerialnej Komisji dla Badania Wzrostu Kosztów Utrzymania, powołanej przy GUS.

Przewodniczył też niektórym komisjom, które powołała Główna Rada Statystyczna, a także prowadził studia nad wynikami wyborów do Sejmu Ustawodawczego, opracowywanymi przez GUS. W 1921 r. – w związku z odejściem z GUS dra Henryka Grossmana – L. Krzywicki koordynował nadal prace przygotowawcze do mającego się odbyć w 1921 r. powszechnego spisu ludności.

L. Krzywicki był pracownikiem etatowym GUS do 30 września 1921 r. Wobec mianowania go profesorem zwyczajnym historii ustrojów społecznych na Uniwersytecie Warszawskim, Prezydent Rady Ministrów L. Ponikowski – zgodnie z wnioskiem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – zwolnił go z zajmowanego stanowiska w GUS. 17 października 1921 r. została zawarta nowa umowa o pracę pomiędzy dyrektorem GUS a L. Krzywickim na czas nie określony. Przedmiotem umowy było zlecenie naukowego kierowania opracowaniem wyników spisu ludności przeprowadzonym 30 września 1921 r. Wynikiem tych studiów była jego obszerna rozprawa pt. „Rozbiór krytyczny wyników spisu (ludności i zwierząt gospodarskich z dn. 30 IX 1921)”. Spisowi 1921 r. poświęcił L. Krzywicki także dalsze opracowania, a między innymi artykuł pt. „Spis jednodniowy i jego doniosłość”, którego treścią były informacje o spisie przekazane urzędnikom miejskim 17 września 1921 r. w sali Magistratu m. Warszawy oraz obszernie omówienie wyników spisu w artykule pt. „Wartość wyników spisu jednodniowego (30 IX 1921)”.

L. Krzywicki definitywnie zrywa stosunek pracy z GUS, który można określić mianem „służbowy” z dniem 31 sierpnia 1924 r., jednak nadal utrzymuje z nim kontakty naukowe. Warto tu jednak zaznaczyć, że prof. J. Buzek tak charakteryzował działalność L. Krzywickiego w GUS: „Po ustąpieniu prof. Krzywickiego nie ma w Głównym Urzędzie Statystycznym urzędnika, któremu bym mógł polecić sprawowanie funkcji mego zastępcy”.

Poza pracą w GUS L. Krzywicki prowadził działalność dydaktyczną w kilku uczelniach warszawskich. W latach 1918/19 był rektorem Wolnej Wszechnicy Polskiej, która kontynuowała tradycje dawnego Uniwersytetu Latającego. W tym samym czasie rozpoczął też wykłady z zakresu historii doktryn ekonomicznych oraz socjologii

w Szkole Głównej Handlowej. Ponadto w latach 1921–1936 wykładał podstawy statystyki i historii ustrojów społecznych na Uniwersytecie Warszawskim. Z wykładów prowadzonych w semestrze letnim 1921/22 przygotował dla studentów podręcznik pt. „Statystyka” wydany w 1922 r. przez Towarzystwo Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu. Dla studentów Wyższej Szkoły Intendentury w Warszawie opracował skrypt ze statystyki z wykładów prowadzonych w 1921/22 r., a także w 1922 r. wydał skrypt ze statystyki z wykładów na Kursie dla aspirantów Korpusu Kontrolerów Wojskowych.

Oprócz działalności dydaktycznej prowadził nadal badania nad wiarygodnością statystyk rosyjskich. W 1924 r. opublikował pracę pt. „Przyczynek do statystyki ludności prawosławnej w b. Królestwie Polskim”. W pracy tej poddał analizie dane statystyczne dotyczące rosyjskich rodzin prawosławnych przebywających w guberni piotrkowskiej w dniu 15 lutego 1893 r. uwzględniając m.in. ich płeć, wiek, miejsce urodzenia i długość pobytu w Królestwie Polskim. Także w 1924 r. opublikował „Bibliografię urzędowych materiałów statystycznych dotyczących statystyki rolniczej w byłych trzech zaborach”. Było to zaktualizowane wydanie pracy opublikowanej w 1918 r. pt. „Organizacja statystyki i wydawnictwa statystyczne poświęcone sprawom gospodarstwa wiejskiego”.

W 1920 r. L. Krzywicki był jednym z założycieli w Warszawie Instytutu Gospodarstwa Społecznego, a od 1921 r. do 1939 r. kierował tą placówką. Był to jeden z największych ośrodków badań społecznych w kraju. Pracowali w nim m.in. Ludwik Landau, Edward Strzelecki, Tadeusz Szturm de Sztrem. Do prowadzonych przez IGS badań ankietowych i pamiętnikarskich L. Krzywicki opracowywał wstępy i przedmowy, m.in. do pracy pt. „Bezrobocie wśród chłopów” wydanej w 1939 r.

Po odejściu z GUS w listopadzie 1929 r. prof. J. Buzka, L. Krzywicki przedstawił jego zasługi i dorobek naukowy w zakresie badań statystycznych i ich organizacji w Galicji do I wojny światowej i w Polsce po 1918 r.

W 1931 r. w Warszawie powołano Polski Instytut Badania Zagadnień Ludnościowych, który był filią założonej 5 lipca 1928 r. w Paryżu Międzynarodowej Unii Badań Naukowych nad Zagadnieniami Ludności. Prezesem Zarządu tego Instytutu został L. Krzywicki, kierując nim do 1939 r. Instytut przy pomocy ankiet badał, nie tylko w Królestwie Polskim, ale i na Wołyniu, problemy związane z rozrodnością wśród rodzin mieszkańców miast i wsi w wybranych grupach społecznych. Niezależnie od badań ankietowych o liczbie dzieci w rodzinach Instytut rozpoczął też badanie rozrodności poprzez wykorzystanie wyników spisu ludności z 9 XII 1931 r. dla niektórych wybranych, ściśle określonych grup ludności.

Jedną z ostatnich obszernych prac L. Krzywickiego była publikacja pt. „Przyczynki do wyświetlenia stosunków ludnościowych w Polsce za pierwszych Piastów”. Zamieścił w niej obliczenia liczby ludności Polski w XIV–XVI w. dokonane przez kilku uczonych polskich (m.in. Adolfa Pawińskiego i Tadeusz Ladenbergera), korygując wyniki przez nich podane przy zastosowaniu metody wnioskowania statystycznego.

L. Krzywicki w ciągu wielu lat działalności naukowej i społecznej przyczynił się znacznie do rozwoju organizacji badań statystycznych w Polsce i ich postępu zarówno w teorii jak i praktyce.

Zmarł 10 czerwca 1941 r. w Warszawie.

Źródła

- Berger J., *Profesor Ludwik Krzywicki współorganizator GUS i statystyk*. Towarzystwo Naukowe Płockie, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 2011.
- Ludwik Krzywicki: praca zbiorowa poświęcona jego życiu i twórczości*. Instytut Szkoły Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 1938.

JAN BERGER

KUBIK LECH TADEUSZ (1930–1997)

Lech Tadeusz Kubik urodził się 5 września 1930 r. w Warszawie. W 1949 roku, po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego w Falenicy, rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Jeszcze jako student pracował przez dwa lata: w r. akad. 1951/52 jako zastępca asystenta na UW oraz w r. akad. 1952/53 jako asystent w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie. W czerwcu 1954 r. ukończył studia na Uniwersytecie Warszawskim i uzyskał stopień magistra matematyki.

Od 1954 r. pracował w Instytucie Matematycznym UW kolejno jako asystent do 1956 r., jako starszy asystent do 1962 r., jako adiunkt do lutego 1971 r. (od czerwca 1969 r. w Instytucie Maszyn Matematycznych UW). Od 1960 r. do 1962 r. pracował także na 1/2 etatu jako starszy asystent w Instytucie Matematycznym Polskiej Akademii Nauk. 9 kwietnia 1962 r. uzyskał stopień doktora nauk matematyczno-fizycznych na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie pracy „*Struktura klasy rozkładów L* ”. Promotorem pracy był prof. dr Wiesław Sadowski. Od kwietnia 1963 r. do lutego 1964 r. przebywał na stażu naukowym w Instytucie Henri Poincarégo w Paryżu (było to stypendium Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego). Brał udział w seminarium ze statystyki matematycznej prof. Duguč i seminarium prof. Forteta z rachunku prawdopodobieństwa. Z dniem 1 marca 1971 r. został powołany na stanowisko docenta w Instytucie Maszyn Matematycznych UW.

Lech Tadeusz Kubik był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i amerykańskiego The Institute of Mathematical Statistics. Był recenzentem *Zentralblatt für Mathematik* i *Statistical Theory and Method Abstracts*.

Przetłumaczył 17 książek matematycznych. Były to podręczniki i monografie z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki, a także książki popularnonaukowe (np. W.W.Sawyer, *Droga do matematyki współczesnej*, Wiedza Powszechna, Warszawa

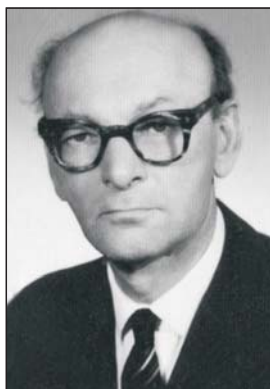
1969). Zdaje się, że większość podręczników, z których uczyłem się rachunku prawdopodobieństwa, była tłumaczona przez Lecha Kubika. Pamiętam również doskonale tłumaczenie książki M. Kaca, *Kilka zagadnień stochastycznych fizyki i matematyki*, PWN, Warszawa 1961. Lech Tadeusz Kubik prowadził zajęcia z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej na kilku wydziałach UW. Dobrze znany jest jego podręcznik rachunku prawdopodobieństwa. Ostatnio PWN wydał *Zastosowanie elementarnego rachunku prawdopodobieństwa do wnioskowania statystycznego*. Jest to pozycja przydatna dla osób stosujących w praktyce teorię prawdopodobieństwa, ponieważ autor stara się oddzielić matematyczną treść teorii od szeroko niestety rozpowszechnionego żargonu. Każdy, kto miał do czynienia z nauczaniem teorii prawdopodobieństwa, zrozumie też, dlaczego w swym wystąpieniu na Konwersatorium Wydziału Matematyki UW autor wysunął radykalny postulat, by zabronić nauczania teorii prawdopodobieństwa w szkołach.

Zainteresowania naukowe Lecha Tadeusza Kubika koncentrowały się na rozkładach nieskończenie podzielnych i ich podklasie, rozważanej jeszcze przez Lévy'ego i Chinizyna, zwanej klasą L , a inaczej-klasą rozkładów samorozkładalnych. Obie te klasy są ważne z punktu widzenia teorii (jako klasy rozkładów granicznych) i były intensywnie badane. W terminach zmiennych losowych dadzą się opisać następująco: zmienna losowa X jest nieskończenie podzielna, gdy dla każdego naturalnego n jej rozkład jest rozkładem sumy pewnych n niezależnych i jednakowo rozłożonych zmiennych losowych; jest samorozkładalna, gdy dla każdego $c \in (0,1)$ jej rozkład jest rozkładem sumy $cX+Y$, gdzie Y jest niezależna od X . W pracach: *A characterization of the class L of probability distributions*, *Studia Math.* 21 (1962), 245-252 i *Some analogies between the class of infinitely divisible distributions and the class L of distributions*, *Studia Math.* 22(1963), 197-209, Lech Tadeusz Kubik badał analogie pomiędzy obiema klasami i podał charakteryzację klasy L , analogiczną do jednej z charakteryzacji rozkładów nieskończenie podzielnych.

Zmarł 24 grudnia 1997 r.

Przedruk z *Roczników Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Seria II: *Wiadomości Matematyczne XXXV* (1999), 209-210 (za zgodą Redakcji).

RAFAŁ SZTENCEL

KULCZYCKI ROMAN (1923–2010)

Roman Kulczycki urodził się 15 marca 1923 roku w Grudziądzu, w rodzinie inteligentnej, zmarł 22 stycznia 2010 roku. Profesor praktycznie całe swoje życie zawodowe – jako nauczyciel i badacz – poświęcił Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa). Przez blisko pół wieku związany był z Katedrą (obecnie Instytut) Statystyki i Demografii oraz z Wydziałem Finansów i Statystyki.

W 1928 roku jego rodzice (matka – Maria z Czajkowskich, ojciec – Józef) przenieśli się do Warszawy. Było to związane głównie z zainteresowaniami zawodowymi ojca, który podjął pracę lekarza weterynarii w klinice chirurgicznej. Później rozpoczął pracę na Uniwersytecie Warszawskim, a po wojnie – po powrocie z emigracji – został wybitnym profesorem Wydziału Weterynarii SGGW.

Młody Roman przed wybuchem wojny w 1939 roku skończył Gimnazjum Ogólnokształcące im. Mikołaja Reja w Warszawie (tzw. wówczas mała matura). Działania wojenne i brak ojca, będącego na emigracji, sprawiły, iż musiał zająć się pracą zarobkową. W okresie okupacji był furmanem w firmie transportowej. Ta forma zarobkowania nie była całkiem przypadkowa, bo po ojcu przejął zamiłowanie do koni. Pod koniec wojny brał udział w powstaniu warszawskim. Jako członek AK był żołnierzem kompanii szturmowej batalionu „Kiliński” (pseudonim Hust). Uczestniczył między innymi w zdobyciu PAST-y. Po upadku powstania znalazł się w niemieckim obozie jenieckim, skąd powrócił w lipcu 1945 roku.

Nie mając możliwości funkcjonowania w zniszczonej Warszawie, podjął epizodyczną pracę w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Opocznie. Jednakże już w roku 1946 powrócił do Warszawy i rozpoczął pracę w sekcji matematycznej ZUS-u. Pracował tu również krótko, gdyż myślał o podjęciu studiów i w roku akademickim 1946/1947 odbył tak zwany kurs wstępny na SGH. Po jego pozytywnym zaliczeniu w roku 1947 rozpoczął studia na tejże uczelni, które ukończył w 1950 roku już w ra-

mach upaństwowionej oraz przeorganizowanej Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Ukończył ówczesny Wydział Planowania Handlu, specjalizując się w zakresie statystyki gospodarczej. Tytuł magistra nauk ekonomicznych uzyskał we wrześniu 1952 roku za pracę pt. *Tematyka statystyki płac robotników przemysłu państwowego*.

W czasie studiów R. Kulczycki spotkał się z wieloma wybitnymi postaciami tamtego okresu. Pracę magisterską napisał na seminarium ówczesnego dr. K. Romaniuka, późniejszego rektora SGPiS oraz wieloletniego kierownika Katedry Statystyki i Demografii. Nawiązana wówczas pomiędzy nimi współpraca trwała przez kilka dziesięcioleci. W arkana teorii statystyki, a także demografii R. Kulczyckiego wprowadzał prof. Stefan Szulc. Wiedzę ekonomiczną pobierał on od wybitnych profesorów A. Wakara i E. Lipińskiego. Rektorem uczelni był wówczas prof. O. Lange, który miał duży wkład między innymi w rozwój statystyki i ekonometrii. W indeksie R. Kulczyckiego figurują również nazwiska takich profesorów, jak S. Berezowski (geografia), K. Boczar i L. Koźmiński (ekonomika handlu), S. Skrzywan (księgowość), A. Grodek (historia) czy J. Loth (geografia).

Jeszcze w końcowej fazie studiów w marcu 1950 roku R. Kulczycki rozpoczął pracę asystenta w Katedrze Statystyki i Demografii SGPiS, w której funkcjonował bez żadnych przerw aż do przejścia na emeryturę w roku 1993. W celu uzyskania pełnego uprawnienia i przygotowania do pracy na uczelni odbył dodatkowe obowiązujące wówczas studia (tzw. aspirantura) w latach 1953–1955.

Pracę dydaktyczną i naukową na uczelni R. Kulczycki łączył z praktyką statystyczną w Głównym Urzędzie Statystycznym, gdzie podjął pracę tuż po ukończeniu studiów 1 września 1950 roku i przez kilka miesięcy pracował w Departamencie Zatrudnienia i Płac. 6 grudnia tegoż roku ówczesny wiceprezes GUS dr K. Romaniuk powierzył mu obowiązki naczelnika Wydziału Programów i Metodologii w Biurze Koordynacji Badań Statystycznych. Etatowy związek z GUS został przerwany na dwa lata ze względu na wspomniane studia aspiranckie. Po ich zakończeniu R. Kulczycki ponowił pracę w GUS, tym razem na pół etatu w Departamencie Statystyki Przemysłu, najpierw w Wydziale Analiz (1955–1958), a następnie Wydziale Bilansów Gospodarki Narodowej. Zajmował się metodologią badań dynamiki produkcji przemysłowej, a w szczególności konstrukcją indeksów fizycznych rozmiarów produkcji w wieloletnich szeregach czasowych (z uwzględnieniem porównań z okresu międzywojennego).

31 stycznia 1959 roku R. Kulczycki przestał pracować na etacie w Głównym Urzędzie Statystycznym i przeszedł na pół etatu do Instytutu Handlu Wewnętrznego. Tu przez trzy lata (1959–1962) był kierownikiem pracowni statystycznej. Zmiana ta związana była z podjęciem prac badawczych nad przemianami w spożyciu dóbr i usług.

Nigdy jednak R. Kulczycki nie zerwał kontaktów z Głównym Urzędem Statystycznym. Był członkiem Sekcji Statystyki Gospodarczej oraz Sekcji Ekonometrycznej, działających w ramach Statystycznej Rady Naukowej GUS. Wielokrotnie bywał konsultantem, zwłaszcza w problematyce indeksów ekonomicznych. Z ramienia uczelni koordynował również współpracę między SGPiS i GUS.

Ścisły kontakt z praktyką Głównego Urzędu Statystycznego przyniósł efekty w postaci pracy doktorskiej R. Kulczyckiego pt. *Zróżnicowanie wydajności pracy w zależności od wielkości przedsiębiorstw w przemyśle wielkim i średnim w roku 1956*. Praca ta, napisana pod kierunkiem naukowym prof. K. Romaniuka, została obroniona w roku 1961. Recenzentami pracy byli profesorowie: W. Sadowski (SGPiS), J. Kordaszewski (UW) i M.J. Ziomek z Katowic.

Z kolei owocem współpracy z Instytutem Handlu Wewnętrznego była praca habilitacyjna pt. *Statystyczne metody badania przemian w strukturze spożycia*, przedłożona Radzie Wydziału w styczniu 1967 roku. Kolokwium habilitacyjne odbyło się dokładnie dwa lata później i przyjęte zostało jednogłośnie, co nieczęsto się zdarza. Bardzo pozytywne recenzje opracowali profesorowie K. Romaniuk, W. Sadowski i E. Vielrose. Podkreślono przede wszystkim praktyczną użyteczność zaprezentowanych w pracy rozwiązań metodologicznych. Jeszcze przed odbytym kolokwium, bo w 1968 roku, R. Kulczycki został zatrudniony na etacie docenta. Jego praca naukowo-badawcza została uwieczniona w roku 1978 powołaniem go na profesora nadzwyczajnego.

Praktycznie niemal podczas całej pracy na uczelni R. Kulczycki pełnił różnorodne funkcje związane z jej działalnością, począwszy na przykład od opiekuna Domów Studenckich na Jelonkach. Nie sposób ich wszystkich wymienić w krótkim opracowaniu. Najważniejszy był jednak jego wieloletni udział w pracy władz Wydziału Finansów i Statystyki oraz we władzach uczelni. Dwa lata po habilitacji w 1971 roku R. Kulczycki po raz pierwszy został prodziekanem wydziału pod koniec kadencji. Zastąpił na tym stanowisku doc. R. Chelińskiego, który zrezygnował z funkcji ze względu na nowe obowiązki pozauczelniane. Był prodziekanem przez trzy kolejne pełne kadencje aż do roku 1981. Zajmował się głównie procesem dydaktycznym, mając dobry kontakt ze studentami oraz ciesząc się ich pełnym poparciem i uznaniem. Po trzyletniej przerwie w kadencji 1981–1984 został wybrany w roku 1984, przez Radę Wydziału, na dziekana i powołany na to stanowisko przez ówczesnego rektora prof. Z. Bosiakowskiego. Dobra ocena jego pracy dziekańskiej sprawiła, że trzy lata później, na kadencję 1987–1990, został powołany na stanowisko prorektora uczelni. Podobnie jak przez wiele lat w dziekanacie, tak i tu zajmował się koordynacją procesu dydaktycznego, tym razem w ramach całej uczelni.

Na dorobek naukowy profesora, oprócz wymienionych prac doktorskiej i habilitacyjnej, składa się około 50 monografii, podręczników, artykułów i innych opracowań. Do najważniejszych można zaliczyć następujące pozycje:

- *Statystyka społeczno-gospodarcza*, współautor. Polgos, Warszawa 1954,
- *Statystyczne metody badania wydajności pracy w przemyśle*. PWG, Warszawa 1957,
- *Statystyka*. WAP, Warszawa 1968,
- *Statystyczne metody badania przemian w strukturze spożycia*. SGPiS, Warszawa 1969,
- *Statystyka*, współautor. SGPiS, Warszawa 1970,
- *Teoria i praktyka badania statystycznego*. Seria Statystyka w praktyce. PWE, Warszawa 1971,
- *Statystyka spożycia*. SGPiS, Warszawa 1973,
- *Rachunek indeksowy*. PWE, Warszawa 1983,
- *O czasopiśmie „Przegląd Statystyczny”*. „*Ekonomista*” 1955, nr 4,
- *Analiza popytu na mięso oraz wybrane artykuły spożywcze w Polsce w latach 1957–1959*. „*Roczniki IHW*” 1960, z. 5,
- *Podstawowe problemy analizy zróżnicowania wydajności pracy w handlu*. „*Wiadomości Statystyczne*” 1961, nr 4,
- *Operowanie zmiennymi decyzyjnymi w analizie powiązań międzygałęziowych*. „*Wiadomości Statystyczne*” 1967, nr 2,
- *Schemat przemian strukturalnych spożycia*. „*Przegląd Statystyczny*” 1967, nr 3.

Omawiając dorobek edytorski profesora warto nadmienić, że w latach 1968–1973 był sekretarzem naukowym „Przeglądu Statystycznego”.

W pracy dydaktycznej prof. R. Kulczyckiego na uczelni dominowały dwa wątki. Pierwszym były wykłady ze statystyki ekonomicznej. Drugim nurtem, gdzie zasługi profesora są szczególnie duże, były seminaria dyplomowe, głównie magisterskie. Trudno dokładnie ustalić, ale pod względem liczby wypromowanych magistrów profesor chyba do dziś pozostaje rekordzistą w katedrze (instytucie). Niżej podpisany należy również do grona jego wychowanków (seminarium magisterskie z lat 1964–1966).

Będąc wiernym swej macierzystej uczelni SGPiS (SGH), prof. R. Kulczycki wspierał częstokroć proces dydaktyczny w zakresie statystyki w wielu innych ośrodkach akademickich, pracując na części etatu lub umowę o dzieło. Chyba najdłużej, bo przez około 15 lat, począwszy od roku 1976, nauczał statystyki w filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. Przez kilka lat kierował nawet pracą tamtejszej Katedry Statystyki.

Ponadto, w latach 1962–1966 profesor wykładał statystykę w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Warszawie, funkcjonującej przy KC PZPR. W latach 1966–1970 był kierownikiem Zakładu Statystyki i Ekonometrii w Wojskowej Akademii Politycznej (na Wydziale Ekonomiczno-Wojskowym). Okazjonalnie prowadził również wykłady w innych ośrodkach, na przykład w studium doktoranckim Akademii Medycznej, na różnorodnych kursach organizowanych przez GUS, Spółdzielczość Pracy, Stowarzyszenie Głównych Księgowych itp.

Za swą działalność prof. R. Kulczycki otrzymał wiele nagród i odznaczeń. W 1970 roku profesorowi przyznano Srebrny, a trzy lata później Złoty Krzyż Zasługi. W 1979 roku otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, a w 1982 Warszawski Krzyż Powstańczy. Ponadto otrzymał wiele wyróżnień uczelnianych, resortowych i regionalnych. Można wśród nich wymienić na przykład Medal Komisji Edukacji Narodowej (1974), Srebrną Odznakę im. Janka Krasickiego (1972), Złotą Odznakę Honorową PTE (1974), Złotą Odznakę Honorową „Zasłużony Białostoczczyźnie” (1972), Odznakę Zasłużonego Nauczyciela PRL (1984) oraz Medal 75-lecia SGH (1983). Czterokrotnie prof. R. Kulczycki otrzymał Nagrodę Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1969, 1972, 1974 i 1977) oraz wielokrotnie Nagrodę Rektora.

Na zakończenie tej krótkiej charakterystyki działalności prof. R. Kulczyckiego należy koniecznie podkreślić, że był on w środowisku akademickim postacią bardzo lubianą. Jego niezwykle przyjazny stosunek do współpracowników, optymistyczna postawa wobec życia i rozwiązywanych, nierzadko trudnych, problemów, często goszczący pogodny uśmiech na twarzy wpływały bardzo pozytywnie na kształtowanie stosunków międzyludzkich. W naszej pamięci pozostanie na zawsze jako człowiek niezwykle pogodny, bezpośredni w codziennych kontaktach i chętny do wszelkiej pomocy.

Źródła

Archiwum Szkoły Głównej Handlowej.

Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego.

Informacje od Rodziny Profesora, w tym od syna Andrzeja.

Wspomnienia autora biogramu z wieloletniej współpracy z Profesorem.

KUMANIECKI KAZIMIERZ WŁADYSŁAW (1880–1941)

Kazimierz Władysław Komaniecki urodził się 26 czerwca 1880 roku w Radziechowie (dawne województwo tarnopolskie). Studiował filozofię, a następnie prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, uzyskując w 1904 roku stopień doktora praw. Potem studiował też w Monachium. W 1911 roku został habilitowany na docenta statystyki na podstawie rozprawy „Studia z zakresu statystyki wędrowek”, a w 1913 roku uzyskał poszerzenie tego stopnia w zakresie nauki administracji i prawa administracyjnego.

Od 15 III 1904 do 31 III 1917 roku pracował w administracji samorządowej m. Krakowa i pełnił przez wiele lat funkcję kierownika Miejskiego Biura Statystycznego. W tym czasie ogłosił m.in. prace: *Prawdopodobieństwo w statystyce* (Kraków 1910) i *Tymczasowe wyniki spisu ludności w Krakowie z 31 XII 1910 r.* (Kraków 1912).

W marcu 1912 roku złożył do Cesarsko-Królewskiego Namiestnictwa we Lwowie podanie – wraz z opracowanym prawdopodobnie przez siebie statutem – o zezwolenie na działalność stowarzyszenia p.n. „Polskie Towarzystwo Statystyczne” (PTS) z siedzibą w Krakowie. Po otrzymaniu tego zezwolenia i wyborach do władz Towarzystwa został jego sekretarzem. PTS mieściło się w lokalu krakowskiego Miejskiego Biura Statystycznego, którym kierował K.W. Kumaniecki.

Po powołaniu PTS prof. Kazimierz W. Kumaniecki wraz z prof. Adamem Krzyżanowskim i przy współpracy kilku innych osób rozpoczęli zbieranie materiałów do publikacji statystycznej, która by objęła swym zasięgiem terytorialnym ziemie polskie położone na obszarze wszystkich trzech zaborów. Praca ta trwała kilka lat. We wrześniu 1915 roku wydali oni w Krakowie *Statystykę Polski*. Był to pierwszy polski rocznik historyczno-statystyczny pokazujący rozwój społeczno-gospodarczy na ziemiach polskich od XIX wieku aż do I wojny światowej. Zamieszczono w nim szczegółowe dane statystyczne dotyczące ludności, stosunków gospodarczych i społecznych, oświaty

i szkolnictwa, wyborów do ciał ustawodawczych oraz dodatkowo wiele tablic uzupełniających. Publikacja ta stanowi dziś – wobec zaginięcia wielu materiałów statystycznych w okresie I i II wojny światowej – niezastąpione źródło danych liczbowych o przeszłości ziem polskich.

W czasie I wojny światowej K.W. Kumaniecki został zmobilizowany do armii austriackiej i przydzielony do Wojskowego Zarządu Okupacyjnego w Lublinie. W tym urzędzie zorganizował od podstaw nowy dział pośrednictwa pracy i statystyki, a następnie kierował jego działalnością. Przeprowadził 15 października 1916 roku spis ludności, a 1 marca 1917 i 15 marca 1918 roku spisy zwierząt domowych. Doświadczenia swoje z tego okresu przedstawił w pracy *Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty (18 IV 1916–2 XI 1918)*, wydanej w Krakowie w 1927 roku.

W 1917 roku K.W. Kumaniecki został profesorem nadzwyczajnym, a w 1919 roku profesorem zwyczajnym na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie statystyki, nauki administracji i prawa administracyjnego. Był też od roku akademickiego 1925/26 wykładowcą tych nauk w Wyższym Studium Handlowym (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Krakowie, kierując jednocześnie w nim Zakładem Statystyki Gospodarczej. Już przed I wojną światową rozpoczął też pracę w Polskiej Szkole Nauk Politycznych w Krakowie.

W okresie od 21 VIII do 14 XII 1922 roku był ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w gabinecie prof. Juliana Nowaka. Z ramienia rządu polskiego był od 1925 roku członkiem Sądu Rozjemczego do spraw spornych pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu im. A. Komeńskiego w Bratysławie.

W okresie międzywojennego dwudziestolecia działalność naukowa i dydaktyczna K.W. Kumanieckiego pozostawała w ścisłym związku z pracami zmierzającymi do zbudowania nowoczesnej administracji państwowej, funkcjonującej w oparciu o jednolite dla całego kraju zasady. Ogłosił między innymi następujące prace: *Strategia wielkiej wojny 1914–1918* (Kraków 1921); *Ustrój władz samorządowych na ziemiach Polski w zarysie* (Warszawa 1921); *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1921–1924* (Warszawa 1924); *Zarys polskiego prawa administracyjnego* (wspólnie z J. Panejką i B. Wasiutyńskim; Kraków 1929); *Ustrój polityczny Polski* (Kraków 1937); *Z rozważań nad ustrojem administracyjnym państw zachodnich* (Kraków 1923).

K.W. Kumaniecki na skutek niedyspozycji spóźnił się na zwołane podstępnie przez niemieckie władze okupacyjne w dniu 6 XI 1939 roku „zebranie” pracowników nauko-

wych Uniwersytetu Jagiellońskiego, dzięki czemu uniknął deportacji do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Od 1940 r. zaczął przygotowywać materiały do dzieła o przyczynach klęski wrześniowej.

Kazimierz W. Kumaniecki zmarł nagle w Krakowie 1 lipca 1941 roku. Został pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

Źródła

Berger J., *Kumaniecki Kazimierz Władysław*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*, GUS, PTS, Warszawa 1998, s. 181-182.

Kazimierz Władysław Kumaniecki, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XVI/2, Kraków 1971.

JAN BERGER

LANGE OSKAR RYSZARD (1904–1965)

Światowej sławy ekonomista, statystyk, ekonometryk, działacz polityczny i społeczny. Urodził się w Tomaszowie Mazowieckim, w rodzinie właściciela zakładu tekstylnego. Po ukończeniu Szkoły Kupiectwa Łódzkiego w Łodzi i Gimnazjum Filologicznego w Tomaszowie Mazowieckim w 1922 roku podjął studia ekonomiczne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Po pierwszym roku studiów wyjechał do Krakowa, gdzie kontynuował studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1924 roku na seminarium prof. Adama Krzyżanowskiego zaprezentował referat *Próba teorii granic produkcji*, w którym po raz pierwszy zastosował formuły matematyczne do wyjaśnienia zjawisk ekonomicznych. W 1925 roku opublikował pracę *Lokacja miast Wielkopolski właściwej na prawie niemieckim w wiekach średnich*, będącą rok później podstawą do uzyskania tytułu magistra prawa. Promotorem pracy był prof. Stanisław Kutrzeba, prowadzący seminarium historii prawa polskiego. Po ukończeniu studiów w 1926 roku pracował kilka miesięcy w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie. Wrócił do Krakowa gdzie został asystentem prof. Adama Krzyżanowskiego w Katedrze Ekonomii UJ. Publikował artykuły poświęcone kapitalizmowi monopolistycznemu oraz polityce gospodarczej. W 1928 roku wydał książkę *Socjologia i idee społeczne Edwarda Abramowskiego*. W tym samym roku opublikował dysertację doktorską *Koniunktura w życiu gospodarczym Polski 1923–27*, za którą uzyskał stopień naukowy doktora praw. Użył w niej instrumentarium metod statystycznych dla zobrazowania przebiegu cyklu i polityki stabilizacji koniunktury, analizował politykę płac i cen pobudzającą popyt wewnętrzny, postulował restrukturyzację gospodarki. Za namową promotora, kontynuował doskonalenie warsztatu naukowego z zakresu „neutralnej politycznie” statystyki w zestawieniu ze zdecydowanym socjalistycznym stanowiskiem politycznym Langego, będącego od 1927 roku członkiem PPS. W 1929 roku był stypendystą Funduszu Kultury Narodowej, wybierając stu-

dia uzupełniające w Anglii w zakresie ekonomii, statystyki i matematyki. Wiedzę z zakresu metod ilościowych uzupełniał następnie w Krakowie na wykładach z zakresu teorii równań różniczkowych prof. Tadeusza Ważewskiego i logiki prof. Leona Chwiśtka. W 1931 roku obronił rozprawę habilitacyjną *Statystyczne badanie koniunktury gospodarczej*, która dwa lata później, przez Kasę im. Józefa Mianowskiego, została uznana za najlepszą pracę naukową z zakresu ekonomii w kraju.

Lewicowe przekonania polityczne Langego były przyczyną braku akceptacji jego osoby przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na stanowisku docenta, w latach 1931–1932 był nadal asystentem, prawo wykładania statystyki i stanowisko docenta na UJ uzyskał w 1932 roku. W tym czasie prowadził seminarium z teorii ekonomii na UJ wspólnie z Adamem Heydelem i Januszem Libickim, doskonalił także swój warsztat badawczy z zakresu ekonomii oraz najnowszych osiągnięć analizy statystycznej i matematycznej. Wierny swym socjalistycznym ideałom napisał, w roku 1933, wspólnie z Markiem Breitem opracowanie *Droga do socjalistycznej gospodarki planowej*, wydane rok później w pracy zbiorowej *Gospodarka – polityka – taktyka – organizacja socjalizmu*. Trudności z uzyskaniem docentury z zakresu ekonomii sprawiły, że zdecydował się na kontynuację studiów za granicą, co stało się możliwym po uzyskaniu przez niego stypendium Fundacji Rockefellera. W 1934 roku odbył czteromiesięczne studia na Uniwersytecie Harvarda w Cambridge, gdzie miał możliwość uczestniczenia w seminariach Josepha Aloisa Schumpetera, a następnie na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, w którym zgłębiał tajniki metod matematycznych używanych w ekonomii na wykładach C.C. Evansa. W kwietniu 1935 roku przerwał pobyt w USA na jeden semestr wykładów statystyki na UJ i w Wyższej Szkole Handlowej w Krakowie. W październiku 1935 roku wyjechał ponownie do USA w celu kontynuacji badań na Uniwersytecie Harvarda. W styczniu roku 1936 otrzymał stanowisko wykładowcy ekonomii na Uniwersytecie Michigan. Prowadził tam wykłady ze statystyki ekonomicznej i cykli koniunkturalnych. W marcu roku 1936, decyzją ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, Langemu przyznano prawo do docentury z ekonomii w Polsce, rozszerzając tym samym jego uprawnienia habilitacyjne na prawo wykładania ekonomii politycznej.

Od listopada 1936 roku do lata roku 1937 przebywał w Anglii, pogłębiając swą wiedzę w London School of Economics i w brytyjskim Cambridge. Po powrocie do Polski czynił bezskuteczne starania o podjęcie pracy wykładowcy na UJ, Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie, na Uniwersytecie Wileńskim, Uniwersytecie Warszawskim, Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi. Jego zaangażowanie w ruchu socjalistycznym przekreśliło karierę naukową w kraju. Przyjął natomiast zaproponowaną mu w sierpniu

1937 roku posadę wykładowcy na Uniwersytecie w Berkeley, gdzie wykłada teorię ekonomii dla zaawansowanych i początkujących oraz prowadzi seminarium z historii myśli ekonomicznej. W semestrze zimowym 1937/1938 zostaje jednocześnie wykładowcą Wydziału Ekonomii na Uniwersytecie Stanforda w Palo Alto.

W lipcu 1938 roku objął stanowisko zastępcy profesora w katedrze statystyki i ekonomii na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu w Chicago, gdzie przebywał do roku 1945. W 1939 roku awansował na stanowisko profesora, odrzucając jednocześnie konkurencyjną propozycję objęcia profesury w Berkeley. W Chicago kontynuował badania nad teorią cykli koniunkturalnych z wykorzystaniem metod statystycznych do weryfikacji opisu teorii ekonomii, z podstaw ekonomii matematycznej (współpracował z Jacobem Marschakiem) i statystyki matematycznej, z teorii ekonomii dla zaawansowanych oraz z konkurencji niedoskonałej.

W styczniu 1939 roku został redaktorem księgi pamiątkowej poświęconej pamięci Henry'ego Schultza, zmarłego tragicznie w listopadzie 1938 roku, wybitnego ekonomisty i współtwórcy ekonometrii. W księdze tej publikuje swój artykuł *Prawo Say'a. Nowe sformułowanie i krytyka*, pokazując warunki, w których prawo to przestaje działać. Myśl zawarta w tym opracowaniu, dotycząca zmian w ocenie matematycznych warunków oznaczoności systemu i tym samym możliwości wyznaczenia w nim układu cen relatywnych, spełniających warunki równowagi ogólnej, oceniana mogłaby być współcześnie jako prekursorstwo idei, za które Robert Solow w roku 1987 otrzymał Nagrodę Nobla.

W początkach 1939 roku powierzono Langemu stanowisko wicedyrektora Komisji Cowlsa ds. Badań Ekonomicznych w Colorado Springs. Komisja ta wydawała prace będące pierwszymi w dziedzinie ekonometrii. Lange stał się poprzez swe publikacje współtwórcą nowej dziedziny wiedzy, członkiem Econometric Society, redaktorem naczelnym czasopisma „Econometrica”, członkiem komitetu redakcyjnego *The Review of Economic Studies* oraz członkiem American Economic Association. W październiku 1943 roku przyjął obywatelstwo amerykańskie. W okresie wojny, w tym szczególnie w latach 1943–45, angażował się w działalność polityczną na rzecz pokoju, pomagał też uciekinierom z Polski w znalezieniu pracy w USA. W kwietniu i maju 1944 roku przebywał na terytorium ZSRR ze specjalną misją polityczną. Spotykał się z działaczami Związku Patriotów Polskich, z ambasadorem Wielkiej Brytanii w ZSRR, rozmawiał z Józefem Stalinem i Wiaczesławem Mołotowem. Przewidywany był na ministra spraw zagranicznych w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, ale odmówił objęcia tego stanowiska po tym, jak Rosjanie nie udzielili pomocy dla powstania warszawskiego. Po zakończeniu wojny otrzymał propozycję objęcia stanowiska ambasadora Polski

w USA. Zrzekł się obywatelstwa amerykańskiego i od grudnia 1945 roku rozpoczął służbę dyplomatyczną w Waszyngtonie, którą kontynuował do stycznia roku 1947. Pełnił też inne ważne funkcje państwowe. Od marca 1946 roku był delegatem Polski w ONZ oraz delegatem do Rady Bezpieczeństwa, a od 17 sierpnia do 16 września – jej przewodniczącym. Przewodniczył Komitetowi Ekonomicznemu Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, w lutym i marcu 1948 roku uczestniczył w sesji rady Społeczno-Gospodarczej ONZ w Nowym Jorku, w marcu tego roku powrócił do Polski, ale w latach późniejszych kontynuował pracę w komisjach eksperckich i uczestniczył w konferencjach ONZ.

W kraju stał się działaczem politycznym i partyjnym, członkiem KC PZPR, od 1957 roku zastępcą przewodniczącego Rady Państwa, przewodniczącym klubu poselskiego PZPR. W 1957 roku stanął na czele Rady Ekonomicznej przy Radzie Ministrów. W latach 1952–1955 był rektorem Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Od 1956 roku wykładał na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1955–1956 oraz w roku 1959 przebywał w Indiach, Egipcie i na Cejlonie jako doradca rządowy do spraw planowania.

Po powrocie do Polski wykładał w Szkole Głównej Handlowej *Zagadnienia przebudowy ustroju gospodarczego*, a od momentu upaństwowienia uczelni i zmiany nazwy na Szkołę Główną Planowania i Statystyki w 1949 roku został mianowany profesorem i kierownikiem zakładu Teorii Statystyki. Od roku 1950 kierował Katedrą Statystyki SGPiS, gdzie pracował do 1956 roku. W 1950 roku opublikował skrypt, a w 1952 książkę *Teoria statystyki*. Od 1954 roku zajmował stanowisko profesora ekonomii politycznej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, gdzie prowadził wyłącznie wykłady z historii myśli ekonomicznej. W styczniu 1955 roku, na zaproszenie Indian Statistical Institute w Kalkucie, wyjechał do Indii, gdzie prowadził wykłady i seminaria ze statystyki i ekonomii w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Delhi oraz w Instytucie Statystycznym w Kalkucie. W 1956 roku opublikował książkę *Zagadnienia krajów gospodarczo nierozwiniętych*. W lipcu roku 1956 otrzymał propozycję objęcia Katedry Ekonomii Politycznej na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego. W 1958 roku ukazał się *Wstęp do ekonometrii*, pierwszy podręcznik z ekonometrii w Polsce, będący pionierską pracą w Europie Środkowo-Wschodniej z zakresu zastosowań metod ekonometrycznych w planowaniu i zarządzaniu gospodarką socjalistyczną. W roku akademickim 1957/1958 prowadził wykłady z teorii rozwoju gospodarczego, a rok później seminarium z ekonomii oraz wykłady z teorii produkcji i akumulacji. Te ostatnie opublikował w 1961 roku jako książkę *Teoria produkcji i akumulacji*, w której, stosując metody matematyczne, sprecyzował marksow-

ską teorię reprodukcji i akumulacji, przeprowadził analizę przepływów międzygałęziowych, badał wpływ inwestycji na wzrost produkcji i dochodu. W 1959 roku ukazał się pierwszy tom *Ekonomii politycznej*, która – w zamierzeniu autora – miała być synteza ekonomii neoklasycznej z marksowską. Od roku 1961/1962 wykładał teorię programowania, w 1964 roku wydał *Optymalne decyzje. Zasady programowania*. W latach sześćdziesiątych współtworzył podstawy cybernetyki ekonomicznej. W roku 1962 ukazała się praca *Całość i rozwój w świetle cybernetyki*, w 1965 roku *Wstęp do cybernetyki ekonomicznej*.

Obok badań z zakresu stosowania matematyki w naukach ekonomicznych pogłębiał swą wiedzę w dziedzinie czystej matematyki. Od 1950 roku był członkiem, od roku 1951 samodzielny pracownikiem naukowym Państwowego Instytutu Matematycznego, od 1952 roku kierownikiem sekcji Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki PAN, w roku 1953 uczestniczył w VIII Kongresie Matematyków Polskich w Warszawie. Zajmował się między innymi rachunkiem prawdopodobieństwa jako narzędziem badań w teorii produkcji, wzajemnymi związkami między analizą wariancji, analizą Lexisa i korelacji, możliwościami stosowania analizy input-output w planowaniu gospodarki socjalistycznej.

Oskar Lange był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, prezesem i wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członkiem rzeczywistym i przewodniczącym Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, członkiem Komitetu Matematycznego PAN, Institute of Social Studies w Hadze, International Statistical Institute w Hadze, Royal Statistical Society, przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Cybernetycznego. Zainicjował utworzenie „Przeglądu Statystycznego”, który następnie współredagował, ponadto był członkiem kolegium redakcyjnego „Ekonomisty” i „Nauki Polskiej”.

W semestrze zimowym 1964/1965 wykładał na Uniwersytecie Warszawskim wybrane zagadnienia ekonomii politycznej. Kończył pracę nad drugim tomem *Ekonomii politycznej*. Zmarł w Westminster Hospital w Londynie, gdzie przewieziony został po pobycie w kurorcie Cortina d’Ampezzo we Włoszech.

Twórczość naukowa Langego obejmuje 848 pozycji, w tym 144 wydawnictwa zwarte. Światowy rozgłos przyniosły mu publikacje z lat trzydziestych i początku lat czterdziestych. Do dzisiaj praca *O ekonomicznej teorii socjalizmu*, polemizująca z koncepcjami Hayeka i Misesa, oraz wydana w 1944 roku w ramach Komisji Cowlsa *Giętkość cen i zatrudnienie*, będąca syntezą neoklasyki i keynesizmu, są przedmiotem analiz na wielu czołowych amerykańskich uniwersytetach. Jego twórczość naukowa dotyczyła nie tylko teorii ekonomii, ale także dziedzin pokrewnych, których dorobek, choć ilo-

ściowo skromniejszy, jest nie mniej naukowo ważny. Szczególną rangę od samego początku swej działalności naukowej nadawał Lange statystyce. W jego rozprawie habilitacyjnej metody statystyczne zastosowane zostały do badania przebiegu koniunktury gospodarczej. Następuje w niej rozbiór i krytyka współczesnych metod empiryczno-statystycznego badania koniunktury, przy czym chodzi nie o technikę matematyczno-statystyczną tych badań, lecz o ich podstawy logiczne oraz o to, jak dalece empiryczno-statystyczne badania koniunktury rozwiązują problemy stawiane przez teorię ekonomii. Lange odnajduje nowe aspekty w statystycznych badaniach koniunktury, ujmując życie gospodarcze jako całość złożoną ze współzależnie powiązanych elementów, a jednocześnie krytykując metodę harwardzką. Próbuje odpowiedzieć na pytanie, kiedy dyspersja cen sygnalizuje zaburzenie równowagi ekonomicznej, a kiedy świadczy tylko o przesuwaniu się równowagi ekonomicznej do coraz to nowych pozycji bez głębszego zaburzenia. Wyznacza współczynnik odchylenia równowagi ekonomicznej, mierzony stosunkiem dyspersji rzeczywistych ruchów cen do dyspersji, wynikającej z rozbieżności linii trendu. Wskazuje, jak należy prowadzić badania statystyczne w sferze zjawisk ekonomicznych. Uważa, że nie można używać aparatury statystycznej w oderwaniu od podstaw teoretycznych analizowanego zjawiska ekonomicznego, stąd w konstrukcji narzędzi statystycznych należy uwzględnić specyfikę badanych zjawisk wynikającą z teorii ekonomicznych. Przemyslenia Langego stały się następnie podstawą w tworzeniu ekonometrii i innych metod ilościowych, analizujących zjawiska gospodarcze. Lange współtworzył ekonometrię wspólnie z pierwszymi laureatami Nagrody Nobla – Ragnarem Frischem i Janem Tinbergenem.

Studia statystyczne nie zostały, niestety, uwieńczone napisaniem skończonego dzieła z zakresu teorii statystyki. Książka z 1952 roku stanowi pierwszą część podręcznika o charakterze monograficznym, dalsze części były przedstawione na wykładach, ale nie doczekały się w pełni autoryzowanej publikacji. Charakterystyczne jest to, że Lange, wychodząc od powszechnie przyjętej definicji statystyki jako nauki o badaniach zjawisk masowych, nadaje dość specyficzne znaczenie pojęciu procesu masowego. Definiuje ją jako prawidłowość będącą możliwą do ustalenia jedynie w masie, mimo jej niewidoczności w poszczególnym indywidualnym przypadku. Prawidłowość występująca w masie nazwana jest przez Langego prawidłowością statystyczną i powstaje wówczas, gdy we wszystkich przypadkach działa ten sam ogólny spłot przyczyn. Jednocześnie w każdym indywidualnym przypadku działają przyczyny dodatkowe, charakterystyczne dla poszczególnych przypadków i jedynie im właściwe. Są to przyczyny uboczne w odróżnieniu od przyczyny głównej, będącej ogólnym spłotem przyczyn. Wnioskowanie statystyczne w ujęciu Langego polega na analizie przyczyn kształtu-

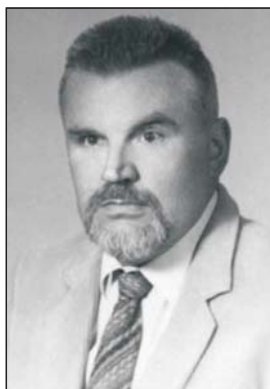
jących zbiorowość, a więc tym samym wpływających na przebieg procesu masowego, który ma miejsce w zbiorowości statystycznej. Jest to analiza stochastyczna na zbiorowości próbnej wylosowanej z jakiejś zbiorowości generalnej, hipotetycznej lub istniejącej realnie. W przypadku gdy badana zbiorowość statystyczna jest otrzymywana jako rezultat zastosowania metody reprezentacyjnej, to zbiorowość generalna, z której wylosowano próbę, faktycznie istnieje. Jeśli zaś zbiorowość jest wynikiem badania wyczerpującego, to wówczas zbiorowość generalna jest hipotetyczną zbiorowością teoretyczną. Daje ona obraz zbiorowości statystycznej po usunięciu z niej skutków działania przyczyn ubocznych. Tym samym daje obraz składnika systematycznego zaobserwowanej zbiorowości. Taka interpretacja procesów masowych nie jest w teorii statystyki powszechnie przyjęta. Pozwala ona na tworzenie syntetycznych obrazów badanych zbiorowości, powstających mimo ich wewnętrznej różnorodności i złożoności. Takie podejście do badania rzeczywistości wpisuje się w całość twórczości Langedo, gdzie widzi on zawsze całość badanego zjawiska w całej jego złożoności i pozornej sprzeczności. Sprzężenie zwrotne, które powstaje między elementami decydującymi o powstaniu całości systemu różniącego się od swych elementów, jest również nicią przewodnią w rozważaniach kontynuowanych w koncepcjach cybernetycznych.

Statystyka stała się dla Langedo nauką, dzięki której wchodził w tajniki logiki funkcjonowania zaburzeń w procesach ekonomicznych. Towarzystwa mu ona jako wsparcie intelektualne w trudnych okresach jego życia, kiedy odsuwany był od wykładania swej głównej profesji, jaką była ekonomia polityczna. Tak stało się dwukrotnie – raz na seminarium A. Krzyżanowskiego, a drugi raz w diametralnie zmienionych warunkach, po 1949 roku. W pierwszym przypadku pokazał, jak można analizować teorię ekonomii używając metod statystycznych, co zaowocowało później prekursorstwem w dziedzinie ekonometrii i metod ilościowych w ekonomii światowej. Znalazł się bowiem w czołowie światowych ekonomistów, stosujących w swych badaniach narzędzia statystyki matematycznej. Potwierdza to fakt, że do książki jubileuszowej wydanej z okazji jego sześćdziesiątych urodzin artykuły swe napisali przyjaciele, współpracownicy i uczniowie z okresu chicagowskiego, w tym liczne grono późniejszych laureatów Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii. Drugie zetknięcie ze statystyką zaowocowało książką będącą podręcznikiem statystyki opisowej, w której traktuje ją jako odrębną dyscyplinę, zajmującą się badaniem zjawisk masowych. *Teoria statystyki* Langedo była przez wiele lat podstawą badania statystyki opisowej w wyższym szkolnictwie ekonomicznym. W uwagach wstępnych Lange wyodrębnił czynnik systematyczny i przypadkowy. Praca ta zawiera charakterystykę parametrów opisowych zjawisk statystycznych. Prezentowane w niej ujęcia dynamiczne uwzględniają w szerokim zakresie analizę szeregów

czasowych. Lange rozumiał od początku konieczność ciągłego udoskonalania metod statystycznych, zaznaczając to już w latach trzydziestych, u progu swej wielkiej kariery. Prace nad teorią statystyki zostały przerwane, co nie pozwoliło mu na pokazanie w pełni wszystkich konsekwencji wynikających z takiej interpretacji zjawisk masowych. Książka ta miała drugie wydanie w 1970 roku, które poszerzone zostało przez A. Banaśkiego o teorię korelacji i regresji liniowej.

Źródła

- Bochenek M., *Oskar Lange w polskiej i światowej ekonomii*, w: *Twórczość naukowa Oskara Langego i jej znaczenie w teorii ekonomii*. Red. G. Musiał. Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice 2004, s. 15-56.
- Bochenek M., *Życie, działalność i dorobek naukowy Oskara Langego*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa 2005, s. 19-32.
- Kowalczyk A., *Oskar Lange – dyplomata i polityk*, w: *Modele gospodarki prospołecznej według Oskara Langego*. Red. A. Pawlik. Dom Wydawniczy Strzelec, Kielce 2004, s. 113-116.
- Kowalik T., *Lange Oskar Ryszard*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971, s. 490-495.
- Lange O., *Dzieła, t. 3. Statystyka*. PWE-PAN. Warszawa 1975.
- Lange O., *Dzieła, t. 8. Działalność naukowa i społeczna 1904–1965*. PWE-PAN. Warszawa 1986.
- Łukawer E., *Oskar Lange*. *Gospodarka Narodowa* 2005, nr 10, s. 75-96.
- On Political Economy and Econometrics. Essays in Honour of Oskar Lange*. Warsaw 1964.
- Sadowski W., *Oskar Lange i statystyka*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa 2005, s. 237-248.
- Welfe W., *Metody ilościowe w naukach ekonomicznych w twórczości Oskara Langego*, w: *Oskar Lange a współczesność*. Red. Z. Sadowski. Wydawnictwo PTE. Warszawa 2005, s. 265-268.

LATUCH MIKOŁAJ (1931–2005)

Mikołaj Latuch urodził się 28 września 1931 roku w miejscowości Tarnawatka (woj. lubelskie). Tutaj rozpoczął naukę w szkole podstawowej, a klasę siódmą i Liceum Ogólnokształcące ukończył w Tomaszowie Lubelskim. Studia wyższe podjął w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie na Wydziale Ogólno-Ekonomicznym w 1951 roku. Studia pierwszego stopnia na SGPiS ukończył w 1954 roku, a drugiego stopnia – w 1956, uzyskując dyplom magistra ekonomii. W czasie studiów magisterskich pracował jako asystent, prowadząc zajęcia ze statystyki.

Przedmiotem zainteresowań badawczych Mikołaja Latucha stała się przede wszystkim demografia, co znalazło potwierdzenie już w jego rozprawie doktorskiej pt. „Repatriacja ludności polskiej w latach 1955–1960 na tle zewnętrznych ruchów wędrowniczych”, obronionej w 1962 roku na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS. Praca ta ma w dorobku naukowym Mikołaja Latucha szczególne znaczenie, ponieważ było to pierwsze opracowanie w Polsce napisane po 1945 roku na podstawie uzyskanych wówczas urzędowych danych statystycznych oraz wyników własnego badania empirycznego zorganizowanego w ramach Instytutu Gospodarstwa Społecznego (IGS), reaktywowanego przy SGPiS w 1957 roku. Badanie to nawiązywało do nurtu badań emigracji prowadzonych w przedwojennym IGS, którym kierował prof. Ludwik Krzywicki. Objęło ono prawie 3 tys. repatriantów, a jego wyniki, mimo okrojenia ze względu na urzędową cenzurę, stanowią do dziś główne uporządkowane źródło wiedzy na temat ujęty w tytule rozprawy. Taka praca, podejmująca zagadnienia repatriacji, w tym z ZSRR, mogła być zrealizowana po uzyskaniu zgody władz rządowych, a jej obrona miała przebieg tajny. Została ona opublikowana dopiero po 1989 roku.

Tematyka migracyjna weszła na stałe do obszaru badań prowadzonych przez Mikołaja Latucha. Po uzyskaniu stopnia doktora ich autor koncentrował się na zagadnieniach migracji wewnętrznych, które analizował jako procesy współwystępujące z procesami industrializacji. Efektem tych dociekań była praca *Migracje wewnętrzne w Polsce na tle industrializacji (1950–1960)*, na podstawie której uzyskał stopień dok-

torą habilitowanego nauk ekonomicznych, nadany przez Radę Wydziału Finansów i Statystyki SGPiS w 1969 roku. Została ona wydana w PWE w 1970 roku i stanowi wciąż podstawowe źródło wiedzy na temat wewnętrznych ruchów migracyjnych na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, które powodowały przemieszczanie się kapitału ludzkiego ze wsi do miast o niespotykanym dotychczas natężeniu i skutkach społecznych. Analizę tych procesów przeprowadzono w niej na podstawie danych spisów powszechnych w 1950 i 1960 roku, co było możliwe, gdyż w GUS dokonano specjalnego opracowania spisu z 1960 roku. Głównym celem tej pracy było określenie związków między migracjami ludności a rozwojem gospodarczym. Istotne znaczenie miały tu wyniki analizy dotyczące wagi spisów ludności oraz niedoskonałości bieżącej ewidencji ludności w badaniu zmian miejsca zamieszkania i ruchów migracyjnych.

W 1965 roku Mikołaj Latuch został powołany na stanowisko kierownika Punktu Konsultacyjnego SGPiS w Olsztynie. Pełnił też funkcję wiceprezesa Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego. Miało to istotny wpływ na uruchomienie nowego kierunku badań dotyczących migracji i kształtowania się załóg pracowniczych w nowych okręgach przemysłowych. Działalność badawcza w tym regionie zaowocowała wieloma publikacjami, w tym książką zespołową pt. *Ruchliwość pracownicza zakładu przemysłowego na przykładzie Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych* (SGPiS, 1978), której Mikołaj Latuch był współautorem i redaktorem naukowym.

W działalności Mikołaja Latucha bardzo mocno zaznaczył się związek z Instytutem Gospodarstwa Społecznego, z którym współpracował od 1957 roku. W 1969 roku został jego wicedyrektorem i od tego momentu problematyka demograficzna była silnie reprezentowana w programie badań Instytutu. W latach 1972–1980 był dyrektorem IGS, pełniąc jednocześnie funkcję kierownika Zakładu Społeczno-Demograficznych Zagadnień Rodziny na Wydziale Społeczno-Ekonomicznym SGPiS. Dorobek naukowy, osiągnięcia w dziedzinie kształcenia młodej kadry oraz działalność na rzecz rozwoju ruchu naukowego były podstawą do uzyskania przez Mikołaja Latucha w 1974 roku tytułu profesora nadzwyczajnego, a w 1982 – profesora zwyczajnego.

Profesor Mikołaj Latuch ze względu na swoje zainteresowania naukowe stale współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym. Było to szczególnie ważne dla prac badawczych IGS, który korzystał z pomocy GUS, nie tylko gdy chodzi o udostępnianie danych statystycznych, lecz także w kontekście ogólnokrajowych badań realizowanych wspólnie przez IGS i GUS w latach 1961–1987, między innymi na temat pracy kobiet po przerwach macierzyńskich, osób starszych oraz faz rozwoju rodziny i jej potrzeb.

Charakterystyczną cechą działalności Mikołaja Latucha było kontynuowanie badań empirycznych w dziedzinie demografii społeczno-ekonomicznej, istotnych dla polityki ludnościowej, rodzinnej, a szerzej – dla polityki społecznej. Był on jednym z inicjatorów i realizatorem Problemu Węzłowego 11.5 „Optymalizacja struktur demograficznych w Polsce Ludowej”, którym kierował w latach 1975–1980 jako dyrektor Instytutu

Gospodarstwa Społecznego. W ramach tego programu zrealizowano kilka badań ogólnokrajowych, wśród których było badanie na temat „Urlopy bezpłatne kobiet dla opieki nad małym dzieckiem w latach 1977–1979”, przeprowadzone przez GUS we współpracy z IGS. Jego wyniki stały się między innymi podstawą do wprowadzenia w 1981 roku zasiłku wychowawczego dla matek przechodzących na urlopy wychowawcze. Po raz pierwszy przeliczono wówczas dane NSP'1978 według zawodów, co później zostało wykorzystane w oryginalny sposób w jednej z prac doktorskich, obronionej w SGPiS.

Profesor Mikołaj Latuch na swoim seminarium doktorskim wypromował 19 doktorów. Ci spośród nich, którzy uzyskali stopnie doktora habilitowanego lub tytuły profesora, należą dziś do wybitnych znawców problematyki badań statystycznych, demografii i polityki ludnościowej, kontynuują prace badawcze, kształcą studentów i kadry naukowe, zajmują wysokie stanowiska w instytucjach publicznych i wyższych uczelniach.

Do ważnych dziedzin działalności Mikołaja Latucha należy również międzynarodową współpracę badawczą, głównie z Francją, Czechosłowacją, Bułgarią, Rumunią i ZSRR, co przejawiało się zwłaszcza w organizowaniu wspólnych konferencji naukowych i publikacjach. Przykładem może tu być książka pt. *Rozwój ludności krajów socjalistycznych* (red. M. Latuch i D. Walentej, PWE, Warszawa 1978; w języku rosyjskim opublikowało ją Wydawnictwo Statystyka, Moskwa 1977).

W trakcie prac na problemami demograficznymi, w tym nad migracjami, zainteresowania Mikołaja Latucha były skierowane na politykę ludnościową, która stwarzała szersze pole badawcze, ponieważ tu można było uwzględnić także wątki pozademograficzne, tj. socjalne, ekonomiczne, edukacyjne i inne. W czasie gdy współpracował z IGS, problematyka związana z polityką ludnościową była przedmiotem wielu konferencji organizowanych przez ten Instytut, które owocowały zbiorowymi publikacjami. Miały one istotne znaczenie dla zrozumienia i upowszechnienia wiedzy o takich procesach, jak: starzenie się ludności, funkcjonowanie rodziny w zmieniających się warunkach, narastanie zjawisk patologicznych i osłabienie stabilności rodziny. Szczególnie duża aktywność IGS w tej dziedzinie pojawiła się wówczas, gdy rozpoczęto realizację Centralnego Problemu Badań Demograficznych, który stwarzał duże możliwości realizacji badań empirycznych i publikacji ich wyników.

Prace profesora Mikołaja Latucha na temat polityki ludnościowej powstawały od lat 70. ubiegłego wieku. Przykładem jest tu studium pt. *Elementy polityki ludnościowej w Polsce*, opublikowane w książce zbiorowej *Polityka ludnościowa a współczesne problemy* (KiW, 1975), w którym omówiono pojęcie polityki ludnościowej, jej cele i zadania oraz rolę w kształtowaniu rozwoju ludności i równowagi demograficznej. Autor tego opracowania, charakteryzując obowiązujące wtedy rozwiązania prawne, zajął też stanowisko w sprawie roli państwa w kształtowaniu socjalnych aspektów tej polityki. Pełniejszy obraz polityki ludnościowej daje późniejsza jego praca pt. *Polityka ludno-*

ściowa europejskich krajów socjalistycznych (współautor K. Dzieńcio, PWE, 1983). Podobna problematyka występowała także w podręcznikach *Demografia. Materiały do wykładu* (SGPiS, 1967 i 1969) oraz *Demografia społeczno-ekonomiczna* (PWE, 1980 i 1985), które Mikołaj Latuch opracował dla słuchaczy wykładów ze statystyki oraz demografii i polityki ludnościowej. Inny podręcznik, zatytułowany *Statystyka ludności* (SGPiS, 1986), jest pracą zespołową, której był współredaktorem. Do publikacji ogólnych, których Mikołaj Latuch był współautorem i redaktorem naukowym, należą *Problemy ludnościowe* (PWE, 1986), *Problemy ludzi starych* (PWE, 1974) oraz *Polityka społeczna – uwarunkowania demograficzne, zadania, potrzeby* (KiW, 1980).

W działalności naukowej profesora Mikołaja Latucha obok problemów krajowych i regionalnych silnie były akcentowane wątki lokalne, które przejawiały się zwłaszcza w pracach doktorskich na jego seminarium, podejmujących tematykę przemysłowienia i urbanizacji w ujęciu lokalnym i regionalnym. Dotyczyło to między innymi badań prowadzonych w regionie Olsztyna i Warszawy (w 1982 roku Mikołaj Latuch został pełnomocnikiem rektora SGPiS ds. badań na rzecz Warszawy i regionu warszawskiego). Było to działanie wyprzedzające w pewnym stopniu czas transformacji, w którym nastąpiło silne nachylenie badań na problemy środowisk lokalnych oraz regionalnych, a obecnie jest szczególnie eksponowane jako niezbędne w realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego. Dostrzeganie środowisk lokalnych, występujące już w rozprawie doktorskiej i habilitacyjnej Mikołaja Latucha, uwidoczniło się coraz bardziej, gdy zaczęły pojawiać się problemy emigracji w kolejnych latach transformacji w Polsce. Podjął znowu ich badanie i wydał monografię pt. *Współczesna emigracja Polaków* („Monografie i Opracowania” SGH, Warszawa 1996).

Profesor Mikołaj Latuch był dobrym organizatorem zespołowej pracy badawczej. W takim działaniu dostrzegał możliwości włączania do pracy studentów, asystentów i doktorantów. Wokół Profesora było zawsze grono osób realizujących zadania wiążące się w szersze problemy badawcze. Jako promotor prac studenckich, podyplomowych i doktorskich mógł to czynić, ponieważ miał cechy badacza integrującego zespoły. Miał też umiejętność organizowania spotkań naukowych, konferencji i seminariów, które skupiały wielu demografów, polityków społecznych i praktyków. Statystyka była dla niego zawsze główną podstawą analiz w dostępnych przekrojach społecznych i przestrzennych, a wyniki badań empirycznych widział jako materiał do poszerzenia analizy i objaśnienia badanych zjawisk lub do otwarcia problemu przez rozpoczęcie badania, gdy danych statystycznych nie było.

Profesor Mikołaj Latuch miał duże zasługi w rozwoju ruchu naukowego w środowisku akademickim i poza nim. Był współzałożycielem i członkiem Rządowej Komisji (później Rady) Ludnościowej, prezesem Polskiego Towarzystwa Statystycznego w latach 1982–1985, współzałożycielem i członkiem Polskiego Towarzystwa Demogra-

ficznego, członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN, członkiem Rady Naukowej przy Prezesie GUS, członkiem Rady Naukowej Kolegium Ekonomiczno-Społecznego SGH. Pracując w SGPiS, profesor Mikołaj Latuch zajmował między innymi następujące stanowiska: kierownik Punktu Konsultacyjnego w Olsztynie (1965), kierownik Zakładu Polityki Społecznej, wicedyrektor IGS, kierownik Katedry Polityki Społecznej i Ekonomiki Pracy, dyrektor IGS (1972–1980), kierownik Zakładu Społeczno-Demograficznych Zagadnień Rodziny (1979–1981), kierownik Zakładu Demografii Społeczno-Ekonomicznej na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym (1981–1984).

Mikołaj Latuch opublikował wiele opracowań w postaci książek (łącznie miał udział w wydaniu około 50 pozycji zwartych), artykułów i raportów z badań, których był autorem, współautorem lub redaktorem. Jego pierwsze publikacje ukazały się już w 1958 r. w „Wiadomościach Statystycznych” i „Biuletynie Instytutu Gospodarstwa Społecznego”. Prezentował w nich wyniki analiz oraz wnioski i propozycje nowych badań.

Profesor Mikołaj Latuch w czasie pracy zawodowej w SGPiS i SGH był wykładowcą statystyki, demografii i polityki ludnościowej oraz – jak wspomniano wyżej – autorem lub współautorem podręczników z tych przedmiotów, które wykładał również w Wyższej Szkole Nauk Społecznych i Akademii Spraw Wewnętrznych. Cieszył się popularnością wśród studentów, doceniał znaczenie pracy zespołów badawczych, był otwarty na współpracę. Należał do ludzi aktywnych. Mimo choroby pracował, publikował i prowadził badania. Sylwetka zawodowa i społeczna profesora Mikołaja Latucha jako badacza, autora, dydaktyka czy promotora młodej kadry, z perspektywy długich lat naszej wspólnej pracy na Wydziale i w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym SGPiS oraz SGH daje podstawę do stwierdzenia, że pozostawił po sobie wyraźny ślad w dyscyplinach, którymi się zajmował. Za osiągnięcia naukowe, rozwój ruchu naukowego oraz współpracę z szeroko rozumianą praktyką otrzymał liczne wyróżnienia i odznaczenia, w tym Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal GUS „200 lat Statystyki Polskiej”, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Profesor Mikołaj Latuch zmarł 3 października 2005 roku.

Źródła

Akta osobowe w archiwum SGH.

Mikołaj Latuch (1931–2005), „Statistics in Transition” 2006, Vol. 7, No 4, s. 929-930.

LEO JULIUSZ (1861–1918)

Juliusz Franciszek Leo wywodził się z rodziny pochodzenia niemieckiego, jakich wiele znalazło się w Galicji w wyniku tak zwanej kolonizacji józefińskiej¹. Niemieccy przodkowie Juliusza Lea przybyli na teren Galicji z Czech, wkrótce po pierwszym rozbiore Polski. Zajmowali dość wysokie funkcje w administracji żup solnych oraz kopalniach siarki w Galicji. Ojciec Juliusza Leo, również Juliusz, najpierw pracował jako naczelnik Urzędu Górniczego na Bukowinie, potem był naczelnikiem Zarządu Salinarnego w Stebniku koło Drohobycza. Tam 15 września 1861 roku urodził się jego najmłodszy syn Juliusz Franciszek, późniejszy prezydent Krakowa. Około roku 1867 Juliusz Leo (ojciec) został mianowany naczelnikiem Żup Solnych w Wieliczce. Rodzina Leów przeniosła się do Wieliczki. Po śmierci ojca w 1878 roku Juliusz Leo z matką Krystyną z domu Holzträger i rodzeństwem przeniósł się do Krakowa. Juliusz Leo ukończył Szkołę Główną Ludową (podstawową) w Wieliczce i rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, znanym z wysokiego poziomu nauczania. Po zdaniu matury w roku 1879 zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Lata studiów Juliusza Lea to okres świetnego rozwoju uniwersytetu, który wówczas stał się ogólnopolską placówką naukową przyciągającą młodzież polską ze wszystkich zaborów. Ukończenie Wydziału Prawa zaś otwierało najszersze możliwości dalszej kariery w sądownictwie, adwokaturze czy administracji. Największym autorytetem dla młodego Lea był prof. dr Julian Dunajewski², budzący podziw swą wiedzą i indywidualno-

¹ Józef II, cesarz austriacki, panował w latach 1780–1790, prowadził intensywną kolonizację Galicji, sprowadzając urzędników i rzemieślników z krajów niemieckojęzycznych monarchii habsburskiej.

² Prof. dr Julian Dunajewski, ekonomista, kierownik Katedry Umiejętności Politycznych, Statystyki i Prawa Administracyjnego Austriackiego, dziekan Wydziału Prawa oraz rektor UJ. Jego bratem był kard. Albin Dunajewski, biskup krakowski.

ścią. Stał się on wzorem dla Lea, na który w swej działalności naukowej i publicznej powoływał i którego nauki starał się stosować. Gdy sam już był profesorem i piastował urząd głowy miasta, utrzymywał z prof. Dunajewskim bliższe kontakty towarzyskie i bywał gościem w jego domu.

Na uniwersytecie, tak jak poprzednio w gimnazjum, Juliusz szybko wyróżnił się swoimi zdolnościami i inteligencją, a wymagane egzaminy zdawał z odznaczeniem. Te wybitne zdolności umożliwiły mu uzyskanie stypendium i zapewnienie sobie na okres studiów środków materialnych, których ze śmiercią ojca, jeszcze przed maturą, został pozbawiony. Był on stypendystą Fundacji Kazimierza Prus Petryczyzna, a następnie otrzymał Stypendium im. Cesarza Franciszka Józefa i Elżbiety, które pobierał do ukończenia studiów. W 1884 roku otrzymał stopień doktora praw, a jego promotorem był prof. dr Mieczysław Bochenek³.

W okresie studiów uniwersyteckich skryształizowały się przekonania polityczne i ideologiczne Juliusza Lea. Wpływ na kształtowanie się poglądów politycznych młodzieży akademickiej miała ogólna atmosfera uczelni. Profesorowie Wydziału Prawa w przeważającej większości byli konserwatystami i to właśnie najwybitniejsi z nich formowali oraz wypracowywali program tego stronnictwa. Wielu profesorów Uniwersytetu reprezentowało szkołę historyczną krakowską, były to bowiem lata największego jej powodzenia. Takie nieprzeciętne indywidualności w gronie profesorskim musiały wywierać silny wpływ na młodych studentów. W tej atmosferze ukształtowały się poglądy konserwatywne młodego Juliusza Lea.

Jeszcze przed doktoratem, w marcu 1884 roku, rozpoczął Leo roczny staż w c.k. Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu, w charakterze bezpłatnego koncypienta, a od marca 1885 został tamże zatrudniony jako koncypient etatowy. Rozbudzone zainteresowania naukowe spowodowały jednak decyzję o jak najszybszym przygotowaniu habilitacji. Postarał się więc o czasowe zwolnienie z obowiązków zawodowych i – pomimo iż dysponował tylko niewielkimi środkami finansowymi – w listopadzie 1885 roku wyjechał na dalsze studia teoretyczne do Berlina. Tam słuchał wykładów z zakresu ekonomii politycznej, nauki skarbowości i statystyki, biorąc czynny udział w seminariach ekonomiczno-statystycznych. Niezależnie od zajęć uniwersyteckich wykorzystywał on swój pobyt w Berlinie na pracę w Bibliotece Pruskiego Biura Statystycznego, zbierając materiały do rozprawy o podatku od spadków. Po uzyskaniu Stypendium im. Adama Mickiewicza, przyznawanego przez Akademię Umiejętności, udał się na dalsze studia do Paryża, by wysłuchać wykładów w Académie des Sciences Morales et Politiques.

³ Prof. dr Mieczysław Bochenek (1838–1887), ekonomista, profesor UJ, radny Miasta Krakowa.

Po powrocie do Krakowa wiosną 1885 roku Juliusz Leo był już zdecydowany poświęcić się karierze naukowej, zwolnił się więc z pracy w Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu, przechodząc do praktyki adwokackiej, której jednak praktycznie nie prowadził. W 1887 roku wyjechał do Warszawy w celu zgromadzenia materiałów do referatu na zorganizowany w Krakowie w dniach 8–10 IX 1887 I Zjazd Prawników Polskich. Wygłosił na nim odczyt pt. *Reformy skarbowe Sejmu Czteroletniego*. W roku 1888 przedstawił jako rozprawę habilitacyjną pracę pt. *Podatek od spadków w teorii i polityce skarbowej państw europejskich*, (Kraków 1891) oraz wygłosił wykład habilitacyjny pt. *Najnowsze teorie o podatku osobisto-dochodowym*. 20 IX 1888 roku otrzymał stopień docenta nauki skarbowości, prawa skarbowego i ekonomii politycznej oraz został zatrudniony na Uniwersytecie Jagiellońskim w charakterze docenta prywatnego (bezpłatnego).

Podjmując zajęcia dydaktyczne na UJ, poświęcał on dużo czasu na pracę naukową, której efektem były prace stanowiące jego właściwy dorobek naukowy. Dotyczyły one głównie podatków i ceł. Najważniejszą pozycją w jego dorobku naukowym była praca pt. *Finanse Galicji oraz projekt reformy skarbu krajowego* (Kraków 1890). Książka ta zwróciła powszechną uwagę, wykazano w niej nie tylko dużą znajomość teorii, lecz przede wszystkim wyraźny temperament polityczny autora. Przyczyniła się ona w pewnej mierze do zmiany stosunków ekonomicznych w Galicji. Duży oddźwięk wywołał również artykuł pt. *Finanse Galicji i budżet krajowy na rok 1898*, zamieszczony na łamach „Ruchu Społecznego”. Wśród innych poruszonych problemów ekonomicznych Galicji, których pospiesznego rozwiązania domagano się, autor położył w niej szczególny nacisk na rozbudowę i rozwój szkolnictwa oraz rychłe zlikwidowanie w Galicji analfabetyzmu. W 1892 roku J. Leo został profesorem nadzwyczajnym nauki skarbowości i prawa skarbowego, a w latach 1892–1893 przebywał we Francji celem zapoznania się z organizacją oraz działalnością towarzystw kredytowych i rolniczych. Z czasem aktywność administracyjna i polityczna Juliusza Lea zaczęła dominować nad aktywnością akademicką. W 1904 roku w związku z objęciem funkcji prezydenta Miasta Krakowa został urlopowany z pracy na UJ. Mimo iż do roku 1917 formalnie pozostawał profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, zajęć dydaktycznych ani badań naukowych *sensu stricte* nie prowadził.

Lata dziewięćdziesiąte XIX w. to początek nowej drogi życiowej Juliusza Lea, która doprowadziła go aż do krzesła prezydenckiego Miasta Krakowa oraz stanowiska prezesa Koła Polskiego w parlamencie wiedeńskim. Przedstawiając poszczególne etapy jego drogi życiowej, warto zwrócić uwagę na fakt, jak powoli i systematycznie, ale coraz mocniej wciągała Lea działalność publiczna. Związanie się z konserwatystami krakow-

skimi oraz osobiste zaangażowanie w działalność polityczną spowodowały, że młody profesor odsunął na bok możliwości dalszych sukcesów naukowych, a zajął się głównie pracą dla miasta i kraju. Jak wielu innych konserwatystów, współpracował on z „Czasem” – organem swego stronnictwa, publikując na jego łamach już od lat osiemdziesiątych liczne artykuły na tematy związane z problemami ekonomicznymi i skarbowymi. Został nawet współpracownikiem „Czasu” i przez wiele lat (do 1904) kierował działem ekonomicznym tego pisma. Łączność z konserwatystami umocnił przez wstąpienie w 1896 roku do krakowskiego Towarzystwa Rolniczego, które skupiało sfery ziemiańskie i pełnił w nim też funkcję członka komitetu. W tych latach uwidocznili się również podział w obozie konserwatystów na „starych” i „młodych”, a w 1896 roku „młodzi” utworzyli samodzielny Klub Konserwatywny, którego jednym z inicjatorów był J. Leo.

W 1893 roku Juliusz Leo został wybrany radnym Miasta Krakowa. Funkcja radnego miejskiego otworzyła przed nim zupełnie nowe pole pracy. Dała mu ona możliwość dokładnego zapoznania się zarówno z działaniem samorządu i Magistratu, jak i zorientowania się w aktualnych sprawach miejskich. J. Lea wybrano do sekcji skarbowej, zajmującej się prowadzeniem spraw majątku gminnego, układaniem budżetu miejskiego i sprawdzaniem prawidłowości jego realizacji. Szybko zwrócił na siebie uwagę i w roku 1896 został generalnym referentem budżetu miejskiego, a także zaproponował utworzenie w radzie komisji budżetowej. Swoją postawą i wiedzą Leo szybko zdobył zaufanie i w 1895 roku rada powierzyła mu reprezentowanie interesów miasta we Lwowie i Wiedniu.

Orientacja w zagadnieniach komunalnych, jaką zdobył Leo w czasie swoich podróży zagranicznych, stanowiła punkt odniesienia i dawała podstawę do nowoczesnego ujmowania tych zagadnień na gruncie krakowskim. Działając w Radzie Miasta J. Leo zaproponował pakiet koniecznych reform, pozwalających na podniesienie poziomu gospodarczego i rangi Krakowa. W 1901 roku J. Leo został wybrany wiceprezydentem miasta. Jako wiceprezydent koncentrował się na działalności inwestycyjnej, stojąc jednocześnie na czele komisji inwestycyjnej rady i zabiegając o pożyczki na sfinansowanie niezbędnych inwestycji.

11 lipca 1904 roku Juliusz Leo został wybrany prezydentem Miasta Krakowa. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie do swojej śmierci 21 lutego 1918 roku. Pełnił on urząd włodarza miasta przez czternaście lat, najdłużej spośród sześciu prezydentów Krakowa doby autonomii Galicji. Jego dokonaniem było sfinalizowanie wykupienia w 1905 roku Wawelu od Austriaków oraz rozpoczęcie szeroko zakrojonych prac jego rewitalizacji. Jemu Kraków zawdzięcza przeobrażenie w nowoczesny wielkomiejski ośrodek. Jest on

nade wszystko twórcą Wielkiego Krakowa (obszar Krakowa zwiększył się z 7 km² do 47 km²). Rozszerzenie terytorium Krakowa przeprowadził Leo dzięki żelaznej konsekwencji i wytrwałości, realizując to przedsięwzięcie przez trzynaście lat. Ostatnim jego akcentem było włączenie do Krakowa w roku 1915 jego obecnej prawobrzeżnej części, wcześniej samodzielnego miasta Podgórze. Rozpoczęty przez pierwszego autonomicznego prezydenta miasta Józefa Dietla⁴ rozwój Krakowa, znakomitego oraz – obok Mikołaja Zyblikiewicza⁵ – najenergiczniejszego i utalentowanego realizatora, znalazł kontynuację w osobie ostatniego prezydenta Krakowa tego okresu – Juliusza Lea.

Juliusz Leo był także wybitnym politykiem konserwatywnym tej doby. W 1901 roku odbywały się wybory do Sejmu Krajowego we Lwowie. Neokonserwatyści wysunęli kandydaturę J. Lea (liczył on wówczas 40 lat, miał za sobą 10 lat profesury oraz 8 lat pracy w Radzie Miejskiej, szereg lat działalności w Krajowej i Państwowej Radzie Kolejowej, długi okres działalności w stronnictwie konserwatywnym, w którym należał do elity skupionej w Klubie Konserwatywnym). W wyniku przeprowadzonej intensywnej kampanii wyborczej został wybrany posłem do Sejmu Krajowego. W 1911 roku odbyły się wybory do parlamentu austriackiego w Wiedniu. Wystartował w nich J. Leo i zdobył mandat poselski. Stąd od tego roku J. Leo był jednocześnie posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie i posłem do parlamentu w Wiedniu. Już przy konstytuowaniu Koła Polskiego przy parlamencie wiedeńskim J. Leo został wybrany jednym z czterech wiceprezesów koła. W 1912 roku został przewodniczącym Koła Polskiego w parlamencie austriackim.

Rok 1912 jest szczytem osiągnięć politycznych i administracyjnych Juliusza Lea. W tym też kontekście należy popatrzeć na jego wybór na prezesa nowo powstałego Polskiego Towarzystwa Statystycznego w Krakowie. Profesor Juliusz Leo miał zrozumienie dla ważności statystyki. Podczas studiów w Berlinie uczęszczał na wykłady ze statystyki. Czynnym badań statystycznych jednak nie uprawiał. Jego wybór na prezesa PTS zapewniał prestiż i szerokie możliwości działania nowo powstałemu towarzystwu. Jednoczyło ono statystyków polskich ze wszystkich zaborów, gdyż jego prezes był prezydentem Krakowa oraz znanym i wpływowym politykiem, posłem we Lwowie i Wiedniu, przywódcą polskich członków parlamentu austriackiego.

⁴ Prof. dr Józef Dietl (1804–1878), lekarz, polityk, profesor i rektor UJ, kierownik Katedry Medycyny Wewnętrznej i Kliniki Lekarskiej, twórca balneologii polskiej. W latach 1866–1874 prezydent Miasta Krakowa.

⁵ Mikołaj Zyblikiewicz (1823–1887), adwokat i polityk, prezydent Miasta Krakowa w latach 1874–1881, kontynuator zmian miasta zapoczątkowanych przez J. Dietla.

Wybuch I wojny światowej załamał ambitne plany administracyjne i polityczne J. Leo. Miejsce rozwoju gospodarczego Krakowa i Galicji zajęła walka o przetrwanie wojny. J. Leo wyczuwał już nadejście nowych powojennych czasów. Poparł tworzenie przez Piłsudskiego Legionów Polskich. Z jego inicjatywy Rada Miasta Krakowa przekazała w 1914 roku milion koron na tworzenie legionów. W wyniku porozumienia polskich środowisk konserwatywnych i demokratycznych 16 sierpnia 1914 roku powstał Naczelny Komitet Narodowy, w założeniu mający być najwyższą władzą wojskową, polityczną i skarbową dla Polaków zamieszkujących Galicję. Miał stanowić nadbudowę polityczną nad Legionami Piłsudskiego, walczącymi przy boku armii austriackiej. Jego pierwszym przewodniczącym został Juliusz Leo. Józef Piłsudski nie chciał jednoznacznie wiązać się politycznie z Austrią i ostatecznie nie podporządkował się NKN, a J. Leo zrezygnował z kierowania tym ciałem politycznym. W okresie wojennym podpadł na zdrowiu. Zmarł 21 lutego 1918 roku, w przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości.

Źródła

- Bąk-Koczarska C. (1986), *Juliusz Leo – twórca Wielkiego Krakowa*. PAN Oddział w Krakowie, Prace Komisji Historycznej nr 47, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.
- Bieniarzówna J., Małecki J.M. (1979), *Dzieje Krakowa*, t. 3. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN* (1995–1996), t. 1-6. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992* (1992). PTS, Rada Główna, Warszawa.

JÓZEF POCIECHA

LIMANOWSKI ZYGMUNT (1877–1943)

Urodził się 15 listopada 1877 r. we Lwowie. Był synem działacza socjalistycznego, historyka i socjologa Bolesława Limanowskiego. Studia rozpoczął w 1898 r. w Zurychu na Uniwersytecie, w 1899 r. przeniósł się na Politechnikę na Wydział Dróg i Mostów. Po trzech latach w 1903 r. wyjechał do Brukseli i podjął tam studia ekonomiczne w Szkole Nauk Politycznych i Społecznych. Tam też nawiązał ścisły kontakt z ruchem socjalistycznym, przerwał studia i jako emisariusz Polskiej Partii Socjalistycznej w 1904 r. przybył do Królestwa Polskiego. Włączył się czynnie w organizowanie ruchu zawodowego na terenie Łodzi, Warszawy i Kalisza. W 1905 r. brał czynny udział w rewolucji, a w 1906 został aresztowany i więziony do 1907 r. w Cytadeli Warszawskiej i w Twierdzy Modlińskiej. W 1911 r. wyjechał do Wiednia i do końca 1912 r. studiował na Uniwersytecie statystykę matematyczną i ubezpieczeniową. W 1913 r. przyjechał do Lwowa i rozpoczął pracę w Krajowym Biurze Statystycznym zaznajamiając się praktycznie z badaniami statystycznymi.

Po wybuchu wojny wstąpił do Legionów, jednak w 1915 r. został zwolniony z powodów zdrowotnych i przeniósł się do Warszawy. Od 1917 do 1920 r. pracował jako naczelnik Wydziału Statystycznego w Powszechnej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych redagując równocześnie „Sprawozdania Ubezpieczeń Wzajemnych od Ognia” i organizując wówczas także szereg badań statystycznych.

W latach 1921–1939 był naczelnikiem Wydziału Statystycznego Zarządu m. st. Warszawy nadając tej placówce charakter nowoczesnego biura statystycznego. Na tym stanowisku dążył przede wszystkim do powiązania prac statystycznych z bieżącymi potrzebami gospodarki miejskiej, między innymi w oparciu o dorobek europejskich biur statystycznych.

Od końca I wojny światowej prowadził wykłady w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie przemianowanej w 1933 r. na Szkołę Główną Handlową. W 1925 r. uży-

skął tytuł profesora SGH i został kierownikiem Katedry Statystyki tej uczelni. W SGH – z którą był związany do 1939 r. – prowadził wykłady z teorii statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, matematyki ubezpieczeniowej oraz statystyki ubezpieczeniowej. Z wykładów przeprowadzonych w roku akademickim 1937/38 opracował obszerny skrypt pt. „Teoria statystyki” wydany nakładem Towarzystwa Bratnia Pomoc Studentów SGH.

Ogłosił liczne prace z zakresu statystyki. W 1918 r. przeprowadził badanie statystyczne rejestrujące szkody wojenne w Królestwie Polskim zakończone obszernym opracowaniem pt. „Zniszczenia wojenne w badaniach b. Królestwa Polskiego”. Przedstawił w nim rejestr zniszczeń w 8108 miejscowościach i oszacowaną wartość tych zniszczeń. Opracowanie to miało być później pomocne przy uzyskiwaniu środków na odbudowę zniszczonych budowli.

W 1921 r. dokonał z języka angielskiego przekładu dzieła G. Yule’a „Wstęp do teorii statystyki”, które było na polskim rynku wydawniczym pierwszym z tego zakresu kompletnym podręcznikiem statystyki teoretycznej. Dokonując tego przekładu ujedynolilił jednocześnie terminologię statystyczną.

W latach 1921–1922 był redaktorem „Rocznika Statystycznego m. st. Warszawy” i w latach 1923–1924 „Miesięcznika Statystycznego m. st. Warszawy” wydawanego od 1925 r. wraz z „Kroniką Warszawy”. W 1937 r. został redaktorem naczelnym „Przeglądu Statystycznego” – organu Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W czasopiśmie tych zamieszczał swoje artykuły dotyczące różnych dziedzin życia Warszawy przedstawiając jednak je głównie od strony statystycznej.

Był też współredaktorem – wraz z Janem Piekalkiewiczem – „Rocznika statystyki miast polskich” (T.1 – 1928 r., T.2 – 1930 r.) zawierającego dla większych miast polskich dane liczbowe w zakresie ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Roczniki te były wydawane przez GUS we współpracy ze Związkiem Statystyków Miejskich, sugerującym dobór przez GUS materiałów statystycznych do tych roczników. Brał też udział w Zjazdach Statystyków Miejskich organizowanych co kilka lat w różnych miastach Polski. Od 1930 r. był przewodniczącym Komitetu Wykonawczego poszczególnych Zjazdów wygłaszając w ich trakcie referaty odnoszące się do statystyki miejskiej.

Z. Limanowski należał do wielu krajowych i międzynarodowych organizacji statystycznych będąc ich czynnym członkiem. W 1925 r. został wybrany członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, a w 1930 r. otrzymał tytuł członka honorowego tego Instytutu. Pełnił w nim funkcję wiceprzewodniczącego Sekcji Statystyki Wielkich Miast. Aż do 1939 r. brał udział we wszystkich organizowanych przez MIS międzynarodowych sesjach. W 1930 r. Węgierskie Towarzystwo Statystyczne miano-

wało go swym członkiem honorowym. Obok Edwarda Szturm de Sztrema był w 1937 r. jednym ze współzałożycieli Polskiego Towarzystwa Statystycznego, które wówczas powstało z przekształcenia Sekcji Statystyki (której też przewodniczył) Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich w samodzielną profesjonalną organizację polskich statystyków. Na zebraniach tych towarzystw wygłaszał wiele referatów dotyczących badań statystyki, a także zadań i potrzeb statystyki miejskiej. W 1925 r. został członkiem Instytutu Gospodarstwa Społecznego (IGS).

W okresie drugiej wojny światowej aż do śmierci był dyrektorem Wydziału Statystycznego Zarządu Miejskiego m. st. Warszawy, gdzie starał się, wraz z grupą innych polskich statystyków, prowadzić badania, które mogłyby być przydatne w warunkach powojennej gospodarki. Uczestniczył także w pracach IGS, a w latach 1942–1943 prowadził wykłady w Miejskiej Szkole Handlowej, pod którym to szyldem kryła się tajna Szkoła Główna Handlowa.

Zmarł w Warszawie 17 IV 1943 r.

Źródła

Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912–1992. Warszawa 1992.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS. Warszawa 1998.

Zygmunt Limanowski. „Polski Słownik Biograficzny”, t. XVII/3, Kraków 1972.

JAN BERGER

ŁOMNICKI ANTONI (1881–1941)

Antoni Łomnicki urodził się 17 stycznia 1881 roku we Lwowie, w rodzinie Mariana Łomnickiego, profesora gimnazjum, i Marii ze Szczuckich. Antoni miał dwóch młodszych braci: Jarosława (1873–1931) i Maksymiliana (1877–1947). Naukę szkolną odbył w rodzinnym mieście, a 30 czerwca 1899 roku uzyskał świadectwo dojrzałości w IV Gimnazjum Państwowym i rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Studiował u Józefa Puzyny (1856–1919), Jana Rejewskiego (1857–1906), Stanisława Kępińskiego (1867–1908), Mariana Smoluchowskiego (1872–1917) i Kazimierza Twardowskiego (1866–1938). Był aktywnym uczestnikiem Kółka Matematyczno-Fizycznego Studentów Uniwersytetu Lwowskiego. We wrześniu 1903 roku został zastępcą nauczyciela w VI Gimnazjum we Lwowie, a od następnego roku, do września 1907 roku, był nauczycielem rzeczywistym w I Gimnazjum w Tarnowie. 8 listopada 1903 roku uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *O odwzorowaniach cząsteczkowych funkcji hypergeometrycznych*; promotorem był Józef Puzyna i dzisiaj tytuł brzmiałby: *O odwzorowaniach konforemnych*. Dyplomowanym nauczycielem szkół średnich został 23 listopada 1903 roku, uzyskując dyplom nauczyciela matematyki i fizyki, jako przedmiotów głównych, w gimnazjach i w szkołach realnych z językiem wykładowym polskim.

W 1905 roku Łomnicki zawarł związek małżeński z Władysławą z domu Baecker i 29 sierpnia 1906 roku urodziła się im pierwsza córka – Irena. W roku szkolnym 1906/1907 przebywał z żoną i córeczką w Getyndze, aby dalej kształcić się w matematyce. Na pobyt ten otrzymał stypendium wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W Getyndze słuchał wykładów Hermanna Minkowskiego (1864–1909), Davida Hilberta (1862–1943), Felixa Kleina (1849–1925), Gustawa Herglotza (1881–1953) i Carla Rungego (1856–1927). Brał udział w seminarium, gdzie zajmowano się teorią funkcji automorficznych, powierzchniami minimalnymi, równaniami całkowitymi i rachunkiem wariacyjnym.

Od 1 września 1907 roku do końca sierpnia 1920 roku był profesorem w VII Gimnazjum we Lwowie, a w roku szkolnym 1916/1917 pełnił obowiązki dyrektora. W dniach 18–22 lipca 1911 roku Łomnicki uczestniczył w XI Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Krakowie, gdzie w grupie matematycznej sekcji nauk ścisłych wygłosił odczyt *O pewnikach geometrycznych Hilberta w nauczaniu w szkołach średnich*. W styczniu 1922 roku miał wykłady na kursie dokształcającym nauczycieli matematyki we Lwowie pt. *O równoważności figur płaskich*. W roku akademickim 1913/1914 wykładał jako docent prywatny na Wydziale Budowy Maszyn w Szkole Politechnicznej we Lwowie.

W okresie ofensywy rosyjskiej 1914–1915 zajmował się teorią prawdopodobieństwa i matematyką ubezpieczeniową, a następnie wykładał matematykę ubezpieczeniową na kursie abiturientów w Szkole Handlowej we Lwowie.

W latach 1918–1919, jako ochotnik w stopniu szeregowca, brał czynny udział w obronie Lwowa, za co otrzymał Krzyż Obrony Lwowa. Uzyskał też stopień podporucznika. Służbę pełnił w Pułku Strzelców Lwowskich.

W latach 1917–1918 opublikował dwie prace, jedną z dziedziny aksjomatyki *O układach zasad koniecznych i dostatecznych służących do definicji pojęcia wielkości* („Wiadomości Matematyczne”, 23, 1919, s. 37-70), drugą z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej *O wielookresowych funkcjach jednoznacznych zmiennej rzeczywistej* („Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, R. XI, 1918, s. 807-846). Na podstawie tych prac, 19 sierpnia 1919 roku uzyskał *veniam docendi* (habilitację) z zakresu matematyki w Szkole Politechnicznej we Lwowie (uchwała grona profesorów z 17 VI 1919; zatwierdzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 19 VII 1919). Dwa dni później został powołany na zastępcę profesora w tej szkole na rok 1919–1920 za dra Zdzisława Krygowskiego i jednocześnie został urlopowany z gimnazjum celem przeprowadzania wykładów z matematyki. Wykładał Matematykę I, Repetytorium matematyki elementarnej i Ćwiczenia z matematyki. Był też sekretarzem Towarzystwa Matematycznego we Lwowie.

9 czerwca 1920 roku urodziła się Łomnickiemu druga córka – Ewa. Jej mężem został później Jerzy Broszkiewicz (1922–1993), znany pisarz i literat.

1 sierpnia 1920 roku Łomnicki został profesorem nadzwyczajnym Politechniki Lwowskiej i kierownikiem Katedry Matematyki II.

W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-radzieckiej w stopniu podporucznika.

W tym też roku Łomnicki, za namową Steinhausa, przyjął Stefana Banacha na asystenta, mimo iż Banach nie miał ukończonych studiów (z powodu wybuchu I wojny światowej w 1914 roku Banach skończył tylko dwa lata studiów na Politechnice Lwowskiej (1911–1913)).

27 sierpnia 1921 roku Łomnicki został profesorem zwyczajnym Politechniki Lwowskiej. Odtąd cała jego działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna związana była z tą uczelnią i lwowskim ośrodkiem matematycznym. W roku 1922 wybrano go na członka przybranego Towarzystwa Naukowego Lwowskiego (czynnym członkiem został w roku 1928). W roku akademickim 1922/1923 Robert Szewalski (1903–1993), późniejszy profesor Politechniki Lwowskiej i po wojnie Politechniki Gdańskiej, słuchał wykładów Antoniego Łomnickiego i tak go wspomina:

Łomnicki, elegancki, świetnie i interesująco wykładający, powiedział, że ćwiczenia do wykładów prowadzić będzie dr Stefan Banach, wybitny matematyk, o którym będzie jeszcze głośno w przyszłości.

W latach akademickich 1922/1923 i 1937/1938 Łomnicki był dziekanem Wydziału Mechanicznego Politechniki Lwowskiej, a w latach 1922/1923, 1923/1924 i 1939 prezesem Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

W dniach 7–10 września 1927 roku Łomnicki uczestniczył w Pierwszym Polskim Zjeździe Matematycznym, który odbył się we Lwowie. W sekcji dydaktyki matematyki wygłosił odczyt *O programach nauczania w szkołach średnich*. W dniach 3–10 września 1928 roku brał udział w VIII Międzynarodowym Kongresie Matematycznym w Bolonii we Włoszech, jednak nie miał tam żadnego odczytu. Łomnicki uczestniczył też w Kongresie Matematyków Krajów Słowiańskich w Warszawie (23–27 IX 1929). W dziale I. Podstawy Matematyki, Historia, Dydaktyka Matematyki wygłosił odczyt *Uwagi o geometrycznej analizie zadań konstrukcyjnych*, a w dziale V. Matematyka Stosowana odczyt – *O wiernokątnych i wierno powierzchniowych odwzorowaniach elipsoidy obrotowej*.

Od 1929 roku, z inicjatywy Banacha i Steinhausa i pod ich redakcją, zaczęto wydawać we Lwowie czasopismo „*Studia Mathematica*”. Jak pisze Władysław Orlicz w artykule *Lwowska Szkoła Matematyczna w okresie międzywojennym*, „*Wiadomości Matematyczne*”, 23(1981), s. 222-231, nazwa czasopisma została zaproponowana przez Antoniego Łomnickiego.

24 czerwca 1929 roku przyznano Łomnickiemu urlop płatny z pełnym uposażeniem na letnie półrocze roku akademickiego 1929/1930, dla badań naukowych, a 30 stycznia 1930 roku otrzymał, z Funduszu Kultury Narodowej, zasiłek bezzwrotny w wysokości 6 tys. złotych na odbycie sześciomiesięcznej podróży naukowej do Włoch i Francji. Od lutego 1930 roku Łomnicki przebywał 8 miesięcy na studiach naukowych w Rzymie (II–V 1930), Paryżu (V–VI 1930), Getyndze (VI–VII 1930) i Berlinie (VII–IX 1930).

W roku akademickim 1930/1931 Łomnicki był dziekanem Wydziału Ogólnego Politechniki Lwowskiej, a w 1933 kandydatem na rektora. Został wybrany na zebraniu delegatów 23 maja 1933 roku, ale nie został zatwierdzony przez Prezydenta Rzeczypospolitej (decyzja z 7 VI 1933). Był też, w latach akademickich 1938/1939 i 1939/1940, prorektorem Politechniki Lwowskiej (w drugiej kadencji został jednak zdjęty z tej funkcji we wrześniu 1939 roku, po wkroczeniu Rosjan do Lwowa). Był również Prezesem Oddziału Lwowskiego Polskiego Towarzystwa Matematycznego w latach 1922–1924 i 1939 oraz członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 24 XI 1933) i na Wydziale Nauk Matematyczno-Fizycznych Polskiej Akademii Umiejętności (od 19 XII 1938).

1 listopada 1937 roku ukształtowała się Sekcja Statystyki Matematycznej Polskiego Towarzystwa Statystycznego z Antonim Łomnickim jako przewodniczącym i drem Janem Wiśniewskim jako sekretarzem. Sekcja w chwili powstania liczyła 26 członków, a w dniu 31 XII 1938 roku – 37. Na zebraniach Sekcji referaty wygłosili między innymi Jerzy Neyman: *Zagadnienie estymacji (szacowania statystycznego)* – 11 IV 1938 i Tadeusz Banachiewicz: *Krakowianowe rozwiązywanie równań normalnych* – 21 XI 1938. W dniu 25 marca 1939 roku w Żółtej Sali Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie postanowiono powołać Oddział Lwowski Polskiego Towarzystwa Statystycznego, do którego wstąpiło 15 osób. Przewodniczącym Oddziału został Antoni Łomnicki, a sekretarzem dr Henryk Lepucki. Ważnym faktem w pracach Polskiego Towarzystwa Statystycznego było powołanie w roku 1938 do życia organu naukowego Towarzystwa w postaci czasopisma „Przegląd Statystyczny”. W składzie Redakcji powołanej przez Radę Towarzystwa znalazł się Antoni Łomnicki.

Otrzymał szereg medali i odznaczeń, m. in. Medal Niepodległości (1932) i Krzyż Obrony Lwowa. 3 IX 1938 roku i 11 XI 1938 roku przyznano mu najpierw brązowy, a potem srebrny Medal za Długoletnią Służbę Politechnice Lwowskiej.

Łomnicki uprawiał taternictwo. Brał udział w pierwszych przejściach nowych szlaków na Szczyrbską Przełęcz (1917) i na Sławkowski Szczyt (1921). Głośne było uratowanie przez niego życia rannemu turyście na Mięguszowieckim Szczycie Czarnym w 1924 roku.

Drugą żoną Łomnickiego od 1935 roku była Maria (1906–1979), z domu Turowicz. Małżeństwo to było bezdzietne.

W dniu 12 września 1939 roku nastąpił atak niemiecki na Lwów i zaczęło się oblężenie miasta. Po tygodniu wojska niemieckie ustąpiły miejsca wojskom radzieckim (na podstawie paktu Ribbentrop-Mołotow o podziale stref wpływów w Europie). Politechnikę Lwowską przemianowano na Lwowski Instytut Politechniczny. Po zweryfikowa-

niu kadry nauczającej przez komisję z Moskwy, do nauczania dopuszczono 80 osób. Polacy wykładali po polsku, Ukraińcy po ukraińsku, a marksizm-leninizm wykładano po rosyjsku. Polacy stanowili tylko około 25% studentów. 30 czerwca 1941 roku, po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, zjawili się ponownie Niemcy. W nocy z 3 na 4 lipca 1941 roku Łomnicki został aresztowany wraz z grupą uczonych lwowskich przez gestapo i rozstrzelany rankiem 4 lipca na Wzgórzach Wuleckich we Lwowie.

Zakres zainteresowań Antoniego Łomnickiego był szeroki – obejmował analizę, rachunek prawdopodobieństwa, statystykę, kartografię i dydaktykę. W latach 1911–1941 Antoni Łomnicki napisał łącznie 23 książki, w tym 12 podręczników gimnazjalnych i 4 podręczniki akademickie. Opublikowane one zostały w latach 1911–1947. Opracował popularne podręczniki szkolne: *Geometria* (cz. I i II, następnie cz. III i IV, trzykrotnie wydawane w latach 1911–1920), *Tablice matematyczno-fizyczne* (13 wydań), *Trygonometria i geometria analityczna*. Na tych podręcznikach kształciły się całe generacje młodzieży. Uczestniczył aktywnie w reformie nauczania matematyki zarówno w zaborze austriackim, jak i w niepodległej Polsce. Wśród podręczników na szczególną uwagę zasługuje nowoczesny podręcznik *Rachunek różniczkowy i całkowity dla potrzeb przyrodników i techników* (Kraków 1935 i 1936, t. I-III; Katowice 1947 i 1948, t. I-III; Katowice 1949, t. I-II). Książka ta była tak dobrze napisana, że jeśli uaktualnić w niej oznaczenia i język polski, to mogłaby być nadal używana jako podręcznik akademicki i to nawet dla studentów matematyki. Był wybitnym specjalistą i znawcą zagadnień z zakresu kartografii matematycznej. Ogłosił rozprawę *Podstawy matematyczne kartografii* (Tarnów 1905), której tematem było zastosowanie teorii powierzchni do odwzorowań kuli na płaszczyznę. Zagadnienie to, kontynuowane w późniejszym okresie, znalazło swój wyraz w podręczniku *Kartografia matematyczna* (Warszawa 1927). Wprowadził nowe poprawne metody w rzutowaniu przy opracowaniu międzynarodowej mapy świata w pracy *Matematyczna analiza projekcji mapy międzynarodowej w skali 1:1 000 000* (1927). Podał również prostą metodę pomiarów za pomocą sygnałów radiogoniometrycznych przy użyciu siatki przez siebie skonstruowanej. Metodę tę przedstawił w pracy *Projekcje o dwu punktach wyróżnionych*. Działalność w zakresie kartografii przyczyniła się do powołania go na eksperta w Międzynarodowym Komitecie Żeglugi Powietrznej (CINA).

Antoni Łomnicki opublikował około 30 prac naukowych. Wśród nich wyróżniają się dwie. W pracy *Nouveaux fondements du calcul des probabilités (Definition de la probabilité fondée sur la théorie des ensembles)*, „Fundamenta Mathematicae”, 4 (1923), s. 34-71, jako jeden z pierwszych przedstawił próbę sformułowania pojęcia prawdopodobieństwa na gruncie ogólnej teorii miary. Praca ta została złożona do druku

19 listopada 1920 roku. Praca Hugona Steinhausa na ten sam temat była również opublikowana w tym samym tomie „Fundamenta Mathematicae”, jednak została złożona do druku później, to jest 22 czerwca 1922 roku. Osiągnięcie Łomnickiego, by użyć teorii miary w prawdopodobieństwie, a dokładniej, by termin „prawdopodobieństwo” był miarą zbioru, zostało zauważone przez jemu współczesnych. Na pracę tę powołują się między innymi de Finetti, Dodd, Vivanti i Kołmogorow. Drugim ważnym osiągnięciem Łomnickiego w matematyce było jego twierdzenie o funkcjach okresowych. Twierdzenie to zostało udowodnione przez Burstina w 1915 roku, jednakże dowód ten nie był poprawny. Zostało ono niezależnie odkryte i udowodnione przez Łomnickiego w pracy *O wielookresowych funkcjach jednoznacznych zmiennej rzeczywistej*, „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział III Nauk Matematycznych i Przyrodniczych” 11 (1918), s. 807-846.

Łomnicki był gorliwym propagatorem metod statystycznych i probabilistycznych, czego wyrazem były wykłady profesora na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej, jego działalność w Polskim Towarzystwie Statystycznym i publikacje przeglądowe w czasopiśmie „Kosmos” (czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika wydawane we Lwowie od 1876), w serii B. „Przegląd Zagadnień Naukowych”. Rachunkowi prawdopodobieństwa i jego zastosowaniom poświęcona jest praca *Z zagadnień matematyki. IV. Rachunek prawdopodobieństwa i jego zastosowania*, „Kosmos”, Seria B, t. 53, z. 3 (1928), s. 325-339. W pracach *Zagadnienia statystyki matematycznej. Cz. I. Statystyka jednej zmiennej*, „Kosmos”, Seria B, t. 53, z. 4 (1928), s. 477-506 i *Zagadnienia statystyki matematycznej. Cz. II. Statystyka dwóch i więcej zmiennych. Teoria korelacji*, „Kosmos”, Seria B, t. 55, z. 2-3 (1930), s. 165-240, o charakterze informacyjnym, przedstawił stan statystyki matematycznej, podając szereg przykładów i oryginalnych ujęć różnych zagadnień, jak np. teorii korelacji i teorii kowariancji. Pierwsza z tych prac była przedmiotem jego wykładu na Kursie Naukowo-Dydaktycznym dla nauczycieli matematyki i fizyki w szkołach średnich ogłoszonego 22 października 1928 roku. Z kolei praca *Sulla necessita di distinguere due Negeri di dipendenza nella statistica a due variabili*, „Giornale Istituto Italiano d. Attuari”, 1 (1930), s. 165-240, to treść wykładu ogłoszonego przez Łomnickiego na Uniwersytecie w Rzymie na kursie prowadzonym przez Castelnuovo. Precyzuje on, że w statystyce dwóch i więcej zmiennych należy wyraźnie odróżniać dwa rodzaje zależności i niezależności, a mianowicie *niezależność stochastyczną i korelacyjną*. Na prostych przykładach wykazuje on, że te dwa rodzaje niezależności mają odmienny charakter i były źródłem rozmaitych błędów i niejasności.

Władysław Orlicz, który w latach 1930–1937 był starszym asystentem i adiunktem w Katedrze Matematyki II na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lwowskiej kierowanej przez Antoniego Łomnickiego, tak scharakteryzował swego szefa (*Przemówienie wygłoszone przy nadaniu doktoratu honorowego Politechniki Poznańskiej*, „Wiadomości Matematyczne”, 22 (1980), s. 279-284):

Prof. Łomnicki starał się zawsze o pozyskanie dla lwowskiego środowiska matematycznego wybitnych matematyków. Np. Stefan Banach rozpoczął swą karierę we Lwowie od asystentury u Łomnickiego. W Katedrze Łomnickiego znalazło się też miejsce dla Stefana Kaczmarza, a następnie dla jednego z czołowych przedstawicieli Szkoły Banacha, Stanisława Mazura. [I dalej.] Łomnicki był świetnym dydaktykiem. Bardzo lubiany przez studentów, był doskonałym wykładowcą. Był autorem pierwszego polskiego podręcznika dla potrzeb przyrodników i techników. Był również autorem poważnej liczby podręczników gimnazjalnych, z których uczyły się całe pokolenia naszej młodzieży, a ja sam w dużej mierze zawdzięczam studiowaniu jego podręczników to, że rozwinęły się u mnie zainteresowania matematyczne. Był gorliwym propagatorem metod probabilistycznych i statystycznych. Był prekursorem idei aksjomatycznego ujęcia rachunku prawdopodobieństwa, formułując te idee już w 1923 r. w pracy umieszczonej w „*Fundamenta Mathematicae*”. Cały szereg prac poświęcił zbadaniu i krytyce projekcji, użytej do Międzynarodowej Mapy Świata w skali 1:1 000 000. W tych sprawach był ekspertem, będąc autorem znakomitej Kartografii matematycznej. Od 1935 r. objął wykłady z matematyki stosowanej i zajął się należyłą organizacją tego studium. Razem ze Stefanem Kaczmarzem prowadziliśmy ćwiczenia do tego wykładu. To było jednym z powodów, że razem z Kaczmarzem zaczęliśmy się interesować matematyką stosowaną.

Natomiast Stefan Banach w 1944 roku napisał (*Uczeni polscy zamordowani przez hitlerowców. Antoni Łomnicki–Włodzimierz Stożek*, „Czerwony Sztandar”, Lwów 1944, nr 87 i *Pamięci zamordowanych uczonych*, Tygodnik „Wolna Polska” z 18 XII 1944, s. 2):

Tej strasznej nocy przyszli mordercy Hitlera po profesora Antoniego Łomnickiego. Lwowianin, przez dwadzieścia kilka lat pracował na Politechnice Lwowskiej jako profesor matematyki. Przygotował do zawodu setki inżynierów. Dbał o to, by uczniowie jego umieli matematykę. Byłem jego asystentem. On pierwszy wskazał mi jakie wielkie i odpowiedzialne jest zadanie profesora. Był wybitnym, jednym z największych pedagogów, jakich znałem, autorem wielu popularnych książek do szkół średnich, między innymi jednego z najlepszych podręczników analizy wyższej dla techników, przewyższającego zagraniczne. Jego dzieło, traktujące o kartografii stoi na wysokim poziomie. Równie wielka jak pedagogiczna była działalność naukowa

prof. Łomnickiego. Najważniejsza praca jest znana i cytowana w świecie naukowym, podaje związek między rachunkiem prawdopodobieństwa a miarą Lebesgue'a. Prof. Łomnicki był człowiekiem ogromnej energii i pracy. Wielu jego byłych asystentów, będących dzisiaj profesorami wyższych zakładów naukowych zawdzięcza mu przygotowanie do zawodu pedagogicznego. Prof. Łomnicki był powszechnie lubiany i poważany, miał wielu przyjaciół, którzy wysoko cenili jego zalety duchowe. Niemcy zamordowali profesora Łomnickiego, bo – chociaż był uczonym – w ich tępym, skarlłowaciąym umysłach był tak samo niebezpieczny jak żołnierz uzbrojony w karabin i granaty.

Źródła

Kolankowski S., *Łomnicki Antoni (1881–1941)*, w: S. Domoradzki, Z. Pawlikowska-Brożek, D. Węglówka (red.), *Słownik biograficzny matematyków polskich*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2003, s. 143-144.

Maligranda L., *Antoni Łomnicki (1881–1941)*. „Wiadomości Matematyczne” 2008, XLIV, s. 61-112.

MIROSLAW KRZYŚKO

MACHNOWSKI ADAM (1919–1989)

Adam Machnowski, syn Antoniego i Józefy Kowalskiej, urodził się 22 grudnia 1919 roku w Warszawie, w niezamożnej rodzinie mieszczańskiej. W latach 1937–1939, bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej, wstąpił ochotniczo do wojska. Odbił kursy podchorążych przy 71. Pułku Piechoty w Grodnie i w Szkole Podchorążych Piechoty w Ostrowie-Komorowie. Uczestniczył w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 roku, walcząc w stopniu podchorążego na linii Sanu. W latach 1939–1945 przebywał w kilku obozach jenieckich na terenie Niemiec (Emsland, Köln, Bonn, Kleinenbremen).

Po powrocie do kraju w roku 1946 A. Machnowski studiował w Szkole Głównej Handlowej (do 1949). Równoległe od listopada 1946 roku pracował w Narodowym Banku Polskim, na stanowisku urzędnika w Biurze Rozrachunków Międzynarodowych (znał dobrze język francuski, niemiecki i angielski). W marcu 1947 roku przeszedł do pracy w Głównym Urzędzie Statystycznym, w którym pracował aż do kwietnia 1982 roku, to jest do przejścia na emeryturę.

W latach 1954–1960 A. Machnowski studiował w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, gdzie obronił pracę magisterską ze statystyki matematycznej na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS.

Od 1960 roku A. Machnowski był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej; w latach 1962–1966 pełnił funkcję I sekretarza PZPR w GUS.

A. Machnowski w GUS zatrudniony był kolejno na stanowiskach: sekretarza administracyjnego, podreferendarza i radcy. 19 lipca 1952 roku został naczelnikiem Wydziału Obrotu Towarowego, Cen i Komunikacji w Departamencie Obrotu i Finansów. W latach 1952–1956 A. Machnowski był dyrektorem Departamentu Statystyki Obrotu i Cen, w latach 1965–1972 dyrektorem Departamentu Koordynacji, a później dyrektorem Departamentu Informacji i Analiz.

13 lutego 1972 roku A. Machnowski został wiceprezesem Głównego Urzędu Statystycznego i pierwszym zastępcą Prezesa GUS (funkcję tę pełnił do 1982). Od roku 1957 wchodził w skład Kolegium GUS.

W toku prac kształtował metodologię badań i analiz, zwłaszcza w dziedzinie statystyki handlu i cen, a także organizację i tematykę badań statystycznych oraz publikacji. Od momentu powołania na stanowisko dyrektora był stałym członkiem Kolegium GUS oraz przez kilka kadencji członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS (w latach 1959–1970) i redakcji „Wiadomości Statystycznych”.

A. Machnowski prowadził także działalność szkoleniową i popularyzatorską w dziedzinie statystyki. W roku akademickim 1949/50 był asystentem w Katedrze Statystyki Ekonomicznej w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, a także wykładowcą na licznych kursach organizowanych przez GUS. Był współautorem: publikacji *Wskazówki metodyczne w zakresie statystyki obrotu towarowego*, podręcznika dla technikum handlowego *Sprawozdawczość i statystyka*, prac: *Rola i zadania statystyki państwowej w planowaniu i zarządzaniu gospodarką narodową w krajach RWPG* (Warszawa 1971), *Aktualne problemy demograficzne kraju* (Warszawa 1974), *Zagadnienia metodologiczne statystyki społeczno-demograficznej* (Warszawa 1975), *Rola młodzieży w życiu społeczno-gospodarczym kraju* (Gdańsk 1976), *Statystyka ekonomiczno-społeczna w Polsce. Stan i perspektywy* (Warszawa 1978), *Problemy demograficzne województwa lubelskiego* (Puławy 1979).

A. Machnowski publikował liczne artykuły w: „Wiadomościach Statystycznych” (*O metodzie obliczenia zmian poziomu płac realnych stosowanej przez GUS* – nr 1/1956; *Z problematyki obliczania indeksów „nożyce cen”* – nr 1/1957; *Kontakty robocze GUS ze statystykami radzieckimi* – nr 5/6/1957; *Uwagi o organizacji terenowych organów statystyki* – nr 3/1959; *Ujednolicenie badań statystycznych handlu zagranicznego* – nr 4/1959; *Z problematyki obliczeń wskaźników cen* – nr 1/1959, *Niektóre zadania statystyki w świetle uchwał X Plenum KC PZPR* – nr 1/1968; *O wyższą rangę badań warunków bytu* – nr 12/1971), „Statystyku Terenowym” (*Podział prac statystycznych w ZSRR na dwa piony* – nr 11/1967; *Problem ujednolicenia sprawozdawczości z dostaw eksportowych* – nr 2/1968), „Biuletynie GUS PTOS” (*Zagadnienie jednostki podstawowej w sprawozdawczości handlu detalicznego* – nr 7/1963), „Gospodarce Planowej” oraz w czasopiśmie poświęconych problematyce handlu.

W latach 1963–1981 A. Machnowski aktywnie uczestniczył w kilkudziesięciu seminariach i konferencjach statystycznych organizowanych przez Komisję Europejskiej Współpracy Gospodarczej, Komisję Ekonomiczną Rady Wzajemnej Pomocy Gospo-

darczej itp. (w Finlandii, Czechosłowacji, Szwajcarii, Francji, na Węgrzech, w Bułgarii, NRD, Jugosławii, Rumunii, Francji Austrii i ZSRR), prezentując własne referaty dotyczące: indeksów cen detalicznych, obrotów handlowych między krajami RWPG, systemu wyliczenia wskaźników wolumenu i cen, funduszy spożycia w krajach RWPG.

W latach siedemdziesiątych XX wieku A. Machnowski był przewodniczącym Komisji Statystyki i Demografii Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

A. Machnowski statystyce poświęcił cały okres pracy zawodowej. Działał na rzecz podnoszenia prestiżu statystyki polskiej z dużym zaangażowaniem i odpowiedzialnością.

A. Machnowski był żonaty z Henryką z domu Majcherkiewicz.

A. Machnowski był odznaczony: Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964).

Zmarł 3 stycznia 1989 roku. Został pochowany w Warszawie na Cmentarzu Komunalnym Powązki.

Źródła

Adam Machnowski [nekrolog]. *Wiadomości Statystyczne* 1989, nr 1, s. 48.

Bibliografia wydawnictw GUS 1918–1968. Warszawa 1968.

Bibliografia wydawnictw GUS 1968–1973. Warszawa 1976.

Bibliografia wydawnictw GUS 1974–1980. Warszawa 1988.

Materiały archiwalne GUS.

Słownik biograficzny statystyków polskich. Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

MIKOS HENRYK (1941–1984)

Henryk Mikos urodził się 6 stycznia 1941 roku w Zagrodach w województwie lubelskim. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego im. ks. Adama Czartoryskiego w Puławach, w roku 1959 rozpoczął studia matematyczne na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Dyplom magistra matematyki uzyskał w roku 1963, po czym (1.10.1963) rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Statystyki Matematycznej na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie.

Od 1 października 1966 roku do 1971 roku był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta. Pracując na tej uczelni, zdobywał kolejne stopnie naukowe, a profil uczelni i współpraca z naukowcami innych specjalności oraz liczne konsultacje w dużym stopniu wyznaczyły kierunek prowadzonych przez niego badań naukowych. Jego zainteresowania koncentrowały się na rozwijaniu metod matematycznych, a w szczególności statystyki matematycznej, wykorzystywanych w teorii eksperymentu i biometrii oraz zastosowaniu metod numerycznych do analizy danych uzyskanych z eksperymentów.

W 1971 roku mgr Henryk Mikos uzyskał stopień naukowy doktora nauk matematycznych na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym UMCS w Lublinie, na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Operatory rzutowe w analizie wariancji*. Jej obrona odbyła się 22 czerwca tegoż roku, promotorem był prof. Wiktor Oktaba – kierownik katedry, w której pracował doktorant.

Po uzyskaniu stopnia doktora Henryk Mikos kontynuował pracę na stanowisku adiunkta w tej samej katedrze (zmieniła ona nazwę na Katedra Zastosowań Matematyki i została przeniesiona na Wydział Techniki Rolniczej). Zmieniła też nazwę uczelnia na Akademię Rolniczą. Henryk Mikos na tym stanowisku pracował do roku 1982.

Dr Henryk Mikos nie ograniczał swojej działalności tylko do badań naukowych. Był też bardzo zaangażowany w działalność organizacyjną.

Od października do grudnia 1964 roku uczestniczył w szkoleniu organizowanym przez Wrocławskie Zakłady Elektroniczne Mera-Elwro w zakresie programowania

i wykorzystania maszyn cyfrowych (zwanych wówczas maszynami elektronowymi). Ułatwiło mu to zaangażowanie się w organizację i działalność związaną z tworzeniem Pracowni Metod Numerycznych (1975), przekształconej w roku 1982 w Zakład Metod Numerycznych oraz z działającym w jego strukturze od 1984 roku Ośrodkiem Informatyki. Ośrodek ten służył nie tylko pracownikom uczelni i studentom, ale także realizowano w nim zlecenia obliczeniowe dla innych jednostek naukowo-badawczych. Związane to było często z koniecznością tworzenia nowego, właściwego oprogramowania. Za pracę nad organizacją Zakładu Metod Numerycznych Henryk Mikos został wyróżniony Nagrodą Rektora.

W latach 1975–1984 był kierownikiem Pracowni, a następnie Zakładu Metod Numerycznych, powołanego w katedrze, w której zainstalowane zostały i kolejno działały: maszyny cyfrowe Odra 1325, czechosłowacka SM 4-20, a także już pierwsze komputery osobiste IBM PC XT i Amstrady PC 1512, połączone w lokalną ciec. Przy ich użyciu prowadzono ćwiczenia ze studentami.

Henryk Mikos bardzo dobrze kierował ośrodkiem, który w roku 1982 zatrudniał 28 osób. W latach 1981–1984 pełnił funkcję pełnomocnika rektora ds. komputeryzacji zarządzania uczelnią.

Umiał połączyć działalność organizacyjną z nauką. Był zastępcą kierownika Kursu Zastosowań Matematyki, zorganizowanego przez Instytut Matematyczny PAN i Instytut Podstaw Informatyki PAN. Z instytucjami tymi współpracował także, realizując tematy węzłowe i międzyresortowe.

W roku 1981 Henryk Mikos uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie doświadczalnictwa rolniczego na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Lublinie, na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Wielozmienna analiza wariancji w układach doświadczalnych z rozszczepionymi poletkami* (AR w Lublinie, „Rozprawy Naukowe” 59). Od 1 czerwca 1982 roku był zatrudniony na stanowisku docenta.

Do jego najważniejszych osiągnięć należy zaliczyć zastosowanie operatorów rzutowych do analizy wariancji różnych układów eksperymentalnych, ze szczególnym uwzględnieniem układów z pojedynczym i wielokrotnym rozszczepieniem jednostek eksperymentalnych. Dla tych układów opracował teorię dotyczącą najlepszych estymatorów liniowych i kwadratowych w modelach jedno- i wielozmiennych, stałych i mieszanych.

Warto również wspomnieć o zainteresowaniu Henryka Mikosa iteracyjnymi metodami analizy wariancji dla danych niezrównoważonych, podlegających dwukierunkowej klasyfikacji krzyżowej, które zostały zaproponowane – jedna przez holenderskich badaczy Corstena (1958) i Verdoorena (1969), a druga przez Hammerle’a (1974). Meto-

dom tym Henryk Mikos poświęcił kilka prac, rozważając przypadki ważonych i nieważonych restrykcji w analizie, stosując metodę operatorów rzutowych.

Wyniki swoich badań opublikował w 22 oryginalnych pracach naukowych. Ponadto zaprezentował 21 referatów na krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych. Jest też autorem dwóch skryptów-przewodników dla osób wykorzystujących metody statystyczne i oprogramowanie maszyn cyfrowych do analizy danych eksperymentalnych.

Henryk Mikos był członkiem (1972–1984) i przewodniczącym Komisji Rewizyjnej (1981–1984) lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego, członkiem Towarzystwa Biometrycznego (1971–1984), członkiem (1980–1984) oraz sekretarzem (1980–1984) polskiej Sekcji Międzynarodowego Towarzystwa Statystyki Matematycznej i Prawdopodobieństwa im. Bernoullich.

Henryk Mikos był nie tylko bardzo dobrym organizatorem, ale także dobrym dydaktykiem. Prowadził wykłady i seminaria ze statystyki matematycznej, doświadczalnictwa i informatyki dla studentów różnych wydziałów AR w Lublinie, ale też na AWF w Białej Podlaskiej i dla studentów Wydziału Lekarskiego AM w Lublinie. Prowadził wykłady na studiach doktoranckich w AR w Lublinie i na Politechnice Lubelskiej. Kierował trzema pracami magisterskimi.

Za swoje osiągnięcia naukowo-dydaktyczne i organizacyjne został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i kilkoma nagrodami Rektora AR.

Dr hab. Henryk Mikos był żonaty i miał dwie córki. Zmarł 5 czerwca 1984 roku w Poznaniu, uczestnicząc w międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Linear Statistical Inference LinStat'84”, zorganizowanej przez Instytut Matematyczny PAN oraz Akademię Rolniczą w Poznaniu.

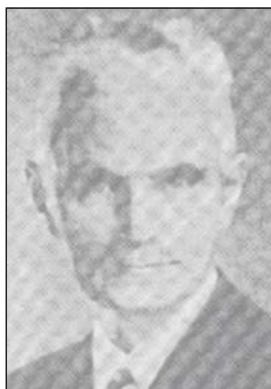
Pochowany jest na cmentarzu przy ulicy Lipowej w Lublinie. Odszedł niespodziewanie w pełni sił twórczych, pozostawiając wiele niezrealizowanych zadań.

Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

Okta W., *Wspomnienie o Henryku Mikosie (1941–1984)*. Listy Biometryczne (Biometrical Letters) 1985, Vol. XXII, No. 2, s. 37-39.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktycznie Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR w Lublinie, Lublin 1998.

MOSZCZEŃSKI STEFAN (1871–1946)

Stefan Moszczeński, syn Bolesława, właściciela ziemskiego, i Marii z Milewskich, urodził się 24 maja 1871 roku w Broniszach w powiecie warszawskim. Po ukończeniu nauki w III Gimnazjum w Krakowie w roku 1889 rozpoczął studia na uniwersytecie wiedeńskim oraz w Hochschule für Bodenkultur w Wiedniu. Po zaliczeniu dwóch lat studiów rolniczych przerwał studia uniwersyteckie i wyjechał do Polski celem odbycia rocznej praktyki w Licheniu, należącym do majątku Gosławskich. Dyplom ukończenia rolnictwa uzyskał w Wiedniu w 1893 roku. Potem pracował w większych gospodarstwach rolnych, początkowo koło Kalisza, następnie na Kujawach, w okolicy Piotrkowa, a od roku 1900 przez prawie osiem lat w rodzinnym, 90-hektarowym majątku w Broniszach. Od 1893 roku „Gazecie Rolniczej” publikował artykuły dotyczące gospodarstwa wiejskiego, głównie produkcji rolnej. Dzięki tym publikacjom oraz pracy społecznej w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, a także w Sekcji Rolnej (od 1907 r. Centralne Towarzystwo Rolnicze) w 1901 roku S. Moszczeńskiemu zaproponowano objęcie Katedry Uprawy Roli i Roślin w Studium Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Propozycji tej nie przyjął.

W latach 1908–1911 S. Moszczeński na Wydziale Rolniczym Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie wykładał administrację, organizację gospodarstw oraz taksacje rolne. W 1909 roku zorganizował tam Zakład Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich. Po przekształceniu wydziału w Kursy Przemysłowo-Rolnicze przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w latach 1911–1916 prowadził tam wykłady nauki zarządu i ogólnej uprawy roślin. Kontynuował je w latach 1916–1918 w utworzonej z kursów Wyższej Szkole Rolniczej w Warszawie. W roku 1916 S. Moszczeński został członkiem Rady Naukowej, a w 1917 – Rady Nadzorczej Szkoły.

W 1918 roku Wyższą Szkołę Rolniczą upaństwowiono, nadając jej nazwę Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

Przed I wojną światową S. Moszczeński pisał na temat: rachunkowości rolnej, nawożenia mineralnego, płodozmianów, cen zboża. Na łamach „Gazety Rolniczej” oceniał publikacje współczesne z zakresu organizacji i ekonomiki gospodarstw. Jego główne rozprawy z tego okresu to: *Ekonomiczna działalność rolnicza* (1893), *Wycena majątków ziemskich* (1913), *Gdzież są granice intensywności* (1913), wydana współautorsko ze Stefanem Biedrzyckim *Wobec braku rąk do pracy* (1910). W 1914 roku studenci opublikowali skrypt z wykładów S. Moszczeńskiego – *Nauka urządzania i prowadzenia gospodarstw wiejskich*.

17 marca 1919 roku S. Moszczeński został profesorem zwyczajnym Zarządu Gospodarstwa Wiejskiego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, w 1921 roku kierownikiem katedry o tej nazwie, przekształconej w roku 1929 w Katedrę Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich. W latach 1928–1929 S. Moszczeński wykładał również ekonomikę ogrodnictwa; w roku akademickim 1922/1923 był dziekanem Wydziału Ogrodniczego SGGW, a w roku akademickim 1926/1927 wykładał rachunkowość i taksacje rolnicze w Studium Rolniczym Uniwersytetu Wileńskiego.

Problematyka prac S. Moszczeńskiego dotyczyła głównie teorii ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych oraz praktycznego zastosowania tego działu nauk rolniczych. S. Moszczeński jako jeden z pierwszych na świecie stworzył podstawy do rozpatrywania działalności gospodarstw wiejskich przy zastosowaniu metod statystyki matematycznej i metod ekonometrycznych. Ogłosił pięć praw produkcji rolniczej i wprowadził czynniki jej oceny (współczynniki ukształtowania ziemi, intensywność upraw, harmonogramy i preliminarze graficzne itd.).

Jako pierwszy w Europie S. Moszczeński w badaniach ekonomiczno-rolniczych zastosował metody matematyczne J. von Thünera oraz w ekonomice rolnej metody statystyki matematycznej. Po raz pierwszy przedstawił całość swych poglądów na przydatność owych metod w pracy *Metody statystyki w ekonomice rolnej* (Warszawa 1922) oraz w podręczniku *Podstawy organizacji gospodarstw wiejskich. Cz. I, Metody statystyczne w zastosowaniu do organizacji gospodarstw rolniczych, ogrodniczych i leśnych* (Warszawa 1924). Wiele publikacji S. Moszczeński poświęcił zagadnieniom metodyki badań stosowanej w ekonomii rolniczej. Do najważniejszych z nich należała praca *Zagadnienia metodologiczne w ekonomice gospodarstw wiejskich* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1937, t. 40).

S. Moszczeński wiele prac poświęcił rachunkowości rolnej. Na Międzynarodowym Kongresie Rolniczym w Bukareszcie (1928) wygłosił referat pt. *Ujednostajnienie metod statystycznych dla opracowania materiałów rachunkowych z gospodarstw wiejskich* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1929, t. 22). Po jego śmierci ukazał się

obszerny, klasyczny podręcznik *Rachunkowość gospodarstw wiejskich* (Biblioteka Puławska, Seria „Prace Społeczno-Gospodarcze” nr 98/1947).

S. Moszczeński opracował między innymi metody: wyceniania gruntów, opierające się na dochodowości gospodarstw rolnych (*Wycenianie gruntów i posiadłości wiejskich*, Warszawa 1933), racjonalnej pracy w rolnictwie przez sprawną organizację i umiejętne posługiwanie się siłami roboczymi (*Racjonalizacja pracy w gospodarstwach wiejskich*, Warszawa 1934).

Profesor S. Moszczeński interesował się także teorią nauki i nauczania rolnictwa oraz organizacją wyższego szkolnictwa rolniczego. Pisał o tym między innymi w artykułach: *Wyższa nauka rolnicza* („Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych” 1934, t. 32), *Od wiedzy praktycznej w rolnictwie do wiedzy naukowej* (*Księga pamiątkowa SGGW*, Warszawa 1937), *Główne wytyczne reformy wyższych studiów rolniczych* („Rolnictwo” 1937, R. 9, t. 3) oraz w referatach wygłoszonych na zebraniach sekcji kształcenia rolniczego Związku Rolników i Leśników z Wyższym Wykształceniem: *Organizacja praktyk rolniczych w związku z wyższym wykształceniem* (1935), *O pożądanych zmianach w organizacji wyższych studiów rolniczych* (1937).

S. Moszczeński był zwolennikiem matematyzacji rolnictwa. W ekonomice gospodarstw rolnych stworzył własną szkołę, nazywaną szkołą matematyczną. W ponad 53-letniej pracy naukowej ogłosił 102 rozprawy naukowe, artykuły i referaty. Jest twórcą szkoły naukowej, do której należeli: Ryszard Manteuffel, Wacław Pytkowski, Nora Krusze, Józef Dłużewski, Hanna Paszkowiczowa. Wykształcił kilka pokoleń rolników.

S. Moszczeński był: członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków, Instytutu Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie, członkiem korespondentem Czechosłowackiej Akademii Rolniczej w Pradze i członkiem Międzynarodowej Rady Naukowej w Międzynarodowym Instytucie Rolnictwa w Rzymie, delegatem Związku Organizacji Rolniczych RP do Głównej Rady Statystycznej, przewodniczącym Zarządu Wydziału Organizacji Gospodarstw Wiejskich Centralnego Towarzystwa Rolniczego, przewodniczącym Komitetu Rolniczego Rady Nauk Ścisłych i Stosowanych.

W roku 1936 został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta.

Był dwukrotnie żonaty: z Urszulą z Mierzyńskich (1894) i Wiktorią z Szepelskich (1945).

Stefan Moszczeński zmarł 10 lipca 1946 roku w Żelaznej koło Skierniewic, w majątku szkolnym SGGW. W roku 1947 został ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Żbikowie koło Pruszkowa.

Dorobek naukowy profesora omówiono na dwóch sesjach naukowych zorganizowanych w Warszawie: 22 kwietnia 1971 roku przez V Wydział PAN i Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN oraz 2 grudnia 1971 roku przez Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW.

Źródła

Akta osobowe w Archiwum SGGW.

Polski Słownik Biograficzny, t. XXII/1, z. 92. Ossolineum 1977.

Prof. S. Moszczeński. „Nauka Polska” 1971, R. 19, nr 6, s. 135-137.

S. Moszczeński jako myśliciel, uczony, wychowawca, dydaktyk. „Nauka Polska” 1971, R. 19, nr 6, s. 137-144.

S. Moszczeński, pierwszy polski agronometryk. „Nauka Polska” 1971, R. 19, nr 6, s. 144-150.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1993.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

BOŻENA ŁAZOWSKA

NADOBNIK MARCIN (1883–1953)

Marcin Nadobnik urodził się 9 listopada 1883 roku w Wielichowie (obecnie powiat grodziski), w wielodzietnej rodzinie chłopskiej, od dawna zasiedziałej w Wielkopolsce. Jego rodzice – Jan Nadobnik i Weronika z Krajewskich – prowadzili niewielkie gospodarstwo rolne. Po ukończeniu szkoły powszechnej w roku 1896 rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, którą kontynuował, utrzymując się z korepetycji i dorywczych prac. W okresie gimnazjalnym działał w tajnych kółkach samokształceniowych i organizacjach młodzieżowych (m.in. w „Czerwonej Róży”).

W 1905 roku Marcin Nadobnik z wyróżnieniem zdał maturę i wyjechał do Krakowa, gdzie podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1906 roku przeniósł się na uniwersytet w Berlinie, a następnie w Greifswaldzie (Gryfia). Na podstawie pracy pt. *Die Abnahme des durchschnittlichen Heiratsalters in Deutschland* w roku 1908 na Uniwersytecie Greifswaldzkim uzyskał doktorat z filozofii w zakresie ekonomii i statystyki.

Po powrocie z Greifswaldu do Wielkopolski M. Nadobnik współpracował z Wikto-rem Kulerskim (1865–1935), znanym działaczem ludowym, twórcą i długoletnim wydawcą „Gazety Grudziądzkiej”. Zmuszony, ze względów politycznych, do opuszczenia zaboru pruskiego w roku 1909 przeniósł się do Lwowa. Przez 10 lat był pracownikiem naukowym w Krajowym Biurze Statystycznym, którym kierował wówczas prof. Józef Buzek. W 1911 roku ożenił się z Bronisławą Wandą Kaczorowską, z zawodu nauczycielką, a dwa lata później urodził się im jedyny syn Kazimierz (Grycz, 1983, błędnie podaje, że mieli trzech synów).

W 1919 roku M. Nadobnik przeprowadził się do Warszawy i tam przez kilka miesięcy pracował na stanowisku naczelnika wydziału w Głównym Urzędzie Statystycznym, którego był jednym z pierwszych współorganizatorów. Jesienią tego roku powrócił do Wielkopolski i został naczelnikiem Wydziału Budżetowego w Ministerstwie b. Dziel-

nicy Pruskiej w Poznaniu. Pracując na tym stanowisku, współuczestniczył w tworzeniu Uniwersytetu Poznańskiego i znacząco przyczynił się do rozbudowy jego bazy materialnej.

Po habilitacji na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w roku 1920 M. Nadobnik organizuje Katedrę Statystyki na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego i zostaje jej kierownikiem. Jako profesor nadzwyczajny pracował w niej do wybuchu II wojny światowej, kilkakrotnie pełniąc funkcje prodziekana i dziekana wspomnianego wydziału. Był także współorganizatorem utworzonej w 1926 roku Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu, która w roku 1938 została przekształcona w Akademię Handlową. Tam prowadził wykłady i seminarium ze statystyki, równoległe pracując na Uniwersytecie Poznańskim.

W 1939 roku, po przejściowym internowaniu, M. Nadobnik został wysiedlony przez Niemców do Warszawy, gdzie pracował jako kierownik Biura Statystycznego Ubezpieczalni Społecznej. Jednocześnie wykładał na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich oraz prowadził badania dla Delegatury Rządu na Kraj w zakresie organizacji i zagospodarowania Ziemi Zachodnich i Północnych po wojnie. Z Janem Rutkowskim i Stefanem Zaleskim – również profesorami wspomnianego uniwersytetu – przygotował program seminarium statystycznego. Drogą skomplikowanej korespondencji przekazał go swemu synowi, por. Kazimierzowi Nadobnikowi, wówczas jeńcowi oflagu IIC w Woldenbergu, gdzie w końcu 1942 roku zorganizowane zostały studia uniwersyteckie. W ramach tego seminarium, którym kierował K. Nadobnik, przeprowadzono unikatowy spis jeńców. Dzięki temu oficerski obóz IIC stał się zapewne jedynym obozem jenieckim, a z pewnością jedynym obozem dla jeńców polskich, o którym zebrano tak wnikliwe i wyczerpujące materiały statystyczne (Nadobnik, 1984).

Po powstaniu warszawskim prof. M. Nadobnik trafił do obozu w Pruszkowie, a po wyjściu z niego zamieszkał w Miechowie. Do zakończenia działań wojennych pracował w Ubezpieczalni Społecznej.

W marcu 1945 roku M. Nadobnik wrócił do Poznania i ponownie objął kierownictwo Katedry Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim. Wznowił też zajęcia dydaktyczne w Akademii Handlowej. W roku 1946 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. W ramach seminarium statystycznego do 1950 roku wypromował dziewięciu doktorów, którzy zasilili kadrę dydaktyczną obu wymienionych uczelni.

Publikowany dorobek naukowy prof. M. Nadobnika obejmuje kilkadziesiąt prac. Do roku 1918 były to głównie opracowania poświęcone stosunkom ludnościowym i gospodarczym w Galicji (*Przyszły spis ludności*, 1910; *Szkoły dla mniejszości polskich*, 1910; *Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych*, 1911; *Przysiółki w Ga-*

licji Wschodniej, 1911; *Ludność Galicji w 1910 r.*, 1912; *Materiały statystyczne do reformy sejmowej ordynacji wyborczej*, 1912; *Podatki bezpośrednie w Galicji przypisane na rok 1910*, 1912; *Die Finanzen der Bezirkvertretungen Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung*, 1914; *Stan koni, bydła rogatego i trzody chlewnej w Galicji w I półroczu 1916 r.*, 1917).

Publikacje M. Nadobnika w okresie międzywojennym obejmowały głównie zagadnienia ludnościowe i były w znacznym stopniu związane z Powszechnymi Spisami Ludności w 1921 i 1931 roku. Do tych opracowań między innymi należą: *Obszar i ludność b. dzielnicy pruskiej* (1921); *Spis ludności* (1921); *Wyniki spisu ludności* (1922); *Ludność Polski* (1922); *Ludność Polski według ostatniego spisu z uwzględnieniem statystyki narodowościowej w okręgach wyborczych* (1922); *Obszar i ludność Polski* (1929); *Powojenny rozwój ludności* (1930); *Ludność Polski w 1931 r.* (1932); *Wyludnianie się wsi wielkopolskiej* (1937). Wiele artykułów w tym okresie M. Nadobnik poświęcił ludności niemieckiej: *Przesiedlenie Niemców w Poznańskim* (1923); *Rozsiedlenie Niemców w Poznańskim* (1926); *Liczba Niemców w Polsce Zachodniej* (1927); *Problem niemiecki na Ziemiach Zachodnich* (1933); *Niemcy w województwach zachodnich w świetle spisu ludności z r. 1931* (1933). W tym czasie ukazał się też podręcznik akademicki autorstwa M. Nadobnika pt. *Statystyka teoretyczna* (1929).

Po II wojnie światowej działalność badawcza i publikacyjna M. Nadobnika znacznie osłabła. Sytuacja ta głównie wiązała się z dużym zaangażowaniem profesora w pracę organizacyjno-dydaktyczną. Prowadząc wykłady i seminaria, M. Nadobnik dostrzegał braki w materiałach do nauczania statystyki, które próbował uzupełnić, wydając skrypt uniwersytecki pt. *Statystyka praktyczna* (1947).

Na podkreślenie zasługuje aktywność M. Nadobnika w ramach towarzystw i organizacji społecznych. Już w roku 1919 był członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (Kruszka, 2011), a w 1937 wszedł w skład Rady nowo utworzonego Polskiego Towarzystwa Statystycznego (PTS). W roku 1938 zorganizował Poznański Oddział PTS i został przewodniczącym jego Zarządu. Po reaktywowaniu PTS w marcu 1947 roku ponownie był członkiem Rady PTS w Warszawie, do której należał również w wyniku wyborów na Walnym Zgromadzeniu w roku 1949. Profesor M. Nadobnik był także aktywnym członkiem Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich oraz Komisji Nauk Społecznych w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, a w latach 1923–1925 redagował dział ekonomiczny w czasopiśmie „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”.

Marcin Nadobnik wiele czasu, pracy i środków finansowych poświęcił „małej ojczyźnie”, z której się wywodził i gdzie miał korzenie (w kronikach Wielichowa odnotowano Grzegorza Nadobnika jako wójta w latach 1690–1691, Jana Nadobnika – wójta

i burmistrza w latach 1725–1728 oraz Wawrzyńca Nadobnika – wójta w latach 1742–1743). Uczestniczył w tworzeniu i prowadzeniu organizacji gospodarczych opartych na zasadach spółdzielczych i społecznych (Bank Ludowy, mleczarnia, cegielnia, kółka rolnicze), inwestując w te przedsięwzięcia własne pieniądze. W 1921 roku wspólnie z żoną założył i wyposażył ze swoich oszczędności spółdzielczą wytwórnię kilimów „Kilim Wielichowski”. Zatrudniano w niej prawie sto dziewcząt z Wielichowa i pobliskich Rakoniewic, ucząc je zawodu i zapewniając im utrzymanie. Wiadomo też, że z myślą o utworzeniu uniwersytetu ludowego kupił dwór w Prochach (nieдалeko Wielichowa), ale tego planu nie zdołał zrealizować ani w okresie międzywojennym, ani po wojnie.

Profesor M. Nadobnik nigdy nie zapomniał o swoim chłopskim pochodzeniu. Wręcz szczycił się nim i był dumny z tego, że chłopski syn – dzięki wytrwałej, żmudnej i efektywnej pracy oraz wymagającej wielkiego hartu postawie życiowej – zdołał osiągnąć status, którego inni mogli zazdrościć. Doskonale wiedział, ile to kosztuje i dlatego starał się ułatwić potrzebującym osiągnięcie podobnego celu; dał temu wyraz zarówno w pracy pedagogicznej, jak i w relacjach rodzinnych. Szczególną uwagę poświęcał zawsze młodzieży pochodzącej z rodzin chłopskich, wspierając ją wszelkimi dostępnymi sposobami i środkami, również finansowymi. Pełniąc funkcję kuratora Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej w Poznaniu, od chwili powstania tej organizacji (1922) aż do roku 1939, zapisał się w pamięci wielu studentów potrzebujących wsparcia w różnych okolicznościach życiowych. Podobnie postępował także w stosunku do krewnych i znajomych z Wielichowa, którzy uczyli się w poznańskich szkołach lub pracowali w Poznaniu. Często gościł ich w swoim domu, a nawet umożliwiał im zamieszkanie tam podczas nauki czy pracy.

W swych przekonaniach politycznych prof. M. Nadobnik sympatyzował z ruchem ludowym. W tym duchu wychował też syna – Kazimierza, działacza mikołajczykowskiego PSL. Kazimierz Nadobnik był członkiem Rady Naczelnej PSL, wiceprezydentem Poznania w roku 1945, wiceprzewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w latach 1945–1947, a w roku 1947 wybrano go na posła do Sejmu Ustawodawczego z okręgu gnieźnieńskiego. Jeszcze jako poseł został aresztowany 22 lipca 1950 roku (immunitet odebrano mu dopiero trzy miesiące później) i skazany na 13 lat pozbawienia wolności za przekonania i działalność polityczną. Początkowo był więziony w Warszawie przy ul. Rakowieckiej, a następnie we Wronkach i Wrocławiu. W 1956 roku zwolniono go z więzienia i zrehabilitowano.

Wydarzenia związane z aresztowaniem i uwięzieniem jedyne go syna bardzo nadwędziły zdrowie i zaciążyły na karierze profesorskiej M. Nadobnika. Odsunięty od pracy

dydaktycznej pod zarzutem „braku klasowego ujęcia treści prowadzonych wykładów”, w 1951 roku zrezygnował z kierowania Katedrą Statystyki i przeszedł na przymusową emeryturę. Trzeba dodać, że miał wówczas na utrzymaniu i pod opieką także synową z dwiema kilkuletnimi córkami. Ostatni raz widział się z synem we Wronkach 29 grudnia 1953 roku. Dwa dni później doznał wylewu krwi do mózgu i zmarł w Poznaniu.

Profesor M. Nadobnik został pochowany na cmentarzu w rodzinnym Wielichowie, w grobie rodziców (tam w 1973 r. spoczęła również jego żona Bronisława Wanda). Spośród pracowników obu poznańskich uczelni, z którymi M. Nadobnik był związany, w ostatniej drodze profesorowi towarzyszyło tylko kilka najbliższych osób. Liczne powózki wysłane na stację kolejową w Rakoniewicach, by przewieźć członków Senatu tych szkół na pogrzeb w Wielichowie, wróciły puste (Wierchosławski, 2006, s. 157). Takie to były czasy...

Poznański ośrodek naukowy wiele zawdzięcza prof. M. Nadobnikowi, zwłaszcza jako współtwórcy Uniwersytetu Poznańskiego i wyższych szkół ekonomicznych, organizatorowi i kierownikowi katedr statystyki w tych uczelniach, ale również twórcy programów nauczania statystyki, wykładowcy, kierownikowi seminariów magisterskich i doktorskich, wychowawcy wielu znakomitych naukowców oraz praktyków w dziedzinie statystyki i demografii. Jego praca na rzecz statystyki oficjalnej, zarówno w czasie zaborów, jak i w wolnej Polsce, a także aktywny udział w życiu polskich towarzystw statystycznych też zasługują na szczególne uznanie.

We wspomnieniach o prof. M. Nadobniku czytamy:

Był człowiekiem o silnej osobowości [...] Prostolinijność postępowania jednała Mu wielki szacunek i zaufanie, cieszył się powszechnie wysokim autorytetem etyczno-moralnym. W bezpośrednich kontaktach był niezwykle prosty, skromny, niewynoszący się ponad otoczenie, życzliwy (Wierchosławski, 2006, s. 156).

Te cechy, podobnie jak patriotyczna postawa profesora – w wymiarze narodowym i lokalnym, nastawienie na pracę organiczną i przedkładanie dobra wspólnego ponad korzyści osobiste, z pewnością godne są docenienia i naśladowania.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 322.

Archiwum i relacja Wandy Nadobnik (Warszawa), wnuczki Marcina Nadobnika, córki Kazimierza Nadobnika.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969. UAM, Poznań 1972, s. 184-189.

Grycz M., *Nadobnik Marcin*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 505-506.

Kruszka K., *Polskie Towarzystwo Statystyczne w Wielkopolsce*. „Wiadomości Statystyczne” 2011, nr 12.

Kruszka K. *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 230-231.

Nadobnik K., *Charakterystyka jeńców obozu IIC w świetle liczb*, w: *Oflag IIC Woldenberg. Wspomnienia jeńców*. KiW, Warszawa 1984, s. 38-45.

Statystyczna karta historii Poznania, red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 227-228.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 88-89.

Wierchosławski S., *Marcin Nadobnik*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 151-157.

KAZIMIERZ KRUSZKA

NAWROCKI ZYGMUNT (1910–1978)

Zygmunt Nawrocki urodził się 2 maja 1910 roku w Balicach koło Krakowa. Po ukończeniu szkoły średniej w roku 1929 podejmuje studia na Wydziale Rolnym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia przerywa w 1932 roku, by je dalej kontynuować w latach 1936–1939. Wybuch II wojny światowej nie pozwala mu na ich zakończenie. Kończy je po wojnie, na tej samej uczelni (w 1945 r.) z wynikiem bardzo dobrym. Uzyskuje stopień i tytuł inżyniera rolnictwa oraz magistra nauk rolniczych. W latach studiów, od 1937 do 1939, współpracuje z prekursorem statystycznej metodyki doświadczeń rolniczych w Polsce, prof. dr. J. Przyborowskim, pracując w Zakładzie Hodowli Roślin i Doświadczalnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Sekcji Nasionnej przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym w Krakowie. Wtedy to rozpoczął swoje gruntowne i wielce profesjonalne przygotowanie pod kierunkiem swego Mistrza, w zagadnieniach statystycznej metodyki doświadczalnictwa roślinnego. Efekt tej współpracy został udokumentowany we wspólnej pracy pt. *Doświadczenia z odmianami pszenicy jarej przeprowadzone w Polsce w latach 1936–1938*, opublikowanej w „Przeglądzie Doświadczalnictwa Rolniczego” (Warszawa 1939). W tym czasie Zygmunt Nawrocki publikuje samodzielne opracowania z zakresu doświadczalnictwa rolniczego. W okresie wojny, w latach 1939–1943, pracuje w Krakowskiej Izbie Rolniczej, w Stacji Badania Gleb i Nawozów, a od roku 1943 do 1951 w Hodowli Nasion K. Buszczyński i S-wie. Pod koniec wojny zajmuje się hodowlą buraka w Górcie Narodowej pod Krakowem. W latach 1946–1951 jest kierownikiem Stacji Hodowli Nasion w Wieleńcu na Kujawach, przygotowując jednocześnie rozprawę doktorską. W 1950 roku uzyskał stopień doktora nauk rolniczych na Wydziale Rolnym Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Promotorem rozprawy pt. *O metodzie dyskryminacji populacji hodowlanych, opartej na pomiarze wielu cech osobników do nich należących* był Stefan Lewicki – profesor zwyczajny szczegółowej uprawy i genetyki roślin. Rozprawa ta była pierwszym w Polsce zastosowaniem teorii analizy dyskryminacyjnej Fishera w naukach rolniczych.

Doktor Zygmunt Nawrocki w roku 1951 objął kierownictwo Zakładu Statystyki Matematycznej, początkowo jako zastępca profesora. W maju 1954 roku decyzją Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki uzyskał tytuł naukowy docenta, w październiku 1957 roku otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, w październiku 1969 roku zaś tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk rolniczych. Rozpoczął się nowy etap rozwoju Zakładu Statystyki Matematycznej, który w tymże 1951 roku został przeniesiony na Wydział Rolniczy SGGW, a rok później, decyzją Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, uzyskał prawa katedry i został przemianowany na Katedrę Statystyki Matematycznej SGGW. Jej działalność pod kierownictwem prof. Zygmunta Nawrockiego trwała do 1 października 1970 roku, kiedy to weszła w skład międzywydziałowego Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Profesor Zygmunt Nawrocki działał we władzach Polskiego Towarzystwa Biometrycznego w latach 1965–1967 oraz na początku lat siedemdziesiątych.

Profesor Zygmunt Nawrocki w ramach pracy dydaktycznej wykładał metodykę doświadczeń między innymi na wydziałach: Rolniczym, Ogrodniczym i Zootechnicznym oraz statystykę matematyczną na Wydziale Melioracji SGGW. Prawie przez cały okres działania Państwowej Komisji Oceny Odmian, powołanej przy Ministerstwie Rolnictwa, był jej aktywnym i prominentnym członkiem. Był członkiem Rady Naukowej Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie od początku jej istnienia, to znaczy od roku 1957 do śmierci. Przez wiele kadencji był także członkiem Rady Naukowej Instytutu Ziemiaka w Boninie. Pełnił funkcje prodziekana Wydziału Rolniczego w latach 1952–1953 oraz 1956–1962. W latach 1958–1961 był kuratorem Katedry Szczegółowej Uprawy Roli i Roślin SGGW. W tym okresie, aż do roku 1964, wypromował pięciu doktorów nauk rolniczych, asystentów tej katedry. Był opiekunem naukowym rozprawy habilitacyjnej jednego docenta w katedrze. Był promotorem łącznie ośmiu prac doktorskich i opiekunem wielu prac habilitacyjnych z doświadczalnictwa i biometrii rolniczej, jak również ze szczegółowej uprawy i hodowli roślin oraz nasienictwa. Był także recenzentem ponad trzydziestu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych z prawie wszystkich naukowych ośrodków naszego kraju, związanych z rolnictwem. Świadczy to o jego wielkim autorytecie, jaki miał w kształtującym się intensywnie środowisku biometryków i doświadczalników polskich w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Wielu jego doktorantów uzyskało najwyższe stopnie i tytuły naukowe. Także wielu spośród autorów ocenianych rozpraw doktorskich i habilitacyjnych osiągnęło najwyższe tytuły naukowe.

Profesor Zygmunt Nawrocki jeszcze przed 1951 rokiem, jako jeden z pierwszych w Polsce, zastosował układ kratowy Yatesa w doświadczeniach polowych, a zwłaszcza

hodowlanych, przy ocenie dużej liczby odmian. O tym, jak był on wysoko cenionym specjalistą-doświadczalnikiem zaraz po wojnie, świadczy fakt, że mimo kilkakrotnych usiłowań przejścia do nauki przed 1951 rokiem, firma K. Buszczyński starała się go zatrzymać. Zatem profesor nadal pozostawał w praktycznej hodowli roślin.

W latach sześćdziesiątych był prekursorem odejścia w praktyce doświadczalnictwa rolniczego, zwłaszcza w hodowli roślin, od sztywnych schematów planowania doświadczeń. Konsekwentnie popularyzował nowoczesną, statystyczną metodykę doświadczalnictwa. Wiele jego koncepcji wprowadzono do praktyki i organizacji doświadczalnictwa rolniczego w naszym kraju. Był zwolennikiem i propagatorem takich doświadczeń, w których warunki byłyby możliwie maksymalnie zbliżone do warunków produkcyjnych na polach uprawnych. Dlatego rozbudował i stworzył podstawy teoretyczne wnioskowania z danych ankietowych, danych zbieranych z doświadczeń produkcyjnych (łanowych), dających nowe możliwości obiektywnej oceny wartości użytkowej odmian roślin uprawnych, zwłaszcza na podstawie danych w niekompletnych układach sklasyfikowanych. W tym celu zaadaptował i zastosował matematyczną teorię operatów rzutowych do analizy wariancji. Było to dużym krokiem naprzód w tamtych czasach, kiedy nie było jeszcze rozwiniętej teorii statystycznej modeli mieszanych oraz odpowiedniej technologii informatycznej. Opierając się na teorii operatorów rzutowych, opracował nowy układ doświadczeń polowych, nazwany układem N (od Nawrockiego). Jest to układ jednopowtórzeniowy dla dużej liczby obiektów (linii hodowlanych, odmian, obiektów, zasobów genowych itp.) oraz wielopowtórzeniowy dla odmiany wzorcowej (wzorca). Układ ten umożliwia ocenę wariancji błędu doświadczalnego i testowania hipotez w modelu liniowym analizy wariancji. Zasadniczy dorobek naukowy w zakresie dydaktycznym profesora został zawarty w podręczniku *Teoria i praktyka doświadczenia rolniczego*, wydanym w 1967 roku. Był on kontynuacją kilku wcześniejszych skryptów ze statystyki i doświadczalnictwa, wydanych w latach 1958, 1960 i 1964. W pracy monograficznej pt. *Zastosowanie teorii operatorów rzutowych w doświadczalnictwie rolniczym*, wydanej w roku 1976, Zygmunt Nawrocki przedstawił nowoczesne podejście do teorii doświadczalnictwa rolniczego, przedstawiając efektywne metody analizy wyników z pojedynczych i wielokrotnych doświadczeń polowych, głównie w przypadkach niekompletnych klasyfikacji wielokierunkowych. Po pewnym upowszechnieniu się komputerów i minikomputerów w Polsce profesor stał się wielkim zwolennikiem stosowania techniki komputerowej w analizowaniu danych doświadczalnych. Promował takie działania w ramach pracy w Instytucie Zastosowań Matematyki i Statystyki, jak i poza SGGW. Na przykład w drugiej połowie lat siedemdziesiątych zorganizował Pracownię Elektronicznej Techniki Obliczeniowej przy Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (IHAR), której był kierownikiem. W tym

instytucie rozpoczął pracę już w roku 1951, czyli na początku jego powstania. Był z nim związany jako pracownik etatowy do końca życia, wnosząc ogromny wkład w rozwój metodyki doświadczalnictwa odmianowego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.

Przez wiele lat profesor łączył pracę w SGGW i IHAR. Popularyzował doświadczalnictwo głównie w uczelni macierzystej, Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin oraz Instytucie Ziemiaka. Prowadził wykłady i szkolenia między innymi z zakresu: matematycznych podstaw doświadczalnictwa, metod statystycznych, mających zastosowanie w doświadczalnictwie rolniczym, oraz metodyki i techniki zakładania doświadczeń. Opracowywał, nadzorował i koordynował wdrażanie nowoczesnej metodyki doświadczalnictwa roślinnego w Polsce.

Profesor Zygmunt Nawrocki i jego Katedra Statystyki Matematycznej SGGW przy Wydziale Rolniczym stali się godnymi kontynuatorami tradycji prof. Jerzego Sławy-Neymana i jego Zakładu Statystyki Matematycznej SGGW przy Wydziale Ogrodniczym. Zygmunt Nawrocki opracowywał, rozwijał, adaptował i stosował od strony naukowej oraz propagował i wdrażał najnowocześniejsze zdobycze teorii statystyki matematycznej w praktyce doświadczalnictwa rolniczego. Wniósł ogromny wkład w rozwój teorii i praktyki doświadczalnictwa rolniczego w Polsce, co uwiecznił sam w tytule swego podręcznika z roku 1967, który brzmi *Teoria i praktyka doświadczenia rolniczego*.

Dzięki swojemu talentowi i pracowitości oraz cnotom charakteru (wytrwałości, rzetelności, solidarności i życzliwości) prof. Zygmunt Nawrocki wywarł wielki wpływ na umysły naukowe swojej epoki w dziedzinie badań rolniczych oraz wielu następnych pokoleń, aż po dzień dzisiejszy. Za swoje prace naukowe i wdrożeniowe otrzymał Nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Był odznaczony między innymi Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w Warszawie 16 lipca 1978 r.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

NEYMAN JERZY (1894–1981)

Okres rosyjski 1894–1921

Jerzy Sława-Neyman urodził się 16 kwietnia 1894 roku w rodzinie szlacheckiej, w mieście Bendery nad Dniestrem. Przedrostka Sława nie lubił i, poza wczesnymi pracami, publikował pod nazwiskiem Neyman. W poszanowaniu tej decyzji, poniżej używamy wyłącznie skróconego nazwiska. Klonecki (1995) podaje, że, według jego informacji, rodzina Neymana przybyła do Polski w XVII wieku z Niemiec lub Holandii.

Neyman był wnukiem powstańca z 1863 roku. Za udział w powstaniu dziadek został żywcem spalony we własnym domu, majątek dziadka skonfiskowano, a jego dziesięciu (według J. Neymana) synów zesłano na Syberię. Tylko najmłodszemu z jego synów, Czesławowi – przyszłemu ojcu Jerzego, zezwolono na osiedlenie się w Bendery położonym w europejskiej części Rosji. Czesław Neyman ukończył prawo w Kijowie. Tam także poślubił Kazimierę Lutosławską. Ojcu Jerzego Neymana powodziło się dobrze. Jerzy początkowo uczył się w domu. Miał guwernantkę, uczęszczał też do nieoficjalnej polskiej szkoły, która funkcjonowała w prywatnych mieszkaniach. Gdy w wieku dziesięciu lat wstępował do gimnazjum w Symferopolu znał pięć języków (francuski, niemiecki, polski, rosyjski i ukraiński) oraz przewyższał rówieśników wiedzą w wielu dziedzinach, z wyjątkiem rosyjskiej historii i geografii.

W roku 1906 zmarł ojciec Neymana i jego rodzina przeniosła się do Charkowa, gdzie mieszkali ich krewni. Po ukończeniu gimnazjum w 1912 roku matka wysyłała Jerzego z grupą studentów w podróż koleją po Europie. Jesienią 1912 roku Neyman rozpoczął studia na Uniwersytecie Charkowskim. Początkowo interesował się fizyką, co było spowodowane ogłoszeniem w tym czasie teorii względności i niedawnym Noblem dla M. Skłodowskiej-Curie. W roku 1914 pojechał na studencką wyprawę naukową do Mongolii. Ponieważ jednak Neyman nie miał talentu do pracy manualnej w laboratoriach, w tymże 1914 roku porzucił fizykę i zaczął studiować książkę Lebesgue'a *Leçons*

sur l'intégration et la recherche des fonctions primitives. Wynikiem tych studiów była praca o całce Lebesgue'a (530 stron drobnego i gęstego rękopisu w języku rosyjskim), za którą w 1916 roku Neyman otrzymał złoty medal. W trakcie studiów Neyman uczęszczał na wykłady S. Bernsteina z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. We wstępie do tomu *Early Statistical Papers of J. Neyman* (University of California Press, 1967), ich autor na pierwszym miejscu dziękował właśnie S. Bernsteinowi, od którego nauczył się koncentrować na istotnie trudnych problemach. W roku 1917 Neyman ukończył studia i został asystentem w katedrze matematyki uniwersytetu oraz wykładowcą na politechnice w Charkowie i asystentem A. Przeborskiego.

Lata 1917–1919 były bardzo trudne. Pierwsza wojna światowa, rewolucja bolszewicka i wojna domowa nie sprzyjały pracy i pogorszyły znacząco warunki życia. W 1919 roku stwierdzono u Neymana gruźlicę i w związku z tym wysłano go na Kaukaz. Tam poznał rosyjską malarzkę Olgę Sołodownikową. Pobrali się w 1920 roku. Dziesięć dni po ślubie Neyman został aresztowany przez Rosjan i uwięziony na kilka tygodni. W roku 1920 Neyman zdał egzamin magisterski i został wykładowcą na uniwersytecie. Współpracował również z prof. M. Jegorowem w zakresie doświadczalnictwa rolniczego.

Okres polsko-brytyjski 1921–1938

Po traktacie ryskim w 1921 roku, w ramach wymiany rodzin, Neyman z matką i babcią wyjechał do Polski. Tak więc trafił do Polski po raz pierwszy w wieku 27 lat. Osiedlili się w Bydgoszczy, w domu brata Neymana, Karola. Zarażona tyfusem żona została na razie w Rosji. Neyman nawiązał kontakt z prof. W. Sierpińskim, który zapoznał się z jego wynikami z wyżej wspomnianego rękopisu i zasugerował przesłanie jednego z nich, który okazał się wynikiem nowym, do czasopisma „*Fundamenta Mathematicae*”. Praca ta, pod tytułem *Sur un théorème métrique concernant les ensembles fermés* została przyjęta i ukazała się w 1923 roku. Sierpiński miał nadzieję, że od nowego roku akademickiego uda się uzyskać dla Neymana etat na jednej z polskich uczelni. Najbardziej prawdopodobnym miejscem był uniwersytet we Lwowie. Jednakże Neyman chciał podjąć pracę natychmiast i został starszym asystentem statystyki w Państwowym Instytucie Naukowo-Rolniczym w Bydgoszczy, kierowanym przez prof. K. Bassalika. Początkowo intensywnie się doksztalał w zakresie statystyki i doświadczalnictwa rolniczego. Na przełomie roku 1921/1922 otrzymał fundusze na podróż do Berlina i zakup także książek i czasopism statystycznych. Neyman spędził w Bydgoszczy ponad rok. Napisał tam kilka prac o zastosowaniach probabilistyki do doświadczalnictwa rolniczego.

W grudniu 1922 roku Neyman podjął pracę w Państwowym Instytucie Meteorologicznym w Warszawie. Opiekował się tam sprzętem i zajmował gromadzeniem danych. Ponadto, w roku 1923, najprawdopodobniej dzięki A. Przeborskiemu, który również wyjechał z Charkowa do Polski, został jego asystentem na Uniwersytecie Warszawskim. Jednocześnie rozpoczął zajęcia jako wykładowca matematyki i statystyki w SGGW. W obu tych instytucjach miał wtedy w sumie 25 godzin zajęć dydaktycznych tygodniowo. Od 1924 roku prowadził jeszcze dodatkowo zajęcia na Uniwersytecie Jagiellońskim, a od 1927 roku pracował także w spółce buraczanej K. Buszczyński i Synowie. W 1928 roku zorganizował Laboratorium Biometryczne w Instytucie im. M. Nenckiego. Aby umożliwić publikację prac swoim uczniom i współpracownikom oraz popularyzować własne idee, stworzył i wydawał w latach 1929–1938 czasopismo „Statistica”. Współpracował również z Instytutem Spraw Społecznych, GUS-em i innymi instytucjami.

Na podstawie prac z doświadczalnictwa rolniczego, napisanych w Bydgoszczy, w 1924 roku Neyman otrzymał na Uniwersytecie Warszawskim tytuł doktora nauk matematycznych. Egzaminatorami byli profesorowie: T. Kotarbiński, S. Mazurkiewicz, A. Przeborski, W. Sierpiński. Warto odnotować, że część jego pracy doktorskiej, ogłoszonej w „Rocznikach Nauk Rolniczych” (1923), została w 1990 roku przetłumaczona na język angielski i opublikowana z obszernymi komentarzami w czasopiśmie „Statistical Science”. W 1928 roku Neyman uzyskał habilitację na Uniwersytecie Warszawskim.

W roku 1924, dzięki K. Bassalikowi i W. Sierpińskiemu, otrzymał Neyman roczne stypendium rządu polskiego na pobyt w University College u Karola Pearsona. Jednym z jego efektów była publikacja wariantów trzech wczesnych prac Neymana w czasopiśmie „Biometrika”. Następnie, z poparciem K. Pearsona i W. Sierpińskiego, Neyman otrzymał stypendium fundacji Rockefellera, które wykorzystał na roczny pobyt w Paryżu na Sorbonie u Borela i w Collège de France u Lebesgue’a. W roku 1926 rozpoczął współpracę z Egonem Pearsonem, synem Karola. Kontakty były intensywne i w 1934 roku Neyman otrzymał stanowisko wykładowcy w University College w Londynie, co rozwiązało jego problem braku stałego zatrudnienia oraz braku realnych perspektyw na uzyskanie stanowiska profesora w Polsce i związaną z tym bardzo trudną sytuację materialną. Mimo pobytu i pracy w Londynie, Neyman ciągle utrzymywał kontakty i współpracował ze swoim polskim zespołem. W University College Neyman pracował do roku 1938. Trzeba podkreślić, że Neyman chciał pracować w Polsce. Reid (1982, s. 127), cytuje dramatyczne fragmenty korespondencji Neymana w sprawie odpowiedniego dla niego stanowiska w jakiegokolwiek instytucji w Polsce.

W ciągu tych osiemnastu bardzo trudnych lat, Neyman zdołał dokonać niewyobrażalnie wiele. Bibliografia jego prac, zamieszczona we wspomnianym wcześniej tomie wczesnych prac J. Neymana, zawiera listę 65 prac z lat 1923–1938, jeden podręcznik ze wstępu do rachunku prawdopodobieństwa oraz dwa monograficzne opracowania w języku polskim z lat 1933 i 1934. I nie są to wszystkie jego publikacje, jak pokazuje bibliografia opracowana przez B. Łazowską (1995). Wiele z tych prac jest niezwykle obszernych, co powodowało nawet czasami kłopoty z ich opublikowaniem.

Na liście prac w naturalny sposób pojawiają się publikacje motywowane aktualnymi aplikacyjnymi problemami, powstałe w związku z pracą Neymana na rzecz wzmiankowanych wyżej instytucji. Obejmowały one w szczególności doświadczalnictwo rolnicze, biometrię, metody pobierania prób i problematykę ubezpieczeń.

W wyniku pytań stawianych przez E. Pearsona, Neyman zainteresował się zagadnieniem testowania hipotez. W 1928 roku ukazała się pierwsza wspólna praca z Pearsonem *On the use and interpretation of certain test criteria for purposes of statistical inference* opublikowana w dwóch częściach: Part I, II w czasopiśmie „Biometrika”, na stronach 175-240 i 263-294, odpowiednio. Praca dotyczy głównie testu ilorazu wiarygodności. Wprowadza się zbiór alternatyw, błędy pierwszego i drugiego rodzaju, funkcję mocy i definiuje statystykę ilorazu wiarygodności. Następnie pokazuje się, że różne znane testy można uzyskać tą ogólną metodą, bada się również asymptotyczną równoważność testu ilorazu wiarygodności i testu chi-kwadrat. W rezultacie dalszych dyskusji z Pearsonem, Neyman sformułował problem testowania w języku zagadnienia optymalizacji i w 1930 roku udowodnił podstawowy lemat Neymana-Pearsona. Zostaje on włączony w 1932 roku do pracy Neymana i Pearsona o testach jednostajnie najmocniejszych i jednostajnie najlepszych w klasie testów podobnych. Praca ta, zatytułowana *On the problem of the most efficient tests of statistical hypotheses*, została zaakceptowana przez Royal Society, zaprezentowana przez Karola Pearsona na jego posiedzeniu w listopadzie 1932 roku i opublikowana w 1933 roku w „Philosophical Transactions of the Royal Society”, s. 289-337. Ta publikacja ma fundamentalne znaczenie w teorii testowania hipotez, przy ustalonej liczności prób. Jak zauważają LeCam i Lehmann (1974), poprzez wprowadzenie testów jako rozwiązań jasno zdefiniowanych problemów optymalizacyjnych, Neyman i Pearson podali wzorzec dla ogólnej teorii decyzji, rozwiniętej później przez A. Walda, i dla statystyki matematycznej w ogóle. W roku 1992 wybrano tę pracę do tomu najważniejszych osiągnięć w zakresie podstaw statystyki w wieku XX (*Breakthroughs in Statistics*, Vol. I, Springer). Podobne wyróżnienie spotkało pracę Neymana *On the two different aspects of the representative method: the method of stratified sampling and the method of purposive selection*, przedstawioną w 1934 roku na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa Statystycznego i opublikowaną w „Journal of

the Royal Statistical Society” (1934, s. 558-625), która została zaliczona do największych dwudziestowiecznych osiągnięć w dziedzinie metodologii statystyki (*Breakthroughs in Statistics*, Vol. II, 1992, Springer). Ta praca powstała na bazie monograficznego opracowania z roku 1933, napisanego w języku polskim i wykonanego w ramach współpracy Neymana z Instytutem Spraw Społecznych. W 1935 roku Neyman opublikował w „Annals of Mathematical Statistics”, s. 111-116, pracę *On the problem of confidence intervals*. W lecie 1936 roku nadal intensywnie pracował nad przedziałami ufności i pokazał swój wynik o dualności testowania i estymacji przedziałowej. E. Pearson odrzucił ją z „Biometriki” jako zbyt długą i zmatematyzowaną. Praca ta zatytułowana *Outline of a theory of statistical estimation based on the classical theory of probability* ukazała się w 1937 roku w „Philosophical Transactions of the Royal Society”, s. 333-380. Na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa referował ją Jeffreys. W 1935 roku Neyman przedstawił na posiedzeniu Sekcji Przemysłowej i Rolniczej Królewskiego Towarzystwa Statystycznego pracę wspólną z K. Iwaszkiewicz i St. Kołodziejczykiem, dotyczącą układów ortogonalnych i bloków zrandomizowanych. Wydrukowano ją w 1935 roku w suplemencie do „Journal of the Royal Statistical Society”, s. 107-180. Publikacja ta, obok prac R.A. Fishera, miała duże znaczenie w rozwoju planowania doświadczeń. Z kolei, w 1937 roku Neyman opublikował w „Skandinavisk Aktuarietidskrift”, s. 149-199, artykuł *‘Smooth’ test for goodness of fit*, który był kolejnym milowym krokiem w rozwoju statystyki. Podał w nim asymptotycznie optymalne rozwiązanie problemu testowania zgodności rozkładu obserwacji z zadaniem, całkowicie znanym, ciągłym rozkładem. Wprowadził w nim ciągi lokalnych rozkładów (rozkłady kontyngualne), które w latach sześćdziesiątych stały się standardowym narzędziem statystyki asymptotycznej. Test wyprowadzony w tej pracy był przez lata niemal kompletnie zapomniany. Ostatnie dekady przyniosły radykalny zwrot w tym względzie.

W 1935 roku Neyman założył z E. Pearsonem nowe czasopismo „Statistical Research Memoirs”. W 1936 roku urodził się syn Neymana, Michael. W 1937 roku Neyman został zaproszony na międzynarodowy kongres z rachunku prawdopodobieństwa do Genewy. Ponadto, S. Wilks zaprosił go do wygłoszenia serii wykładów w USA. Podczas podróży po Stanach jego prace wzbudziły entuzjazm, a sama wizyta była ogromnym sukcesem. W listopadzie 1937 roku G. Evans wysłał Neymanowi zaproszenie do zorganizowania ośrodka statystycznego w Berkeley w Kalifornii. Dostał również ofertę profesury w Ann Arbor w stanie Michigan. W 1938 roku, parę dni po swoich 44. urodzinach, Neyman zaakceptował ofertę Berkeley. Decyzja ta pozwoliła mu między innymi uniknąć skutków drugiej wojny światowej w Europie. Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że wielu polskich współpracowników i studentów Neymana zginęło w czasie wojny. E. Scott (2006) pisze, że Neyman zadedykował im w 1952 roku rozszerzone wy-

danie tomu swoich przemyśleń o statystyce, zatytułowane *Lectures and Conferences on Mathematical Statistics and Probability*, wymieniając z tej okazji ich nazwiska i podając przyczynę śmierci każdego z nich. Pierwsze wydanie tego tomu (z redakcyjnym udziałem W. Deminga) ukazało się w 1938 roku pod tytułem *Lectures and Conferences on Mathematical Statistics*. Książka ta cieszyła się dużym uznaniem w USA i przyczyniła się do popularyzacji idei i wyników Neymana.

Okres amerykański 1938–1981

12 sierpnia 1938 roku Neyman przybył do Berkeley i z wielkim rozmachem zabrał się do pracy. Zajął się organizacją Laboratorium Statystycznego i licznymi wykładami (np. w latach 1939–1940 wykładał po 25 godzin tygodniowo). Powoli zaczął gromadzić kadrę. E. Scott, absolwentka astronomii, została jego asystentką. Zatrudnił również E. Fix. Niestety, nie udało mu się uzyskać zatrudnienia dla A. Walda, który uciekł z Europy przed hitlerowskimi prześladowaniami. Spotykają go pierwsze wyróżnienia ze strony statystyków amerykańskich. Zaproszono go do wygłoszenia wykładu na wspólnej konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Statystycznego (ASA) i Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI), został członkiem komitetu organizacyjnego 10. Kongresu Matematycznego i członkiem redakcji czasopisma „*Annals of Mathematical Statistics*”. Wybuch wojny i agresja na Polskę bardzo go przygnębiły. Starał się pomagać rodakom. Między innymi, poprzez Fundację Kościuszkowską, załatwił A. Zygmundowi stypendium, co umożliwiło mu emigrację wraz z rodziną do USA i co najprawdopodobniej uratowało mu życie. W 1942 roku E. Lehmann został asystentem Neymana. Ze względu na problemy rasowe, nie udało mu się zatrudnić D. Blackwella. Neyman nie tylko stworzył Laboratorium, ale również rozpoczął ścisłą współpracę z wieloma wydziałami Uniwersytetu w Berkeley (Genetyka, Geologia, Higiena, Rolnictwo) i ta jego działalność była bardzo wysoko ceniona.

W lutym 1942 roku zaangażowano Neymana do rozwiązywania zagadnień optymalizacyjnych dla wojska. Projekt był realizowany w Laboratorium Statystycznym w Berkeley, z różną intensywnością, do końca wojny. W październiku 1944 roku, wraz z grupą matematyków amerykańskich, został wysłany do Anglii w celu zbadania efektywności pewnych bomb. W tymże 1944 roku uzyskał amerykańskie obywatelstwo. Udało mu się też ściągnąć na jakiś czas P. Hsu do pracy w Berkeley.

W 1945 roku zorganizował Sympozjum ze Statystyki i Rachunku Prawdopodobieństwa, na którym przedstawił pracę *Contribution to the theory of the chi-square test*, która, między innymi, wprowadziła klasę najlepszych asymptotycznie normalnych estymatorów (estymatory BAN), znacznie wygodniejszych w użyciu niż klasyczne

estymatory uzyskane metodą największej wiarygodności, i przydatnych w wielu złożonych problemach. Sympozjum było wielkim sukcesem. Motywacją zorganizowania Sympozjum było uczczenie końca wojny i ułatwienie powrotu do badań teoretycznych po paru latach pracy aplikacyjnej dla amerykańskiej armii. W 1946 roku Neyman został zaproszony przez prezydenta Trumana do uczestnictwa w międzynarodowej grupie obserwatorów wyborów w Grecji. W lecie tego roku zaproszono go na jeden semestr do Uniwersytetu Columbia, gdzie pracował A. Wald i gdzie zaproponowano Neymanowi profesurę i liczne przywileje. Te propozycje stały się skutecznym środkiem nacisku dla uzyskania w Berkeley znacznych profitów dla jego Laboratorium. W szczególności, dostał tu etaty dla M. Ločve'a i C. Steina. W 1947 roku Neyman został wybrany na wiceprezydenta Amerykańskiego Towarzystwa Statystycznego, a w 1948 roku na prezydenta Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. Uznanie dla dorobku Neymana przejawia się również w tym, że w owym czasie większość prac ukazujących się w „Annals of Mathematical Statistics” dotyczyła zagadnień stawianych i rozważanych we wcześniejszych pracach Neymana. W 1948 roku Neyman z Pearsonem wznowili wydawanie „Statistical Research Memoirs”. Seria wychodzi teraz w USA pod nowym tytułem „University of California Publications in Statistics”. Po dziesięciu latach działalności Neymana Uniwersytet Berkeley został jednym z dwóch najsilniejszych ośrodków statystyki w USA. Drugim był Uniwersytet Columbia.

W 1949 roku Neyman wybrał się na pierwszy urlop naukowy do Europy. Najpierw odwiedził Londyn, gdzie miał wykłady i dyskusje z Pearsonem. Następnie wyjechał do Paryżu. Tam poznał i zaangażował do swego laboratorium L. LeCama. W Paryżu spotkało go też duże wyróżnienie. Zaproponowano mu, jako pierwszemu autorowi spoza Francji, przygotowanie pracy do tomu z cyklu Borel Series. Po Paryżu odwiedził Warszawę i wiele innych polskich miast. Spotkał się również z bratem Karolem.

W 1950 roku, po powrocie z Europy, odbyło się drugie Sympozjum Berkeleyskie. Neyman stale walczył o środki i pozycję Laboratorium. Sytuacja była na tyle trudna, że Neyman zrezygnował z opracowania dla Borel Series. Kłopoty spotęgowała śmierć A. Walda w wypadku lotniczym i związane z nią zabiegi o przejęcie części grupy Neymana przez Uniwersytet Columbia i inne instytucje. W 1951 roku, w odpowiedzi na pytania stawiane przez astronoma C. Shane'a, J. Neyman i E. Scott rozpoczęli intensywną i długotrwałą współpracę nad dynamiką galaktyk. Zaowocowała ona serią około dwudziestu prac, uważanych za jedne z najważniejszych w dorobku Neymana dotyczącym zastosowań. Przez kilka miesięcy roku akademickiego 1952/1953 Neyman pracował w Bangkoku, pomagając P. Sukhatme organizować centrum szkoleniowe z pobierania prób. W 1953 roku Neyman zatrudnił D. Blackwella i H. Scheffé. Od 1953 roku żył w separacji z żoną Olgą.

W roku 1954 podjęto decyzję o utworzeniu Wydziału Statystyki Uniwersytetu Berkeley. Neyman przygotował trzecie Sympozjum Berkeleyskie, na którym na równi z pracami z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki pojawiły się referaty z astronomii, fizyki, biologii i problemów zdrowia, ekonometrii, matematyki przemysłowej i psychometrii. Taki trend utrzymano na kolejnych Sympozjach. W tymże samym roku Neyman, A. Tarski i trzej inni matematycy amerykańscy zostali zaproszeni na Kongres Matematyczny do Amsterdamu, aby wygłosić wykłady o przyszłości matematyki. W roku 1955 Wydział Statystyki rozpoczął pracę pod kierunkiem Neymana. Po roku Neyman zrezygnował z tego stanowiska, zachowując dożywotnio funkcję kierownika Laboratorium Statystycznego.

W 1958 roku uzyskał kolejny urlop naukowy. Dużo podróżował. Odwiedził też Polskę. Napisał również swą podstawową pracę o testach $C(\alpha)$, która ukazała się w tomie poświęconym H. Cramérowi. Neyman był do końca życia rozgoryczony tym, że ta praca nie znalazła właściwego uznania. Reid (1986, s. 251-252), cytuje dyplomatyczną wypowiedź Neymana na ten temat. Konstrukcja testów $C(\alpha)$, zapoczątkowana skromną publikacją Neymana z 1954 roku w „Trabajos de Estadística”, s. 161-168, była kluczowa dla rozwoju metod adaptacyjnych i asymptotycznie efektywnej semiparametrycznej statystyki. Niestety, większość z tych prac o autorze istotnego pomysłu milczy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że E. Scott (2006) odnotowuje, iż za życia Neymana jego podstawowe wyniki szybko weszły do praktyki i fundamentalnych podręczników, stały się w jakimś sensie klasyką, i dla wielu przestało być jasne, kto jest ich autorem. Z tą sytuacją Neyman się godził.

W 1960 roku, mimo osiągnięcia wieku emerytalnego, Neyman nadal intensywnie pracował i ściągał duże fundusze dla realizacji kolejnych projektów. Otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu w Chicago, został członkiem honorowym Królewskiego Towarzystwa Statystycznego, wraz z E. Scott dostał nagrodę Amerykańskiego Towarzystwa Popierania Nauk. W 1960 roku odbyło się czwarte Sympozjum Berkeleyskie. Następny rok obfitował w podróże. Neyman odwiedził Leningrad, pojechał do Moskwy na spotkanie z Bernsteinem, dotarł do Kijowa i Charkowa. Bezpośrednim rezultatem tej wizyty było zorganizowanie tłumaczenia na język angielski książki E. Dynkina *Procesy Markowa*.

W 1963 roku Neyman podróżował po południowych stanach USA. Poruszony problemami rasowymi zorganizował zbiórkę pieniędzy na stypendia i wystosował list do H. Craméra w sprawie pokojowej Nagrody Nobla dla M.L. Kinga.

W roku 1964 Neyman obchodził 70. urodziny. Z tej okazji został wpisany do Wielkiej Księgi Narodowej Akademii Nauki oraz otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu Sztokholmskiego. W 1965 roku ukazał się tom prac (pod redakcją F. David) dedy-

kowanych Neymanowi. W roku 1966 otrzymał, jako pierwsza osoba spoza Anglii, złoty medal Królewskiego Towarzystwa Statystycznego, a Uniwersytet w Berkeley wydał trzy tomy dzieł Neymana i Pearsona. W roku 1966 został zagranicznym członkiem Polskiej Akademii Nauk. Odnotujmy również, że w 1965 roku odbyło się w Berkeley piąte Sympozjum.

W roku 1968 Neyman z LeCamem organizują protesty przeciwko wojnie w Wietnamie. Pomimo to, w 1969 roku Neyman, jako jeden z dwunastu Amerykanów, otrzymał najwyższą amerykańską nagrodę naukową Medal Nauki „Za stworzenie podstaw nowoczesnej statystyki i wymyślenie testów i procedur, które stały się istotną częścią wiedzy każdego statystyka”.

Rok 1970 przyniósł organizację szóstego Berkeleyskiego Sympozjum, z ogromnym programem z biologii i skażenia środowiska. Sympozjum dopełniły trzy konferencje zorganizowane wiosną 1971 roku. Warto przypomnieć, że każdemu z sześciu sympozjów towarzyszył druk sprawozdań i Neyman był redaktorem lub współredaktorem każdego z tych coraz obszerniejszych wydawnictw. Również w 1971 roku Neyman z A. Zygmundem rozpoczęli pracę nad zbiorem esejów o rozmaitych rewolucyjnych zmianach w nauce, które nazwali kopernikańskimi. Tom, przygotowywany na 500-lecie urodzin Kopernika i zatytułowany *The Heritage of Copernicus: Theories „More Pleasing to the Mind”*, ukazał się w 1974 roku na 80. urodziny Neymana.

W 1974 roku odbyła się w Warszawie sesja *To honour Jerzy Neyman*, a w 1977 roku ukazał się zbiór wygłoszonych na niej referatów. Neyman otrzymał honorowy doktorat Uniwersytetu Warszawskiego i Indyjskiego Instytutu Statystycznego. „Annals of Statistics” oraz „International Statistical Review” zadedykowały mu swoje tomy. Ustanowiono też wyróżnienie „Jerzy Neyman Lectureship in Mathematical Statistics”.

W 1979 roku Neyman został zagranicznym członkiem Królewskiego Towarzystwa Statystycznego.

Amerykański okres pracy Neymana przyniósł kilka ważnych prac dla rozwoju metod asymptotycznych statystyki, takich jak estymatory BAN i testy $C(\alpha)$. Jednakże głównym nurtem zainteresowań Neymana w tym okresie była budowa i weryfikacja modeli probabilistycznych dla szeregu zjawisk przyrodniczych. Pierwszą pracą w tej serii była publikacja w „Annals of Mathematical Statistics” (1939) *On a new class of ‘contagious’ distributions, applicable in entomology and bacteriology*, s. 35-57, o modelowaniu i analizie gromad. Kolejne prace dotyczyły zagadnień tworzenia się gromad w aspekcie modelowania rozprzestrzeniania się epidemii oraz modelowania rozmieszczenia galaktyk we wszechświecie. Ponad dwadzieścia lat Neyman pracował nad problemami modyfikacji pogody. Interesowały go również, między innymi, karcinogeneza, dynamika rozwoju populacji i analiza ryzyk współzawodniczących. Biorąc pod uwagę prace

powstałe w Polsce i w okresie amerykańskim, okazuje się, że ponad połowa z około dwustu publikacji Neymana dotyczy zagadnień aplikacyjnych. Więcej szczegółów na temat całego dorobku Neymana zawierają opracowania Kloneckiego i Zonna (1973), LeCama i Lehmana (1974), LeCama (1995) oraz Scott (2006).

J. Neyman zmarł 5 sierpnia 1981 roku w Berkeley. Był aktywny do końca swych dni. W czerwcu 1981 roku uczestniczył w zorganizowanej wspólnie z LeCamem konferencji na temat raka. Jeszcze dzień przed śmiercią pracował w szpitalu nad książką na temat modyfikacji pogody.

Na zakończenie tego opracowania warto przytoczyć opinię E. Scott (2006), która dobrze знаła Neymana, o tym, że Neyman zawsze mówił o Polsce z czułością, był dumny z jej dziedzictwa aczkolwiek czasami bywał krytyczny wobec poczynań polskich władz.

Źródła

- Kendall D.G., Bartlett M.S., Page T.L. *Jerzy Neyman 1894–1981*. “Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society” 1982, 28, s. 379-412.
- Klonecki W. *Jerzy Neyman (1894–1981)*. “Probability and Mathematical Statistics” 1995, 15, s. 7-14.
- Klonecki W., Zonn W. *Jerzy Splawa-Neyman*. „Wiadomości Matematyczne” 1973, XVI, s. 55-70.
- LeCam L., Lehmann E.L. *J. Neyman. On the occasion of his 80th birthday*. “Annals of Statistics” 1974, 2, s. vii-xiii.
- LeCam L. *Neyman and stochastic models*. “Probability and Mathematical Statistics” 1995, 15, s. 37-45.
- Lehmann E.L. *Jerzy Neyman 1894–1981*. In: *Biographical Memoir*. National Academy of Sciences. Washington, D.C. 1994, s. 395-420.
- Łazowska B. *Bibliografia prac prof. dr Jerzego Neymana (1894–1981)*. „Zestawienia Bibliograficzne” 22. Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca. Warszawa 1995.
- Reid C. *Neyman – from life*. Springer. New York 1982.
- Scott E.L. *Neyman Jerzy*. In: *Encyclopedia of Statistical Sciences* 8. Wiley-Interscience. New York 2006, s. 5479-5487.

OKTABA WIKTOR (1920–2009)

Wiktor Oktaba urodził się 16 kwietnia 1920 roku w Kijowie. Jego matka Salomea pochodziła z zubożałej szlachty polskiej, zamieszkującej pod Wilnem, a ojciec Franciszek z okolic Warszawy (z Waliszewa). Pięć lat później rodzice Wiktora z dwoma synami przeprowadzili się do Legionowa pod Warszawą. Tu Wiktor rozpoczął edukację w szkole powszechnej. Humanistyczne Miejskie Gimnazjum Męskie im. płka Leopolda Lisa Kuli w Warszawie ukończył w 1938 roku jako najlepszy uczeń.

Matematyką zaczął interesować się w wieku piętnastu lat. Jak pisze w książce *Opowieści akademickie i morały* (wyd. LTN Lublin 2008, s. 21), śmierć matki mającej wówczas czterdzieści lat była dla piętnastoletniego chłopca tak wielkim nieszczęściem, że „zaczął uciekać w świat matematyki – rozwiązywać zadania”. Rozbudzone w ten sposób zainteresowania rozwijał, podejmując w roku akademickim 1938/1939 studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Miał tam okazję wysłuchać wykładów znanych matematyków: Karola Borsuka, Narcyza Łubnickiego, Kazimierza Kuratowskiego, Waława Sierpińskiego, Edwarda Marczewskiego czy Zygmunta Charzyńskiego.

Wybuch II wojny światowej uniemożliwił mu kontynuację studiów i zmusił do szukania pracy i zarobku. W pierwszych latach wojny pracował jako robotnik na rampie kolejowej, jako drwal w lasach pod Warszawą i jako robotnik w przedsiębiorstwie kanalizacyjnym w Warszawie. Udzielał też korepetycji. Od 1 kwietnia 1941 roku rozpoczął pracę w Zarządzie Wodnym Puławy, a konkretnie w kamieniołomie Nasiłów jako kancelista i magazynier. W czerwcu tegoż roku został przeniesiony do biura Zarządu Wodnego w Kazimierzu Dolnym. Tu również wydobywano kamień. Do jego obowiązków należało między innymi układanie listy płac, odprawianie barek i kryp załadowanych kamieniem i określanie ilości załadowanego kamienia. W Kazimierzu pracował do końca 1943 roku. Poznał tu swoją późniejszą żonę Janeczkę (ślub odbył się 17.01.1945 r. w Lublinie). Ostatnie lata wojny i okupacji niemieckiej spędzał, zmieniając miejsce pobytu między Warszawą, Legionowem i Kazimierzem, kontaktując się

z prof. Borsukiem i interesując się zadaniami z analizy matematycznej, do czego zachęcał go profesor.

Pierwsza, przeczytana w gazecie, informacja o utworzeniu UMCS w Lublinie skłoniła go do podjęcia studiów matematycznych na tym uniwersytecie, zaczynał ponownie od pierwszego roku studiów. W październiku 1944 roku kolejne lata studiów jeszcze nie funkcjonowały. Matematyka była na Wydziale Przyrodniczym. Oprócz tego wydziału na UMCS utworzone zostały wydziały Lekarski, Rolny i Weterynaryjny.

Dyplom ukończenia studiów z datą 3 grudnia 1947 roku Wiktor Oktaba otrzymał na podstawie pracy magisterskiej pt. *O równaniu różniczkowym Riccatiego*, przygotowanej pod opieką prof. Jana Mikusińskiego. Będąc jeszcze studentem drugiego roku matematyki, 15 listopada 1945 roku został zatrudniony na stanowisku młodszego asystenta u prof. Mieczysława Biernackiego, w Katedrze Matematyki. Katedra ta znajdowała się na Wydziale Przyrodniczym UMCS. W tym okresie prowadził zajęcia ze studentami różnych wydziałów.

Od roku 1948 mgr Wiktor Oktaba zostaje zatrudniony na stanowisku starszego asystenta u prof. Mikołaja Olekiewicza, probabilisty i statystyka, który wrócił z USA i był kierownikiem Katedry Statystyki Matematycznej UMCS. On to właśnie ukierunkował późniejsze zainteresowania młodego asystenta. Natomiast możliwości praktycznych zastosowań teorii statystycznych Wiktor Oktaba poznał, przebywając we wrześniu 1948 roku na stypendium Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego w Instytucie Doświadczalnym im. Nenckiego w Łodzi.

W 1952 roku w Lublinie została utworzona nowa uczelnia – Wyższa Szkoła Rolnicza, a w niej Katedra Statystyki Matematycznej na Wydziale Rolnym. Organizację tej katedry powierzono mgr. Wiktorowi Oktabie. Został on zatrudniony także na stanowisku adiunkta. Po dwóch latach Wiktor Oktabę mianowano zastępcą profesora i kierownikiem tejże katedry. Dalsze jego awanse były uzależnione od uzyskania stopnia naukowego, którym w owym czasie był kandydat nauk. Stopień ten w zakresie matematyki otrzymał 24 czerwca 1959 roku na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym UMCS. Jego promotorem był prof. M. Olekiewicz, a recenzentami profesorowie: Marek Fiszyński, Wiesław Sadowski, Zygmunt Nawrocki. Recenzentem z ramienia PAN był prof. Oskar Lange (*Nieoczekiwany Dziennik i Wspomnienia*, 2007, Wyd. AR w Lublinie, s. 51). Rozprawa nosiła tytuł *O hipotezie liniowej w teorii normalnej regresji*.

W marcu 1959 roku Wiktor Oktaba został zatrudniony na stanowisku docenta (do 1966 r.).

Po wygraniu konkursu, od 1 października 1959 roku do 30 września 1960 jako stypendysta Fundacji Rockefellera, przebywał na uniwersytecie stanu Iowa w Ames w USA (Iowa State University of Science and Technology in Statistical Laboratory). Jego opiekunem naukowym był tam prof. Oscar Kempthorn, a ośrodkiem statystyki (Statisti-

cal Laboratory) w tym czasie kierował prof. Teodor Bankroft. Wiktor Oktaba miał tam okazję nawiązać kontakty naukowe z innymi znanymi statystykami zajmującymi się teorią eksperymentu, takimi jak: Babuchai Shah, Brian Hartley, Klaus Hinkelman, George Zyskind, J.N.K. Rao, W.G. Cochran.

Jeszcze będąc w USA doc. Wiktor Oktaba otrzymał informację od dziekana Wydziału Rolnego WSR, że Rada Wydziału wybrała go na prodziekana, powierzając mu kierowanie sprawami studiów zaocznych. Był to początek jego działalności we władzach uczelni. Stanowisko prodziekana Wydziału Rolniczego piastował w latach 1960–1962, dziekana w latach 1962–1966, a prorektora do spraw nauczania – 1968–1969. Był też przewodniczącym senackich Komisji Studenckich do spraw stypendiów naukowych oraz do spraw zatrudnienia absolwentów, a także przedstawicielem Rady Wydziału w Senacie Uczelni w latach 1970–1975 i 1981–1984. W latach 1970–1976 Wiktor Oktaba był członkiem Komisji Informatycznej przy Ministrze Oświaty i Szkolnictwa Wyższego oraz członkiem Komisji Statutowej w latach 1982–1983.

Nawiązane w USA kontakty naukowe w kolejnych latach były rozszerzane przez wyjazdy związane z pełnionymi funkcjami prodziekana, dziekana i prorektora, często powiązane one były z prezentacją swoich wyników badań, ale i przez udział w licznych konferencjach zagranicznych. Profesor był też zapraszany dla wygłoszenia referatów przez uczelnie zagraniczne i akademie nauk różnych krajów (ponad 20 wizyt w 18 krajach). Wśród krajów, które w ten sposób odwiedził, były: Węgry, Niemcy, USA, Rumunia, Czechosłowacja, Francja, Anglia, Grecja, ZSRR (Litwa, Ukraina, Uzbekistan), Finlandia, Szwecja, Austria, Włochy, Bułgaria. Bardzo pomocna w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych była dobra znajomość Wiktora Oktaby języków francuskiego i niemieckiego, wyniesiona jeszcze ze szkoły, oraz angielskiego i rosyjskiego. Znajomość języków obcych umożliwiała mu też studiowanie światowej literatury statystycznej. Uczestniczył w licznych konferencjach krajowych, prezentując wyniki swoich badań.

Aktywna praca naukowa, działalność organizacyjna i dydaktyczna zaowocowały uzyskaniem tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego nauk matematycznych w roku 1966 i zwyczajnego w 1971. Wiązało się to również z zatrudnieniem Wiktora Oktaby w latach 1966–1971 na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Katedrze Statystyki Matematycznej Wydziału Rolnego i w latach 1971–1990 na stanowisku profesora zwyczajnego w Instytucie Zastosowań Matematyki Wydziału Techniki Rolniczej. Katedra w tym czasie zmieniła status na instytut oraz nazwę, po przeniesieniu jej na nowo utworzony Wydział Techniki Rolniczej w tej samej uczelni. 1 października 1990 roku prof. Wiktor Oktaba, po 45 latach pracy, przeszedł na emeryturę, nadal aktywnie pracując. Publikował prace naukowe, pisał książki poświęcone historii statystyki i do-

świadczeń, biografie ich twórców oraz dzienniki i wspomnienia, w których zawarł wiele ciekawych informacji o swoim życiu i działalności.

Obok prowadzonych przez wszystkie lata badań naukowych prof. Wiktor Oktaba pracował nad przygotowaniem do publikacji słowników pojęć statystyki matematycznej, teorii eksperymentu i biometrii, było ich sześć. Zawierały one hasła w wielu językach, na przykład sześciojęzyczny, który redagowali specjaliści z różnych krajów, był on wydany w Berlinie.

Był także bardzo aktywnie działającym członkiem wielu towarzystw naukowych zagranicznych i krajowych. Należy wymienić takie towarzystwa zagraniczne, jak: International Biometric Society od 1992 roku, International Statistical Instytut (Holandia) od 1976, The Biometric Society (USA) od 1974, The American Institute in the Division of Administrative Research od 1984 i The Institute of Mathematical Statistics (USA) w latach 1962–1982.

Był jednym z organizatorów Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i przewodniczącym jego Rady Naukowej od roku 1976. Był naczelnym redaktorem czasopisma PTB „Colloquium Biometricum”, w którym w początkowym okresie, kiedy było wydawane pod nazwą „Materiały Colloquium Metodologicznego z Agrobiometrii”, drukowane były referaty wygłaszane na konferencji pod tym samym tytułem. Organizatorem tych konferencji, przy współdziałaniu V Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN, był także prof. Oktaba. Konferencje te są organizowane corocznie, do chwili obecnej, pod nazwą Międzynarodowe Colloquium Biometryczne i grupują statystyków, biometrów oraz osoby zainteresowane teorią eksperymentu, analizą wyników doświadczeń i reprezentujące różne dziedziny wiedzy.

Profesor był członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego, skarbnikiem (przez jedną kadencję) oraz wiceprezesem Oddziału Lubelskiego tego towarzystwa (także przez jedną kadencję), a w latach 1972–1975 członkiem Komisji Zastosowań Matematyki tego towarzystwa w Warszawie. Od roku 1961 był też członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Profesor Wiktor Oktaba od roku 1972 był członkiem Komitetu Nauk Matematycznych PAN i Komisji ds. Rozwoju Statystyki Matematycznej tegoż komitetu w Warszawie, a także: członkiem Rad Naukowych CBORU w Słupi Wielkiej, IUNG w Puławach, członkiem redakcji naukowych Instytutu Organizacji i Zarządzania WSI w Lublinie (1973–1975). Na Akademii Medycznej w Lublinie w 1971 roku zorganizował Pracownię Matematyki.

Tę tak aktywną działalność profesor umiejętnie łączył z realizowaną w szerokim zakresie dydaktyką. Prowadził wykłady z matematyki – algebry wyższej, statystyki matematycznej, doświadczeń i rachunku prawdopodobieństwa dla studentów macierzystej uczelni, ale też i w pozostałych czterech uczelniach Lublina (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1945–1955, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1948–1949, Poli-

technika Lubelska i Akademia Medyczna, 1973–1981). Wykładał też w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach (1961–1962). Profesor ponadto wykładał statystykę na kursach organizowanych przez PAN w Warszawie oraz w punkcie konsultacyjnym studium doktoranckiego Politechniki Warszawskiej przy WSI w Lublinie, a także na szkoleniach dla specjalistów z różnych dziedzin wiedzy praktycznie stosujących metody statystyczne, organizowanych przez WSR w Lublinie. Prowadził seminaria ze statystyki matematycznej dla pracowników naukowych katedry i środowiska lubelskiego. Uczestniczyli w nich także pracownicy z innych ośrodków (Białystok, Kraków).

W 1973 roku przewodniczył grupie statystyków przygotowujących referat pt. *Statystyka matematyczna*, na II Kongres Nauki Polskiej.

Dorobek publikacyjny prof. Wiktora Oktaby to około 200 pozycji, wśród których, obok prac drukowanych w zagranicznych i krajowych czasopismach naukowych, jest 5 podręczników akademickich mających wiele wydań, 6 wielojęzycznych słowników ze: statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, teorii eksperymentu i biometrii. Profesor był też autorem bardzo licznych (ok. 150) recenzji wydawniczych publikacji naukowych, recenzji prac doktorskich, habilitacyjnych i innych związanych z awansami pracowników naukowych.

Wykształcił liczną grupę statystyków-matematyków. Kierował 39 pracami magisterskimi, był promotorem w 17 przewodach doktorskich i opiekunem naukowym 3 przewodów habilitacyjnych.

Jest też autorem 7 książek, wśród których są dzienniki i wspomnienia, ale też i takie pozycje, jak: *Probabiliści, statystycy matematycy, ekonometrycy i biometrycy. Od starożytności do 2000 r.*, Wyd. LTN, 2002, czy *Historia teorii eksperymentu*, Wyd. LTN 2002.

Szeroka tematyka badań naukowych prof. Wiktora Oktaby owocowała znaczącymi i oryginalnym osiągnięciami. Dotyczyła: problemów analizy regresji i wariancji jednej i wielu zmiennych, estymacji komponentów wariancyjnych, estymacji parametrów i weryfikacji hipotez w modelach stałych losowych i mieszanych, teorii brakujących obserwacji, różnych problemów w modelach Gaussa-Markowa z macierzą kowariancji pełnego i niepełnego rzędu i w modelu Zyskinda-Martina. Model ten został wprowadzony do literatury statystycznej przez prof. Wiktora Oktabę. Wiele jego prac dotyczyło też algebry macierzy, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wartości i wektory własne.

Do historii statystyki przeszło wprowadzone przez Wiktora Oktabę macierzowe ujęcie modeli i analizy wariancji z zastosowaniem iloczynów kroneckierowskich macierzy oraz zauważona odpowiedniość między stopniami swobody a sumami kwadratów dla poszczególnych źródeł zmienności (tzw. metoda M).

Warto też wspomnieć, że model Zyskinda–Martina znalazł swoje miejsce w *Encyclopedia of Statistical Science*, wydanej przez J. Wiley, której redaktorami są N.L. Johnson i S. Kotz.

Tak liczne osiągnięcia profesora nie pozostawały niezauważone. Otrzymał łącznie 56 orderów, medali, odznaczeń i nagród, wśród których są: Krzyż Komandorski OOP (1990), Krzyż Oficerski OOP (1979), Krzyż Kawalerski OOP (1964), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1976), medale z okazji 10-lecia Polski Ludowej i 40-lecia PRL, Odznaka Tysiąclecia Państwa Polskiego (1967), Medal im. Michała Oczapowskiego PAN (1995), 10 nagród Ministra Edukacji i kilkanaście nagród Rektora WSR i AR. Ponadto otrzymał Złotą Płytę za osiągnięcia w statystyce matematycznej, która została przyznana mu przez The American Biographical Institute, Raleigh, Nord Caroline, USA.

Osiągnięcia i zasługi prof. Wiktora Oktaby zostały również docenione w ukazujących się zagranicznych notach biograficznych (np. USA, Anglia) i nocie krajowej – *Kto jest kim w Polsce*.

Profesor Wiktor Oktaba był żonaty i miał córkę Hanię oraz syna Andrzeja.

Zmarł 6 września 2009 roku w Lublinie. Pochowany został w ulubionym Kazimierzu Dolnym, w którym wielokrotnie przebywał, pracował i wypoczywał, a w ostatnim okresie życia często wracał do niego myślami.

Jako ciekawostkę można dodać, że profesor odszedł w przeddzień rozpoczynającego się właśnie w Kazimierzu Dolnym XXXIX Międzynarodowego Colloquium Biometrycznego, organizowanego przez stworzoną przez niego katedrę. Wszyscy uczestnicy konferencji mieli możliwość pożegnać profesora, uczestnicząc w jego pogrzebie oraz wyrażając szacunek i wdzięczność za jego bardzo znaczący wkład w rozwój statystyki matematycznej i biometrii.

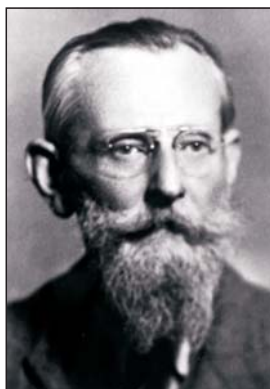
Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

Oktaba W., *Dziennik i wspomnienia*. Wyd. AR w Lublinie, Lublin 1998.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktyczni Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR, Lublin 1998.

Wesołowska-Janczarek M., *Wiktor Oktaba (1920–2009)*. Aktualności UP w Lublinie 2009, R. XIII, nr 4(52), s. 21–22.

OLEKIEWICZ MIKOŁAJ (1896–1971)

Mikołaj Olekiewicz urodził się 7 września 1896 roku w Mińsku na Białorusi. Jego ojciec Paweł był farmaceutą, matka Wiktoria z Zawadzkich zajmowała się domem. Szkołę powszechną i ośmioletnie gimnazjum ukończył w Mińsku w roku 1916. Po przerwie spowodowanej wojną i rewolucją w roku 1922 wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie studiował matematykę i logikę. Dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej od 1924 roku mógł kontynuować studia na Uniwersytecie Columbia w Nowym Yorku. Studiował tam statystykę i psychologię. W roku 1925 ukończył studia, a w 1926 zdał egzamin doktorski. Dalsze lata spędził również w Ameryce, pogłębiając wiedzę z dziedziny statystyki i jej praktycznych zastosowań. W latach 1929–1930 był zatrudniony w Biurze Analiz Statystycznych (Statistical Research Bureau) na Uniwersytecie Columbia, na stanowisku statystyka. Następnie na zaproszenie rządu meksykańskiego, w latach 1930–1932, podjął pracę w Ministerstwie Opieki Społecznej Meksyku. Zajmował się organizacją badań statystycznych i psychotechnicznych. Jego pobyt w Ameryce przypadł na okres bardzo intensywnego rozwoju statystyki matematycznej, ze szczególnym naciskiem na jej praktyczne zastosowania. W krajach anglosaskich działali wtedy tak wybitni specjaliści, jak: R.A.F. Fisher, K. i E. Pearsonowie, G.W. Snedecor, C. Spearman i wielu innych. Pozwoliło to młodemu statystykowi zdobyć gruntowną wiedzę w interesujących go dziedzinach. Została ona doceniona także po jego powrocie do Polski w roku 1932.

W roku 1932 został zatrudniony w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego (CIWF, dzisiejsza AWF), podlegającym wtedy Ministerstwu Spraw Wojskowych, jako wykładowca i konsultant w dziedzinie statystyki matematycznej i jej zastosowań w psychologii. Nawiązana została jego wieloletnia, ścisła współpraca z wybitnymi psychologami: S. Baleyem, S. Szumanem i M. Kreuzem, antropologami – J. Czekanowskim i J. Mydlarskim. Prowadził też własne badania, stosując w nich zdobyte w Ameryce do-

świadczenia. O ich niezwykle interesującej i nowatorskiej tematyce mówią tytuły jego ówczesnych publikacji: *Inteligencja rekruta* w „Przeglądzie Piechoty” (1936) i *Umysłowość kawalerzysty w świetle badań porównawczych* w „Przeglądzie Kawalerii” (1937). W tym czasie na szeroką skalę zaczęto stosować testy psychologiczne z wykorzystaniem nowych technik statystycznych. Olekiewicz miał w tej dziedzinie wiedzę i praktykę. Zdobył je u źródła, ucząc się od twórców tych metod, przy czym do obowiązków specjalistów z CIWF, jako instytucji pracującej na potrzeby wojska, należało organizowanie ośrodków badań eksperymentalnych w zakresie psychologii stosowanej i eksperymentalnej.

Tę wielostronną działalność przerwał wybuch wojny w 1939 roku. W latach 1939–1942 uczony przebywał we Lwowie, gdzie znalazł zatrudnienie w Akademii Handlu Zagranicznego na stanowisku starszego lektora języka angielskiego. Do Warszawy wrócił w roku 1942 i tu okazało się, że jego biblioteka oraz rękopisy uległy zniszczeniu w czasie bombardowania na początku wojny. Było to ogromną stratą, zważywszy, że miał on zwyczaj bardzo starannego przygotowywania i ciągłego udoskonalania swoich publikacji, nie spiesząc się z ich oddawaniem do druku. Do końca wojny zajmował się tajnym nauczaniem, udzielał lekcji z matematyki i języka angielskiego oraz próbował odtworzyć niektóre ze straconych rękopisów. Po upadku powstania uciekł z transportu w czasie ewakuacji ludności cywilnej. Przebywał na wsi aż do wyzwolenia Warszawy. W czasie powstania po raz drugi zniszczeniu uległo jego mieszkanie.

W kwietniu 1945 roku przybył do Lublina i tu został zatrudniony na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej jako lektor języka angielskiego, a od 12 lipca 1945 roku jako zastępca profesora statystyki matematycznej. W tym samym roku brał udział, jako członek delegacji polskiej, w konferencji UNESCO w Londynie. W latach 1946–1948 przebywał w USA jako przedstawiciel Ministerstwa Oświaty. Zajmował się tam pomocą dla polskich szkół wyższych i innych instytucji naukowych organizowaną przez Komitet Odbudowy Nauki Polskiej w Nowym Yorku i Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy (UNRRA). Do jego obowiązków należało zbieranie literatury naukowej, przede wszystkim brakujących roczników czasopism z okresu wojny, do odtwarzanych po wojennych zniszczeniach zbiorów literatury naukowej w Polsce. Po powrocie do kraju podjął obowiązki w Katedrze Statystyki Matematycznej UMCS, której kierownikiem był do przejścia na emeryturę w roku 1966. 6 maja 1954 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego. Co ciekawe, we wniosku o mianowanie Mikołaja Olekiewicza profesorem nadzwyczajnym senat UMCS wnosił o pominięcie przewodu habilitacyjnego, jako że w kraju nie było jeszcze specjalistów, którzy mogliby być recenzentami jego dorobku w pionierskiej w polskich warunkach dziedzinie.

Lata spędzone na UMCS były czasem jego najbardziej wydajnej pracy. Jego twórczość naukowa znajduje się na pograniczu matematyki i nauk przyrodniczych. Choć z wykształcenia matematyk, dzięki bogatej i różnorodnej karierze zawodowej nieobce mu były inne dziedziny nauki – psychologia, antropologia, biologia, nauki medyczne, genetyka itp. Świadczy o tym lista prawie siedemdziesięciu zakładów naukowych, z którymi współpracował. Są na niej liczne zakłady oraz katedry Akademii Medycznych i Polskiej Akademii Nauk, uczelni rolniczych, uniwersytetów i innych placówek badawczych. Współpracujący z nim specjaliści różnych dziedzin nauki mogli liczyć na właściwy wybór i uzasadnienie metody statystycznej, ale i głębokie wnikanie w istotę zagadnienia przyrodniczego. Jeżeli Mikołaj Olekiewicz nie znajdował odpowiedniej metody, starał się sam opracowywać nową własną metodę. W ten sposób powstały niektóre jego prace teoretyczne, będące wartościowym wkładem w teorię statystyki matematycznej.

W ramach współpracy ze specjalistą z psychologii zwierząt J. Dembowskiem opracował nowy test serii i policzył odpowiednie tablice wartości krytycznych. Wieloletnia współpraca z antropologami i biologami zapoczątkowała jego zainteresowania teorią dyskryminacji i taksonomią. Pokazywał pewne słabe strony metod klasycznych i proponował własną sekwencyjną metodę dyskryminacyjną. Teoria dyskryminacji zajmuje się wybraniem możliwie niewielkiej liczby cech, które pozwalają odróżnić od siebie dwie albo więcej populacje. W metodzie sekwencyjnej na początku wybiera się najlepszą parę cech, najlepszą trójkę, czwórkę itd. i po każdym kroku bada się przyrost mocy dyskryminacyjnej. Postępowanie kończy się, jeżeli powiększenie liczby nie daje już mającego praktyczne znaczenie przyrostu mocy dyskryminacyjnej. W taksonomii Olekiewicz stworzył metodę trzech składników i pokazał jej przewagę nad istniejącymi metodami.

Liczący się wkład w teorię statystyki matematycznej stanowi jego praca dotycząca estymacji punktowej, przedziałowej, testowania hipotez statystycznych. W pracy z roku 1949 *O wydajności ocen obciążonych* pokazał, że stosowanie estymatorów obciążonych w pewnych sytuacjach doświadczalnych jest nie gorzej uzasadnione niż powszechnie zalecane estymatory nieobciążone. Zwrócił też uwagę, że w przedziałach ufności Neymana idea poziomów ufności opiera się tylko na słabym prawie wielkich liczb. Wysunął pomysł stosowania prawie pewnych przedziałów ufności wynikających z mocnego prawa wielkich liczb, w szczególności z prawa logarytmu iterowanego. Podał tego rodzaju przedział dla prawdopodobieństwa. Opracował również test oparty na maksymalnej wartości statystyki testowej t -Studenta, który ma zastosowanie, gdy znane są wartości kilku takich statystyk pochodzących z kilku niezależnych prób.

Będąc konsultantem w zakresie metod statystycznych, głęboko zagłębiał się w metody planowania badań i interpretację wyników prac eksperymentalnych. Uczestniczył w forach, na których wyniki badań były referowane, aktywnie włączając się do dyskusji. Swoje refleksje natury metodologicznej zawarł w kilku obszernych rozprawach: *Statystyka jako metoda poznawcza* w „Zeszytach Problemowych Kosmosu” (1956), *Metody badania prawidłowości* w „Zagadnieniach Twórczego Darwinizmu” (1952) i, wspólnie z J. Dembowskiem, *Prawidłowość i przypadkowość*, Książka i Wiedza, Warszawa 1951.

Prowadził wykłady z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii UMCS. Zajmował się kształceniem młodej kadry. Jego dwaj współpracownicy i doktoranci – Wiktor Oktaba i Dominik Szynal zostali profesorami oraz objęli katedry statystyki matematycznej na Uniwersytecie Przyrodniczym i Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie do dziś kilkudziesięciu pracowników pracuje naukowo w dziedzinie statystyki matematycznej i rachunku prawdopodobieństwa.

Profesor Mikołaj Olekiewicz zmarł 30 czerwca 1971 roku w Lublinie. Został pochowany na cmentarzu przy ulicy Lipowej w Lublinie.

Źródła

Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sygn. K2865, K62/57.

Łosowka A., *Profesor Mikołaj Olekiewicz (1896–1971)*. Wiadomości Uniwersyteckie UMCS, 2011, 7, s. 28-30.

Oktaba W., *Mikołaj Olekiewicz (1896–1971)*. Wiadomości Matematyczne 1973, 16, s. 79-85.

EDWARD NIEDOKOS

PADOWICZ ZYGMUNT (1901–1970)

Urodził się 12 sierpnia 1901 roku w Warszawie. Po ukończeniu gimnazjum filologicznego rozpoczął studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Studia te przerwał po ukończeniu trzeciego roku. W 1928 roku ukończył Państwowe Kursy Radiotechniczne przy Szkole Wawelberga i Rotwanda w Warszawie.

Całe swoje życie zawodowe poświęcił Z. Padowicz służbie dla statystyki. Z dniem 1 sierpnia 1922 r., w wieku 21 lat rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym i z przerwą wymuszoną okresem wojny i okupacji, w czasie której Urząd nie funkcjonował, pracował do 22 marca 1965 roku, przechodząc na emeryturę po przepracowaniu w służbach statystycznych, nie licząc przerwy na czas wojny – 40 lat. Przeszedł w tym czasie wszystkie szczeble kariery zawodowej, od specjalności rachmistrza, aż do najwyższego stanowiska w służbach statystyki – do Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

Początkowo Z. Padowicz pracował w charakterze rachmistrza w referacie rolnym przy opracowaniu wyników pierwszego w odrodzonej Polsce powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 r. Następnie, przeszedł do pracy w referacie ludności, w którym specjalizował się w analizie struktury zawodowej ludności. W 1930 r. powierzono mu kierownictwo sekcji symbolizacji w Biurze Spisów Powszechnych. Czynność symbolizacji, polegająca na zamianie tekstowego nazewnictwa badanych w spisach cech, takich jak przykładowo stan cywilny, wykształcenie, obywatelstwo, język ojczysty, zawód, rodzaj wykonywanej pracy itp., na symbole cyfrowe, nabierała coraz to większego znaczenia ze względu na konieczność zastosowania do opracowania materiałów, zwłaszcza badań masowych, środków techniki obliczeniowej, lub jak byśmy dzisiaj powiedzieli – środków informatyki. Zamiana cech wyrażonych słownie w kwestionariuszach spisowych na odpowiadające im symbole cyfrowe była konieczna w celu zastosowania, początkowo ręcznych, a następnie automatycznych metod grupowania danych według badanych cech, a jednocześnie system symboli cyfrowych powinien był

być opracowany w taki sposób, aby porządkowanie i grupowanie danych odpowiadało założeniom układu informacji wynikowych oraz aby proces grupowania mógł być realizowany w sposób najbardziej wydajny.

W roku 1930 Z. Padowicz objął funkcję kierownika sekcji symbolizacji w Biurze Spisów Powszechnych GUS. Funkcję tę pełnił do wybuchu II wojny światowej.

Po II wojnie światowej, przystąpił jako jeden z pierwszych, do organizowania pracy w Urzędzie, którego działalność została wznowiona 12 marca 1945 r. Zygmunt Padowicz rozpoczął prace w GUS już nazajutrz – 13 marca. Niedługo potem został pierwszym kierownikiem Wydziału Opracowań Masowych odpowiedzialnym za kontrolę materiałów statystycznych, symbolizację i przygotowanie do dalszego przetwarzania, wykonywanego początkowo ręcznie, a następnie – w połowie 1946 r. na maszynach systemu kart dziurkowanych, wydzierżawionych przez GUS. W kwietniu 1947 r. został także członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS.

Zygmunt Padowicz był Generalnym Komisarzem Pierwszego Sumarycznego Powszechnego Spisu Ludności z dnia 14 lutego 1946 r. Przeprowadzenie tego spisu było konieczne ze względu na brak jakichkolwiek wiarygodnych danych o liczbie ludności zamieszkałej na terenie kraju. Rozpiętość w szacunkach tej liczby wahała się w granicach od 18 do 25 mln. Jeszcze gorzej przedstawiała się sprawa szacunków na temat terytorialnego rozmieszczenia ludności. Decyzję w sprawie przeprowadzenia spisu metodą sumaryczną zamiast normalnego spisu imiennego podjęto ze względu na istniejące w owym czasie ogromne ruchy wędrownicze ludności, a także ze względu na to, że imienny spis byłoby niezmiernie trudno opracować w bardzo krótkim czasie, co było bodaj najważniejszym wymogiem w ówczesnych warunkach.

Z dniem 14 kwietnia 1949 r. Zygmunt Padowicz powołany został na stanowisko Wiceprezesa GUS, a cztery miesiące później powierzono mu obowiązki Prezesa Urzędu. Na stanowisku prezesa GUS przepracował nieprzerwanie od 11 sierpnia 1949 do przejścia na emeryturę, tj. do 22 marca 1965 r.

Pod bezpośrednim kierownictwem Z. Padowicza przeprowadzono, obok wspomnianego wyżej spisu sumarycznego ludności dwa spisy powszechne, a mianowicie spis z dnia 3 grudnia 1950 r. oraz z dnia 6 grudnia 1960 r. Oba te spisy wyróżniały się bardzo obszerną tematyką obejmującą ludność, gospodarstwa domowe, mieszkania, budynki oraz gospodarstwa rolne, w tym informacje obejmujące powierzchnię gruntów, zwierzęta gospodarcze, maszyny i narzędzia rolnicze. Przy bezpośrednim udziale Z. Padowicza opracowano pierwszy po wojnie program badań statystycznych na rok 1949, określający ważniejsze kierunki badań w poszczególnych dziedzinach statystyki gospodarczej: przemysłu, w tym rzemiosła, rolnictwa, leśnictwa, inwestycji, komunikacji,

żeglugi morskiej, łączności, handlu wewnętrznego i zagranicznego, cen, finansów oraz statystyki społecznej, statystyki sądowej i ludności.

Wiele uwagi poświęcił Z. Padowicz sprawom rozwoju terenowych służb statystycznych, których decydujące znaczenie dla rozwoju polskiej statystyki w pełni docenił. W wyniku jego starań, w 1953 r. zostały wyodrębnione z terenowych Komisji Planowania Gospodarczego jednostki statystyczne i na ich bazie utworzone w województwach i miastach wydzielonych z województw wydziały statystyki, a na szczeblu powiatowym – stanowiska statystyków powiatowych podporządkowane organom rad narodowych. Komórki te następnie, na mocy ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o statystyce państwowej przekształcono w wojewódzkie i miejskie urzędy statystyczne oraz w powiatowe inspektoraty statystyczne. Oba rodzaje tych jednostek podporządkowano Głównemu Urzędowi Statystycznemu.

Prowadząc, jako Prezes Urzędu, bezpośredni nadzór nad wszystkimi ważniejszymi pracami związanymi z dostosowaniem polskiej statystyki do ówczesnych wymagań informacyjnych władz państwowych i organów zarządzania gospodarką, swoje szczególne zainteresowania zawodowe koncentrował na zagadnieniach spisów ludności, które zawsze uważał, może nawet z pewną szkodą dla pozostałych tematów badawczych, za najważniejsze i najtrudniejsze ze wszystkich badań prowadzonych przez służby statystyczne.

Drugą jego pasją było dążenie do unowocześnienia techniki opracowań statystycznych. W zastosowaniu nowoczesnych środków przetwarzania danych widział jeden z podstawowych czynników rozwoju statystyki. Ogromne nadzieje wiązał z zastosowaniem w statystyce komputerów. Już po przejściu na emeryturę bardzo interesował się wynikami pracy pierwszego komputera zastosowanego do prac statystycznych w październiku 1967 roku.

Obok aktywnej działalności praktycznej jako Prezes Urzędu, Z. Padowicz angażował się do pracy społecznej, którą uważał za ważną dla rozwoju statystyki. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Na Walnym Zgromadzeniu PTS 29 maja 1949 r. Z. Padowicz został wybrany na członka zarządu Towarzystwa. Jest także autorem szeregu artykułów poświęconych określeniu kierunków funkcjonowania statystyki, w tym zwłaszcza spisów ludności. Na podkreślenie zasługują zwłaszcza artykuły: *Reforma programu statystyki* opublikowany w czasopiśmie „Gospodarka Planowa”, 1949, nr 8, *Najbliższe zadania statystyki w Polsce Ludowej* opublikowany w tymże czasopiśmie 1950, nr 1. Na uwagę zasługuje także ostatni artykuł jako Prezesa GUS opublikowany w „Wiadomościach Statystycznych” 1965, nr 2, a więc na miesiąc przed zakończeniem swojej pracy w służbie dla statystyki. Artykuł nosi tytuł *Dwadzieścia lat*

Głównego Urzędu Statystycznego. Artykuł ten stanowi swojego rodzaju podsumowanie nie tylko dorobku GUS, ale i osobiste spojrzenie Zygmunta Padowicza na statystykę i jej najważniejsze dokonania i problemy.

Zygmunt Padowicz zmarł 15 listopada 1970 roku w Warszawie. Został pochowany na Powązkach (d. Wojskowy).

Źródła

Łukasiak A., *Analiza ilościowego i jakościowego rozwoju techniki obliczeniowej w czasie 60-letniej działalności Głównego Urzędu Statystycznego*, Warszawa, listopad 1979 r.

Materiały archiwalne GUS.

Padowicz Z., *Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14.II.1946*, w: *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002*, Publikacja Polskiego Towarzystwa Demograficznego i Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa 2002.

Padowicz Z., *Narodowy Spis Powszechny 1950 r.*, *Studia i Prace Statystyczne*, Rok 1, zeszyt 1, Warszawa 1950, s. 22-31.

Padowicz Z., *Spis Powszechny 1960 roku*, *Wiadomości Statystyczne* 1960, nr 2.

Padowicz Z., *Dwadzieścia lat Głównego Urzędu Statystycznego*, *Wiadomości Statystyczne*, 1965, nr 2.

TADEUSZ WALCZAK

PAWŁOWSKI ZBIGNIEW (1930–1981)

Zbigniew Maria Pawłowski urodził się 22 listopada 1930 roku we Lwowie jako syn Leopolda Pawłowskiego i Marii z domu Krukowskiej. Po kilku latach rodzina Pawłowskich przeniosła się do Poznania. Podczas zawieruchy wojennej początkowo znalazł się z matką w Rumunii, a następnie w Algierze, gdzie uczęszczał do gimnazjum, najpierw polskiego, potem francuskiego. W 1946 roku Pawłowski z rodzicami przybył do Warszawy, gdzie w roku 1949 zdał egzamin maturalny w Liceum im. Tadeusza Rejtana. Jego kariera naukowa zaczęła się w Szkole Głównej Planowania i Statystyki SGPiS (aktualnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie. Studiował tam i rozpoczął pracę jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki. W 1957 roku na podstawie rozprawy pt. *Sprawdzenie niektórych klas hipotez złożonych testem sekwencyjnym Wolda w statystycznej kontroli jakości* uzyskał stopień doktora. W latach 1957–1958, jako stypendysta Fundacji Forda, odbył staż naukowy w Institute of Statistics of University of Uppsala, pod kierunkiem znanego ekonometryka prof. Hermana Wolda. Z kolei w roku akademickim 1960/1961 pracował pod kierunkiem późniejszego laureata Nagrody Nobla – Richarda Stona, w Department of Applied Economics of Cambridge University. W roku 1962 Rada Wydziału Finansów SGPiS nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych (ówcześnie był to stopień docenta) na podstawie między innymi pracy pt. *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego* (PWN, Warszawa 1961). W końcu w latach 1967 i 1972 otrzymał tytuły profesora – odpowiednio nadzwyczajnego i zwyczajnego.

Od 1962 roku prof. Z. Pawłowski swoją pracę naukową kontynuuje już w Wyższej Szkole Ekonomicznej (aktualnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Katowicach, gdzie objął funkcję kierownika Katedry Statystyki. W roku 1969 zostaje dyrektorem Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego, a od 1974 dyrektorem Instytutu Ekonometrii. Już struktura instytutu świadczy o szerokich kompetencjach profesora, jako że w skład instytutu wchodziły zakłady: Ekonometrii, Statystyki, Matematyki, Badań Operacyjnych, Programowania Liniowego.

Profesor Z. Pawłowski odznaczał się również zdolnościami organizacyjnymi, które starał się wykorzystywać w celu wzmacniania pozycji przedmiotów ścisłych w kształceniu ekonomistów. Czynił to między innymi poprzez pełnienie funkcji prodziekana Wydziału Przemysłu w latach 1963–1965, prorektora Wyższej Szkoły Ekonomicznej w latach 1968–1974. Działał w następujących placówkach Polskiej Akademii Nauk (PAN): od roku 1966 Komitecie Nauk Ekonomicznych, od 1972 Komitecie Statystyki i Ekonometrii jako zastępca przewodniczącego, Komitecie Badań i Prognoz „Polska 2000”. Ponadto brał udział, jako członek, w pracach: Komitetu Redakcyjnego „Przeglądu Statystycznego”, Rady Naukowej Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz Komisji Matematycznej GUS (jej przewodniczący od 1978).

W środowisku ekonometryków, matematyków i statystyków polskich powszechnie panuje opinia, że prof. Zbigniew Pawłowski był pionierem ekonometrii w Polsce. Działał bardzo aktywnie nie tylko na polu naukowym, ale również między innymi współorganizował liczne konferencje naukowe, w tym znaną konferencję Katedr Statystyki, Ekonometrii i Matematyki Wyższych Szkół Ekonomicznych Katowic, Krakowa i Wrocławia, która w dalszym ciągu corocznie jest organizowana. Warto również wspomnieć, że właśnie prof. Z. Pawłowski zorganizował pierwszą konferencję, która odbyła się 12–13 marca 1965 roku w ówczesnej Wyższej Szkole Ekonomicznej w Katowicach. Jednym z rezultatów tych konferencji było istotne wzmocnienie roli statystyki w badaniach ekonomicznych, a także podniesienia rangi nauczania statystyki we wszystkich uczelniach polskich o profilu ekonomicznym. Ponadto, prof. Z. Pawłowski zorganizował tak zwaną Letnią Szkołę Ekonometryczną, w której młodzi naukowcy pogłębiali swoją wiedzę.

Wykształcił wielu naukowców oraz był członkiem komitetów redakcyjnych wielu wydawnictw. Był promotorem 14 prac doktorskich, opiekunem wielu habilitacji. Z. Pawłowski opublikował około 200 prac, przy czym 149 spośród nich to prace naukowe, w tym 9 monografii i 4 podręczniki. Pełny spis jego publikacji naukowych podaje A.S. Barczak w artykule pt. *Bibliografia prac profesora Zbigniewa Pawłowskiego*. „Przegląd Statystyczny” 1983, z. XXX, 1/2, s.139-145. Oryginalne osiągnięcia naukowe profesora na trwałe zapisały się w metodologii wnioskowania statystycznego. Można by wiele przykładów jego osiągnięć na tym polu i z różnych punktów widzenia przytoczyć. Niektóre z nich teraz przedstawimy.

Z. Pawłowski w swych wykładach, monografiach i podręcznikach prezentował, często jako pierwszy w Polsce, podstawowe metody estymacji i weryfikacji hipotez, które były przydatne przy konstrukcji i wnioskowaniu o modelach ekonometrycznych. Pisał o tym w sposób prosty i przystępny, co zachęcało do studiowania ekonometrii i statystyki. Jego podręczniki akademickie, zwykle wydawano wielokrotnie, a także tłumaczono

na języki rosyjski, węgierski i niemiecki. Był uznanym erudytą w dziedzinie ekonometrii. Wiedza ta bynajmniej nie była powierzchowna, bo Z. Pawłowski zajmował się wieloma szczególnymi zagadnieniami ekonometrii i statystyki. Miało to odzwierciedlenie w jego wykładach akademickich oraz artykułach i monografiach naukowych. Znajdujemy w nich wiele interesujących analiz i oryginalnych pomysłów, które warto po latach odświeżać. Zajmował się głównie: ekonometrią, prognozowaniem, statystyką matematyczną i metodą reprezentacyjną. Jego prace z tych dziedzin przeplatały się w czasie. Zapoczątkowane w nich wątki były rozwijane między innymi przez jego uczniów.

Ważnym przedsięwzięciem zrealizowanym przez prof. Z. Pawłowskiego i jego współpracowników było utworzenie kierunku studiów o nazwie: Informatyka i Ekonometria, który był „oczkiem w głowie” wszystkich pracowników Instytutu Ekonometrii. W zamierzeniu absolwenci tego kierunku mieli zasilać wysoko kwalifikowaną kadre pracowników zajmujących się ilościowymi analizami w przedsiębiorstwach co najmniej średniej wielkości, a także instytucjach prowadzących analizy ekonomiczne na rzecz administracji państwowej. W tym celu nauczano studentów potrzebnych narzędzi informatycznych oraz wnioskowania statystycznego, użytecznego w praktyce, w szczególności prognozowania.

Profesor Z. Pawłowski utrzymywał ścisłe kontakty naukowe z ośrodkami zagranicznymi, przede wszystkim z Netherland Economic Institute w Rotterdamie. Dzięki temu kontaktowi wielu pracowników ówczesnej Akademii Ekonomicznej w Katowicach miało okazję odbyć staże naukowe w wymienionym instytucie. Warto zwrócić uwagę, że profesor Z. Pawłowski na zlecenie ONZ prowadził cykl wykładów w Institut National de Statistique et d’Economie Applique w Rabacie. Współpracował również z: International Institute for Applied Systems Analysis w Austrii, Uniwersytetem Humboldta w Berlinie oraz biurem UNESCO w Paryżu.

Powróćmy do opublikowanego dorobku naukowego i dydaktycznego profesora. Na początku trzeba stwierdzić, że wiele miejsca zajęłaby szczegółowa analiza oryginalnych pomysłów naukowych prof. Zbigniewa Pawłowskiego. Dlatego ograniczymy się do krótkich refleksji inspirowanych wybranymi pracami Zbigniewa Pawłowskiego. Wiele jego publikacji dotyczy statystyki matematycznej, wśród nich są następujące podręczniki: *Wstęp do statystyki matematycznej* (PWN Warszawa 1965, 1966 i 1969), *Statistika* (Moskwa 1967), *Verlag der Wirtschaft* (Berlin 1971), *Statystyka matematyczna* (PWN Warszawa 1976 i 1980).

Jedną z ciekawszych propozycji Z. Pawłowskiego jest test statystyczny do weryfikacji hipotezy o występowaniu autokorelacji w szeregu czasowym, którego opis znajdujemy w artykule *Nieparametryczny test na autokorelację* („Przegląd Statystyczny” 1973, z. 1, s. 3-10) oraz w artykule *Test nieparametryczny dla weryfikacji hipotez o kilku współczynnikach autokorelacji* („Przegląd Statystyczny” 1974, z. 2, s. 189-209).

W artykule *Moc pewnego testu normalności przy dużych próbach* („Przegląd Statystyczny” 1959, z. 2, s. 141-150) zaproponował sprawdziany testów do weryfikacji tej hipotezy, których podstawą jest znane twierdzenie Geary’ego o niezależności średniej i wariancji z próby z rozkładu normalnego. Ponadto, w tym artykule dokonał bardzo rzadkiej rzeczy – analitycznej oceny mocy tego testu zgodności, ponieważ zwykle robi się to za pomocą symulacji komputerowej.

Z. Pawłowski doceniał również potrzebę rozwijania wnioskowania na podstawie prób nieprostych, czego efektem jest podręcznik do studiowania metody reprezentacyjnej *Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej* (PWN, Warszawa 1972). W świetle najnowszych trendów w rozwoju metody reprezentacyjnej można twierdzić, że wykorzystywana w ekonometrii metodologia, dotycząca zwłaszcza predykcji, jest bardzo użyteczna w tak zwanym podejściu modelom, wykorzystywanym między innymi w dziale zwanym statystyką małych obszarów. Ponadto, podczas badań powtarzalnych populacji (prowadzonych m.in. przy użyciu tzw. prób rotacyjnych) wykorzystuje się modele uwzględniające autokorelacje. Zatem, osiągnięcia na polu ekonometrii, również te uzyskane przez Z. Pawłowskiego, są przydatne w metodzie reprezentacyjnej. Bliskie problemom metody reprezentacyjnej są zagadnienia dotyczące statystycznej kontroli jakości. Na tym polu Z. Pawłowski analizuje przydatność wnioskowania statystycznego między innymi w artykule *Sprawdzanie pewnej klasy hipotez złożonych testem sekwencyjnym Wolda w statystycznej kontroli jakości* („Zeszyty Naukowe SGPiS” 1959, z. 11, s. 231-272).

Wiele prac naukowych Z. Pawłowski poświęcił konstrukcji modeli ekonometrycznych, ich estymacji i zastosowaniu w praktyce. Na ten temat napisał wiele artykułów naukowych oraz podręczników i monografii naukowych, do których między innymi należą: *Ekonometria* (PWN, Warszawa: 1969, 1972, 1975, 1978, 1980), *Közgazdasági es Jogi Könyvtári* (Budapeszt 1970), *Elementy ekonometrii* (PWN, Warszawa 1981), *Ekonometryczne metody badania popytu konsumpcyjnego* (PWN, Warszawa 1961 i 1971). Zastosowaniem modeli ekonometrycznych we wspomaganianiu zarządzaniem produkcją zajmował się głównie w książce pt. *Ekonometryczna analiza procesu produkcyjnego* (PWN, Warszawa 1971 i 1976). Na tym polu profesor wiele miejsca poświęcił modelowaniu wpływu tak zwanego efektu organizacyjnego na wydajność produkcji. Pisał o tym między innymi w artykule *Funkcja produkcji z uwzględnieniem czynnika organizacyjnego* („Ekonomista” 1970 z. 4, s. 711-719).

Zastosowaniem modelowania ekonometrycznego zjawisk makroekonomicznych w praktyce Z. Pawłowski zajmował się, między innymi kierując zespołem, który zbudował jeden z pierwszych modeli gospodarki polskiej. Rezultaty tych prac opublikowano w pracy zbiorowej pod jego redakcją: *Model ekonometryczny gospodarki Polski Ludowej* (PWN, Warszawa 1968). Warto dodać, że R. Stone budował jeden z pierwszych

modeli ekonometrycznych na świecie, z którym, jak zaznaczono, Z. Pawłowski miał okazję współpracować. Dodajmy jeszcze, że Z. Pawłowski zwrócił również uwagę na konieczność uwzględnienia zmiennych demograficznych przy konstrukcji makromodeli gospodarki między innymi w pracy: *A Demoeconometric Model of Poland and its Application to Counterfactual Simulation* (IIASA, Laxenburg 1980).

Dorobek naukowy Z. Pawłowskiego jest również bardzo bogaty w dziedzinie prognozowania. Profesor miał swoje ugruntowane poglądy na temat podstaw teorii predykcji, jakkolwiek uważa się, iż niektóre z nich są kontrowersyjne. Propagował, oprócz znanych klasycznych zasad predykcji, również tę, która prowadzi do wyznaczenia prognozy w pobliżu dominanty zmiennej prognozowanej. Sugerował, że ta zasada powinna być zwłaszcza przydatna w prognozowaniu na krótkie okresy w przyszłość. Zaproponował ciekawe koncepcje wyznaczania tak zwanych prognoz optymistycznych i pesymistycznych, które są zależne od sprzyjających (rozwojowi zjawiska opisywanego przez zmienną objaśnianą) bądź niesprzyjających układów wartości zmiennych objaśniających modelu, który jest podstawą konstrukcji predyktora. Prawie wszystkie pomysły, które profesor realizował na tym polu, znajdują się między innymi w następujących jego monografiach: *Prognozy ekonometryczne* (PWN, Warszawa 1973), *Teoria prognozy ekonometrycznej w gospodarce socjalistycznej* (PWN, Warszawa 1968 i 1974) oraz jako redaktor pracy zbiorowej pt. *Ekonometryczne metody prognozowania wykonania planów gospodarczych* (PWN, Warszawa 1979), *Zasady predykcji ekonometrycznej* (PWN, Warszawa 1982). Dwie ostatnie pozycje zostały wydane w serii „Biblioteki Ekonometrycznej PWN”, do której powstania prof. Z. Pawłowski znacznie się przyczynił.

W szczególności Z. Pawłowski rozważał metodę predykcji tak zwanych punktów zwrotnych przebiegu szeregu czasowego w artykule *Predykcja za pomocą kart kontrolnych* („Przegląd Statystyczny” 1969, z. 3-4). Zaproponował tak zwaną definicję giętkości predyktora i sposoby jej oceny. Ma to ważne znaczenie z punktu widzenia wyboru predyktora do wyznaczania prognoz między innymi szeregów czasowych, charakteryzujących się niestabilnością przebiegu trendu. Prowadził interesujące rozważania dotyczące horyzontu prognozowania między innymi w pracy *On the concept of Horizon of Prediction* („Systems Science” 1979, z. 1, s. 81-90).

Z. Pawłowski rozwijał problem tak zwanych prognoz alternatywnych między innymi w pracach: *The use the Alternative Predictions in Long-Term Inference into the Future (Wish Special reference to Water Demand)* IIASA, Laxenburg 1978, *Contribution to the theory of alternative predictions* („Oeconomica Polona” 1977, z. 3-4, s. 381-400).

Ponadto, bardzo doceniał wartość analizy *ex post* błędów prognoz, zwłaszcza z punktu widzenia wyboru metody prognozowania zjawisk w kolejnych okresach czasu. Tym problemem zajmował się między innymi w artykułach: *Predyktywna informacja*

ex-post i jej wykorzystanie („Przegląd Statystyczny” 1980, 3/4, z. 239-255) oraz *On the use of ex-post information in econometric prediction*, w: *Contributed Papers*, 40-th Session of the International Statistical Institute, Warsaw September 1-9, 1975, s. 656-660.

Sformułował ciekawy problem takiego wyznaczania dopuszczalnych wartości zmiennych objaśniających modelu ekonometrycznego, aby wartość zmiennej objaśniającej przekroczyła żądany poziom. Nazwał to zagadnienie predykcją dyskryminacyjną, a pisał o tym między innymi w pracy: *Discriminatory prediction and its relation to optimum control of economic systems* („Control and Cybernetics” 1979, z. 1, s. 55-66).

W artykule *Metody analizy ciągów prognoz* („Ekonomista” 1974, z. 4, s. 847-874) Z. Pawłowski analizował tak zwany problem wyznaczenia prognozy zgodnej. To zagadnienie można uprościć do problemu wyznaczania na przykład prognozy będącej wspólną częścią prognoz przedziałowych wyznaczanych różnymi metodami. W tym kontekście również analizował tak zwane prognozy dochodzące, czyli takie, które są wyznaczane sukcesywnie ze zbliżaniem się okresu prognozowanego.

Przedstawiono jedynie część osiągnięć zawartych w publikacjach profesora Z. Pawłowskiego. Z pewnością rozwijałyby te idee oraz formułowałyby nowe problemy naukowe. Jego uczniowie zaświadczały, że Profesor był „skarbnicą” nowych pomysłów, którymi „sypał jak z rękawa”. Tym większy smutek, że Profesor Zbigniew Pawłowski odszedł przedwcześnie w wieku jedynie pięćdziesięciu lat. Zmarł 4 sierpnia 1981 w Katowicach i został pochowany na Cmentarzu w Powązkach w Warszawie.

W prezentowanym tekście korzystano z życiorysu i szczegółowego opisu drogi naukowej prof. Z. Pawłowskiego, który można znaleźć w artykule A.S. Barczaka pt. *Profesor Zbigniew Pawłowski 1930–1981* („Przegląd Statystyczny” 1982, XXIX, z. 3/4). Ponadto, wykorzystano spis prac naukowych Z. Pawłowskiego, zamieszczony również przez A.S. Barczaka w artykule *Bibliografia prac profesora Zbigniewa Pawłowskiego* („Przegląd Statystyczny” 1983, XXX, z. 1/2, s. 139-145). Z kolei bardziej osobiste uwagi dotyczące życia i pracy Z. Pawłowskiego znajdziemy w artykułach A.S. Barczaka, J. Kordosa i Z. Hellwiga opublikowanych w „Wiadomościach Statystycznych” 1981, nr 10. Natomiast przebieg kariery naukowej Z. Pawłowskiego jest także opisywany w książce *Sylwetki statystyków polskich* autorstwa S. Kwiatkowskiego (red.), J. Bergera, Cz. Domańskiego i H. Kowalczyka, wydanej przez Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi i Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Statystycznego, w roku 1984 w Łodzi.

PERKAL JULIAN (1913–1965)

Początek dekady lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku był niefortunny dla wielu uczonych starszego pokolenia. Ówczesne władze zarządziły wtedy obowiązkowe przeniesienie na emeryturę wszystkich zatrudnionych osób w wieku powyżej siedemdziesięciu lat. Hugo Steinhaus kierujący Działem Zastosowań Przyrodniczych, Gospodarczych i Technicznych Państwowego Instytutu Matematycznego we Wrocławiu wcześniej nie przewidział swego następcy. W minorowym nastroju zebrali się pretendenci: Kazimierz Florek, Józef Łukaszewicz, Julian Perkal, Stefan Zubrzycki z udziałem młodzieży. Nestor przemówił: „Zebrani tu przypominamy pociąg kolei austriackiej. Stanowimy mechanizm sprawny i dobrze naoliwiony; pociąg, który może pojechać dalej bez maszynisty”. Następcą Hugona Steinhausza został niebawem Julian Perkal. Decyzja władz była dobra, najlepsza w zaistniałej sytuacji.

Julian Perkal urodził się 24 kwietnia 1913 roku w Łodzi. Maturę uzyskał w 1932 roku w Sieradzu, studia matematyczne odbył w Uniwersytecie Warszawskim w latach 1932–1937. Z wykształcenia był topologiem, pracę magisterską *O zbiorach wypukłych w przestrzeni euklidesowej n -wymiarowej* napisał pod kierunkiem Karola Borsuka. Po studiach do 1939 roku pracował jako technik w prywatnym biurze mierniczym inżyniera E. Helfenbauma w Warszawie. W czasie wojny znalazł się w Uzbekistanie, gdzie pracował także jako mierniczy. Wrócił stamtąd w 1946 roku, osiedlił się we Wrocławiu i podjął pracę na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii, wspólnym dla połączonych wówczas uniwersytetu i politechniki.

W chwili przejmowania roli lidera zastosowań matematyki we Wrocławiu, Julian Perkal już od 1949 roku pracował w nowo utworzonym Państwowym Instytucie Matematycznym, miał doktorat uzyskany 1950 roku oraz doświadczenie kierownika Katedry Statystyki Matematycznej w Wyższej Szkole Rolniczej (dzisiaj Uniwersytet Przyrodniczy) we Wrocławiu, gdzie w latach 1951–1953 pracował jako zastępca profe-

sora. Od 1953 roku zatrudniony był w Uniwersytecie Wrocławskim na stanowisku zastępcy profesora w Katedrze Zastosowań Matematyki. W 1955 roku mianowano go na stanowisko docenta. W latach 1956–1958 pełnił funkcję dziekana Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1957 roku uzyskał stopień doktora nauk matematycznych (odpowiadający współczesnej habilitacji) na podstawie pracy *O zbiorach punktów materialnych i abstrakcyjnych w badaniach przyrodniczych* („Sprawozd. Wroc. Tow. Naukowego” 12 (1957) s. 1-14), w tymże roku otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego. Należy jeszcze odnotować, że Julian Perkal był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki” od chwili inauguracji tego czasopisma w 1953 roku.

Praca doktorska Juliana Perkala *Uwagi o oznaczaniu objętości pni drzewnych* była przedstawiona przez Hugona Steinhausa na wspólnym posiedzeniu Wydziału Nauk Matematycznych i Przyrodniczych oraz Wydziału Nauk Lekarskich Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego w dniu 22 kwietnia 1948 roku („Prace Wroc. Tow. Naukowego” 31 (1950) B). W pewnym sensie była to modelowa praca wpisująca się dokładnie w Steinhausowski program dróg matematyki stosowanej. Deklarowanym tamże celem badania było wyznaczenie pola poprzecznego przekroju pnia, ocena i wyznaczenie objętości pnia oraz konstrukcja przyrządów pomiarowych. Trudnością do pokonania była różnorodność kształtów pni drzewnych uniemożliwiająca dobranie bryły matematycznej aproksymującej pnie rzeczywiste. Wzorem dotychczas używanym Julian Perkal przeciwstawiał optymalne wzory empiryczne, uzyskane metodami statystycznymi na materiałach porównawczych po części zbieranych osobiście.

Omówienie dorobku naukowego Juliana Perkala, wykaz pełnionych przez niego funkcji w życiu naukowym oraz pełna lista publikacji znajduje się w nocie J. Łukaszewicza w „Colloquium Mathematicum” (17 (1967) s. 153-159.) Pierwsza pozycja na tej liście *Sur la subdivision des ensembles en parties de diamètre inférieur* („Colloq. Math.” 1 (1947) s. 45) jest doniesieniem o rozwiązaniu przez Juliana Perkala pewnego topologicznego problemu Karola Borsuka. Jego dalsze prace z reguły były inspirowane przez konkretne problemy przyrodnicze. Wyróżniały się one przedstawianiem metod matematycznych w postaci gotowej do bezpośredniego wygodnego zastosowania, bardzo często takie zastosowanie było wręcz częścią pracy.

Ważnym nurtem badań wrocławskiej grupy zastosowań matematyki była analiza wielowymiarowa. Chęć zobrazowania chmury punktów indywidualnych w przestrzeni wielowymiarowej, z wykorzystaniem *Tablicy Czekanowskiego* odległości między punktami, dały asumpt Hugonowi Steinhausowi do szukania grafu o minimalnej długości łączącego punkty. Algorytm tworzenia grafu i dowód jego optymalności podał Kazi-

mierz Florek i przez czas jakiś nazywano go diagramem Florka. Wkrótce jednak znaleziono wiele diagramów w bardzo różnorodnych dziedzinach wiedzy, a Julian Perkal podał nowy dowód optymalności algorytmu. Diagram, teraz już pod nową nazwą dendrytu wrocławskiego, stał się własnością grupy współautorów (patrz: K. Florek, J. Łukaszewicz, J. Perkal, H. Steinhaus, S. Zubrzycki, *Taksonomia wroclawska*, „Przegląd Antropologiczny” 17 (1952) s. 193-211). Julian Perkal, będący gorącym zwolennikiem nowej metody graficznej taksonomii, napisał kilka prac zawierających jej zastosowania i kontrolował dziesiątki innych. W zacytowanej tu pracy znajdujemy dendryty oparte na danych W. Stęślickiej-Mydlarskiej 22 stanowisk znalezienia czaszek człowieka kopalnego z Ngandong, scharakteryzowanych sześcioma cechami; J. Czekanowskiego 42 grup antropologicznych, charakteryzowanych frakcjami udziału ras armenoidalnej, laponoidalnej, nordyckiej i śródziemnomorskiej; I. Rejment-Grochowskiej 31 stanowisk leśnych opisanych obfitością występowania mchów z rodziny wątrobowców. W tym ostatnim przypadku zbudowano także dendryt lasów na tle wątrobowców.

Julian Perkal był przyrodnikiem wśród matematyków. Wiele prac, oprócz wspomnianych już z dendrometrii i taksonomii, poświęcił modelom medycznym przy rozwiązywaniu zagadnień diagnozy i terapii. Był projektodawcą i współautorem oryginalnie opracowanych tablic norm dla wzrostu i ciężaru dzieci w zależności od wieku. W pediatrii tablice te były nowością na skalę światową. Zainicjował liczne prace nad rozwojem dzieci, wnosząc do tych badań nowe podejście, a mianowicie kładąc nacisk na śledzenie rozwoju poszczególnych osobników i konfrontowanie ze sobą krzywych indywidualnego rozwoju w miejsce badania przekrojowego rozkładu cech u osobników o ustalonym wieku. Inspirowany problematyką diagnozy lekarskiej, wiele uwagi poświęcał metodom dyskryminacji. Jego ostatnia praca, przedstawiająca uogólnienie metody dyskryminacyjnej Fishera, daje sposób wyznaczania nie prostej, jak to ma miejsce u Fishera, lecz płaszczyzny takiej, że rzuty wielowymiarowych populacji na tę płaszczyznę są najlepiej rozdzielone. I znów nie ogranicza się do podania samej metody, ale demonstruje jej zastosowanie do obserwacji frakcji globulin w krwi ludzkiej. Praca Juliana Perkala o geometrycznych wskaźnikach łąk przynosi definicje wskaźników przydatnych do charakteryzowania kształtu, wielkości i sposobu rozmieszczenia kępek trawy na łąkach uprawnych. Powoduje ona podjęcie na nowo dyskusji nad kształtem i długością obiektów empirycznych, wprowadzając nowe definicje zgeneralizowanego kształtu, pola i długości krzywych oparte na pojęciu zbiorów ϵ -wypukłych. Znalazł ich zastosowanie do określania pola i obwodu kępek trawy, długości brzegu liści, długości wybrzeża morskiego itp. Idee te opracował teoretycznie i praktycznie

w serii prac, opisując między innymi longimetr kółkowy do wyznaczania zaproponowanej przez siebie długości krzywych empirycznych.

Nazwisko Juliana Perkala noszą dwa obiekty matematyczne: wskaźniki przyrodnicze zwane wskaźnikami Perkala i schemat cybernetyczny Bogdanika – Perkala. W badaniach przyrodniczych, ale także medycynie czy psychologii, istotną rolę gra badanie statystyczne zespołu cech znane jako analiza czynnikowa. Jednak ze znanymi metodami Spearmana czy Thurstone’a w tamtych czasach związane były duże trudności rachunkowe, a użytkownicy nie umieli interpretować wyników. Dla nich Julian Perkal zaproponował rachunkowo prostszy sposób określania czynników.

Niech x_{ij} ($i=1,2,\dots,N; j=1,2,\dots,n$) będą wartościami cechy j obiektu i . Wskaźnikami Perkala są wielkości

$$\xi_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_{.j}}{s_j} - m_i, \quad j = 1, 2, \dots, n,$$

gdzie

$$\bar{x}_{.j} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_{ij}$$

jest średnią wartością j -tej cechy;

$$s_j^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_{ij} - \bar{x}_{.j})^2$$

jest wariancją j -tej cechy oraz

$$m_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{x_{ij} - \bar{x}_{.j}}{s_j}.$$

Wskaźniki znalazły uznanie u przyrodników, którzy cenili je za prostotę rachunkową i łatwość interpretacji, zwłaszcza gdy cechy stanowią zespół zgodny, to znaczy gdy każda cecha z każdą inną jest dodatnio skorelowana.

Opis schematu cybernetycznego Bogdanika – Perkala znajdujemy w „Polskim Tygodniku Lekarskim” w 1961 roku. Dla liczby granulocytów x w próbce krwi człowieka w chwili t po podaniu sulfatiazolu autorzy wprowadzają sinusoidalną dynamikę $x = a \sin(bt+c) + d$ i dają sposób estymacji parametrów a, b, c, d . Dane empiryczne potwierdziły przyjęte założenia, a wnioski wykorzystano w diagnostyce granulocytozy posulfatiazolowej w chorobie nowotworowej.

Lata 1960–1965 obfitowały w wielkie sukcesy Juliana Perkala jako uczonego, nauczyciela i popularyzatora matematyki, kierownika działu Zastosowań Przyrodniczych,

Gospodarczych i Technicznych Instytutu Matematycznego PAN i kierownika Katedry Zastosowań Matematyki w Instytucie Matematycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. W Instytucie Matematycznym PAN na nim spoczywał obowiązek współpracy z przyrodnikami i lekarzami, a terminy konsultacji miał zajęte na wiele tygodni naprzód. Na setkach prac badawczych wycisnął swe piętno jako niezmordowany konsultant. W Uniwersytecie Wrocławskim zorganizował studia zastosowań matematyki, jego liczni uczniowie pracowali w różnych placówkach naukowych i gospodarczych. Podsumowaniem współpracy z przyrodnikami była monografia *Matematyka dla przyrodników i rolników* (części 1-3, PWN 1958–1963). Szczególnie wiele zawdzięcza mu Polskie Towarzystwo Biometryczne, które powołał do życia i którego w latach 1961–1965 był pierwszym prezesem, a także redaktorem naczelnym „Listów Biometrycznych” – ukazującego się od 1964 roku organu tego towarzystwa. Organizował również bardzo popularne wśród przyrodników i lekarzy zjazdy towarzystwa i konferencje szkoleniowe. W 1962 roku przebywał w Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley na zaproszenie Jerzego Sławy-Neymana.

Wiele prac Juliana Perkała wymagało żmudnych obliczeń wykonywanych w tamtych czasach na arytmometrach. Do jednej z ostatnich prac *O sekwencji płci kurcząt, II* (wspólna z B. Kopocińskim i L. Szopą, „Sprawozd. Wroc. Tow. Naukowego” 20 (1965) B s.6-9) obliczenia wykonano na profesjonalnym komputerze Elliott 803 w Katedrze Metod Numerycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Wówczas Julian Perkal zauważył, że dotąd wiele wysiłku poświęcił temu, jak uniknąć obliczeń, teraz miała nastąpić era myślenia nieskrepowanego obliczeniami. Przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu zrealizować tego planu.

Julian Perkal zmarł 17 września 1965 roku we Wrocławiu. Spoczywa na Grabiszyńskim Cmentarzu Komunalnym.

BOLESŁAW KOPOCIŃSKI

PIEKAŁKIEWICZ JAN (1892–1943)

Jan Piekałkiewicz urodził się 19 września 1892 roku w Kursku; syn Seweryna, inżyniera architekta i Zofii z Siewiertów. Uczył się w szkole średniej w Petersburgu, tam też ukończył studia wyższe, w roku 1914, na Wydziale Ekonomicznym Politechniki. W latach 1915–1918 przebywał w Rosji, gdzie prowadził badania statystyczne, między innymi w 1917 roku był kierownikiem spisu ludności rolniczej w Kraju Fergańskim w Uzbekistanie, a następnie organizatorem i kierownikiem Wydziału Statystycznego w Piotrogradzie.

Jan Piekałkiewicz po powrocie do Polski w roku 1919 wstąpił do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie 1920 roku, a od 1921 współpracował z Polską Komisją Plebiscytową w Bytomiu. W roku 1920 rozpoczął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, organizując działy statystyki finansowej, kredytowej i komunikacyjnej. Uczestniczył także w organizowaniu i opracowywaniu pierwszego spisu powszechnego ludności RP w 1921 roku. W latach 1923–1933 J. Piekałkiewicz pełnił funkcję naczelnika Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu w Głównym Urzędzie Statystycznym.

W latach 1923–1924 pracował także jako docent, prowadząc zajęcia ze statystyki na Uniwersytecie Lwowskim. W roku 1924 Piekałkiewicz doktoryzował się na Uniwersytecie Poznańskim, a w latach 1925–1939 był profesorem statystyki w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie.

Jan Piekałkiewicz był też doradcą-ekspertem przy organizacji biura ekonomicznego Banku Polskiego (1924), a w latach 1925–1928 pełnił tę funkcję przy organizacji biur ekonomiczno-statystycznych Państwowego Banku Rolnego i Banku Gospodarstwa Krajowego. W 1926 roku został wiceprezesem zarządu nowo utworzonej Fabryki Przędzy i Tkanin Sztucznych „Chodaków”.

W 1923 roku J. Piekałkiewicz został członkiem komisji statystycznej Ligi Narodów ds. zunifikowania statystyki transportu, w 1927 – członkiem rzeczywistym Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, a od 1933 r. – referentem statystyki finansowej Międzynarodowego Instytutu Statystycznego.

W 1933 roku J. Piekalkiewicz wszedł w poczet członków rzeczywistych Towarzystwa Ekonometrycznego Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i członków honorowych Meksykańskiego Towarzystwa Geograficzno-Statystycznego. Pracował też w Radzie Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich. Należał do grona wybitnych statystyków polskich okresu międzywojennego.

Jan Piekalkiewicz współpracował z licznymi pismami i wydawnictwami naukowymi, publikował między innymi w: „Ekonomiście”, „Kwartalniku Statystycznym” (np. *Długi samorządu terytorialnego* – 1938/VI, z. 2; *XVIII Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego* – 1929/VI, z. IV; *Biuro statystyczno-ekonomiczne w instytucjach rolnego kredytu hipotecznego* – 1931/VIII, z. III, *XIX Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Tokio* – 1931/VIII, z. I), „Rolniku Ekonomiście”, „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”, „Społem”. Wchodził także w skład komitetów redakcyjnych takich wydawnictw statystycznych, jak: „Statystyka Pracy” (od 1927), „Rocznika Statystyki Miast Polskich” (1928–1930), „Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej”, „Kwartalnika Statystycznego” (1929–1931), wydawnictwa „Rzeczpospolita Polska. Atlas Statystyczny” (1930).

Jan Piekalkiewicz był autorem, współautorem lub redaktorem ponad 60 opracowań naukowych. Do jego podstawowych prac należą: *Atlas Statystyczny Polski* (wspólnie z Ignacym Weinfeldem i Edwardem Szturm de Sztremem, Warszawa 1925), *Statystyka* (Warszawa 1925, Lwów 1927), *O programie gospodarczym Polski* (współ z Bronisławem Balutkiewiczem, Warszawa 1926; praca nagrodzona na konkursie Banku Gospodarstwa Krajowego), *Staszic jako statystyk* (Lwów 1926), *Statystyka spółek akcyjnych* (1928), *Wydatki i dochody związków publiczno-prawnych* (Warszawa 1929), *Les travaux préliminaires sur les statistiques des finances publiques* (La Haye 1930), *Statystyka miejska w Polsce* (1930), *Le service statistique des banques de crédit agricole hypothécaire* (Madрид 1931), *Statistique du crédit hypothécaire* (La Haye 1933), *Sprawozdanie z badań składu ludności robotniczej w Polsce metodą reprezentacyjną. Na podstawie materiałów spisu powszechnego ludności z dnia 9 grudnia 1931 r.* (1934), *Wybory samorządowe, cz.1, Wybory do rad gromadzkich* (Warszawa 1938).

Jan Piekalkiewicz był aktywnym działaczem politycznym, szczególnie w okresie II wojny światowej. Związany ideowo i politycznie z ruchem ludowym, w roku 1926 wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego – „Piast”. Był zwolennikiem zjednoczenia ruchu ludowego. Od 1931 roku należał do Stronnictwa Ludowego (SL), zajmując się głównie zagadnieniami samorządowymi. Z powodu działalności w SL Piekalkiewicz został w GUS przeniesiony na emeryturę.

W 1938 roku na Kongresie Stronnictwa w Krakowie został wybrany członkiem Rady Naczelnej SL. Wchodził także do Zarządu Wojewódzkiego SL w Warszawie. Przez wiele lat należał do koła przyjaciół Związku Młodzieży Wiejskiej RP. W latach

1936–1939 był sekretarzem Zarządu Spółdzielni Wydawniczej „Prasa Ludowa”, finansującej wydawanie naczelnego organu SL – *Zielony Sztandar*.

W czasie okupacji Jan Piekalkiewicz był członkiem władz naczelných konspiracyjnego SL. W latach 1942–1943 sprawował funkcję Delegata Rządu na Kraj. Za jego aprobatą w grudniu 1942 roku powstała Rada Pomocy Żydom przy Delegaturze Rządu. Rozszerzona też została akcja gromadzenia dokumentacji zbrodni niemieckich przy Delegaturze Rządu oraz akcja opieki nad więźniami politycznymi w więzieniach i obozach koncentracyjnych.

19 lutego 1943 roku J. Piekalkiewicz został aresztowany przez gestapo w Warszawie, w drodze na konspiracyjne zebranie. Przebywał w areszcie śledczym przy al. Szucha, a następnie w więzieniu na Pawiaku, gdzie zmarł 19 czerwca 1943 roku, w wyniku tortur i kompletnego wyniszczenia organizmu z powodu odmawiania przyjmowania posiłków.

Jan Piekalkiewicz został pochowany na Cmentarzu Bródnowskim w Warszawie, a 25 VII 1946 roku jego szczątki przeniesiono na Cmentarz Powązkowski, do grobu rodzinnego jego żony.

Pośmiertnie Jan Piekalkiewicz został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

Źródła

- Duraczyński E., *Niektóre kierunki działalności delegata rządu Jana Piekalkiewicza*. Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego, 1963, nr 3.
- Szaflik J.R., *Początki konspiracyjnego ruchu ludowego*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1973.
- Terej J.J., *Piekalkiewicz Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, tom 26, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN. Wrocław-Warszawa-Kraków 1981, s. 56-58.
- Wspomnienia więźniów Pawiaka (1939–1944)*, praca zbiorowa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1964.
- Bibliografia wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego 1918–1968*, GUS, Warszawa 1968.
- Sylwetki Statystyków Polskich*, GUS, Warszawa 1993.
- Sylwetki Statystyków Polskich*, GUS, Warszawa 1998.
- Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca.

PLATT CZESŁAW (1925–1995)

Urodziłem się 6 III 1925 r. we wsi Budziszcze powiatu brasławskiego na Wileńszczyźnie. Ojciec mój był leśniczym lasów państwowych. Do szkoły zacząłem uczęszczać w 1932 r., która mieściła się w odległej od nas o 2 km wsi Szumieli. W 1938 r. ukończyłem sześcioklasową szkołę powszechną w Brasławiu i zdałem egzamin do gimnazjum znajdującym się również w tym mieście. Z chwilą rozpoczęcia się drugiej wojny światowej przerwałem naukę, a w lutym 1940 r. jako rodzina leśniczego zostaliśmy przesiedleni przez władze radzieckie do okręgu omskiego, zamieszkując w osiedlu Bojaryk rejonu Niżnaja Taida.

Tak napisał w lutym 1954 roku w swoim życiorysie Czesław Platt, student drugiego roku matematyki na studiach drugiego stopnia, starając się o pracę w Katedrze Matematyki Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie. Na Syberii przez rok uczęszczał do szkoły podstawowej, a później został oddelegowany do pracy w lesie. Łatwo zgadnąć, jakie były dalsze losy młodego Polaka. Następne trzy lata to okres ciężkiej pracy, złego odżywiania i wielu chorób. W sierpniu 1943 roku zgłasza się do organizowanego w Sielcach nad Oką Wojska Polskiego. W wojsku był na pierwszej linii frontu i przeszedł cały szlak bojowy od Oki do Łaby. W styczniu 1945 roku podczas zdobywania Warszawy został ranny. Za swoje poświęcenie i czyny bojowe uhonorowano go Krzyżem Walecznych i Medalem Zasłużony na Polu Chwały. W lutym 1946 roku kończy służbę wojskową i podejmuje pracę fizyczną w Bydgoszczy. We wrześniu tegoż roku z Syberii wracają jego rodzice i zamieszkują w Olsztynie. Tam przenosi się Czesław Platt i podejmuje pracę w Dyrekcji Lasów Państwowych. W Olsztynie rozpoczyna naukę w Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych. Maturę zdaje w 1949 roku i podejmuje studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. W okresie studiów interesuje się topologią i teorią miary. Pracę magisterską na temat *Związki między miarą liniową Hausdorfa a długością klasyczną* pisze pod kierunkiem prof. Edwarda Marczewskiego. Studia kończy w roku 1954 i 15 lipca tegoż roku rozpoczyna pracę w Katedrze Statysty-

ki Matematycznej Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie, przemianowanej na Akademię Rolniczo-Techniczną.

Potrzeby naukowe i dydaktyczne uczelni sprawiają, iż profesor zainteresował się zastosowaniami rachunku prawdopodobieństwa oraz statystyki matematycznej w genetyce i doświadczalnictwie zootechnicznym, rolniczym i rybackim. W roku 1964 uzyskuje stopień doktora nauk matematyczno-fizycznych na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *O rozkładzie płci w miotach trzody chlewnej i modelach probabilistycznych z nim związanych*, opracowanej pod kierunkiem prof. Juliana Perkała. W pracy tej rozważona została hipoteza, że u świń proces przekazywania płci potomstwu jest zgodny ze schematem Coolidge'a. Wiele prac z tego okresu (np. *Określenie liczebności grup w doświadczeniach zootechnicznych* (1967) czy *O rozkładzie płci kurcząt wylęzonych z jaj kolejno znoszonych w okresie jednego roku i o sekwencji płci tych kurcząt* (1973)) było opracowanych wspólnie z przedstawicielami nauk przyrodniczych i publikowanych w „Zeszytach Naukowych WSR” czy później ART. Prace głównie były poświęcone metodom opracowania materiału empirycznego. Duże zainteresowanie wśród biometryków wzbudziły też wyniki badań nad określeniem liczebności grup w doświadczeniach zootechnicznych, zastosowanie analizy kowariancji w naukach przyrodniczych oraz zastosowanie analizy regresji w zootechnice i rybactwie.

Prowadzonymi badaniami profesor znacznie przyczynił się do popularyzacji metod statystyki matematycznej w szeroko pojętych badaniach rolniczych. Efektem dodatkowym było rozbudzenie zainteresowania rozwojem tych metod wśród pozostałych pracowników katedry, której kierownikiem profesor został w roku 1969. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych zainteresowania naukowe profesora uległy pewnym zmianom. Do najważniejszych osiągnięć tego okresu zaliczyć należy prace poświęcone pewnej metodzie estymacji współczynników regresji wielokrotnej. W 1940 roku A. Wald w pracy *The fitting of straight lines if both variables are subject to error* („Ann. Math. Statist.”, 11) zaproponował metodę wyznaczania współczynników regresji wielokrotnej przez podziały próby. Pewnej modyfikacji tej metody dla prostej regresji dokonał Z. Helwig (znana w literaturze jako metoda 2-punktów). W pracach: *On estimation of multiple regression coefficients by the p-point method* („Aplicaciones Mathematicae” 1988, 20.1, s. 53-65), *On the robustness of multiple regression coefficient estimators obtained by the p-point method* („Aplicaciones Mathematicae” 1990, 20.2, s. 203-210) i *The generalized p-point method of estimation of regression coefficients* („Aplicaciones Mathematicae” 1993, 21.4, s. 461-479) profesor zamieścił wyniki uzyskane wspólnie z dr. Zbigniewem Paprzyckim. Znajdujemy w nich uogólnienie metody estymacji współczynników regresji wielokrotnej metodą podziałów próby. Uogól-

nienie to polega na tym, że w równaniu regresji zmienne niezależne są dowolnymi zmiennymi losowymi. We wspomnianych pracach dokonano też analizy własności uzyskanych estymatorów. Sformułowano i udowodniono twierdzenia, przy bardzo ogólnych założeniach co do podziałów próby, że proponowane estymatory są nieobciążone, zgodne i asymptotycznie normalne. Ciekawe są też prace, w których pokazano zastosowanie tych metod do opracowania pomiarów geodezyjnych. Jeżeli mówimy o wykorzystaniu metod statystycznych w geodezji, to interesująca jest praca *O rozróżnianiu obiektów na powierzchni Ziemi za pomocą rejestracji fotograficznych metodami składowych głównych* czy zamieszczona w roku 1995 w Manuscripta Geodaetica praca poświęcona analizie własności rozkładu Romanowskiego (*About some properties of the Romanowski distributions*). Współautorem tej ostatniej pracy jest dr Z. Paprzycki.

Praca na uczelni to nie tylko badania naukowe. Profesor cieszył się opinią bardzo dobrego wykładowcy. Świadczą o tym podręczniki i skrypty jego autorstwa, chętnie polecane studentom na wszystkich uczelniach rolniczych w kraju. Szczególne uznanie zdobyły wydane przez PWN *Problemy rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej* oraz *Zastosowania programowania liniowego w rolnictwie i przemyśle spożywczym*. Pisząc swoje podręczniki, profesor językiem prostym i zrozumiałym przedstawiał pojęcia niezbędne do zrozumienia prezentowanej teorii i ilustrował je przykładami, które konstruował na podstawie materiału empirycznego uzyskanego od przedstawicieli nauk przyrodniczych. We wstępie do jednego ze swoich podręczników profesor napisał:

W książce podano wiele przykładów z dziedziny zastosowań. Przykłady te są oparte na autentycznym materiale dostarczonym przez specjalistów.

I dalej:

Bardzo często umieszczone w niej przykłady są problemami spotykanymi przez ekonomistę rolnika czy też hodowcę w praktyce.

W tym miejscu należy wspomnieć o wkładzie i zaangażowaniu profesora w rozwój kadry naukowej. Był promotorem 8 przewodów doktorskich, recenzował 23 rozprawy doktorskie i dwie habilitacyjne.

Profesor cieszył się uznaniem środowiska naukowego. Świadczy o tym chociażby jego działalność organizacyjna. Profesor Czesław Platt był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Biometrycznego i wieloletnim członkiem jego Rady Naukowej. Uczestniczył w pracach Biometric Society i Bernoulli Society. Na forum tych organizacji wygłaszał wiele referatów naukowych. Prezentując osiągnięcia profesora, nie spo-

sób nie wspomnieć o jego roli w integracji środowiska matematycznego Olsztyna. W 1973 roku zorganizował Oddział Polskiego Towarzystwa Matematycznego, którego pracami kierował przez 22 lata. W tym samym roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie zorganizował Zakład Matematyki i przez cztery lata był jego kierownikiem.

Jeszcze jeden – mało znany fakt z życia prof. Czesława Platta. Profesor był bardzo zaangażowany w budowę i podtrzymywanie związków z młodzieżą polską zamieszkałą na terenie Białorusi. Utrzymywał kontakty z Krajoznawczo-Historycznym Muzeum w Brasławiu. Wygłaszał tam referaty, a nawet opracował publikację historyczną w języku białoruskim (*Genealogia rodu zabau gerba Kas'cesa i jego suvjaz' z Braslauscynaj i insymi zemlami Belarusi*). We wrześniu 1995 roku wyruszył do Mińska na Białorusi. Tym razem na międzynarodową konferencję ze statystyki matematycznej. Wygłosił tam referat pt. *Analiza komputerowa danych i modelowanie*. Profesor zasłabł w czasie konferencji. Został umieszczony w miejscowym szpitalu. Zmarł 20 września 1995 roku.

Źródła

Materiały archiwalne Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

- Sikorski K., *40 lat pracy naukowej i dydaktyczno-wychowawczej w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie profesora doktora Czesława Platta*. Acta Akademii Agriculturae Ac Technice Olstenensis. Geodaesia et Ruris Regulatio 1995, No. 26.
- Kasietczuk B., *Profesor Czesław Platt (1925–1995)*. Krajowa Konferencja Zastosowań Statystyki, Mierki 12-14 czerwca 1995.

BERNARD KASJETCZUK

PRZYBYSZ TADEUSZ (1929–2007)

Tadeusz Przybysz urodził się 24 grudnia 1929 roku w Mirczu, powiat Hrubieszów w województwie lubelskim, w rodzinie chłopskiej. Lata, w których kształtowała się osobowość profesora, to tragiczny okres II wojny światowej. W tym czasie wielu mieszkańców Zamojszczyzny trafiło do obozów. On także znalazł się w Obozie dzieci Zamojszczyzny. Fakt ten pozostawił na całe życie ślady na zdrowiu i w psychice dorastającego chłopca.

Przejawiane od wczesnych lat zainteresowania matematyką Tadeusz Przybysz rozwijał, ucząc się w Gimnazjum im. Bartosza Głowackiego w Tomaszowie Lubelskim i Liceum Ogólnokształcącym im. Hetmana Jana Zamojskiego w Zamościu, w klasie o profilu matematyczno-fizycznym.

Zdobywanie wiedzy kontynuował na studiach wyższych. Studia pierwszego stopnia w zakresie matematyki odbył na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Po ich ukończeniu w roku 1952 podjął dwuletnie studia magisterskie na Uniwersytecie Warszawskim. Dyplom magistra matematyki o specjalności statystyka matematyczna otrzymał w 1954 roku. Pracę magisterską przygotował pod kierunkiem prof. Marka Fiszera w zakresie zastosowań statystycznych.

1 sierpnia 1954 roku Tadeusz Przybysz rozpoczął pracę na Wydziale Rolnym UMCS. Został zatrudniony na stanowisku asystenta w Katedrze Statystyki Matematycznej, która od 1955 roku weszła w skład utworzonej nowej samodzielnej uczelni – Wyższej Szkoły Rolniczej. Na stanowisku tym pracował w latach 1954–1955, a w latach 1955–1964 był zatrudniony na stanowisku starszego asystenta. Początki pracy w okresie powojennym także nie były łatwe. Jak napisał w swoich notatkach: „Trzeba było nie lada zapału i energii, aby w tych warunkach spełniać nie tylko zadania dydaktyczne, ale prowadzić także własną pracę naukową”.

Liczne konsultacje prac magisterskich studentów WSR i pracowników naukowych, z którymi zwracano się do katedry, skłoniły T. Przybysza do podjęcia w roku 1957 stu-

diów na Wydziale Rolniczym WSR. Ukończył je w 1962 roku, uzyskując stopień inżyniera rolnictwa. W latach 1957–1959 był uczestnikiem kursu na temat „Statystyka matematyczna i podstawy doświadczalnictwa”, zorganizowanego przez Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Rolnictwa NOT w Warszawie, zakończonego egzaminem. Wykładowcami na tym kursie byli między innymi Witold Kupić i Aleksander Ryszard Wójcik.

To wielokierunkowe wykształcenie umożliwiło magistrowi T. Przybyszowi podjęcie badań naukowych oraz współpracy z naukowcami z dziedziny szeroko pojętego rolnictwa. Jego badania koncentrowały się na zastosowaniach metod matematycznych i statystycznych w teorii eksperymentów rolniczych, zarówno przy planowaniu doświadczeń, jak i analizie uzyskiwanych wyników, co służyło poprawnemu formułowaniu wniosków.

Początkowo zainteresowania naukowe T. Przybysza skupiały się na układach eksperymentalnych o rozszczepionych jednostkach i ich zastosowaniach do doświadczeń wieloletnich i z roślinami wieloletnimi. Tej tematyki dotyczyła też jego rozprawa doktorska pt. *Pojedyncze i wielokrotne doświadczenia oparte na zasadzie rozszczepionych poletek*. Na jej podstawie w czerwcu 1964 roku uzyskał stopień doktora na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie. Promotorem T. Przybysza był prof. Wiktor Oktaba, a recenzentami prof. Regina Elandt z Poznania i prof. Zygmunt Nawrocki z Warszawy.

Kolejne lata pracy, już na stanowisku adiunkta (1964–1968), a szczególnie współpraca ze specjalistami rolnikami, skierowały jego zainteresowania naukowe na problematykę związaną z doświadczeniami płodozmianowymi. Opracowaniem matematycznym teorii tych doświadczeń i ich analizy w owym czasie w Polsce nikt się nie zajmował, a i na świecie tylko nieliczni naukowcy podejmowali te badania. Byli nimi: F. Yates i H.D. Paterson z Anglii, T.P. Abraham i K.N. Agrawal z Indii w latach pięćdziesiątych oraz G.E. Battes, W.A. Fuller i W.D. Shrader w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia. Profesor T. Przybysz był pierwszym naukowcem w Polsce, który głęboko zagłębił się w tej problematyce i stał się jednym z nielicznych, w dalszym ciągu, specjalistów w owej dziedzinie.

Prowadzone w zakresie tej problematyki badania, widziane zarówno od strony matematycznej, jak i rolniczej, zaowocowały rozprawą habilitacyjną pt. *Statystyczne metody porównywania płodozmianów*. Na jej podstawie T. Przybysz 30 marca 1977 roku uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie doświadczalnictwa rolniczego na Wydziale Rolnym Akademii Rolniczej w Lublinie.

Pracując stale na tej samej uczelni, w latach 1968–1982 był zatrudniony na stanowisku docenta; do roku 1970 na Wydziale Rolniczym, a po przeniesieniu katedry na Wy-

dział Techniki Rolniczej na tym nowym wydziale. W latach 1982–1991 był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego, a od roku 1991 do przejścia na emeryturę w 2000 roku na stanowisku profesora zwyczajnego. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał 8 kwietnia 1982 roku, a zwyczajnego w roku 1991.

Warto jeszcze dodać, że w latach 1990–2000 profesor był zatrudniony równocześnie na Wydziale Ekonomicznym w Rzeszowie, będącym Filią Akademii Rolniczej w Krakowie, a od 1 października 2000 roku do ostatnich chwil życia pracował na stanowisku profesora Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Zamościu.

Do najważniejszych osiągnięć naukowych prof. T. Przybysza należy zaliczyć: w problematyce płodozmianowej uogólnienie metody Yatesa, wprowadzenie metody analizy i porównania płodozmianów z uwzględnieniem rośliny testowej, sformułowanie kilku modeli dla doświadczeń płodozmianowych, takich jak hierarchicznego, kombinacji klasyfikacji krzyżowej z hierarchiczną oraz modelu wynikającego z połączenia układu z rozszczepionymi jednostkami z układem o blokach niekompletnych. Dla poszczególnych modeli zostały podane: wzory określające estymatory parametrów, właściwa postać analizy wariancji do testowania hipotez, a także wartości oczekiwane odpowiednich średnich kwadratów, co było podstawą do tworzenia testów statystycznych. Istotnym aspektem w tej tematyce jest porównywanie płodozmianów. Kilka prac poświęconych temu problemowi rozróżnia sytuacje z równą i różną liczbą rotacji. Pokazane są też metody dla porównań płodozmianów w zależności od ich liczby.

Dla szczególnego modelu w doświadczeniu płodozmianowym, wyrażonego w postaci kombinacji klasyfikacji krzyżowej z hierarchiczną, z zastosowaniem plonów przeliczeniowych, opracowana została metoda analizy kowariancji, podano dokładne postaci estymatorów parametrów oraz testy hipotez dla płodozmianów i zależności regresyjnej od zmiennej towarzyszącej.

Profesor zajmował się również analizą doświadczeń płodozmianowych, w których liczba lat prowadzenia doświadczenia jest wielokrotnością długości rotacji. Model takiego doświadczenia uwzględnia wówczas liczbę pełnych cykli rotacji roślin w płodozmianie, a wyznaczone oceny efektów rotacyjnych i interakcji rotacji z płodozmianami mogą dostarczyć wskazówek odnośnie wyboru optymalnego zmianowania.

Zaproponowane przez prof. T. Przybysza zastosowanie teorii układów o blokach niekompletnych do analizy doświadczeń płodozmianowych pozwoliło poszerzyć teorię analizy doświadczeń płodozmianowych przez wyznaczenie wskaźników efektywności układów z powtarzającą się w płodozmianach tą samą rośliną oraz podać warunek spójności układu umożliwiające wybór właściwego płodozmianu ze względu na estymowalność efektów obiektowych. Warunek spójności daje możliwość wyboru jednego

z dwóch sposobów analizy statystycznej albo z uwzględnieniem rośliny testowej, albo plonów przeliczeniowych.

Profesor T. Przybysz był zaangażowany w kształcenie młodej kadry naukowej. Był promotorem 6 przewodów doktorskich, w tym dwa doktoraty były efektem współpracy w ramach tematyki płodozmianowej. Był też opiekunem 8 prac magisterskich.

Do dorobku naukowego profesora, poza rozprawami doktorską i habilitacyjną, należy zaliczyć 54 publikacje naukowe w specjalistycznych czasopismach krajowych i zagranicznych, 26 referatów i komunikatów, podręcznik pt. *Elementy ekonomii matematycznej i matematyki finansowej* oraz trzy inne publikacje. Wyniki swoich badań prezentował także na licznych zagranicznych (np. Francja, Finlandia, Dania) i krajowych konferencjach naukowych.

Był wysoko cenionym recenzentem, czego dowodem jest liczba recenzji: 29 prac doktorskich, 16 prac habilitacyjnych, 8 wniosków o tytuł profesora oraz 7 wniosków na stanowisko profesora. Był także autorem 24 recenzji projektów badawczych KBN oraz bardzo licznych publikacji dla wydawnictw różnych czasopism naukowych.

Podczas pracy na uczelni profesor pełnił funkcję prodziekana Wydziału Rolniczego (1966–1970), prodziekana, a następnie dziekana Wydziału Techniki Rolniczej (1970–1975) i prorektora Akademii Rolniczej (1975–1981). Brał czynny udział w pracach licznych komisji uczelnianych i wydziałowych, takich jak: Senacka Komisja Budżetowa czy Komisja Dydaktyczna, Komisja ds. Rozwoju Kadr, Komisja ds. Rozwoju Wydziału czy Komisja Biblioteczna.

Był kierownikiem Zespołu Dydaktycznego przekształconego w Zakład Teorii Eksperymentu i Biometrii (1970–1972) w Katedrze Statystyki Matematycznej, a następnie w Instytucie Zastosowań Matematyki (1973–2000). W latach 1990–2000 do chwili przejścia na emeryturę był dyrektorem tego instytutu.

Profesor, mimo iż całe życie był związany z lubelską uczelnią, w latach 1990–2000 pracował równocześnie w Katedrze Organizacji Produkcji Rolniczej na Wydziale Ekonomii w Rzeszowie – filii Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie – oraz od 1 października 2000 roku do ostatnich dni życia w Katedrze Informatyki i Inżynierii Wiedzy Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Zamościu.

Przez wiele lat był konsultantem naukowym Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa oraz Państwowego Instytutu Weterynarii w Puławach. W tym ostatnim Instytucie był także egzaminatorem na egzaminach doktorskich. Był również konsultantem Zakładu Ssaków PAN w Białowieży i Instytutu Sadownictwa w Warszawie, członkiem Komisji Zastosowań Matematyki Komitetu Nauk Matematycznych PAN.

Działalność profesora daleko wykraczała poza ramy uczelni i współpracę z instytutami naukowymi. Tadeusz Przybysz aktywnie uczestniczył w działalności licznych towa-

rzystw naukowych. Był członkiem Komisji Polskiego Towarzystwa Matematycznego ds. Nauczania Matematyki w akademiach rolniczych i ekonomicznych. Był jednym z założycieli Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, członkiem Rady Naukowej tego towarzystwa i do ostatnich dni działał w Komitecie Redakcyjnym czasopisma „Colloquium Biometricum”, wydawanego przez to towarzystwo. Był też członkiem rzeczywistym Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, gdzie w latach 1984–1993 pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego IV Wydziału Nauk Technicznych. Należał do International Biometric Society oraz Bernoulli Society for Mathematical Statistics and Probability. W latach 2003–2007 był członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „Acta Agrophysica”.

Profesor nie ograniczał się do pracy w redakcjach czasopism. Był też redaktorem działu Statystyka matematyczna i doświadczalnictwo oraz wielu haseł wydanego w czterech tomach *Słownika agro-bio-technicznego*, zawierającego hasła w sześciu językach.

Profesor T. Przybysz był doskonałym dydaktykiem, umiejącym nawiązywać dobre kontakty z młodzieżą. Wysoka ocena studentów wyrażona została w przyznaniu mu przez nich tytułu „Homo Didacticus”. Doceniały go również władze uczelni, przyznając mu Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz honorowy tytuł Zasłużony Nauczyciel PRL.

Tadeusz Przybysz prowadził zajęcia z takich przedmiotów, jak: matematyka, rachunek prawdopodobieństwa, statystyka matematyczna, doświadczalnictwo, ekonomia matematyczna oraz matematyka finansowa i ubezpieczeniowa o różnym stopniu ich zaawansowania.

W latach 1956–1959 działał we władzach Zarządu Uczelnianego i Głównego ZNP oraz w Związku Młodzieży Wiejskiej, będąc (1963–1967) przewodniczącym asystentkiego koła tego związku.

Profesor za pracę naukowo-dydaktyczną i aktywną, wielokierunkową działalność wielokrotnie był odznaczany i wyróżniany. Otrzymał Krzyż Kawalerski i Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (Polonia Restituta), a także Złoty Krzyż Zasługi i Srebrny Krzyż Zasługi, Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Złotą Odznakę ZNP, siedem nagród ministra i wiele nagród rektora.

Profesor T. Przybysz był wspaniałym człowiekiem, pełnym życzliwości dla innych, służącym im radą i pomocą. Jego rzeczowe i spokojne wypowiedzi niejednokrotnie łagodziły zaistniałe spory. Był jednocześnie człowiekiem bardzo skromnym.

Profesor był żonaty i miał dwie córki.

Zmarł nagle 21 listopada 2007 roku, pozostawiając jeszcze wiele niezrealizowanych planów. Pochowany został w Lublinie na cmentarzu przy ulicy Unickiej.

Źródła

Archiwum UP w Lublinie.

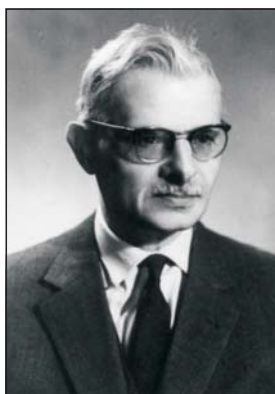
Bronowicka-Mielniczuk U., Wesołowska-Janczarek M., Problemy doświadczeń płodowozmianowych w pracach profesora Tadeusza Przybysza. *Colloquium Biometricum* 2008, 38, s. 9-22.

Pawłowski F., *Samodzielni pracownicy naukowo-dydaktycznie Akademii Rolniczej w Lublinie w latach 1944–1996*. Wyd. AR, Lublin 1998.

Wesołowska-Janczarek M., *Profesor Tadeusz Przybysz (1929–2007)*. Aktualności Akademii Rolniczej w Lublinie 2008, R. XII, nr 1(45), s. 10.

Wesołowska-Janczarek M. *Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Przybyszu (1929–2007)*. *Colloquium Biometricum* 2008, 38, s. 7-9.

MIROŚLAWA WESOŁOWSKA-JANCZAREK

PUCHALSKI TADEUSZ (1908–1979)

Tadeusz Puchalski urodził się 10 stycznia 1908 roku w Kowlu (byłe województwo wołyńskie), w rodzinie inteligenckiej. W 1928 roku otrzymał świadectwo dojrzałości w Gimnazjum Państwowym im. Króla Zygmunta Augusta w Białymstoku i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, które ukończył w roku 1933. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Warszawie. Podczas wojny był zatrudniony jako sprzedawca w placówkach „Społem” na terenie Lublina, Zamościa, Kraśnika, Łowicza i Tomaszowa Mazowieckiego.

W roku 1945 uzyskał dyplom magistra nauk ekonomicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Doktoryzował się na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego w roku 1948, na podstawie rozprawy pt. *Place realne pracowników Kolei Państwowych w r. 1945 i 1946*. Docentem został w roku 1959, a w 1970 otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych.

Od maja 1945 roku Tadeusz Puchalski związał się z Poznaniem. Tu po zakończeniu wojny podjął pracę w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, a następnie w latach 1946–1951 był nauczycielem w Liceum Handlowym i Technikum Finansowym oraz dyrektorem Ośrodka Kształcenia i Doskonalenia Kadr Pedagogicznych. W tym czasie rozpoczął również działalność w szkolnictwie akademickim, którą prowadził po kres swoich dni. W latach 1948–1949 był asystentem-wolontariuszem, a do roku 1952 asystentem na Uniwersytecie Poznańskim. Od 1953 do 1966 roku był zastępcą profesora, a następnie docentem w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu i równocześnie w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie (do 1959) oraz w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu (od 1960). W latach 1966–1978, najpierw jako docent, potem jako profesor, pracował już tylko w Wyższej Szkole Ekonomicznej (Akademii Ekonomicznej) w Poznaniu. W końcu września 1978 roku przeszedł na emeryturę, nadal prowadząc w tej uczelni działalność dydaktyczną i naukową.

Zajęcia dydaktyczne i organizatorskie Tadeusza Puchalskiego koncentrowały się w Wyższej Szkole Ekonomicznej (późniejsza Akademia Ekonomiczna, obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Tutaj początkowo kierował Zakładem Statystyki Matematycznej, a potem Zakładem Statystyki Ogólnej w Katedrze Statystyki. W 1965 roku objął kierownictwo tej katedry. Po zmianach organizacyjnych uczelni był w niej kolejno dyrektorem Instytutu Statystyki i Ekonometrii oraz Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej. Pełniąc te funkcje, w znacznej mierze przyczynił się do ilościowego i jakościowego rozwoju zespołu pracowników tych jednostek organizacyjnych, rozbudowy ich zaplecza naukowo-technicznego, rozwoju badań i ulepszenia działalności dydaktycznej. W tej uczelni był także prodziekanem Wydziału Ogólno-Ekonomicznego, organizatorem i wykładowcą Podyplomowego Studium Statystyki oraz wieloletnim kierownikiem Podyplomowego Studium Ekonomiki Przemysłu dla Inżynierów.

Tadeusz Puchalski wykładał też w Wyższej Szkole Rolniczej (obecnie Uniwersytet Przyrodniczy) w Poznaniu, był w niej prodziekanem Wydziału Leśnego oraz kierownikiem Zakładu Administracji i Rachunkowości Leśnej, a później Katedry Ekonomiki Leśnictwa. Kierował również Katedrą Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie i wykładał w tej uczelni. Przez wiele lat prowadził zajęcia dydaktyczne w Bydgoszczy, współpracował z Instytutem Zachodnim i Wojewódzkim Urzędem Statystycznym w Poznaniu oraz Głównym Urzędem Statystycznym w Warszawie.

Profesor Tadeusz Puchalski był aktywnym członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Należał do Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, a w jego poznańskim oddziale od 1968 do 1976 roku pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Statystyki i Ekonometrii. Był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN.

Dorobek naukowy Tadeusza Puchalskiego obejmuje liczne książki, artykuły, podręczniki, skrypty i recenzje (łącznie ponad 60 pozycji publikowanych). Wyróżnić w nim można kilka nurtów tematycznych, wśród których na specjalną uwagę zasługują prace z dziedziny statystyki transportu morskiego (np. *Sezonowość przewozów w transporcie morskim*, 1958), międzynarodowego obrotu drzewnego (*Bilans drzewny krajów RWPG*, 1971; *Bilans drzewny Polski*, 1971), warunków bytowych ludności (*Próba analizy wydatków rodzin robotniczych w Polsce*, 1959; *Warunki bytowe ludności NRF w porównaniu z innymi krajami*, 1965; *Warunki bytowe ludności krajów europejskich*, 1968) i statystyki handlu (*Eksport NRF*, 1962; *Import NRF*, 1963; *Tendencje rozwojowe w handlu zagranicznym*, 1966; *Badanie wpływu lokalizacji sklepu detalicznego na wahania sezonowe sprzedaży*, 1974).

Profesor Tadeusz Puchalski konsekwentnie starał się o zapewnienie studentom odpowiednich pomocy dydaktycznych. Wyrazem tej troski są zwłaszcza liczne podręczniki

(głównie *Statystyka* (1969) i *Elementy statystycznej kontroli jakości produkcji* (1970) oraz *Statystyka opisowa* (1973) i *Wnioskowanie statystyczne* (1973)), które doczekały się kilku wydań, a także skrypty i materiały do ćwiczeń z teorii statystyki, rachunku prawdopodobieństwa, statystyki opisowej i matematycznej oraz statystycznej kontroli jakości (m.in. *Ćwiczenia ze statystyki*, cz. I–V, 1972 i *Ćwiczenia ze statystycznej kontroli jakości produkcji*, cz. I i II, 1972). Cechują się one wysokim poziomem merytorycznym i dydaktycznym (podkreślali to wybitni recenzenci krajowi i zagraniczni), co sprawia, że nadal pojawiają się na listach polecanej literatury specjalistycznej.

Tadeusz Puchalski przede wszystkim był nauczycielem statystyki, który wykształcił wielu adeptów tej dyscypliny i przyczynił się do podniesienia kwalifikacji statystycznych licznej rzeszy praktyków gospodarczych. W uznaniu osiągnięć został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i wyróżniony odznakami honorowymi za zasługi w rozwoju Poznania oraz województwa poznańskiego i bydgoskiego.

Profesor Tadeusz Puchalski cieszył się sympatią studentów, był przez nich nazywany Dziadkiem lub Puchatkiem. Lubił wystawiać oceny pozytywne na egzaminie nawet z tak trudnego przedmiotu, za jaki uchodziła statystyka matematyczna. Jako przełożony wyróżniał się życzliwością, skromnością, szczerością, konkretnością i zaufaniem do innych. Jeśli nawet komuś nie pomógł, to z pewnością mu nie zaszkodził. Nie uprzedzał się do nikogo, odnosił się z szacunkiem do każdego. Był przy tym bardzo skryty, nie lubił się zwierzać, o kłopotach własnych nie mówił nigdy, maskował wiele emocji postawą dżentelmena ukrywającego się za zasłoną bardzo pozytywnie traktowanego snobizmu. Nie lubił intryg, plotek, niedomówień i podobnych praktyk. Czasem w starciach intelektualnych powalał na kolana przeciwników krótkim „nie wiem” lub z rozbrajającą szczerością przyznawał się do błędu. Do współpracowników mówił: „Chwalcie się sami, bo nikt inny tego lepiej nie zrobi”, a oni musieli sami o sobie pisać opinie, które sygnował bez zastrzeżeń lub uzupełniał wyłącznie pozytywnymi fragmentami. Był nad wyraz konkretny w słowie i czynie. Decydował szybko, nie lubił „dzielić włosa na czworo”. Pracował systematycznie i skutecznie, doceniał „higieniczne” – jak mówił – warunki pracy (słyszał z tego, że wychodził bez słowa z każdego posiedzenia, które przedłużało się ponad dwie godziny). Kochał muzykę, poezję i malarstwo, zachwycał się przyrodą, lubił podróżować po Polsce i świecie.

Profesor Tadeusz Puchalski zmarł niespodziewanie 30 października 1979 roku w Poznaniu, gdzie został pochowany na Cmentarzu Junikowskim. W pamięci uczniów i współpracowników pozostaje jako umysł otwarty na wszystko co nowe, dobre i pożyteczne, uosobienie życzliwości i czynności, nauczyciel i wychowawca niestrudzony, przełożony troskliwy i spolegliwy.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 115-116, 312-316 i 325.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kruszka K., *Profesor Tadeusz Puchalski*. „Poznańskie Roczniki Ekonomiczne” 1984, t. XXX, s. 290-291.

Kruszka K., *Tadeusz Puchalski*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 193-196.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1975, s. 63.

Statystyczna karta historii Poznania. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 228-229.

Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 108.

KAZIMIERZ KRUSZKA

PYTKOWSKI WACŁAW (1904–1989)

Wacław Pytkowski urodził się 2 lipca 1904 r. w Lubiczynie w powiecie włodawskim. Gimnazjum państwowe ukończył w Siedlcach. Studiował matematykę specjalizując się w statystyce i rolnictwie (specjalizacja Ekonomia i Organizacja Gospodarstw) u profesora Moszczyńskiego. Studia ukończył na SGGW w Warszawie z medalem i odznaczeniem w 1930 r. Praca dyplomowa nosiła tytuł *Zastosowanie korelacji w ekonomice*. Był studentem profesora Jerzego Neymana. Tytuł inżyniera rolnika uzyskał w 1931 w Katedrze Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich SGGW w Warszawie. Odtąd przysługiwał mu tytuł magistra nauk agrotechnicznych. Od 1926 r. pracował jako asystent w Zakładzie Statystyki Matematycznej i w Zakładzie Ekonomiki i Organizacji SGGW w Warszawie oraz w kółkach rolniczych jako instruktor. Na przełomie 1930/31 r. odbył roczną praktykę w gospodarstwie chłopskim. W roku 1932 wrócił do pracy naukowej na SGGW jako asystent – wolontariusz, a jednocześnie zatrudniony był w Polskiej Izbie Rolniczej na stanowisku naczelnika, a od 1935 r. do wojny na stanowisku dyrektora. Od 1939 do 1945 r. zarządzał majątkiem ziemskim Wronów w powiecie opatowskim jako kierownik gospodarstwa.

W latach 1945–1950 pełnił obowiązki kierownika Zakładu Statystyki Matematycznej SGGW w Warszawie. Od września 1946 r. do końca 1948 r. był zarządcą majątków Grudów i Brwinów należących do SGGW w Warszawie. Po wojnie został także kierownikiem Działu Rachunkowości Rolnej w Instytucie Puławskim, funkcję tę pełnił do 1950 r. Pod koniec 1950 r. został osadzony w areszcie śledczym. Po wyjściu na wolność przez rok zajmował się szewstwem jako chałupnik. W okresie 1952–1957 pracował w Państwowym Instytucie Matematycznym jako samodzielny pracownik naukowy, w Państwowym Instytucie Melioracji Użytków Zielonych (prace zlecone) i Polskim Komitecie Normalizacyjnym. Po październiku 1956 r. został reaktywowany jako adiunkt w Zakładzie Statystyki Matematycznej Wydziału Rolnego SGGW w Warsza-

wie. Stopień doktora nauk rolniczych uzyskał w 1957 r. na Wydziale Rolnym WSR w Poznaniu na podstawie pracy pt. *Zdolność towarowa gospodarstw wiejskich*. Od 1958 r. podjął pracę w WSR w Poznaniu jako samodzielny pracownik naukowy. Od 1960 r. jako docent objął kierownictwo Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa.

Interesował się głównie zastosowaniami statystyki matematycznej w ekonomice rolnictwa. Zajmował się również ekonometrią. Pozostawił ponad 50 publikacji, obejmujących prace i skrypty ze statystyki matematycznej, prace ze statystycznej kontroli jakości, ekonomii i organizacji rolnictwa, prace dla Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. Był promotorem prac doktorskich w Poznaniu. Pod kierownictwem doktora nauk Waława Pytkowskiego katedra uzyskała prawa specjalizacji w roku akademickim 1960/1961. W 1962 r. siedem osób zdobyło tytuł magistra, a w 1963 r. jedna osoba – stopień doktora. Wniosek w sprawie profesury został zatwierdzony uchwałą Senatu AR w Poznaniu z dnia 6 lipca 1972 r. Powołanie doktora Waława Pytkowskiego na profesora nadzwyczajnego nastąpiło w dniu 1 sierpnia 1972 r. Na emeryturę przeszedł 30 września 1974 r. Od 12 października 1974 r. do 30 września 1977 r. był zatrudniony w AR – Poznań na 1/10 etatu. Zmarł w Warszawie 1 czerwca 1989 r.

Źródło

Przedruk z: Wiktor Oktaba, *Probabiliści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002, s. 195-196 (z uzupełnieniami Redakcji *Statystyków polskich*).

MIROŚLAW KRZYŹKO

ROMANIUK KAZIMIERZ (1908–1996)

Kazimierz Romaniuk urodził się 1 kwietnia 1908 roku w Warszawie. Pochodził z robotniczego środowiska warszawskich kolejarzy, a korzenie jego przodków wywodzą się z terenów Podlasia, które darzył dużą sympatią i często je wspominał. W 1927 roku otrzymał świadectwo dojrzałości w Państwowym Gimnazjum im. Tadeusza Rejtana w Warszawie i w tym samym roku podjął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Już w okresie studiów profesor zainteresował się bliżej problematyką statystyczną i demograficzną, w zakresie których specjalizował się, głównie pod kierunkiem prof. Zygmunta Limanowskiego. Jego nauczycielami, których często i z dużą sympatią wspominał, byli również profesorowie: Edward Lipiński, Władysław Zawadzki, Ludwik Krzywicki, Konstanty Krzeczkowski i Maurycy Jaroszyński.

Ukończył studia w roku 1931, składając pracę dyplomową *Kolejki powiatowe w Polsce w 1928/1929 na tle ogólnych postulatów dotyczących przedsiębiorstw komunalnych*. W 1933 roku obronił pracę magisterską *Formy organizacyjne w przedsiębiorstwach komunalnych w Polsce*, napisaną pod kierunkiem prof. Maurycyego Jaroszyńskiego. W 1946 roku Senat Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie postanowił uznać napisaną przez Kazimierza Romaniuka pracę magisterską jako pracę doktorską. W 1955 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1962 profesora zwyczajnego.

Całe życie zawodowe profesora ściśle związane było z polską statystyką. Główny Urząd Statystyczny był jego pierwszym miejscem pracy po studiach. Bardzo bliski kontakt z tym urzędem utrzymywał profesor niemal do ostatnich dni swego życia, jako członek Rady Naukowej. Już w roku 1996, na kilka tygodni przed śmiercią, profesor uczestniczył aktywnie w posiedzeniu rady, zabierając głos w dyskusji.

W latach 1930–1934 pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym na stanowisku referenta. W 1933 roku zdał państwowy egzamin statystyczny I kategorii. W latach 1934–1935 pracował również jako referendarz w Biurze Studiów Ministerstwa Skarbu. Od 1935 do 1939 był zatrudniony także w Związku Rewizyjnym Samorządu Terytorialnego.

W latach 1930–1934 Kazimierz Romaniuk był asystentem w Katedrze Ekonomii Politycznej Leona Władysława Biegeleisena w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Prowadził tam wykłady zlecone na temat ekonomiki przedsiębiorstwa oraz statystyki w przedsiębiorstwie. W czasie wojny pracował w Zarządzie Miejskim w Warszawie, w latach 1939–1943 w Wydziale Opieki Zdrowia, natomiast od roku 1943 na stanowisku wicedyrektora Wydziału Statystycznego. Wydział ten w znacznym stopniu kontynuował funkcję GUS w zakresie obsługi informacyjnej społeczeństwa w warunkach konspiracji (w tym dla delegata rządu na kraj Jana Piekalkiewicza). Badano między innymi straty poniesione w roku 1939, statystykę ruchu naturalnego ludności (szczególnie zaś informacje o zgonach) oraz warunki bytu ludności. Kazimierz Romaniuk, pod pseudonimem „Polak”, niemal od początku okupacji pracował też w Biurze Informacji i Propagandy ZWZ-AK.

Do tamtych ciężkich dni profesor często wracał w swych niezapomnianych opowiadaniach. Pierwsze tygodnie GUS funkcjonował w zniszczonym mieszkaniu przy ul. Marszałkowskiej, a później wiele miesięcy w częściowo ocalałym gmachu szkoły zawodowej przy ul. Narbutta na Mokotowie. Problemami niezwykle trudnymi do pokonania było zdobycie szyb do okien, biurek, papieru, nie było telefonów, nie funkcjonowała poczta ani komunikacja. W takich warunkach tworzył profesor zręby nowej statystyki.

Najtrudniejszym jednakże do szybkiego pokonania problemem – mawiał profesor – był brak wykwalifikowanych kadr statystycznych. Dlatego nazwisko profesora znaleźć możemy wśród pierwszych wykładowców reaktywowanej po wojnie SGH. Przez kilka lat profesor łączył kierowniczą pracę w GUS z pracą dydaktyczną i naukową na uczelni.

Tak więc, w lutym 1945 roku Kazimierz Romaniuk został dyrektorem Wydziału Statystycznego Zarządu Miejskiego w Warszawie. Tę funkcję pełnił jednak krótko, bo już w marcu 1945 roku został wiceprezesem GUS; stanowisko to sprawował do roku 1951. Zajmował się przede wszystkim organizacją instytucji, odradzającej się po okupacji. Do pracy w GUS K. Romaniuk wrócił jeszcze w latach 1973–1975, pracując na pół etatu w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS.

Nie sposób pominąć dwóch osiągnięć profesora z tamtych lat, związanych z jego pracą w GUS. Pierwszym jest przeprowadzony już w lutym 1946 roku powszechny spis ludności. Profesor opracował jego program merytoryczny i sprawował ogólne kierownictwo organizacyjne. Drugim sukcesem licznych zabiegów profesora jest stojący do dziś gmach GUS, który jest owocem licznych konsultacji profesora, jako przyszłego użytkownika, z zespołami architektów.

O dalszych losach profesora zdecydowały zmiany organizacyjne na uczelni w 1949 roku. Mianowania go na kolejne funkcje. Po przekształceniu SGH w SGPiS i utworze-

niu wydziałów profesor został prodziekanem, a zaraz potem dziekanem Wydziału Statystycznego. Następne powołanie na prorektora, w 1951, spowodowało konieczność zrezygnowania z pracy w kierownictwie GUS, z którym jednakże – jak wspomniano – związany był do ostatnich dni swego życia, współuczestnicząc aktywnie w kształtowaniu badań statystycznych.

W latach 1946–1949 pracował także w łódzkim oddziale SGH, a następnie (w latach 1949–1950) w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. Od roku 1955 wykładał w Instytucie Nauk Społecznych przy KC PZPR (następnie w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR).

Przez blisko 15 lat najbardziej aktywnego okresu swego życia decydował profesor o losach uczelni jako członek jej ścisłego kierownictwa. Przez trzy kadencje (z roczną przerwą) bowiem pełnił w latach 1951–1959 funkcję prorektora, a następnie przez dwie kadencje (w latach 1959–1965) funkcję rektora. Mądrość profesora, jego spokój i rozważa sprawiły, iż uczelnia mogła w tym trudnym politycznie okresie spełniać swe dydaktyczne i naukowe zadania.

W latach siedemdziesiątych główny nurt zainteresowań naukowych profesor związał z badaniami demograficznymi. Kierował ogólnopolskimi pracami prowadzonymi w ramach tzw. problemu węzłowego nt. „Optymalizacji struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”. Natomiast ostatnim jego ukochanym dzieckiem było Polskie Towarzystwo Demograficzne, którego był założycielem i prezesem.

W roku 1950 Kazimierz Romaniuk został dziekanem Wydziału Statystycznego, a w 1951 objął funkcję prorektora Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Obowiązki te (z roczną przerwą w roku akademickim 1955/1956) pełnił do roku 1959. W 1951 roku objął stanowisko zastępcy profesora i kierownictwo Katedry Statystyki (przemianowanej na Katedrę Statystyki i Demografii) w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. W maju 1959 roku, na wniosek odchodzącego rektora prof. Andrzeja Grodka, Senat SGPiS wybrał prof. dr. Kazimierza Romaniuka na rektora uczelni. Jego kadencja jako rektora, przypadająca na lata 1949–1965, była oceniana jako okres pracy nad unowocześnieniem SGPiS. Znacznie (niemal dwukrotnie) zwiększono liczbę miejsc dla studentów. SGPiS pod kierunkiem Kazimierza Romaniuka rozwijał kontakty zagraniczne. W ramach Wyższego Kursu Planowania Gospodarczego organizowano zajęcia w języku francuskim i angielskim, przeznaczone dla cudzoziemców. Szkołę odwiedzali również wykładowcy z zagranicy. W 1965 roku zapadła decyzja o uruchomieniu punktów konsultacyjnych SGPiS w Białymstoku, Olsztynie i Płocku. W czasie kadencji prof. Romaniuka (w 1961 r.) z SGPiS związał się światowej sławy ekonomista – prof. Michał Kalecki.

Po zakończeniu kadencji rektorskiej prof. Romaniuk kontynuował pracę naukową i dydaktyczną w SGPiS, której nie zaprzestał po przejściu na emeryturę w roku 1978.

Do 1978 kierował również Katedrą Statystyki i Demografii. Po przejściu na emeryturę nadal prowadził w SGPiS zajęcia dydaktyczne, głównie wykłady zlecone oraz semina-ria.

Badania naukowe Kazimierza Romaniuka dotyczyły w całości zagadnień statystyczno-ekonomicznych i demograficznych. Szczególną uwagę poświęcał zagadnieniom powszechnych spisów ludności. Był współorganizatorem Powszechnych Spisów Ludności w latach 1946 i 1950, członkiem Rady Programowej i współtwórcą programów spisowych z lat: 1960, 1970, 1978 i 1988. Był autorem ponad 200 publikacji, z czego połowę stanowiły artykuły, monografie, książki naukowe, między innymi: *Statystyka ekonomiczna* (SGPiS, wiele wydań); *Elementy ogólnej teorii statystyki* (PWN, Warszawa 1962); *Statystyczna analiza struktury zjawisk ekonomicznych* (PWE, Warszawa 1972); *Wpływ czynników ogólnospołecznych na reprodukcję ludności w Polsce* (PAN, Warszawa 1974); *Wykłady z demografii* (SGPiS, Warszawa 1978); *Studia nad optymalizacją struktur i procesów demograficznych w PRL* (monografia, SGPiS, Warszawa 1978).

Profesor miał bardzo szerokie zainteresowania, dalekie od statystyki, w których realizowała się jego dusza humanisty. Bardzo interesował się historią Polski, zwłaszcza tą odległą. Wiedzą o Polsce Piastów i Jagiellonów mógł dorównać zawodowym historykom. Godzinami lubił gawędzić na te tematy. Był miłośnikiem literatury i muzyki. Skrupulatnie od wielu lat gromadził swój prywatny księgozbiór.

Od 1937 roku był zastępcą redaktora naczelnego pisma „Statystyka w Przedsiębiorstwie”, a w latach 1946–1950 i 1954–1971 redaktorem naczelnym „Przeglądu Statystycznego”. Publikował też w prasie codziennej, tygodniowej oraz materiałach wewnętrznych uczelni, pisał recenzje, omówienia i tłumaczenia. Kazimierz Romaniuk był głównym redaktorem pierwszego po II wojnie światowej wydania „Rocznika Statystycznego” (1947).

Od 1931 roku działał w Stowarzyszeniu Ekonomistów i Statystyków, a po wyodrębnieniu z niego w roku 1937 Polskiego Towarzystwa Statystycznego, stał się jego aktywnym członkiem. Po II wojnie światowej brał udział w reaktywowaniu PTS, a po jego likwidacji w 1953 roku kontynuował prace w sekcji statystycznej PTE.

Uczestniczył między innymi w pracach Komitetu Demograficznego PAN, Komitetu Badań i Prognoz „Polska 2000” PAN. Brał udział także w pracach następujących organizacji międzynarodowych: International Institute of Management Science, International Statistical Institute, The Royal Statistical Society.

W 1956 roku został członkiem Techniczno-Ekonomicznej Rady Naukowej przy Urzędzie Miasta Warszawy. Był również jednym z inicjatorów powołania Rządowej Komisji Ludnościowej. Pracował także w Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej ds. Pracowników Nauki przy Prezesie Rady Ministrów. Do końca życia aktywnie uczestniczył

w pracach Naukowej Rady Statystycznej GUS. W uznaniu jego zasług dla statystyki oficjalnej Główny Urząd Statystyczny najważniejszą salą konferencyjną w urzędzie, salę 147, nazwał jego imieniem. Znajduje się w niej portret olejny z wizerunkiem prof. Romaniuka.

Ostatnie lata życia Kazimierz Romaniuk poświęcił działalności społeczno-naukowej w Polskim Towarzystwie Demograficznym. Był jego współzałożycielem w roku 1981, przez 10 lat pierwszym prezesem, a następnie prezesem honorowym.

Od 1950 roku był członkiem PZPR, w której pełnił wiele funkcji partyjnych, zarówno w SGPiS, jak i poza szkołą (przez jedną kadencję był członkiem Komitetu Warszawskiego PZPR).

Przez 28 lat, od roku 1950 do 1978, kiedy przeszedł na emeryturę, profesor kierował Katedrą Statystyki, a później Statystyki i Demografii. Dla każdego z nas miał zawsze czas, służył ojcowską radą i pomocą. Nikt z nas nie pamięta go zdenerwowanym czy mówiącym podniesionym głosem. Niezwykłą rozważą oraz spokojem umiał łagodzić i rozwiązywać wszelkie konflikty, problemy międzyludzkie, stwarzać atmosferę rodzinnej współpracy i wzajemnej pomocy.

Za swoją działalność naukową i pozanaukową uhonorowany został między innymi: Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem X-lecia, Medalem XXX-lecia Polski Ludowej, Orderem Sztandaru Pracy II klasy oraz tytułem honorowym „Zasłużony Nauczyciel PRL”.

Profesor Kazimierz Romaniuk zmarł 2 kwietnia 1996 roku. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Źródła

Poczet rektorów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2006.

Statystycy polscy, Internet.

Stokowski F., *Wspomnienia o Profesorze Kazimierzu Romaniuku.* SGH. Internet: <http://akson.sgh.waw.pl/~thorrel/gazeta/archiwum/050/t7.htm>

JAN KORDOS

ROSSET EDWARD (1897–1989)

Edward Rosset, nestor polskich demografów, urodził się w 1897 roku w Łodzi. Istnieją dwie wersje dziennej i miesięcznej daty jego urodzenia: metrykalna (4 XI) i ta podawana przez samego profesora w swoich życiorysach (1 IX). Łódź była też miejscem śmierci uczonego 2 czerwca 1989 roku. Ze swego długiego życia Edward Rosset tylko niespełna 10 lat spędził poza rodzinnym miastem. Był to czas studiów wyższych w Warszawie oraz okres ukrywania się w tym mieście przed okupantem hitlerowskim, który określał jako najbardziej dramatyczny w swoim życiu.

Dzieciństwo i lata młodzieńcze Edwarda Rosseta przypadały na okres bardzo dynamicznego rozwoju przemysłu włókienniczego, w którym pracował jego ojciec. Zajmował się organizacją sprzedaży na rynku rosyjskim towarów wytwarzanych w kilku prywatnych przedsiębiorstwach i spółkach łódzkich. Matka Edwarda Rosseta, absolwentka Konserwatorium Muzycznego w Warszawie, była kompozytorką i pianistką. Przyszły uczony wzrastał w gronie pięciorga rodzeństwa (brat i cztery siostry – wszyscy zginęli w okresie okupacji hitlerowskiej).

W roku 1916 uzyskał maturę w Gimnazjum Filologicznym Bogumiła Brauna i przez następne cztery lata studiował na Wydziale Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jako student Edward Rosset miał szczęście zetknąć się z wybitnymi przedstawicielami nauk prawnych i społecznych tamtych czasów. Jego uniwersyteckimi nauczycielami byli między innymi profesorowie: Ludwik Krzywicki, Leon Petrażycki, Adam Kostanecki, Alfons Parczewski oraz Zygmunt Cybichowski. „Szczególnie silne zainteresowanie żywiłem do statystyki” – pisał po latach Edward Rosset – „którą na Uniwersytecie Warszawskim wykładał Ludwik Krzywicki”. W konsekwencji, po ukończeniu studiów i powrocie do Łodzi w 1922 roku, dwudziestopięcioletni wówczas Edward Rosset podjął pracę w Wydziale Statystyki Urzędu Miejskiego. Wkrótce został naczelnikiem tej placówki i kierował nią, z przerwą wojenną, aż do końca lat czterdziestych. Debiutem badawczym Edwarda Rosseta w Wydziale Statystyki (nie licząc prac

drobniejszych) był współdziałal autorski w opracowaniu pt. *Statystyka m. Łodzi 1918–1920*. Redaktorem tego obszernego dzieła był Edward Grabowski, profesor statystyki w Wolnej Wszechnicy Polskiej i poprzednik Edwarda Rosseta na stanowisku naczelnika wydziału.

Drugim ważnym przedsięwzięciem, będącym kontynuacją wymienionego, było opracowywanie i wydawanie *Rocznika statystycznego miasta Łodzi*, najpierw za rok 1922, potem za dalsze lata.

Do roku 1929 [wspominał prof. Rosset] były to obszerne tomy, zawierające obok polskiego również tekst francuski. Od roku 1930, pod działaniem wielkiego kryzysu gospodarczego, przechodzi Łódź na *Małe roczniki statystyczne*, których ukazywanie się przerywa dopiero wybuch II wojny światowej. Wznowiłem to wydawnictwo po skończonej wojnie, ogłaszając drukiem *Rocznik statystyczny miasta Łodzi* za lata 1945, 1946, 1947. W redagowanie roczników wkładałem od pierwszej chwili maksimum wysiłków, zdając sobie sprawę, że w przyszłości stanowią one będą dokument historyczny o nieocenionej wartości.

Dziś można powiedzieć, że wspomniane wydawnictwa są świadectwem tego, jak dużą wagę w okresie międzywojennym i zaraz po II wojnie światowej przywiązywano do gromadzenia danych statystycznych dotyczących różnych dziedzin życia dużego miasta. W zakresie statystyki ludnościowej znajdujemy w tych publikacjach często szerszy wachlarz informacji niż w analogicznych, współcześnie ogłaszanych wydawnictwach. Stwierdzenie to można odnieść również do redagowanego przez Edwarda Rosseta „Biuletynu Statystycznego Miasta Łodzi”, który ukazywał się w latach 1948–1950. Było to wydawnictwo o charakterze analityczno-źródłowym. Wydano łącznie około 300 zeszytów „Biuletynu”.

Hołdując własnej dewizie, iż „za każdą liczbą kryje się problem, tylko trzeba go widzieć” – Edward Rosset w okresie międzywojennym nie poprzestawał na redagowaniu wydawnictw źródłowych. Korzystając z gromadzonych na Wydziale Statystyki danych, przygotowywał, w formie artykułów i książek, opracowania analityczne¹, prezentujące różnorodne problemy dużego miasta przemysłowego. Jako pracownik samorządu miejskiego poczuwał się do obowiązku zwracania uwagi na zagadnienia trudne, niekiedy bolesne, związane przede wszystkim z warunkami życia mieszkańców Łodzi.

Systematyzując zagadnienia, którymi Edward Rosset zajmował się w swych pracach w okresie międzywojennym, można ująć je w następujących grupach:

¹ Wykaz publikowanych prac Edwarda Rosseta znajduje się w bibliografii opracowanej przez jego syna – Stefana O. Rosseta, zamieszczonej w publikacji *Sylwetki uczonych łódzkich, Profesor Edward Rosset*, z. 37, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1997.

- przejawy patologii społecznej w wielkich miastach,
- warunki życia i sytuacja zdrowotna mieszkańców Łodzi,
- oblicze polityczne mieszkańców Łodzi.

Odrębne wątki badawcze, wykraczające poza tematykę łódzką, powstały w rezultacie zainteresowania Edwarda Rosseta wpływem wojny na kształtowanie stosunków i procesów ludnościowych oraz odrodzonymi po wojnie krajami bałtyckimi, w szczególności Estonią.

Z publikacji dotyczących przejawów patologii społecznej na uwagę zasługuje praca pt. *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych*, wydana w 1925 roku i rozwinięta w postaci analizy porównawczej w opracowaniu zatytułowanym *Alkoholizm w miastach polskich*, przygotowanym na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w 58 większych miastach Polski. W tym samym nurcie przejawów patologii wielkiego miasta mieściła się, wydana w roku 1931, praca pt. *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi*, w której wykorzystane zostały źródła policyjne. Rozpatrując problem chorób wenerycznych, Edward Rosset wyrażał pogląd, że redukują one zdolność rozrodczą i tym samym mogą być istotnym czynnikiem depopulacyjnym.

Szeroki rozgłos zdobyła wydana w 1926 roku książka zatytułowana *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi*. Spis jej rozdziałów to swoisty katalog najważniejszych problemów ludnościowych i społeczno-gospodarczych miasta, w części i dziś aktualnych. Autor pokazał, w jaki sposób ówczesne władze miejskie próbowały rozwiązywać tak ważne zagadnienia, jak: kwestia mieszkaniowa, infrastruktura komunalna, opieka nad dziećmi, zwalczanie wysokiej umieralności i alkoholizm. Problem powszechności takich chorób, jak gruźlica, dur brzuszny i nowotwory Edward Rosset rozpatrywał również w innych swoich pracach tego czasu, stanowiących wówczas i dziś ważny przyczynek do badań epidemiologicznych.

Szczególnie dla historyków interesujące mogą być prace: *Oblicze polityczne miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej* (1927), *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych* (1930) oraz *Łódź w latach 1860–1870. Zarys historyczno-statystyczny* (1928). W pierwszym z podanych opracowań analizie zostały poddane statystyki dotyczące wyborów do czterech kolejnych Dum Państwowych w latach 1906–1912 oraz wyborów do Rad Miejskich, Sejmu i Senatu w niepodległej Polsce. Po latach sam autor napisał: „Praca ta oznaczała próbę wyciągnięcia wniosków z kalejdoskopu zmieniających się raz po raz nastrojów wyborczych”.

Druga z wymienionych prac, wydana z rekomendacji Ludwika Krzywickiego przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie, jest przykładem pionierskiej, wzorcowej monografii demograficznej grupy społecznej, dominującej liczebnie w strukturze miasta. W przedmowie tego opracowania Edward Rosset pisał:

Jeżeli chcemy uwypuklić oblicze demograficzne wielkiego miasta, jeżeli chcemy wykryć zjawiska ludnościowe dokonujące się w tym środowisku, musimy zerwać z tradycyjnym badaniem stosunków ogólnie demograficznych i szukać odpowiedzi na interesujące nas pytania w demografii oddzielnych klas społecznych.

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Edwarda Rosseta, dotyczących Łodzi, była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości kraju i zatytułowana: *Łódź. Miasto pracy*. Była to jedna z monografii wielkich miast polskich prezentujących swój dorobek w okresie Polski niepodległej, a także istniejące braki i perspektywy rozwoju.

Z przedstawionych uwag wynika, że statystyka społeczna w ujęciu regionalnym była głównym obszarem badań Edwarda Rosseta jako naczelnika Wydziału Statystyki w Łodzi w okresie międzywojennym. Na uwagę zasługuje jego wyjątkowa umiejętność interpretacji liczb i wyników, w której celował do końca swojej działalności naukowej.

Ważnym wydarzeniem w karierze badawczej Edwarda Rosseta był udział w międzynarodowym kongresie demograficznym, który obradował w Rzymie w roku 1931. Było to europejskie spotkanie demografów zorganizowane przez Włoski Komitet Badań Ludnościowych, pod przewodnictwem prof. Corrado Giniego. Edward Rosset na tym forum przedstawił dwa referaty, mianowicie: *Prawa demograficzne wojny* oraz *Choroby weneryczne i wojna*. Po latach autor pisał:

Pierwszy z wymienionych dwóch referatów wywołał na Kongresie duże poruszenie... Zebrani byli poruszeni oryginalnością ujęcia zagadnienia, mianowicie dokonaniem przeze mnie uogólnieniem zjawisk demograficznych, które rodzi wojna i sformułowaniem na tej podstawie prawidłowości, które nazwałem prawami demograficznymi wojny. Nie mniejsze wrażenie wywarła ta praca w światowej literaturze statystycznej i demograficznej.

Tak więc cytowany referat stanowił rekomendację wprowadzającą Edwarda Rosseta do europejskiego środowiska demograficznego.

Jako statystyk-praktyk, w latach dwudziestych, Edward Rosset dojmująco odczuwał brak kontaktu z wyższą uczelnią, ubolewając, iż drugie co do wielkości miasto w Polsce nie ma takiej placówki. Z radością więc przyjął utworzenie w Łodzi filii Wolnej Wszechnicy Polskiej, w której został powołany do grona współpracowników w roku akademickim 1929/1930. Początkowo pracował jako asystent, prowadząc wykłady ze statystyki, demografii i polityki ludnościowej, a tuż przed wojną prof. Zofia Daszyńska-Golińska wystąpiła do władz wszechnicy z wnioskiem o powołanie go na stanowisko docenta.

Po wybuchu II wojny światowej Edward Rosset stracił pracę, mieszkanie i zmuszony został do opuszczenia rodzinnego miasta. Z żoną Zofią i dwojgiem dzieci – córką Ireną i synem Stefanem – nielegalnie przeniósł się do Warszawy, gdzie cały okres okupacji spędził w ukryciu, w największym niedostatku.

W pracy naukowej [wspominał Edward Rosset] znalazłem ratunek przed grożącym mi rozstrojem psychicznym. Profesor Szkoły Głównej Handlowej Andrzej Grodek, nie zważając na osobiste narażanie się, udostępnił mi księgozbiór tej uczelni.

Dodajmy, że Edward Rosset swobodnie czytał prace w pięciu językach obcych (angielski, rosyjski, niemiecki, francuski i włoski).

Motywację dla intensywnej pracy w ukryciu, podczas okupacyjnej tułaczki, można odnaleźć w innym wątku wspomnieniowym Edwarda Rosseta:

Mało miałem nadziei na to, że wojnę przetrwam, ale powiedziałem sobie, że gdybym szczęśliwym zrządzeniem losu dożył wyzwolenia, to muszę być przygotowany na to, że podejmę pracę na istniejącym w moich marzeniach Uniwersytecie Łódzkim jako profesor statystyki.

Niezwykle intensywną działalność organizacyjną, dydaktyczną i naukową podjął prof. Edward Rosset po zakończeniu wojny. W latach czterdziestych utworzył dwie katedry statystyki. Jedną na powstającym Uniwersytecie Łódzkim, drugą w Wyższej Szkole Ekonomicznej. Po połączeniu w 1961 roku obu tych uczelni powstała Katedra Demografii i Statystyki, pozostająca w strukturze Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego. Profesor był kierownikiem tej katedry aż do przejścia na emeryturę w roku 1968. Skupił w niej liczne grono swoich uczniów – demografów i statystyków. Komentując własną pracę organizacyjną, na początku lat pięćdziesiątych, pisał:

Mogę z satysfakcją stwierdzić, że wszystkie trzy działające na terenie Łodzi placówki statystyczne (Katedra Statystyki UŁ, Katedra Statystyki WSE i Miejski Wydział Statystyki) zostały zbudowane przeze mnie.

W formalnej karierze prof. Edwarda Rosseta wyróżnić można następujące etapy: wspomniana asystentura w Katedrze Statystyki w Wolnej Wszechnicy Polskiej w latach 1929–1939, pełnienie funkcji zastępcy profesora na Uniwersytecie Łódzkim, uzyskanie w 1947 roku doktoratu na podstawie dysertacji *Prawa demograficzne wojny*, nominację na stanowisko docenta w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Uniwersytecie Łódzkim w roku 1954, uzyskanie tytułu profesora nadzwyczajnego w roku 1958 i zwyczajnego w 1963. W Wyższej Szkole Ekonomicznej profesor zajmował kolejno stanowiska: pro-

dziekana, dziekana, prorektora i rektora. W latach 1961–1965 był też prorektorem Uniwersytetu Łódzkiego.

Pracując w uczelniach łódzkich, Profesor Rosset równoległe z działalnością dydaktyczną i badawczą zajął się kształceniem młodej kadry w dziedzinie demografii. Był promotorem w kilkunastu przewodach doktorskich.

Zasługi prof. Rosseta w organizacji szkolnictwa wyższego wykraczają daleko poza łódzki ośrodek akademicki. W ciągu kilku kadencji uczestniczył on w pracach Rady Głównej przy Ministrze Szkolnictwa Wyższego jako członek Sekcji Ekonomicznej Rady. Zajmował się tam między innymi sprawami programowymi. Reprezentował też polskie szkolnictwo wyższe na arenie międzynarodowej, uczestnicząc w konferencjach określających rolę wyższych uczelni w świecie współczesnym.

Nieocenione są zasługi prof. Edwarda Rosseta dla organizacji i rozwoju badań demograficznych w Polsce. Jako promotor tych badań występował przede wszystkim z ramienia Polskiej Akademii Nauk, której członkiem korespondentem został w roku 1962, a członkiem rzeczywistym w roku 1976. W latach 1978–1983 pełnił godność zastępcy przewodniczącego Oddziału PAN w Łodzi. Z jego inicjatywy powołany został Komitet Nauk Demograficznych PAN, któremu przewodniczył przez kilka kolejnych kadencji. W ostatnim okresie swojego życia był honorowym przewodniczącym tego Komitetu. Dzięki staraniom profesora w roku 1963 powstały „Studia Demograficzne”, będące organem KND PAN oraz stanowiące forum publikacji dla polskich i zagranicznych demografów. Edward Rosset przez 25 lat był redaktorem naczelnym tego, ukazującego się do dzisiaj, czasopisma.

W działalności wydawniczej, poza Polską Akademią Nauk, na uwagę zasługuje również fakt, że prof. Edward Rosset przez wiele lat był redaktorem naczelnym serii ekonomicznej Zeszytów Naukowych Wyższej Szkoły Ekonomicznej, a potem Uniwersytetu Łódzkiego, promując tam publikację artykułów o tematyce demograficznej autorów z grona swoich współpracowników w katedrze. W latach 1966–1969 działała w Łodzi zorganizowana i kierowana przez profesora Pracownia Demograficzna PAN.

Niezwykle bogaty i różnorodny jest powojenny dorobek publikacyjny Edwarda Rosseta. We współczesnej demografii nie ma w zasadzie problemów o podstawowym znaczeniu, które uszłyby penetracji naukowej profesora. Liczba wszystkich opublikowanych prac (artykuły, monografie, recenzje, raporty, ekspertyzy) przekroczyła 300, w tym kilkanaście (16) książek.

Przedmiotem dociekań uczonego były między innymi zagadnienia dotyczące: procesu starzenia się ludności, demografii Polski współczesnej oraz perspektyw demograficznych naszego kraju, wybranych procesów i zjawisk (np. eksplozja demograficzna) w obszarze reprodukcji ludności, demografii regionalnej, teorii demografii.

Fundamentalnym do dzisiaj dziełem, traktującym o przyczynach i różnorodnych następstwach procesu starzenia się społeczeństw, była wydana w roku 1959 praca *Proces starzenia się ludności*. Mając świadomość wagi problemów rozpatrywanych w tym opracowaniu, prof. Edward Rosset traktował je jako uwieńczenie swoich badań demograficznych, czemu dał wyraz w słowie wstępnym do książki. Tak się jednak złożyło, że monografia ta była niezwykle pomyslnym otwarciem dla osiągnięć badawczych i dorobku publikacyjnego profesora w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. W krótkim czasie sygnalizowana praca uzyskała rezonans międzynarodowy, co do dziś przejawia się w licznych cytowaniach, a także w tłumaczeniach na język angielski (*Aging Process of Population*, 1964) oraz rosyjski (*Process starzenia naselienia*, 1968). We wcześniejszych biografjach uczonego, a także w recenzjach podkreślano, że nieprzemijający walor tej książki polega między innymi na zarysowaniu różnorodnych problemów, które staną się udziałem społeczeństw przyszłości i będą konsekwencją aktualnie występującego wzrostu udziałów osób starszych w populacjach ludzkich.

Kontynuację wielu zagadnień z *Procesu starzenia się ludności* może czytelnik znaleźć w obszernym studium demograficznym pt. *Ludzie starzy* (1969). Wątki analityczne tam zawarte prowadziły autora do wniosku, że społeczeństwo polskie zbliża się do granicy starości demograficznej ze wszystkimi, przede wszystkim społecznymi, medycznymi i ekonomicznymi konsekwencjami tego stanu rzeczy. Książka *Trwanie życia ludzkiego* (1979) związana jest z problematyką starzenia się ludności w tym sensie, iż wszechstronnie objaśnia przyczyny wydłużenia się życia człowieka, które prowadzi do wzrostu udziałów osób starszych w społeczeństwach. Z drugiej strony, pracę tę można również zaliczyć do traktujących pośrednio o reprodukcji ludności.

Procesy i struktury demograficzne w skali kraju, w ujęciu przeszłość-stan aktualny-perspektywy prof. Edward Rosset przedstawiał w kilku swoich książkach. Na uwagę zasługują przede wszystkim: dwutomowa *Demografia Polski* (1975), *Oblicze demograficzne Polski Ludowej* (1965), *Perspektywy demograficzne Polski* (1962) oraz *Polska roku 1985 – wizja demograficzna* (1965).

Wykorzystując dorobek zawarty w publikacjach demograficznych, krajowych i zagranicznych oraz źródła statystyczne dotyczące struktur demograficznych i ruchu naturalnego ludności Polski, a także sporządzane w Komisji Planowania, a potem w GUS rachunki prognostyczne, autor przedstawiał w wymienionych pracach tendencje zmian ludnościowych oraz antycypował z dużą rozwagą społeczne i ekonomiczne konsekwencje zachodzących przeobrażeń demograficznych.

Proces reprodukcji ludności, stanowiący zawartość drugiego tomu *Demografii Polski*, jako wątek badawczy, już tylko w odniesieniu do tworzenia się i rozpadu małżeństw

kontynuowany był w ostatniej wielkiej monografii, wydanej za życia profesora, a zatytułowanej *Rozwody* (1986). W tej pracy Edward Rosset, choć nie odrzucał całkowicie rozwodu jako sposobu rozwiązywania skrajnych konfliktów w małżeństwie, był orędownikiem trwałych związków, a masowość zjawiska rozwodów w wielu krajach współczesnego świata kwalifikował jako przejaw patologii społecznej.

Bezcenne wartości rodziny afirmował profesor Edward Rosset również w swoim życiu prywatnym, jawiąc się osobom, które miały z nim kontakt – w pewnym już oddaleniu czasowym – jako łagodny patriarcha w rodzinie wielopokoleniowej.

Obok zagadnień europejskich i ogólnopolskich Edward Rosset doceniał wagę badań demograficznych w mniejszej, regionalnej skali. Miał tu oddanego sojusznika w osobie prof. Wincentego Kawalca, który jako Prezes Głównego Urzędu Statystycznego w latach sześćdziesiątych zorganizował kilka konferencji demograficznych o charakterze regionalnym. Pokłosiem tych konferencji w twórczości prof. Edwarda Rosseta były dwie prace: *Bilans reprodukcji ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych* oraz *Obraz demograficzny ziemi kieleckiej* – obydwie wydane w 1970 roku.

Pamiętał również profesor o problemach swojego rodzinnego miasta. Pod jego redakcją ukazała się w roku 1962 obszerna monografia pt. *Łódź w latach 1945–1960*. Edward Rosset zamieścił w niej rozdział swego autorstwa pt. *Stosunki ludnościowe*. Dokonał w nim między innymi oryginalnego oszacowania strat ludnościowych, jakie poniosła Łódź w okresie II wojny światowej. Charakter regionalny ma również monografia *Włókniarze łódzcy*, wydana pod jego redakcją w roku 1964.

Odrębnym wątkiem w badaniach Edwarda Rosseta były zagadnienia z teorii demografii. Pierwsze ich wyraźne ślady odnajdujemy w przywoływanych już *Prawach demograficznych wojny*. W obszernej monografii, zatytułowanej *Eksplozja demograficzna* (1978), uważny czytelnik dostrzeże odbicie zainteresowań profesora teorią przejścia demograficznego, których szerokie rozwinięcie znajduje się w pracy *Teoria przejścia demograficznego – jej logika, techniki i perspektywy* (1987). Do ostatnio rozpatrywanego nurtu badawczego zaliczyć należy również książkę pt. *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym* (1983), prezentującą rozumienie optimum ludnościowego w różnych okresach historycznych i z uwzględnieniem odmiennych kryteriów dla tego pojęcia.

Za twórczość naukową prof. Edward Rosset był wielokrotnie nagradzany. Był między innymi laureatem: Nagrody Miasta Łodzi, Nagrody I Stopnia Ministra Szkolnictwa Wyższego, Honorowej Nagrody Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Nagrody Sekretarza Naukowego PAN za pracę *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym* oraz Nagrody Państwowej I stopnia za dwutomowe dzieło *Demografia Polski*.

Studiując publikacje Edwarda Rosseta, można podziwiać jego wielką erudycję, której wyrazem są liczne odsyłacze i umiejętnie dobrane cytaty, sprawiające, że czytelnik śledząc wywody autora, jednocześnie poznaje literaturę światową, dotyczącą rozpatrywanego problemu. Jego prace pisane są piękną i staranną polszczyzną.

Dopełnieniem działalności naukowej było uczestnictwo profesora, w charakterze referenta lub współorganizatora, w licznych konferencjach krajowych i międzynarodowych. Oprócz wspomnianego Kongresu Demograficznego w Rzymie w 1931 roku prof. Rosset uczestniczył między innymi w: Międzynarodowym Sympozjum Demograficznym w Smolenicach (dzisiejsze Czechy, 1961), Budapeszcie (1962), Zakopanem (1964), Liège (1973). Był też organizatorem I Ogólnopolskiej Konferencji Demograficznej w Zakopanem (1966).

Olbrzymi dorobek badawczy prof. Edwarda Rosseta w dużej mierze wynikał z jego umiejętności warsztatowych oraz niezwyklej pracowitości, którymi zadziwiał swoich uczniów i współpracowników.

W różnych okresach swojego życia prof. Edward Rosset był członkiem licznych krajowych oraz międzynarodowych: towarzystw, komisji, komitetów i rad naukowych. Aktywnie pracował w komitetach Polskiej Akademii Nauk i w Łódzkim Towarzystwie Naukowym.

Przez cały okres pracy w Wyższej Szkole Ekonomicznej, a potem na Uniwersytecie Łódzkim, jak również po przejściu na emeryturę prof. Edward Rosset utrzymywał liczne kontakty z demografami wschodnich i zachodnich krajów Europy i był przez nich wysoko ceniony. Niektórzy wręcz mienili się jego uczniami, poczytując to sobie za zaszczyt. Jako *visiting professor* wykładał między innymi na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz w uczelniach: Belgradu, Berlina, Bukaresztu, Florencji, Moskwy, Pragi, Pécsu, Rzymu i Sofii.

W roku 1978 Uniwersytet Łódzki, w uznaniu zasług dla uczelni i nauki, nadał Edwardowi Rossetowi tytuł doktora honoris causa. Promotorem w tej sprawie był uczeń i wieloletni współpracownik uhonorowanego – prof. Władysław Welfe.

Świadectwem doceniania osiągnięć prof. Edwarda Rosseta przez środowiska, w których pracował, oraz przez władze są liczne odznaczenia nadane mu w ciągu długiego życia. Bardzo cenił sobie otrzymany w roku 1929, z okazji dziesięciolecia niepodległości, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. W dwudziestoleciu międzywojennym otrzymał również odznaczenia: Polska Swojemu Obrońcy 1918–1921, medal „Za Długoletnią Służbę” (1928), Medal Dziesięciolecia Niepodległości (1928) oraz Estoński Krzyż Oficerski Czerwonego Krzyża. Po wojnie był odznaczany między innymi: Złotym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie: 1946, 1955), Orderem Sztandaru Pracy I Klasy (1976) oraz Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1986).

Szkic do portretu wybitnego demografa, uczonego – humanisty zakończyć można jego słowami, wypowiedzianymi w 1980 roku z okazji kolejnego święta Uniwersytetu Łódzkiego, którego był współtwórcą.

Non omnis moriar – pisze w swych *Odach* Horacy. Myślę, że może to o sobie powiedzieć każdy, kto uczestniczy w tworzeniu dóbr materialnych czy duchowych. Podwójny do tego tytuł ma pracownik nauki: o trwałości jego dorobku decyduje przekazywanie przezeń swej wiedzy i swych doświadczeń szerszemu gronu odbiorców w formie prowadzonych zajęć ze studentami, czy też w formie ogłaszanych prac².

JERZY T. KOWALESKI
WŁODZIMIERZ OBRANIAK

² Z opublikowanych dotychczas biografii najpełniejsza – *Edward Rosset – uczonego odchodzącej generacji, człowiek współczesny* – napisana została przez M. Okólskiego oraz W. Welfe i zamieszczona z okazji dziewięćdziesięciolecia urodzin profesora w „*Ekonomiście*”, nr 1, 1987.

Pośmiertne życiorysy Edwarda Rosseta ukazały się m.in. w „*Nauce Polskiej*”, nr 3/1992, autorstwa W. Obraniaka oraz w „*Przeglądzie Statystycznym*”, z. 2/1991 autorstwa Cz. Domańskiego.

Noty biograficzne poświęcone Edwardowi Rossetowi, napisane przez S. Kwiatkowskiego, znajdzie czytelnik w wydawnictwie *Sylwetki statystyków polskich*, PTS, GUS, Warszawa 1993 oraz w książce L. Miastkowskiego *Sylwetki uczonych łódzkich*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.

Życiorys naukowy profesora Edwarda Rosseta, autorstwa Jerzego T. Kowaleskiego i W. Obraniaka, opublikowany został w setną rocznicę urodzin uczonego, w ramach serii: *Sylwetki uczonych łódzkich*, Profesor Edward Rosset, z. 37, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1997. W tym samym zeszycie ukazało się też opracowanie Cz. Domańskiego – *Edward Rosset – prekursor historii statystyki*.

RÓG STANISŁAW (1908–2000)

W historii ostatnich stu lat polskiej statystyki, a przede wszystkim w historii Głównego Urzędu Statystycznego, dr Stanisław Róg był i zapewne pozostanie na wiele dziesiątków lat nie tylko nestorem, ale i legendą służb pracujących na potrzeby państwa, nauki i praktyki statystycznej.

Urodził się 27 września 1908 roku w okolicy Ropczyc (obecnie województwo podkarpackie). Bezpośrednio po maturze w 1930 roku został przyjęty do pracy w Wydziale Statystyki Przemysłu Głównego Urzędu Statystycznego. Była to praca „tymczasowa”, polegająca na realizacji zamówień składanych w GUS i finansowanych przez Izby Przemysłowo-Handlowe, które przygotowywały informację dla Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Należy podkreślić, że takie rozwiązanie o kilkadziesiąt lat wyprzedziło badania zlecane przez resorty jednostkom organizacyjnym statystyki publicznej. Realizacja tego zadania zadecydowała o całej karierze zawodowej i dorobku naukowym Stanisława Róga.

Po 11 miesiącach pracy nad statystyką przemysłu (1930/1931) został zatrudniony w Biurze Spisów, które rozpoczęło przygotowania do Powszechnego Spisu Ludności, zrealizowanego 9 grudnia 1931 roku. W ramach tych prac, wykorzystując rejestry i formularze ze spisu w 1921 roku, przygotował skorowidz miejscowości, na którego podstawie dokonano porównania ewidencji miejscowości uzyskanej podczas spisu w 1931 roku. Kolejny szczebel awansu zawodowego osiągnął w 1935 roku, zdając egzamin referendarski, a to oznaczało uzyskanie stałego etatu i dodatku funkcyjnego. W ówczesnym GUS było zaledwie kilku referendarzy.

Pracę zawodową w GUS łączył S. Róg z nauką w szkole wyższej. W 1933 roku ukończył Wydział Finansowo-Ekonomiczny Akademii Nauk Politycznych, a w 1938 Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

W okupacyjnej biografii Stanisława Róga był bardzo ważny „okres krakowski”, związany z pracą w Urzędzie Statystycznym Generalnego Gubernatorstwa (Statisti-

sches Amt für das Generalgouvernement). Okupacyjne władze niemieckie utworzyły go na wniosek Wydziału Reform Terytorialnych decyzją Hansa Franka z 13 września 1940 roku. Urząd ten 10 października 1940 roku przeniesiono do Krakowa, a w okresie od listopada 1940 do marca 1941 roku przewieziono tam z Warszawy również bibliotekę GUS. Urząd wraz z biblioteką umieszczono w budynku Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie przetrwał do reewakuacji do Warszawy w 1945 roku. Statistisches Amt für das Generalgouvernement na wszystkich szczeblach kierowniczych był obsadzony przez Niemców. Jego działalność była ściśle nadzorowana przez policję i Urząd ds. Spraw Bezpieczeństwa Rzeszy. Stanisław Róg był zatrudniony w wydziale Statystyki Przemysłu jako kierownik zespołu opracowującego jednostkowe sprawozdania z zakładów przemysłowych. Rozdzielał zadania swoim podwładnym i przyjmował gotowe tablice. Dał się poznać jako człowiek skrupulatny, wymagający ale życzliwy, wyraźnie chroniący podległych mu pracowników.

Współpracując w Krakowie z organizacjami podziemnymi, chronił polskie zbiory materiałów statystycznych, a także przekazywał tym strukturom wyniki spisu zakładów przemysłowych w 1941, spisu rolnego w 1942 oraz spisu ludności w 1943 roku. Uczestniczył też w tym czasie w pracach tajnego zespołu uczonych i działaczy, który zajmował się kwestią przyszłego osadnictwa na ziemiach zachodnich. Wyniki tych dociekań zostały częściowo wykorzystane po wojnie w Biurze Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych, którym kierował R. Buławski (działalność tego Biura trwała do 1947 roku, a materiały i większość tego zespołu przejęło później Ministerstwo Ziem Odzyskanych). W drugiej połowie 1944 i w pierwszych miesiącach 1945 roku Stanisław Róg pracował w Biurze Poszukiwania Osób Zaginionych.

Już od początku 1945 roku uczestniczył w uruchamianiu GUS, najpierw w przewożeniu dobytku GUS z Krakowa do Warszawy, a następnie w organizacji samego urzędu. W ówczesnym GUS, który rekonstruowano według struktury z 1938 roku, S. Róg otrzymał w kwietniu 1945 roku nominację na naczelnika Wydziału Statystyki Przemysłu, a w lipcu brał udział w przeprowadzeniu ogólnopolskiego spisu zakładów przemysłowych. Miał też decydujący wkład w przygotowanie i analizę wyników tego spisu. W efekcie jego licznych inicjatyw i działań w celu uporządkowania i integracji statystyki przemysłu zorganizowano międzyresortową konferencję na ten temat.

W kwietniu 1948 r. S. Róg niespodziewanie został powołany na stanowisko dyrektora Departamentu Planowania Przemysłu w Centralnym Urzędzie Planowania. Funkcję tę pełnił do 1955 roku, a następnie został dyrektorem Departamentu Koordynacji Zbiorczych Planów Gospodarczych.

W 1958 roku uzyskał zgodę na powrót do GUS z jednoczesną nominacją na stanowisko wiceprezesa ds. Statystyki Przemysłu, Zaopatrzenia i Rozwoju Techniki Oblicze-

niowej. Głównie jego zasługą po objęciu tej funkcji było przygotowanie i przeprowadzenie badania środków trwałych w przedsiębiorstwach (inventaryzacja i wycena) oraz spisu zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych (1964 r.). W tym zakresie prowadził również studia naukowe, przygotowując swoją dysertację. Doktoryzował się w 1966 roku w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie SGH) na podstawie rozprawy pt. *Metody statystyczne badania i analizy środków trwałych*, której promotorem był prof. dr hab. Kazimierz Romaniuk.

Do największych osiągnięć S. Róga po II wojnie światowej należy zaliczyć zorganizowanie w 1960 roku po raz pierwszy w Polsce inventaryzacji środków trwałych, zorganizowanie corocznej sprawozdawczości o stanie i ruchu środków trwałych, uruchomienie spisów kadrowych, a także zainaugurowanie prac nad utworzeniem zintegrowanej bazy pojęciowej i klasyfikacyjnej systemu statystyki państwowej.

Pracując w GUS, Stanisław Róg pełnił coraz bardziej odpowiedzialne funkcje. Zaczynał jako pracownik tymczasowy, był referendarzem, dyrektorem departamentu, a karierę zawodową kończył będąc wiceprezesem GUS. Na emeryturę przeszedł 30 czerwca 1974 roku w wieku 65 lat, a do 1976 roku był jeszcze doradcą prezesa GUS.

Z chwilą przejścia na emeryturę rozpoczęło się „drugie” życie zawodowe dra Stanisława Róga, tym razem jako redaktora naczelnego „Wiadomości Statystycznych” (07.1974–02.1994), a następnie przewodniczącego Rady Programowej tego miesięcznika (02.1994–1999). Jego praca w redakcji i Radzie Programowej to okres niestrudzonej działalności merytorycznej i technicznej. Do dziś wspomina się jego twórcze „słęczenie” nad oddawanymi do druku numerami pisma, ogromną kompetencję merytoryczną i wspaniałe wyczucie językowe.

Życie i praca zawodowa Stanisława Róga obfitowały w okoliczności, zdarzenia i działania o wielkim znaczeniu dla rozwoju polskiej myśli i praktyki statystycznej. Już pierwsze swoje zadanie zawodowe zrealizował tak, że osiągnięty rezultat miał istotne walory poznawcze, metodologiczne i praktyczne. Kiedy w GUS powstawały wyspecjalizowane komórki branżowe, S. Róg zorganizował statystykę przemysłu. W czasie wojny wydatnie przyczynił się do ocalenia dorobku materialnego i intelektualnego GUS. Przeprowadził też unikatowe badania i analizy w zakresie statystyki przemysłu, osadnictwa na ziemiach zachodnich i ewidencji osób zaginionych. Jako wiceprezes GUS stymulował rozwój metodologii i organizacji badań, dbał o zachowanie wysokiego poziomu jakości ich wyników, przyczynił się do uzyskania kolejnych osiągnięć w mechanizacji, automatyzacji i elektronizacji prac obliczeniowych.

Dorobek autorski dra S. Róga obejmuje 80 publikacji, opracowań i analiz. Zdecydowana większość z nich dotyczyła statystyki przemysłu oraz metodologii i organizacji badań. Jego pracy i talentowi statystyka gospodarcza w Polsce zawdzięcza ciągłość in-

formacji z ostatnich kilkudziesięciu lat, a zwłaszcza z okresu obejmującego lata 1945–1980.

Obok pracy w GUS i zaangażowania redakcyjnego S. Róg prowadził szeroką działalność popularyzatorską i dydaktyczną. Od początku swojej aktywności zawodowej ciągle się doskonalił i uczył innych. Już w latach 1930–1939 był wykładowcą na kursach statystycznych. Kontynuował tę działalność również po wojnie. Od 1949 roku był wykładowcą w Akademii Nauk Politycznych. W latach 1949–1955 prowadził kursy ekonomiki przemysłu w ramach Stowarzyszenia Wychowanków Szkoły Głównej Handlowej, a także później, po ich uratowaniu przez PTE (z inicjatywy prof. dra hab. E. Lipińskiego). W 1968 roku wspólnie z PWE zainicjował wydawanie serii *Statystyka w praktyce*.

S. Róg był odznaczony wieloma orderami i medalami państwowymi oraz resortowymi. W 1966 roku jako jeden z pierwszych otrzymał honorową odznakę *Za zasługi dla statystyki*. Polskie Towarzystwo Statystyczne w 2000 roku nadało mu godność Członka Honorowego.

Dr Stanisław Róg zmarł w Warszawie 10 sierpnia 2000 roku. W panteonie polskiej statystyki zaskarbił sobie miejsce szczególne. Była to bowiem postać, w której zrealizowały się marzenia osiągnięte sumienną pracą, wszechstronną twórczością i zgodnością z wybranymi ideałami. Umiłowanie ojczystego kraju, nauki i statystyki dostrzega się w całej spuściźnie, jaką pozostawił następcom.

Źródła

70 lat w służbie statystyki dra Stanisława Róga. GUS, Warszawa 1999.

Paradysz S., *Osiemdziesiąta rocznica Stanisława Róga*. „Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 7.

Róg S., *60 lat działalności GUS*. „Wiadomości Statystyczne” 1978, nr 7.

Róg S., *70-lecie GUS*. „Wiadomości Statystyczne” 1988, nr 7.

Stanisław Róg (1908–2000). „Wiadomości Statystyczne” 2000, nr 9.

Sławiński B., *Niemiecki urząd w gmachu Collegium Novum*, „Alma Mater UJ” 2009, nr 118.

RZENDOWSKI LEON (1915–1997)

Urodził się 10 kwietnia 1915 r. w Kielcach w rodzinie inteligenckiej. W 1933 r. ukończył Liceum im. Śniadeckich w Kielcach, uzyskując świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem. W latach 1933–1937 studiował w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Po jej ukończeniu uzyskał tytuł magistra inżyniera rolnictwa. Następnie podjął pracę zawodową w majątku rolnym Miedniewice koło Żyrardowa.

Po wybuchu wojny we wrześniu 1939 r. ewakuował się na wschód razem z żoną Franciszką. Niedługo potem znalazł się na terenach zajętych przez Związek Radziecki, początkowo w Stołpcach, a następnie w Białymstoku. Tam pracował w przedsiębiorstwie przemysłu mleczarskiego. Gdy w 1940 r. odmówił przyjęcia paszportu radzieckiego, został wywieziony do obozu pracy koło Archangielska, gdzie pracował głównie przy wyrębie lasów. Po zawarciu układu polsko-radzieckiego z 30 lipca 1941 r., który przewidywał m. in. zwolnienie Polaków z obozów, wyjechał do Tadżykistanu, gdzie pracował jako agronom w ośrodku maszynowo-tractorowym. Następnie wstąpił do armii gen. Andersa, nie ewakuował się jednak wraz z armią do Iranu, nie chcąc pozostawić żony samej w ZSRR. W 1943 r. nawiązał kontakt ze Związkiem Patriotów Polskich. W następnym roku został powołany do Armii Czerwonej, z której przeszedł do I Dywizji im. Tadeusza Kościuszki. Ze służby w I Dywizji został delegowany do resortu rolnictwa w Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego.

We wrześniu 1945 r. podjął pracę na stanowisku kierownika departamentu rolnictwa Centralnego Urzędu Planowania, a po przekształceniu CUP w Państwową Komisję planowania Gospodarczego, kierował departamentem rolnictwa w tej Komisji.

W 1951 r. L. Rzendowski mianowany został na stanowisko wiceministra rolnictwa. Na tym stanowisku przepracował do 1956 r., a z dniem 27 marca 1957 r. uzyskał nominację na stanowisko wiceprezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

W okresie ponad 16 lat pracy na stanowisku wiceprezesa GUS Leon Rzendowski koncentrował swoją uwagę głównie na zagadnieniach statystyki gospodarczej, w tym

zwłaszcza inwestycji i budownictwa. Nadzorował ponadto działalność terenowych służb statystycznych, a przez pewien czas do jego kompetencji należał również nadzór nad rozwojem zastosowań informatyki w statystyce. Przedmiotem jego szczególnych zainteresowań zawodowych były jednak zagadnienia rozwoju statystyki rolnictwa i leśnictwa. W tej dziedzinie szczególnie poszerzał i pogłębiał swoją wiedzę. Podjął w związku z tym studia doktoranckie zakończone opracowaniem rozprawy doktorskiej na temat „*Chłopska gospodarka drobnotowarowa na progu nowej polityki rolnej 1956/1957*”. Po pozytywnej obronie tej rozprawy uzyskał w 1964 r. tytuł doktora nauk ekonomiczno-rolniczych w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Współpracując z aktywnym kierowniczym departamentu rolnictwa i leśnictwa, a zwłaszcza z jego dyrektorem prof. dr. Konstantym Czerniewskim, Leon Rzendowski sprecyzował bliżej zakres tematyczny statystyki rolniczej z uwzględnieniem szczególnie istotnego dla tej dziedziny statystyki podziału regionalnego. Drugie ważne zagadnienie dla rozwoju statystyki rolniczej stanowiło uwzględnienie specyficznych cech tej gospodarki z punktu widzenia możliwości zbierania i opracowania danych. Należało uwzględnić zwłaszcza rozdrobnienie gospodarki chłopskiej, brak możliwości wprowadzenia bezpośredniej sprawozdawczości i konieczność w związku z tym opracowania nowych metod uzyskiwania informacji, jej jakości, w tym zwłaszcza kompletności, wiarygodności i aktualności, a także zakresu i metod analizy statystycznej stanowiącej niezbędną pomoc dla użytkowników informacji. Zagadnienia te L. Rzendowski przedstawił szerzej na zorganizowanym jego staraniem sympozjum poświęconym rozwojowi statystyki rolniczej w kwietniu 1967 r. Obszerne materiały tego sympozjum opublikowano w t. 2 Biblioteki Wiadomości Statystycznych, wyd. GUS, 1967 r.

Godną odnotowania zasługą Leona Rzendowskiego była inicjatywa i podjęcie się kierownictwa całości prac związanych z przygotowaniem publikacji Rolniczego rocznika statystycznego zawierającego dane za okres od 1945 do 1965 r. Opracowanie to zrealizowane przy udziale Konstantego Czerniewskiego i Ryszarda Brzezińskiego było jedną z pierwszych pozycji nowej serii wydawniczej GUS pt. „Roczniki branżowe”. Rocznik ten zawierał 420 tablic charakteryzujących m. in.: warunki przyrodnicze, ludność w rolnictwie, produkcję roślinną i zwierzęcą, bilanse produktów rolnych, przemysł rolny, mechanizację i elektryfikację rolnictwa, dochody i niektóre problemy finansowe wsi, ceny artykułów zbywanych i nabywanych przez rolników, handel zagraniczny towarami rolno-spożywczymi, oświatę i kulturę na wsi. Zamieszczono w nim również ważniejsze informacje w przekroju międzynarodowym.

Oprócz aktywnej działalności związanej bezpośrednio z realizacją obowiązków służb statystycznych Leon Rzendowski pozostawił po sobie dość znaczny dorobek naukowy i publicystyczny poświęcony zagadnieniom gospodarczego i społecznego roz-

woju wsi i rolnictwa. Wyróżnić należy zwłaszcza wydawnictwo książkowe pt. „Chłopska gospodarka drobnotowarowa. Wybrane zagadnienia”, Wyd. PWRL, 1965, a także szereg artykułów opublikowanych w różnych współczesnym mu wydawnictwach i czasopismach: „Nowe Drogi”, „Ekonomista”, „Gospodarka Planowa”, „Nowe Rolnictwo”.

Leon Rzendowski zmarł 1 lipca 1997 r. w Warszawie. Spoczywa na Cmentarzu Komunalnym na Powązkach.

Źródła

Materiały archiwalne GUS.

Mozołowski R., *Rzendowski Leon*, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*, wyd. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Zagadnienia statystyki rolniczej, symposium 12 i 13 kwietnia 1967 r., Biblioteka Wiadomości Statystycznych 1967, tom 2.

TADEUSZ WALCZAK

SADOWSKI WIESŁAW (1921–2010)

Profesor Wiesław Sadowski jest niewątpliwie jednym z najwybitniejszych polskich statystyków i ekonometryków, o trudnych do przecenienia zasługach dla rozwoju statystyki i ekonometrii w naszym kraju.

Wiesław Sadowski urodził się 21 grudnia 1921 roku w Warszawie. Ukończył warszawskie Liceum im. Stefana Batorego. W czasie okupacji studiował w konspiracyjnej Szkole Głównej Handlowej, z którą związał całe swoje zawodowe życie (w latach 1949–1991 SGH nosiła nazwę SGPiS). Rozpoczął tam pracę tuż po zakończeniu wojny jako asystent prof. Aleksego Wakara. Pod jego kierunkiem w roku 1946 obronił pracę magisterską, a w 1948 pracę doktorską. W latach 1945–1949 uzupełniał wiedzę matematyczną, studiując matematykę na Wydziale Matematycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1949–1965 pracował dodatkowo w Instytucie Matematycznym pod kierunkiem prof. Kazimierza Kuratowskiego. Ponadto wykładał statystykę matematyczną na Wydziale Matematycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1948 roku pracował w Katedrze Statystyki SGPiS pod kierunkiem prof. Stefana Szulca. W roku 1954, na podstawie rozprawy o testach nieparametrycznych, uzyskał tytuł naukowy docenta (w owym czasie nie nadawano stopnia doktora habilitowanego). W 1955 roku w Katedrze Statystyki zorganizował Zakład Statystyki Matematycznej, którego został kierownikiem (w następnych latach zakład ten został przekształcony w Katedrę, a potem w Instytut Ekonometrii, którym kierował do 1980 r.). W 1960 roku otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, w 1969 – profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych. W tym samym roku został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk. W latach 1955–1959 oraz 1963–1965 był prorektorem, a w latach 1965–1978 piastował godność rektora SGPiS. Od roku 1969 do 1980 był bezpartyjnym posłem na Sejm PRL. W latach 1980–1989 pełnił funkcję Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Za działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną siedmiokrotnie otrzymał nagrodę pierwszego stopnia Ministra Edukacji Narodowej. Był uho-

norowany licznymi odznaczeniami państwowymi, między innymi Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Lwa Fińskiego. W 1997 roku otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor Wiesław Sadowski opublikował blisko 100 monografii, artykułów naukowych oraz podręczników akademickich. Do najważniejszych z nich należą, wielokrotnie cytowane w najlepszych polskich i zagranicznych czasopismach, publikacje z zakresu statystyki nieparametrycznej, programowania liniowego, teorii podejmowania decyzji i prognozowania. Jeden z wczesnych jego wyników naukowych, dotyczący tak zwanego problemu asortymentu, nie tylko trafił na stałe do podręczników z zakresu badań operacyjnych, ale znalazł licznych kontynuatorów i stał się inspiracją kilku rozpraw doktorskich na uniwersytetach w USA. Równie wartościową część dorobku prof. Wiesława Sadowskiego stanowią podręczniki akademickie, które wyróżnia wysoki poziom merytoryczny i które jednocześnie są napisane w sposób niezwykle przystępny dla czytelnika. Dwa podręczniki: *Statystyka matematyczna* i *Wnioskowanie statystyczne*, chociaż zostały napisane około 50 lat temu, wciąż są zalecane studentom i trudno byłoby wskazać przyszłym ekonomistom inne, równie wartościowe pozycje do zapoznania się ze statystyką matematyczną. *Statystyka matematyczna*, wydana w 1965 roku, była pierwszym polskim podręcznikiem statystyki matematycznej napisanym specjalnie dla ekonomistów. Książka ta została przetłumaczona na język angielski i wydana przez Pergamon Press, doczekała się również przekładu na język włoski i słowacki. Dużym uznaniem cieszyła się także *Teoria podejmowania decyzji*, stanowiąca pierwszy w języku polskim wykład podstaw badań operacyjnych. Książka ta miała wiele wydań polskich, wydana była również w języku angielskim (Pergamon Press, 1965) i niemieckim (Verlag Die Wirtschaft, 1963).

Profesor Wiesław Sadowski, obdarzony wybitnym talentem naukowym, otaczał się osobami o nieprzeciętnym umyśle. Do grona jego współpracowników należeli: Tadeusz Czechowski, Wiesław Grabowski, Jerzy Greń, Michał Kolupa, Ira Koźniewska, Ireneusz Nykowski, Zbigniew Pawłowski, Ryszard Zasepa. Wypromował blisko 40 doktorów, spośród których wielu osiąga sukcesy naukowe w zakresie ilościowych metod analizy zjawisk i procesów ekonomicznych na uczelniach polskich i zagranicznych.

Profesor Wiesław Sadowski konsekwentnie promował w Polsce badania naukowe zgodne z kierunkami nauki światowej oraz zabiegał o utrzymanie więzi między polskimi i zagranicznymi środowiskami naukowymi. Nie byłoby to możliwe bez niekwestionowanej rangi wyników jego pracy badawczej oraz autorytetu, jakim cieszył się wśród najwybitniejszych przedstawicieli światowej ekonometrii, statystyki i badań operacyjnych.

W latach 1955–1958 był stypendystą słynnej fundacji Cowlesa na Uniwersytecie Yale. Od tego czasu utrzymywał ścisłe kontakty z komisją Cowlesa, z ośrodkiem w Uppsali Hermana Wolda, ze szkołą nowosybirską Leonida Kantorowicza. Był członkiem prestiżowych międzynarodowych organizacji naukowych, między innymi: Econometric Society, Academie des Sciences, des Arts et des Lettres, New York Academy of Sciences, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, Konferencji Statystyków Europejskich przy Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ. Dzięki prof. Wiesławowi Sadowskiemu w Warszawie w roku 1965 odbył się Europejski Kongres Towarzystwa Ekonometrycznego, a w 1975 Kongres Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W 1969 roku profesor został wybrany do Fellow of Econometric Society. Przez kilka lat był członkiem komitetu nominacyjnego na Fellow of Econometric Society, kierowanego przez prof. T.C. Koopmansa.

Przez długie lata profesor pracował na rzecz polskich środowisk statystyki, ekonometrii i badań operacyjnych. Współuczestniczył w reaktywowaniu w roku 1953 „Przeglądu Statystycznego”, a w latach 1974–1980 był jego redaktorem naczelnym, następnie zaś przewodniczącym rady redakcyjnej. Był członkiem i przewodniczącym sekcji ekonomicznej Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Organizował pierwsze ogólnopolskie konferencje z zakresu ekonometrii i badań operacyjnych. Przyczynił się do powstania Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN, którego był długoletnim przewodniczącym od 1972 roku, a od 1993 honorowym przewodniczącym. Od lat sześćdziesiątych był członkiem, a później przewodniczącym Naukowej Rady Statystycznej Głównego Urzędu Statystycznego oraz przewodniczącym Rady Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN. Był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, przez wiele lat był członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

Profesor Wiesław Sadowski pozostał aktywny także po przejściu na emeryturę w roku 1992. Pracował naukowo i prezentował nowe wyniki, dotyczące: ekonometrycznego problemu data mining, ekonomicznych aspektów dynamicznego wyboru konsumenta, modelowania zapasów. Angażował się w nowe inicjatywy, podejmowane w środowisku statystyczno-ekonometrycznym. Zawsze wyrażał zgodę na przygotowanie oceny rozprawy doktorskiej czy recenzji w przewodzie habilitacyjnym lub postępowaniu o nadanie tytułu naukowego profesora. Wykładał w prywatnej Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie. Z satysfakcją wyrażał się o zmianach zachodzących w SGH po 1989 roku. Z życzliwością obserwował sukcesy stworzonego przez siebie kilkadziesiąt lat wcześniej Instytutu Ekonometrii. Dla kolejnego pokolenia statystyków i ekonometryków pozostawał wzorem kultury i autorytetu uczonego oraz nauczyciela akademickiego.

Myśląc o blisko sześćdziesięcioletniej historii ekonometrii, badań operacyjnych i statystyki matematycznej w Polsce, prof. Wiesława Sadowskiego dostrzega się jako *spiritus movens* zarówno w dziedzinie badań naukowych, organizacji środowiska akademickiego, jak i kształcenia ekonomistów w szkołach wyższych.

Profesor Wiesław Sadowski zmarł 7 sierpnia 2010 roku w Warszawie.

Źródła

Podgórska M., Welfe A., *Wiesław Sadowski – wspomnienie pośmiertne*. „Nauka” 2010, 4, s. 183-184.

Archiwum SGH.

Strony internetowe:

- <www.inmemoriam.org>,
- <www.komunikaty.pan.pl>,
- <www.ksie.pan.pl>,
- <www.portalwiedzy.pan.pl>,
- <www.sgh.waw.pl>,
- <www.stat.gov.pl>,
- <www.uni.lodz.pl>.

MARIA PODGÓRSKA

SIEDLECKA URSZULA (1941–2004)

Urszula Siedlecka urodziła się 4 października 1941 roku w Szopienicach. W 1945 roku jej rodzice – Maria i Alojzy przeprowadzili się do Wrocławia. Po ukończeniu szkoły podstawowej w roku 1956, rozpoczęła naukę w liceum ogólnokształcącym. Po uzyskaniu matury w roku 1960 rozpoczęła studia na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu.

Pracę magisterską pt. *Próba usprawnienia fermentacji kwasu mlekowego*, przygotowaną pod kierunkiem prof. J. Ziobrowskiego, obroniła 29 sierpnia 1965 roku, uzyskując tytuł magistra inżyniera ekonomii.

Od 1 października 1965 roku była zatrudniona na stanowisku inżyniera stażysty. Po dwóch latach, z dniem 1 października 1967 roku, została zatrudniona na stanowisku asystenta w ówczesnej Katedrze Statystyki i Metod Rachunku Ekonomicznego, którą kierował prof. Zdzisław Hellwig.

4 sierpnia 1972 roku poślubiła Juliusza Siedleckiego, pracownika Katedry Badań Operacyjnych.

W 1976 roku obroniła pracę doktorską pt. *Metoda taksonomii stochastycznej w planowaniu eksperymentu pasywnego*, której promotorem był prof. Z. Hellwig. W roku 1994, na podstawie monografii *Prognozy ostrzegawcze*, wydanej przez Wydawnictwo AE we Wrocławiu, uzyskała stopień naukowy doktora habilitowanego nauk ekonomicznych. Natomiast w roku 1995 powierzono jej stanowisko profesora nadzwyczajnego AE we Wrocławiu.

Tytuł profesora nauk ekonomicznych otrzymała 1997 roku na podstawie dotychczasowego dorobku naukowego i monografii *Prognozy ostrzegawcze w gospodarce*, opublikowanej nakładem PWE w Warszawie.

Profesor Urszula Siedlecka była sumiennym i niezwykle aktywnym pracownikiem naukowym. Opublikowała ponad 70 prac naukowych, była promotorem kilkudziesięciu

prac magisterskich, brała udział w wielu konferencjach, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Pasjonowała ją wręcz wszelkie formy życia społecznego. Aktywnie zajmowała się sportem, działała w różnych organizacjach młodzieżowych.

Od 1996 roku przez dwie kadencje pełniła funkcję prodziekana do spraw studenckich. W pracy tej wykazywała niezwykły wręcz talent organizatorsko-dyplomatyczny. Potrafiła bowiem z taktem rozwiązywać nawet bardzo trudne i nieraz drażliwe problemy personalne. Pomagała jej w tym wrodzona życzliwość do ludzi, łagodny i przyjazny wyraz twarzy, prawie zawsze miło uśmiechniętej. Była wyjątkowo wrażliwa na braki w wychowaniu młodzieży. Wulgaryzmy językowe zwalczała z całą bezwzględnością gdziekolwiek z nimi się spotykała. Uśmiech na jej pogodnej twarzy łagodził ostre pouczenie, żeby nie być wulgarnym i ordynarnym, żeby ukłonić się, żeby unieść nieco swe ciało przy powitaniu, gdy się siedzi, żeby życzliwością odpowiedzieć na życzliwość.

Cieszyła się dużą sympatią studentów, lubili ją wszyscy, i ci, których chwaliła i którym stawiała dobre oceny, i ci, których karciała za lenistwo i niechlujstwo. Była bardzo bezpośrednia. Nigdy nie stwarzała niepotrzebnego dystansu. Do studentów i młodszych kolegów zwracała się jak kochająca matka – po imieniu, używając formy w liczbie pojedynczej. Nie skąpiła czasu ani studentom, ani młodszym kolegom. Często do późnych godzin udzielała konsultacji, pomagała redagować prace, doradzała wybór tematów do prac naukowych.

Nie była pamiętliwa. O przykrościach, których doznawała, dość łatwo i szybko zapomniała. Nie udawała ani złości, ani radości. Zawsze była sobą, nie odgrywała żadnych ról, była naturalna. Szczerze i otwarcie wyrażała zachwyt, jeśli coś lub ktoś na to zasłużył, ale też mówiła prawdę prosto w oczy. Nie znosiła intryg, których sama doświadczała.

Pasjonowała ją polityka, lubiła dyskutować na jej temat, krytykowała obłudę polityków. Była bardzo wrażliwa na ludzką niedolę. Wyraźnie i zdecydowanie wyrażała swe poglądy lewicowe, była przy tym jednak bardzo krytyczna wobec sposobów pełnienia władzy przez socjaldemokratów. Oburzała ją hipokryzja nie tylko polityków, ale jeszcze bardziej pracowników naukowo-dydaktycznych, pełniących jakiegokolwiek funkcje administracyjne na uczelni. Często szczerze i otwarcie krytykowała tych, którzy wymachując sztandarami „dla dobra Uczelni” czy „dla dobra Wydziału”, realizowali swoje indywidualne plany, dbając raczej o swoje własne dobro aniżeli dobro wspólne. Sama daleka była od osławianego „nie chcę, ale muszę”. Jeśli czegoś chciała, to mówiła wprost: chcę, bo mi się to należy, chcę, bo potrafię, chcę, bo na to zasługuję. Przestrze-

gała przy tym bardzo skrupulatnie przyjętych reguł gry i utartych zwyczajów akademickich, uświęconych długą tradycją. Często powtarzała, że „po starszeństwie brody gołą”.

Jedną z piękniejszych cech prof. Urszuli Siedleckiej było jej poszanowanie wartości rodzinnych. Nie ukrywała swojej miłości i przywiązania zarówno do dzieci, jak i do męża. Profesor U. Siedlecka należała do bardzo nielicznej grupy pracowników naukowych, przed którymi chciało się referować wyniki swoich przemyśleń czy badań. Była bardzo pilnym słuchaczem. Jednakże najważniejsze jest to, że jak mało kto potrafiła zauważyć to, co było najistotniejsze. Jeśli to coś najważniejszego w referacie zasługiwało na pochwałę, to niezależnie od sympatii czy antypatii do referującego, bez żadnej zawiści i z całą szczerością potrafiła pochwalić, docenić, a także często coś od siebie zasugerować.

Za swą pracę naukowo-dydaktyczną wielokrotnie była nagradzana nagrodami rektorskimi. Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Za współudział w przygotowaniu podręczników uzyskała dwie nagrody ministerialne.

Profesor Urszula Siedlecka zmarła 4 września 2004 roku. Pochowana jest we Wrocławiu na Osobowicach.

WALENTY OSTASIEWICZ

STEINHAUS HUGO DYONIZY (1887–1972)

Hugo Dyonizy (dwojga imion) Steinhaus urodził się 14 stycznia 1887 roku w Jaśle. Ojciec Bogusław był kupcem z tytułem radcy dworu, czynnym w sferach obywatelskich Jasła, dom zaś prowadziła matka Ewelina z Lipszyców. Młody Hugo najpierw uczył się w domu, potem przez rok w szkole ludowej w Jaśle i w latach 1897–1905 w tamtejszym gimnazjum klasycznym. Po zdaniu, z odznaczeniem, matury rozpoczął studia matematyczne i filozoficzne na Uniwersytecie Lwowskim. Stanisław Jolles (1857–1942), podówczas pracujący na politechnice w Berlinie (Charlottenburg), poradził mu jednak przenieść się na dalsze studia do Getyngi, ówczesnej stolicy matematycznej świata. Steinhaus poszedł za tą radą i lata 1906–1911 spędził w Getyndze. Jego nauczycielami byli najwybitniejsi matematycy owego czasu: D. Hilbert, F. Klein, E. Landau, H. Minkowski, H. Weyl, E. Zermelo i inni. W 1911 roku otrzymał tam stopień doktora filozofii *summa cum laude* w zakresie matematyki na podstawie rozprawy o zagadnieniu Dirichleta. Wrócił do kraju, a nie mając posady akademickiej, lata 1911–1914 spędził jako „prywatny uczony” (wyrażenie własne Steinhausa), krążąc między Jasłem a Krakowem. Opublikował w tym okresie kilka prac, grał w tenisa i wiosłował na Wiśle, a także odbył dalsze podróże do Włoch i Francji. Po wybuchu I wojny światowej jego rodzina przenieśli się do Wiednia, gdzie Steinhaus wstąpił do Legionów, po czym odbył kampanię wołyńską w 1915 roku jako działonowy w pierwszym pułku artylerii legionowej. Po zwolnieniu z wojska był urzędnikiem w Krajowym Urzędzie Odbudowy, najpierw w Krakowie, potem we Lwowie. W 1917 roku habilitował się na tamtejszym uniwersytecie na podstawie pracy z szeregów trygonometrycznych i szeregów Fouriera. Po wybuchu wojny polsko-ukraińskiej wyjechał do Jasła, ale w 1920 roku wrócił i objął stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od 1923 roku był już tam profesorem zwyczajnym i kierownikiem jednej z czterech katedr matematyki. Ze Stefanem Banachem (1892–1945), którego ściągnął do Lwowa, stworzył lwowską szkołę matematyczną. Organem tej szkoły stało się założone przez nich w 1927 roku czasopismo „*Studia Mathematica*” (tom I wy-

szedł jednak dopiero dwa lata później). Ukazuje się ono do dzisiaj i należy do wiodących czasopism w zakresie analizy funkcjonalnej. Nie angażował się w sprawy polityczne, ale w 1930 roku podpisał protest przeciwko uwięzieniu w Brześciu przedstawicieli opozycji politycznej. Był dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJK. Po wybuchu II wojny światowej został profesorem i kierownikiem jednej z katedr uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. Z chwilą wkroczenia Niemców do Lwowa, śmiertelnie zagrożony z powodu żydowskiego pochodzenia, zniszczył wszystkie dokumenty osobiste i z żoną (był żonaty ze Stefanią ze Smoszów; mieli córkę Lidę, zamężną z Janem Kottem) opuścił swoje lwowskie mieszkanie na zawsze. Przez jakiś czas tułali się po znajomych w mieście, potem ukrywali się w Osiczynie koło Zimnej Wody, a w lipcu 1942 roku Hugo Steinhaus, już jako Grzegorz Krochmalny (miał autentyczną metrykę zmarłego robotnika leśnego), przeniósł się do Berdechowa koło Stróży (pow. Gorlice). Tam brał udział w tajnym nauczaniu (na świadectwach podpisywał się jako Stanisław Melon) i doczekał końca wojny. Był już wtedy odcięty granicą od Lwowa, więc o powrocie nie myślał. W Krakowie spotkał prof. S. Kulczyńskiego, który go namówił do przyjazdu do Wrocławia, dokąd udał się jesienią 1945 roku. Został organizatorem i pierwszym dziekanem Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii świeżo powołanej uczelni pod nazwą Uniwersytet i Politechnika we Wrocławiu, której S. Kulczyński został pierwszym rektorem. We Wrocławiu Hugo Steinhaus pozostał do końca życia.

Błyskotliwa i żywa inteligencja Hugona Steinhausa pozwoliła mu na poczynienie oryginalnych odkryć w różnych dziedzinach matematyki, ale utrudniała związane się z jakąś jedną na dłużej (tym się różnił od Banacha, który potrafił skoncentrować się na teorii miary i analizie funkcjonalnej). Nie lubił wybijałych abstrakcji, nie cenił teorii mnogości, „której poświęcano w Polsce aż za dużo miejsca” (H. Steinhaus, *Wspomnienia i zapiski*, s. 126). Zachwyty nad siłą i pięknem matematyki łączył z talentem pisarskim, co zapewniało jego artykułom i książkom popularyzatorskim wielką poczytność. Mocno pociągały go problemy świata przyrody i techniki, co kierowało jego uwagę coraz bardziej w stronę zastosowań, które we Wrocławiu opanowały już nim całkowicie.

Chcąc zrozumieć miejsce statystyki w zainteresowaniach naukowych Steinhausa, trzeba zacząć od spojrzenia na całość tych zainteresowań. Już pobieżny przegląd jego prac ujawnia niezwykłą ich wielokierunkowość. Obejmują one bowiem: zasadę Dirichleta (równania różniczkowe), szeregi trygonometryczne, szeregi ortogonalne, uogólnione pojęcie granicy, analizę funkcjonalną, teorię miary, rachunek prawdopodobieństwa, teorię gier i – poczynając od późnych lat lwowskich – zastosowania matematyki. Matematykę widział wszędzie, od parkietażu i gry w szachy po słoneczniki i prawa przyrody. Wyrazem takiego widzenia świata jest jego słynny *Kalejdoskop* matematyczny (Lwów 1938), który ukazał się w kilkunastu językach i niewątpliwie jest najbardziej

znaną w świecie książką matematyczną polskiego autora. Książka ta jest w pewnym sensie bardzo osobista. Jego uczeń tak bowiem o nim pisał:

„...chcąc zrozumieć i ocenić styl matematyczny Steinhausa, trzeba przeczytać (a przynajmniej przejrzeć) *Kalejdoskop matematyczny* [...] adresowany do ‘uczonego w dziecku i dziecka w uczoneym’ [...] wyraża on, nie zawsze explicite, a czasami nawet nieświadomie to, czym dla Steinhausa matematyka jest i czym powinna być. Matematyka jest dla niego zwierciadłem rzeczywistości, podobnie jak takim zwierciadłem jest poezja i Steinhaus lubił ‘grać’ liczbami, zbiorami i krzywymi podobnie jak poeta gra słowami, frazami i dźwiękami”. (Zob. M. Kac, *Hugo Steinhaus – reminiscense and a tribute*. Amer. Math. Monthly, 1974, Vol. 81, No. 6).

Steinhaus lubił nowinki, dużo czytał i w swoich pracach z reguły odnosił się do najświeższych rezultatów, często je wzmacniając lub uogólniając. Stosując klasyfikację Oswalda, można powiedzieć, że charakter jego twórczości matematycznej nosi znamiona „motyla”. Jak motyl bowiem łatwo się przenosił z przedmiotu na przedmiot, formułował nowe idee (twierdzenia, pojęcia, hipotezy), ale w ich dalszym rozwoju zwykle już nie uczestniczył. Przedmiotem jego rozprawy doktorskiej były w zasadzie równania różniczkowe, z wyraźnym udziałem nowych wtedy metod mnogościowych i zastosowaniami w geometrii, później jednak do równań różniczkowych nie wracał. W młodości zajmowały go szeregi trygonometryczne, głównie jako narzędzie tworzenia przykładów sprzecznych z intuicją (sam skonstruował ich wiele), przy czym często powoływał się na najświeższe prace N.N. Łuzina, W. Sierpińskiego i innych. Wcześniej rozpoznał analizę funkcjonalną jako ziemię obiecaną matematyki, wniósł do niej istotny wkład własny i, wspólnie z Banachem, uczynił kamieniem węgielnym lwowskiej szkoły matematycznej, ale później stracił zainteresowanie tą dziedziną. W pierwszych dekadach XX wieku rachunek prawdopodobieństwa nie miał jeszcze solidnych podstaw matematycznych i z tego powodu był przez niektórych, między innymi przez Hilberta, kontestowany. A. Łomnicki i H. Steinhaus pierwsi zaproponowali oparcie go na teorii miary, co dzięki W. Fellerowi stało się i jest do dzisiaj standardowe. Zawsze promowali ten punkt widzenia, ale badań w tym kierunku nie kontynuowali. Aksjomatyka zaś Kołmogorowa z 1933 roku Steinhausowi się nie podobała i później rozwijał inny punkt widzenia, oparty na koncepcji funkcji niezależnych. Można przytoczyć więcej przykładów takich jego „motyliach” zachowań, choćby teorię gier, aksjomat determinacji czy liczne zastosowania matematyki.

Matematyka była dla Steinhausa obecna w świecie, w którym żył. Przy takim jego podejściu do miejsca matematyki w opisywaniu świata musiały się w kręgu jego zainteresowań znaleźć takie dziedziny, jak rachunek prawdopodobieństwa i jego pochodna – statystyka matematyczna. Pierwsza z nich pojawiła się wcześniej, bo już na początku

lat dwudziestych, druga natomiast zaznaczyła się wprawdzie pod koniec okresu lwowskiego, w pracy o dyspersji leukocytów, ale w pełni rozwinęła się dopiero w okresie wrocławskim, kiedy Steinhaus promował metody statystyczne w zastosowaniach matematyki. Sam opublikował z tego zakresu kilkanaście prac i wychował w tym zakresie wielu magistrów oraz kilku doktorów. Nie była to jednak nigdy dla niego statystyka „sama w sobie”, ale zawsze „statystyka jako metoda poznawcza”, jak głosił tytuł jednej z konferencji z jego udziałem. On sam tak na tej konferencji mówił: „jak gwiazdy są ważniejsze od astronomii, a róże od botaniki, tak ważniejsze są zastosowania statystyki od niej samej” (H. Steinhaus, *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, red. J. Łukasiewicz. Warszawa-Wrocław 2000, s. 63). Przypomnijmy zatem niektóre z zajmujących go zagadnień statystycznych (część z nich została obszernie omówiona w artykule K. Urbanik, *Idee Hugona Steinhausa w teorii prawdopodobieństwa*, „Wiadomości Matematyczne” 1973, nr 17, s. 39-50).

Jedną z istotnych trudności spotykanych w statystyce jest nieznanąomość tego, co się nazywa rozkładem a priori. W statystycznej kontroli jakości, gdzie na podstawie wyrzykowego badania większych partii towaru orzekamy o dopuszczeniu takiej partii do obrotu lub jej odrzuceniu, zagadnienie to przyjmuje następującą postać: pobrawszy (ze zwracaniem) z badanej partii towaru próbkę liczącą n elementów, mamy orzec, jaka jest frakcja sztuk wadliwych w całej partii. Jeśli wadliwość partii wynosi p , to prawdopodobieństwo znalezienia w próbce n -elementowej k sztuk wadliwych wynosi $\binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k}$. Gdyby teraz był znany rozkład a priori wadliwości p , tzn. gdyby dla każdego a było znane – przed losowaniem próbki – prawdopodobieństwo, że badana partia ma wadliwość $p < a$, to na podstawie reguły Bayesa kontroler jakości mógłby obliczyć prawdopodobieństwo a posteriori, że wadliwość jest mniejsza od a , jeśli w próbce znaleziono k sztuk wadliwych. Zazwyczaj jednak rozkład a priori nie jest znany. W takiej sytuacji reguła Bayesa radzi obliczać rozkład a posteriori wadliwości p przy założeniu, że wadliwość p ma a priori rozkład jednostajny w przedziale $0 < p < 1$. Ten punkt widzenia był jednak przez niektórych ostro krytykowany. Wbrew tym krytykom H. Steinhaus wystąpił w obronie reguły Bayesa i kilkakrotnie wracał do tej sprawy. Podobna dyskusja nad stosowalnością reguły Bayesa toczyła się na Zachodzie, a jej uczestnicy często używali stwierdzeń przypominających argumenty Steinhausa.

Publikacje samego Steinhausa i jego współpracowników (przede wszystkim J. Oderfelda i S. Zubrzyckiego), broniące reguły Bayesa i obejmujące kilkanaście artykułów, ogłoszonych w „Colloquium Mathematicum” od 1948 roku i w „Zastosowaniach Matematyki” od 1954, wywarły wpływ na wypracowywanie przez Polski Komitet Normalizacyjny standardów mających obowiązywać w statystycznej kontroli jakości w Polsce. Swoje punkt widzenia tej sprawy H. Steinhaus najpełniej przedstawił w artykule

przeglądowym pt. *Statystyczna kontrola jakości* (zob. *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, op. cit., s. 166–178).

W książce O. Morgensterna i J. von Neumanna *Theory of Games and Economic Behaviour* (Princeton 1944) pojawiła się idea traktowania zagadnień statystycznych jako gry między statystykiem a naturą. Steinhaus, który doceniał wartość teorii gier i miał w jej zakresie oryginalne pomysły jeszcze przed wojną, był ujęty tą ideą, którą można wyrazić następująco: w przypadku nieznanego parametru p przyjmuje się, że dana jest funkcja straty $L(p, p')$, wyrażająca szkodę ponoszoną wtedy, gdy p jest wartością parametru, a statystyk przyjmuje wartość p' . Estymatorem nazywa się funkcję, która wynikom obserwacji przypisuje przybliżoną wartość estymowanego parametru. Steinhaus posłużył się tą ideą w zagadnieniu statystycznej kontroli jakości. Omówił związek między kosztami badania a osiąganą dokładnością oszacowania w przypadku, gdy wartość partii towaru jest sumą wartości jego elementów, a także porównywał w terminach ryzyka różne postulaty prowadzące do ustalenia przepisu odbiorczego w statystycznej kontroli jakości. Idealem, do którego dąży statystyk w grze z naturą, jest znalezienie estymatora (strategii dla siebie), przy którym ryzyko byłoby najmniejsze. Takie estymatory rzadko jednak istnieją, a wtedy teoria gier radzi stosować zasadę minimumu, to znaczy szukać takiego estymatora, dla którego maksymalna wartość ryzyka ze względu na różne wartości parametru byłaby możliwie mała. Steinhaus zainaugurował serię prac własnych oraz swoich współpracowników (S. Trybuła, S. Zubrzycki i in.) traktujących o tej kwestii.

W naukach przyrodniczych występuje problem klasyfikacji i porządkowania dużej liczby badanych obiektów, na przykład ludzi w antropologii. Nawiązując do badań J. Czekanowskiego, H. Steinhaus i jego współpracownicy (K. Florek, J. Łukaszewicz, J. Perkal, S. Zubrzycki), zaproponowali inną metodę przedstawiania podobieństw za pomocą dendrytu między indywiduami scharakteryzowanymi wieloma cechami, którą nazwali *taksonią wrocławską*. Przy ustalonym sposobie mierzenia odległości między indywiduami metoda ta pokazuje, jak znaleźć taki najkrótszy spójny zbiór odcinków (czyli dendryt) łączący wszystkie indywidua. Okazało się, że już wcześniej szukano takich najkrótszych dendrytów, ale taksonomia wrocławska znalazła liczne oryginalne zastosowania, między innymi do badania: łańcuszków gwiazdnych (S. Zubrzycki), populacji ludzi ze względu na częstości grup krwi (A. Kelus, J. Łukaszewicz), odmian pszenicy (F. Szczotka) itp. Steinhaus rozpatrywał także problemy związane z definiowaniem odległości między indywiduami.

W różnych badaniach statystycznych występuje problem wyznaczenia próbki możliwie najbardziej losowej. Pomocnym narzędziem w tym względzie są tablice liczb losowych, które H. Steinhaus z upodobaniem konstruował. Starając się zaradzić różnym mankamentom związanym z wyznaczeniem próbki, projektował zbudowanie tablicy

zawierającej wszystkie liczby naturalne od 0000 do 9999, każdą dokładnie jeden raz, a powstałej przez wymieszanie tych liczb za pomocą odpowiedniego i wyraźnie określonego algorytmu. Jeden taki dość zawiły algorytm został użyty do zbudowania tablicy liczb „przetasowanych”. Inny algorytm, korzystający z reszt modulo 1 wielokrotności liczby złotej $a = (\sqrt{5} - 1)/2 = 0,618\dots$, został wykorzystany do zbudowania tablic liczb „złotych” i „żelaznych” (zob. W. Sadowski, *Tablice statystyczne*. Warszawa 1957).

W latach pięćdziesiątych XX wieku popularna była w Polsce gra liczbowa „Liczyrzepka”, polegająca na trafnym skreśleniu 5 liczb z 90, ustawionych w prostokącie 9×10 . Co tydzień losowano zatem przypadkowo 5 liczb. Badając nadsyłane przez graczy skreślenia, Steinhaus i jego współpracownicy (B. Gleichgewicht, J. Kucharczyk) zauważyli i zbadali różne predylekcje grających, na przykład do obstawiania liczb w środku prostokąta, do wybierania kolejnych liczb na odległość ruchu konika szachowego od już wybranej itp. Tutaj psychologia mieszała się z przypadkowością, co prowadziło do ciekawych wniosków.

W związku z licznymi wystąpieniami samotnych matek o uznanie ojcostwa ich dziecka przez wskazanego mężczyznę, H. Steinhaus zajął się problemem ustalenia prawdopodobieństwa takiego ojcostwa, opierając się na badaniu grupy krwi matki, dziecka i domniemanego ojca. Jego opracowanie w tym zakresie długo uchodziło za najlepszą po wojnie polską pracę z prawa cywilnego, a Steinhaus do sprawy wracał też później (zob. artykuł *O dochodzeniu ojcostwa*, w: *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*, op. cit., s. 179–191). Zaproponowane przez niego metody były długo stosowane w polskiej praktyce sądowniczej, póki nie zastąpiły ich metody oparte na badaniu DNA.

Dawszy się poznać jako znakomity statystyk, Hugo Steinhaus został wybrany przewodniczącym Komisji Antropometrycznej PAN, która miała za zadanie przeprowadzenie pomiaru antropometrycznego ludności kraju i zaprojektowanie typowych rozmiarów odzieży. Steinhaus nominację skwitował z właściwym sobie humorem, mówiąc: „PAN mi powierzył fason Polaków”. Jednakże kierowana przez niego komisja wykonała swoje zadanie tak dobrze, że szycie „na miarę” zanikło później niemal całkowicie i ogromna większość populacji Polski z łatwością znajduje odpowiednie dla siebie ubrania w sklepach odzieżowych.

Na seminarium Hugona Steinhausa z zastosowań matematyki częstymi gośćmi byli medycy. Bliska z nimi współpraca doprowadziła między innymi do powstania serii wspólnych publikacji H. Steinhausa z H. Kowarzykiem i S. Szymaniec o układach chromosomów w komórkach ludzkich, a także innych wspólnych opracowań (z L. Fleckiem i H. Kowarzykiem, a także z O. Mioduszewską). O tej współpracy szerzej pisał J. Perkal

w artykule *O współpracy matematyków i medyków w środowisku wrocławskim* („Zastosowania Matematyki” 1959, nr 4, s. 265–278).

Upodobanie Steinhausa do wiązania statystyki z życiem znalazło wyraz także w pracach o interpretacji wyników statystycznych w medycynie, o podstawowych zagadnieniach statystyki matematycznej i o zagadnieniu estymacji. Pisywał też artykuły encyklopedyczne z tego zakresu.

Z przedstawionego przeglądu dorobku Hugona Steinhausa w zakresie statystyki wyraźnie wynika, że miała ona dla niego charakter wybitnie służebny. Interesował się nią wtedy, gdy była mu doraźnie potrzebna, jednakże nigdy nie był tylko biernym użytkownikiem wypracowanych wcześniej metod, lecz, przeciwnie, zawsze je przetwarzał, z dużą dozą oryginalności, na swoje potrzeby. Wywarł znaczny wpływ na statystykę w Polsce zarówno przez swoją postawę, jak i przez wykształcenie licznej grupy ludzi, w tym kilku swoich doktorów i późniejszych profesorów, dla których statystyka stała się życiową pasją i powołaniem. H. Steinhaus był promotorem wielu przewodów doktorskich, wśród których są: S. Banach (1920), A. Rajchman (1921), J. Schauder (1923), M. Kac (1937), M. Warmus (1949), J. Perkal (1950), S. Zubrzycki (1954), J. Łukasiewicz (1957), S. Trybuła (1960). Spośród wypromowanych przez niego doktorów Warmus, Zubrzycki i Trybuła zostali pierwszorzędnymi statystykami.

Hugo Steinhaus był bardzo czynny w życiu naukowym Polski. Opublikował ponad 250 prac, z czego 84 przed II wojną światową. W Polskim Towarzystwie Matematycznym (PTM) pełnił funkcję prezesa Oddziału Lwowskiego i Oddziału Wrocławskiego, a w kadencjach 1937–1938 i 1946–1948 był wiceprezesem całego PTM. W 1945 roku został wybrany na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Należał do grupy założycieli Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, powstałego w 1946 roku, był jego sekretarzem generalnym do roku 1947, a prezesem w latach 1956–1958. Współorganizował Państwowy Instytut Matematyczny, który powstał w latach 1947–1948 (później został przekształcony w Instytut Matematyczny PAN), był jego wicedyrektorem do roku 1952, później kierownikiem Działu Zastosowań Przyrodniczych i Gospodarczych oraz przewodniczącym Komisji Antropometrycznej PAN. Od 1951 roku był członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, od 1952 członkiem rzeczywistym PAN. Należał do założycieli wrocławskiego czasopisma „Colloquium Mathematicum” (wychodzi od roku 1947), w 1948 roku wznowił we Wrocławiu lwowskie „Studia Mathematica”, a w 1953 założył, też we Wrocławiu, czasopismo „Zastosowania Matematyki” (obecna nazwa to „Applicationes Mathematicae”).

H. Steinhaus otrzymał wiele wyróżnień i odznaczeń. W Polskim Towarzystwie Matematycznym był laureatem nagród: im. S. Banacha (1946), im. S. Mazurkiewicza (1951). Otrzymał też inne nagrody, a wśród nich: PAU (1948), Państwową I stopnia

(1951), Miasta Wrocławia (1960), redakcji „Problemów” (1960), Jurzykowskiego (1970). Został odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim OOP (1951), Krzyżem Komandorskim OOP z Gwiazdą (1957), Sztandarem Pracy I klasy (1959). Był doktorem honoris causa uniwersytetów w Warszawie, Poznaniu i Wrocławiu oraz Akademii Medycznej we Wrocławiu. Na Politechnice Wrocławskiej działa Centrum Metod Stochastycznych Hugona Steinhausa (powstało w 1990 r.), a jedna z nagród PTM nosi imię H. Steinhausa.

Hugo Dyonizy Steinhaus zmarł 25 lutego 1972 r. we Wrocławiu i został pochowany na cmentarzu św. Rodziny. Na jego grobie znajduje się napis: „Między duchem a materią pośredniczy matematyka”.

Źródła

- Duda R., *Hugo Dyonizy Steinhaus*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 2004–2005, s. 323–329.
- Duda R., *Lwowska szkoła matematyczna*, II wyd. Wrocław 2011.
- Kac M., *Hugo Steinhaus – reminiscense and a tribute*. The American Mathematical Monthly 1974, Vol. 81, No. 6.
- Perkal J., *O współpracy matematyków i medyków w środowisku wrocławskim*. „Zastosowania Matematyki” 1959, nr 4, s. 265–278.
- Sadowski W., *Tablice statystyczne*. Warszawa 1957.
- Steinhaus H., *Kalejdoskop matematyczny*. Lwów 1938
- Steinhaus H., *Między duchem a materią pośredniczy matematyka*. Red. J. Łukaszewicz, Warszawa-Wrocław 2000.
- Steinhaus H., *Wspomnienia i zapiski*, III wyd. popr. Oprac. A. Zgorzelska. Wrocław 2010.
- Steinhaus H., *Selected Papers*. Warszawa 1985.
- Urbanik K., *Idee Hugona Steinhausa w teorii prawdopodobieństwa*. „Wiadomości Matematyczne” 1973, nr 17, s. 39–50.
- Zubrzycki S., *O niektórych pracach seminarium z zastosowań matematyki*. „Zastosowania Matematyki” 1963, nr 8, s. 267–281.

SZTURM DE SZTREM EDWARD (1885–1962)

Edward Szturm de Sztrem, syn Jana, urodził się 11 lipca 1885 roku w Petersburgu, w polskiej rodzinie inteligenckiej. Do gimnazjum uczęszczał w Astrachaniu, a po jego ukończeniu w roku 1903 wstąpił na uniwersytet w Petersburgu. Dyplom Wydziału Prawnego uzyskał w 1912 roku. Studiował również na tej samej uczelni ekonomię oraz matematykę na Uniwersytecie w Nancy. Po uzyskaniu dyplomu, dysponując już dość wszechstronną wiedzą z dziedziny nauk prawno-ekonomicznych i matematycznych, rozpoczął pracę jako statystyk w Samorządzie Ziemskim Guberni Połtawskiej na Ukrainie.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w roku 1918 Edward Szturm de Sztrem przybył do Warszawy, gdzie otrzymał stanowisko statystyka w Biurze Pracy Społecznej. Zdobyte doświadczenia zawodowe pozwalały E. Szturm de Sztremowi na objęcie funkcji kierownika organizacyjnego Wydziału Statystycznego w Ministerstwie Aproprowizacji. Wydział ten prowadził badania statystyczne z zakresu zaopatrzenia i obrotu różnymi artykułami, a także: statystyki przemysłu, zatrudnienia, cen oraz ludności. Z tego okresu pochodzą publikacje E. Szturma na temat badań budżetów rodzin robotniczych w miastach oraz na temat stanu cukrownictwa w Europie w czasie wojny światowej.

Po przejęciu przez GUS w roku 1920 statystyki Ministerstwa Aproprowizacji E. Szturm de Sztrem objął stanowisko naczelnika Wydziału Statystyki Rolniczej i Aproprowizacji. Podsumowaniem tej pracy była jego rozprawa pt. *Statystyka rolna i cen*, opublikowana w pracy zbiorowej *Pierwsze dziesięciolecie Głównego Urzędu Statystycznego* oraz na łamach „Kwartalnika Statystycznego” (1930).

W roku 1927 E. Szturm de Sztrem został członkiem Komitetu Redakcyjnego GUS, a od 1929 był jego przewodniczącym. Pod jego redakcją ukazały się między innymi następujące publikacje GUS: kwartalnik „Statystyka Pracy” (t. 6-18 w latach 1927–1939), *Handel zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej* (R. 1927–1939), „Kwartalnik Staty-

styczeń” (t. 4-11 w latach 1927–1934), „Wiadomości Korespondenta Rolnego” (R. 1932–1939), *Wielka własność rolna* (1925), *Statystyka Polski*. Seria C (108 zeszytów z lat 1934–1939, w tym m.in. *Statystyka karteli w Polsce*, *Statystyka przewozów na drogach śródlądowych*).

Jako dyrektor GUS zorganizował i nadzorował II Powszechny Spis Ludności w Polsce w 1931 roku (opisał te prace w artykule *Uwagi o planie opracowania – drugiego powszechnego spisu ludności w Polsce*, opublikowanym w „Kwartalniku Statystycznym”).

E. Szturm de Sztrem był delegatem GUS na: Międzynarodową Radę Rolniczą przy Międzynarodowym Instytucie Rolniczym w Rzymie (7–12 XI 1928), międzynarodową konferencję w sprawie statystyk gospodarczych w 1929 roku i XX Sesję Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Madrycie (15–18 IX 1931), XXI Sesję Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Meksyku (11–14 X 1933), pierwszą sesję Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Międzynarodowym Biurze Pracy w Genewie (12–16 XII 1933), II sesję Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Lidze Narodów w Genewie (7–12 XII 1933). Sprawozdania z tych prac ogłosił w „Kwartalniku Statystycznym”.

Kiedy w październiku 1928 roku Józef Buzek zmuszony został, ze względu na stan zdrowia, zrezygnować ze stanowiska dyrektora GUS, stanowisko to zostało powierzone E. Szturm de Sztremowi. W swej pracy E. Szturm de Sztrem duży nacisk położył na rozwój statystyki rolnictwa. Jego zdaniem:

[...] statystyka rolna, posiadająca dla Rządu jak i ludności ogromne znaczenie, wiele zyskałaby na dokładności, gdyby na terenie powiatów była kierowana przez fachowo przygotowanych statystyków.

Doceniając znaczenie statystyki rolnej E. Szturm de Sztrem nieustannie dążył do wzrostu liczby korespondentów rolnych, ulepszał metody badań i projektował różne badania masowe (m.in. powszechny spis rolny), których ze względu na brak środków nie udało się przeprowadzić. Z jego inicjatywy rozpoczęto w końcu 1927 roku badania płac robotników rolnych oraz badanie ankietowe dotyczące zarobków, płac i warunków pracy w rolnictwie. Pozwoliły one zilustrować stosunki społeczno-gospodarcze panujące w tym czasie na wsi.

Od roku 1923 E. Szturm de Sztrem prowadził prace nad cenami w handlu hurtowym i detalicznym oraz cenami różnego rodzaju usług wchodzących w skład kosztów utrzymania. Wyniki tych prac były publikowane co miesiąc w wydawnictwie pt. *Statystyka cen*.

E. Szturm de Sztrem był autorem kilkudziesięciu opracowań o charakterze statystyczno-analitycznym, drukowanych głównie w „Kwartalniku Statystycznym”, na temat: metody centrograficznej, statystyki zasiewów i zbiorów, wyników spisu zwierząt gospodarskich, statystyki uboju bydła, statystyki sadów owocowych, indeksów cen, Powszechnego Spisu Rolnego 1929 roku, statystyki kosztów utrzymania i innych.

W 1927 roku w GUS rozpoczęto, pod kierownictwem E. Szturm de Sztrema, prace nad nowym wydawnictwem pt. *Rzeczpospolita Polska – Atlas statystyczny* (wydany w 1930). Publikacja ta uzyskała międzynarodowe uznanie.

W latach 1927–1939, równoległe do pracy w GUS, E. Szturm de Sztrem był wykładowcą w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, gdzie w roku 1930 otrzymał stopień docenta.

Kontakty E. Szturm de Sztrema ze statystykami zagranicznymi rozpoczęły się w roku 1922, kiedy został delegatem na Walne Zgromadzenie Międzynarodowego Instytutu Rolnictwa w Rzymie, a z chwilą zorganizowania Międzynarodowej Rady Rolniczej stał się członkiem jej Stałego Komitetu. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych prowadził wykłady w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i Łodzi. Działal także w wielu organizacjach społeczno-zawodowych. Między innymi był członkiem: Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, Polskiego Towarzystwa Statystycznego, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Międzynarodowym Biurze Pracy. Podczas XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie E. Szturm de Sztrem wygłosił referat *Metoda statystyczna przy badaniu wskaźników gospodarczych* (opublikowany w „Kwartalniku Statystycznym”). W 1933 roku został mianowany członkiem Towarzystwa Statystyków i Geografów Meksykańskich, a rok później – członkiem Królewskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Londynie i Towarzystwa Ekonomicznego w USA.

W czasie II wojny światowej E. Szturm de Sztrem początkowo znalazł się na terenach północno-wschodnich kraju, skąd przedostał się do Francji, potem do Portugalii, a w maju 1941 roku do Londynu. W latach 1939–1941, będąc na emigracji we Francji, pracował dla Polskiego Czerwonego Krzyża. W Londynie opracował, dla Rządu Londyńskiego, między innymi *Atlas statystyczny Polski* oraz prowadził wykłady statystyki na Uniwersytecie w Oxfordzie (1943–1946).

W latach 1946–1948 E. Szturm de Sztrem był członkiem Polskiej Partii Robotniczej, a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Po wojnie E. Szturm de Sztrem początkowo był współpracownikiem Ambasady PRL, a potem delegatem Rządu do Komitetu Europejskiego UNRRA, a także członkiem delegacji polskiej na pierwsze Walne Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych

oraz uczestnikiem w pracach różnych komisji ONZ. W latach 1947–1951 piastował godność Wiceprezydenta Międzynarodowego Instytutu Statystycznego.

W pracach na arenie międzynarodowej pomagała mu znajomość sześciu języków obcych: angielskiego, francuskiego, rosyjskiego, niemieckiego, włoskiego i hiszpańskiego.

W roku 1946 E. Szturm de Sztrem wrócił do kraju i rozpoczął pracę w Komisji Ankietowej (CUP) w Warszawie, a w listopadzie objął stanowisko rektora Akademii Nauk Politycznych. Nominację na stanowisko profesora zwyczajnego statystyki i demografii otrzymał w marcu 1948 roku.

Od roku 1951 E. Szturm de Sztrem był profesorem zwyczajnym w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa). W latach pięćdziesiątych wydał swoje największe dzieła: *Elementarny kurs statystyki*, *Elementy demografii*. Ogłosił także drukiem niektóre wykłady oraz opublikował kilka rozpraw na łamach czasopism naukowych. Do ważniejszych artykułów E. Szturma de Sztrema z tego okresu należy *Znaczenie zagadnienia badań ludnościowych* („Studia i Prace Statystyczne” 1951).

E. Szturm de Sztrema w roku 1960 przeszedł na emeryturę. Zmarł w Warszawie 9 września 1962 roku.

W roku 1929 za zasługi dla statystyki został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski; po wojnie odznaczony między innymi Złotym Krzyżem Zasługi.

Źródła

Bibliografia wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego 1918–1968. GUS, Warszawa 1968.

Kwartalnik Statystyczny: 1929, 1931, 1934.

Materiały Centralnego Archiwum GUS.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1993.

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Szturm de Sztrem (Nekr.). *Wiadomości Statystyczne* 1962, nr 4, s. 32.

SZULC STEFAN ALEKSANDER (1881–1956)

Stefan Aleksander Szulc urodził się 19 grudnia 1881 roku w małym miasteczku Prazuchy na ziemi kaliskiej. Jego ojciec – Edmund Szulc – był pastorem gminy ewangelickiej. W 1900 roku S. Szulc zdał maturę w Warszawie oraz rozpoczął studia z zakresu teologii i filozofii na uniwersytecie w Dorpacie (Tartu), które przerwał w 1906 roku. W latach 1906–1910 studiował w Warszawie w Towarzystwie Kursów Naukowych historię, ekonomię i nauki społeczne. W roku akademickim 1910/1911 S. Szulc studiował na Uniwersytecie im. Humboldta w Berlinie ekonomię i statystykę. Wstąpił wówczas do Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL).

W latach 1906–1919 S. Szulc pracował jako nauczyciel języka niemieckiego w szkołach średnich w Warszawie. Równoległe prowadził badania naukowe nad ludnością byłego Królestwa Polskiego. W latach 1911–1918 był członkiem Polskiego Związku Nauczycielskiego.

1 stycznia 1919 roku S. Szulc podjął pracę w GUS, zaproponowaną mu przez wicedyrektora urzędu prof. Ludwika Krzywickiego. W okresie międzywojennym początkowo zajmował stanowisko referenta, potem pierwszego kierownika Biblioteki GUS, a następnie naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych, Wydziału Statystyki Ludności i głównego redaktora wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego.

Od 1920 roku równoległe z pracą zawodową w GUS prowadził działalność dydaktyczną w Wolnej Wszechnicy Polskiej, początkowo jako docent, a od 1936 roku jako profesor nadzwyczajny statystyki i demografii tej uczelni. Od roku 1923 zaczął też wykładać statystykę i demografię na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w formie prac zleconych.

Jako redaktor główny GUS zapoczątkował między innymi wydawanie: monumentalnej serii „Statystyka Polski” oraz naukowego, analitycznego organu urzędu pod nazwą „Kwartalnik Statystyczny”, a także miesięcznika „Wiadomości Statystyczne”. Pod jego kierownictwem przed wojną wydano między innymi: 10 roczników statystycznych RP,

10 tomów „Kwartalnika Statystycznego” (1924–1934), 17 tomów „Wiadomości Statystycznych” (Warszawa 1923–1939), serię „Statystyka Polski” (Warszawa 1934–1939), fundamentalne dzieło *Rzeczpospolita Polska. Atlas statystyczny* (Warszawa 1930), *Badania nad rozrodnością w Polsce* (Warszawa 1933) etc. W latach 1919–1939 S. Szulc był członkiem Towarzystwa Kultury Polskiej.

Od początku II wojny światowej S. Szulc przebywał we Lwowie, pracując w Instytucie Handlu Radzieckiego. W listopadzie 1941 roku powrócił do Warszawy i został zatrudniony na Wydziale Statystycznym Zarządu Miejskiego m. st. Warszawy. Nauczał statystyki i demografii na tajnych kursach Uniwersytetu Warszawskiego, Wolnej Wszechnicy Polskiej i Szkoły Głównej Handlowej, która pracowała wówczas pod nazwą Miejskiej Szkoły Handlowej.

W pierwszych dniach powstania warszawskiego roku 1944 S. Szulc z rodziną został wysiedlony do Niemiec (okolice Zwickau w Saksonii).

W marcu 1945 roku został mianowany Prezesem GUS i piastował to stanowisko do czasu przejścia na emeryturę w sierpniu 1949 roku. Po przejściu na emeryturę pracował w GUS jako rzeczoznawca.

Od roku 1945 S. Szulc prowadził także wykłady ze statystyki oraz demografii w Szkole Głównej Planowania i Statystyki i na Uniwersytecie Warszawskim. 19 kwietnia 1947 roku został profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1956 roku był członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk.

Działal w wielu polskich i międzynarodowych organizacjach naukowych. Był: członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, członkiem założycielem Polskiego Instytutu Zagadnień Ludnościowych, członkiem założycielem i prezesem Polskiego Towarzystwa Statystycznego, członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz członkiem Zarządu Międzynarodowej Unii Badania Naukowego Zagadnień Ludnościowych.

Wielokrotnie reprezentował naukę polską na konferencjach naukowych, między innymi na Kongresach Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. Podczas XVIII Sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie w roku 1929 wygłosił referat *O tzw. standaryzacji czyli poprawianiu współczynników* (ogłoszony drukiem w „Kwartalniku Statystycznym” 1929, z. 4). W tym komunikacie S. Szulc przeanalizował metody standaryzacji, to jest modyfikacji współczynników w celu umożliwienia porównywalności zjawisk, zwłaszcza w odniesieniu do statystyki ludności.

Profesor był jednym z głównych współtwórców systemu statystyki w Polsce – wnosząc wkład do dorobku tematycznego, organizacyjnego i publikacyjnego polskiej

statystyki. W ciągu pięćdziesięciu lat twórczej pracy opublikował 74 prace autorskie, jeden przekład oraz kilkadziesiąt publikacji statystycznych GUS, których był głównym redaktorem.

Do jego zasadniczych dzieł należą: opracowanie *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Kongresowego* (Warszawa 1920), w którym autor poddał krytycznej ocenie zbiorów zestawień statystycznych o ludności zamieszkującej na terenach byłego Królestwa Kongresowego w latach: 1819, 1867, 1868, 1890–1913; artykuły: *Ludność Rzeczypospolitej w chwili obecnej* (Warszawa 1921), omawiający stan zaludnienia kraju po latach niewoli i po wydarzeniach I wojny światowej, *Majątek społeczny b. Królestwa Polskiego* (Warszawa 1922), *Statystyka urodzeń ludności żydowskiej w miastach* (Warszawa 1923), *Statystyka ewangelików w Polsce według spisu ludności 1921 r. i innych źródeł* (Warszawa 1925), prace: *Względna nadwyżka urodzeń chłopców w czasie wojny i po wojnie* (Warszawa 1925), *Dawne tablice wymieralności Królestwa Polskiego i miasta Warszawy* (Warszawa 1928), *Małżeństwa, urodzenia i zgony w województwach południowych. Dane ogólne za lata 1919–1925* (Warszawa 1928), *Ocena krytyczna wyników spisu gospodarstw wiejskich z dnia 30 IX 1921 roku* (Warszawa 1928), *Tablice wymieralności województw poznańskiego i pomorskiego 1922 roku* (Warszawa 1928), *Ludność Polski według wieku w latach 1927–1928 i 1929* (Warszawa 1930), *Miary przyrostu naturalnego Polski* (Warszawa 1931), *Polskie tablice wymieralności 1927 roku* (Warszawa 1931), *O przyroście ludności Polski w okresie od r. 1921 do 1931* (Warszawa 1932), *Dokładność rejestracji urodzeń i zgonów* (Warszawa 1936) oraz podstawowe dzieło pt. *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1895–1935* (Warszawa 1936). Treść tego dzieła między innymi zawiera: ogólny obraz ruchu naturalnego ludności na ziemiach polskich, urodzenia (żywe i martwe, poronienia, płeć noworodków, urodzenia wielorakie, sezonowość urodzeń, urodzenia ślubne i nieślubne), zgony, przyrost naturalny, stosunek liczby urodzeń i zgonów, miary ruchu naturalnego ludności oraz wszechstronną analizę potencjału demograficznego Polski.

Podczas międzynarodowego kongresu ludnościowego w Paryżu (29 VII–1 VIII 1937 r.) S. Szulca przedstawił referat *Wpływ wieku kobiet w chwili zawarcia małżeństwa na płodność małżeńską i rodność*, w którym, rozważając zagadnienie płodności kobiet, po raz pierwszy doszedł do wniosku, że należy uwzględnić czas trwania małżeństwa przy rozpatrywaniu współczynników płodności według wieku kobiet, zalecając wprowadzenie tego badania do statystyki stanu i ruchu ludności oraz do spisów ludności.

Osiągnięcia prof. S. Szulca w dziedzinie statystyki są wynikiem wszechstronnej obserwacji badań statystycznych prowadzonych w GUS. Rezultaty tych doświadczeń,

gromadzone przez wiele lat, zawarł profesor w dwutomowych dziele pt. *Metody statystyczne* (Warszawa 1952). Dzieło to stawia go w gronie wybitnych statystyków Polski Niepodległej. W tym wielokrotnie wznawianym podręczniku dla studentów omówiono: zasady zbierania i prezentacji danych statystycznych, analizy, struktury, dynamiki i korelacji oraz wstępne wiadomości z zakresu metody reprezentacyjnej. W ciągu swojego pracowitego życia S. Szulc wychował ogromną rzeszę uczniów, wśród których krzewił wiedzę o statystyce i demografii oraz którym wpajał kulturę statystyczną.

Profesor S. Szulc ma ogromne zasługi w powołaniu i rozwoju specjalistycznej biblioteki statystycznej w GUS. Był jej pierwszym kierownikiem, wyznaczonym przez prof. Józefa Buzka, do założenia tej placówki jako zaplecza naukowego GUS. S. Szulc na początku lat dwudziestych XX w. nawiązał kontakty z instytucjami zagranicznymi (m.in. z Ligą Narodów, British Library, Library of Congress), budując zbiory zagraniczne na podstawie wymiany bibliotecznej. Ambicją i dążeniem prof. S. Szulca było stworzenie biblioteki na wielką skalę. Udało mu się to, gdyż w roku 1968, już po śmierci S. Szulca, Biblioteka GUS została przekształcona w Centralną Bibliotekę Statystyczną, a dziś jest drugą co do wielkości w Europie specjalistyczną biblioteką statystyczną. W uznaniu zasług profesora w tej dziedzinie w roku 1989 Prezes GUS prof. Franciszek Kubiczek Centralnej Bibliotece Statystycznej nadał imię Stefana Szulca.

Profesor S. Szulc zmarł 12 października 1956 roku w Warszawie.

S. Szulc był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (przed wojną) i Orderem Odrodzenia Polski IV kl. (po wojnie).

Był mężem Ireny Szulc z domu Fryde.

Źródła

Górska J., *Bibliografia prac prof. dr. Stefana Szulca*. CBS, Warszawa 1978.

Katalogi i zbiory Centralnej Biblioteki Statystycznej.

„Przegląd Statystyczny” 1956, z. 3. s. 233-235.

Romaniuk K., *Stefan Szulc*. „Nauka Polska” 1956 nr 4, s. 236-237.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1993.

Sylwetki statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

Zdrodowska S., *Stefan Szulc*. „Bibliotekarz” 1956, nr 10, s. 311-312.

TOMASZEWICZ ANDRZEJ (1938–1991)

Andrzej Tomaszewicz urodził się 17 kwietnia 1938 roku w Bydgoszczy. Zmarł 24 kwietnia 1991 roku w Łodzi.

W 1950 roku ukończył szkołę podstawową, a w roku 1953 uzyskał świadectwo dojrzałości jako absolwent Technikum Finansowego w Radomiu. Studia w zakresie ekonometrii i statystyki odbył w latach 1954–1957 na Wydziale Finansów i Statystyki SGPiS w Warszawie. Studia matematyczne rozpoczął w roku 1960 na Uniwersytecie Warszawskim. Kontynuował je w latach 1960–1965 na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii UŁ, specjalizując się w zakresie rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. Rada Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ w roku 1971 nadała mu stopień doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy *Stochastyczna struktura modeli popytu konsumpcyjnego*, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Władysława Welfe. W roku akademickim 1974–1975 odbył staż naukowo-dydaktyczny na University of North Carolina w Chapel Hill (USA) u prof. Normana Johnsona. Ta sama Rada Wydziału nadała mu w 1985 roku stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie ekonometrii, na podstawie rozprawy *Jednorównaniowe modele ekonometryczne przy nieklasycznych założeniach*. W roku 1986 został docentem, a w 1990 profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Łódzkiego.

Prace na uniwersytecie rozpoczął w roku 1965 w Katedrze Ekonometrii Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ, początkowo jako asystent-stażysta, a od roku 1966 asystent. W latach 1967–1971 odbył studia doktoranckie, prowadząc równoległe zajęcia dydaktyczne. W latach 1971–1986 był adiunktem w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ, gdzie stworzył Pracownię Obliczeń Numerycznych, którą kierował od roku 1978 do 1990. Był organizatorem i od roku 1990 kierownikiem Zakładu Badań Operacyjnych w tym instytucie, współtwórcą kierunku cybernetyki ekonomicznej i informatyki, inicjatorem komputeryzacji nauczania przedmiotów ilościowych na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ.

Organizował i osobiście wykonywał wiele prac związanych z programowaniem komputerów – od GIER poprzez ODRY po mikrokomputery. Był autorem ponad 200 programów i procedur komputerowych, w tym systemu układania siatki zajęć dydaktycznych na potrzeby Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ.

Był opiekunem 25 prac magisterskich i wypromował 3 doktorów.

Poza szkolnictwem wyższym w latach 1957–1960 pracował w charakterze ekonomisty w Zakładach Wytwórczych Lamp Elektronowych w Warszawie.

Był: członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN (1987–1991), członkiem PTS, w latach 1988–1990 przewodniczącym Łódzkiego Oddziału tego Towarzystwa), od 1980 roku członkiem kolegium redakcyjnego, redaktorem działowym „Przeglądu Statystycznego”, członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego oraz Bernoulli Society of Mathematical Statistics and Probability.

Głównym przedmiotem badań Andrzeja Tomaszewicza były metody ekonometryczne, które określają zależności między zjawiskami ekonomicznymi i społecznymi. Opisywane są one za pomocą równania lub układu równań.

Model ekonometryczny, obok formalizacji badanych relacji między zjawiskami ekonomiczno-społecznymi, zawiera szereg założeń opisujących, jaki jest związek między parametrami tych relacji a danymi empirycznymi, którymi dysponuje badacz. Są to założenia o stochastycznej strukturze modelu.

Tezy te dotyczą na ogół parametrów strukturalnych modelu i związane są z ich estymacją lub weryfikacją hipotez statystycznych dotyczących ich wielkości. Estymacja parametrów strukturalnych lub weryfikacja odpowiednich hipotez może być ostatecznym celem badania ekonometrycznego, może też być tylko etapem, którego wyniki służą predykcji lub symulacji badanych zjawisk.

Formułowane wnioski zależą od przyjętej procedury wnioskowania ekonometrycznego. Zagadnienie wyboru optymalnej procedury wnioskowania było między innymi kluczowym problemem metodologii badań ekonometrycznych, którym zajmował się Andrzej Tomaszewicz. Optymalność procedury zależy, przy wybranym kryterium optymalności (jest nim na ogół efektywność estymatora lub moc testu), od zbioru przyjętych założeń. Dana procedura może jednak okazać się wysoce nieoptymalna (nieefektywna), gdy któreś z założeń nie jest spełnione. Przy wyborze procedury należy więc zabezpieczyć możliwość efektywnego wnioskowania i w takim przypadku. Niezwykle ważną rolę Andrzej Tomaszewicz podkreślił w monografii *Jednorównaniowe modele ekonometryczne* (1985), jaką odgrywa weryfikacja przyjętych założeń, którą należy traktować jako integralną część wnioskowania ekonometrycznego.

Model ekonometryczny można zapisać w postaci układu równań

$$y_t = f_t(x_{t1}, x_{t2}, \dots, \varepsilon_t) \quad t = 1, 2, \dots, n$$

wiążącego wartości obserwowalnej zmiennej y_t z wartościami k zmiennych objaśniających x_{ij} oraz składnika losowego ε_t . Zgodnie z przyjętą tradycją, wielkości x_{ij} , y_t , ε_t traktuje się jako elementy macierzy X , y , ε .

Sformułował 10 założeń dotyczących modelu ekonometrycznego: stabilność, liniowość, x_{ij} nie są losowe, rząd macierzy elementów x_{ij} jest mniejszy od n , wartość oczekiwana składnika losowego ε jest zerowa, brak autokorelacji, homoskedastyczności, wektor losowy ε ma n -wymiarowy rozkład normalny, informacje z próby są jedynymi danymi służącymi estymacji f_t , macierz S jest nieosobliwa.

Podał wiele propozycji weryfikacji tych założeń.

Statystyki testów ekonometrycznych są na ogół funkcjami wektora reszt empirycznych $e = y - Xa$, gdzie a jest estymatorem α , otrzymanym klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (kmin) $a = (X^T X)^{-1} X^T y$.

Większość znanych statystyk testów ekonometrycznych została skonstruowana przez analogię do najbardziej popularnych testów opartych na założeniu, że dana próba jest próbą prostą, to jest zmienne są niezależne i mają ten sam rozkład.

Jeśli hipoteza alternatywna dopuszcza zależność, zakłada się zwykle, że rozkłady zmiennych są jednakowe. Na odwrót, weryfikując hipotezę o jednorodności rozkładów, zakłada się niezależność. Tego rodzaju analogia dla przypadku modelu ekonometrycznego jest niemożliwa bez dopuszczenia pewnego błędu. Wiadomo, że przy spełnieniu klasycznych założeń elementy wektora e_1, e_2, \dots, e_n nie są niezależne, ani nie mają tego samego rozkładu.

Andrzej Tomaszewicz w konstrukcji testów ekonometrycznych przedstawił trzy podejścia:

- 1.° Ponieważ ze wzrostem próby zarówno zależności między resztami e_t maleją, jak i różnice w wariancji ich rozkładów maleją, zatem dla dostatecznie dużych n błąd spowodowany faktem, że e_t są zależne i heteroskedastyczne jest dowolnie mały. Uzasadnia to stosowanie analogicznych statystyk jak dla testów próby prostej. Autorzy propozycji takich testów ograniczają się zwykle do dowodu asymptotycznej równoważności obu statystyk, rezygnując z oceny błędu w przypadku małych prób.
- 2.° Przekształcenie reszt e_1, e_2, \dots, e_n na reszty ortogonalne.
- 3.° Autor propozycji testu stara się znaleźć lub przynajmniej oszacować rozkład statystyki testu. W przypadku klasycznych testów t lub F rozkład sprowadza się do znanego rozkładu.

Andrzej Tomaszewicz przeprowadził szeroką analizę dotyczącą wyboru testów ekonometrycznych. Gdy rozkład jest znany, do celów praktycznych wystarczą tablice,

choć często wygodniej jest (szczególnie w obliczeniach komputerowych) skorzystać z formuł aproksymacyjnych. Jeśli rozkład dokładny nie jest tablicowany (lub algorytm niedostępny), warto wiedzieć, przynajmniej w przybliżeniu, jaki popełnia się błąd, stosując rozkład „zastępczy”.

Testy oparte na statystykach nieparametrycznych należą do najprostszych metod weryfikacji klasycznych założeń. Statystyki nieparametryczne mają tę zaletę, że są niezależne od rozkładu zmiennych, na podstawie których są liczone. To stwierdzenie jest jednak prawdziwe tylko w odniesieniu do próby prostej, ewentualnie reszt ortogonalnych. Statystyka oparta na resztach e_t własności tej oczywiście w ogólnym przypadku nie ma. Niezależność statystyki od rozkładu zmiennej czyni ją odporną zarówno na obserwacje nietypowe, jak i rozkłady „z długim ogonem”.

W swoich badaniach Andrzej Tomaszewicz dążył do wskazań aplikacyjnych rozważanych metod.

W badaniach ekonometrycznych, opartych zwykle na nielicznej próbie, spośród wielu możliwych hipotez alternatywnych na ogół wybiera się pewną jednoparametrową klasę hipotez zawierających hipotezę H_0 .

Dla testów autokorelacji jest to model z autoregresją pierwszego rodzaju składników losowych.

Dla testów heteroskedastyczności sformułować można pewne klasy jednoparametrowych modeli heteroskedastyczności.

Dla testów liniowości problem jest bardziej złożony, gdyż nieliniowość może przybierać różne formy. Najprostszą alternatywą modelu liniowego wydaje się być model paraboliczny (kwadratowy). Testy stabilności parametrów modelu związane są z postacią uogólnienia na model z niestabilnymi parametrami. Najczęściej hipotezy alternatywne określają skokowe lub ciągłe zmiany parametrów.

Najtrudniej wybrać hipotezy alternatywne dla normalności rozkładu składnika losowego. Mogą one opisywać szczególne przypadki rozkładów asymetrycznych (np. rozkład logarytmiczno-normalny) lub ogólne – rozkłady Fishera. Najpopularniejsze jednak są rozkłady alternatywne opisujące możliwości pojawienia się obserwacji nietypowych – rozkłady z „długim ogonem” (*heavy tailed*) oraz mieszanki rozkładów.

Weryfikację spełnienia warunków pobocznych w badaniach praktycznych stosuje się rzadko. W tym przypadku hipotezy alternatywne są dobrze określone.

Do najistotniejszych osiągnięć profesora należą:

- metody wyznaczania rozkładów statystyk nieparametrycznych,
- opracowanie metod symulacji do wyznaczania wartości krytycznych testów ekonometrycznych,
- metody badania mocy i efektywności testów ekonometrycznych.

Andrzej Tomaszewicz zajmował się zastosowaniem teorii zapasów i uzyskał interesujące wyniki dotyczące optymalizacji zapasów w warunkach niepewności.

Profesor A. Tomaszewicz w środowisku naukowym spełniał również ważną funkcję eksperta-doradcy w sprawach metodologii badań empirycznych, w tym także życziwego konsultanta prac przygotowujących na stopień lub tytuł naukowy. Trudno byłoby wyliczyć, jak wiele osób, nie tylko reprezentujących ekonomistów, ale socjologów, przyrodników, lekarzy, konsultowało z nim programy naukowe bądź wyniki eksperymentów.

Andrzej Tomaszewicz od początku swej pracy w Uniwersytecie Łódzkim nieprzerwanie prowadził zajęcia ze studentami. Był jednym ze współtwórców i filarów kierunku Cybernetyka Ekonomiczna i Informatyka. Prowadził różnorodne, wymagające specjalistycznej wiedzy, stale urozmaicane zajęcia dydaktyczne. Należały do nich wykłady kursowe z: algebry liniowej, teorii ekonometrii, teorii i prognoz, metod numerycznych, a ostatnio mikrokomputerów i ich zastosowań. Zajęcia te cieszyły się szczególnym zainteresowaniem studentów. Był inicjatorem komputeryzacji nauczania przedmiotów ilościowych. Brał udział w opracowaniu skryptów oraz monografii mających charakter akademickich podręczników (np. *Metody ekonometryczne*, PWE 1977).

Przez cały czas pracy zawodowej był nieustrudzonym organizatorem badań naukowych, głównie w ramach dużych programów badawczych. Wyrazem uznania dla jego pozycji naukowej było powierzenie Andrzejowi Tomaszewiczowi, przez trzy kadencje, funkcji sekretarza naukowego w programach resortowych, a ostatnio w Centralnym Programie Badań Podstawowych (10.09), promującym rozwój badań ekonometrycznych. W tym charakterze położył on ogromne zasługi dla wyciągnięcia w orbitę problematyki modelowania i prognozowania ekonometrycznego wszystkich liczących się ośrodków naukowych w kraju i utrzymania wysokiego poziomu naukowego prac w programie. Jego też główną zasługą było przeprowadzenie w ramach programu „rewolucji mikrokomputerowej”, w rezultacie której nastąpiło radykalne unowocześnienie metod prac badawczych, zarówno teoretycznych (symulacja komputerowa), jak i empirycznych.

Profesor był laureatem wielu nagród za działalność naukową (m.in. Ministerstwa Edukacji Narodowej, Prezesa GUS, Rektora UŁ). Odnznaczony Złotą Odznaką UŁ (1986), medalem „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki” (1987), Złotym Krzyżem Zasługi (1990).

Był autorem lub współautorem ponad 150 prac naukowych, w tym około 70 opublikowanych w postaci monografii, artykułów oraz referatów konferencyjnych. Aktywnie

uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym, publikując liczne prace w języku angielskim, a także rosyjskim. Systematycznie brał udział w konferencjach krajowych oraz międzynarodowych.

Wybrane publikacje Andrzeja Tomaszewicza:

Analiza regresji na maszynie cyfrowej GIER (ZNUŁ, Ser. III, 1968, z. 19), *Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych* („Zeszyt Metodologiczny GUS” 1972, nr 29), *Momenty odwrotności zmiennej losowej o uciętym rozkładzie normalnym* („Przegląd Statystyczny” 1974, nr 21), *Numerical Evaluation of the Efficiency of Estimation Methods for the Models with Autocorrelation* („Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ”, Ser. D, z. 8, 1975), *O poprawce Yatesa dla małych prób* („Przegląd Statystyczny” 1977, nr 24), współautor *Ekonometryczne modele rynku. Estymacja – Prognozy – Symulacje* (t. 1, 1977, t. 2, 1978), współautor skryptu *Przepływy międzygałęziowe, elementy teorii* (1979), *Jednorównaniowe modele ekonometryczne przy nieklasycznych założeniach* (1985), *Testy ekonometryczne* (1993).

CZESŁAW DOMAŃSKI

TRYBUŁA STANISŁAW CZESŁAW (1932–2008)

Stanisław Czesław Trybuła urodził się 2 stycznia 1932 roku w Rafałówce (Ukraina). Do gimnazjum i liceum uczęszczał w Rypinie. Maturę zdał w 1950 roku jako ekstern w liceum im. Kopernika w Toruniu. W tym samym roku rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po ukończeniu tam studiów I stopnia, przeniósł się na studia II stopnia do Wrocławia. Dyplom magistra, na podstawie pracy z teorii gier przygotowanej pod opieką H. Steinhausa (1887–1972), uzyskał w 1955 roku. Doktoryzował się w 1960 roku na podstawie rozprawy o minimaksowej estymacji, której promotorem był H. Steinhaus. Wyniki zawarte w doktoracie opublikował w „Zastosowaniach Matematyki” i „Annals of Mathematical Statistics”. W latach 1959–1968 pracował w Katedrze Matematyki Politechniki Wrocławskiej, z przerwą w roku akademickim 1962/63 na studia uzupełniające w Londynie. W czasie pobytu w University College w Londynie pracował z M.S. Bartlettem (1910–2002).

Stanisław Trybuła habilitował się w 1968 roku na Uniwersytecie Wrocławskim na podstawie rozprawy *Plany sekwencyjne i zmienne losowe*. Po habilitacji został kierownikiem Zakładu Teorii Sterowania w Instytucie Automatyki Systemów Energetycznych (1.10.1968–31.01.1971), a następnie zastępcą dyrektora ds. badań podstawowych (2.02.1971–30.09.1972). Do pracy na Politechnice Wrocławskiej wrócił w 1972 roku (1.02.1972) i został kierownikiem Zakładu Statystyki Matematycznej (1.10.1972–30.09.1975). Od 1.10.1972 roku do 30.09.1975 roku był również kierownikiem Studium Doktoranckiego w Instytucie Matematyki Politechniki Wrocławskiej, a od 1.10.1973 roku do 30.09.1984 roku zastępcą dyrektora tego Instytutu ds. kształcenia kadr. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1973 roku, a profesora zwyczajnego w 1988 roku. Na emeryturę przeszedł 30.09.1998 roku.

Zainteresowania naukowe Stanisława Trybuły początkowo koncentrowały się na teorii gier i często do tej tematyki wracały. Jednak najczęściej twórczych rezultatów uży-

skął w teorii prawdopodobieństwa i statystyce matematycznej, a także w modelowaniu matematycznym w technice, które związane było ze sterowaniem złożonymi systemami energetycznymi, np. obejmującymi kraje RWPG. Między innymi rozwiązał problem identyfikacji i optymalnego sterowania połączonymi systemami energetycznymi oraz zagadnienia bayesowskiego i minimaxowego sterowania. Najwyżej cenił sobie rezultaty uzyskane w zagadnieniach estymacji i analizy sekwencyjnej.

W ostatnich kilkunastu latach życia S. Trybuła zajął się teorią gier czasowych, którym poświęcił ponad 30 publikacji i 2 książki (wspólne ze swoim uczniem T. Radzikiem). Nazwa gry czasowe obejmuje sytuacje konfliktowe, w których każda z dwóch antagonistycznych stron musi wybrać najlepszy dla siebie moment podjęcia decyzji, przy czym im szybciej, tym większa szansa zaskoczenia przeciwnika, ale im później, tym lepsza informacja, pozwalająca na podjęcie bardziej skutecznego działania. Stanisław Trybuła z dużym powodzeniem poszukiwał optymalnych strategii dla każdej ze stron.

Analiza sekwencyjna, której poświęcał wiele uwagi, została stworzona przez Abrahama Walda i Jakobiego Wolfowitza jako narzędzie do bardziej efektywnego sterowania jakością produkcji w czasie II wojny światowej. Niezależnie, co stało się powszechnie znane dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku, metody sekwencyjne rozwijał i stosował Alan Turing w Bletchley Park w czasie II wojny światowej. Wydaje się, że do badań w tej tematyce profesora S. Trybułę zainspirowała praca DeGroota z 1959 roku, w której rozpatrywany był problem wyznaczenia planów sekwencyjnych, efektywnych (w klasie planów nieobciążonych) w sensie nierówności Wolfowitza, w przypadku estymacji prawdopodobieństwa sukcesu w doświadczeniach Bernoulliego. Rezultaty badań nad wyznaczeniem efektywnych planów sekwencyjnych estymacji nieznanymi parametrami oraz funkcji efektywnie estymowalnych dla procesów stochastycznych o przyrostach niezależnych z czasem ciągłym prof. S. Trybuła zawarł w monografii wydanej w 1968 roku w serii „Dissertationes Mathematicae”. Wyniki te były podstawą do uzyskania habilitacji w zakresie matematyki i inspiracją do dalszych badań w dziedzinie estymacji sekwencyjnej dla procesów stochastycznych. Tematyką tą zainteresował swoich doktorantów i sam wracał do problematyki sekwencyjnej estymacji, stawiając kolejne zadania poszerzające zakres stosowalności tych metod.

Drugą grupą zagadnień, którym S. Trybuła poświęcił wiele uwagi, jest problem wyznaczenia minimaxowych procedur. Zagadnienia te są związane z podejściem bayesowskim w teorii decyzji. Jednym z ważniejszych zagadnień w tej dziedzinie jest wyznaczanie estymatorów bayesowskich i minimaxowych. Rezultaty w tym zakresie publikował przez cały czas swojej aktywności naukowej. Jedną z pierwszych prac Sta-

niślawa Trybuły, opublikowana w 1958 roku, dotyczyła estymacji minimaksowej parametrów rozkładu wielomianowego. Ostatnia, opublikowana w 2003 roku, poświęcona jest minimaksowej predykcji. Ważniejsze swoje rezultaty z tej tematyki zawarł w drugiej monografii opublikowanej w 1985 roku w serii „Dissertationes Mathematicae”.

Profesor Stanisław Trybuła wypromował 14 doktorów, których lista wraz z tytułami rozpraw zawarta jest w pracy Szajowski K. J., *Stanisław Czesław Trybuła (1932–2008)*. *Wiadom. Mat.* 45 (2009), No. 1, 119-131. MR 2561090. Pięć z tych dysertacji, autorstwa R. Magiery, M. Rutkowskiej, G. Lemiesza, R. Różańskiego i M. Wilczyńskiego, rozwiązuje ważne zagadnienia dotyczące wnioskowania statystycznego. Problematyka sterowania adaptacyjnego, a więc również bliska statystyce, to przedmiot doktoratu A. Grzybowski, Z. Porosińskiego i K. Szajowskiego. Matematyka przemysłowa była przedmiotem rozpraw A. Wojnara i M. Koszelnika. Pozostałe rozprawy doktorskie poświęcone były teorii gier czasowych.

Stanisław Trybuła dwukrotnie (w 1987 i 1972 roku) otrzymał nagrodę Polskiego Towarzystwa Matematycznego im. H. Steinhausa oraz trzykrotnie nagrodę państwową (zespołową z zakresu zastosowań matematyki do energetyki w 1973 roku, indywidualne drugiego stopnia w 1978 i 1986 roku. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP (1974) i medalem KEN (1985) oraz medalem Zasłużony Nauczyciel (1982).

Hobby Stanisława Trybuły były szachy i brydż. Grywał w turniejach, dwukrotnie zdobywając tytuł mistrza Polski w brydżu sportowym. Jest autorem systemu licytacji w brydżu.

Był żonaty z Zofią z domu Żmurko. Miał trzy córki: Iwonę (1957, matematyk), Ewę (1958, architekt) i Grażynę (1960, architekt).

Stanisław Trybuła zmarł 28 stycznia 2008 roku po długiej i ciężkiej chorobie. Został pochowany 2 lutego 2008 roku na cmentarzu Osobowickim (pole 129U2/87) we Wrocławiu.

Źródła

Duda R., *Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.

Grzybowski A., Porosiński Z. i Szajowski K. J., *Zagadnienia optymalnego sterowania w pracach Stanisława Trybuły*. *Mat. Stosow.* (2010), No. 11(52), 97-116. MR 2755714.

-
- Seifert B. i Achmatowicz S., *Trybuła transfers*, w: *Encyklopedia Brydza*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1996.
- Jassem K., *Wspólny język 2005 (polish standard)*. Magdalena Jassem, 62-040 Puszczykowo, ul. Bałtycka 12, 2004, ISBN 83-919009-1-6.
- Magiera R. i Wilczyński M., *Wpływ profesora Stanisława Trybuły na rozwój teorii estymacji sekwencyjnej dla procesów stochastycznych*. *Mat. Stosow.* (2010), No. 11(52), 57-65. MR 2755712.
- Radzik T., *Gry czasowe*. *Mat. Stosow.* (2010), No. 11(52), 67-96. MR 2755713.
- Scherwentke P., Stawski P. i Szajowski K.J., *Teoria identyfikacji systemów elektroenergetycznych w pracach Stanisława Trybuły*. *Mat. Stosow.* (2010), No. 11(52), 117-123. MR 2755715.
- Szajowski K.J., *Stanisław Czesław Trybuła (1932–2008)*. *Wiadom. Mat.* 45 (2009), No. 1, 119-131. MR 2561090.
- Szajowski K., materiały z archiwum własnego.

KRZYSZTOF SZAJOWSKI

ULAM STANISŁAW MARCIN (1909–1984)

Stanisław Marcin Ulam urodził się 13 kwietnia 1909 roku we Lwowie i tam zdobył wykształcenie. Jego ojciec Józef był adwokatem, a matka Anna z domu Auerbach córką przemysłowca. Była to zamożna, spolonizowana rodzina żydowska przybyła z Wenecji trzy pokolenia wcześniej. Po wybuchu I wojny światowej rodzina Ulamów przeniosła się do Wiednia. W czasie wojny ojciec Ulama był oficerem sztabowym armii austriackiej i w związku z tym jego rodzina często podróżowała. Przez jakiś czas mieszkali w Ostrawie, gdzie Stanisław chodził do szkoły. Potem miał już wyłącznie nauczycieli prywatnych – podróżowali zbyt wiele, by mógł regularnie uczęszczać do szkoły. W roku 1918 Ulamowie powrócili do Lwowa. W roku 1919 dziesięcioletni Stanisław zdał egzaminy wstępne do VII Gimnazjum Kościuszki we Lwowie. Była to szkoła średnia, w której nauka trwała osiem lat. W roku 1927 zdał egzaminy maturalne i jesienią tegoż roku rozpoczął studia na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej. Studiował w grupie matematycznej. Na wykładach z teorii mnogości zetknął się z młodym, niedawno przybyłym z Warszawy prof. Kazimierzem Kuratowskim, uczniem Sierpińskiego, Mazurkiewicza i Janiszewskiego. Od początku Ulam uczestniczył w prowadzonych przez Kuratowskiego dyskusjach aktywniej niż jego koledzy. Kuratowski szybko zaczął uważać go za jednego z lepszych studentów i często rozmawiał z nim po wykładach. W ten sposób, dzięki zachęce ze strony Kuratowskiego, rozpoczęła się jego kariera matematyka. Pomiedzy wykładami siedział na ogół w pokoju któregoś z wykładowców matematyki. W jednym z tych pokoi spotkał po raz pierwszy Stanisława Mazura, młodego asystenta na uniwersytecie. Mazur przyszedł tam, aby pracować z Orliczem, Nikliborcem i Kaczmarzem, którzy byli parę lat od niego starsi. Dzięki rozmowom z Mazurem Ulam zaczął poznawać zagadnienia analizy funkcjonalnej, rozwijane przez Banacha. Na początku drugiego semestru pierwszego roku studiów Kuratowski powiedział Ulamowi o pewnym zagadnieniu z teorii mnogości, dotyczącym przekształceń zbiorów. Ulamowi udało się rozwiązać ten problem i jego praca ukazała się w roku 1929 w „Fundamenta Mathematicae”, wiodącym polskim czasopiśmie matema-

tycznym, którego redaktorem był Kuratowski. Przed końcem pierwszego roku studiów Ulam napisał swoją drugą pracę, którą zamieścił również w „Fundamenta Mathematicae”. W bardzo długiej pracy, która ukazała się rok później, Alfred Tarski otrzymał ten sam rezultat. Gdy Kuratowski zwrócił mu uwagę, że wynika on z twierdzenia Ulama, Tarski wspominał o tym w przypisie. O zdarzeniu tym Ulam (1996, s. 61) napisał tak: „Z mojego młodzieńczego punktu widzenia było to małym zwycięstwem – uznaniem mojej matematycznej obecności”.

W roku Ulam 1932 został poproszony o wygłoszenie referatu na międzynarodowym kongresie matematycznym w Zurychu. Po zakończeniu kongresu z Kuratowskim i Knastrem zorganizowali sobie krótki wyjazd do Montreux. Wrócił do Polski, aby zdać załęte egzaminy i napisać pracę magisterską. Ulam (1996, s. 76) wspomina:

Miałem wręcz patologiczną awersję do egzaminów. Przez ponad dwa lata nie przystępowałem do egzaminów, których zdanie było konieczne do przejścia na wyższy rok studiów. Moi profesorowie byli tolerancyjni wiedząc, że piszę prace naukowe. Na koniec musiałem je zdać – wszystkie naraz.

Ostatnim rokiem akademickim czteroletnich regularnych studiów Ulama był rok 1930/1931, ale ostatnie cztery egzaminy kursowe zdał dopiero w listopadzie i grudniu 1932 roku. Aby uzyskać dyplom, należało, oprócz złożenia wymaganych egzaminów kursowych, przedłożyć pracę dyplomową oraz zdać przez egzamin pisemny i ustny. Do podania Ulama skierowanego do Komisji Egzaminów Dyplomowych na Wydziale Ogólnym Politechniki Lwowskiej dołączona była lista 12 jego prac, z których 9 już się wówczas ukazało drukiem. Praca dyplomowa Ulama nosiła tytuł *Z teorii produktów kombinatorycznych*. Jej opiekun prof. Kazimierz Kuratowski tak ją ocenił:

Praca stanowi studium nad mało dotychczas zbadanym, a odgrywającym coraz ważniejszą w matematyce rolę, działaniem „produktowania”. Autor analizuje to pojęcie na tle zagadnień teorii mnogości, teorii grup, topologii, geometrii przestrzeni metrycznych, kombinatoryki, teorii miary w związku z rachunkiem prawdopodobieństwa. Ze względu na to, że autor wykazał całkowite opanowanie tematu, należyta znajomość odnośnej literatury, że ponadto praca zawiera szereg własnych rezultatów, że wreszcie autor stawia w tej pracy wiele interesujących problematów – uznaję niniejszą pracę dyplomową za celującą [w oryginale słowo celującą było podkreślone].

Na temat swej pracy magisterskiej Ulam (1996, s. 76) wspomina:

[...] napisałem pracę magisterską na temat, który sam wymyśliłem. Pracowałem nad nim kilka tygodni, a potem spisałem wszystko w ciągu jednej nocy, od około dziesiątej wieczorem do czwartej nad ranem, na długich arkuszach papieru kancelaryjnego mojego ojca. Wciąż jeszcze mam ten rękopis.

Ostateczny egzamin dyplomowy ustny Ulam złożył 15 grudnia 1932 roku z wynikiem celującym przed Komisją w składzie Włodzimierz Stożek (przewodniczący), Antoni Łomnicki i Kazimierz Kuratowski (członkowie). Na tej podstawie Rada Wydziału Ogólnego PL nadała mu akademicki stopień magistra.

W roku 1933 Ulam obronił rozprawę doktorską pt. *O teorii miary w ogólnej teorii mnogości*, opublikowaną przez Ossolineum we Lwowie w tym samym roku. Autor połączył w niej kilka wcześniejszych swoich prac, twierdzeń i uogólnień z teorii miary. Najważniejsze wyniki tej rozprawy zostały opublikowane przez Ulama już w roku 1930 w „Fundamenta Mathematicae”. Był to pierwszy doktorat nadany przez nowy Wydział Ogólny, utworzony w roku 1927 na Politechnice Lwowskiej – jedyny wydział, na którym przyznawano tytuły magisterskie i doktorskie; na pozostałych nadawano tytuły inżynierskie.

Okoliczności powstania rozprawy doktorskiej Ulama tak wspomina Kazimierz Kuratowski (1981, s. 95):

Wracając jeszcze do sylwetki naukowej Ulama, warto może wspomnieć o jego pracy doktorskiej, była ona bowiem typowym efektem atmosfery panującej we lwowskim środowisku matematycznym. Jak sobie przypominam, gdzieś w roku 1928/29 w czasie jednej z moich licznych rozmów z Banachem w Kawiarni Szkockiej zainteresowaliśmy się tak zwanym problemem miary postawionym przez Hausdorffa wiele lat wcześniej i wówczas jeszcze nie rozwiązany. W czasie kilkugodzinnej rozmowy próbowaliśmy różnych sposobów zaatakowania tego zagadnienia. Bezskutecznie. Około północy wróciłem do domu. Nie mogłem jednak zasnąć, póki nie znalazłem rozwiązania (ku mej wielkiej radości). Nazajutrz rano spotykam Banacha. „Wiesz, Stefek, rozwiązałem problem Hausdorffa”. „A ja też” – mówi Banach. Co więcej, okazuje się, że metoda rozumowania Banacha i moja była niemal identyczna: była w istocie kontynuacją naszej rozmowy w kawiarni. Rzecz prosta: postanowiliśmy opublikować nasz wynik w postaci wspólnej pracy (w „Fundamentach”). W pracy tej postawiliśmy pewien problem nie rozwiązany (i nie próbowaliśmy zresztą go rozwiązać). Poinformowałem o tym Ulama. Po jakimś czasie Ulam przyszedł do mnie z gotowym rozwiązaniem. Było to dla mnie, oczywiście, dużą satysfakcją, a że wynik ten uważałem za bardzo cenny, zachęciłem Ulama, ażeby z tego zrobił swą pracę doktorską. Jak się okazało, teza doktorska Ulama wzbudziła duże zainteresowanie w świecie naukowym i do dziś zachowała swą aktualność, a ja zdobyłem sobie pierwszego „mojego” doktora.

W tych samych wspomnieniach, na s. 93, Kuratowski napisał:

Stanisław Ulam – to najwybitniejszy z moich uczniów. Mógłbym powiedzieć o nim jak Steinhilber o Banachu: Ulam to moje wielkie odkrycie naukowe.

Matematyka przesłoniła całe życie Ulama. Stanisław Mazur, Kazimierz Kuratowski i Stefan Banach wprowadzili go w tajniki matematycznego myślenia i procesu odkrywczego. Ulam wspomina długie godziny spędzane z nimi w lwowskiej kawiarni Szkockiej nad kartką z wypisanym jednym symbolem lub funkcją. Wpatrywali się w nią, wymieniali myśli i sugestie. Była to dla nich kryształowa kula ułatwiająca koncentrację na jakimś problemie. Te spotkania w „Szkockiej” były inicjatywą Banacha. Ulam był najmłodszym z nich. Już w czasach studenckich, z jego przyjacielem Józefem Schreierem, dostąpili zaszczytu przebywania w niej wśród matematycznych geniuszy. Profesor Andrzej Alexiewicz twierdził, że zaproszenie do kawiarni Szkockiej było traktowane jak pasowanie na rycerza. Dla Banacha niektóre podejścia Ulama do problemów i dowodów matematycznych były dziwne, ale przyznawał, że prowadziły one do poprawnych wyników. Był to ogromny komplement dla Ulama – uważał on (i słusznie) Banacha za prawdziwego samorodnego geniusza, który miał podświadomą zdolność odkrywania „ukrytych ścieżek”. Hugo Steinhaus (1961, s. 257) tak wspomina atmosferę kawiarni Szkockiej:

Banach z Mazurem i Ulamem to był najważniejszy stolik w Kawiarni Szkockiej we Lwowie. A była nawet taka sesja, która trwała 17 godzin – jej rezultatem był dowód pewnego ważnego twierdzenia z przestrzeni Banacha – ale nikt go nie zapisał i nikt już dziś nie zdoła go odtworzyć. Prawdopodobnie blat stolika pokryty śladami chemicznego ołówka został po owej sesji, jak zwykle, zmyty przez sprzątaczkę kawiarni. Toteż wielką zasługą pani Łucji Banachowej – która spoczywa dziś na wrocławskim cmentarzu – było zakupienie grubego zeszytu o twardych okładkach i powierzenie go płatniczemu Kawiarni Szkockiej – tam zapisywano zagadnienia, na pierwszych stronicach kolejnych kart, tak żeby ewentualne odpowiedzi mogły być kiedyś wpisane na wolnych stronicach obok tekstu pytań. Oryginalna „książka szkocka” była do dyspozycji każdego matematyka, który jej zażądał w kawiarni; niektóre problemy ogłaszano tam z obietnicą nagrody za rozwiązanie – nagrody wahały się od małej czarnej do żywej gęsi.

Zeszyt kupiony przez panią Łucję, żonę Stefana Banacha, szybko stał się znany jako Księga Szkocka i przez cały okres swego kilkuletniego istnienia odgrywał dużą rolę w życiu lwowskich matematyków. Pierwszy problem do Księgi wpisał Stefan Banach pod datą 17 lipca 1935 roku, a ostatni Hugo Steinhaus pod datą 31 maja 1941 roku. Łącznie wpisano 198 problemów. Rekordzistą pod względem liczby wpisanych problemów był Stanisław Ulam, który samodzielnie wpisał 40 i ponadto 22 wspólnie, między innymi ze Stefanem Banachem (5), Józefem Schreierem (6) i Stanisławem Mazurem (7).

Po wojnie i po śmierci męża pani Łucja Banach przywiozła Księgę do Wrocławia, a tam prof. Hugo Steinhaus przepisał ją ręcznie (dokładnie słowo po słowie) i w 1956 roku kopię wysłał do Los Alamos, do Stanisława Ulama. Ten Księgę przetłumaczył na angielski, po czym skopiował w 300 egzemplarzach (na własny koszt) i te kopie rozesłał do przyjaciół oraz rozmaitych uniwersytetów w różnych krajach. Księga stała się słynną i wielu matematyków prosiło Ulama o dalsze kopie. Prośb tych było w ciągu kolejnych lat tak wiele, że w Los Alamos zdecydowano o następnym wydaniu (z uwzględnieniem rozmaitych poprawek), już nie na koszt Ulama, co doszło do skutku w 1977 roku. W maju roku 1979 w North Texas State University miała miejsce „Scotish Book Conference” (wśród uczestników byli m.in. Ulam, Kac, Zygmund). Po niej, z uaktualnionymi informacjami na temat rozwiązań problemów i zagadnień pokrewnych z tymi problemami związanych, Księga (uzupełniona kilkoma referatami z konferencji, w szczególności wspomnieniami) została w roku 1981 opublikowana przez wydawnictwo Birkhauser (pod red. R. Daniela Mauldina).

Współcześnie oryginał Księgi Szkockiej jest w posiadaniu rodziny Banacha, a kopia oryginału – w Bibliotece Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie.

W roku 1934, nie mając większych szans na podjęcie pracy dydaktycznej, Ulam odbył podróżę (na koszt ojca) do: Wiednia, Zurychu, Paryża i Cambridge, aby słuchać i wygłaszać wykłady matematyczne. Wspominał, iż podróżę te były próbą zrobienia w świecie wrażenia jego matematycznymi wynikami. Nie bez powodu. Sytuacja w Europie zmieniła się dramatycznie po dojściu Hitlera do władzy i prorokowała jak nago-rzej, w szczególności dla Żydów. W Polsce, przez łagodną analogię, pojawił się agre-sywny antysemityzm. Stryj Ulama, Michał Ulam, namawiał go na karierę za granicą. Pod koniec 1934 roku Ulam nawiązał korespondencję z Johnem von Neumannem, bar-dzo młodym profesorem w Institute for Advanced Studies w Princeton. Napisał do nie-go o kilku problemach z teorii miary. W odpowiedzi zaprosił on Ulama na kilka mie-sięcy do Princeton. Jesienią 1935 roku Ulam poznał von Neumanna osobiście w War-szawie. Von Neumann, wracając z konferencji topologicznej w Moskwie, na kilka dni zatrzymał się w Warszawie i wygłosił wykład w oddziale warszawskim Polskiego To-warzystwa Matematycznego. W grudniu 1935 roku, z francuskiego portu Le Havr, na angielskim statku Aquitania, Ulam wypłynął w swój pierwszy rejs do Nowego Jorku. W Princeton poznał między innymi Bochnera, Birkhoffa i Weyla. Jednakże najwięk-szym autorytetem i wzorem dla większości uczonych był Albert Einstein. Ulam (1996, s. 101) tak wspomina następujące zdarzenie:

Mniej więcej dwa miesiące po moim przybyciu do Stanów jeden z moich kuzynów, bankier, Andrzej Ulam, przyjechał w interesach do Nowego Jorku, więc zaprosiłem go, by odwiedził

mnie w Princeton. Tak się złożyło, że miałem właśnie wygłosić wykład na jednym z seminariów i moje nazwisko pojawiło się na tej samej stronie biuletynu instytutu, co ogłoszenie o stałym, cotygodniowym seminarium Einsteina. Zrobiło to na moim kuzynie ogromne wrażenie; wspominał o tym w liście do rodziny i tak moi krewni oraz przyjaciele w Polsce zaczęli uważać mnie za wybitnego uczonego.

W związku z pogarszającą się sytuacją w Europie, wzrastającym zagrożeniem Polski i swojej żydowskości Ulam szukał sposobów pozostania w Stanach Zjednoczonych. Dzięki poparciu George'a Davida Birkhoffa Ulam uzyskał nominację na stanowisko *junior fellow* na Harvardzie, na trzy lata od jesieni 1936 roku. Warunki były niezwykle atrakcyjne: półtora tysiąca dolarów rocznie plus mieszkanie i wyżywienie oraz pewne sumy na podróże. W tych czasach wydawało się to królewską ofertą. Ulam rozpoczął współpracę z Johnem Oxtoby, która w roku 1941 zaowocowała ich publikacją w mechanice statystycznej; Ulam uważał ją potem za jedną z najważniejszych w swojej karierze matematyka. Wykładał w Harvard University oraz Brown University w Providence, Rhode Island. Pomiędzy rokiem 1936 a 1939 każde trzy letnie miesiące spędzał w Polsce z rodziną. W 1937 roku z Banachem gościł von Neumanna we Lwowie. W następnym roku Ulam rewizytował von Neumanna w Budapeszcie.

W 1938 roku na raka zmarła matka Ulama, a on sam w konsulacie amerykańskim w Warszawie otrzymał imigracyjną wizę amerykańską. Kilka miesięcy później byłoby to już prawie niemożliwe.

W sierpniu 1939 roku ojciec Józef i stryj Szymon odprowadzili Ulama i jego siedemnastoletniego letniego brata Adama na nabrzeże pasażerskie w Gdyni. Bracia Ulamowie odплыли „Batorym” do Ameryki. Adam, młodszy od Stanisława o trzynaście lat, któremu ten pomagał przez wiele lat studiów w Brown University, stał się później znanym historykiem, autorem jednej z pierwszych na Zachodzie książek o Stalinie, dyrektorem Center for Russian Studies w Harvard University. Stanisław Ulam już nigdy nie zobaczył swojej rodziny. Cała rodzina Ulama, włączając siostrę Stefanię (poza dwoma kuzynami), zginęła w czasie wojny.

W 1939 roku trzyletni kontrakt Ulama w Society of Fellows wygasł i nie można go było przedłużyć, ponieważ Ulam przekroczył górną granicę wieku. Dzięki Birkhoffowi, ówczesnemu „guru” matematyki amerykańskiej, otrzymał pozwolenie na roczne pozostanie na Harvardzie w charakterze wykładowcy na Wydziale Matematyki. W roku 1940 otrzymał posadę wykładowcy na Uniwersytecie Stanu Wisconsin w Madison. Tutaj zaprzyjaźnił się z Corneliussem Everettem. Napisał z nim wiele wspólnych prac z teorii grup i algebr rzutowych.

W roku 1941 Ulam otrzymał obywatelstwo amerykańskie i próbował na ochotnika zaciągnąć się do Sił Powietrznych, ale odrzucono jego wniosek z powodu wady wzroku. W roku 1942 ożenił się w Madison z francuską studentką Francoise Aron, którą wcześniej poznał w Cambridge, MA. W 1944 roku urodziła się ich jedyna córka Claire. Mała Claire, odpowiadając na pytanie koleżanki, dlaczego jej ojciec nie gra z nią w piłkę, powiedziała: „Mój tato tylko myśli, myśli, myśli! Nic tylko myśli”. Myślenie było głównym zajęciem Ulama.

Późną wiosną 1943 roku Ulam napisał list do von Neumanna z pytaniem o możliwość pracy na rzecz armii. Na świecie szalała wojna. Ulam chciał mieć swój wkład w wysiłek wojenny. Wczesną jesienią roku 1943 nadeszła odpowiedź z propozycją spotkania się na Union Station w Chicago, podczas podróży von Neumanna z Princeton na zachód. Doszło do niego wczesną jesienią 1943 roku na Union Station w Chicago (w towarzystwie obstawy). Von Neumann poinformował Ulama o istnieniu tajnego, ważnego projektu wojennego. Wkrótce po tej rozmowie Ulam otrzymał oficjalne zaproszenie z Los Alamos, leżącego około sześćdziesięciu kilometrów na północny wschód od Santa Fe w Nowym Meksyku, do przyłączenia się do nieokreślonego projektu wojennego. Było ono podpisane przez słynnego fizyka Hansa Bethego (wkrótce współtwórcy wzoru Bethego-Feynmana, podstawowego dla obliczeń wydajności reakcji rozszczepienia). Stanisław Ulam z ciężarną żoną znalazł się w tajnym laboratorium w Los Alamos. Tam został przydzielony do grupy Edwarda Tellera, pracującej nad projektem „superbomby”.

Była to pierwsza próba skonstruowania bomby wodorowej (termojądrowej). Oprócz małego zespołu Tellera wszyscy naukowcy w Los Alamos pracowali nad projektem bomby atomowej, wykorzystującej energię uwolnioną przy rozszczepieniu jąder uranu lub plutonu. Nad projektem tym pracowało wielu wybitnych uczonych: John von Neumann, Enrico Fermi, Hans Bethe, Niels Bohr, Richard Feynman, Edward Teller, Robert Oppenheimer, Otto Frisch, Victor Weisskopf, Emilio Segrè. Intelktualny potencjał grupy tak wielu ciekawych ludzi był wyjątkowy. W całej historii nauki nie znajdziemy niczego, co przypominałoby choćby w wielkim przybliżeniu takie ich „skupisko”. Ulam zetknął się tu po raz pierwszy z praktycznymi problemami fizyki, które łączyły się wprost z danymi eksperymentalnymi. Pewnego razu zażartował do fizyka Otto Frischa:

[...]jestem czystym matematykiem, który upadł tak nisko, iż jego prace zawierają prawdziwe liczby z dokładnością do kilku dziesiątych miejsc.

Pierwsze, zadanie jakie Teller wyznaczył Ulamowi po jego przyjeździe, polegało na zbadaniu wymiany energii pomiędzy swobodnymi elektronami i promieniowaniem w skrajnie gorącym gazie, który – jak się spodziewano – powinien tworzyć się podczas wybuchów bomb termojądrowych. Jak na ironię, właśnie ten pierwszy problem, jaki mu polecono rozwiązać w 1943 roku, stał się później głównym tematem jego prac prowadzonych wspólnie z Corneliussem Everettem. Udowodniono w nich, że realizacja projektu „superbomby”, sporządzonego przez Tellera, jest niemożliwa. Wkład Ulama w prace nad skonstruowaniem bomby atomowej polegał na przeprowadzeniu statystycznych badań rozgałęziania i powielania neutronów. Efektem tego procesu jest podtrzymywanie reakcji łańcuchowej i uwalnianie energii z uranu lub plutonu. Dokładniej, w roku 1944 Stanisław Ulam i David Hawkins interesowali się czysto modelowym problemem drzewa „genealogicznego” neutronu, który może wyprodukować zero (zostaje pochłonięty i kończy żywot), jeden (czyli po prostu istnieje nadal) lub dwa, trzy, cztery neutrony (tzn. pojawiają się nowe). Każde z tych zdarzeń zachodzi z określonym prawdopodobieństwem. Zadanie polega na prześledzeniu ewolucji układu i łańcucha możliwych zdarzeń przez wiele kolejnych pokoleń. Ulam i Hawkins szybko odkryli sposób, który pomógł matematycznie badać takie rozgałęzione łańcuchy. Funkcje charakterystyczne wymyślone przez Laplace’a i pożyteczne przy badaniu rozkładów sum zmiennych losowych niezależnych okazały się idealnym narzędziem do badania procesów multiplikatywnych, później nazwanych gałązkowymi. Teoria takich procesów została opisana przez Ulama i Hawkinsa w roku 1944, w raporcie laboratorium. Dokonali oni tego wcześniej niż Andrzej Kołmogorow i inni Rosjanie.

Z początkiem roku 1944, w długiej dyskusji Ulama z von Neumannem, wypłynęła konieczność dokładniejszego, niż przybliżony sposób proponowany przez von Neumanna, obliczenia hydrodynamicznego przebiegu implozji, niezbędnej do zapłonu bomby jądrowej. Trzeba było zastosować „brutalną siłę”, czyli masowe obliczenia numeryczne. Było to jednak niemożliwe przy użyciu istniejących mechanicznych urządzeń obliczeniowych. Niezbędność tych właśnie dokładnych obliczeń zapoczątkowała rozwój elektronicznych, wówczas jeszcze lampowych, komputerów. Powstały one z połączenia osiągnięć naukowych i technologicznych w analogii z operacjami mózgu. W roku 1952 w Los Alamos pojawił się MANIAC, drugi egzemplarz po Princeton, pierwszego zmiennie-programowalnego komputera. Ideę programowania wymyślił John von Neumann, wychodząc z logiki matematycznej.

16 lipca 1945 roku dokonano pierwszej próbnej eksplozji bomby atomowej; potem Hiroszima i zwycięstwo nad Japonią. Wojna się skończyła, a świat odradzał się z popiołów. Wielu ludzi opuściło Los Alamos, czy to wracając na swoje uniwersytety, czy obejmując nowe posady akademickie.

Jesienią 1945 roku Ulamowie przenieśli się do Los Angeles, gdzie Ulam został profesorem na University of Southern California. W styczniu 1946 roku przeszedł bardzo ciężką chorobę zapalenia mózgu. Przeżył dzięki otwarciu czaszki i spryskaniu mózgu penicyliną. Były to pierwsze dni penicyliny, którą stosowano bez ograniczeń. Pierwszą po chorobie publikacją napisaną przez Ulama był artykuł poświęcony pamięci Stefana Banacha. Zmarł on 31 sierpnia 1945 roku we Lwowie na raka płuc, mając zaledwie 53 lata. Artykuł ten ukazał się w „Biuletynie Amerykańskiego Towarzystwa Matematycznego” w numerze 52 (1946), 600-603.

W połowie 1946 roku Ulam powrócił do Los Alamos National Laboratory. Krótco po powrocie na seminarium wygłosił dwa wykłady, które zawierały dobre, udane pomysły. Dalszy rozwój tych koncepcji doprowadził do wielu sukcesów. Jedną z nich dotyczyła metody nazwanej Monte Carlo, a druga pewnych nowych metod obliczeń w hydrodynamice. Oba wykłady były fundamentem bardzo konkretnych zastosowań rachunku prawdopodobieństwa i mechaniki ośrodków ciągłych. W tym miejscu przytoczę wypowiedź Ulama na temat metody Monte Carlo (1996, s. 225):

Pomysł ten, nazwany później metodą Monte Carlo, wpadł mi do głowy, kiedy podczas choroby stawałem pasjans. Zauważyłem, że znacznie praktyczniejszym sposobem oceniania prawdopodobieństwa ułożenia pasjansa jest wykładanie kart, czyli eksperymentowanie z tym procesem i po prostu zapisywanie procentu wygranych, niż próba obliczenia wszystkich możliwości kombinatorycznych, których liczba rośnie wykładniczo i jest tak wielka, że pomijając najprostsze przypadki, jej oszacowanie jest niemożliwe. Jest to zaskakujące z intelektualnego punktu widzenia, i choć może nie całkiem upokarzające, to jednak zmusza do skromności i pokazuje granice tradycyjnego, racjonalnego rozumowania. Jeśli problem jest wystarczająco złożony, próbowanie jest lepszym sposobem niż badanie wszystkich łańcuchów możliwości. [...] Metoda Monte Carlo przybrała konkretne kształty i uzyskała odpowiednie podstawy teoretyczne po tym, jak w jednej z naszych rozmów w 1946 roku opowiedziałem Johnny'emu o możliwości stosowania schematów tego typu w probabilistyce. Była to wyjątkowa długa dyskusja, prowadzona w rządowym samochodzie podczas jazdy z Los Alamos do Lamy. [...] Po tej rozmowie wspólnie opracowaliśmy matematyczną stronę tej metody. Wydaje mi się, że nazwa „Monte Carlo” bardzo przyczyniła się do jej popularyzacji. Metoda została tak nazwana z powodu roli przypadku: generowania liczb losowych, które decydują o przebiegu gry.

Najbardziej jednak godnym uwagi dokonaniem Ulama w Los Alamos był jego wkład w powojenne prace nad bombą wodorową. Wpierw, wspólnie z Everttem, wykazał, że koncepcja Tellera konstrukcji bomby wodorowej jest niemożliwa do zrealizowania, a następnie w lutym 1951 roku zaproponował nową metodę, polegającą na wykorzysta-

niu rozchodzenia się mechanicznej fali uderzeniowej, spowodowanej eksplozją atomową, do wywołania silnego sprężenia paliwa termojądrowego, co miało w ostateczności doprowadzić do gwałtownego wybuchu. Kiedy Ulam powiedział Tellerowi o swoim pomysle zastosowania bomby atomowej do sprężania deuteru tuż przed zapłonem, Teller natychmiast pojął jego wartość. Zasugerował jednak, że zamiast wykorzystywać do tego celu mechaniczną falę uderzeniową – jak proponował Ulam – – można by osiągnąć implozję w lepszy sposób: za pomocą promieniowania, przez tak zwaną implozję radiacyjną. Nowy projekt bomby wodorowej, znanej pod nazwą „urządzenie Tellera-Ulama”, został szybko zaakceptowany przez naukowców z Los Alamos i urzędników rządowych. Od tego czasu mechanizm działania wszystkich bomb termojądrowych opierał się na wykorzystaniu eksplozji atomowej do wywołania wtórnego wybuchu termojądrowego wskutek implozji.

1 listopada 1952 roku miała miejsce próba nowej broni, przy której wybuchy atomowych głowic z ładunkami rozszczepialnymi wydawać by się mogły strzałami z pistoletu przy armatniej salwie.

Po zakończeniu teoretycznej pracy nad bombą wodorową Ulam uznał, że wykonał swoje zadanie i postanowił na jakiś czas zmienić otoczenie. Wziął urlop naukowy i zimowy semestr w roku akademickim 1951/1952 spędził na Harvardzie. Kolejny urlop naukowy uzyskał w roku akademickim 1956/1957 i podjął pracę w Massachusetts Institute of Technology jako *visiting professor*. Po powrocie do Los Alamos objął stanowisko doradcy naukowego dyrektora laboratorium. W 1965 roku Ulam rozpoczął regularne wizyty na dynamicznie rozwijającym się University of Colorado w Boulder. W roku 1967 przeszedł na emeryturę w Los Alamos, pozostając konsultantem laboratorium za jednego dolara rocznie. W tym samym roku przeniósł się do Boulder na stałe. Został tam profesorem i dziekanem Wydziału Matematyki. W latach 1968–1975 był również profesorem biomatematyki w Colorado Medical School. W roku 1975 Ulam przeszedł na emeryturę z University of Colorado i wrócił do Santa Fe, w pobliżu Los Alamos. Pracował tam nadal, korzystał z komputerów i biblioteki Laboratorium. Prowadził kilkumiesięczne wykłady na Harvard University i w Massachusetts Institute of Technology, wyjeżdżał do Paryża, University of California w San Diego i Davis. Ponadto, każdego roku, w latach 1974–1984, po dwa miesiące przebywał na Uniwersytecie Florydzkim w Gainesville.

Stanisław Ulam był członkiem: National Academy of Sciences w Waszyngtonie, American Academy of Arts and Sciences, American Philosophical Society, American Mathematical Society, Polskiego Towarzystwa Matematycznego i kilku innych towarzystw. Był członkiem Rady Fundacji Jurzykowskich w Nowym Jorku. Miał doktoraty

honorowe uniwersytetów w New Mexico, Wisconsin, Pittsburgu. Otrzymał polski matematyczny Medal Sierpińskiego. W roku 1973 na krótko odwiedził Warszawę jako wykładowca w Centrum Banacha. Od roku 1950 Ulamowie każdego roku wakacje spędzali we Francji, gdzie mieszkał brat jego żony.

Stanisław Ulam zmarł nagle 13 maja 1984 roku w Santa Fe na atak serca, po powrocie z Anglii, gdzie odwiedzał polskiego matematyka Zbigniewa Łomnickiego. Françoise Ulam pochowała jego prochy na Cmentarzu Montmartre w Paryżu.

Stanisław Ulam był człowiekiem obdarzonym niezwykle płodną wyobraźnią i twórczym, niemal wizjonerskim talentem. Napisał ponad 150 prac i trzy książki. Jego prace zaowocowały powstaniem wielu nowych kierunków badań naukowych.

Źródła

- Duda R., *Lwowska szkoła matematyczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław 2007.
- Jakimowicz E., Miranowicz A. (red.), *Stefan Banach. Niezwykłe życie i genialna matematyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego i Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Gdańsk-Poznań 2007.
- Kobos A.M., *Mędrzec większy niż życie. Stanisław Ulam*. Zwoje (The Scrolls) 1999, 3(16), <<http://www.zwojescrolls.com/zwoje/archiwump.html#1999>>.
- Kuratowski K., *Notatki do autobiografii*. Czytelnik. Warszawa 1981.
- Mycielski J., *Stanisław Marcin Ulam (1909–1984)*. „Wiadomości Matematyczne” 1990, XXIX(1), s. 21-37.
- Steinhaus H., *Stefan Banach*. „Wiadomości Matematyczne” 1961, IV(3), s. 251-259.
- Ulam S.M., *Adventures of a mathematician*. Charles Scribner’s Sons. New York 1976 (polski przekład: *Przygody matematyka*. Prószyński i S-ka. Warszawa 1996).
- Ulam S., *Wspomnienia z Kawiarni Szkockiej*. „Wiadomości Matematyczne” 1969, XII(1), s. 49-58.

VIELROSE EGON (1907–1984)

Egon Vielrose urodził się 30 grudnia 1907 roku w Dąbrowie Górniczej, w rodzinie inżyniera górniczego. Po ukończeniu w roku 1925 gimnazjum w rodzinnym mieście, w latach 1925–1930 studiował matematykę na Uniwersytecie Warszawskim, a następnie w Wyższej Szkole Handlowej, jako specjalizację obierając kierunek ubezpieczeniowy. Dyplom zawodowy otrzymał na tej uczelni w 1933 roku za pracę *System finansowy ubezpieczenia społecznego w Polsce*, napisaną pod kierunkiem prof. Władysława Strzeleckiego; w 1939 roku uznano, że poziom tej pracy w pełni uzasadnia przyznanie jej autorowi magisterium nauk ekonomiczno-handlowych. Już w roku 1940 otrzymał tytuł doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy *Prognoza szeregów rozwojowych* (praca nieopublikowana), której promotorem był prof. Zygmunt Limanowski. Habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim w 1960 roku, na podstawie wcześniejszej publikacji *Zarys demografii potencjalnej*¹. Należał do Polskiej Korporacji Akademickiej Chrobotia. Wstąpił do Korporacji Akademickiej w 1927 r. a w latach 1930–1931 pełnił funkcję sekretarza, a w latach 1932–1933 – wiceprezesa Korporacji².

Pracę zawodową rozpoczął w roku 1934 w Towarzystwie Ubezpieczeniowym „Vita”, w charakterze technika ubezpieczeniowego. Następnie był zatrudniony: w latach 1934–1938 na stanowisku referenta w Referacie Studiów Biura Głównego Funduszu Pracy w Warszawie, w latach 1934–1944 jako księgowy w fabryce „Wanda” Braci Pakulskich w Warszawie. Po wybuchu powstania przerwał pracę. Przez pewien czas mieszkał w Pławie koło Radomska i utrzymywał się z korepetycji. W latach 1946–1951 pracował na stanowisku starszego radcy do spraw statystyki w Ministerstwie Finansów. W latach 1951–1961 sprawował funkcję redaktora w Państwowym Wydawnictwie Na-

¹ *Zarys demografii potencjalnej*. Warszawa 1958.

² www.archiwumkorporacyjne.pl: Bartłomiej P. Wróblewski, *Korporacja Chrobotcja* (Warszawa).

ukowym. Od roku 1962 pracował w Instytucie Pracy w Warszawie, początkowo jako konsultant, a następnie jako kierownik Zakładu Warunków Bytu.

Pracę w szkolnictwie wyższym podjął w 1935 roku w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, gdzie do roku 1939 zajmował stanowisko asystenta Katedry Statystyki. W 1940 uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy zatytułowanej *Prognoza szeregów rozwojowych*. W latach 1945–1949 był wykładowcą statystyki w Szkole Głównej Handlowej, a w roku akademickim 1945/1946 na Uniwersytecie Łódzkim. Od roku 1959 pracował na Uniwersytecie Warszawskim jako adiunkt w Katedrze Statystyki, a później jako docent. W roku 1960 uzyskał habilitację na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawiając rozprawę pt. *Zarys demografii potencjalnej*. W latach 1964–1967 pracował na Uniwersytecie Łódzkim w Katedrze Ekonometrii, której był kierownikiem (1964–1965). W latach 1967–1978 powrócił na Uniwersytet Warszawski. Prowadził wykłady i prace badawcze również w Nigerii, na Uniwersytecie w Ibadanie. Wyniki tych prac przedstawił w „Studiach Demograficznych” oraz „Africana Bulletin”. Był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN oraz towarzystw zagranicznych: Ekonometric Society i International African Institute. W latach 1967–1984 współredagował czasopismo pt. „Przeszłość Demograficzna Polski”, będąc zarazem jego redaktorem naczelnym. Był również konsultantem Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznym GUS, a także aktywnym członkiem Komisji Matematycznej GUS.

Półroczne stypendium naukowe w Londynie w 1962 roku, poświęcone problematyce demograficznej Czarnej Afryki, po kilku latach zaowocowało zaproszeniem na Uniwersytet w Ibadanie, w Nigerii, gdzie w latach 1967–1974 prowadził prace badawcze i wykłady w Nigerian Institute of Social and Economic Research z zagadnień dochodu narodowego i planowania.

Dorobek naukowy Egon Vielrosego zawiera ponad 200 prac, w tym 6 książek i ponad 130 artykułów. Jego zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół problematyki demograficznej, w szczególności: demografii historycznej, statystyki matematycznej, ekonometrii oraz statystyki społeczno-gospodarczej. Najważniejszymi pracami z zakresu demografii są: monografia *Elementy ruchu naturalnego*, *Zarys demografii potencjalnej* oraz *Ludność Polski od X do XVII wieku*. Z zakresu statystyki matematycznej należy wyróżnić *Rozkład dochodów według wielkości*. Kierując pracami sekcji ekonometrii Komitetu Nauk Demograficznych PAN, propagował wykorzystanie metod matematycznych w demografii. Od roku 1966 był członkiem sekcji Demografii Historycznej. Jego zainteresowania skupiały się również na dydaktyce. Napisał pierwszy w języku polskim podręcznik do ćwiczeń z zakresu statystyki matematycznej pt. *Zadania statystyki matematycznej*. Ze Stefanem Szulcem opracował zbiór

zadań ze statystyki, *Metody statystyczne i Działania na liczbach przybliżonych*. Był również cenionym tłumaczem prac z zakresu statystyki, ekonometrii i demografii.

Po powrocie do kraju – do przejścia na emeryturę w 1978 roku wykładał demografię na Uniwersytecie Warszawskim.

Ważne miejsce w jego dorobku zajmują studia z zakresu demografii historycznej, dotyczące głównie ruchu naturalnego, decydującego o rozwoju zaludnienia³. W dwóch niemal równoczesnych, jeszcze przedwojennych pracach podjął próbę statystycznego wykorzystania herbarzy, upatrując w nich źródło zastępcze badań nad ruchem naturalnym w epoce braku źródeł bezpośrednich⁴.

Krótki pobyt w Pławie na przełomie lat 1944 i 1945 pozwolił Egonowi Vielrosemu na opracowanie tamtejszej rejestracji metrykalnej, uwiecznione odkrywczym wówczas stwierdzeniem, że podwojenie zapisów chrztu w latach 1720–1800 nie oznaczało podwojenia ludności, lecz tylko poprawkę rejestracji⁵. W 1955 roku zabrał głos w prowadzonej przez historyków, od wielu lat, dyskusji na temat wartości źródłowej świętopietrza dla oceny zaludnienia ziem polskich w XIV wieku, zaskakując pomysłowością inicjatyw badawczych oraz znajomością stanu zachowania kwantytatywnych polskiej historii gospodarczej⁶. Dwa lata później przedstawił swoją wizję rozwoju zaludnienia Polski przedrozbiorowej⁷. W demografię XIX wieku wkroczył pracą o statystyce galicyjskiej 1828–1842, stwierdzając zanizoną umieralność nieletnich dzieci i przesadną liczbę zgonów starców oraz nieuzasadnione rozbieżności, zwłaszcza w skali powiatowej, między danymi o ruchu naturalnym i kolejnymi ujęciami stanu zaludnienia.

Udział Egona Vielrosego w zbiorowej dyskusji nad pierwszą szerszą publikacją A. Szczypiorskiego, opartą na rejestracji metrykalnej (przodujący dziś kierunek w świa-

³ Zob.: J. Górka i W. Folman, *Bibliografia polskiego piśmiennictwa demograficznego*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1985; *Indeks osobowy*, s. 543.

⁴ *Umieralność ludzi wybitnych w latach 1000–1799*. „Przegląd Statystyczny” 1938, s. 87-101; *Przyczynek do demografii szlachty polskiej*. „Przegląd Statystyczny” 1939, s. 328-342.

⁵ *Przyczynek do demografii wsi polskiej w XVIII w.* „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych” 1952, 14, s. 122-136. Pławno miało charakter wiejski mimo praw miejskich 1544–1870; por.: *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II. Warszawa 1967, s. 67 i n.

⁶ *Próba szacunku wpłat ludności na świętopietrze w Polsce w wieku XIV–XVI*. „Kwartalnik Historyczny” 1955, nr 4-5, s. 204-209.

⁷ *Ludność Polski od X do XVIII w.* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, 5, s. 3-49; „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1958, 6, s. 45-60; Polemika I. Gieysztorowa-T. Ładogórski.

towych badaniach demograficzno-historycznych), wyraził się przestrożą przed badaniem statystycznym zbyt małych zbiorowości oraz zachętą do komparatystyki z wynikami badawczymi opartymi na poprawniejszej rejestracji ludnościowej w innych krajach lub z okresu późniejszego, a także zasygnalizowaniem relacji teoretycznych między podstawowymi parametrami demograficznymi⁸.

Doświadczenia związane z demografią współczesną krajów rozwijających się ujawniły wiele analogii z ustaleniami polskiej demografii historycznej, wspierając tym samym jej możliwości badawcze⁹. Powrót profesora do kraju zaznaczył się trzema węższymi tematycznie rozprawami, dotyczącymi Królestwa Polskiego w XIX wieku: dwie z nich poświęcone były problematyce oświatowej¹⁰, trzecia wyznaniowej – dotyczyła skupisk żydowskich w guberni łomżyńskiej u schyłku XIX wieku¹¹. Nieco wcześniej opublikował rozważania teoretyczne o przyroście naturalnym w Europie od średniowiecza do końca XVIII wieku¹². Rozprawa ta budzi podziw dla rozmachu inwencji badawczej, ale i wątpliwości co do słuszności założeń, ustaleń oraz rezultatów. Wiadomo jednak, że kontrowersje i polemiki stanowią siłę napędową postępu badawczego, niewątpliwą zatem zasługą prof. Egon Vielrosego pozostanie dynamizowanie środowiska historyków demografów z równoczesnym rozszerzaniem ich horyzontów metodycznych. Dzięki biegłej znajomości języka angielskiego udostępnił on również, tłumacząc na język polski, kilka podstawowych opracowań obcych z zakresu ekonomii, statystyki i demografii.

W kontaktach międzyludzkich prof. Egon Vielrose był człowiekiem skromnym i życzliwym. Cechowały go: ogromna pracowitość, niewyczerpana pasja badawcza, niezwykła zwięzłość słowa, dbałość o spożytkowanie metod statystycznych w badaniach demograficznych i społecznych. Podstawy źródłowe demografii historycznej,

⁸ Kilka uwag o natężeniu ruchu naturalnego ludności w Polsce w wieku XVII i XVIII. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1962, 10, s. 77-79.

⁹ *Ruch naturalny ludności w Sudanie*. „Studia Demograficzne” 1964, 4, s. 47-54; *Urodzenia w Nigerii*. „Studia Demograficzne” 1969, 19, s. 23-39; *Umieralność niemowląt i dzieci w Nigerii*. „Studia Demograficzne” 1972, 39, s. 3-26; *Dzietność w Egipcie, w epoce grecko-rzymskiej*. „Studia Demograficzne” 1976, 43, s. 51-57.

¹⁰ *Szacunek analfabetyzmu w zaborze rosyjskim*. PDP 9, s. 3-16; *Szkolnictwo podstawowe w byłej guberni łomżyńskiej w 1889 r.* „Studia Demograficzne” 1984, 75, s. 43-60.

¹¹ *Ludność żydowska byłej guberni łomżyńskiej w końcu XIX w.* „Studia Demograficzne” 1983, 73.

¹² *Ruch naturalny w krajach Europy od średniowiecza do końca XVIII w.*, ibidem, 70, 1982, s. 27-34.

których niedoskonałość krytycznie oceniał, usiłował drogą fachowej obróbki statystycznej przysposobić do ustaleń podstawowych parametrów rozwoju zaludnienia ziem polskich na szerokim tle europejskim, w ich wzajemnych powiązaniach: długość życia, rodności i umieralności.

Zmarł nagle 21 października 1984 roku i został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburski w Warszawie.

Źródła

Berger J., Gieysztorowa I., *Profesor Egon Vielrose 1907–1987. Przeszłość demograficzna Polski*, t. 17. Komitet Nauk Demograficznych PAN, PWN, Warszawa 1987, s. 3-6.

Internet: *Statystycy polscy*; www.archiwumkorporacyjne.pl

JAN KORDOS

WAGNER WIESŁAW (1945–2010)

Wiesław Wagner urodził się 2 maja 1945 roku w Diepholz (Niemcy). Wcześnie osierocony, nie znał ojca, matka zaginęła bez wieści. Został repatriowany do Polski w 1949 roku. Początkowo przebywał w Pogotowiu Opiekuńczym w Szczecinie, a następnie, od roku 1950 do 1960, w Domu Dziecka w Wierzchowie Człuchowskim, Radawnicy i Jasioniu. Tam ukończył szkołę podstawową. W latach 1960–1965 uczęszczał do Technikum Rachunkowości Rolnej w Jastrowiu. Po zdaniu matury został przyjęty na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na kierunku matematyka. Od trzeciego roku studiował na sekcji metod numerycznych. W 1970 roku uzyskał stopień magistra matematyki na podstawie pracy pt. *Testowanie ogólnej hipotezy liniowej w wielozmiennej analizie wariancji*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego. W tym też roku podjął pracę naukową w Zakładzie Statystyki Matematycznej Instytutu Matematyki, Fizyki i Chemii Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Wiesław Wagner uzyskał stopień doktora nauk matematycznych w roku 1978 na podstawie rozprawy *Testowanie normalności błędów losowych w modelu liniowym*, wykonanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Calińskiego i przedstawionej Radzie Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 1 grudnia 1978 roku dr Wagner pracował na etacie adiunkta w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych (utworzonej z Zakładu Statystyki Matematycznej) Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w zakresie agronomii o specjalności doświadczalnictwa rolniczego i biometrii został mu nadany uchwałą Rady Wydziału Rolniczego Akademii Rolniczej w Poznaniu w czerwcu 1990 roku, na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Test normalności wielowymiarowej Shapiro-Wilka i jego zastosowanie w doświadczalnictwie rolniczym*. Do 31 marca 1992 roku dr hab. Wiesław Wagner nadal pracował na stanowisku adiunkta w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Z dniem 1 kwietnia 1992 roku prof. Wiesław Wagner podjął pracę w Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, gdzie kierował pracownią Statystyki i Informatyki w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Turystyki. Z dniem 1 września 1996 roku prof. Wagner rozpoczął kierowanie Zakładem Statystyki, będącym w strukturze Wydziału Turystyki i Rekreacji jednostką samodzielną.

W roku 1999 Wiesław Wagner otrzymał tytuł profesora nauk rolniczych ze specjalnością doświadczalnictwa rolniczego i statystyki. Z dniem 1 października 2003 roku prof. Wiesław Wagner objął stanowisko profesora zwyczajnego w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, gdzie kierował Katedrą Gospodarki Turystycznej.

Profesor dr hab. Wiesław Wagner zmarł nagle 26 czerwca 2010 roku w Poznaniu.

Profesor Wiesław Wagner wkrótce po zatrudnieniu w roku 1970 w Katedrze Metod Matematycznych i Statystycznych Akademii Rolniczej w Poznaniu zaczął aktywnie uczestniczyć w prowadzonym przez katedrę seminarium środowiskowym ze statystyki matematycznej i jej zastosowań w naukach przyrodniczych. Szybko stał się jednym z najaktywniejszych uczestników tego seminarium, wykazując bardzo duże zainteresowanie pracą badawczą. Pierwsze wyniki swoich badań opublikował już w 1972 roku.

Od początku przedmiotem badań prowadzonych przez prof. Wiesława Wagnera były testy związane z weryfikacją hipotezy o rozkładzie normalnym. W tym początkowym okresie równoległe zajmował się algorytmizacją metod statystycznych stosowanych w doświadczalnictwie, przede wszystkim rolniczym, oraz pisaniem programów na elektroniczne maszyny cyfrowe. Był jednym z pierwszych, którzy w tym czasie przystąpili do tworzenia biblioteki programów. W okresie do obrony pracy doktorskiej prof. Wiesław Wagner opublikował 18 oryginalnych prac badawczych i był współautorem skryptu z ekonometrii.

Po uzyskaniu stopnia doktora działalność naukowa prof. Wagnera znacznie się rozrosła. Rozszerzenie zainteresowań badawczych objęło badanie własności mocy testów wielozmiennej analizy wariancji. Badania rozwijały się także w kierunku przeanalizowania podstaw stosowalności analizy wariancji w doświadczalnictwie rolniczym. Szczególnie wartościowe okazały się badania nad własnościami różnych testów normalności wielowymiarowej. Objęły one własności oszacowanych wektorów reszt. Badania te zaowocowały opublikowaniem wielu wartościowych prac, z których jedna stanowiła rozprawę habilitacyjną. Okres badawczy profesora od doktoratu do habilitacji obejmuje 47 publikacji ogłoszonych w czasopismach krajowych i zagranicznych.

Tematyka badawcza przedstawiona w pracy habilitacyjnej prof. Wagnera była nadal kontynuowana, przy czym koncentrowała się na połączeniu problemu normalności z zagadnieniem pojawiania się obserwacji odstających w modelach analizy wariancji,

w szczególności w układach o jednostkach rozczepionych i w układach o klasyfikacji hierarchicznej. Niektóre badania objęły tematykę związaną z technikami graficznymi badania normalności z wykorzystaniem wykresów probabilistycznych. Inne badania dotyczyły mediany wielowymiarowej jako pozycyjnej miary położenia.

Po zmianie miejsca pracy w 1992 roku zainteresowania badawcze prof. Wagnera skupiły się na zastosowaniu statystyki matematycznej w sporcie i turystyce. W tym zakresie opublikował szereg prac. Wyniki swoich badań przedstawiał na licznych konferencjach krajowych i zagranicznych.

Po uzyskaniu tytułu profesora Wiesław Wagner nadal badał problematykę zastosowań statystyki w turystyce i sporcie. Po rozpoczęciu pracy w Rzeszowie profesor zajął się również zastosowaniami statystyki w gospodarce turystycznej. Napisał wiele prac dotyczących usług turystycznych województwa podkarpackiego.

Na całokształt dorobku naukowego prof. Wagnera składa się około 250 pozycji, z czego zdecydowana większość to oryginalne prace twórcze. Ponadto, prof. Wiesław Wagner jest współautorem jednego podręcznika oraz ośmiu skryptów.

Pod kierunkiem prof. Wagnera powstało sześć prac doktorskich. Dwie z nich dotyczyły zastosowań statystyki w doświadczałnictwie i ich przewody powstały na Wydziale Rolniczym Akademii Rolniczej w Poznaniu. Pozostałe cztery związane były z zastosowaniami statystyki w sporcie i turystyce. Powstały one na Wydziale Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Pod kierunkiem prof. Wiesława Wagnera napisano również liczne prace magisterskie.

Profesor Wiesław Wagner był niezwykle pracowitym i twórczym naukowcem. Jego kariera naukowa była ściśle związana z poznańskim środowiskiem naukowym. Pozostawił znaczący dorobek w zakresie metodologii badań statystycznych, informatyki i zastosowań statystyki matematycznej w doświadczałnictwie, głównie rolniczym oraz w turystyce.

BRONISŁAW CERANKA

WARMUS MIECZYŚLAW JAN (1918–2007)

Mieczysław Jan Warmus urodził się 1 czerwca 1918 roku w Dobrowlanach, w powiecie Świeciany na Wileńszczyźnie, w rodzinie Jana Warmusa (1882–1967) i Anny z domu Krasowskiej (1887–1959). Jego ojciec był plenipotentem posiadłości Chomińskiego w Dobrowlanach, a matka – nauczycielką języka francuskiego. Miał o dwa lata starszą siostrę Janinę. W roku 1922 rodzina Warmusów z trojgiem dzieci (trzecim dzieckiem była córka Wanda) przeniosła się do Warszawy, gdzie mieszkał ojciec Jana. Warunki ich życia były tutaj radykalnie różne od tych, do których przywykli w Dobrowlanach. Jan, którego przygotowanie zawodowe obejmowało zarządzanie majątkami ziemskimi, w Warszawie absolutnie nie miał szansy na znalezienie pracy w swoim zawodzie. Jego żona Anna była w tej samej sytuacji. Po krótkim zatrudnieniu w Towarzystwie Ziemi Wschodnich Jan Warmus pozostał bez pracy. Dzieci uczyły się w domu pod nadzorem matki nauczycielki, zdając roczne egzaminy z zakresu szkoły powszechnej w Wydziale Oświaty. Mieczysław został uczniem Gimnazjum im. Stefana Batorego. Coraz bardziej pogarszające się warunki materialne rodziny spowodowały, że był zmuszony zarabiać po godzinach lekcyjnych, udzielając korepetycji z matematyki innym uczniom z Gimnazjum Batorego. Uczniów tych polecał mu jego wychowawca. Jednym z „Batoraków”, któremu Mieczysław udzielał korepetycji z matematyki, był młodszy o trzy lata Krzysztof Kamil Baczyński (1921–1944), poeta i żołnierz powstania warszawskiego. Zarobki Mieczysława z udzielanych korepetycji nie były wystarczające. Dzięki interwencji żony senatora Bogusława Miedzińskiego, która czynnie działała w szkolnym Kole Matek, pierwszego kwietnia 1935 roku otrzymał on pracę korektora w redakcji „Gazety Polskiej”, gdzie pracował do 31 sierpnia 1938 roku. Miał wówczas 17 lat, był uczniem przedostatniej klasy gimnazjum. Była to praca nocna. Jego zarobki były jedynym źródłem utrzymania pięcioosobowej rodziny. W roku 1936, po ukończeniu Gimnazjum im. S. Batorego i otrzymaniu matury, Mieczysław rozpoczął

studia na Wydziale Mechanicznym Politechniki Warszawskiej. W przeddzień wybuchu wojny zdał ostatni egzamin potrzebny do zaliczenia drugiego roku. Podczas pierwszego roku okupacji Mieczysław Warmus prowadził tajne lekcje, przygotowując młodych ludzi do matury oraz brał udział w organizowaniu podziemnego ruchu oporu. Gdy w roku 1940 Mieczysław i jego siostra Janina otrzymali wiadomość, że interesuje się nimi gestapo, postanowili zniknąć z Warszawy. Wyjechali na Lubelszczyznę, gdzie Mieczysław przez dwa lata pracował w majątku Tarnogóra u hrabiego Władysława Smorczewskiego jako tajny nauczyciel i buchalter. W roku 1942 wrócili do Warszawy. Mieczysław wkrótce znalazł pracę jako mierniczy u Władysława Kuzana. W 1943 roku ponownie wyjechał na wieś i pracował jako tajny nauczyciel, przygotowując do matury dwoje dzieci pani E. Dąbrowskiej, właścicielki majątku Rusinów w okolicach Radomia. Do Warszawy wrócił w roku 1944, tuż przed wybuchem powstania, w którym wziął czynny udział. Pod pseudonimem Mruk walczył z bronią w ręku w rejonie placu Trzech Krzyży i ul. Książęcej. Po upadku powstania Warmusowie opuścili Warszawę rankiem 9 października i po dotarciu do Pruszkowa zostali rozdzieleni. Mieczysław znalazł się w grupie młodych mężczyzn, która została skierowana do kopania okopów pod Wiedniem. Po jakimś czasie udało mu się uciec i spotkać z siostrą Janiną, która pracowała w Lipsku. Siostra postanowiła pozostać na Zachodzie, a Mieczysław wrócił do kraju w październiku 1945 roku. Jeszcze w czasie pobytu na robotach w Niemczech otrzymał wiadomość, że jego rodzina została przez administrację niemiecką przymusowo osiedlona w Proszowicach pod Krakowem. Po krótkich odwiedzinach u rodziców udał się do Łodzi, gdzie zgłosił się do Politechniki Łódzkiej. Jeszcze w październiku rozpoczął studia na piątym semestrze Wydziału Mechanicznego. Na początku roku 1946 znalazł się w Karpaczu na zawodach narciarskich. Będąc tak blisko Wrocławia, postanowił osobiście sprawdzić opinie na temat uniwersytetu i politechniki we Wrocławiu. Wizyta ta zaważyła na całym jego życiu. Ze względu na swoje zainteresowania wybrał Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii, którego organizatorem i pierwszym dziekanem był Hugo Steinhaus. Gdy Mieczysław zgłosił się do dziekanatu, prof. Steinhaus przeprowadził z nim krótką rozmowę, zadał mu kilka pytań z zakresu matematyki, następnie, zupełnie nieoczekiwanie, zaproponował mu pozycję swojego pierwszego asystenta. Mieczysław Warmus został zatrudniony w charakterze młodszego asystenta w Katedrze Matematyki na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii od 1 marca 1946 roku. W ciągu siedmiu miesięcy jako eksternista zaliczył wszystkie egzaminy i, jak mówił o sobie, stał się matematykiem, nie będąc nigdy studentem wydziału matematycznego. Egzaminy zdawał między innymi u tak wybitnych matematyków, jak: Hugo Steinhaus, Bronisław Knaster, Władysław Ślebodziński, Edward Marczew-

ski. Równocześnie rozpoczął swoje badania naukowe. Natychmiast po zatrudnieniu na uniwersytecie i politechnice we Wrocławiu sprowadził swoich rodziców z młodszą siostrą Wandą, która była kaleką i wymagała ciągłej opieki. Jego ojciec w krótkim czasie otrzymał stałą pracę w Izbie Rzemieślniczej. W kwietniu 1946 roku Mieczysław Warmus został członkiem Polskiego Towarzystwa Matematycznego. 6 stycznia 1947 roku wziął ślub kościelny z Heleną Saruchnowską, studentką Wyższej Szkoły Handlowej. 18 września 1947 roku przychodzi na świat ich pierwsza córka Teresa. Od tej pory główną rolą pani Heleny jest wychowywanie dziecka oraz stworzenie warunków domowych umożliwiających i ułatwiających pracę mężowi. Od 1 września 1949 roku Mieczysław podejmuje dodatkową pracę w charakterze starszego asystenta w nowo utworzonym Państwowym Instytucie Matematycznym w Warszawie. Dyrektor Instytutu, prof. Kazimierz Kuratowski, jako bezpośredniego przełożonego wskazuje Hugo Steinhaus.

24 listopada 1949 roku na wspólnym posiedzeniu Wydziału Nauk Matematycznych i Przyrodniczych oraz Wydziału Nauk Medycznych Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego prof. Hugo Steinhaus, promotor przewodu doktorskiego mgra Mieczysława Warmusa, przedstawił jego rozprawę doktorską *O obliczaniu pól obszarów płaskich za pomocą siatek równoległobocznych*. 15 marca 1950 roku uniwersytet i politechnika we Wrocławiu nadały Mieczysławowi Warmusowi stopień doktora nauk. Jego rozprawa doktorska ukazała się w „Pracach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” (Seria B, Nr 27, PWN, Wrocław 1955, s. 1-60).

17 kwietnia przychodzi na świat druga jego córka Bożena.

Od 1 października 1951 roku do 31 sierpnia 1953 Mieczysław Warmus pełnił funkcję zastępcy profesora w Katedrze Matematyki na Politechnice Wrocławskiej, która od 1951 roku stanowi samodzielny uczelniany akademię. Uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznaje mu tytuł naukowy docenta. Z dniem 1 września 1954 roku powołany został na prodziekana Wydziału Mechaniczno-Energetycznego Politechniki Wrocławskiej. Funkcję tę pełnił przez rok, a od 1 września 1955 roku powołany został na prodziekana Wydziału Elektrycznego. Od 1 marca 1955 roku jest kierownikiem Zakładu Metod Graficznych i Numerycznych Katedry Matematyki Politechniki Wrocławskiej.

6 maja 1955 roku przychodzi na świat trzecie dziecko państwa Heleny i Mieczysława Warmusów. Jest to długo oczekiwany syn Tomasz.

W roku 1956 ukazała się monografia Józefa Łukaszewicza i Mieczysława Warmusa pt. *Metody numeryczne i graficzne*. Józef Łukaszewicz tak wspomina ten fakt (Dutkiewicz, 2003, s. 86):

Mieczysław Warmus jest autorem wielu książek. Pierwszą z nich napisaliśmy wspólnie, co było dla mnie wielkim zaszczytem i niezapomnianą przygodą. W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia Warmus zaproponował mi współpracę przy pisaniu książki: „Metody numeryczne i graficzne”. Ukazała się ona jako 12-ty tom **Biblioteki Matematycznej** (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956, s. 429). Pracę nad tą książką podzieliliśmy w ten sposób, że ja podjąłem się napisania rozdziałów poświęconych metodom graficznym. Warmus natomiast opracował obszerniejszą część o metodach numerycznych. Wspólnie napisaliśmy rozdział I dotyczący teorii błędów maksymalnych. Tu warto zwrócić uwagę na interesującą propozycję Warmusa skróconego zapisu liczby przybliżonej wraz z błędem bezwzględny. Książka uzyskała pozytywne opinie recenzentów i czytelników.

W roku 1957 otrzymuje Nagrodę im. Stefana Mazurkiewicza, przyznaną przez Polskie Towarzystwo Matematyczne. 23 grudnia 1957 roku nadano mu tytuł członka nadzwyczajnego Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Z dniem 1 stycznia 1958 roku zostaje kierownikiem Zespołowej Katedry Matematyki Politechniki Wrocławskiej. Mieczysław Warmus pracuje bardzo intensywnie nad swoją rozprawą habilitacyjną, którą kończy w 1957 roku. Na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie 22 lutego 1958 roku Mieczysław Warmus otrzymuje stopień naukowy doktora nauk matematycznych (co dziś odpowiada stopniowi doktora habilitowanego). Podstawą uzyskanego stopnia była obszerna rozprawa *Nomographic functions* (*Funkcje nomografowalne*). Rozprawa ta ukazała się jako zeszyt 16 w serii „Rozprawy Matematyczne” (Warszawa 1959, s. 151). Decyzja Rady Naukowej Instytutu Matematycznego PAN zostaje zatwierdzona uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 29 maja 1958 roku. Uchwałą z dnia 29 maja 1958 roku ta sama komisja przyznaje mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Jest to uhonorowanie całej jego dotychczasowej pracy naukowej.

Z dniem 1 września 1958 roku Mieczysław Warmus zostaje mianowany kierownikiem Działu Obliczeniowego w Zakładzie IX Instytutu Badań Jądrowych PAN w Warszawie. Awans ten rozpoczyna nowy rozdział w życiu jego i jego rodziny. Przeniesienie służbowe z Politechniki Wrocławskiej do Instytutu Badań Jądrowych PAN w Warszawie otwiera przed Mieczysławem Warmusem nowe perspektywy. Już w marcu 1959 roku Pełnomocnik Rządu ds. Wykorzystania Energii Jądrowej powołuje go na stanowisko kierownika Zakładu Matematyki Stosowanej w IBJ PAN. Zakład ten powstaje na podstawie istniejącego Działu Obliczeniowego i jest jednostką nową.

Mieczysław Warmus w dalszym ciągu jest pracownikiem naukowym Instytutu Matematycznego PAN, ale od 1 czerwca 1958 roku już jako profesor nadzwyczajny.

Praca na kierowniczym stanowisku w IBJ PAN daje Mieczysławowi Warmusowi możliwość kontaktu zarówno z ludźmi odpowiedzialnymi za ukierunkowanie nauki w Polsce, jak również z tymi, którzy są odpowiedzialni za gospodarkę w kraju. Profesor przy każdej sposobności wskazuje na bardzo ważne zagadnienie, jakim jest nadzwyczaj szybki rozwój zastosowań maszyn matematycznych na całym świecie. Jednocześnie zwraca uwagę, że w naszym kraju proces ten jest poważnie zahamowany ze względu na brak takich maszyn. W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia w Polsce budowa elektronowych maszyn liczących była na etapie doświadczalnym. Maszyna XYZ, skonstruowana w Zakładzie Maszyn Matematycznych PAN i uruchomiona jesienią 1958 roku, była pierwszą polską maszyną cyfrową. Drugą z kolei była maszyna UMC, skonstruowana w Zakładzie Konstrukcji Telekomunikacji i Radiofonii Politechniki Warszawskiej, a uruchomiona w roku 1959. Zakład Matematyki Stosowanej Instytutu Badań Jądrowych PAN, przy współdziałaniu Katedry Układów Elektroenergetycznych Politechniki Warszawskiej, skonstruował i uruchomił w roku 1960 maszynę Emal-2. Była to trzecia pracująca polska maszyna cyfrowa. Wszystkie trzy maszyny odznaczały się stosunkowo małymi możliwościami obliczeniowymi, ponadto były one tylko modelami laboratoryjnymi.

Na początku roku 1961 dążenia profesora zaczynają się krystalizować. Pojawiają się możliwości importu maszyn matematycznych ze Związku Radzieckiego. Prezydium Polskiej Akademii Nauk podejmuje decyzję utworzenia nowej placówki naukowej pod nazwą Centrum Obliczeniowe PAN. Uchwałą Sekretariatu Naukowego PAN z dnia 18 lipca 1961 roku na stanowisko Dyrektora Centrum Obliczeniowego zostaje powołany Mieczysław Warmus. W piśmie Zastępcy Sekretarza Naukowego PAN z dnia 11 sierpnia 1961 roku zlecono mu jednocześnie kierownictwo nad wszystkimi pracami organizacyjnymi związanymi z utworzeniem nowego ośrodka. Sekretarz Naukowy PAN i Pełnomocnik Rządu ds. Wykorzystania Energii Jądrowej 9 września 1961 roku podpisują wspólne zarządzenie w sprawie utworzenia centrum. Zgodnie z nim ośrodek powstaje na bazie wydzielonego z IBS Zakładu Matematyki Stosowanej. Na mocy tego zarządzenia do centrum zostaje również przekazana maszyna Emal-2 oraz importowana ze Związku Radzieckiego elektronowa maszyna cyfrowa Urał-2. Centrum Obliczeniowe PAN zaczyna działać 1 września 1961 roku. Zakupiona w Związku Radzieckim maszyna Urał-2 zostaje dostarczona w drugiej połowie września, a uruchomiona w styczniu roku 1962. Normalna działalność eksploatacyjna i usługowa ośrodka rozpoczyna się w kwietniu 1962 roku. Zarówno nowo otwarta placówka naukowa, jak i sprowadzona do niej maszyna matematyczna wywołują wielkie zainteresowanie społeczeństwa. O tym wydarzeniu pisze cała ówczesna prasa. Pracownicy

centrum uzyskują poważne wyniki naukowe. Na szeroką skalę prowadzone są badania w zakresie statystyki matematycznej i jej zastosowań, zastosowania metod matematycznych w ekonomii oraz w diagnostyce i terapii medycznej. Opracowuje się: oryginalne systemy operacyjne maszyn, języki programowania, translatory i metody ich zastosowania.

Od 1 października 1966 roku do 30 września 1970 Rektor Uniwersytetu Warszawskiego powierza prof. Warmusowi obowiązki kontraktowego profesora nadzwyczajnego oraz kierownika Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki i Fizyki. Profesor prowadzi liczne wykłady, między innymi ze statystyki matematycznej, i seminaria magisterskie. W latach 1967–1983 prof. Mieczysław Warmus był członkiem Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, a w latach 1970–1973 wiceprezesem tego towarzystwa. Brał aktywny udział w konferencjach ze statystyki matematycznej, organizowanych corocznie, od roku 1973 poczynając, w Wiśle przez Komisję Statystyki Matematycznej Komitetu Matematyki PAN.

Wiosną 1968 roku na fali pomarcowych czystek prof. Warmusowi postawiono sfa-brykowane zarzuty natury gospodarczej, a środki masowego przekazu ogłaszają, że dyrektor Centrum Obliczeniowego stanął po stronie demonstrujących przeciw władzy studentów. 30 maja 1968 roku Mieczysław Warmus składa oficjalnie rezygnację ze stanowiska dyrektora centrum. Następnego dnia zostaje powiadomiony, że wszelkie zarzuty stawiane pod jego adresem były bezpodstawne. Od 1 czerwca zatrudnienie profesora w centrum ogranicza się jedynie do pracy naukowej na stanowisku samodzielnego pracownika naukowego. Zajmuje się on głównie zastosowaniem metod statystycznych w medycynie.

W pięćdziesięciolecie Głównego Urzędu Statystycznego (1918–1968) Mieczysław Warmus otrzymuje medal „Za Wieloletnią pracę dla Polskiej Statystyki”. Jego wypowiedź na VI Plenarnej Sesji Naukowej Rady Statystycznej, dotycząca zastosowania metod matematycznych w statystyce, została opublikowana w „Bibliotece Wiadomości Statystycznych” (t. 7, GUS, Warszawa 1969, s. 247–249).

Jego kontrakt na prowadzenie wykładów i kierownictwo Katedry Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego wygasa we wrześniu 1970 roku i nie zostaje odnowiony.

Po zmianie w grudniu 1970 roku przywódców kraju przyszły długo oczekiwane zmiany. W Polskiej Akademii Nauk następują próby naprawy wyrządzonych krzywd. Już z dniem 1 lutego 1971 roku prof. Warmus został powołany na stanowisko kierownika Zakładu Metod Matematycznych Centrum Obliczeniowego PAN oraz na stanowisko kierownika Pracowni Metod Probabilistycznych w tym zakładzie. W listopadzie 1972

roku zostaje odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W czerwcu 1973 roku Rada Państwa nadaje mu tytuł naukowy profesora zwyczajnego. W roku 1978 Mieczysław Warmus w uznaniu zasług dla rozwoju nauki polskiej otrzymuje zaszczytne odznaczenie: Medal XXV-lecia Polskiej Akademii Nauk.

Pod koniec lat siedemdziesiątych dzieci państwa Heleny i Mieczysława Warmusów są już dorosłymi ludźmi. Starsza córka Teresa, absolwentka Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego, ma już własną rodzinę. Młodsza córka Bożena ukończyła Wydział Filologii Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim i pracuje jako nauczycielka języka polskiego w jednym z liceów warszawskich. Syn Tomasz jest studentem Wydziału Handlu Zagranicznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. Teresa, jako najstarsza z rodzeństwa, przeżyła najwięcej polskich kryzysów politycznych. Była ona przekonana, iż i tym razem bunt narodu z roku 1980 będzie brutalnie stłumiony. Wspólnie z mężem Tomaszem Simińskim decydują się na emigrację do Australii. W ich ślady idzie również syn Tomasz. Nielegalna emigracja Teresy i Tomasza jest dużym minusem przy nazwisku profesora w teczce Służby Bezpieczeństwa. Gdy na początku 1984 roku wizyty agentów SB w domu profesora stają się coraz częstsze, a Polska Akademia Nauk przystępuje do likwidacji Zakładu Metod Matematycznych, którego jest on kierownikiem, profesor z małżonką decydują się opuścić Polskę. Po otrzymaniu bezpłatnego rocznego urlopu w Instytucie Podstaw Informatyki PAN (tak od 1977 r. nazywa się Centrum Obliczeniowe PAN) Mieczysław Warmus z żoną Heleną wyjeżdża do Australii na zaproszenie starszej córki. Po przyjeździe do Australii zwraca się do IPI PAN z prośbą o rozwiązanie umowy o pracę. Umowa ta zostaje rozwiązana za obopólną zgodą. W tym samym czasie ich młodsza córka Bożena z mężem Januszem Stachurskim i malutkim synkiem Rafałkiem również decydują się na emigrację. Po kilku miesiącach państwo Helena i Mieczysław Warmusowie oraz ich trójka dzieci z rodzinami spotykają się w gościnnej Australii. W Australii prof. Warmus z małżonką Heleną osiedlają się w mieście Wollongong, gdzie już od roku 1981 mieszka ich córka Teresa z rodziną.

W drugiej połowie 1985 roku profesor nawiązuje kontakt z Wydziałem Matematyki Uniwersytetu w Wollongong i otrzymuje zapewnienie, że od początku nowego roku akademickiego, który w Australii rozpoczyna się w lutym, zostanie zaangażowany na kontraktowym stanowisku *visiting professor*. Zgodnie z ustaleniami, w lutym 1986 roku prof. Mieczysław Warmus (znany przez swych australijskich kolegów jako John Warmus) zostaje zatrudniony na Wydziale Matematyki Uniwersytetu w Wollongong. Ze względu na jego wiek oraz obowiązujące w Australii prawo emerytalne ograniczające możliwości zarobkowe osób powyżej 65 lat wynagrodzenie profesora jest sym-

boliczne i traktowane jako honorarium. Natomiast status jako *visiting professor* daje mu wszelkie uprawnienia pracownika naukowego, łącznie z oddzielnym gabinetem wyposażonym w najnowocześniejszy komputer. Praca na uczelni stwarza wszelkie warunki potrzebne do kontynuowania jego pracy naukowej.

19 lutego 1990 roku Mieczysław Warmus dostaje wylewu krwi do mózgu. Jego następstwem jest całkowity paraliż prawej strony ciała. Ponadto nie może posługiwać się mową. Po pięciomiesięcznym pobycie w szpitalu rehabilitacyjnym Mieczysław Warmus wraca do domu. Z powodu niemożności poruszania się jest skazany na wózek inwalidzki. Nieoczekiwana choroba profesora jest niesamowitym ciosem dla całej rodziny. Jest również szokiem dla jego przyjaciół, kolegów i współpracowników z Uniwersytetu w Wollongong.

W 1998 roku Helena i Mieczysław Warmusowie skorzystali z zaproszenia mieszkającego obecnie w Polsce ich syna Tomasza i odwiedzili ojczyznę. Była to ich pierwsza wspólna wizyta po czternastu latach nieobecności. Po sześciotygodniowym pobycie w Polsce wrócili do Australii.

Mieczysław Warmus jest autorem kilkunastu książek i około stu prac naukowych. Już w 1953 roku ukazała się praca: *O obliczaniu wielocyfrowych tablic logarytmicznych i 36-cyfrowe tablice logarytmów naturalnych* („Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria B, nr 51, Wrocław 1953, s. 84). Publikacja ta składa się z dwóch części: 24-stronicowy tekst zatytułowany: *O obliczaniu wielocyfrowych tablic logarytmicznych* i osobno oprawione w sztywnej okładce *36-cyfrowe tablice logarytmów naturalnych* (s. 64). W następnym roku w tej samej serii, jako nr 52, ukazała się francuskojęzyczna wersja tej pracy (z objaśnieniami także w języku rosyjskim). Kolejno na uwagę zasługują następujące tablice autorstwa prof. Warmusa: *Tables of Elementary Functions* (Pergamon Press, New York i PWN, Warszawa 1960, s. 570); *Tables of Lagrange Coefficient for Cubic Interpolation* (tom I i II, PWN, Warszawa 1965, tom I, s. 502, tom II, s. 502); *Tables of Lagrange Coefficients for Cubic Interpolation* (PWN, Warszawa 1966, s. 502). Kolejne trzy książki poświęcone są językom programowania: *Programowanie dla maszyny Ural-2* (Centrum Obliczeniowe PAN, Warszawa 1962, współautorzy: A. Sadowski i Z. Szoda); *Programowanie w języku Gier-Algol* (CO PAN-PWN, Warszawa 1965, s. 202; Gier-Algol, CO PAN-PWN, Warszawa 1966, s. 268). Ważnymi pozycjami w dorobku naukowym profesora są także: *Wykłady z probabilistyki. Tom 1* (CO PAN-PWN, Warszawa 1971, s. 192); *Wykłady z probabilistyki. Tom 2* (CO PAN-PWN, Warszawa 1973, s. 639); *Uogólnione odwrotności macierzy* (CO PAN-PWN, Warszawa 1972, s. 72); *Wektory i macierze. Tom 1* (PWN, Warszawa 1981, s. 320). Warto również wspomnieć o książce: M. Warmus, T. Bogdanik, W. Gera-

ga, J. Zambrzycki, M. Krzemińska-Pakuła, *Modelowanie matematyczne w przewlekłej zastoinowej niewydolności krążenia* (Instytut Podstaw Informatyki PAN, Warszawa 1986, s. 172). Ta ostatnia pozycja jest bardzo szerokim opracowaniem opisującym metody matematycznego modelowania w diagnostyce przewlekłej zastoinowej niewydolności krążenia. Jej obszerny rozdział poświęcony jest modelowaniu matematycznemu dawkowania digitalisu. Ta pozycja jest ukoronowaniem pracy prof. Warmusa nad trudnym zagadnieniem diagnostyki klinicznej w kardiologii.

W roku 2003 ukazała się książka Jadwigi Dutkiewicz pt. *Mieczysław Warmus. Życie i praca naukowa*, wydana przez Teresę Simińską, córkę profesora. Jest ona źródłem informacji dotyczących profesora, zawartych w tym biogramie.

Mieczysław Warmus zmarł 20 września 2007 roku w Wollongong w Australii. Pochowany został 2 października 2007 roku na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Źródła

Dutkiewicz J., *Mieczysław Warmus. Życie i praca naukowa*. Teresa Simińska, Sydney 2003.

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Mieczysław_Warmus>.

MIROŚLAW KRZYŚKO

WASZAK STANISŁAW (1906–1974)

Stanisław Waszak urodził się 2 sierpnia 1906 roku w Sławsku Górnym (obecnie pow. inowrocławski, gmina Kruszwica). Jego rodzice, Kazimierz i Marianna z Juszcaków, prowadzili gospodarstwo rolne. Szkołę podstawową ukończył w Sławsku Wielkim i w roku 1919 rozpoczął naukę w Państwowym Gimnazjum w Inowrocławiu (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza). Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości (1927) podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ukończył w roku 1932.

Doktoryzował się w roku 1945 na podstawie rozprawy pt. *Technika opracowań statystycznych a wiarygodność wyników*, której promotorem był prof. Marcin Nadobnik. Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1951 roku na podstawie pracy pt. *Problemy ludnościowe Niemiec w I i II wojnie światowej*. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1955 roku, a profesorem zwyczajnym został w 1969 r.

Działalność zawodową S. Waszak rozpoczął jeszcze w czasie studiów (1931) jako asystent w Katedrze Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie pracował do wybuchu II wojny światowej. Jednocześnie był pracownikiem Urzędu Statystycznego Stołecznego Miasta Poznania, którym kierował Zygmunt Zaleski. Od 1936 roku Stanisław Waszak pełnił tu funkcję zastępcy dyrektora. Po wybuchu wojny został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa, skąd do Poznania wrócił w roku 1945 i u boku prof. M. Nadobnika otworzył Katedrę Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim. Do praktyki statystycznej włączył się ponownie w połowie 1946 roku, gdy został naczelnikiem Miejskiego Biura Statystycznego w Poznaniu. Kierował nim do końca jego istnienia, to jest do kwietnia 1950 roku. Biuro to zorganizował i prowadził tak, że stało się prężną jednostką badawczą, wyróżniającą się licznymi inicjatywami badań regionalnych.

W roku 1950 Stanisław Waszak współtworzył Katedrę Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej (obecnie jest to Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu, a po odejściu

z niej prof. M. Nadobnika (w połowie 1951 r.) kierował nią przez blisko 15 lat. Rozwinął ją w silny ośrodek naukowo-badawczy i dydaktyczny, składający się z kilku zakładów skupiających dobrą kadrę pracowników i dysponujących rozbudowującym się zapleczem technicznym. W roku akademickim 1951/1952 prof. Stanisław Waszak został dziekanem Wydziału Finansów Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, a w latach 1956–1959 był w niej prorektorem do spraw nauki.

Jego starania między innymi sprawiły, że statystyka (ze specjalnościami: statystyka przemysłu i statystyka handlu) stała się nowym kierunkiem studiów w tej uczelni, a wśród jej pracowników nastąpiła szybka reorientacja w kierunku badań empirycznych o dużej wartości poznawczej i praktycznej. Od roku 1970 prof. S. Waszak był zatrudniony tylko na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pracując naukowo ponad 40 lat, prof. Stanisław Waszak drukiem ogłosił kilkadziesiąt publikacji, cechujących się oryginalnym i odkrywczym ujęciem omawianych zagadnień oraz wysoką przydatnością praktyczną. Szeroki jest ich zakres tematyczny, gdyż obejmuje on różne dziedziny: technikę statystyczną, której profesor przypisywał szczególne znaczenie w procesie badania statystycznego (*Zagadnienie techniki statystycznej w literaturze i praktyce*, 1946, „Przegląd Statystyczny” nr 1/2; *Über Begriffe des einheitlichen Erfassungssystems in der Volkswirtschaft*, 1956, „Statistische Praxis”, nr 9), demografię współczesną z prognozami, demografię historyczną w połączeniu ze studiami źródłowymi, a także statystykę miejską.

Ważne miejsce w dorobku S. Waszaka zajmują studia nad rozwojem ludnościowym Niemiec od połowy XIX w., a zwłaszcza w okresie I i II wojny światowej. Obejmowały one między innymi bilans strat ludnościowych Niemiec w czasie obu tych wojen i możliwości odrodzenia się potencjału ludnościowego tego kraju (*Perspektywy demograficzne powojennych Niemiec*, 1947, „Przegląd Zachodni”, nr 6; *L'aspects démographique de l'Allemagne apres la 2-me guerre*, 1948, „Revue Occidentale”, nr 1; *Zagadnienie Niemiec przeludnionych i Niemiec wymierających*, 1949, „Państwo i Prawo”, nr 1; *Niemieckie siły wytwórcze po 2. wojnie światowej*, 1952, „Przegląd Zachodni”, nr 7/8). Studia te były ściśle związane z badaniami prowadzonymi przez S. Waszaka nad skutkami demograficznymi I i II wojny światowej na ziemiach polskich (*Bilans walki narodowościowej rządów Greisera*, 1946, „Przegląd Zachodni”, s. 481-510; *Liczba Niemców w Polsce w latach 1931/1959*, 1959, „Przegląd Zachodni”, nr 6; *The number of Germans in Poland in the years 1931–1959 against the background of German losses in the second world war*, 1960, „Polish Western Affairs”, Vol. 1, nr 2). Udokumentowana wiedza prof. S. Waszaka w tej dziedzinie i jej aktualność sprawiły, że został on powołany jako ekspert i wystąpił w procesie Arthura Greisera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym (*Orzeczenie o stratach ludnościowych w tzw. „Kraju Warty”*, 1946,

w: *Proces Arthura Greisera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym*, PIW, s. 198-204).

Liczne opracowania S. Waszak poświęcił Poznaniowi i Wielkopolsce. Najczęściej były one publikowane w „Kronice Miasta Poznania”. Tutaj ukazały się między innymi następujące prace: *Rozwój stosunków mieszkaniowych w Poznaniu w latach 1921–1931* (1934), nr 2; *Kryzys w Poznaniu* (1934), nr 4; *Struktura handlowa m. Poznania* (1935), nr 4; *Poznań w świetle spisu z 1931 r.* (1936), nr 4; *Przeobrażenia ludnościowe w Poznaniu w okresie 1939–1945* (1945), nr 2; *Warunki mieszkaniowe w zniszczonym Poznaniu* (1948), nr 3; *Powojenne zagadnienia demograficzne miasta Poznania* (1956), R. 24. Ponadto drukował je „Przegląd Zachodni” (*Ludność i zabudowa mieszkaniowa miasta Poznania w XVI i XVII wieku*, 1954, nr 9/10; *Poznań w świetle badań demograficzno-statystycznych*, 1955, nr 1/2). Zamieszczane były także w innych czasopismach i pracach zbiorowych (*Dzielnosc rodziny mieszczańskiej i ruch naturalny ludności miasta Poznania w końcu XVII i w XVIII wieku*, 1956, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 18; *Perspektywy demograficzne miasta Poznania na tle porównawczym*, 1962, „Roczniki i Sprawozdania” PTE w Poznaniu, t. 13; *Procesy demograficzne Wielkopolski*, 1964, w: *Nauka wobec procesu industrializacji Wielkopolski*, PTPN).

Pod kierunkiem prof. Stanisława Waszaka opracowane zostały tablice wymieralności dla ludności Polski w podziale na płeć i środowisko zamieszkania (miasto, wieś), uwzględniające przekrój terytorialny (Waszak, 1961, *Tablice wymieralności Polski 1958/59*, „Przegląd Statystyczny”, t. 8). Dały one podstawę do konstrukcji wielowariantowych i długoterminowych prognoz ludnościowych, uwzględniających po raz pierwszy w Polsce ruch wędrowniczy. Niektóre z nich prof. S. Waszak opublikował (*Rozwój demograficzny Polski w planie perspektywicznym*, 1959, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, nr 2; *Prognoza ludnościowa miasta Poznania do roku 1980*, 1960, „Kronika Miasta Poznania”, nr 2; *Le dynamisme démographique de la Pologne dans son aspect régional pour les années 1946–1980*, 1961, „Cahiers Pologne-Allemagne”, nr 4; *Perspektywy demograficzne Polski w świetle obecnego nizu urodzeń i nadchodzącego wyżu zatrudnienia*, 1963, „Życie i Myśl”, nr 9). Inne były komponentem ekspertyz i analiz przygotowanych przez prof. S. Waszaka dla Wojewódzkich Rad Narodowych w Poznaniu, Bydgoszczy i Katowicach (*Sytuacja demograficzna województwa poznańskiego w latach powojennych oraz perspektywy jej dalszego rozwoju do 1980 r.*, 1961; *Rozwój demograficzny województwa bydgoskiego w minionym i nadchodzącym dwudziestoleciu*, 1962; *Rozwój demograficzny województwa katowickiego w latach 1946–1960–1980*, 1963).

Profesor Stanisław Waszak w latach 1946–1949 w Ministerstwie Spraw Zagranicznych był rzeczoznawcą w zakresie zagadnień ludnościowych. Pełnił funkcję komisarza spisowego w czasie spisu sumarycznego w roku 1946, a także podczas Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 1950 roku. W późniejszym okresie, jako wysoko ceniony statystyk-badacz, współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym w Warszawie, Instytutem Zachodnim w Poznaniu, władzami regionalnymi w Bydgoszczy, Katowicach, Poznaniu, Szczecinie i Zielonej Górze. Był członkiem Rady Naukowo-Ekonomicznej przy Prezydium WRN w Poznaniu i Bydgoszczy. Należał do Komitetu Nauk Demograficznych PAN. W latach 1946–1950 był redaktorem „Wiadomości Statystycznych Miasta Poznania”. Należał do rady redakcyjnej „Przeglądu Statystycznego”.

Już pod koniec roku 1938 Stanisław Waszak wstąpił do Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Działal w nim również w okresie powojennym (w 1947 r. został wybrany do Zarządu PTS w Warszawie), a po likwidacji tego stowarzyszenia, w 1955 r. zorganizował Sekcję Statystyki w Poznańskim Oddziale Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i do 1968 roku był jej przewodniczącym. Należał też do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Charakterystyka życia i działalności Stanisława Waszaka byłaby niepełna i ułomna, gdyby pominąć w niej drugą – obok statystyki – wielką pasję profesora. Stała się nią literatura piękna, a zwłaszcza twórczość Jana Kasprowicza, której był znawcą, wielbicielem i propagatorem. Dał temu wyraz przede wszystkim w licznych publikacjach, do których między innymi należą: *Wielki Pieśniarz znad Gopła* (1930), *Kult Jana Kasprowicza w Wielkopolsce* (1936), *Pobyt Jana Kasprowicza w Poznaniu w 1899 w świetle prasy* (1936), *Dział Kasprowiczowski w Muzeum Miejskim w Poznaniu* (1938), *Jan Kasprowicz patronem harcerzy* (1939), *Poznański ośrodek kultu Jana Kasprowicza* (1962). Należał też do grona założycieli Towarzystwa Literackiego im. Jana Kasprowicza w Poznaniu w 1935 roku i był członkiem-założycielem Stowarzyszenia Przyjaciół Twórczości Jana Kasprowicza w Zakopanem, które powstało w roku 1964.

Dla pełniejszego obrazu literackich zainteresowań S. Waszaka wspomnieć trzeba także, że przyjaźnił się z Franciszkiem Becińskim (1897–1975), ludowym poetą, samoukiem ze wsi Pilichowo na Kujawach, którego twórczości patronował. Dał temu wyraz, między innymi przygotowując do druku i pisząc wstęp do tomiku jego utworów pt. *Modraki i maki z kujawskiej równiny* (Poznań 1934), a także propagując jego twórczość w okresie powojennym i wspierając w trudnym okresie stalinowskim, gdy spotykały go szykany za to, że należał do Armii Krajowej.

Biografom Stanisława Waszaka znane są również inne zainteresowania profesora, wśród których wymienić trzeba zwłaszcza krajoznawstwo. W tej dziedzinie zapisał się głównie jako autor dwóch obszernych przewodników: *Przewodnik po Inowrocławiu*

i Kujawach – Kruszwica, Strzelno, Pakość (1933) oraz *Poznań – Przewodnik po mieście Poznaniu* (1949).

Profesor Stanisław Waszak był przede wszystkim statystykiem badającym procesy społeczno-gospodarcze, a szczególnie ich aspekty demograficzne. Inicjował takie badania, organizował je i realizował, a ich wyniki miały wielki walor poznawczy i umożliwiały podejmowanie wielu ważnych decyzji politycznych.

Był też sprawnym organizatorem nauki i utalentowanym nauczycielem. Rozwinął poznański ośrodek myśli i praktyki statystycznej (Kruszka, 2010), wykształcił wielu studentów i pracowników naukowych, wywarł duży wpływ na ich światopogląd, postawę życiową i karierę zawodową. Charakterystyczne w tym kontekście wydają się dwa zdania wypowiedziane przez prof. Stanisława Waszaka: „Duszą statystyki jest porównanie” i „Przeciąć węzeł może prawie każdy, ale rozwiązać go potrafią tylko nieliczni”.

Bliski współpracownik Stanisława Waszaka o profesorze napisał:

Cechowało Go wielkie zaangażowanie i pasja we wszystkich poczynaniach, wszechstronność zainteresowań, wielki humanizm, a nade wszystko głęboki patriotyzm. [...] Posiadał naturę impulsywną, konfliktową, a zarazem rzadko spotykaną intelektualną odwagę wypowiedzenia sądów i opinii – często wbrew poglądom otoczenia (Wierzechosławski, 2006, s. 276).

Tak się zapisał w pamięci wielu uczniów, kolegów i innych osób, którym dane było spotkać profesora na swojej drodze życiowej.

Stanisław Waszak był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Haliną z domu Milachowską miał czworo dzieci: Andrzeja, Bognę, Wiesławę i Przemysława. Po jej śmierci ożenił się z Urszulą Szulc.

Nadwerżone zdrowie nie pozwoliło prof. S. Waszakowi zrealizować wielu rozpoczętych i planowanych zadań. Zmarł 15 października 1974 roku w Poznaniu. Został pochowany na Cmentarzu Górczyńskim. Jego imię nosi jedna z ulic w Inowrocławiu.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976, PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 115, 307, 309.

Aleksandrowicz J., *Stanisław Waszak – życie i działalność społeczna*. „Ziemia Kujawska” 1978, t. V, s. 383-386.

Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

-
- Grycz M., *Waszak Stanisław*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN, Warszawa-Poznań 1983, s. 800-801.
- Kruszka K., *Polskie Towarzystwo Statystyczne w Wielkopolsce*. „Wiadomości Statystyczne” 2011, nr 12.
- Kruszka K., *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 231.
- Romaniuk K., *Stanisław Waszak jako uczony*. „Ziemia Kujawska” 1978, t. V, s. 387-389.
- Statystyczna karta historii Poznania*. Red. K. Kruszka. US, Poznań 2008, s. 229-230.
- Wielka księga jubileuszu 85-lecia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*. Wydawnictwo HELION, Gliwice 2011, s. 144.
- Wierchosławski S., *Stanisław Waszak*, w: *Byli wśród nas*. Red. Z. Knakiewicz. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2006, s. 271-276.

KAZIMIERZ KRUSZKA

WIERZCHOSŁAWSKI STANISŁAW (1926–2009)

Stanisław Wierzchosławski urodził się 3 marca 1926 roku w Wielkim Komorsku (powiat świecki, województwo kujawsko-pomorskie) jako syn Józefa i Weroniki z domu Damrat. Tutaj uczęszczał do szkoły podstawowej, w której jego matka była nauczycielką. W 1938 roku z rodzicami zamieszkał w Bydgoszczy. Tam przebywał podczas II wojny światowej. Mając 16 lat, rozpoczął pracę zawodową jako uczeń w przedsiębiorstwie „OSKAR Faulbaum”, a od marca 1945 roku był robotnikiem w Przedsiębiorstwie Spedycyjno-Przewozowym. W maju roku 1943 wstąpił do Armii Krajowej i pod pseudonimem „Jacek” do stycznia 1945 roku był żołnierzem służby łączności wewnętrznej Komendy Garnizonu w Bydgoszczy. Działalność konspiracyjną kontynuował w WIN-ie do sierpnia 1946 roku. W roku 1947 uzyskał maturę w Liceum Miejskim im. M. Kopernika w Bydgoszczy.

Jesienią 1947 roku Stanisław Wierzchosławski przeniósł się do Poznania, gdzie mieszkał już do końca życia. W październiku tegoż roku rozpoczął studia na Akademii Handlowej (obecnie jest to Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu. Ukończył je w czerwcu 1950 roku. Od września do końca roku 1950 pracował jako referent w MHD Artykułami Przemysłowymi w Poznaniu, a w styczniu 1951 został kierownikiem referatu w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu.

W marcu 1951 roku Stanisław Wierzchosławski rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Ekonomicznej (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu jako asystent w Katedrze Statystyki. Z tą uczelnią związał się zawodowo na ponad 58 lat, przechodząc kolejne stopnie kariery nauczyciela akademickiego (adiunkt – 1954, docent – 1972). Był tu kierownikiem Pracowni Statystycznej w Instytucie Statystyki i Ekonometrii (1974–1976), wicedyrektorem Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej (1976–1991), a jednocześnie (od 1977) kierownikiem Zakładu Statystyki i Demografii, kierownikiem Studium Uzupełniającego Magisterskiego (1972–1977). W 1991 roku przeszedł na emeryturę, ale kontynuował działalność naukowo-badawczą jako kierownik Pracowni Badań nad Rodziną, a później w Centrum Badań nad Rodziną, którego był dyrektorem od roku 1994.

Stanisław Wierchosławski przede wszystkim był badaczem rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Głównym przedmiotem jego początkowych zainteresowań naukowych stały się zagadnienia związane ze statystyką handlu, zwłaszcza z czynnikami wpływającymi na koszty jednostkowe i globalne, zarówno w obrocie detalicznym, jak i w hurcie. Doktoryzował się w roku 1962 na podstawie rozprawy pt. *Efektywność handlu wiejskiego w świetle badań ankietowych*, której promotorem był prof. Stanisław Waszak. Ten nurt badań rozszerzał i pogłębiał do roku 1977 (*Tendencje rozwojowe kosztów w handlu hurtowym w okresie powojennym*, 1970, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3; *Handel wewnętrzny w ujęciu dynamicznym*, 1977, w: *Rola i funkcje handlu wewnętrznego*, Z. Zakrzewski red., PWE, Warszawa). Odszedł jednak z tej drogi na rzecz demografii, przejmując schedę po zmarłym nagle prof. Stanisławie Borowskim. Podjął się wówczas niezmiernie trudnego zadania, jakim była rekonstrukcja metodyki badań nad reprodukcją ludności, które ten uczony prowadził (prof. S. Borowski nie pozostawił wystarczającego opisu swojego warsztatu badawczego). Sukces w opanowaniu tej materii umożliwił kontynuację i rozwinięcie badań o wręcz unikatowym charakterze. Zachęcił do współpracy wielu naukowców i był bodźcem do poszukiwania odpowiedzi na szereg pytań nurtujących demografów i polityków. Znalazło to wyraz między innymi w publikacji *Stanisław Borowski. Szkice z teorii reprodukcji ludności – prace wybrane* (Ossolineum, 1983), którą przygotował do druku i opatrzył obszernym wstępem oraz krytycznym komentarzem.

W późniejszym okresie, szczególnie po utworzeniu w 1994 roku Centrum Badań nad Rodziną w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny), zainteresowania badawcze Stanisława Wierchosławskiego skupiały się zwłaszcza na dwóch obszarach. Pierwszy z nich to mikrostruktury ludnościowe w skali ogólnokrajowej (*Ewolucja badań nad rodziną w Polsce*, 1994, w: *Rozwój demografii polskiej*, GUS, Warszawa); *Rodzina w okresie transformacji demograficznej i społeczno-ekonomicznej*, 1997, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, P. Kryczka red., Wyd. KUL, Lublin). Drugim obszarem badań były przeobrażenia makro- i mikrostruktur demograficznych w ujęciu regionalnym (*Metody i techniki badań mikrostruktur ludnościowych*, 1990, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 3/4; *Współczesna rodzina wielkopolska w świetle badań demograficznych*, 1994, „Przegląd Wielkopolski”, nr 6). W ostatnim okresie działalności S. Wierchosławskiego przedmiotem szczególnego zainteresowania stały się wielkie miasta (*Rodzina i gospodarstwo domowe w środowisku wielkomiejskim*, 2009, Wyd. UEP, Poznań).

Celem studiów prowadzonych w tych dziedzinach, mających charakter longitudinalnych badań podstawowych, było określenie przeobrażeń rodziny na ziemiach polskich od roku 1875, rozpatrywanych w aspekcie międzypokoleniowym, głównie z wykorzystaniem metod analizy kohortowej. Na szczególne podkreślenie zasługuje wielowątkowość oraz wielopłaszczyznowość tych badań (*Wielodyscyplinowość i interdyscypli-*

narność statystycznych badań zjawisk społecznych, 1996, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 1), a także imponujący zasób zgromadzonych w trakcie ich realizacji materiałów źródłowych, ujęty w Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym.

Rozległa wiedza teoretyczna i głęboka znajomość rzeczywistości, płynąca z prowadzonych badań empirycznych, sprawiały, że Stanisław Wierchosławski był autentycznym i bardzo cenionym ekspertem w licznych instytucjach, agendach i komisjach o znaczącym wpływie na decyzje w kwestiach polityki społeczno-ekonomicznej. W takim charakterze między innymi współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym i Urzędem Statystycznym w Poznaniu, z jednostkami samorządu terytorialnego w województwie wielkopolskim i lubuskim, był członkiem Rządowej Rady Ludnościowej, przygotowywał ekspertyzy demograficzne dla Episkopatu Polski i Rady Społecznej przy Arcybiskupie Poznańskim. Jako konsultant i doradca uczestniczył w pracach Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Poznaniu, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie we Wrześni, Polskiej Fundacji Ochrony Życia. Służył też pomocą innym organizacjom rządowym i pozarządowym. Dużą wagę przywiązywał do współpracy międzynarodowej, utrzymując kontakty bilateralne i multilateralne z ośrodkami naukowymi w wielu krajach (Bułgaria, Czechy, Francja, Litwa, Łotwa, Niemcy, Rosja, Słowacja, Ukraina, Węgry i in.).

Bardzo bogaty i zróżnicowany jest dorobek naukowy Stanisława Wierchosławskiego (*Wykaz wybranych publikacji Stanisława Wierchosławskiego*, 2009, „Studia Demograficzne”, z. 1/155). Lista opublikowanych przez niego prac liczy blisko 230 pozycji, a do tego dodać trzeba liczne niepublikowane ekspertyzy i raporty naukowe, opinie, oceny oraz podobne opracowania o znacznym „ciężarze gatunkowym”. Wielki jest ładunek poznawczy tych prac, wysoki ich poziom merytoryczny i formalny oraz ogromny, tkwiący w nich, intelektualny zaczyn inspirujący do dalszych poszukiwań naukowych.

Z działalnością naukowo-badawczą Stanisława Wierchosławskiego ściśle związana była bardzo odpowiedzialna, acz absorbująca i „niewdzięczna” rola redaktora wydawnictw bądź sekretarza redakcji czasopism naukowych. Przyjmował ją na siebie i pełnił sumiennie, zwykle *pro publico bono*. Był redaktorem naczelnym „Poznańskich Roczników Ekonomicznych”, redaktorem działu ekonomicznego w „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym”, sekretarzem redakcji „Poznańskich Prac Ekonomicznych PTPN”, a także członkiem Komitetu Redakcyjnego „Polish Population Review” i „Naturalnego Planowania Rodziny”.

Stanisław Wierchosławski, pracując przez blisko sześćdziesiąt lat jako nauczyciel akademicki, wykształcił rzeszę studentów, włączając ich również do prowadzonych przez siebie badań. Był promotorem oraz recenzentem kilkuset prac dyplomowych i magisterskich. Pod jego kierunkiem napisano sześć rozpraw doktorskich, których au-

torzy osiągnęli znaczącą pozycję w nauce i gospodarce. Prowadził wykłady oraz seminaria w zakresie statystyki i demografii na różnych kierunkach studiów, w ujęciu ogólnym i specjalistycznym, nie wykluczając zajęć wyraźnie sprofilowanych bądź interdyscyplinarnych, a zatem wymagających bardzo dobrego przygotowania merytorycznego i dydaktycznego. Zawsze przywiązywał wielką wagę do warsztatu badawczego i pisarskiego. Kładł silny nacisk na zagadnienia porównywalności danych i błędy pomiaru (*Statystyczne porównanie jako metoda ekonomicznej analizy działalności przedsiębiorstwa*, 1958, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” z. 1; *Z problematyki pomiaru zjawisk ekonomicznych*, 1967, „Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu, seria I, z. 30; *O dokładności pomiaru indeksów statystycznych*, 1978, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych”, GUS, Warszawa). Zwracał uwagę na rzetelność w doborze źródeł informacji i metod ich analizy (*Wpływ techniki obserwacji na wyniki badań ankietowych*, 1993, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2), uczył i wymagał uzasadnienia wniosków oraz krytycyzmu wobec uzyskanych rezultatów poznawczych. Był znawcą i entuzjastą stosowania metod graficznych w procesie badania statystycznego; już pierwsza jego publikacja (*Zastosowanie wykresów Gantta w obrocie towarowym*, 1955, „Przegląd Statystyczny”, z. 4) wyznaczała ten kierunek zainteresowań. Propagował i rozwijał wspomniane metody z wielką pasją i bardzo skutecznie. Pozostawił niezatarte piętno na wszystkich, którzy mieli szczęście znaleźć się w obszarze oddziaływania tego nauczyciela i doradcy.

Stanisław Wierchosławski należał do wielu towarzystw naukowych i organizacji społecznych. Był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (już od roku 1958) i pełnił w nim funkcję sekretarza Komisji Nauk Ekonomicznych. Należał do Polskiego Towarzystwa Demograficznego, gdzie był wiceprzewodniczącym Rady Głównej i przewodniczącym Oddziału w Poznaniu. Aktywnie uczestniczył w działalności Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Był wieloletnim członkiem Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk, Międzynarodowej Unii Demograficznej (International Union for the Scientific Study of Population), Europejskiego Stowarzyszenia Demograficznego (European Society for Population Economics). Należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego, a następnie do Uczelnianej Komisji „Solidarność”. Był członkiem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Uczestniczył w pracy wielu organizacji kościelnych i charytatywnych, wchodził w skład licznych komitetów i komisji powoływanych w celu rozwiązania określonych zadań bieżących w skali kraju, regionu czy społeczności lokalnych.

Wysiłki i zasługi Stanisława Wierchosławskiego były dostrzegane i doceniane. Znalazło to wyraz w odznaczeniach państwowych oraz wyróżnieniach regionalnych, resortowych i innych. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Armii Krajowej i Medalem Komisji Edukacji

Narodowej. Od Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego otrzymał Złotą Odznakę Honorową „Za Zasługi dla Statystyki RP” oraz medale okolicznościowe jako wyróżnienie z okazji 50-lecia i 75-lecia GUS-u. Wyrazem podziękowania ze strony władz regionalnych i lokalnych były między innymi Odznaki Honorowe „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego” i „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Zielonogórskiego” oraz „Odznaka Honorowa Miasta Poznania”. W uznaniu zasług dla Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego otrzymał Złotą Odznakę PTE, a od Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Polskiego Towarzystwa Statystycznego – najwyższe wyróżnienie, jakim jest godność Członka Honorowego.

Wielką wartością dla Stanisława Wierchosławskiego była rodzina, także jako kategoria demograficzna i społeczna, ale zwłaszcza jako osobiste doświadczenie życiowe. W 1959 roku zawarł związek małżeński z Moniką Stróżyk (była prawnikiem, radcą prawnym, zmarła w roku 2005), z którą wychował trzech synów (Rafała – socjologa, Piotra – polonistę, Krzysztofa – lekarza) i doczekał się wnuków.

Stanisław Wierchosławski po długiej chorobie zmarł 8 kwietnia 2009 roku w Poznaniu. Po nadzwyczajnym żałobnym posiedzeniu Senatu Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i mszy św. w kościele oo. Dominikanów został, w asyście wojskowej, pochowany 16 kwietnia 2009 roku na poznańskim Cmentarzu Junikowskim, gdzie spoczął w kwaterze żołnierzy Armii Krajowej.

Źródła

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926–1976. PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 116, 317-319 i 325.

Archiwum rodzinne Rafała Wierchosławskiego i Archiwum Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Kruszka K., *Myśl i praktyka statystyczna w Wielkopolsce*, w: *Pomiar i informacja w gospodarce*. Red. E. Gołata. „Zeszyty Naukowe UEP” 2010, nr 149, s. 231.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni i ich publikacje (1975), Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań, s. 68-69.

Studia Demograficzne (2009), nr 1/155, Komitet Nauk Demograficznych PAN, s. 3-29.

KAZIMIERZ KRUSZKA

WIŚNIEWSKI JAN (1904–1940)

Jan Wiśniewski urodził się 16 października 1904 roku w Jadowie koło Radzyna. W 1922 roku rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Podczas studiów już w roku akademickim 1924/25 powołany został na stanowisko młodszego asystenta Katedry Teorii Statystyki WSH, kierowanej wówczas przez prof. Zygmunta Limanowskiego. Pracował w niej do 1939 roku. Po utworzeniu w 1928 roku Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen został również jego pracownikiem. Dzięki przyznanemu stypendium „Kasy im. Mianowskiego” w roku akademickim 1929/30 przebywał na studiach w Harvard University Cambridge Massachusetts, które ukończył uzyskując promocję „Ad gradum Magistri in Artibus”.

Dorobek naukowy J. Wiśniewskiego obejmuje około 100 prac ogłoszonych drukiem, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Publikował głównie w takich periodykach, jak: „Kwartalnik Statystyczny”, „Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen”, zamieszczał też artykuły w „Journal of the American Statistical Association”, „Journal of the Royal Statistical Society”, „Biometrika”, „Econometrica”.

Większość jego prac obejmowała zasadnicze w owym czasie problemy z dziedziny ekonometrii, statystyki ekonomicznej i statystyki matematycznej. Dynamice rozwoju gospodarczego poświęcił kilka prac. Zainteresowania jego koncentrowały się szczególnie na analizie kształtowania się cen artykułów przemysłowych i rolnych, zagadnieniach dyspersji cen, badaniu ich wpływu na koszty utrzymania, a także w dziedzinie konstrukcji agregatowych wskaźników produkcji i cen. Można tu wskazać m.in. na takie pozycje, jak np.: *Ceny zbóż w Warszawie w latach 1870–1893* („Kwartalnik Statystyczny” 1932, z. 3), *Dyspersja cen hurtowych* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen” 1932 z. 3, 4), *Ceny detaliczne w Warszawie w 1931 r.* („Kronika Warszawy” 1933, nr 1) czy też na pracę *Wskaźnik produkcji przemysłowej w Polsce* („Przegląd Statystyczny” 1938, nr 3/4). W tej ostatniej publikacji zaproponował nową redakcję wskaźnika produkcji przemysłowej, która stała się obowiązująca w Polsce.

W pracy *Extension of Fischers formula N 353 to three or more variables* ("Journal of the American Statistical" 1931, nr 3) wysunął propozycję rozciągnięcia formuły 353 J. Fischera na więcej niż dwie zmienne. W rozprawie *Wahania sezonowe w budownictwie* („Kwartalnik Statystyczny” 1933 z. 2/3) przeprowadził m.in. analizę przyczyn i możliwości ograniczenia wahań sezonowych w przemyśle budowlanym na przykładzie szeregu krajów. Badania sezonowości rozszerzył także w późniejszym czasie na dziedzinę zatrudnienia, produkcji przemysłowej i rolnictwa.

Zainteresowania naukowe J. Wiśniewskiego skupiły się także w znacznym stopniu na badaniu dochodów. W pracy *Rozkład dochodów według wysokości w 1929 r.* („Prace Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen” 1934, nr 2/3), będącej jego rozprawą habilitacyjną, udowodnił, że w Polsce dochody pracowników biurowych rozkładają się według krzywej logarytmicznej normalnej, a dochody płynące z własności rozkładają się zgodnie z prawem Pareta. Spostrzeżenia i koncepcje w zakresie metod badania dochodów ogłosił m.in. w pracach *Popyt w zależności od rozkładu dochodów* („Ekonomista” 1935, t. 2) i „Die Elastizität der Nachfrage in Bezug auf das Einkommen” (Wien 1935). W tym drugim artykule znacznie rozwinął wprowadzony przez Pigionia do teorii popytu problem zależności między cenową elastycznością popytu i preferencjami. Przedmiotem jego zainteresowań badawczych były też m.in. problemy związane z teorią prawdopodobieństwa, korelacji i regresji, interpretacji prawa wielkich liczb. Ostatnią pracą J. Wiśniewskiego była nieukończona do 1939 roku „Tablica wymieralności dla parafii rzymsko-katolickiej Jadów”.

Niejako na marginesie działalności naukowej J. Wiśniewski pisał prace o charakterze popularyzatorskim. W 1948 roku, w oparciu o tekst z 1939 roku, ukazała się jego interesująca publikacja pt. *Jak korzystać z danych statystycznych*. W przedmowie do tej publikacji prof. J. Zagórski tak wspomina dra J. Wiśniewskiego: „Autor niniejszej pracy dr Jan Wiśniewski, docent Szkoły Głównej Handlowej, długoletni współpracownik naukowy Instytutu Badania Koniunktur i Cen, zmobilizowany w roku 1939 zginął bez wieści. Był to jeden z najwybitniejszych statystyków młodszego pokolenia nie tylko w skali krajowej, lecz również w skali europejskiej, dając się poznać za granicą przez aktywny udział w międzynarodowych zjazdach i przez publikację licznych prac w czasopiśmie zagranicznych. Bogata pomimo stosunkowo młodego wieku autora spuścizna naukowa dra Wiśniewskiego jest w znacznej mierze rozproszona po różnych czasopiśmie”.

Niezależnie od pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej J. Wiśniewski działał w szeregu towarzystw naukowych. Był m.in. aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Uzupełniając wyżej cytowaną wypowiedź prof. J. Zagórskiego należy podać, że J. Wiśniewski w sierpniu 1939 roku został powołany do wojsk ochrony pogranicza w Klecku pod Baranowiczami. Tam dostał się do niewoli sowieckiej i wiosną 1940 r. został zamordowany w Charkowie.

Źródła

Duda R., *Polskie Towarzystwo Matematyczne na tle dziejów*, „Wiadomości Matematyczne” 45(2) 2009, s. 248.

Jan Wiśniewski (1904 – 1939); maszynopis powielany, Biblioteka SGW w Warszawie.

Peuker Z., *Jan Wiśniewski*, „Biuletyn Informacyjny”, RG PTS, 1994, nr 29.

JAN BERGER

WÓJCIK ALEKSANDER RYSZARD (1937–2003)

Aleksander Ryszard Wójcik urodził się 4 sierpnia 1937 roku w Brzezienku Nowym, powiat Ostrów Mazowiecka. Studia na Wydziale Statystyki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki ukończył w 1958 roku z dyplomem magistra ekonomii w specjalności statystyka matematyczna. Podjął pracę jako asystent w Katedrze Statystyki Matematycznej SGGW w Warszawie. Pracując, rozpoczął studia na Wydziale Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując dyplom magistra matematyki w 1964 roku. Stopień doktora nauk rolniczych w zakresie agronomii otrzymał na Wydziale Rolniczym SGGW w 1965 roku. Promotorem jego rozprawy doktorskiej pt. *Rozkład z próby współczynników minimalizujących wariancję oszacowań efektów klas w układzie nieortogonalnym* był prof. Zygmunt Nawrocki. W latach 1974–1980 kierował Pracownią Obliczeniową Instytutu Zastosowań Matematyki i Statystyki SGGW, w latach 1979–1981 zaś był zastępcą dyrektora tego instytutu. Stopień doktora habilitowanego nauk rolniczych w dyscyplinie agronomia w specjalności doświadczalnictwo i biometria uzyskał w roku 1981 na podstawie dorobku i rozprawy pt. *Badanie wpływu procesów dynamicznych okresu wegetacji na cechy roślin uprawnych metodą regresji*. W 1982 roku objął stanowisko docenta w Katedrze Statystyki Matematycznej i Doświadczalnictwa na Wydziale Rolniczym SGGW.

Poza pracą na SGGW pracował w Instytucie Leków w Warszawie, Instytucie Ziemniaka w Boninie oraz Wyższej Szkole Pedagogiczno-Rolniczej w Siedlcach. Współpracował także z wieloma osobami w dziedzinach: medycyny, leśnictwa, genetyki i rolnictwa. W 1984 roku odbył czteromiesięczny staż naukowy na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley.

Docent Aleksander R. Wójcik naukowe zainteresowania koncentrował wokół zastosowań metod statystyki matematycznej w naukach rolniczych, biologicznych i medycznych. Zajmował się głównie opracowaniem teoretycznym, adaptacją i zastosowaniem

zaawansowanych metod statystyki matematycznej w biologii, genetyce ilościowej oraz doświadczalnictwie roślinnym i zwierzęcym, także medycznym. Od roku 1965 ukierunkował swoje zainteresowania szczególnie na zastosowanie modeli liniowych jednej i wielu zmiennych oraz wielozmiennej analizy kowariancji w weryfikacji hipotez, dotyczących doświadczeń wielokrotnych i wieloletnich z roślinami rolniczymi. Po habilitacji jego prace badawcze dotyczyły przede wszystkim zagadnień związanych z hodowlą i nasiennictwem ziemniaka, jak również selekcji w genetyce populacji. A.R. Wójcik rozwinął stosowanie operatorów rzutowych w analizie statystycznej danych z serii wielokrotnych i wieloletnich doświadczeń odmianowych w Polsce. Ma On duże zasługi w opracowaniu, doskonaleniu i stosowaniu oryginalnych metod statystycznych w prognozowaniu porażenia roślin ziemniaka chorobami wirusowymi. Łącznie opublikował około 80 prac naukowych w języku polskim i angielskim, w czasopismach krajowych i zagranicznych.

Przez wiele lat A.R. Wójcik współpracował również z Głównym Urzędem Statystycznym. W latach 1966–1982 był członkiem Komitetu Matematycznego GUS. W tym okresie był zaangażowany w planowane badań rolniczych GUS. Ponadto był członkiem: Polskiego Towarzystwa Biometrycznego, Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Polskiego Towarzystwa Statystycznego i Bernoulli Society. Brał czynny udział w tworzeniu *Encyklopedii statystyki*.

Docent A.R. Wójcik był bardzo utalentowanym i zaangażowanym nauczycielem akademickim, wysoko cenionym przez studentów i współpracowników oraz przełożonych. Prowadził różnorodne zajęcia dla studentów SGGW. Był autorem lub współautorem 11 podręczników i skryptów. Jego książki: *Statystyka matematyczna z elementami rachunku prawdopodobieństwa i statystyki opisowej*, *Metodyka doświadczeń rolniczych* (z prof. Janem Trętowskim) oraz *Planowanie i wnioskowanie statystyczne w doświadczalnictwie* (z prof. Zbigniewem Laudańskim) były i wciąż są znane oraz cenione wśród studentów i naukowców.

A.R. Wójcik był także cenionym działaczem społecznym. Za swą pracę zawodową i społeczną otrzymał: Złoty Krzyż Zasługi, Złotą Odznakę ZNP, Medal 40-lecia PRL, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Złotą Odznakę „Za Zasługi dla SGGW”.

W roku 1987 A.R. Wójcik wyjechał do Meksyku, obejmując stanowisko *visiting professor* na Uniwersytecie Rolniczym w Chapingo. W 1988 roku otrzymał stanowisko profesora w Monterrey Technologica Institute (ITESM) w Toluca. Pracował tam do roku 2003, kiedy problemy zdrowotne zmusiły go do przejścia na emeryturę. W okresie swojej pracy w Meksyku opublikował ponad 20 artykułów naukowych oraz trzy pod-

ręczniki w dziedzinie matematyki, statystyki i planowania eksperymentu. W 2003 roku, wspólnie ze swym synem Aleksandrem K. Wójcikiem, ukończył swą ostatnią książkę pt. *Applied Mathematics and Statistics*.

11 grudnia 2003 roku prof. Aleksander Ryszard Wójcik zmarł w wieku 66 lat w Meksyku. Zgodnie z jego ostatnią wolą, jego prochy zostały sprowadzone do Polski.

Źródło

Akta pracownicze w Archiwum Centralnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

WIESŁAW MĄDRY

ZALĘSKI EDMUND (1863–1932)

Edmund Załęski urodził się 18 sierpnia 1863 r. we Lwowie w rodzinie ziemiańskiej osiadłej w Sandomierszczyźnie. Egzamin maturalny zdał w gimnazjum klasycznym w Radomiu w roku 1881 i przez rok studiował matematykę na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1883 przeniósł się na Wydział Chemiczny Politechniki w Rydze. Po ukończeniu studiów w roku 1888 pracował w laboratorium zakładowym jako chemik do 1892 roku. W tym czasie przeniósł swe zainteresowania na cukrownictwo, a w szczególności na hodowlę buraka cukrowego. Uzupełniwszy swą wiedzę w tej dziedzinie w laboratorium prof. Herzfelda w Berlinie objął kierownictwo stacji nasienniczej w Brzozówce, by wkrótce założyć własną na Podolu. W trzy lata potem zorganizował Rolniczą Stację Doświadczalną Centralnego Towarzystwa Rolniczego w pobliżu Warszawy. Od 1900 roku pracował jako instruktor hodowli nasion w kilku cukrowniach. W roku 1904 został dyrektorem Zakładów Hodowli Nasion K. Buszczyńskiego i M. Łążyńskiego w Niemierczy na Podolu, których do końca życia był następnie doradcą. W roku 1918 został powołany na profesora Wydziału Rolnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie wykładał genetykę roślin i metodykę doświadczeń polowych. Był dziekanem Wydziału Rolnego, a w roku akademickim 1930/31 – rektorem uczelni. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, członkiem Akademii Masaryka w Pradze i członkiem korespondentem Francuskiej Akademii Rolniczej. Zmarł 20 grudnia 1932 roku w Krakowie.

Był pionierem zastosowań statystyki matematycznej w doświadczalnictwie rolniczym w Polsce. W 1906 r. pierwszy systematycznie wyłożył metodykę doświadczeń rolniczych w oparciu o rachunek prawdopodobieństwa. W tym względzie wyprzedził nieco prace niemieckie i angielskie. W 1908 r. na Międzynarodowym Zjeździe Rolniczym na wniosek Załęskiego podjęto rezolucję stosowania wśród eksperymentatorów rolniczych metody najmniejszych kwadratów. W 1927 r. napisał oryginalny w owych

czasach, znany podręcznik pt. *Metodyka Doświadczeń Rolniczych* (Lwów), dający podstawy współczesnej metodyki doświadczalnictwa.

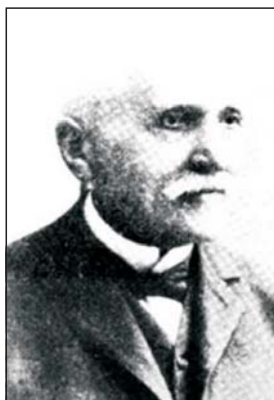
Uczniem Edmunda Załęskiego był Stefan Barbacki. Pod jego kierunkiem studiował i był asystentem na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie 1921–1925. Obszerna praca Jerzego Neymana *The theoretical basis of different methods of testing cereals (Teoretyczne podstawy różnych metod obliczania doświadczeń rolniczych)*. I. *The method of E. Załęski*, „Wiadomości Matematyczne”, 1927–1928, XXX, Część druga, s. 1-44, poświęcona została metodzie Edmunda Załęskiego.

Źródła

<http://www.welecja.pl/welecja/Zyciorisy>

Wiktor Oktaba, *Probabiści, statystycy, matematycy, ekonometrycy i biometrycy od starożytności do 2000 r.*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2002.

MIROSLAW KRZYŚKO

ZAŁĘSKI WITOLD (1836–1908)

Witold Załęski urodził się w 1836 r. w Warszawie. Był synem Karola, długoletniego Marszałka szlachty z guberni grodzieńskiej i Eleonory z Buczyńskich. Szkołę średnią ukończył w Wilnie, a studia w zakresie nauk prawnych i dyplomatycznych odbył w Uniwersytecie w Dorpacie. W 1856 r. uzyskał tam srebrny medal za konkursową rozprawę akademicką pt. „Die völkerrechtliche Bedeutung der Kongressie” i w 1866 r. stopień magistra nauk dyplomatycznych.

Po studiach w Dorpacie powrócił do Warszawy. Do 1873 r. pracował w jednym z gimnazjów nauczając historii i geografii, a później prowadził zajęcia ze statystyki w Szkole Handlowej Kronenberga. Był też jednocześnie zatrudniony jako docent w Szkole Głównej w Warszawie. Wykładał w niej statystykę i ekonomię, wygłaszając w tej uczelni 28 czerwca 1867 r. wykład inauguracyjny pt. „O stosunkach ekonomii politycznej do moralności, prawa i statystyki”. Po jej przekształceniu w 1869 r. w rosyjski Uniwersytet Cesarski został wybrany przez jego Senat na stanowisko profesora prawa międzynarodowego. Jednak jako wykładowca na tym stanowisku nie został zatwierdzony.

W 1876 r. Załęski został kierownikiem nowoutworzonej wówczas Sekcji Statystycznej Magistratu m. Warszawy. Był on bowiem już wówczas jedynym w zaborze rosyjskim uczonym polskim gruntownie znającym teorię i praktykę badań statystycznych.

Po objęciu pracy w Sekcji Statystycznej, którą kierował przez 32 lata – aż do śmierci, przystąpił do jej reorganizacji przekształcając ją z czasem w nowoczesne biuro statystyczne. Bowiem poprzednio, od 1864 r. prace statystyczne w Magistracie prowadzili tylko dwaj urzędnicy, których działalność ograniczała się głównie do opracowywania rocznych sprawozdań o „Stanie przemysłu i rękodzieł”. W. Załęski rozpoczął więc stopniowo poszerzać zakres tematyczny badań statystycznych wprowadzając opracowywanie i publikowanie sprawozdań tygodniowych, miesięcznych i rocznych dotyczą-

cych między innymi stanu i ruchu ludności oraz rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

Równocześnie z kierowaniem pracami Sekcji Statystycznej W. Załęski podejmował inne prace naukowo-badawcze z zakresu teorii statystyki, a także statystyki i gospodarki Królestwa Polskiego. Ogłaszał je w czasopismach popularno-naukowych i naukowych, głównie w „Ekonomiście”, „Niwie”, „Bibliotece Warszawskiej”, „Encyklopedii Powszechnej” i innych encyklopediach między innymi w „Encyklopedii Handlowej” i „Encyklopedii Rolniczej”, oraz wydawał swoje opracowania jako oddzielne pozycje książkowe.

Statystyce i gospodarce Warszawy poświęcił W. Załęski kilka opracowań, a między innymi:

- *Rys statystyki porównawczej miasta Warszawy, Część I Statystyka zabudowań i ludności*, Warszawa 1872, *Część II Statystyka przemysłu rzemieślniczo-fabrycznego*, Warszawa 1873,
- *Przemysł fabryczny i rzemieślniczy miasta Warszawy w okresie 26-letnim (1866–1891)*, („Przegląd Tygodniowy” 1892),
- *Finanse miasta Warszawy w porównaniu z finansami innych wielkich miast*, („Ekonomista” 1901),
- *Ruch ludności miasta Warszawy za okres 20-letni (1882–1901)*, Warszawa 1902.

W każdej z tych prac – oprócz rezultatów badań przeprowadzonych przez Sekcję Statystyczną Magistratu – dokładnie analizował wyniki badań ogłaszanych między innymi w wydawnictwach państw zaborczych porównując Warszawę II połowy XIX wieku z innymi dużymi miastami europejskimi.

W. Załęski był także inicjatorem przeprowadzenia spisu ludności Warszawy w 1882 r. Przygotował szczegółową tematykę spisu i zadbał o jego sprawną organizację. Wyniki spisu ogłosił w wydawnictwie pt. „Rezultaty spisu jednodniowego ludności miasta Warszawy w 1882 roku”. Zawierały one dane o liczbie ludności według wieku, stanu cywilnego, narodowości, wyznania, wykształcenia, mieszkań i zabudowy. Publikacja ta była pierwszym w XIX wieku tak obszernym pokazaniem stanu struktury ludności miasta od strony statystycznej.

Podczas pierwszego Powszechnego Spisu Ludności Cesarstwa Rosyjskiego z 1897 r. przeprowadzonego równocześnie i w Królestwie Polskim Załęski był Sekretarzem w Warszawie Komisji Spisowej i głównym organizatorem realizującym sprawne jego dokonanie. Wyniki tego spisu dla Warszawy zostały ogłoszone w Tomie LI wydawnictwa pt. „Pierwaja wsieobszczaja pierepis naselenija Rossijskoj Imperii 1897 goda”, Sankt Petersburg 1904.

Oprócz Warszawy również i Królestwu Polskiemu Załęski poświęcił trzy obszerne prace. Są to publikacje:

- *Statystyka porównawcza Królestwa Polskiego. Ludność i stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1876,
- *Królestwo Polskie pod względem statystycznym. Część I Ludność, Rolnictwo, Górnictwo i Finanse, Część II – Statystyka zajęć i przemysłu*, Warszawa 1900–1901,
- *Z statystyki porównawczej Królestwa Polskiego. Ludność i Rolnictwo*, Warszawa 1908.

W. Załęski w tych obszernych pracach (z których każda liczyła od 200 do 400 stron) scharakteryzował rozwój Królestwa Polskiego, nie tylko od strony statystycznej porównując jego gospodarkę i ludność z innymi państwami ale także i historycznej. Poddał wnikliwej analizie urzędowe (głównie rosyjskie) dane liczbowe, a także inne materiały statystyczno-historyczne odnoszące się do Królestwa Polskiego publikowane w II połowie XIX i początku XX wieku. Jednocześnie zamieszczał w każdym z tych opracowań szereg źródłowych tabel statystycznych zastępujących poniekąd roczniki statystyczne, które jeszcze wówczas dla Królestwa Polskiego nie były wydawane.

Królestwa Polskiego dotyczą też inne mniejsze prace Załęskiego. Trzeba tu wymienić:

- *Rezultaty statystyki kryminalnej w Królestwie Polskim*, „Ateneum” 1876. Ta niewielka broszura (22 strony) była jednym z pierwszych opracowań przynoszących informacje o statystyce kryminalnej w Królestwie Polskim.
- *Wartość produkcji rolniczej w Królestwie Polskim*, „Ekonomista” 1904
- *Rozwój historyczny służebności pastwiskowych i leśnych w Królestwie Polskim w związku z położeniem osobistym i majątkowym ludności wiejskiej* (Warszawa 1869). Praca ta nie była już jednak opracowaniem statystycznym, a rozprawą prawnohistoryczną.

W dorobku naukowym Załęskiego znaczne miejsce zajęły też opracowania dotyczące organizacji badań statystycznych i teorii statystyki. Organizację statystyki w Europie omówił w szkicu pt. „Organizacja statystyki administracyjnej w państwach europejskich”, Warszawa 1869, a zagadnieniom związanym z teorią statystyki poświęcił m.in. dwie większe rozprawy. W pierwszej z nich pt. „Kilka słów o teorii statystyki” wydanej w Warszawie w 1868 r. stwierdził, że „... Statystyka jest zarazem metodą i nauką. Jako metoda oznacza ona systematycznie wieloliczne postrzeżenia przedsiębrane w celu otrzymania dokładnych ilościowych określeń – sprowadza różnice ilościowe na jakościowe ...”, i dalej „Statystyka jako nauka jest indukcyjną nauką postrzegania, która przy pomocy wyżej wspomnianej metody objaśnia oznaczone zjawiska...”.

W przedmowie do drugiej publikacji pt. „Teorya statystyki w zarysie. Część I Zasady ogólne i część historyczna” opublikowanej w Warszawie w 1884 r. zaznaczył cel jej opracowania pisząc „... coraz bardziej daje się odczuwać potrzeba przedstawienia naszemu społeczeństwu tej nauki, szczególnej, że prócz tłumaczenia bardzo wątpliwej wartości podręcznika Haushofera nie mamy w naszej literaturze dzieła przedstawiającego teorię statystyki w zarysie”. Załęski zgodnie z tym założeniem omówił w niej ważniejsze problemy dotyczące teorii statystyki a między innymi stopień prawdopodobieństwa rezultatów badań statystycznych i zastosowania rachunku prawdopodobieństwa do tych badań. Przedstawił także historię statystyki administracyjnej, tematykę obrad i ustalenia organizowanych przez Międzynarodowy Instytut Statystyczny kongresów statystycznych, w których też brał aktywny udział.

Zasady funkcjonowania gospodarki i zagadnienia związane z jej organizacją przedstawił w pracy pt. „Zasady ekonomiki (nauki gospodarstwa narodowego)” wydanej w Warszawie w 1889 r. Uznając zasadę ewolucji w stosunkach społecznych omówił w niej szczegółowo problemy związane z realizacją przez państwo polityki ekonomicznej, podstawowe pojęcia z zakresu ekonomii, w tym zagadnienia dotyczące wytwarzania (produkcji) dóbr, ich podziału i spożycia, a także nakreślił historię rozwoju systemów ekonomicznych. Ekonomista i statystyk prof. Stefan Dziewulski zaznaczył, że „Była to pierwsza próba wszechstronnego ujęcia przedmiotu i zobrazowania ostatnich wyników i rezultatów wiedzy o tej dziedzinie”.

Witold Załęski zmarł 16 października 1908 r. Jego szeroka działalność organizacyjna i naukowa wniosła w Królestwie Polskim szczególnie duży postęp zarówno w dziedzinie teorii jak i praktyki badań statystycznych.

Ź r ó d ł o

Słownik biograficzny statystyków polskich. GUS, PTS, Warszawa 1998.

JAN BERGER

ZARZYCKA ZOFIA (1925–2010)

Zofia Zarzycka urodziła się 3 listopada 1925 roku w miejscowości Godziesze Wielkie, koło Kalisza. Zmarła 12 czerwca 2010 r. w Łodzi. Jej ojciec był nauczycielem, kierownikiem szkoły powszechnej i znanym regionalnym działaczem społecznym.

W 1939 roku Zofia Zarzycka ukończyła pierwszą klasę gimnazjalną w Kaliszu. W czasie okupacji, w latach 1940–1944, zabrano ją na roboty przymusowe; w charakterze pomocy domowej w rodzinie niemieckiej. W ostatnim roku wojny pracowała w fabryce broni „Zollenwerke” w Kaliszu. Wiosną 1945 roku podjęła przerwana naukę w gimnazjum, a następnie w liceum w Kaliszu, które ukończyła w roku 1947. W latach 1946–1947 pracowała w księgowości w hurtowni Spółdzielni Pracy „Społem” w Kaliszu. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczęła studia wyższe w Łódzkim Oddziale Szkoły Głównej Handlowej (przekształcona w 1999 r. w Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Łodzi). Studia pierwszego stopnia ukończyła w 1951 roku, a trzy lata później uzyskała dyplom magistra ekonomii w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi.

Pracę zawodową rozpoczęła w roku 1950, już w czasie studiów, jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi. Rada Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Łódzkiego nadała jej stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych (1964) na podstawie rozprawy pt. *Problemy pracy zawodowej kobiet obarczonych dziećmi*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Edwarda Rosseta. W 1982 roku Rada Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ nadała jej stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Praca zawodowa kobiet a budżet rodzinny*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1982. Po habilitacji w roku 1983 objęła stanowisko docenta. Tytuł profesora nauk ekonomicznych otrzymała w 1991 roku.

Wszeczhronna działalność prof. Zofii Zarzyckiej obejmowała:

- problemy pracy zawodowej kobiet obarczonych obowiązkami rodzinnymi,
- demograficzne i społeczne czynniki wpływające na wzorce konsumpcyjne,

– problemy ekonomiczne wynikające z procesu starzenia się ludności.

Zagadnienia aktywności ekonomicznej kobiet były przedmiotem nie tylko rozprawy doktorskiej, ale również tematem licznych jej publikacji. W pracach tych zwracała uwagę na ogromną rolę kobiety pracującej zawodowo; pełniącej funkcję zawodową oraz prowadzącej równocześnie gospodarstwo domowe. Stąd podejmowała w nich nie tylko kwestie przydatności i aktywności zawodowej kobiet w różnych fazach rozwoju rodziny, ale również zagadnienia budżetu czasu pracujących kobiet oraz wpływu uzyskiwanych przez nie zarobków na sytuację dochodową gospodarstw domowych. Problematyka pracy zawodowej kobiet pojawiała się często także w późniejszych jej pracach, w powiązaniu z analizą rynku i warunków bytu ludności. Świadczy to o jej wrażliwości społecznej, wyrażającej się, w przypadku człowieka nauki, w podejmowaniu problemów trudnych. Najlepszym tego przykładem są badania aktywności ekonomicznej kobiet w Łodzi – spauperyzowanym mieście pracujących zawodowo kobiet.

Wielokrotnie badała następstwa aktywności zawodowej kobiet dla ich sytuacji rodzinnej, w tym również pośrednio dla kształtowania się podstaw małżeńskich i prokreacyjnych. Już w latach sześćdziesiątych w swoich pracach zwracała uwagę, że aktywność zawodowa kobiet poza rolnictwem jest czynnikiem redukującym skłonność do wydawania na świat dzieci, zwłaszcza w przypadkach urodzeń trzecich i dalszych. W badaniach swoich wykazywała zatem, że praca zawodowa kobiet z jednej strony przyczyniła się do wzrostu dochodów w gospodarstwach domowych, z którymi były one związane, z drugiej zaś modyfikowała zachowanie demograficzne.

Problematyce badań konsumpcji w znacznej części poświęcona była również rozprawa habilitacyjna Zofii Zarzyckiej pt. *Praca zawodowa kobiet a budżet rodzinny*. Głównym przedmiotem rozważań w omawianej rozprawie jest wpływ pracy zawodowej kobiet na dochody i wydatki gospodarstwa domowego. Podjęcie pracy przez kobietę z jednej strony zwiększa dochody gospodarstwa, z drugiej jednak ogranicza czas, jaki może ona poświęcić na prace domowe oraz powoduje zmiany w hierarchii potrzeb gospodarstwa.

Od początku lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia wątek badawczy pracy zawodowej kobiet obarczonych obowiązkami rodzinnymi oprócz wykorzystywania rozległych materiałów i źródeł statystycznych w skali mikro i makro miała również własny, indywidualny ogląd tej kwestii.

Kolejną grupą zagadnień tworzących jeszcze jeden istotny problem badawczy były warunki bytu, wzorce konsumpcji oraz społeczne i demograficzne determinanty postaw i zachowań konsumpcyjnych. Zwieńczeniem tych prac była monografia *Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji*, wydana w roku 1992. Stanowi ona doskonałą syntezę badań Zofii Zarzyckiej z tej dziedziny. Jest niezwykle interesującym,

pełnym refleksji przekazem jej doświadczeń wynikających z długoletnich badań nad wzorcami konsumpcji, realizowanymi w gospodarstwach domowych, a także została w niej przeprowadzona gruntowna analiza wpływu na decyzje konsumpcyjne pozaekonomicznych determinant.

Kolejnym ważnym wątkiem badawczym z pogranicza statystyki społecznej i demografii, przez długie lata rozwijanym przez panią profesor, był proces starzenia się ludności i jego społeczno-ekonomiczne konsekwencje. Rozpatrując to zagadnienie, dużo uwagi autorka poświęciła warunkom bytu ludności w starszym wieku.

W przypadku badań starzenia się populacji ludzkich, podobnie jak przy śledzeniu innych zjawisk demograficznych, prof. Zarzycką szczególnie interesowały różnorodne, zwłaszcza społeczne i ekonomiczne, konsekwencje tych zjawisk.

Badała również wpływ czynników społeczno-demograficznych na wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku, jak również następstwa przeobrażeń demograficznych na potrzeby edukacyjne i mieszkaniowe.

Znacznie częściej i chętniej prof. Zarzycka zajmowała się rozpoznawaniem funkcjonowania sprzężenia zwrotnego lub powiązań procesów i zjawisk demograficznych oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej w określonym czasie, na rozpatrywanym obszarze niż śledzeniem zdarzeń tworzących „czystą” demografię w rozpoznawanej przestrzeni geograficznej.

Badania demograficzne w jej przypadku miały przede wszystkim walor aplikacyjny, choć ich mnogość i powtarzalność tworzyły również podstawę do wyprowadzenia wniosków ogólniejszych, stanowiących przyczynki do teorii demografii.

Profesor Zarzycka zaproponowała wykorzystanie metod taksonomicznych, umożliwiających porównanie różnych obiektów jednocześnie z punktu widzenia wielu cech, do przestrzennych badań porównawczych warunków życia. Z dużym zainteresowaniem przyjęte były także jej prace ukazujące międzywojewódzkie zróżnicowanie warunków życia ludności oraz publikacje traktujące o wykorzystaniu zmiennych syntetycznych w analizach porównawczych stanu zdrowia ludności (por. np. *Z badań nad wybranymi problemami w zakresie ochrony zdrowia ludności*, Kraków 1996).

Wcześniej zajmowała się również metodologią szacowania indeksów cen w sferze usług niematerialnych na potrzeby badań związanych z opracowaniem, w cenach porównywalnych, tak zwanego rozwiniętego bilansu gospodarki narodowej, budowanego zgodnie z założeniami systemu rachunków narodowych ONZ.

Świadectwem wysokiej oceny osiągnięć prof. Zofii Zarzyckiej w środowisku polskich demografów było jej powołanie między innymi do zespołu koordynującego pracami w ramach Centralnego Problemu Badań Podstawowych 09.1 (*Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*). Zespół ten zatwierdzał zgła-

szone projekty zadań badawczych i tematów do realizacji w wymienionym problemie centralnie sterowanym. Przyjmował i akceptował też gotowe opracowania autorskie.

Profesor Zarzycka wypromowała 250 magistrantów, 8 doktorów, ponadto sporządziła 23 recenzje prac doktorskich i habilitacyjnych oraz dorobku naukowego na tytuł profesora, a także 60 innych recenzji artykułów, książek, skryptów i projektów naukowych, była także wielokrotną autorką licznych ekspertyz. Na szczególne podkreślenie zasługują owoce jej pracy w procesie przygotowania młodych asystentów do pracy dydaktycznej i naukowej. Począwszy od roku 1965 pełniła funkcję opiekuna młodej kadry naukowo-dydaktycznej najpierw w Zakładzie, a potem w Katedrze Demografii i Statystyki. Jej bogate doświadczenie i wielki talent pedagogiczny w przekazywaniu wiedzy statystycznej procentują dzisiaj wśród jej uczniów, będących profesorami.

Wkład prof. Zofii Zarzyckiej w rozwój badań demograficznych dokonywał się również poprzez kształcenie młodej kadry naukowej, co jest działaniem na pograniczu badań naukowych i dydaktyki. Z ośmiu wypromowanych prac doktorskich, najczęściej interdyscyplinarnych, pięć zawierało istotne wątki demograficzne, takie jak na przykład: struktura ludności według płci, wieku, cech społecznych, a częstość występowania inwalidztwa, sytuacja społeczno-zawodowa osób w starszym wieku, społeczno-ekonomiczne determinanty procesów demograficznych w krajach arabskich. Warto podkreślić – doświadczyło tego wielu pracowników Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ – prof. Zofia Zarzycka była wspaniałym i przekonującym konsultantem w zakresie stosowania metod ilościowych do opisu procesów ekonomicznych i społecznych, w tym demograficznych. Zawsze znajdowała w tym względzie czas, aby służyć radą swoim młodszym i starszym kolegom.

Przez kilka kadencji prof. Zarzycka wchodziła w skład Komitetu Nauk Demograficznych PAN. Była członkiem prezydium tego gremium, którego ważną, statutową funkcją jest programowanie badań demograficznych w Polsce oraz ocena osiągnięć w tym względzie. O międzynarodową współpracę w zakresie badań ludnościowych zabiegała również jako pełnomocnik Rektora UŁ do współpracy z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Bratysławie.

Ważnym obszarem spełnienia prof. Zofii Zarzyckiej, jako nauczyciela akademickiego, była praca dydaktyczna, wymierna w tysiącach godzin wykładów i innych form zajęć oraz spotkań, setkach prac magisterskich i dyplomowych, które powstały pod jej promotorską opieką. To także nieustanna dbałość o dobrą organizację i jakość prowadzonych zajęć dydaktycznych, o którą zabiegała jako zastępca dyrektora Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ, kierownik Zakładu Demografii i Statystyki w tym instytucji, a także kierownik Katedry Statystyki Ekonomicznej i Społecznej UŁ oraz pełniąc inne funkcje organizacyjne na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym i uczelni.

Podczas 48 lat pracy dydaktycznej prof. Zofia Zarzycka prowadziła różnorodne zajęcia – wykłady ze statystyki ogólnej, matematycznej oraz statystyki ekonomicznej i społecznej dla: studentów studiów stacjonarnych, wieczorowych, zaocznych i słuchaczy studiów doktoranckich. Rodzaje i treści prowadzonych przez nią wykładów zmieniały się z roku na rok, podążając za trendami rozwojowymi nowoczesnej statystyki. Jednakże największy podziw budzi niezwykła jej rzetelność w przekazywaniu studentom bogatych doświadczeń i głębokiej wiedzy oraz życzliwy, bardzo przyjacielski stosunek do słuchaczy.

Mimo że prof. Zofia Zarzycka nigdy nie ubiegała się o żadne stanowiska i zaszczyty, lista pełnionych przez nią funkcji jest stosunkowo długa. Wymienię te najważniejsze:

- zastępca dyrektora Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ,
- kierownik: Zakładu Demografii i Statystyki w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ (1986–1992), Katedry Demografii i Statystyki Społeczno-Ekonomicznej (1992–1996), Punktu Konsultacyjnego Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ w Kaliszu, Magisterskich Studiów Ekonomicznych dla Inżynierów na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ (1983–1996).

Była również pełnomocnikiem Rektora UŁ ds. współpracy z WSE w Bratysławie i Czechosłowackim Instytutem Gerontologicznym. Uczestniczyła w pracach programowych Głównego Urzędu Statystycznego jako członek Komisji Dydaktycznej GUS. Od roku 1989 przewodniczyła Komisji Dydaktycznej Łódzkiego Oddziału PTE oraz Komisji Zatrudnienia Rady Naukowej przy Prezydencie Miasta Łodzi (1989–1990). Była członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Demograficznego oraz Prezydium Komitetu Nauk Demograficznych PAN.

Na Uniwersytecie Łódzkim pracowała do przejścia na emeryturę, a przez kolejne dwa lata w niepełnym wymiarze zajęć. Począwszy od roku 1998 podjęła pracę na stanowisku profesora zwyczajnego w Społecznej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, gdzie pracowała do końca swoich dni.

Dzięki swojemu bogatemu dorobkowi, zarówno naukowemu, jak i dydaktycznemu, oraz niezwyklej aktywności w kontaktach ze środowiskiem statystyków i demografów prof. Zofia Zarzycka była osobowością powszechnie rozpoznawalną i cenioną za jej przymioty umysłu i serca, takie jak: wiedza, mądrość, pracowitość (często powtarzała łacińską maksymę *Nulla dies sine linea*), wrażliwość, gotowość oferowania pomocy i rady zarówno w kwestiach badawczych, jak i osobistych, o których najchętniej rozmawia się indywidualnie. Po prostu Profesor Zwyczajny. Także „zwyczajnie” odważna.

Powściągliwa, a jednocześnie wyrazista w gestach i całe życie – powoli, nieustannie, bez względu na trudności – zmierzająca we właściwym kierunku, służąca najwyższym

wartościom: kolegom, studentom i innym, to znaczy ludziom. W czasach kryzysu wartości, upadku autorytetów każdy szuka dla siebie orientacyjnych znaków. Tymi znakami mogą być nasi nauczyciele. Myślę, że dla wielu z nich taką rolę pełniła prof. Zofia Zarzycka.

Za działalność badawczą i dydaktyczną prof. Zofia Zarzycka była wyróżniona trzema nagrodami Ministra Edukacji Narodowej oraz 22 nagrodami Rektorów WSE i UŁ, za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Otrzymała również szereg odznaczeń i wyróżnień. Są to: Złota Odznaka Uniwersytetu Łódzkiego (1970), Złota Odznaka Związku Nauczycielstwa (1970), Złota Odznaka Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (1980), Honorowa Odznaka m. Kalisza (1971), Honorowa Odznaka m. Łodzi (1973), Złoty Krzyż Zasługi (1973), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1981), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1983), medal „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki” (1983), Medal Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego (1993), Złota Odznaka Honorowa „Za Zasługi dla Statystyki RP” (1995), Medal 50-lecia Uniwersytetu Łódzkiego (1995), medal „70 lat Łodzi Uniwersyteckiej” (1997).

Monografie, studia i rozprawy

Sytuacja kobiet zatrudnionych w łódzkim przemyśle włókienniczym, w: *Włókniarze łódzcy*. Wyd. Łódzkie, Łódź, 1996.

Aktywność zawodowa kobiet łódzkich posiadających dzieci, w: *Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi*, H. Mortimer-Szymczak (red.). ŁTN, Łódź 1967.

Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych. Zeszyty Metodologiczne 1972, nr 29 (współautorstwo: A. Tomaszewicz).

Konsumpcja i popyt konsumpcyjny a sposób prowadzenia gospodarstwa domowego, w: *Ekonometryczne modele rynku*, t. II. PWE, Warszawa 1978.

Struktura zasobów mieszkaniowych a perspektywiczna struktura rodzin. Rada Naukowa przy Prezydencie m. Łodzi, Łódź 1977 (współautorstwo).

Aktywność zawodowa kobiet posiadających dzieci, w: *Kobieta w rozwijającym się społeczeństwie socjalistycznym*, S. Dzieścielska-Machnikowska (red.). Wyd. Łódzkie, Łódź 1975.

Praca zawodowa kobiet a budżet rodziny. Acta Universitatis Lodziensis 1982 (rozprawa habilitacyjna).

-
- Indeksy cen w sferze usług niematerialnych.* Zeszyty Metodyczne GUS, 1982, z. 3 (współautor: S. Barczak).
- Struktura zasobów mieszkaniowych a perspektywiczna struktura rodzin w miastach woj. m. łódzkiego do 1990 r.* Materiały i Studia 1983, z. 16 (współautorstwo).
- Warunki życia ludności województwa łódzkiego w latach 1980–1983.* Materiał i Studia 1987, z. 19 (współautor: S. Barczak).
- Wpływ czynników demograficzno-społecznych na poziom i strukturę wydatków gospodarstw domowych.* Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica 1988, z. 80 (współautor: J. Więcek).
- Dochody ludności w starszym wieku na podstawie budżetów gospodarstw domowych, w: Wybrane uwarunkowania i konsekwencje procesu starzenia się ludności Polski.* Monografie i Opracowania, SGPiS. Warszawa 1987.
- Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji.* Wyd. UŁ, Łódź 1992.

CZESŁAW DOMAŃSKI

ZASEPA RYSZARD (1915–1994)

Ryszard Zasepa urodził się 16 marca 1915 roku w Warszawie. Po ukończeniu V Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Księcia Józefa Poniatowskiego wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie studiował matematykę. W lutym 1938 roku uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie matematyki. Już pod koniec studiów podjął pracę w Biurze Studiów Państwowych Zakładów Lotniczych na warszawskim Okęciu, gdzie pracował, w latach 1937–1938, jako matematyk. Od września roku 1938 odbywał służbę wojskową. Brał udział w kampanii wrześniowej w stopniu plutonowego i dostał się do niewoli niemieckiej, z której wrócił do Warszawy w 1946 roku.

Po powrocie do kraju podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym w 1946 roku, stając się współorganizatorem polskiej statystyki demograficznej i badań reprezentacyjnych.

Z zakresu demografii należy wymienić artykuł profesora pt. *Polskie tablice wymieralności ludności miast i wsi 1952/195* („Przegląd Statystyczny” 1957, 4, 1-2, s. 43-63) oraz opracowanie wspólne z Jerzym Z. Holzerem: *Założenia przyjęte przy prognozie stanu i struktury ludności Polski według płci i wieku w latach 1955–1975* („Zeszyty Ekonomiki Pracy” 1957, 1, s. 5-10).

W GUS pracował do roku 1960, ale w pracach Komisji Matematycznej GUS, powstałej w 1949, brał udział od początku, a w latach 1954–1961 i 1971–1972 był jej przewodniczącym. Brał udział w konsultacjach udzielonych przez prof. Jerzego Neymana w czasie jego wizyt w Polsce w latach 1950 i 1958. W roku 1958 przewodniczył tej komisji w czasie sześciotygodniowych konsultacji prof. J. Neymana dla GUS z zakresu metody reprezentacyjnej. Prowadził intensywne szkolenia z metody reprezentacyjnej¹ dla pracowników GUS.

¹ M. Fisz, *Konsultacje prof. Neymana i wnioski z nich wypływające*. „Studia i Prace Statystyczne” 1950, nr 3-4; R. Zasepa, *Problematyka badań reprezentacyjnych GUS w świetle konsultacji z prof. J. Neymanem*. „Wiadomości Statystyczne” 1958, nr 6, s. 7-12.

Równolegle do pracy zawodowej profesor rozwijał swe inne zainteresowania naukowe, prowadząc zajęcia dydaktyczne, a także wykłady zleczone na Politechnice Warszawskiej oraz Uniwersytecie Warszawskim.

W 1957 roku rozpoczął pracę w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, w której został mianowany zastępcą profesora.

W roku 1959, na zaproszenie prof. J. Neymana, odbył roczny staż na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, przygotowując pracę doktorską. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych w roku 1961 został zatrudniony jako ekspert statystyki w Międzynarodowej Organizacji Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) w Rzymie, po roku awansował na szefa Sekcji Spisów.

W wielu opracowaniach i publikacjach FAO było wymieniane nazwisko profesora, a także w przedmowie podręcznika angielskiego z metody reprezentacyjnej, którego jednym z autorów jest P.V. Sukhatme², były dyrektor „Statistics Division” FAO.

W roku 1962 wydarzeniem naukowym na skalę krajową było wydanie przez PWN pierwszego podręcznika poświęconego metodzie reprezentacyjnej autorstwa Ryszarda Zasepy, pt. *Badania statystyczne metodą reprezentacyjną*. Był to nie tylko podręcznik akademicki, ale także podstawa szkoleń pracowników GUS z zakresu metody reprezentacyjnej. Miał on istotny wpływ na rozszerzenie badań reprezentacyjnych prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny po II wojnie światowej.

W czasie pracy w FAO profesor napisał monografię poświęconą zastosowaniu metody reprezentacyjnej podczas spisów rolnych w różnych krajach: *Zastosowanie metody reprezentacyjnej przy spisach rolnych*, która ukazała się w „Studiach i Pracach Statystycznych” GUS w 1968 roku. W monografii tej wykazano, że metoda reprezentacyjna z powodzeniem może być stosowana przy zastąpieniu pełnych spisów rolnych spisami reprezentacyjnymi. W Polsce zarówno spis rolny w roku 2010, jak i spis ludności oraz mieszkań w 2011 zostały przeprowadzone metodą reprezentacyjną.

Po powrocie do kraju w roku 1967 Ryszard Zasepa nadal pracował w SGPiS, gdzie po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego został docentem w Katedrze Ekonometrii.

W latach 1972–1975 podjął ponownie pracę w organizacji międzynarodowej jako ekspert ONZ w Regionalnym Instytucie Badań Ludnościowych w Ghanie. Przez rok pełnił tam obowiązki dyrektora tego instytutu. Reprezentował instytut na konferencjach międzynarodowych, przedstawiając referaty z zakresu badań ludnościowych, w których w szerokim zakresie wykorzystywane były badania reprezentacyjne.

² P.V. Sukhatme, B.V. Sukhatme (1970), *Sampling Theory of Surveys with Applications*. Asia Publishing House, London.

Od roku 1975 ponownie był związany ze Szkołą Główną Planowania i Statystyki. Kierował Zakładem Statystyki Matematycznej w Instytucie Ekonometrii oraz był dyrektorem Instytutu Cybernetyki i Zarządzania (1984–1985). W 1983 roku otrzymał tytuł profesorski.

Poczynając od roku 1975 aż do swojej śmierci pracował w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego i PAN jako konsultant, wnosząc ogromny wkład w budowę podstaw naukowych oraz doskonalenie badań empirycznych dotyczących zastosowania metody reprezentacyjnej w badaniach statystycznych prowadzonych przez GUS. W latach 1949–1993 (poza pobytem za granicą) brał udział w pracach Komisji Matematycznej Głównego Urzędu Statystycznego, przez wiele lat jako jej przewodniczący.

Wchodził w skład Komitetu Statystyki i Ekonometrii oraz Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk.

Przez trzy kadencje był wiceprezesem Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego. W PTS działał aktywnie jako wykładowca metody reprezentacyjnej. Wiele wykładów nagrywał na video i są one wykorzystywane w szkoleniach statystycznych w terenie. Brał także aktywny udział przy tworzeniu czasopisma PTS w języku angielskim „Statistics in Transition” i w jego pierwszym numerze opublikował ważny artykuł na temat *Zastosowania metody reprezentacyjnej w spisach ludności*³.

Ryszard Zasepa jest autorem wielu publikacji naukowych (także książkowych), głównie dotyczących demografii oraz statystycznej metody reprezentacyjnej. Oprócz wymienionego podręcznika, opublikowanego w roku 1962, wydał w 1972 drugi udoskonalony podręcznik pt. *Metoda reprezentacyjna* (PWE), a w 1991, dla celów szkoleniowych, *Zarys metody reprezentacyjnej* (GUS).

W 1994 roku Polskie Towarzystwo Statystyczne, z innymi instytucjami w Polsce, przygotowywało się do konferencji międzynarodowej poświęconej obchodom setnej rocznicy urodzin prof. Jerzego Neymana. Profesor Ryszard Zasepa brał w nich aktywny udział jako wiceprezes Polskiego Towarzystwa Statystycznego. Był współorganizatorem międzynarodowej konferencji, a także autorem jednego z ważniejszych referatów na temat wpływu prof. Jerzego Neymana na rozwój teorii i praktyki badań reprezentacyjnych w Polsce.

Profesor zmarł 7 sierpnia 1994 roku i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Zmarł na kilka miesięcy przed konferencją międzynarodową⁴, która

³ R. Zasepa, *Use of Sampling Methods in Population Censuses in Poland*. „Statistics in Transition” 1993, Vol. 1, No. 1, s. 69-78.

⁴ “International Conference on Statistics to Commemorate the 100th Anniversary of Jerzy Neyman’s Birth”, Jachranka, Poland, November 25-26, 1994.

odbyła się w Jachrance koło Warszawy 25–26 listopada 1994 roku. Referat ten został przedstawiony na konferencji przez Jana Kordosa, który zaprezentował również wkład prof. Ryszarda Zasepy w rozwój badań reprezentacyjnych w Polsce⁵.

Źródła

Internet: *Statystycy polscy*.

Kordos J., *Moja współpraca z Profesorem Ryszardem Zasepą*. Wiadomości Statystyczne 1994, nr 9, s. 47-48.

Zasepa Ryszard 1915–1994, w: *Słownik biograficzny statystyków polskich*. Pod red. S. Kwiatkowskiego. Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa 1998.

JAN KORDOS

⁵ J. Kordos, *J. Neyman's Contribution to Theory and Practice of Sampling Methods – The Polish Connections*. International Conference on Statistics to Commemorate the 100th Anniversary of Jerzy Neyman's Birthday.

ZELIAŚ ALEKSANDER JÓZEF (1939–2006)

Aleksander Józef Zeliaś urodził się 14 września 1939 roku w Oleśnicy, w obecnym województwie świętokrzyskim. Szkołę Podstawową w tejże miejscowości ukończył w 1952 roku. Następnie uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego w Busku Zdroju, gdzie zdał maturę w 1956 roku. W latach 1956–1962 studiował na Wydziale Handlu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie. Pracę magisterską pt. *Próba ustalenia funkcji produkcji na przykładzie Krakowskich Zakładów Sodowych* napisał pod kierunkiem prof. dr. inż. Jerzego Fiericha i obronił ją 21 marca 1962 roku z wynikiem bardzo dobrym (z odznaczeniem).

Z dniem 1 kwietnia 1962 roku przyjęty został na staż asystencki w Katedrze Statystyki, zamieszkując w Domu Studenckim Fafik przy ul. Raclawickiej 9. Dnia 1 kwietnia 1963 roku powołany został na stanowisko asystenta w Katedrze Statystyki na Wydziale Produkcji i Obrotu Towarowego WSE w Krakowie. W dniu 29 kwietnia 1963 roku otwarto mu przewód doktorski u prof. dr. Jerzego Fiericha, a po jego śmierci w 1965 roku promotorem został doc. dr hab. Kazimierz Zajac. Od 1 stycznia 1965 roku przyznano mu stypendium doktorskie. Pierwszy jego artykuł naukowy pt. *Zastosowanie funkcji produkcji w rolnictwie* opublikowany został w „Przeglądzie Statystycznym”, 1/1964. Od 1 października 1964 roku powołany został na stanowisko starszego asystenta. Dnia 30 czerwca 1966 roku obronił pracę doktorską pt. *Zastosowanie funkcji produkcji do rachunku efektywności ekonomicznej gospodarstw chłopskich*.

Od 1 października 1966 roku powołany został na stanowisko adiunkta w Katedrze Statystyki. Przewód habilitacyjny A.J. Zeliasia został wszczęty na WSE w Poznaniu w kwietniu 1970 roku na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Ekonometryczne metody budowy prognoz (na przykładzie produkcji roślinnej)*, Zeszyty Naukowe WSE Kraków, seria specjalna: monografie, nr 20, Kraków 1970. Kolokwium habilitacyjne na wydziale Ekonomiki Produkcji Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu odbyło się

25 listopada 1970 roku. Recenzentami pracy habilitacyjnej i dorobku naukowego byli: prof. dr hab. Stanisław Borowski, prof. dr hab. Zbigniew Pawłowski, prof. dr Stefan Schmidt, doc. dr hab. Kazimierz Zając. W 1971 uzyskał nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego za obronioną pracę habilitacyjną. Profesor Aleksander Zeliaś został samodzielnym pracownikiem nauki w wieku 31 lat. Początki jego kariery naukowej zostały tutaj dość szczegółowo przytoczone na dowód, że także w tamtych trudnych ekonomicznie i politycznie czasach będąc zdolnym, bardzo pracowitym oraz mając życzliwych opiekunów naukowych, można było szybko osiągnąć samodzielną pozycję naukową.

Od 1 października 1971 powołany został na stanowisko docenta w Zakładzie Statystyki Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego WSE w Krakowie. Od 1 marca 1973 roku objął stanowisko zastępcy dyrektora Instytutu Metod Rachunku Ekonomicznego na Wydziale Ekonomiki Obrotu. Z dniem 1 października 1973 roku doc. dr hab. A. Zeliaś został kierownikiem nowo utworzonego Zakładu Prognoz Statystycznych IMRE, który w 1978 roku przemianowano na Zakład Teorii Prognoz. Funkcję kierownika tego zakładu prof. Zeliaś pełnił do śmierci. W dniu 21 lipca 1974 roku wyjechał do USA na roczny staż naukowy w Department of Economics, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge USA, a jego powrót ze stażu nastąpił 30 czerwca 1975 roku.

W 1977 roku doc. Aleksander Zeliaś uzyskał tytuł naukowego profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych. Druga połowa lat siedemdziesiątych przyniosła intensywne włączenie się prof. Zeliasia, wraz z jego zespołem, w nurt badań naukowych, organizowany w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych oraz Badań Resortowych, koordynowanych przez prof. Władysława Welfe. Z realizacji tematu badawczego pt. „Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych”, w ramach problemu resortowego R. III. 9 zrodziło się Zakopiańskie Ogólnopolskie Seminarium Naukowe, które pierwszy raz zorganizowano w dniach 19–20 kwietnia 1977, a które po raz 28 odbyło się już po śmierci prof. Zeliasia w dniach 18–21 kwietnia 2006 roku. Organizacja tych corocznych spotkań naukowych w Zakopanem, w późniejszym okresie jedyne go ogólnopolskiego forum statystyków i ekonometryków, jest pomnikowym wkładem profesora w rozwój statystyki i ekonometrii w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku.

W okresie tym prof. Zeliaś rozpoczął także współpracę z Miastoprojektem, realizującym poważne inwestycje mieszkaniowe w Iraku. Profesor Zeliaś prowadził prace badawcze i ekspertyzy na rzecz Miastoprojektu, z czym były związane jego wyjazdy do Iraku i współpraca z Uniwersytetem Al.-Mustansiryah w Bagdadzie. Efektem tej współpracy było także wypromowanie w Polsce w latach osiemdziesiątych kilku dokto-

rantów, obywateli Iraku. Z tego okresu pochodzi jego podstawowa monografia *Teoria prognozy*, wydana przez PWE w roku 1979, której dalsze wydania ukazywały się w późniejszych latach.

W roku 1982 Aleksander Zeliaś otrzymał tytuł profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych. Lata osiemdziesiąte to jego służba dla uczelni, dalszy rozwój badań w ramach tematów centralnie sterowanych, znaczące publikacje i kontakty zagraniczne. Profesor Zeliaś był zawsze bezpartyjnym, a w 1980 roku został wybrany na przewodniczącego Rady Zakładowej ZNP. Jesienią tego roku zwołał zebranie pracowników AE, na którym powołano organizację uczelnianą NSZZ Solidarność, a on wraz z większością członków ZNP przeszedł do Solidarności. W roku 1981, w demokratycznych wyborach został wybrany na prorektora do spraw nauki Akademii Ekonomicznej w Krakowie i tę funkcję pełnił przez dwie kadencje, do roku 1987. Jako prorektor rozwijał współpracę międzynarodową Akademii Ekonomicznej z partnerami zachodnimi. W roku 1982 przebywał w Pittsburgu, rozwijając ścisłą współpracę bezpośrednią pomiędzy AE a Pittsburgh University. W roku 1986 odbył wizyty w Niemczech, na uniwersytetach w Bonn, Marburgu i Goettingen. W 1988 roku przebywał na Tilburg University w Holandii, również pogłębiając współpracę bezpośrednią z tą uczelnią.

Lata osiemdziesiąte przyniosły dalszą intensyfikację badań naukowych i kierowanie tematami centralnie sterowanymi. Rezultatami są znaczące publikacje, których jest współautorem. Przede wszystkim jest to monografia *Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych*, PWN, Warszawa 1982, a także: *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, PWE, Warszawa 1981, *Analiza wariacyjna i kowariancyjna w badaniach ekonomicznych*, PWN, Warszawa 1982, *Metody prognozowania rozwoju społeczno-gospodarczego*, PWE, Warszawa 1983, *Globalne prognozy rozwoju społeczno-gospodarczego*, PWN, Warszawa 1983, *Metody statystyki międzynarodowej*, PWE, Warszawa 1988, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989.

W latach dziewięćdziesiątych trzeba odnotować wkład prof. Zeliasia w rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce oraz działalność przede wszystkim w sferze organizacyjnej nauki w zakresie statystyki i ekonometrii. Od roku 1992, po likwidacji struktury instytucyjnej na AE w Krakowie, pełnił funkcję kierownika Katedry Statystyki. Już w roku 1988 został wybrany do Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, a w latach 1991–1996 pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Uczelni Ekonomicznych tej rady. W latach 1995–1996 był prorektorem Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Chrzanowie, a latach 1996–2005 jej rektorem.

Jedną z najważniejszych zasług prof. Zeliasia dla rozwoju dyscyplin statystyki i ekonometrii było przewodniczenie od roku 1993 Komitetowi Statystyki i Ekonometrii Polskiej Akademii Nauk. Jego osobisty wkład w aktywność naukową i organizacyjną oraz podniesienie prestiżu Komitetu jest nie do przecenienia. Profesor Zeliaś był także aktywny w Oddziale PAN w Krakowie, będąc członkiem Komisji Nauk Ekonomicznych, Komisji Statystyczno-Demograficznej oraz Komisji Nauk Organizacji i Zarządzania PAN Oddział w Krakowie.

Od roku 1994 aż do śmierci był także członkiem Centralnej Komisji do Spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych, a od roku 1999 przewodniczącym Sekcji II Nauk Ekonomicznych Centralnej Komisji. Jego działalność w tej komisji służyła dbałości o wysoki poziom prac naukowych na stopień i tytuł naukowy, przy dużej życzliwości wobec kandydatów ubiegających się o te stopnie i tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych. Profesor Zeliaś wniósł także duży wkład w podnoszenie poziomu informacji statystycznej i organizacji badań statystycznych jako członek od roku 1994 Naukowej Rady Statystycznej Głównego Urzędu Statystycznego i członek prezydium, a od roku 2000 – wiceprezes Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

Wyrazem uznania zasług prof. Zeliasia na polu naukowym i organizacyjnym było nadanie mu przez Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu dnia 26 listopada 1996 roku godności doktora honoris causa. Profesor Zeliaś znalazł uznanie również w skali międzynarodowej, czego wyrazem było wybranie go w 1997 roku na członka zwyczajnego International Academy of Computer Science and Systems oraz w roku 1999 na członka zwyczajnego International Statistical Institute.

W latach dziewięćdziesiątych prof. Zeliaś wraz ze swoim zespołem kontynuował prace badawcze, już w ramach grantów KBN, publikując ich wyniki w kolejnych książkach. Najważniejsze z nich to: *Ekonometria przestrzenna*, PWE, Warszawa 1991 oraz *Statystyczne metody oceny ryzyka w działalności gospodarczej*, AE w Krakowie, Kraków 1998. W okresie tym skoncentrował się szczególnie na współpracy naukowej z krajami ościennymi, to jest Niemcami, Słowacją i Ukrainą.

W latach dwutysięcznych kontynuował działalność organizacyjną, naukowo-badawczą i dydaktyczną, rozwiniętą w latach dziewięćdziesiątych. Przyniosła ona dalsze uznanie dla prof. Zeliasia w skali międzynarodowej. Wyrazem tego było nadanie mu przez Uniwersytet Ekonomiczny w Bratysławie w dniu 16 października 2002 roku godności doktora honoris causa. W okresie tym na uwagę zasługuje także opublikowanie przez profesora ogólnopolskiego podręcznika do nauczania statystyki *Metody statystyczne*, PWE Warszawa 2000 oraz – wraz z uczniami – podręcznika *Metody statystyczne. Zadania i sprawdziany*, PWE Warszawa 2002.

Znaczącą zasługą prof. Zeliasia było wykształcenie bardzo licznej kadry naukowej statystyków i ekonometryków polskich, z których wielu jest teraz znanymi profesorami w Polsce i za granicą. Profesor Zeliaś był promotorem 19 prac doktorskich a recenzentem ponad 50 prac doktorskich i 28 prac habilitacyjnych. Był także recenzentem 14 wniosków na tytuł profesora nauk ekonomicznych oraz wielu opinii awansowych wykonanych dla Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych oraz na stanowisko profesora nadzwyczajnego, na zlecenie wielu uczelni.

Profesor Zeliaś był także członkiem Sekcji Ekonometrii, Statystyki i Demografii (H02B) Zespołu Nauk Społecznych, Ekonomicznych i Prawnych KBN w czasie wielu edycji konkursu projektów badawczych.

Innym znaczącym polem jego działalności był udział w komitetach redakcyjnych i radach programowych wielu czasopism naukowych. Między innymi był: redaktorem naczelnym „Kwartalnika Statystycznego”, członkiem Komitetu Redakcyjnego „Statistics in Transition”, członkiem Rady Redakcyjnej „Przeglądu Statystycznego”, „Badania Operacyjne i Decyzje”, członkiem Międzynarodowej Rady Programowej „Argumenta Oeconomica”, „Journal of Economics and Management” oraz „The Scientific Journal of Economics and Management”.

Wyrazem uznania dla działalności naukowej akademickiej i organizacyjnej Profesora Zeliasia było przyznanie mu wielu odznaczeń państwowych i wyróżnień. Najważniejsze z nich to: Złoty Krzyż Zasługi (1979), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1984), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1999), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1982). Oprócz tego otrzymał wiele odznaczeń uczelnianych, regionalnych, resortowych i społecznych. Wyróżniony też został przez ministra resortu szkolnictwa wyższego ponad 20 nagrodami indywidualnymi i zespołowymi oraz ponad 30 nagrodami rektora Akademii Ekonomicznej w Krakowie, za pracę naukową, dydaktyczną i organizacyjną na rzecz macierzystej uczelni.

Profesor zw. dr hab. Aleksander Zeliaś zmarł 14 lutego 2006 roku, nie ukończywszy 67 lat życia. Powszechny szacunek i uznanie, jakim cieszył się w środowisku ekonometryków i statystyków, wynikał z jego osiągnięć naukowych, roli organizatora nauki, a nade wszystko z jego cech charakteru, pracowitości, rzetelności i życzliwości.

JÓZEF POCIECHA

ZIELIŃSKI ZYGMUNT (1929–2009)

Zygmunt Zieliński urodził się 7 kwietnia 1929 roku w Strzelnie. W 1950 roku rozpoczął studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie, którą w roku 1955 włączono do nowo utworzonej Politechniki Szczecińskiej (od 2009 Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie). Studia pierwszego stopnia ukończył w 1954 roku, a studia drugiego stopnia (magisterskie) – w 1955. W marcu 1963 roku uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych na Wydziale Morskim WSE w Sopocie, a w 1970 – stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na Wydziale Przemysłu Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Katowicach. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nadano mu w 1977 roku, a profesora zwyczajnego w 1988.

Działalność naukowo-dydaktyczną prof. Z. Zielińskiego można podzielić na dwa okresy: okres szczeciński (lata 1952–1980, Politechnika Szczecińska) i okres toruński (lata 1981–2009, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania).

W okresie działalności naukowo-dydaktycznej na Politechnice Szczecińskiej Z. Zieliński pełnił wiele funkcji. W latach 1970–1981 był zastępcą dyrektora Instytutu Rachunku Ekonomicznego, a od 1976 roku dyrektora Instytutu Nauk Ekonomiczno-Społecznych Politechniki Szczecińskiej. Równoległe pełnił funkcję kierownika Zakładu Ekonometrii i Badań Operacyjnych, który powstał z jego inicjatywy. W latach 1972–1975 prof. Zieliński był prorektorem ds. dydaktycznych, a w latach 1975–1980 Rektorem Politechniki Szczecińskiej i przewodniczącym Środowiskowego Kolegium Rektorów Szkół Wyższych w Szczecinie. Pracując na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK w Toruniu, prof. Zieliński także pełnił różne funkcje: w latach 1981–1987 był dziekanem Wydziału Nauk Ekonomicznych UMK, w latach 1981–1990 członkiem Senatu UMK, a w latach 1983–1999 kierownikiem Katedry Ekonometrii i Statystyki WNEiZ UMK.

Profesor Zygmunt Zieliński był członkiem Komitetu Statystyki i Ekonometrii PAN od roku 1972 oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. W latach 1972–

–1980 był prezesem szczecińskiego oddziału TNOiK. W czasie swej długoletniej pracy otrzymał wiele nagród za osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne, między innymi Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Rektora Politechniki Szczecińskiej, Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Otrzymał również wiele odznaczeń oraz wyróżnień, wśród których do najważniejszych zaliczyć należy: Złoty Krzyż Zasługi (1971), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1977), Medal Edukacji Narodowej (1978), Medal Gryf Pomorski (1975) oraz medale Politechniki Szczecińskiej i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1996).

Do osiągnięć profesora w zakresie dydaktycznym należy zaliczyć wypromowanie wielu magistrów i doktorów. Ponadto prof. Zieliński był opiekunem naukowym kilku rozpraw habilitacyjnych oraz wielokrotnym recenzentem rozpraw habilitacyjnych, prac doktorskich i wniosków w sprawie nadania tytułu naukowego profesora. Profesor Zieliński prowadził wykłady i ćwiczenia z zakresu: statystyki teoretycznej, rachunku prawdopodobieństwa, statystyki matematycznej, matematyki dla ekonomistów, statystyki ekonomicznej i transportowej, ekonometrii i badań operacyjnych oraz seminaria magisterskie.

Dorobek naukowy prof. Zygmunta Zielińskiego obejmuje ponad 100 prac naukowych, w tym pięć monografii książkowych. Poglądy naukowe i osiągnięcia profesora skupiają się wokół dwóch dziedzin, w których jego wysiłki przyniosły największe owoce, to znaczy metod analizy wahań sezonowych i koncepcji zgodnych, dynamicznych modeli ekonometrycznych.

Pierwszą pracą dotyczącą metod analizy wahań sezonowych była monografia *Statystyczne studium sezonowości towarowych przewozów kolejami w Polsce w latach 1947–1960* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”, Prace Monograficzne nr 22, 1965). Zasadniczym celem pracy było wyjaśnienie mechanizmu powodującego wahania sezonowe w przewozach kolejowych oraz rozpoznanie tendencji do zmian w kształtowaniu się wahań. Badania te wniosły wkład w rozwój metod badania sezonowości procesów gospodarczych. Polega on na: adaptacji uproszczonej metody dwóch punktów do badań sezonowości, zbadaniu statystycznej efektywności metody stosunków do trendu jako metody badania sezonowości, opracowaniu metody analizy struktury wahań sezonowych oraz metody badania zmian w sezonowości.

Kolejną książką traktującą o metodach analizy wahań sezonowych była praca habilitacyjna pt. *Ekonometryczne metody analizy wahań sezonowych* („Zeszyty Naukowe Politechniki Szczecińskiej”, Prace Monograficzne nr 55, 1969). Myślą przewodnią tych badań była teza, że najważniejsze metody analizy wahań sezonowych można sprowadzić do ekonometrycznych równań opisowych, których parametry są sezonową, periodyczną funkcją zmiennej czasowej. Dzięki temu do analizy wahań sezonowych można stosować metody estymacji parametrów równań liniowych. Profesor Zieliński zajmo-

wał się analizą przydatności tych równań w badaniach ekonometrycznych, w szczególności w składnikowej analizie ekonomicznych szeregów czasowych. Przydatność tych równań profesor zilustrował za pomocą empirycznego modelu trendu i sezonowości harmonicznej (stałej i zmiennej) kształtowania się przewozów osób przez PKP w Polsce. Zasluguje to na uwagę z tego względu, że był to w literaturze polskiej pierwszy przykład zastosowania modelu trendu i sezonowości harmonicznej do analizy konkretnych ekonomicznych szeregów czasowych. Zastosowanie równań liniowych rzuciło nowe światło na podstawowe problemy analizy szeregów czasowych.

Od roku 1975 prof. Z. Zieliński zaczął zajmować się teorią dynamicznych modeli ekonometrycznych, opartą na teorii procesów stochastycznych. Pierwsze wyniki badań dotyczące tego tematu przedstawił w monografii *Metody analizy dynamiki i rytmiczności zjawisk gospodarczych* (PWN, Warszawa 1979). W tej pracy profesor wykazał, że teoria procesów stochastycznych powinna być traktowana jako metodologiczna podstawa analizy ekonomicznych szeregów czasowych, mających określoną wewnętrzną strukturę. Do opisu składnikowej struktury tych procesów prof. Zieliński wykorzystał modele procesów stochastycznych: modele trendu wielomianowego o parametrach będących sezonowymi funkcjami zmiennej czasowej oraz różne modele składnika sezonowego. Profesor usystematyzował i rozwinął zagadnienia związane z estymacją składnika sezonowego na podstawie danych po eliminacji trendu oraz estymacją parametrów funkcji trendu na podstawie danych po eliminacji wahań sezonowych. Badał również możliwości zastosowania filtrów liniowych do ustalania postaci analitycznej funkcji trendu, a także związki składnikowych modeli procesów stochastycznych z przyczynowo-skutkowymi modelami ekonometrycznymi. Przedstawiając podstawy teorii procesów stochastycznych, analizy spektralnej i jej użyteczność w ekonometrii, profesor na stałe wprowadził te zagadnienia do polskiej literatury ekonometrycznej.

Od lutego 1981 roku, to jest od momentu podjęcia pracy na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, głównym tematem badań prof. Zielińskiego była teoria dynamicznych modeli ekonometrycznych i ich zastosowań. Efektem tych badań była kolejna monografia profesora pt. *Analiza spektralna w modelowaniu ekonometrycznym* (PWN, Warszawa 1986, współautor: L. Talaga). Celem tej książki było przedstawienie głównych osiągnięć w zakresie zastosowań teorii procesów stochastycznych w ekonometrii. W polskiej literaturze ekonometrycznej była to pierwsza publikacja dotycząca tego zagadnienia. Przedstawione w pracy empiryczne zastosowania analizy spektralnej do wybranych procesów gospodarczych w Polsce należy uważać za przyczynek do oceny wartości poznawczej tej metody. Zastosowania te pozwalają spojrzeć w nowy sposób na problemy związane ze składnikową analizą procesów ekonomicznych oraz z analizą zależności między tymi procesami. W pracy zawarta jest, opracowana przez prof. Zielińskiego, koncepcja budowy zgodnych linio-

wych modeli ekonometrycznych, którą profesor już wcześniej przedstawiał w artykule *Zmienność w czasie strukturalnych parametrów modelu ekonometrycznego* („Przegląd Statystyczny” 1984, z. 1–2). Istotą tej koncepcji jest uwzględnienie w trakcie specyfikacji modeli opisujących zależności ekonomicznych procesów stochastycznych podstawowej struktury tych procesów, to jest struktury trendowo-sezonowej i autoregresyjnej. Taki model pozwala na otrzymanie, już na etapie konstrukcji, procesu resztowego o białoszumowych własnościach, a więc najbardziej pożądanym z punktu widzenia analizy statystycznej. Koncepcja ta została rozwinięta przy założeniu, że badane procesy są stacjonarnymi procesami autoregresyjnymi, a także przy założeniu, że są one procesami: niestacjonarnymi, sezonowymi, o trendach w wartościach średnich i stacjonarnych procesach resztowych. Analiza budowy zgodnych liniowych modeli ekonometrycznych w nowym świetle przedstawia podstawowe problemy, które zawsze pojawiały się w badaniach ekonometrycznych opartych na danych w postaci szeregów czasowych. Należą do nich: współliniowość związana z występowaniem trendów, eliminacja trendu i sezonowości, zastosowanie filtrów, wyznaczanie opóźnień czasowych, związki modeli dynamicznych dla procesów niestacjonarnych z teorią procesów stacjonarnych, właściwa interpretacja parametrów modeli ekonometrycznych, określenie udziału trendów poszczególnych procesów objaśniających w wynikowym trendzie procesu endogenicznego, zapewnienie niezależności procesów resztowych od procesów egzogenicznych. Z badań empirycznych wynika, że zgodne modele dynamiczne są jakościowo lepsze od modeli specyfikowanych z pominięciem zasady zgodności. Świadczy to o tym, że koncepcja zgodnych liniowych modeli ekonometrycznych stanowi ważny przyczynek do teorii dynamicznych modeli ekonometrycznych.

W tym samym nurcie badań należy umieścić kolejną monografię prof. Zielińskiego – *Liniowe modele ekonometryczne jako narzędzie opisu i analizy przyczynowych zależności zjawisk ekonomicznych* (Wydawnictwo UMK, Toruń 1991). W pracy tej profesor zwrócił uwagę na konieczność uwzględniania przy ocenie jakości modelu ekonometrycznego jego wartości poznawczej z punktu widzenia poznania zależności przyczynowych i przydatności do prognozowania. W związku z tym profesor przedstawił podstawy analizy przyczynowych zależności zdarzeń zmiennych i procesów stochastycznych na tle ogólnego pojmowania przyczynowości w naukach empirycznych. Wskazał on również, że punktem wyjścia statystyczno-empirycznej analizy zależności między ekonomicznymi procesami stochastycznymi jest badanie wewnętrznej struktury procesów-skutków i procesów-przyczyn oraz własności składnika stochastycznego i niestochastycznego. Na podstawie tych informacji można przystąpić do badania zależności między składnikami stochastycznymi, budując model zgodny, czy do badania zależności między składnikami niestochastycznymi, stosując odpowiednie metody filtracji. Zaslugą profesora jest również dokonanie klasyfikacji modeli liniowych

według ich wartości poznawczej (modele I, II, III i IV rodzaju czy też α , β , γ i δ) oddzielnie w odniesieniu do zależności między stacjonarnymi oraz niestacjonarnymi procesami ekonomicznymi. Zatem praca ta ma wpływ na rozwój przyczynowej teorii ekonometrii.

Wymienione prace wypełniły lukę w polskiej literaturze ekonometrycznej – głównie w zakresie metod analizy wahań sezonowych, zastosowań teorii procesów stochastycznych w ekonometrii oraz opracowania koncepcji zgodnych, dynamicznych modeli ekonometrycznych.

Profesor Z. Zieliński był pomysłodawcą organizowania przez Katedrę Ekonometrii i Statystyki WNEiZ UMK w Toruniu Ogólnopolskiego Seminarium Naukowego pt. „Dynamiczne modele ekonometryczne”. Seminaria te, organizowane od 1989 roku w cyklu dwuletnim, stanowią doskonałe forum do prezentowania osiągnięć w dziedzinie modelowania dynamicznego ekonomicznych procesów stochastycznych, zarówno dla ośrodka toruńskiego, jak i innych polskich ośrodków naukowych. Obecnie seminarium to nosi nazwę Ogólnopolskie Seminarium Naukowe Profesora Zygmunta Zielińskiego „Dynamiczne Modele Ekonometryczne”. Profesor Zieliński był również inicjatorem przygotowania i wydawania czasopisma „Dynamic Econometric Models” w języku angielskim (Vol. 1, 1994; Vol. 2, 1995; Vol. 3, 1998; Vol. 4, 2000; Vol. 5, 2002, Vol. 6, 2004; Vol. 7, 2006; Vol. 8, 2008), którego był redaktorem naukowym.

Profesor Zieliński w Toruniu, na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK, stworzył zespół pracowników skupiony wokół koncepcji dynamicznego modelowania zgodnego. Koncepcja ta stanowiła podstawę do rozwoju różnych nowych kierunków badań w zakresie ekonometrii dynamicznej. W ten sposób prof. Zieliński stworzył szkołę naukową, która w polskim środowisku ekonometrycznym jest znana jako toruńska szkoła ekonometrii dynamicznej.

Profesor Zygmunt Zieliński zmarł 9 stycznia 2009 roku w Szczecinie. Został pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie.

Źródła

Materiały archiwalne Katedry Ekonometrii i Statystyki.

Sylwetka naukowa Profesora Zygmunta Zielińskiego. Przegląd Statystyczny 2009, 1.

ZIENKOWSKI LESZEK (1923–2009)

Leszek Zienkowski był wybitnym statystykiem i ekonomistą o szerokich zainteresowaniach, profesorem doktorem habilitowanym nauk ekonomicznych. Specjalizował się przede wszystkim w rachunkowości narodowej, najważniejszej dziedzinie statystyki ekonomicznej i najzupełniej słusznie uznawany był powszechnie za najlepszego polskiego eksperta w tej dziedzinie. Prowadził liczne pionierskie badania i analizy statystyczne z zakresu rachunkowości narodowej, mierzenia efektów działalności gospodarczej, dobrobytu i mierzenia poziomu życia. Inne pokrewne rachunkom narodowym dziedziny statystyki będące przedmiotem zainteresowania i badań Profesora Zienkowskiego to porównania międzynarodowe, rozkład dochodów oraz statystyka regionalna. Profesor Zienkowski był też uznanym autorytetem z zakresu polityki gospodarczej, cenionym za niezależne, oryginalne i pragmatyczne poglądy. Publikował wiele artykułów publicystycznych w prasie gospodarczej.

Profesor Zienkowski był osobą charyzmatyczną, prowokował do niebanalnych refleksji, zmuszał do myślenia. Był skromny, nie zabiegał o zaszczyty i odrzucał przedkładane mu propozycje zajęcia eksponowanych stanowisk w administracji państwowej.

Leszek Zienkowski urodził się w Warszawie we wrześniu 1923 roku. Jego ojciec, Leszek Zienkowski, był inżynierem elektrykiem i pracował w Warszawskich Tramwajach, matka, Halina Zienkowska, z domu Lorentz, zajmowała się domem.

Po wybuchu II wojny światowej Leszek Zienkowski kontynuował naukę w tajnym nauczaniu i tamże zdał maturę w 1942 roku w humanistycznym Liceum L. Lorentza. Na początku wojny pracował jako pomocnik szklarza, a od 1940 roku w Polskiej Żegludce Rzecznej jako kasjer. W 1943 roku wstąpił do Armii Krajowej, w której dosłużył się stopnia kaprala. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, a po jego upadku dostał się do niewoli niemieckiej. Po pobycie w obozie jenieckim wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie rozpoczął studia na Uniwersytecie Londyńskim w latach 1945–1947 jako stypen-

dysta Armii Generała Maczka. Uzyskał, jak pisał w swoim życiorysie, tzw. połówkowy dyplom (Intermediate B. Com.).

Do Polski powrócił wraz z ojcem w 1947 roku. W latach 1947–1949 utrzymywał się z udzielania korepetycji. W 1948 roku zawarł związek małżeński z Krystyną Rylską. W roku 1947 rozpoczął studia w Szkole Głównej Handlowej zakończone uzyskaniem dyplomu magistra w styczniu 1953 roku za pracę napisaną pod kierunkiem profesora Bronisława Minca na temat metod obliczania produkcji czystej budownictwa. W czasie studiów prowadził ćwiczenia ze studentami z zakresu indeksów ekonomicznych.

Jako student SGH podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym już we wrześniu 1949 roku. Pracował tam do września 1952 roku, a od grudnia tegoż roku do lipca 1955 roku jako redaktor w Państwowych Wydawnictwach Gospodarczych. Odejście z pracy w GUS w 1952 roku najprawdopodobniej uchroniło Leszka Zienkowskiego przed aresztowaniem, które stało się udziałem kilku jego współpracowników z GUS.

Do pracy w GUS powrócił w maju 1955 roku, gdzie pracował, z trzema przerwami na pracę w Organizacji Narodów Zjednoczonych, do sierpnia 1983 roku. Nazwisko Leszka Zienkowskiego widnieje w składzie Komitetu Redakcyjnego Rocznika Statystycznego 1955, co świadczy o docenianiu jego wiedzy statystycznej od samego początku pracy w Urzędzie.

Leszek Zienkowski rozwijał swoje zainteresowania rachunkami narodowymi, co zawocowało napisaniem i obroną rozprawy doktorskiej pt. „Dochód narodowy Polski w latach 1939–1960” na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem profesora Kazimierza Łaskiego we wrześniu 1964 roku.

Był jednym z założycieli i wieloletnim wicedyrektorem do spraw naukowych, a później także dyrektorem Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, jednostki naukowo-badawczej GUS, w której były prowadzone prace badawcze i metodologiczne nie tylko z zakresu statystyki, ale także analiz ekonomicznych.

W styczniu 1969 roku Leszek Zienkowski przedstawił na Uniwersytecie Warszawskim rozprawę habilitacyjną „Podstawy metodologiczne bilansu gospodarki narodowej” i został mianowany docentem nauk ekonomicznych w zakresie statystyki.

W lipcu 1970 roku Leszek Zienkowski rozpoczął roczną pracę w Departamencie Statystyki Sekretariatu Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie. Miał on okazję zetknąć się z czołowymi statystykami Europy i Ameryki Północnej oraz uczestniczył w pracach nad systemem rachunków narodowych (SNA, System of National Accounts). Brał również udział w pracach Konferencji Statystyków Europejskich, czyli dorocznych sesjach (zgrupowaniach) delegatów rządów (urzędów statystycznych) wytyczającej program badań Departamentu Statysty-

ki Sekretariatu EGK ONZ oraz organizującej liczne seminaria i warsztaty metodologiczne pomiędzy swoimi sesjami. W tym okresie został członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Badań Dochodu i Bogactwa (International Association on Research on Income and Wealth). Był także członkiem International Input-Output Association.

Po powrocie do pracy w GUS w połowie 1971 roku Leszek Zienkowski stanął na czele Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej, który został wydzielony z ZBSE.

W latach 1973–1974 był zatrudniony na 1/2 etatu na Wydziale Nauk Ekonomicznych, gdzie prowadził wykład ze statystyki ekonomicznej.

W grudniu 1974 roku rozpoczął kolejny, tym razem trzy i półletni kontrakt w EKG ONZ. Powrót do GUS nastąpił w połowie 1978 roku.

Od czerwca do sierpnia 1980 roku po raz trzeci pracował w Departamencie Statystyki EKG ONZ.

W październiku 1982 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego z rąk Przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego.

Leszek Zienkowski odszedł z Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej GUS z końcem maja 1983 roku, ale kontynuował pracę w GUS w ZBSE, początkowo, do czerwca 2000 roku, na 1/3 etatu. Równocześnie rozpoczął pracę w Instytucie Nauk Ekonomicznych PAN jako kierownik Zakładu Makroekonomicznych Analiz Rozwoju.

W późniejszym okresie kontynuował pracę w ZBSE na pełnym etacie, aż do końca 2004 roku, piastując przez pewien czas funkcję dyrektora. ZBSE w tym okresie, dzięki staraniom Profesora Zienkowskiego, stało się wspólną jednostką naukową GUS i Polskiej Akademii Nauk.

W listopadzie 1989 roku uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Leszek Zienkowski prowadził niezwykle aktywną publiczną działalność naukową i doradczą. Zasiadał w licznych gremiach doradczych, komitetach i radach naukowych. Warto wymienić Komitet Nauk Ekonomicznych PAN (od 2003 roku), Komitet Statystyki i Ekonometrii PAN, Radę Ekonomiczną (1989–1991), Radę Strategii Społeczno-Gospodarczej, Radę Państwowej Polityki Gospodarczej, członkostwo w Centralnej Komisji do spraw Tytułów Naukowych i Stopni Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów (od 1994 roku), Radę Statystyki, Naukową Radę Statystyczną, Radę Naukową ZBSE GUS i PAN, Radę Naukową Instytutu Nauk Ekonomicznych PAN, Radę Naukową Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Komitet Programowy Forum Obywatelskiego Rozwoju. Był członkiem stowarzyszonym (*associate member*) ECRI European Studies Research Institute.

We wrześniu 1993 roku Leszek Zienkowski był w składzie delegacji rządowej do negocjacji z Klubem Paryskim.

Leszek Zienkowski był ekspertem Sejmu RP, m.in. przedstawiał opinie oceniające budżet państwa oraz jego wykonanie. Był też członkiem panelu makroekonomicznego Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan.

Leszek Zienkowski wchodził w skład powołanej przez „Gazetę Wyborczą” Ekonomicznej Rady Czterech – niezależnego gremium czterech specjalistów niezwiązanych z żadnym ośrodkiem politycznym. W latach 2002–2005 Rada opracowywała kwartalne analizy dotyczące sytuacji gospodarczej Polski.

Był przewodniczącym jury prestiżowego konkursu „O Nagrodę Banku Handlowego w Warszawie S.A.” za szczególne osiągnięcia w zakresie myśli teoretycznej w sferze ekonomii i finansów.

W 1992 roku wraz z Witoldem Orłowskim i Adamem Czyżewskim Profesor Zienkowski założył Niezależny Ośrodek Badań Ekonomicznych NOBE, think-tank zajmujący się analizami ekonomicznymi opracowywanymi na zamówienie instytucji krajowych i zagranicznych. Leszek Zienkowski kierował NOBE do końca życia.

Od stycznia 2004 roku do stycznia 2007 roku Profesor Zienkowski był doradcą Prezesa Narodowego Banku Polskiego Leszka Balcerowicza. Następnie, do marca 2009 roku, pracował na niepełnym etacie w Departamencie Analiz Makroekonomicznych i Strukturalnych NBP, przekształconym w 2008 roku w Instytut Ekonomiczny NBP.

Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Do końca życia prowadził aktywną działalność zawodową.

Profesor Zienkowski pozostawił imponujący dorobek naukowy. Był autorem, a także redaktorem naukowym dziesięciu książek i wielu dziesiątek opracowań naukowych, raportów, studiów i artykułów. Niektóre książki i artykuły Profesora wywoływały żywą dyskusję środowiska ekonomicznego. Stawiał on bowiem przed opinią publiczną i ekonomistami odważne koncepcje, które początkowo budziły kontrowersje i emocje, ale wytrzymały próbę czasu, a zatem można powiedzieć, że wybiegały daleko w przyszłość.

Profesor w swoich książkach koncentrował się na wyzwaniach, jakie niesie nowoczesna statystyka, głównie na dostosowywaniu metodologii koncepcji mierników do szybko zmieniającej się rzeczywistości. W roku 1979 opublikował książkę *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny* (PWE, Warszawa 1979). Intencją Profesora było zatytułowanie książki *Jak mierzyć niemierzalne*, jednak wydawnictwo odmówiło umieszczenia takiego tytułu.

W późniejszych latach Profesor zwracał uwagę na potrzebę umieszczenia w centralnym miejscu systemu rachunków narodowych SNA dobrobytu w miejsce produkcji. W *Wiadomościach Statystycznych* (nr 7/2008) pisał: „Najbliższe dziesięciolecie poświęcone powinno być intensywnym pracom koncepcyjnym i metodologicznym, tak, by na 100-lecie GUS (2018 r.) projekt systemu rachunków dobrobytu był gotowy”.

Misją Profesora Zienkowskiego było uodpornienie statystyki na wpływ krótkoterminowych i partykularnych interesów politycznych i grupowych. W posłowie książki *Co to jest PKB* (Elipsa, Warszawa 2001) napisał: „Reakcje polityków, działaczy gospodarczych i inwestorów krajowych i zagranicznych kształtowane są w dużej mierze właśnie na podstawie informacji statystycznych. [...] Stąd wielkie znaczenie, jakie powinno być przypisywane do poziomu wiedzy oraz moralności statystyków”.

Profesor Zienkowski zmarł w Warszawie 6 października 2009 roku. Został pochowany na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim.

Źródła

Dane osobowe Leszka Zienkowskiego w Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego. Informacje uzyskane w trakcie długoletniej znajomości i współpracy z prof. Leszkiem Zienkowskim.

Misiak M., *Wspomnienie. Leszek Zienkowski 1923–2009*. Nowe Życie Gospodarcze, nr 19-20, 25.10.2009.

BOHDAN WYŻNIKIEWICZ

ZIOMEK MAKSYMILIAN JÓZEF (1906–1966)

Maksymilian Józef Ziomek urodził się 26 lipca 1906 roku w Przemyślu. Studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego ukończył w 1929 roku, a w 1930 uzyskał stopień doktora praw na podstawie rozprawy *Statystyczne studia nad polskim wychodźstwem czasowym do Niemiec*. Specjalizował się w statystyce, publikując liczne rozprawy i artykuły, jak również prowadząc działalność dydaktyczną. Był członkiem Komisji Statystycznej Zarządu Miejskiego w Krakowie, a w czasie Powszechnego Spisu Ludności 1931 pełnił funkcję komisarza spisowego dla tego miasta. Na zlecenie Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie opracował kilka monografii. Wykładał także w Szkole Ekonomiczno-Handlowej oraz w Instytucie Administracji Gospodarczej w Krakowie.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku M.J. Ziomek przybył do Katowic, gdzie organizował szereg urzędów i instytucji na Górnym Śląsku. W 1946 roku utworzył Katedrę Statystyki w Wyższym Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) i został jej pierwszym kierownikiem. Funkcję kierownika tej katedry łączył początkowo ze stanowiskiem dyrektora w Biurze Regionalnym Centralnego Urzędu Planowania (później WKPG) w Katowicach. W 1950 roku był organizatorem Katedry Planowania Gospodarki Narodowej w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Katowicach i kierował nią przez rok, równoległe ze sprawowaniem kierownictwa Katedry Statystyki.

W 1954 roku M.J. Ziomek uzyskał tytuł docenta, w 1958 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1965 tytuł profesora zwyczajnego. W 1961 roku przeniósł się do Sopotu, gdzie w tamtejszej Wyższej Szkole Ekonomicznej objął kierownictwo Katedry Statystyki. Działalność naukowa w uczelniach ekonomicznych w Katowicach i Sopocie była bardzo owocna. Powstało w jej efekcie ponad 100 publikacji, w tym również szereg pozycji książkowych. Równoległe z działalnością naukowo-dydaktyczną M.J. Ziomek

mek aktywnie uczestniczył w kierowaniu wspomnianymi uczelniami. W Katowicach był dziekanem Wydziału Przemysłu, dziekanem Wydziału Finansów, kierownikiem studiów zaocznych, a także prorektorem WSE. W sopockiej WSE pełnił funkcję prorektora.

Obok pracy zawodowej prof. M.J. Ziomek prowadził ożywioną działalność społeczną. Był m. in. prezesem Katowickiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, wiceprezesem tego oddziału i przewodniczącym Sekcji Statystyki PTE, przewodniczącym Komisji Demograficzno-Statystycznej oraz członkiem Rady Naukowej Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach. Po przeniesieniu się do Sopotu także pracował społecznie, m.in. w Oddziale Morskim PTE i Gdańskim Towarzystwie Naukowym. Interesował się badaniami prowadzonymi w Głównym Urzędzie Statystycznym, był członkiem Naukowej Rady Statystycznej w GUS, należał do grona autorów związanych z czasopismem „Wiadomości Statystyczne”.

Koncentrował się głównie na pracach badawczych z zakresu statystyki i demografii. Wśród jego publikacji znajdują się następujące prace: *Statystyka i sprawozdawczość* (Warszawa 1955), *Metody graficzne w statystyce* (Warszawa 1958), *Metody statystyczne w przedsiębiorstwach przemysłowych* (Katowice 1962), *Absencja w pracy* (Warszawa 1964). Wykształcił setki absolwentów wyspecjalizowanych w statystyce, demografii i planowaniu gospodarczym.

Działalność naukowo-badawcza i społeczna M.J. Ziomka spotykała się zawsze z ogólnym uznaniem zarówno wśród naukowców, jak i u władz państwowych.

Profesor Maksymilian Józef Ziomek zmarł 24 września 1966 roku w Sopocie.

Źródła

Kwiatkowski S., *Ziomek Maksymilian Józef, w: Słownik biograficzny statystyków polskich*, GUS i PTS, Warszawa 1998.

Sylwetki Statystyków Polskich, PTS i GUS, Warszawa 1993.

STANISŁAW KWIATKOWSKI

ZUBRZYCKI STEFAN (1927–1968)

Nazwisko Stefana Zubrzyckiego w obiegu matematycznym pojawiło się po raz pierwszy wiosną 1948 roku na liście studentów, uczestników seminarium niższego, prowadzonego przez Hugona Steinhausa. Było to na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii wspólnym dla połączonych wówczas uniwersytetu i politechniki we Wrocławiu. Uczestniczyło w nim dwadzieścia czworo studentów starannie wybranych z ogółu Wydziału. W dniu 7 października tegoż roku zainaugurowało pracę seminarium matematyki stosowanej kierowane przez Hugona Steinhausa, którego trzon stanowili słuchacze seminarium niższego oraz kilka osób z dyplomami uzyskanymi przed wojną. Z tego grona z czasem wyłoniło się wielu znakomitych uczonych współrzędzących matematyką we Wrocławiu w kolejnych dziesięcioleciach. Seminarium przetrwało do lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, zaliczając 752 posiedzenia. Stefana Zubrzyckiego wyróżniono niebawem obowiązkiem protokolowania posiedzeń. Z ocalałych zapisków można odtworzyć zarys problematyki spotkań, a także precyzję i lapidarność stylu, w jakim zostały notatki redagowane.

Hugo Steinhaus prowadząc seminarium przestrzegał podziału sali na część grecką profesorów i część łacińską uczniów. A miał on zwyczaj przypominania studentom różnych definicji, na przykład z teorii gier czy statystyki, a do tablicy w tym celu zwykle przywoływał Stefana Zubrzyckiego. Niekiedy studenci nie rozumieli lapidarnych definicji i prosili o wyjaśnienia. Ten w odpowiedzi powtarzał zdanie z precyzją automatu, wyjaśniając przy tym, że myśl można sformułować dobrze na jeden tylko sposób, zaś dobre dzieło psuje się na wiele sposobów.

Zapiski z seminarium ilustrują bieg myśli Steinhausa, realizującego program ogłoszony w jego manifestie określanym jako drogi matematyki stosowanej. Był to swoisty proces poznawczy, rozpoczynający się od doniesienia praktycznego, po czym następowały wstępne próby formułowania problemu prowadzące do jego rozwiązania. Ten niczym nie skrępowany bieg myśli nie zawsze zmierzał prostą drogą do celu. Stefan

Zubrzycki był niewątpliwie jednym z najzdolniejszych uczniów Hugona Steinhausa, ale miał opinię *Attyli flagellum Dei*, pogromcy niedoróbek nie oszczędzającego nikogo. I tak na przykład w grudniu 1956 roku pojawił się na seminarium gość z problemem, który współcześnie nazywa się zagadnieniem przydziału pracy. Rzecz dotyczyła rozdysponowania do pracy wielu robotników o zróżnicowanej wydajności, zatrudnionych na różnych stanowiskach. Wnet Julian Perkal znalazł rozwiązanie zagadnienia i wspólnie z Jerzym Battkiem zaprojektowali urządzenie mechaniczne realizujące rozwiązanie. Potem Jan Oderfeld doniósł, że problem jest znany w badaniach operacyjnych jako zadanie z programowania liniowego. Stefan Zubrzycki odczytem o badaniach operacyjnych zamknął tamtą sprawę, pozostając odtąd ekspertem od tych zagadnień.

Stefan Zubrzycki urodził się 26 marca 1927 roku w Zawichoście w ziemi sandomierskiej. Maturę zdał w 1946 roku w Kielcach, matematykę studiował w latach 1946–1950 we Wrocławiu. Od 1948 roku pełnił obowiązki asystenta na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 1949 roku pracował w Państwowym Instytucie Matematycznym (późniejszym Instytucie Matematycznym PAN). W latach 1958–1963 pracował jako docent i kierownik Katedry Matematyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu (dzisiaj Uniwersytet Ekonomiczny). W latach 1964–1965 był zatrudniony na stanowisku docenta i kierował Katedrą Statystyki Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu (dzisiaj Uniwersytet Przyrodniczy). W 1965 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Działu Zastosowań Przyrodniczych, Gospodarczych i Technicznych Instytutu Matematycznego PAN. W roku akademickim 1964/1965 wykładał w Uniwersytecie Waszyngtona w Seattle (USA).

Praca magisterska Stefana Zubrzyckiego *Próba matematycznego ujęcia rzeźby terenu jako czynnika erozji*, napisana w 1950 roku, a opublikowana w „Rocznikach Nauk Rolniczych” (71-F-1, 1955 s. 45-55) i „Zastosowaniach Matematyki” (2 (1956) s. 390-398) urzeka swoją oryginalnością. Punktem wyjścia do rozważań były oceny ekspertów podatności na erozję działek na pokazanych im mapkach w skali 1:25000, z warstwicami co 10 metrów. Stefan Zubrzycki uzupełnił te dane, odczytując z mapek cechy takie, jak długość i liczba warstwic o różnych rzędnych oraz wysokość terenu nad poziom morza, a następnie metodą regresji oszacował oceny ekspertów. Analiza ocen ekspertów pokazała ich zmienność, wariancja oszacowań potwierdziła dokładność przybliżenia. Praca ta może być wzorem do analizy niezliczonej liczby podobnych sytuacji.

Doktorat Stefan Zubrzycki uzyskał w 1954 roku na podstawie rozprawy *Zmienne losowe równoważne w sensie de Finettiego*, napisanej pod kierunkiem Hugona Steinhausa. Stopień doktora nauk matematycznych (odpowiadający współczesnej habilitacji) uzyskał na podstawie rozprawy o probabilistycznych metodach szacowania złóż geolo-

gicznych, a w konsekwencji w 1957 roku otrzymał docenturę w Uniwersytecie Wrocławskim.

Pełna lista publikacji Stefana Zubrzyckiego znajduje się w nocie B. Kopocińskiego i J. Łukaszewicza opublikowanej w „Wiadomościach Matematycznych”, (13 (1971) s. 63-65). Dziełem jego życia były prace o modelowaniu matematycznym złóż geologicznych. Do badania złóż Stefan Zubrzycki proponuje przyjąć, że miąższość złoża w każdym punkcie p badanego obszaru D jest zmienną losową $y(p)$. O zmiennych losowych $y(p)$ zakłada, że stanowią proces stochastyczny stacjonarny, izotropowy i ciągły, to znaczy, że mają tę samą wartość oczekiwaną $E(y(p))=m$ i tę samą wariancję $D^2(y(p))=\sigma^2$ i że korelacja $R(y(p),y(q))$ zmiennych losowych $y(p), y(q)$ zależy tylko od odległości $d=d(p,q)$ punktów p i q : $R(y(p), y(q)) = f(d)$, przy czym funkcja $f(d)$, zwana funkcją kowariancyjną procesu, jest ciągła w zerze. Zagadnienie szacowania zasobu złoża polegało na estymowaniu średniej zasobu na obszarze D :

$$y = \frac{1}{|D|} \iint_D y(p) dp,$$

gdzie $|D|$ oznacza pole obszaru D .

Wielkość y szacuje się przy użyciu próbnyc wierceń w wybranych punktach obszaru D . W wyniku tych wierceń otrzymuje się obserwacje $y(p_i)$, gdzie $p_i (i = 1, 2, \dots, n)$ są punktami należącymi do obszaru D . Jest oczywiste, że błąd oszacowania zależy od wyboru estymatora tej zmiennej losowej, od sposobu rozmieszczenia punktów obserwacji na obszarze D i od funkcji kowariancyjnej złoża, która tutaj charakteryzuje zmienność złoża.

W obszernej pracy *O szacowaniu parametrów złóż geologicznych* („Zastosow. Matem.” 3 (1957) s. 105-153) bada Stefan Zubrzycki, przy ustalonych punktach pobierania prób, efektywność różnych estymatorów w klasie estymatorów będących liniowymi funkcjami obserwacji. Przy okazji rozwiązuje zagadnienie szacowania funkcji kowariancyjnej złoża na podstawie obserwacji obciążonych błędami losowymi. Na przykładzie górnośląskich złóż cynku znajduje empiryczne funkcje kowariancyjne oraz aproksymuje je przy użyciu kilku teoretycznych funkcji kowariancyjnych, z których, jak się okazało, do obserwacji najlepiej pasowała funkcja wykładnicza.

W dalszych rozważaniach Stefan Zubrzycki zakłada, że estymatorem średniej miąższości złoża jest średnia arytmetyczna obserwacji natomiast poszukiwane jest rozmieszczenie wierceń. Ponieważ funkcja kowariancyjna procesu stochastycznego może być w praktyce wyznaczona jedynie w przybliżeniu, naturalne jest więc pytanie, czy w pewnych klasach funkcji kowariancyjnych można porównać zasadnicze metody pobierania prób, to znaczy próby losowe, warstwowe i systematyczne. Podobne zagadnie-

nie rozważało wcześniej wielu autorów dla procesów stochastycznych na prostej i odpowiedź na sformułowane pytanie jest dość ogólna, a mianowicie dla procesów stacjonarnych z wypukłą funkcją kowariancyjną losowanie systematyczne jest najefektywniejsze w klasie sposobów rozmieszczania obserwacji, przy których oczekiwana ich liczba na każdym odcinku jest proporcjonalna do długości tego odcinka. Dla procesu stochastycznego na płaszczyźnie Stefan Zubrzycki udowodnił, że próbkowanie losowe jest mniej efektywne od warstwowego i że nie da się ogólnie rozstrzygnąć, czy lepsze są próby systematyczne czy warstwowe, nawet przy daleko idących ograniczeniach dotyczących postaci funkcji kowariancyjnej i kształtu warstw.

Wpływ kształtu regularnych sieci prób na efektywność próbkowania bada Stefan Zubrzycki wspólnie z Tore Daleniusem i Jaroslavem Hájkiem. Dla uniknięcia wpływu brzegu obszaru D na kształt sieci punktów, w których należy czynić obserwacje, rozważane są graniczne oceny sieci na obszarze rozciągniętym na całą płaszczyznę. Brane pod uwagę sieci punktów $N=(p_1, p_2, \dots)$ o ustalonej gęstości $g(N)$ określonej wzorem:

$$g(N) = \lim_{R \rightarrow \infty} \frac{n_R}{\pi R^2},$$

gdzie n_R jest liczbą punktów sieci N w kole $K(0, R)$ o środku 0 i promieniu R . Efektywność danej sieci prób jest określona graniczną wartością estymatora

$$s^2(N) = \lim_{R \rightarrow \infty} n_R D^2(\bar{y}_R),$$

gdzie \bar{y}_R jest średnią arytmetyczną obserwacji leżących w kole $K(0, R)$. Kontrprzykłady opisane w kolejnej pracy pokazują, że nie istnieje sieć generalnie najlepsza, bowiem kształt optymalnej sieci zależy od funkcji kowariancyjnej procesu, a ponadto zależy od gęstości sieci.

Zagadnienie estymacji pojawia się w kolejnej pracy *Wielopróbkowa analiza pewnego zadania ekologicznego, czyli pogoń za ślimakami* („Zastosow. Matem.” 11 (1970) s. 377-389). Problem przedstawił Adam Łomnicki, sugerując użycie metody łowienia i znakowania. Stefan Zubrzycki podaje tu metodę badania populacji zwierząt, które mogą się przemieszczać i kryć w podłożu, znikając z pola widzenia obserwatora. Zagadnienia szacowania liczebności populacji stanowiły punkt wyjścia ogólniejszych rozważań statystycznych, dotyczących estymacji parametru $\beta=1/\lambda$ zmiennej losowej X o rozkładzie gamma postaci:

$$g(x|\lambda) = \frac{\lambda^s}{\Gamma(s)} x^{s-1} e^{-\lambda x}, \quad x > 0,$$

gdy wiadomo, że parametr spełnia nierówność $0 < \lambda \leq \lambda_0 < \infty$. Przyjmując funkcję:

$$L(\beta, \beta') = (\beta - \beta')^2 / b^2$$

jako stratę, jeżeli β jest oszacowane przez β' , Stefan Zubrzycki dowodzi, iż estymatory

$$\hat{\beta}(X) = \frac{X}{s+1} + b,$$

gdzie

$$0 \leq b \leq \frac{2}{\lambda_0(s+1)}$$

są estymatorami minimaxowymi, że tylko te estymatory są minimaksowe w klasie estymatorów liniowych i że spośród nich tylko te są dopuszczalne w klasie estymatorów liniowych, dla których spełnione są nierówności

$$\frac{1}{\lambda_0(s+1)} \leq b \leq \frac{2}{\lambda_0(s+1)}.$$

W dwóch pracach ze statystycznej kontroli jakości Stefan Zubrzycki zajmuje się metodami odbioru wodomierzy. Prace te zawierają propozycje ulepszenia używanych wówczas metod odbioru, uwzględniając analizę dwójakiego rodzaju błędów wskazań wodomierzy: systematycznego i losowego. Innym zagadnieniem ze statystycznej kontroli jakości, analizowanym wspólnie z Hugonem Steinhausem, było porównanie dwu strumieni Poissona, rozwijające wcześniejsze spostrzeżenia autorów dotyczące związku między prawdopodobieństwem i wiarygodnością.

W serii prac wielu autorów Stefan Zubrzycki szuka najlepszego rozmieszczenia punktów próbkowania w bryle towaru bezkształtnego, w celu możliwie dokładnego oszacowania średniej wartości tego towaru. Zakłada przy tym, że znane są informacje o funkcji opisującej rozkład badanej cechy wewnątrz bryły wypełnionej przez towar. Dla szerokiej klasy funkcji opisujących wartości badanej cechy wyznaczył minimaksowe wzory przybliżonego całkowania, dające rozwiązanie problemu.

Działalność dydaktyczna Stefana Zubrzyckiego w Instytucie Matematycznym PAN polegała na prowadzeniu seminarium, na którym liczna grupa studentów i absolwentów różnych uczelni uzyskiwała doświadczenia w pracy naukowej w dziedzinie zastosowań matematyki. Stefan Zubrzycki zorganizował także inne seminaria, w tym ze statystyki matematycznej, kontynuowanego po jego śmierci przez Witolda Kloneckiego. Nawet w latach kiedy pracował wyłącznie w Instytucie Matematycznym PAN, wykładał w Uniwersytecie Wrocławskim statystykę matematyczną, analizę wariancji i doświadczalnictwo oraz prowadził prace magisterskie. Z wykładów na Uniwersytecie Wrocławskim powstał podręcznik *Wykłady z rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej*, wydany w Bibliotece Matematycznej (t. 27, PWN 1966). Na podstawie

wykładów prowadzonych na kursie badań operacyjnych w Instytucie Matematycznym PAN Stefan Zubrzycki napisał skrypt z teorii gier, później rozszerzony do rozdziału w książce zbiorowej *Elementy nowoczesnej matematyki dla inżynierów* (PWN 1971 s. 185-231).

Od 1958 roku Stefan Zubrzycki był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zastosowań Matematyki”, w „Colloquium Mathematicum” był Członkiem Komitetu Redakcyjnego i sekretarzem redakcji. Po śmierci Juliana Perkala od 1965 roku redagował „Listy Biometryczne”.

Stefan Zubrzycki zmarł 18 grudnia 1968 roku w wieku 41 lat. Spoczywa na Cmentarzu św. Wawrzyńca we Wrocławiu.

BOLESŁAW KOPOCIŃSKI

Autorzy biogramów

1. **Bartosiewicz Stanisława**, *prof. dr hab.*, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu i Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.
2. **Berger Jan**, Główny Urząd Statystyczny.
3. **Caliński Tadeusz**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
4. **Ceranka Bronisław**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
5. **Domański Czesław**, *prof. dr hab.*, Katedra Metod Statystycznych Uniwersytetu Łódzkiego.
6. **Drabińska Danuta**, *dr hab.*, Katedra Teorii Systemów Ekonomicznych Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
7. **Duda Roman**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.
8. **Gajek Lechosław**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyki Politechniki Łódzkiej.
9. **Hozer Józef**, *prof. dr hab.*, Katedra Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Szczecińskiego.
10. **Jopkiewicz Andrzej**, Główny Urząd Statystyczny.
11. **Jurek Tadeusz**, *dr*, Instytut Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.
12. **Kasietczuk Bernard**, *dr*, Katedra Matematyki Stosowanej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
13. **Kopociński Bolesław**, *prof. dr hab.*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.
14. **Kordos Jan**, *prof. dr hab.*, Wyższa Szkoła Menadżerska w Warszawie.
15. **Koronacki Jacek**, *prof. dr hab.*, Instytut Podstaw Informatyki PAN w Warszawie.
16. **Kotowska Irena Elżbieta**, *prof. dr hab.*, Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

17. **Kowaleski Jerzy Tadeusz**, *dr hab.*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego.
18. **Kruszka Kazimierz**, *dr*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i Urząd Statystyczny w Poznaniu.
19. **Krzyśko Mirosław**, *prof. dr hab.*, Wydział Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
20. **Kwiatkowski Stanisław**, Urząd Statystyczny w Łodzi.
21. **Kurzynowski Adam**, *prof. dr hab.*, Instytut Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
22. **Ledwina Teresa**, *prof. dr hab.*, Zakład Statystyki Matematycznej Instytutu Matematycznego PAN.
23. **Łagodziński Władysław Wiesław**, Główny Urząd Statystyczny.
24. **Łazowska Bożena**, Główny Urząd Statystyczny, Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca.
25. **Mądry Wiesław**, *prof. dr hab.*, Katedra Doświadczalnictwa i Bioinformatyki Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
26. **Męczarski Marek**, *dr hab.*, Zakład Statystyki Matematycznej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
27. **Michalski Andrzej**, *dr hab.*, Katedra Matematyki Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.
28. **Mongiolo Zbigniew**, *dr*, Katedra Zastosowań Matematyki w Ekonomii Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.
29. **Niedokos Edward**, *prof. dr hab.*, Katedra Zastosowań Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie.
30. **Obraniak Włodzimierz**, *dr*, Instytut Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego.
31. **Ostasiewicz Walenty**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

-
32. **Panek Emil**, *prof. dr hab.*, Katedra Ekonomii Matematycznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
 33. **Paradysz Jan**, *dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
 34. **Pilatowska Mariola**, *dr hab.*, Katedra Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
 35. **Pociecha Józef**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
 36. **Podgórska Maria**, *prof. dr hab.*, Instytut Ekonometrii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
 37. **Siedlecki Juliusz**, *prof. dr hab.*, Katedra Badań Operacyjnych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
 38. **Stokowski Franciszek**, *dr*, Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
 39. **Szajowski Krzysztof**, *dr hab.*, Instytut Matematyki i Informatyki Politechniki Wrocławskiej.
 40. **Sztencel Rafał**, *dr*, Instytut Matematyki Uniwersytetu Warszawskiego.
 41. **Szulc Tomasz**, *dr hab.*, Wydział Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
 42. **Walczak Tadeusz**, *prof. dr hab.*, Główny Urząd Statystyczny.
 43. **Wesołowka-Janczarek Mirosława**, *prof. dr hab.*, Katedra Zastosowań Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie.
 44. **Wywiał Janusz Leszek**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
 45. **Wyżnikiewicz Bohdan**, *dr*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
 46. **Zajac Kazimierz**, *prof. dr hab.*, Katedra Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Zespół Redakcyjny

Mirosław Krzyśko (przewodniczący)

Profesor nauk matematycznych, kierownik Zakładu Rachunku Prawdopodobieństwa i Statystyki Matematycznej na Wydziale Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego i przewodniczący Sekcji Statystyki Matematycznej PTS, członek Rady Oddziału Poznańskiego PTS.

Wojciech Adamczewski

Prawnik, dyrektor Zakładu Wydawnictw Statystycznych w Warszawie, członek Komitetu Redakcyjnego GUS, członek PTS.

Jan Berger

Historyk, konsultant w Wydziale Archiwalnym Biura Dyrektora Generalnego GUS, przewodniczący Głównej Komisji Rewizyjnej PTS, członek Rady Oddziału Warszawskiego PTS.

Kazimierz Kruszka

Dr nauk ekonomicznych, pracownik Katedry Statystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, konsultant w Urzędzie Statystycznym w Poznaniu, prezes Polskiego Towarzystwa Statystycznego w latach 2006–2010, członek Rady Głównej PTS, członek Rady Oddziału Poznańskiego PTS.

Bożena Łazowska

Historyk, starszy kustosz, dyrektor Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca, członek Oddziału Warszawskiego PTS.

Publikacja dofinansowana ze środków
Narodowego Banku Polskiego
w ramach projektu edukacyjnego
pt. „Wydawnictwa okolicznościowe oraz wystawy
związane z jubileuszem 100-lecia
Polskiego Towarzystwa Statystycznego
przygotowane na Kongres Statystyki Polskiej”.

NBP

N a r o d o w y B a n k P o l s k i

